НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ПОЛТАВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАНТУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
Міжнародної науково-практичної конференції

III

(*22 травня 2015 року, м. Полтава*)

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2015

УДК 342.7(082)
ББК 67.400.7я431
П68

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман — проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Ю. Г. Барабаш — проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

О. В. Петришин — перший віце-президент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Н. О. Гуторова — директор Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

С. Г. Серьогіна — директор НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Д. А. Селіхов — заступник директора із навчальної та наукової роботи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент;

О. М. Лемешко — завідувач кафедри кримінального, адміністративного і трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент;

А. І. Козаченко — завідувач кафедри теорії та історії держави та права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент;

І. К. Полховська — доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук;

А. О. Гаркуша — доцент кафедри теорії та історії держави та права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук;

О. О. Любченко — асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

© Колектив авторів, 2015
© О. О. Любченко, упорядкування, 2015
© О. А. Мірошниченко, художнє оформлення, 2015

ISBN 978-617-7266-32-6

ВСТУПНЕ СЛОВО

Концепція прав людини і громадянина є результатом тривалого історичного процесу, постійного розвитку та перетворень, тому визначення змісту та сутності самих прав і свобод, а також відповідних гарантій потребує постійного дослідження та вдосконалення. Загальновизнаною є теза, що розвиток і цивілізованість держави визначаються передусім станом забезпечення й захисту прав і свобод особи, адже держава не може визнаватися демократичною, соціальною і правовою, якщо людина у ній відчуває себе незахищеною.

Розвиток українського суспільства і держави на сучасному етапі має трансформаційний характер, для якого є характерним прагнення зміцнення підвалин громадянського суспільства та забезпечення реалізації прав людини. З огляду на це посилюється актуальність наукових досліджень прав людини як фундаментальної цінності громадянського суспільства, їх реалізації, правової активності носіїв прав, діяльності держави щодо забезпечення прав людини.

Необхідність дослідження прав людини і громадянина зумовлюється також інтеграційними процесами України до світового та європейського правового простору. Це вимагає імплементації до вітчизняного законодавства європейських гуманітарних стандартів і, насамперед, стандартів у галузі прав людини. Вагомим кроком у цьому напрямку стало закріплення в Конституції України положення про те, що людина, її життя, здоров'я, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3), а також визнання частиною національного законодавства ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів (ст. 9). Водночас офіційне декларування європейських стандартів прав людини Україною на конституційному рівні та імплементація

у галузеве законодавство тільки у наш час починає перетворювати їх у частину вітчизняної культури і ментальності. Тому демократичне суспільство сьогодні вимагає не тільки проголошення певних ціннісних орієнтирів, а й створення дієвих механізмів, які дозволять повною мірою реалізувати конституйовані права і свободи.

Події останніх років у суспільстві і державі продемонстрували неготовність правоохоронних та судових органів належним чином забезпечити захист прав і свобод людини і громадянина. Демократичні позачергові вибори Президента України у травні 2014 р., народних депутатів України у жовтні 2014 р. та оновлення державної влади створили умови для більш повноцінного гарантування прав і свобод людини і громадянина та їх захисту. Важливою складовою механізму забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина на практиці є децентралізація влади, проведення докорінних реформ органів публічної влади, правоохоронної та судової системи.

З огляду на останні події, що відбуваються в Україні та світі, учасники конференції порушили актуальні питання стосовно прав і свобод людини в аспекті становлення українського конституціоналізму, міжнародно-правових механізмів та зарубіжного досвіду захисту прав людини, ролі інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в забезпеченні прав людини і громадянина й механізмів їх реалізації в Україні. Науково-практичний захід має на меті сприяти координації теоретичної та практичної складових правової дійсності з питань гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина.

Редакційна колегія

Секція 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Баєва Лілія Вікторівна
Запорізький національний технічний університет,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права

ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВО ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

У світовій практиці конституціоналізму апробовано різноманітні моделі функціонування місцевого самоврядування як права територіальної громади вирішувати справи місцевого значення під відповідальність її органів влади та посадових осіб. Місцеве самоврядування у політичній системі суспільства є важливою засадою демократичного ладу, у відповідності до чого жителі — члени територіальних громад можуть самостійно вирішувати питання місцевого самоврядування.

Починаючи з 1990 р., коли у вітчизняній науці почалося формування сучасних поглядів на місцеве самоврядування, окремі аспекти проблеми досліджували у наукових працях такі вчені, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. І. Борденюк, Т. М. Буряк. Зокрема, О. В. Батанов, О. О. Кутафін і В. І. Фадєєв приділяли увагу актуальним проблемам місця і ролі місцевого самоврядування у структурі публічної влади, правосуб'єктності громадян у системі місцевого самовряду-

вання, безпосередніх та представницьких форм їх участі у місцевому самоврядуванні та належних юридичних гарантій.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» надає територіальним громадам право брати участь у процесі прийняття рішень та висловлювати позицію громадян. Це стає можливим завдяки запровадженню таких форм участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування, як місцеві ініціативи, громадські слухання, участь у проведенні громадської експертизи. Однак, закон не визначив порядку реалізації цих прав, передбачивши, проте, що відповідні процедури мають бути визначені в статутах територіальних громад, або у відповідних положеннях місцевих рад про організацію та проведення таких заходів.

Громадські форми безпосередньої демократії забезпечують стимулювання участі громадян у місцевому самоврядуванні. Їх реалізація насамперед пов'язана із забезпеченням суб'єктивних публічних прав, що свідчить про рівень зацікавленості представників територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Місцеве представництво можливе не тільки безпосередньо у прямому значенні цього слова, а також через діяльність певної частини представників територіальної громади. Місцеві ініціативи можуть проявлятися у трьох формах: місцевій правотворчій ініціативі, громадських роботах та самооподаткуванні жителями територіальної громади.

Місцева правотворча ініціатива повинна регулюватися законодавчо і, як правило, конкретизуватися статутами територіальних громад. Така ініціатива повинна визначати важливість проектів правового акту в залежності від кількості населення відповідної територіальної громади. Місцеву правотворчу ініціативу можна також розглядати як засіб громадського тиску жителів територіальної громади, як субсидіарний засіб внесення проектів правових актів на розгляд органів місцевого самоврядування.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 9) надає членам територіальної громади право ініціювати в порядку місцевої ініціативи розгляд у місцевій раді будь-якого питання, що віднесене до відання органів місцевого самоврядування. Однак, згаданий закон не визначає порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради, делегуючи це повноваження представницьким органам місце-

вого самоврядування, тобто самій же раді, яка повинна визначити механізм внесення ініціативи, а також подальший її розгляд своїм актом, а саме: рішенням відповідної ради.

Однак у більшості обласних центрів право на висування місцевої ініціативи надано не лише безпосередньо членам територіальної громади, а й опосередковано громадським організаціям, трудовим колективам, органам самоорганізації населення, навіть районним радам, а в деяких містах — і загальним зборам громадян чи учасникам громадських слухань.

У ст. 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначається, що територіальна громада має право проводити громадські слухання — зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Громадські слухання є формою безпосереднього народовладдя, яка забезпечує насамперед гарантії періодичних звітів депутатів місцевих рад та прямих зустрічей виборців з сільським, селищним, міським головою. Предмет громадських слухань детально розглянутий М. І. Корнієнком (зокрема це стосується питань програм розвитку територіальної громади, фінансово-бюджетних питань, приватизації муніципальної власності тощо), який зазначає, що згідно з принципом партиципації формою громадських слухань є громадські експертизи та громадські обговорення проектів правових актів органів місцевого самоврядування.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» також надає територіальним громадам право проводити громадські слухання ст. 13, зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, причому під час цих заходів члени територіальної громади можуть заслуховувати депутатів та посадовців, порушувати питання місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування, та вносити пропозиції щодо них.

Але Закон не визначає порядку проведення громадських слухань і делегує це право представницьким органам місцевого самоврядування. В той же час, прийняття місцевими радами окремих положень

щодо порядку реалізації членами територіальної громади права на проведення громадських слухань є прямим порушенням норм ч. 4 ст. 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», яка прямо встановлює, що цю норму регулює виключно статут територіальної громади.

Ще одна форма участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування — збори громадян — на відміну від громадських слухань не лише на рівні законодавства, але й у сфері наукових досліджень зазнала більшої уваги та врегулювання. Збори громадян дають змогу територіальним колективам обговорювати питання місцевого значення та ухвалювати владні рішення. На відміну від референдуму та виборів тут поєднується спільне обговорення, пошук рішення та подальше його прийняття. Вони служать важливим засобом участі громадян у здійсненні різноманітних самоврядних функцій, виступають методом підвищення рівня відповідальності у здійсненні місцевого самоврядування, вираження ініціативи, підвищення політичної культури. Одночасно збори громадян служать засобом громадського контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Згідно зі ст. 8 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні справ місцевого значення. Рішення зборів враховуються у діяльності органів місцевого самоврядування.

Таким чином, зазначені вище інститути безпосередньої демократії забезпечують широку участь населення у місцевому самоврядуванні, сприяють розширенню громадської ініціативи, зростанню соціальної активності членів територіальних спільнот. Серед інститутів безпосередньої демократії у місцевому самоврядуванні посідають специфічне положення інститути громадського самоврядування членів територіальних громад, оскільки вони стимулюють участь громадян у місцевому самоврядуванні. Їх реалізація насамперед пов'язана із забезпеченням суб'єктивних публічних прав, що свідчить про рівень зацікавленості членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Місцеве представництво можливе не тільки безпосередньо у прямому значенні цього слова, а також через діяльність певної частини жителів територіальної громади.

Байрачна Лариса Кімівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ф. н., доцент кафедри конституційного права України

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ЛЕГІТИМАЦІЯ ЯК СИМВОЛІЧНЕ СТРУКТУРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Політико-правова легітимація є невід'ємним атрибутом політичного порядку і якісним індикатором цивілізованості державної влади, виступає символічною підставою взаємодії в складно організованому соціумі.

У соціальному просторі країн, орієнтованих на практики розподілу владного авторитету між різноманітними спільнотами і державою, політико-правовий розвиток привів до становлення політичного концепту легітимність. Поняття легітимність в сучасній політико-правовій науці і мові засобів масової інформації змістовно інтерпретує процеси «обґрунтування», «виправдання» політичного порядку і ступінь досягнутої в суспільстві «політичної згоди». Різноманітні легітимаційні практики дозволяють об'єднати життєвий простір індивідів і їх асоціацій з інституційним політичним порядком, надаючи йому суб'єктивну значимість. У разі такої обґрунтованості публічні інститути стають частиною особистої рефлексії про навколишній світ, а політична влада набуває ресурс довіри.

Символічний зміст цього концепту і супутні йому моделі політичного розвитку можна розглядати як свого роду константу політичної культури сучасних демократій. Концепт легітимність «сплавляє» в єдине ціле смисловий зміст різноманітних міфічних, теологічних, філософських, моральних, юридичних та політичних дискурсів, що перетиналися протягом століть у знаково-символічному просторі європейських народів. При руйнуванні, з тих чи інших причин, оціночних структур та їх символічних образів втрачає стійкість як політичний, так і соціальний порядок у цілому.

У зв'язку з цим, дослідження впливу символічних структур концепту легітимність на динаміку політичних інститутів — один з перспективних і таких, що динамічно розвиваються, напрямків сучасної політичної науки. Фактично у всіх роботах останнього десятиліття,

виконаних в рамках предметного поля права, політичної філософії, політології та соціології політики так чи інакше ставиться питання про роль символічних ресурсів у політичній інституціоналізації.

Наукова концептуалізація феномена політичної легітимації зазвичай супроводжується відсиланням до таких термінів як «довіра в політиці», «політична культура», «політична ідентифікація», «політична солідарність», «політичні цінності», «символи влади», «символічний капітал влади». Значимість дослідження символічних структур політичної легітимації є особливо очевидною у зв'язку з проблемами становлення нових для України інститутів публічної влади і потребою в теоретичному осмисленні причин малої ефективності запозичених інституційних форм у забезпеченні соціальної інтеграції та досягнення політичної цілі.

Незважаючи на присутність у вітчизняних дослідженнях правового, політологічного, соціологічного та філософського плану відсилань до таких понять, як «легітимність політичної влади», «легітимація політичного порядку», «політична довіра», «політична солідарність», «громадянська злагода», наявність їх у публічній лексиці української громадськості не свідчить про істотне зростання ефективності нових інституційних правил у вирішенні соціальних конфліктів. Офіційні ліберальні зміни в Україні та країнах колишнього СРСР нерідко супроводжуються етнополітичними конфліктами і соціально-економічним спадом, що не вписується у традиційні моделі демократизації або класичні концепції цивільно-правової легітимації політичного порядку.

Дослідження символічної природи політичної легітимації спирається на досить тривалу традицію, яка бере коріння в інтелектуальних практиках філософської рефлексії з приводу ідеально-нормативних підстав політики. У цьому контексті правомірно апелювати до ідей античних і середньовічних філософів, а також представників європейської та північноамериканської філософії політики та соціології XVII–XIX століття як найважливішому джерелі, що відображає процес становлення дискурсивного простору політичної легітимації (Аристотель, Августин Блаженний, Ф. Аквинський, А. Данте, Н. Макіавеллі, І. Г. Гердер, Т. Гоббс, Д. Локк, М. Лютер, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Д. Медісон, А. Гізо, А. де Токвіль, Е. Дюркгейм, В. Парето та ін.)

У той же час термінологічний інструментарій дослідження символічних структур власне політичної легітимації складається переважно в XX ст. Перші цілісні наукові концептуалізації феномена легітимації у зв'язку з політичними практиками вперше вжили у своїх роботах М. Вебер і такі теоретики комунікативної природи політичної влади, як Т. Парсонс, Х. Арендт, Ю. Хабермас, чиї методологічні посилання стали підставою більшості робіт, які досліджують проблематику політичної легітимації. До цього дня основний корпус теоретичних робіт в яких аналізуються проблеми політичної легітимації, так чи інакше, пов'язаний з інтерпретацією, поглибленням або критичною переробкою творчих ідей М. Вебера на цей рахунок. У цьому методологічному плані виконані дослідження таких авторів, як Д. Істон, Д. Бітем, С. М. Ліпсет, У. Блюм, М. Дюверже, Ч. Міллс, У. Розенбаум, Л. Пай, Д. Хелд, К. Ясперс та ін. Для вивчення символічних структур, виявлення їх генезису і динаміки вагомі роботи, виконані в руслі неоінституціонального підходу. Неоінстітуціональний «прорив» в соціології та політико-правовій науці надав новий імпульс що почався ще кілька десятиліть тому вивченням форм солідарності, соціальної ідентичності, громадської довіри і їх впливу на трансформацію політичних інститутів в роботах таких авторів, як, Р. Інглхарт, А. Селігмен, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон.

Таким чином, накопичений певний досвід вивчення символічних структур політичної легітимації. У той же час стає очевидною потреба в комплексному дослідженні феномену політичної легітимації, значимість якого зростає в умовах динаміки соціально-політичних процесів, які ускладнюються.

Даниленко Богдан Вікторович
Державне агентство земельних ресурсів України,
к. ю. н., головний спеціаліст юридичного департаменту

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Згідно міжнародно прийнятого визначення «сталий розвиток» означає такий «розвиток, що задовольняє потреби сучасності, не

ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти їх потреби».

Як відомо, в суспільстві завжди існують різноманітні потреби, які часто вступають у конфлікт. У сфері використання земельних ресурсів такі конфлікти виникають досить часто.

В цьому контексті викликає цікавість судова справа № 57/243 за позовом Заступника Генерального прокурора України в інтересах держави в особі Державного агентства земельних ресурсів України та Міністерства оборони України до Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Обслуговуючого кооперативу «Житлово-будівельний кооператив «Житлобудсервіс» про визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування, визнання відсутності прав та відновлення становища, яке існувало до порушення.

Ця справа викликала значний суспільний резонанс, набула широкого висвітлення у засобах масової інформації.

Предметом спору є земельна ділянка площею 147 га на околиці міста Києва. Постановою Київського апеляційного адміністративного суду від 04.08.2014 у справі № 826/7883/13-а встановлено, що на момент надання земельної ділянки у приватну власність на ній розташовувалося військове майно. Київський апеляційний адміністративний суд дійшов висновку, що Київською міською радою незаконно передано обслуговуючому кооперативу «Житлобудсервіс» частину земельної ділянки, яка знаходиться на балансі Центрального спеціалізованого будівельного управління Міністерства оборони України та є державною власністю. Саме розташування військового майна на земельній ділянці і є нововиявленою обставиною, що визначена в заяві заступника Генерального прокурора України.

Неправомірність надання земельної ділянки очевидна. Проте автора цікавить інший аспект цієї справи: яку оцінку можна надати цій ситуації з точки зору сталого землекористування?

На перший погляд, і тут все очевидно. Юридична особа — «Житлово-будівельний кооператив «Житлобудсервіс» на підставі статті 41 Земельного кодексу України набуває у власність земельну ділянку площею 147 га в столиці безоплатно. Прокуратурою встановлено, що засновниками «Житлобудсервіс» є 4 фізичні особи.

Ідея житлово-будівельного кооперативу — створення юридичної особи фізичними особами на кооперативних засадах, тобто об'єднання зусиль, для будівництва житла для самих членів кооперативу. Це є організаційно-правовою гарантією житлових прав людини. Зрозуміло, що 4 людини не потребують для будівництва власного житла земельної ділянки, на якій можна побудувати ціле місто. Така схема безоплатного набуття земельних ділянок юридичними особами в певний період набула значного поширення у місті Києві (засновниками фіктивних кооперативів завжди виступало 4 особи).

В подальшому земельна ділянка, надана безоплатно Житлово-будівельному кооперативу «Житлобудсервіс», перейшла до його правонаступника — Товариства з обмеженою відповідальністю «Біонік Ленд». Ця юридична особа фактично є складовою проекту «BIONIC Hill», що реалізується за ініціативою відомого українського девелопера — компанії UDP. Засновником BIONIC Hill та мажоритарним акціонером UDP є відомий бізнесмен Василь Хмельницький.

На спірній земельній ділянці розташовувалося військове містечко, де мешкали військовослужбовці та члени їх сімей. Частину будинків військового містечка було демонтовано. Частина мешканців містечка переселилася до нових будинків, розташованих в іншому місці. Але решта не захотіла змінювати своє житло. В судових засіданнях останні повідомляли, що новий забудовник Товариства з обмеженою відповідальністю «Біонік Ленд» вчиняє дії, що грубо порушують їх житлові права з метою змусити їх покинути свої оселі.

Отже, ситуація зрозуміла: бізнес шахрайським шляхом отримує велику земельну ділянку у місті, не сплативши ніяких грошей до міського бюджету. Знищує житлові будівлі, виселяючи мешканців і здійснює тиск на тих, хто не хоче покидати свої будинки. Проте не все так просто.

Як відомо, Україна має величезний науковий потенціал та людські ресурси. Нажаль, за роки незалежності наша країна не спромоглась почати ефективно використовувати свої можливості. Талановиті науковці щороку масово виїжджають за кордон. Особливо погана ситуація з молодими науковцями: держава навчає їх за власний кошт, а потім вони їдуть за кордон, щоб розвивати науку та економіку іншої країни.

Стосовно використання наукового потенціалу та людських ресурсів в Україні показовою є сфера ІТ. Від 2007 року України є одним із лідерів експорту програмного забезпечення. Проте від так званого аутсорсінгу в Україні переважно осідає зарплата й залишається досвід працівників (останнє не факт, бо вони масово виїжджають). Адже головні офіси в них на Заході, а отже, й більшість податків, як і плоди інтелектуальних розробок, залишаються там. Тобто ситуація частково схожа на китайську. У КНР розміщене виробництво більшості світових компаній, однак патенти, вартість бренда й додана вартість продукту, як і репутація у випадку успіху, осідають у західної компанії-власника, а не в підрядчика з Піднебесної.

Дуже важливим чинником, який демонструє реальний рівень розвитку галузі та бізнесу загалом у країні, є R&D-центри, чи, як їх звикли називати в нас, центри НДДКР (науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи). Ми майже не ведемо реально великих інноваційних проектів у царині ІТ.

Як стверджує Олексій Скрипник, народний депутат від партії «Самопоміч», у минулому генеральний директор ІТ-компанії ELEKS, коли в компаній з'являються гроші, вони починають працювати над R&D (Research and Development). Спершу для такої роботи не було коштів, тому здійснювали аутсорсинг (робота для закордонного клієнта). Потрібно було спершу заробити грошей, бо кредитів ІТ-компаніям ніхто не давав, а інвестори не хотіли й боялися йти в Україну. Усі розуміють, що аутсорсинг — це не панацея і багато компаній хочуть займатися продуктами. Є багато аутсорсингових компаній, які спершу бралися за це, а потім перепрофільовувалися на виробництво продуктів. Наприклад, тернопільська MagneticOne, яка створює продукти для ринку e-commerce (англ. електронна комерція).

Саме такий науково-дослідний центр, який так потребує країна, має бути створено на спірній земельній ділянці.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 1014 затверджено подане Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами попереднє техніко-економічне обґрунтування національного проекту «Технополіс» — створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій» і його складових.

Окрема складова проекту «Технополіс» — проект «BIONIC Hill». Техніко-економічним обґрунтуванням визначено такі орієнтовні техніко-економічні показники. Пріоритетні галузі спеціалізації: інформаційні та комунікаційні технології, фармацевтика та біотехнології, енергозбереження та енергоефективність. Кількість робочих місць: 35 000. Загальна площа будівництва: 950 тис. кв. метрів. Загальна площа земельної ділянки: 147,1128 гектара. Загальний обсяг інвестицій: 6 230 000 тис. гривень.

BIONIC Hill (Київ) створюється за моделлю, що передбачає тісну інтеграцію освіти (IT-університет), наукових досліджень (R&D) та екологічно чистого високотехнологічного виробництва. Техніко-економічне обґрунтування BIONIC Hill (Київ) розробила відома міжнародна компанія Ernst&Young. До роботи над концепцією парку були залучені провідні світові та українські архітектори, інженери та дизайнери, зокрема, ТАМ «А Пашенько», Hornberger + Worstell, ARUP та SWA Group. Географія їх проектів охоплює США, Великобританію, Францію, Китай тощо. Міжнародні експерти брали участь у розробці багатьох знакових проектів у Кремнієвій долині (США).

Серцем проекту є перший в Україні відкритий міжкорпоративний IT-університет BIONIC University. Заклад працює з 2012 року на базі найстарішого університету країни — Києво-Могилянської академії, а згодом переїде на територію інноваційного парку у власну будівлю.

Отже, з одного боку, існує національний проект — інноваційний технопарк, що спеціалізується на перспективних наукомістких галузях, для створення якого вже проведено значну роботу і вкладено великі кошти. З іншого боку, юридичною особою — учасником проекту, з метою реалізації проекту протиправно придбано земельну ділянку, ні державний бюджет, ні місцевий, не отримали ніяких коштів, а також порушуються гарантовані Конституцією України житлові права людей, що не бажають виселятися з будівель, що розташовані на цій ділянці.

На думку автора, в контексті сталого землекористування, спір має бути вирішено на користь «Біонік Ленд». В той же час, земельна ділянка має бути придбана у встановленого законом порядку за справедливою ціною. Також мають бути дотримані конституційні права місцевих жителів.

Метою автора не є вирішення проблеми конфлікту інтересів в контексті сталого землекористування. Його мета — постановка проблеми. Її вирішення має стати предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Єльникова Марія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра конституційного права України

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ПРАВА ЛЮДИНИ»

Родове поняття «права людини» поділяється на видові за різними критеріями, і різні терміни використовуються для специфікації цієї категорії. Зустрічаємо терміни «права», «свободи», «права людини», «права громадянина», «конституційні права», «основні права» та інші. Варіативність підходів визначення юридичного змісту «прав людини», на наш погляд, є результатом поглибленого вивчення сутності цієї проблеми та свідчить про важливість дослідження інституту прав людини для юридичної науки.

В національному праві різних країн світу, в тому числі і в українському законодавстві, достатньо часто вживаються терміни «права» і «свободи». Чітке розмежування між ними провести важко, оскільки частіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також називають «свободами». Доречно зазначити, що свобода людини, є первинним поняттям у системі прав людини. У широкому розумінні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус, у більш вузькому тлумаченні є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом. Поняття «свобода» переважно розуміється як невтручання у внутрішній світ людини і громадянина (свобода совісті, світогляду, віросповідання, свобода думки, свобода літературної, художньої, наукової творчості).

Розуміння поняття «право» більшою мірою пов'язане з тим, що для його реалізації необхідні позитивні дії з боку держави або правомочність людини на участь у діяльності окремих політичних і економічних структур (право на безпечне довкілля, право на охорону здоров'я, право на освіту тощо). Отже, термін «право» застосовується тоді, коли йдеться про конкретні можливості поведінки, коли ж треба підкреслити більший простір вибору варіанта поведінки саме на власний розсуд і під власну відповідальність використовується термін «свобода».

Нерідко одна й та сама можливість поведінки людини залежить від форми юридичного закріплення, може визначатися і як права, і як свобода. Наприклад, ч. 1 ст. 34 Конституції України для формулювання терміна «право» застосовує категорію «свободи» (кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань). Тобто, вчені-юристи вважають, що відмінності в термінології є скоріше традиційними, які склалися ще за давніх часів. Говорячи про співвідношення прав і свобод, слід додати і те, що термін свобода характерний більш для країн з англосаксонською системою права.

Основний Закон розрізняє поняття «права людини» і «права громадянина». У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. До цього виду прав належать: право на життя, право на повагу до гідності людини, право на свободу та особисту недоторканність тощо. Щодо прав громадянина, то вони пов'язані зі сферою відносин людини з суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є (право громадян на об'єднання в політичні партії та громадські організації, право брати участь в управлінні державними справами). Права людини порівняно з правами громадянина мають домінантне значення.

Історично виділення прав людини і прав громадянина відбулося у XVIII ст., і якщо у американських деклараціях йшлося просто про права або невідчужувані чи природні права, то французька Декларація 1789 р. вже формулювала окремо права людини і права громадянина.

Самий феномен подібної диференціації у сфері права може бути пояснений різними причинами. Скажімо, О. Фрицький висловлює з цього приводу такі міркування: «Поділ прав ... на права людини і права громадянина пов'язаний з тим, що для сучасного суспільного ладу характерний дуалізм громадянського і політичного суспільства. Як член громадянського суспільства людина рівноправна з усіма іншими, а як член політичного суспільства вона рівноправна лише з тими, хто так само, як і вона, належить до цієї держави.

Слід зазначити, що розрізнення прав людини і прав громадянина не можна проводити тільки за ознакою пов'язаності власників останніх із державою. Вочевидь, відмінність залежить не тільки від наявності відносин індивіда з державою, а й від виду цих відносин, від взаємних дій останніх. Звертаючись до конкретних прав громадянина, можна констатувати, що більша частина їх зосереджена у сфері політичних прав (приміром, до прав громадянина належать виборчі права, право на зайняття державних посад, на об'єднання у політичні партії та громадські організації) та соціально-економічних (як право громадян на соціальний захист). Це пов'язано з тим, що участь в управлінні певною державою безумовно повинні брати особи, які є громадянами або підданими держави.

Отже, права громадянина відрізняються від прав людини, по-перше, наявністю стійкого правового зв'язку їх носія з певною державою і, по-друге, ступенем активності обов'язків держави стосовно власника таких прав. Незважаючи на те, що ці терміни часто вживаються разом, за термінологічною відмінністю в них вбачається різний обсяг прав і тому вони не є тотожними.

Усі норми II Розділу Конституції України послідовно розмежовують «права людини» і «права громадянина», що відображено у їхньому формулюванні. Коли йдеться про визначення суб'єкта прав людини в Основному Законі використовуються формулювання «усі», «кожен», «кожна людина», «усі люди», тобто підкреслюється визнання, закріплених у Конституції України прав і свобод за кожною людиною, яка перебуває на її території, незалежно від того чи є вона громадянином. Коли ж йдеться про права громадянина, то вживається — «громадянин України», «кожний громадянин», «усі громадяни». Таким чином, за змістом, права людини і громадянина

не тотожні поняття, хоча досить часто вживаються не відокремлено один від одного.

Характеризуючи права і свободи людини та громадянина науковці все частіше використовують термінологічне словосполучення «конституційні права і свободи людини і громадянина». На відміну від прав і свобод, закріплених іншими джерелами права, їм характерні такі специфічні ознаки:

1) конституційні права і свободи людини та громадянина опосередковують найбільш важливі, найбільш значні відносини між особою й державою;
2) вони отримують різне правове закріплення в Основному Законі держави, тим самим мають найвищу юридичну силу і підвищену державно-правову охорону;
3) на відміну від інших прав свобод і обов'язків, які закріплюються нормами інших галузей права, носять загальний характер, користування ними не пов'язано з наявним у особи яким-небудь статусом;
4) є юридичною базою для всіх інших прав і свобод, закріплених у поточному законодавстві, тому що вони містять вихідні положення у тій чи іншій сфері регулювання суспільних відносин.

В даний час в юридичній науці різних держав термін «конституційні права і свободи людини та громадянина» трактується порізному. Більше того, навіть в українському конституційному праві не існує єдиного визначення даної категорії, однак на підставі вищезазначених ознак можна дати таке визначення конституційним правам і свободам людини та громадянина — це невід'ємні права і свободи, які належать особі від народження, є основою правового статусу, закріплені в конституції держави і мають найвищий юридичний захист.

Визначення конституційних прав і свобод людини та громадянина як основних не означає віднесення інших до другорядних і такими, що вимагають менш значних зусиль з боку держави для їх реалізації, а означає, що вони є першоосновою для всіх інших прав. Розуміння під «основними правами» конституційних знайшло відображення в деяких конституціях європейських держав. Щодо

Конституції України, то в ній термін «основні» стосовно прав людини не застосовується.

Основний Закон підніс права і свободи людини та громадянина на якісно вищий рівень. Всі права людини однаково необхідні для розвитку особистості, а тому будь-які спроби їх ранжування є неприпустимими. Такий підхід повністю відповідає сучасній міжнародній практиці.

Отже, зміст проаналізованих вище точок зору дає нам можливість відзначити, що в конституційному праві відсутній єдиний уніфікований підхід щодо визначення прав і свобод людини та громадянина в Україні. Це пов'язано з тим, що права людини — це загальнолюдська універсальна цінність, поняття складне і багатогранне, якому важко дати одне єдине визначення. Правильне розуміння юридичного змісту прав людини та похідних від нього термінологічних словосполучень є дуже важливим, так як допоможе уникнути правових суперечностей.

Ірха Юрій Богданович
науковий консультант судді
Конституційного Суду України

МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення та соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють задовольняти потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування є лакмусовим папірцем демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце у системі прав і свобод займають конституційні права і свободи, які, разом із відповідними обов'язками, закріплено в основному законі кожної держави. Україна не є виключенням, у нас на конституційному рівні існує комплекс прав, свобод та обов'язків, реалізація та виконання яких забез-

печує функціонування держави як демократичної, соціальної та правової. Хоча конституційні права і свободи наділені верховенством щодо інших прав і свобод, однак більшість з них не є абсолютними, здійснення окремих з них може бути обмеженим законом. Це допускається робити в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності, прав і свобод інших людей, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочину чи розголошенню інформації, одержаної конфіденційно або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Обмеження конституційних прав і свобод з названих підстав спрямоване на досягнення розумного балансу між інтересами різних осіб, суспільства та держави. Однак на практиці виникають непоодинокі випадки, коли законодавець, а також правозастосовні органи, значно широко інтерпретують допустимі обмеження конституційних прав і свобод, особливо в інтересах національної безпеки, унаслідок чого їхній сутності завдається непоправна шкода. Крім того, багато громадян досить часто гіперболізують обсяг належних конституційних прав і свобод та межі їх реалізації, ставлять свої інтереси вище за національні, а тому вважають неправомірним встановлення будь-яких обмежень щодо них з метою забезпечення національної безпеки.

Історично, національна безпека дуже довго розглядалася в аспекті захисту держави від загроз різної ґенези, однак з розвитком суспільних відносин її зміст змінився. Реалії сьогодення свідчать, що парадигма національної безпеки вже давно вийшла за рамки забезпечення захисту суверенітету й територіальної цілісності держави і охоплює також питання безпечного існування суспільства і людини. Більше того, саме безпека останньої у демократичних державах визнається найвищою соціальною цінністю. Національна безпека стала конституційною категорією і розглядається як сукупність заходів по захисту конституційного ладу. Сама по собі національна безпека не є цінністю, але це стан, який дозволяє нації захищати свої цінності. Вона забезпечує перспективи розвитку держави на тривалий історичний період, стабільність і благополуччя суспільства та його громадян.

На сьогодні першочергову загрозу національній безпеці держав, у тому числі України, становлять фактори, які впливають на розвиток громадянського суспільства: зниження якості та рівня життя, економічні та фінансові кризи, рівень злочинності, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, а не політична боротьба партій, взаємодія гілок влади, зміна урядів тощо. Саме незбалансованість у соціальній практиці інтересів суспільства, держави, різних соціальних груп і конкретної особи є однією з найсерйозніших проблем. Від її вирішення залежить стабільність внутрішньої обстановки.

Сучасні загрози національній безпеці у переважній більшості вже не виходять від окремих осіб, вони є наслідком добре організованої діяльності різних суб'єктів (національних, іноземних, міжнародних), а тому оперативне та ефективне реагування на них можливе за умови розширення повноважень органів публічної влади, відповідальних за забезпечення національної безпеки. Однак збільшення повноважень цих органів з метою захисту об'єктів національної вимагає одночасного запровадження та/або посилення обмежень окремих конституційних прав і свобод. За відсутності відповідних запобіжників це може привести до свавілля чиновників та згортання демократії, адже держава, захищаючи людину від усіх ймовірних негативних впливів, може порушити і ту грань, за якою людина вже втратить спроможність самостійно осмислювати ступінь небезпек та протидіяти різним загрозам.

Хоча в Основному Законі України відсутня норма, яка прямо зобов'язує державу захищати національну безпеку, однак, це імпліцитно випливає як зі змісту статей 3, 8, 11, 16, 17, 18, 32, 34, 36, 37, 39, 44, в яких закріплено основи конституційного ладу та конституційні права і свободи, так і зі змісту статей 92, 106, 107, 116, якими визначено окремі повноваження глави держави, парламенту, уряду. Водночас обов'язок громадян захищати національну безпеку випливає зі змісту статей 17, 65 Конституції України.

Згідно з Основним Законом України в інтересах національної безпеки допускається обмеження: права на особисте та сімейне життя; права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій

вибір; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право на страйк. Оскільки забезпечення національної безпеки охоплює також й протидію злочинам проти основ національної безпеки, то на цій підставі можуть бути обмежені права на свободу та особисту недоторканність, на недоторканність житла, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Імперативною умовою обмеження конституційних прав і свобод є те, що це може відбуватися лише на підставі та у випадках, визначених у законі, і, як правило, за рішенням суду. У законах України закріплено процесуальний порядок здійснення таких обмежень. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи залежно від фактичних обставин уповноважені самостійно або через звернення до суду обирати способи забезпечення національної безпеки. Разом з тим, відсутність належного контролю за їхньою діяльністю та недосконалість процедури притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, можуть призвести до надмірного обмеження конституційних прав і свобод та тяжких наслідків.

Так, наприкінці 2013 — початку 2014 років майже вся територія України була охоплена масштабними акціями соціального протесту, спрямованими на зміну політичного та економічного курсу держави. З метою захисту тогочасних «національної безпеки» та «громадського порядку» правоохоронні органи безпосередньо, а також за допомогою судів загальної юрисдикції намагалися у будь-який спосіб заборонити реалізацію громадянами своїх конституційних прав і свобод. Зокрема водіїв, які на своїх автомобілях брали участь у акції «Автомайдан», позбавляли права керування транспортним засобом. Крім того за формальними підставами забороняли проведення мирних зібрань, деяких громадських активістів заарештовували, а в їхніх помешканнях чи на роботі проводили обшуки і виїмки документів, комп'ютерного обладнання тощо.

Дії окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки у названий період лише підсилили соціальну напругу у суспільстві, призвели до збройного протистояння, під час якого загинули багато громадян.

У подальшому соціальною нестабільністю скористалася Російська Федерація, яка анексувала Автономну Республіку Крим, ініціювала й усіляко підтримала сепаратистську, екстремістську та терористичну діяльність на території держави, у наслідок чого частини Донеччини та Луганщини стали тимчасово окупованими. Враховуючи наведене ми вважаємо, що в Україні необхідно виробити такі механізми забезпечення нашої національної безпеки, які відповідатимуть вимогам часу, сприятимуть захисту національних інтересів та одночасно запобігатимуть недемократичному обмеженню конституційних прав і свобод.

На наш погляд, необхідно сформувати чіткі критерії оцінки правомірності обмеження конституційних прав і свобод в інтересах національної безпеки. Для цього доцільно у законі та судовій практиці запровадити так званий тест на пропорційність, який використовується у Європейському суді з прав людини та інших судах західних держав. Він складається з двох етапів. На першому етапі встановлюється чи дійсно органи публічної влади своїми діями обмежили окремі права і свободи. На другому етапі ці органи мають продемонструвати, що вони переслідували певну легітимну мету і що запровадженні обмеження були пропорційними цій меті. Сам тест включає в себе три критерії: по-перше, засіб, обраний владою для досягнення відповідної мети, має підходити для досягнення цієї мети; по-друге, з усіх підходящих засобів має бути обрано такий, який у найменшій мірі обмежує права і свободи приватної особи; по-третє, шкода завдана приватній особі через обмеження її прав і свобод має бути пропорційна вигоді влади щодо досягнення поставленої мети.

Вагомий крок у захисті конституційних прав і свобод від свавільних обмежень зробив Конституційний Суд України, який у Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 визначив, що обмеження конституційних прав і свобод мають переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим. У разі обмеження права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію відповідного права і не порушувати його сутнісний зміст.

У процесі вдосконалення системи забезпечення національної безпеки в обов'язком порядку мають бути імплементовані сучасні міжнародні стандарти обмеження фундаментальних прав і свобод, які передбачені у Сіракузьких принципах тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Йоганнесбурзьких принципах національної безпеки, свободи висловлювань і доступу до інформації, Глобальних принципах національної безпеки і свободи інформації (Цванські принципи).

Ми вважаємо, що в умовах зовнішньої агресії проти України допустиме тимчасове додаткове обмеження конституційних прав і свобод, однак підстави і відповідні процедури мають чітко і прозоро визначатися у законі та відповідати міжнародним зобов'язанням держави. Крім того має бути вироблений дієвий механізм притягнення винних осіб за свавільне або надмірне обмеження прав і свобод в інтересах національної безпеки, який включатиме, зокрема, широкий громадський та судовий контроль за вказаною сферою.

Лаврик Галина Володимирівна
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», д. ю. н., професор, завідувач кафедри правознавства

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА ЗАСАДА КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Виявлення можливостей і шляхів поліпшення стану додержання та захисту в Україні основоположних прав і свобод людини засвідчує необхідність подальшого вдосконалення конституційного регулювання відносин, безпосередньо пов'язаних із державно-юридичним визнанням (закріпленням), сприянням реалізації кожного з них. Міркування, висловлені в працях вітчизняних конституціоналістів і правозахисників, щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисних організацій України,

рекомендацій ООН та її механізму у сфері прав людини, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, рішень Європейського суду з прав людини, та в рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також вказівки на значення практики міжнародних юрисдикційних органів із застосування міжнародно-конвенційних актів з прав людини зазвичай підтверджують першочерговість розв'язання такого завдання. Справді кількість позовів до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі від українських громадян кожного року зростає. Згідно з даними, вміщеними на сайті ЄСПЛ, на стадії розгляду перебуває 16 тис. 150 скарг від українських позивачів, що становить 19% від кількості справ з усіх 47 країн. У цій статистиці Україна лідирує. На другому місці — Італія, на третьому — Росія (див. рисунок).

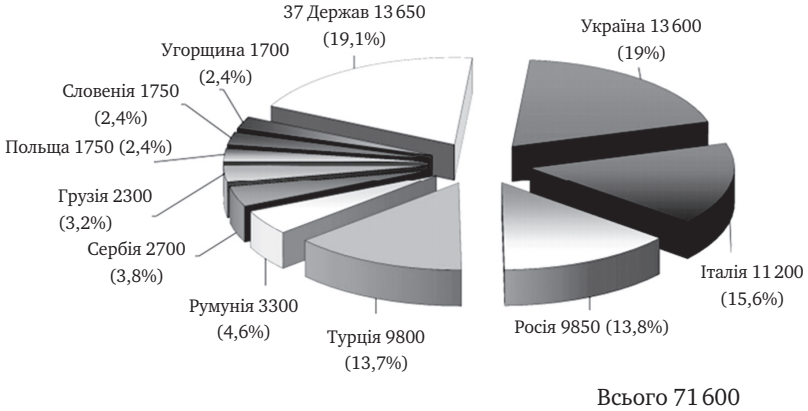

Рис. Статистика скарг по країнах за підсумками розгляду Європейського суду з прав людини[1]

[1] Джерело: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2014_BIL.pdf.

В результаті започаткування «прозорого та інклюзивного» процесу підготовки проекту Національної стратегії у сфері прав людини вдосконалення конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина в Україні вкотре відтворює потенціал принципів правового статусу особи, зокрема принципу рівності. Серед визначених проектом Національної стратегії у сфері прав людини принципів, він розміщений поряд з принципами відкритості і прозорості розроблення та моніторингу реалізації Стратегії з метою залучення заінтересованих сторін; забезпечення прав і свобод людини для всіх осіб, що перебувають під юрисдикцією України, з урахуванням потреб найбільш вразливих верств населення; недискримінації, що полягає в однакових для всіх правах і свободах без обмежень, крім випадків, коли таке обмеження встановлено законом; гарантованості прав і свобод людини та іншими.

Конкретизація змісту принципу рівності, що передбачає, за формулюванням проекту Стратегії, рівність можливостей, рівність доступу до можливостей, його юридизація на певному етапі еволюції позначається виникнення концептуальних положень юридичної (формальної) рівності у вигляді тісно пов'язаних між собою загальних принципів: принципу рівності перед законом; принципу рівності перед судом; принципу рівності прав і свобод людини і громадянина; принципу рівності обов'язків людини й громадянина.

Поступово модель формальної (юридичної) рівності доповнюється ідеєю субстантивної (англ. substantive) рівності, яка охоплює рівність можливостей, рівність у доступі до можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги певній соціально демографічній групі для створення однакових з іншими групами умов на старті); в) рівність (чи рівноцінність) результатів (цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, які можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією). Вони полягають в усуненні не лише юридичних, а й фактичних перешкод на шляху до реалізації особами своїх прав, рівному доступі всіх осіб до ресурсів та отримання частки суспільного блага, а також у вимозі, згідно з якою індивіди

після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах. Відтак, з'являються намагання дослідити наскільки можлива рівність різних людей (у першу чергу, за ознакою статі), в яких межах можливе запровадження «нерівності» для досягнення рівності тощо.

Звісно, що модель субстантивної (реальної, фактичної) рівності відрізняється від інших структурних елементів принципу рівності, зокрема рівності незалежно від віку, національності, раси, тому, що в юридичному вимірі має два аспекти: рівні права та рівні можливості. Слід зазначити, що провідною сучасною інтерпретацією принципу рівності стає діалектичне поєднання формальної і субстантивної (реальної, фактичної) рівності, яке дозволяє забезпечити «чесну (справедливу) рівність можливостей» («дистрибутивну» (розподільну) рівність). Сутність останньої полягає, скажімо, у диференціації прав (підвищення рівня права у рамках чинного законодавства для окремих категорій населення, які на це заслуговують, — свідчення прогресивного розвитку національної правової системи) та у подоланні узурпації прав, як різновиду їх дискримінації (надмірного, нерегламентованого законодавством збільшення владних повноважень однієї категорії громадян порівняно з іншими у соціумі, що може мати місце в окремих державних утвореннях, суспільствах і, навіть, у певних просторочасових континіумах).

В цілому, вдосконалення конституційного регулювання відносин, безпосередньо пов'язаних із державно-юридичним визнанням (закріпленням), сприянням реалізації кожного з основоположних прав і свобод людини та конституційних прав громадянина на основі принципу рівності, врахування належного йому місця в системі принципів правового статусу особи, в професійній правосвідомості, мають стати предметом подальшого наукового дослідження з метою зміцнення доктринального підґрунтя реформування відповідної сфери правовідносин задля ефективної реалізації положення ч. 2 ст. 3 Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є її головним обов'язком.

Максакова Руслана Миколаївна
Запорізький національний технічний університет,
Інститут управління та права,
д. ю. н., доцент, завідувач кафедри
конституційного, адміністративного та трудового права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НАРОДУ БЕЗПОСЕРЕДНЬО НАРОДОМ УКРАЇНИ АБО ЧЕРЕЗ ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Інтерес до категорії «влада народу» в сучасному українському суспільстві давно вже вийшов за рамки загальнотеоретичних досліджень юристів, політологів, соціологів, філософів. Патріотично налаштовані громадяни України доводять своїми активними діями зацікавленість цим явищем не лише на рівні з'ясування змісту категорії «влада народу», але й на рівні практичного застосування форм і способів її реалізації. При чому, якщо з моменту утворення незалежної України реалізація влади народу здійснювалася у вигляді форм і способів чітко визначених в Конституції і законах України (вибори, референдуми, конституційний процес) — події останніх 10-ти років доводять зацікавленість громадян нетрадиційними, законодовчо не встановленими, іноді навіть позаправовими формами реалізації влади народу. Виявлення інтересу громадян України до участі в непритаманних для нашої держави формах прояву влади народу в 2004–2005 роках (у вигляді масових народних протестів), в листопаді 2014 року набуло нової хвилі актуальності. Такі законодовчо не встановлені, нові для України прояви прямої демократії як форми масових народних протестів («Майдани»), «Народна рада України», «місцеві Народні ради», «загони Народної самооборони» є свідченням втрати довіри населення до влади та низького рівня ефективності державного управління здійснюваного через представництво інтересів населення сформованими органами публічної влади.

Події останніх 10-ти років в Україні і, особливо 2014–2015 років, підіймають на новий рівень актуальності дослідження питання щодо проблем реалізації влади народу народом безпосередньо або через органи публічної влади.

Загальновизнаним є розуміння влади народу як єдиного і первісного джерела влади в державі. Такі положення закріплюється у більшості конституцій. Влада народу як явище завжди асоціюється з демократією. Словосполучення «демократія — це влада народу» є загальновживаним. Однак розуміння народу як суб'єкта або носія влади викликає багато запитань. Кого слід вважати народом? Яку спільноту? Як правило, під народом сучасні теорії демократії розуміють сукупність громадян певної країни, яким належить право голосу, оскільки саме вони мають реальне право брати участь у здійсненні як прямої, так і представницької демократії.

Голландські дослідники Ф. Карстен і К. Бекман в своїй публіцистичній праці «Поразка демократії» міфом демократії № 2 визначають уявлення про те, що «демократія — це влада народу». Свою позицію щодо ефемерності демократії вони пояснюють так: «Основна проблема полягає в тому, що такої сутності як «народ» не існує. Є лише мільйони індивідів з мільйонами власних поглядів і інтересів. Як вони можуть керувати разом? Це неможливо. ... Здається, що за нашої демократії народ не має влади взагалі. І це не дивно. Всі знають, що уряд регулярно приймає рішення, які не підтримуються більшістю громадян. Це не «воля народу», це воля політиків, сформована професійними лобістами, зацікавленими групами і активістами, які правлять в демократичній системі. ... Невелика група людей приймає рішення часто за зачиненими дверима. Їх не хвилює, чого хоче «народ». За рахунок наших заощаджень вони ведуть війни, надають гуманітарну допомогу, дозволяють масову міграцію, прихильниками якої є меншість громадян, збільшують дефіцит бюджету, шпигують за громадянами, роздають субсидії, вступають у валютні союзи, ЄС або НАФТА, які підтримують збиткові проекти за рахунок прибуткових. Це ми хочемо всього цього, чи це бажання правлячої верхівки?».

Тут доречно буде пригадати висновки щодо специфіки публічної влади, на які звертав увагу М. Теплюк, зазначаючи, що виконання «загальних справ» зумовлених інтересами суспільства як цілісності є іманентною функцією публічної влади. Разом з тим, він привертає увагу на те, що в сучасному суспільстві публічна влада має суто політичний характер; тому будь-який апарат публічної влади, зрештою, реалізує владу суб'єкта політичної влади, а загальні інтереси реалі-

зуються публічною владою лише тією мірою, якою вони збігаються з інтересами останнього.

Напевно тому демократія для одних це великі сподівання, для інших — форма кризи державності. Так, сьогодні на батьківщині демократії (в Греції) чимало проблем, які повинна вирішити влада:

1) корупція;
2) політична та фінансова кризи;
3) деградація демократії до партійної демократії.

Подібні проблеми охопили сьогодні й Україну. І якщо дві перші потребують вирішення шляхом проведення комплексних заходів не лише законодавчого, але й виховного (ідеологічного) характеру, то вирішення проблеми звуження демократії як влади народу до партійної демократії, на наш погляд, можливе шляхом введення персональної відповідальності обраних народом представників. Це може бути шляхом запровадження мажоритарної системи формування всіх органів місцевого самоврядування та обрання парламенту України за пропорційною системою з преференціями. Досвід національного державотворення довів, що знаходження в виборних органах влади сформованих за пропорційною виборчою системою представників від політичних партій зводить всю їх багатотисячну кількість образно кажучи до одного і до відсутності будь-якої відповідальності з боку цих «представників народу», бо на справді вони представляють інтереси правлячої еліти тієї партії від якої вони були делеговані до виборного органу.

Проблема безвідповідальності органів і посадових осіб, а також невідповідності інтересів органів публічної влади інтересам народу може бути вирішена також шляхом запровадження механізму реального контроля народу за чинною в державі владою. При цьому важливо наголосити на тому, що народ не має права втручатися в законну оперативну діяльність органів влади, а лише здійснювати контроль — це одна з форм реалізації влади народу через органи публічної влади.

Згадувана вище проблема протиріччя інтересів владарюючих суб'єктів влади та народу, як конституційно визначеного джерела всієї влади в державі, її першооснови, — потребує привернення уваги дослідників цієї проблематики до організаційно-правових

підстав реалізації владовідносин за яких передбачено, що в процесі соціального управління цей процес здійснюється у двох формах — самоуправління та владарювання. Якщо процес здійснення державного управління втрачає таку важливу рису, як легітимність — тривалість (стійкість) суб'єктів, що здійснюють це управління може бути припинена. В умовах відсутності законодавчо встановлених механізмів дострокового припинення повноважень сформованих народом органів влади та можливості притягнення їх посадових осіб до відповідальності, — народ починає здійснювати належну йому владу або через інші форми безпосередньої демократії в рамках існуючого в державі нормативно-правового регулювання, або поза його рамками.

Так, відсутність законодавчо визначеного переліку інших форм безпосередньої демократії призвело до появи такої проблеми в сфері реалізації влади народу, як невизнання і заборона з боку органів влади тих форм, які створюються громадянами поза рамками існуючого на сьогодні правового регулювання. В свою чергу, реакція держави на появу інших (законодавчо не визначених) форм безпосередньої демократії виявляється у вигляді заборони будь-яких форм, окрім тих, що проголошені Конституцією, або передбачені в чинному законодавстві. А, напевно, проголошення України державою демократичною, в якій вся влада належить народу, мало би передбачати іншу реакцію держави. Ця реакція мала би бути у вигляді здійснення законодавчого врегулювання тих інших форм безпосередньої демократії, які ініційовані народом, але не мали до ініціації законодавчо визначеного порядку реалізації. Так, наприклад, створення в України Народних рад (впродовж 2014–2015 років) в судовому порядку визнається незаконним, що підвищує ступінь недовіри та супротиву владі з боку населення країни.

Такі факти свідчать про проблематичність дієвості положення ст. 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ». Принцип «дозволено все що не заборонено законом» — стосовно народу не діє. Народ вимушений дотримуватися принципу передбаченого для органів державної влади та органів місцевого самоврядування й їх посадових осіб, які мають здійснювати свої повноваження за принципом «дозволено лише те, що пере-

дбачено законом». Тому існування прямої влади народу на сьогодні більше має декларативний, ніж реальний характер.

Відсутність довіри з боку народу до влади, а також непопулярність здійснюваних владарюючим суб'єктом реформ зводить нанівець тезу про ефективність державного управління здійснюваного органами публічної влади. Виходить, що говорити про реальне існування демократії в державі і про те, що єдиним джерелом влади в Україні є народ можна говорити лише тоді, коли провідним і впливовим суб'єктом установчої влади в державі є народ. Якщо в державі не має протиріч між інтересами народу і органів публічної влади, то країна є дійсно демократичною державою. І в такій державі саме влада народу є першоосновою забезпечення ефективного державного управління. В разі, якщо народ втрачає довіру до влади — втрачається ефективність будь-якого державного управління. В державі, де дійсно народ є джерелом влади, лише він має бути прямим учасником конституційного процесу. Народ має спочатку визначати правову основу для життя суспільства і здійснення державного управління, а потім той самий народ має здійснювати постійний реальний контроль за органами місцевого самоврядування та органами центральної влади через конституційно або законодавчо визначені форми демократії.

Полховська Інна Костянтинівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального,
трудового і адміністративного права

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Виборам належить особливе місце в демократичних державах. Основний Закон України проголосив, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу

безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. З урахуванням оголошеної в державі реформи децентралізації влади та посилення місцевого самоврядування, прискіпливої уваги заслуговує прийдешній виборчий процес на місцях.

Конституція України передбачила, що чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах (ст. 141). Таким чином, незабаром — у жовтні 2015 року в державі мають бути проведені чергові місцеві вибори.

У тексті Угоди про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27.11.2014 року анонсовано про удосконалення системи не лише загальнодержавних, а й місцевих виборів, а саме: запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками при обранні депутатів обласних, районних, міських та районних в містах рад; обрання міських голів великих міст у два тури за принципом абсолютної більшості виборців, які проголосували; зменшення граничної кількості депутатів місцевих рад.

Слід відмітити, що це суттєві новели у порівнянні з положеннями чинного наразі Закону України від 10.07.2010 року «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Зокрема, чинний Закон закріплює, що вибори депутатів обласних, районних, міських, районних у містах рад проводяться за змішаною (мажоритарно-пропорційною) системою. Вибори сільських, селищних, міських голів проводяться за мажоритарною системою відносної більшості (ст. 2). Визначені й критерії загального складу (кількості депутатів) місцевих рад. Вони залежать від чисельності населення при обранні сільської, селищної, міської, районної у місті ради; кількості сіл, селищ, міст районного значення при обранні районної та районів та міст обласного значення при обранні обласної ради.

Одним з кроків реформи децентралізації місцевого самоврядування є прийнятий 05.02.2015 року Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Реалізація цього Закону перед-

бачає суттєве зменшення кількості рад, насамперед, сільських і селищних. У Законі визначено і нову посадову особу місцевого самоврядування — старосту, який обирається жителями відповідного села і селища. Статус старости регулюється Положенням, яке затверджується сільською, селищною, міською радою відповідної об'єднаної територіальної громади. А його вибори проводяться відповідно до Закону. До сьогодні відповідні зміни не втілені у чинне виборче законодавство.

Реформа виборчого законодавства була окреслена як одна з першочергових у Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020», схваленій Указом Президента України від 12.01.2015 року. Однак, наразі у Верховні Раді Україні зареєстровано шість законопроектів про внесення змін до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» без уніфікованого комплексного підходу.

Відповідно до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» чергові місцеві вибори призначаються не пізніше ніж за шістдесят днів до дня виборів, а виборчий процес розпочинається за 50 днів до дня чергових місцевих виборів (ст. 15). Тобто, часу до початку виборчого процесу залишається обмаль.

Як висновок, задля належного проведення на демократичних засадах чергових місцевих виборів потрібно якнайшвидше привести до єдиного знаменника законодавство України в сфері регулювання виборчого процесу з відповідними прийнятими законодавчими новаціями у світлі проведення державно-правових реформ та з врахуванням ситуації, яка нині триває на сході України. Це передусім сприятиме втіленню мети політики у сфері децентралізації — відходу від централізованої моделі управління в державі, забезпеченні спроможності місцевого самоврядування та побудові ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізації у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Розум Ігор Олександрович
Юридичний інститут НАУ,
к. ю. н., старший викладач кафедри
конституційного і адміністративного права

ОКРЕМІ ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ СТОРІН У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ АБО БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ТА КОМІСІЙ З РЕФЕРЕНДУМУ

Умовою вступу та участі будь-якого суб'єкта в адміністративно-процесуальному правовідношенні є наявність у нього встановленого обсягу адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, що включає в себе процесуальну правоздатність та дієздатність. Відповідно до вимог частини 1 статті 48 КАС України здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами). Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їхнім посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) (частина 3 статті 48 Кодексу).

При цьому вбачається повністю обґрунтованим висновок про те, що відсутність у будь-якого суб'єкта, як матеріально-правового, так і процесуально-правового відношення, встановленого обсягу правосуб'єктності щодо вступу та участі в таких правовідносинах, виключає можливість першого бути їх учасником.

З огляду на правові приписи частини 3 статті 48 КАС України випливає, що адміністративно-процесуальна дієздатність в адміністративному процесі визнається виключно за суб'єктами, що мають статус юридичної особи (в статті окреслено коло суб'єктів, що відносяться до юридичних осіб публічного права, а в деяких випадках, коли ними є, зокрема підприємства — юридичних осіб приватного права). Однак правові приписи вказаної процесуально-правової норми, на наше глибоке переконання, потребують уточнення.

Погоджуючись із думкою В. К. Матвійчука та І. О. Хара, наголосимо на тому, що в окремих випадках адміністративно-процесуальною правоздатністю та дієздатністю, крім зазначених в частинах 1–3 статті 48 КАС України, можуть наділятися й інші суб'єкти правовідносин. До таких суб'єктів наприклад можна віднести блок партій, блоки місцевих організацій партій, ініціативну групу референдуму, громадське об'єднання, яке відповідно до вимог Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI (далі — Закон) може і не мати статусу юридичної особи. Ці суб'єкти відповідно до законів, що регламентують порядок підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, можуть виступати учасниками публічно-правових відносин, пов'язаних з відповідним виборчим процесом та процесом референдуму. З урахуванням вимог статей 172, 174, 175 КАС України вони наділяються регламентованим обсягом адміністративно-процесуальної правосуб'єктності та можуть бути учасниками адміністративно-процесуальних правовідносин, тобто, зокрема звертатись з адміністративним позовом до адміністративного суду, бути відповідачами по справі. Зауважимо, що у справах про заборону громадського об'єднання у разі виявлення ознак порушення останнім вимог статей 36, 37 Конституції України та статті 4 Закону, відповідачами поряд з іншими громадськими об'єднаннями можуть бути громадські об'єднання, котрі легалізовані в Україні шляхом повідомлення про своє утворення уповноваженого органу з питань реєстрації. Такі об'єднання відповідно до частини 1 статті 16 Закону не мають статусу юридичної особи, однак у цих справах вважаються адміністративно-процесуально дієздатними. Вказане дозволяє зробити висновок про те, що адміністративно-процесуаль-

на правосуб'єктність визнається не виключно за суб'єктами, що мають статус юридичної особи.

Аналізуючи правові приписи Законів України: «Про вибори Президента України» від 05 березня 1999 № 474-XIV, «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 № 4061-VI, «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 № 2487-VI, зауважимо, що дільничні виборчі комісії не мають статусу юридичних осіб. Те саме стосується й правового статусу дільничних комісій референдуму (див. частину 6 статті 43 Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI).

Виходячи з вимог частин 1–3 статті 48 КАС України, такі суб'єкти не можуть вступати й брати участь в процесуальних правовідносинах, оскільки в них фактично відсутня адміністративно-процесуальна правосуб'єктність. Однак, враховуючи зроблені нами вище висновки, вважаємо, що в межах вказаних процесуальних норм існує прогалина в змісті правового регулювання адміністративно-процесуальної правосуб'єктності наведених суб'єктів, котра може бути вирішена або шляхом нормативного закріплення за відповідними дільничними виборчими комісіями та дільничними комісіями референдуму (як і за іншими суб'єктами, що не мають адміністративно-процесуальної правосуб'єктності) статусу юридичних осіб, або шляхом внесення відповідних змін та доповнень до статті 48 КАС України.

Слінько Тетяна Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н. доцент кафедри конституційного права України

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ Й СЛОВА В УКРАЇНІ

Свобода слова й думки нерозривно пов'язана з демократією, перебуває з нею у діалектичній єдності. Ставлення до свободи слова й думки є пробним каменем будь-якої державної політики, якщо

йдеться про випробування на реальний демократизм, на реальну підпорядкованість держави громадянському суспільству. Свобода слова органічно випливає зі свободи думки і передбачає: свободу дотримуватись своїх поглядів і переконань та право на вільну відмову від них; право на вільне вираження своїх думок і переконань; право на вільне спілкування в усній чи письмовій формі, включаючи право утриматися від спілкування; право на вільний вибір мови спілкування; право на свободу літературної, художньої та іншої творчості; свободу отримувати та розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку влади і незалежно від державних кордонів.

Ставлення до вказаних свобод прослідковується через систему гарантій, завдяки яким стає можливим їх безперешкодне здійснення, охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень. Адже найважливішою метою органічної конституції є не лише декларування права на свободу думки й слова, а й встановлення гарантій їх реалізації, тобто закріплення певних умов та засобів, що забезпечують існування свободи слова й думки в демократичному суспільстві. Без відповідних гарантій проголошені в Конституції та законах України права і свободи стають «пустим звуком». Свобода за політичним змістом має вищу природну нормативність, у силу чого гарантування свободи становить основну функцію конституції як правового джерела, що охороняє інтереси громадянського суспільства. Органічна конституція і свобода неподільно пов'язані із самого початку. У конституції, як вважав Ф. Хайєк, є лише одна альтернатива: або вільний парламент, або вільний народ. Саме тому конституційні фундаментальні права захищають у нього індивідуальну свободу від усякого свавілля, у тому числі й від парламентського.

Розглядаючи конституційно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на свободу думки й слова, необхідно з'ясувати, що розуміють під гарантіями взагалі. Виходячи з тлумачення даного слова, гарантувати — це значить забезпечити що-небудь, поручитися за що-небудь Проаналізувавши різні підходи вчених щодо розуміння правових гарантій, можна стверджувати, що більшість із них визначають гарантії як систему або сукупність засобів та способів, правових норм, які забезпечують реалізацію прав і свобод людини і громадянина. На думку науковців, ефективність цієї системи залежить від

різних чинників, основним серед яких є наявність певних елементів у системі функціонування державної влади, а саме:

а) наявність Основного Закону, дію якого не може бути припинено довільно;
б) визнання державної влади похідною від влади народу і Конституції;
в) закріплення на конституційному рівні основних прав і свобод людини та громадянина та засобів і умов їх здійснення;
г) наявність незалежної судової влади;
д) можливість захисту своїх прав в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та у міжнародних правозахисних організаціях.

Положення Конституції України в цілому складають досить міцний фундамент щодо регламентування прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері. Гарантування свободи слова в Україні починається зі згадування в Преамбулі Конституції про те, що Основний Закон України був прийнятий для забезпечення прав і свобод людини. Нажаль, незважаючи на рекомендацію Міжнародного форуму в Гуті — Синегорі (11–13 січня, 1996), категорія свободи не була включена в офіційний проект Конституції України в якості однієї з вищих соціальних цінностей. Проте ст. 3 Основного Закону визнає, що права і свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Першоосновою для таких пов'язаних між собою конституційних прав як свобода вираження поглядів та права на доступ до інформації є ст. 34 Конституції України, відповідно до якої гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1), свободу інформації (ч. 2). Окрім права на вільне вираження своїх поглядів і переконань, права вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію (ст. 34), Конституція України також закріплює право кожного громадянина знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, в установах і організаціях з відомостями про себе (ч. 3 ст. 32), гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів, предметів побуту (ч. 2 ст. 50), право знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57), встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти,

що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Важливою конституційною гарантією інформаційної прозорості влади є презумпція відкритості засідань Верховної Ради України (ч. 1 ст. 84), а також право народного депутата України звертатися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 86), та обов'язковість оприлюднення звітів про виконання Державного бюджету України (ст. 97). Отже, зазначені норми певною мірою є втіленням у Конституцію України концепції свободи думки й слова, свободи інформації та її органічного складника — права на доступ до інформації.

До того ж, гарантується також судовий захист права громадян спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та пошуком подібної інформації. Так, відповідно до п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2003 від 10 квітня 2003 року (справа про поширення відомостей) звернення громадян до правоохоронного органу, що містять певні відомості про недодержання законів посадовими або службовими особами, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами.

Дотримання принципів ідеологічної і політичної багатоманітності в суспільстві, є важливою гарантією свободи слова й думки. Так, проголошене Конституцією України (ст. 15) положення про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної та ідеологічної багатоманітності, є одним з основоположних принципів життєдіяльності українського суспільства, заснованого на безперечному визнанні демократії, прав і свобод людини і громадянина. Свобода слова й думки, вільне вираження своїх поглядів і переконань необхідні людям, так само як і свобода публічних дискусій із проблем, які є значущими і є формою існування демократичного толерантного суспільства. Таке суспільство виходить із того, що ніяка думка не може й не повинна втрачати права заявити про себе. Ідеологічна багатоманітність означає вільне здійснення в сус-

пільстві різних політичних і інших поглядів, шкіл, ідей, а також можливість без перешкод пропагувати свої погляди, ідеї за допомогою ЗМІ, а також привселюдно захищати свої ідеологічні погляди й ін. Положення даної статті необхідно співвідносити зі ст.ст. 34, 35, а також зі ст. 54 Конституції України, які гарантують громадянські свободи. Разом з тим, зазначені конституційні норми сформульовані відповідно до норм міжнародного права і відповідають загальновизнаним стандартам, а саме: Загальної Декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародному Пакту про громадянські й політичні права, а також Заключному акту наради з питань безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ) у серпні 1975 р. у Гельсінкі й наступних документах ОБСЄ.

Закріплення права на свободу слова й думки та гарантій їх реалізації дублюється Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про інформацію». Важливою гарантією свободи слова є заборона цензури (ст. 15 Конституції України; ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 24 Закону України «Про інформацію», ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»); законодавче закріплення таких принципів інформаційних відносин як: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя (ст. 2 Закону України «Про інформацію»); неможливість притягнення до відповідальності за висловлення оціночних суджень; оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості (ст. 30 Закону України «Про інформацію»); державне гарантування вільного і відкритого обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення (ст. 4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») та ін.

Не можна не відзначити, що в Україні робляться спроби знайти законодавче й практичне вирішення проблем, пов'язаних з гарантуванням права громадянина на вільне вираження своїх думок і пере-

конань, свободи слова, свободи інформації. Процес реформування інформаційної сфери в Україні набув організований характер під загальною назвою «медіареформи». Позитивні зміни, які відбулися в суспільній свідомості громадян, свідчать про те, що гарантована законом свобода слова культивує самостійне громадянське мислення й почуття соціальної відповідальності в окремого індивіда. Не менш важливо, що громадяни України починають не тільки сприймати невід'ємне право людини на свободу слова як вищу соціальну цінність, але й усвідомлювати, що активна й свідома участь у суспільно-політичному житті в принципі можлива тільки там, де право громадянина на вільне вираження своїх думок і переконань гарантовані законом. Разом з тим, реальна свобода слова сприяє формуванню демократичного громадянського суспільства, створює стабільні умови для його збереження й зміцнення.

Смородинський Віктор Семенович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н.,доцент кафедри теорії держави і права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ОЧИЩЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ЗАСАДНИЧІ ВИМОГИ

Проблема очищення публічної влади шляхом застосування спеціальних люстраційних процедур є однією з найактуальніших і водночас неоднозначних проблем сучасної вітчизняної правничої науки та юридичної практики. Складно знайти інше таке питання, щодо якого думки суспільствознавців, політиків, державних діячів були б настільки протилежними, взаємовиключними. Специфіка цих процедур та їх наслідків вимагає особливо уважного ставлення як держави, так і суспільства у цілому до забезпечення у процесі їх нормативної регламентації та застосування фундаментальних прав людини, норм і принципів права. Для національної правової системи України ця проблема є ве-

ликим іспитом, що вимагає звернення до європейського досвіду її вирішення.

У 1996 р. Парламентська асамблея Ради Європи за наслідками аналізу неоднозначного досвіду східноєвропейських країн щодо очищення публічної влади прийняла Резолюцію «Про заходи щодо подолання наслідків минулих комуністичних тоталітарних систем» (Resolution 1096 (1996) on measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems), якою, зокрема, були схвалені Вказівки щодо забезпечення дотримання люстраційними законами й подібними адміністративними заходами вимог верховенства права (Guidelines to ensure that lustration laws and similar administrative measures comply with the requirements of a state based on the rule of law, Doc. 7568). У цій Резолюції Парламентська асамблея рекомендувала державам-членам Ради Європи дотримуватися таких принципів при запровадженні люстраційних заходів:

1) кримінальні діяння, вчинені особами під час тоталітарних режимів, повинні переслідуватися й каратися відповідно до кримінального права. Якщо ж кримінальним законодавством встановлюються строки давності щодо певних злочинів, то такі строки можуть бути подовжені, оскільки «це є суто процесуальним, а не матеріальним питанням»;
2) у випадку люстраційних діянь, які не містять ознак злочину, люстраційні заходи можуть бути сумісними з принципами демократичної та правової держави, якщо дотримано таких критеріїв: додержання принципу індивідуальної вини, яку має бути доведено в кожному окремому випадку; гарантування права на захист, презумпції невинуватості та права на оскарження до суду.

У Вказівках, зокрема, визначено, що метою люстрації має бути усунення загроз порушення основних прав людини і демократичного процесу, а не переслідування політичних опонентів чи покарання осіб, які є винними у вчиненні протиправних діянь, оскільки це є питанням кримінального переслідування, а не люстраційного процесу.

Як зазначає С. Шевчук, ці Вказівки ґрунтуються, зокрема, на системі принципів люстраційних процедур, викладених у 1994 р. про-

фесором Г. Шварцем у статті «Люстрація у Східній Європі». Серед них найбільш актуальними для України є такі:

1) адміністрування люстраційного процесу має здійснюватися спеціально утвореною комісією у складі шанованих суспільством осіб, які пропонуються головою держави і затверджуються парламентом;
2) люстрація може використовуватися лише для усунення чи суттєвого зменшення небезпеки, яку становлять суб'єкти люстрації для утворення життєздатної демократії в силу використання свого становища для порушення прав людини або блокування процесу демократизації;
3) люстрацію має бути обмежено лише такими посадами, щодо яких існують підстави вважати, що особа, яка їх обіймає, може їх використати з метою спричинення суттєвих загроз правам людини або демократії, тобто державними посадами, які відповідають за розробку і впровадження державної політики, а також стосуються внутрішньої безпеки, або такими державними посадами, які можуть бути використані для порушень прав людини, такими як посади у правоохоронних органах, службі безпеки, розвідці, в судовій владі та прокуратурі;
4) люстрація не може застосовуватись до виборних посад, адже виборці мають право обирати на власний розсуд;
5) люстрація не може застосовуватись до установ приватного права чи напівприватних організацій;
6) дискваліфікація особи на обіймання певної посади внаслідок люстрації не повинна перевищувати п'яти років, оскільки не слід недооцінювати можливість позитивних змін у ставленні та звичках особи (навіть засудженим особам надається можливість помилування за добру поведінку — тому особі, яка взагалі не вчинила злочину, повинна надаватися принаймні подібна можливість;
7) лише особи, що наказували, вчиняли чи суттєво допомагали вчиненню серйозних порушень прав людини, можуть бути дискваліфіковані для зайняття певних посад;
8) у жодному випадку особу не можна піддавати люстрації без надання всіх гарантій належної правової процедури. Зазна-

чені принципи було конкретизовано у низці рішень Європейського суду з прав людини, зокрема у справах *Sidabras and Dħiautas v. Lithuania* від 27 липня 2004 р. та *Rainys and Gasparavi ius v. Lithuania* від 7 квітня 2005 р.

В Україні проведення люстрації посадових осіб тих органів державної влади, з діяльністю яких пов'язують економічні, соціальні та політичні проблеми держави, системне порушення прав людини, стало однією з вимог значної частини суспільства. Закон України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. слід розглядати саме як юридичну відповідь на цю вимогу. Ним визначено правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту й утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні. Відповідно до статті 1 Закону очищення влади (люстрація) — це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України В. Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини, і ґрунтується на принципах: верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист.

Практика застосування норм цього Закону лише розпочалась і потребує окремого ретельного правознавчого дослідження. Утім, уже перший досвід упровадження люстраційних процедур на його виконання, перші судові рішення про поновлення на посадах осіб, звільнених на підставі цього Закону, низка звернень до Конституційного Суду України з вимогою офіційного тлумачення його окремих положень чи визнання їх такими, що не відповідають Конституції України, свідчать про нагальну необхідність доопрацювання національної законодавчої бази очищення публічної влади, уточнення юридичних процедур з метою забезпечення принципу верховенства

права і недопущення порушень прав людини під час їх застосування, приведення окремих положень цього Закону у відповідність до практики Європейського суду з прав людини, рішення якого є джерелами українського права.

Дороговказом тут має бути проміжне рішення Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) від 12 грудня 2014 р., в якому наголошується на необхідності додержання українським законодавством про очищення влади таких принципів, як чесний баланс між захистом демократичного суспільства, з одного боку, і захистом індивідуальних прав, з іншого, чітке встановлення часових меж як щодо реалізації закону, так і щодо часу, до якого він відноситься. На думку експертів Венеціанської комісії, люстрація має доповнювати інші засоби правосуддя, але не замінювати їх. Також наголошується на необхідності перегляду списку посад, що підлягають люстрації, з тим, щоб до нього входили тільки ті посади, які можуть становити значну небезпеку для прав людини і демократії. У рішенні також наголошується, що провина має бути доведена у кожному окремому випадку, а не може матися на увазі лише на основі приналежності до тієї чи іншої категорії чиновників. У зв'язку з цим необхідно переглянути критерії люстрації, визначенні Законом України «Про очищення влади». Комісія також запропонувала позбавити Міністерство юстиції відповідальності за здійснення люстрації й створити для цього спеціальну незалежну комісію з активним залученням громадянського суспільства (до речі, саме такий підхід було запропоновано у перших проектах Закону про люстрацію, проте помилково відкинуто в його кінцевій редакції).

У контексті цих зауважень особливу увагу слід звернути на індивідуальний характер юридичної відповідальності, проголошений частиною другою статті 61 Конституції України. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово використовував цю конституційну вимогу (див., зокрема, рішення від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010 у справі про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 у справі про відповідальність юридичних осіб). Убачається, що вимога індивідуального характеру юридичної відпові-

дальності випливає з принципу справедливості як одного з фундаментальних принципів права.

Вітчизняна практика впровадження люстраційних процедур тільки формується й природно визиває багато теоретичних і практичних питань. Їх належне осмислення й вирішення потребують урахування європейського досвіду очищення влади, аналізу практики Європейського суду з прав людини, поступової розбудови відповідної судової доктрини, передусім на основі практики Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції, ретельних досліджень українською правничою наукою — у світлі позитивних зобов'язань держави у сфері забезпечення прав людини, додержання нею фундаментальних правових принципів, верховенства права над державним свавіллям.

Таран Дмитро Павлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра конституційного права України

ОХОРОНА І ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

В літературі цілком справедливо зазначається, що єдиної думки серед вчених відносно того, чи *існує відмінність між поняттям «правова охорона» і «захист Конституції» немає.* Деякі вчені мову ведуть не про правову охорону, а про гарантування Конституції. Зокрема, Б. С. Ебзєєв виокремлює гарантії конституції і конституційні гарантії. М. В. Вітрук пише про забезпечення (гарантування), яке, на його думку, спрямовано на створення умов реального втілення конституційних установлень в життя, у той час як охорона (захист) мають іншу спрямованість, а саме: попередження і припинення конституційних порушень, встановлення і використання засобів захисту від них і засобів відповідальності за їх вчинення. Також в літературі говорять про заходи по забезпеченню дії конституції, про забезпечення

та захист конституційної законності, забезпечення та охорону конституційної законності.

Почнемо з охорони конституції. Які ж варіанти інтерпретації охорони конституції існують в літературі? Найпоширенішим серед науковців є підхід, відповідно до якого розмежовуються поняття «охорона конституції» і «правова охорона конституції», тобто мова йде про широкий та вузький підходи до інтерпретації охорони конституції. Правова охорона конституції і є охороною конституції у вузькому розумінні. Охорона конституції розглядається як більш широке поняття, правова ж охорона є вужчим поняттям, що включає в себе тільки юридичні засоби.

Охорона конституції в самому широкому сенсі передбачає сукупність різноманітних заходів щодо забезпечення дії конституції.

Дійсно, в юридичній літературі досить поширеним є підхід, відповідно до якого гарантії того чи іншого явища розглядаються у двох аспектах — загальносоціальному і спеціальноюридичному. Так само і охорона конституції, як бачимо, розглядається вченими із загальносоціальних і спеціальноюридичних позицій. Водночас, в такому розумінні розгляд т. зв. загальносоціальної (не правової) охорони конституції виходить за межі нашого дослідження і лежить в площині політології, соціології, культурології тощо, та потребує спеціальних знань і методів дослідження. На нашу думку, варто лише зауважити, що передумовою охорони конституції в правовому значенні є певний суспільний консенсус з приводу ключових цінностей, наявність певної громадянської культури, розвинутого громадянського суспільства, автономного індивіда-власника, тобто усіх тих передумов конституціоналізму, без яких завжди реалізація органічної конституції буде стикатися з великою кількістю проблем. Саме тому ми наголошуємо саме на необхідності детального розгляду юридичних механізмів т. зв. спеціальної, правової охорони або охорони конституції у вузькому значенні, що й робитимемо надалі.

Отже, в чому ж полягає саме правова охорона конституції, які правові методи, засоби і способи для цього використовуються? Час-

то охорону конституції достатньо широко. Можемо констатувати, що в рамках спеціально-юридичного (вузького) підходу до охорони конституції можна також виокремити широкий підхід, який оперує всіма правовими засобами, які притаманні правовій системі, а також вузький — коли суб'єктами охорони конституції визнаються не всі органи влади (їх посадові особи), а лише деякі з них, а громадяни — лише у випадку реалізації права на непокору.

Щодо безпосередньо громадян, то конкретних юридичних механізмів охорони у громадян немає, вони можуть діяти лише ініціюючи такі механізми (наприклад, звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з проханням звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням тощо). Проте один інструмент, використовуючи який громадяни можуть сказати своє останнє слово є, а саме — це право на непокору (право на повстання). Органи ж влади та їх посадові особи можуть брати участь в охороні конституції не всі, а лише окремі і у конкретно визначених формах, а не під час здійснення будь-якої своєї діяльності.

Що ж до судів, чи здійснюють вони охорону (захист) конституції при здійсненні правосуддя, зазначимо наступне. Перш за все, суди конституційної юрисдикції беззаперечно здійснюють охорону конституції. Чи можна вважати, що її охорону здійснюють суди загальної юрисдикції?

Незважаючи на досить справедливі в цілому твердження (стосовно охорони конституції судами конституційної юрисдикції і у випадках здійснення судами загальної юрисдикції конституційного контролю), ми не погоджуємось із розглядом прямого застосування норм конституції як форми захисту конституції.

Отже, ми констатуємо, по-перше, наявність в науці широкого підходу до правової охорони конституції, що охоплює всі органи влади і посадових осіб і громадян. По-друге, наголошуємо на необхідності використання вузького підходу до розуміння правової охорони конституції, який полягає у наявності спеціальних юридичних і інституційних механізмів, що охоплює не усі охоронні засоби правової системи, а стосуються виключно спеціальні інструменти, що стосуються виключно конституції.

Щодо ж до співвідношення термінів «охорона» і «захист» конституції, то зазначимо наступне. Відносно співвідношення цих двох понять можна виокремити два підходи: відповідно до першого ці терміни розмежовуються (причому критерії розмежування досить різні), відповідно ж до другого підходу охорона і захист конституції ототожнюються.

Палітра поглядів на зміст охорони і захисту конституції величезна. Крім того, існує безліч варіантів їх співвідношення — від повного ототожнення, до протиставлення. Тут варто згадати правило леза Оккама, відповідно до якого безпідставне збільшення сутностей неприпустиме. Чи дійсно термінологічно існування одночасно термінів «охорони» і «захист» настільки потрібно і чи позначають вони дійсно різні сутності?

Ми є прихильниками використання саме терміну «захист конституції» та «форми захисту конституції» і пропонуємо в науці конституційного права використовувати саме такі формулювання. Така наша позиція обумовлена наступним.

По-перше, ми керувалися аргументами про певні негативні конотації, які несе термін «охорона», про етатистські акценти, що несе вживання цього терміну. Постановка питання про охорону конституції носить етатистський характер і припускає соціальну активність по його забезпеченню залежно від держави.

По-друге, існує традиція вживання терміну «захист конституції» у зарубіжній науці, законодавчій і судовій практиці, про що вже говорилося.

По-третє, і це найважливіше, такий підхід обумовлений відмежуванням особливого характеру захисту конституції порівняно з охоронною функцією права в цілому. Справа в тім, що охоронна функція як така притаманна праву в принципі.

Таким чином, мова йде спеціалізацію в самому праві, право як таке умовно поділяють на дві великі підсистеми — на норми, що регулюють нормальну життєдіяльність та протікання суспільних відносин і їх правове оформлення та норми, що включаються при порушенні такої нормальної життєдіяльності і спрямовані на їх охорону. Охоронні норми є різними, проте в цілому вважається, що охоронні засоби, притаманні праву є універсальними, хоча й з елементами

спеціалізації. Перелік такі охоронних засобів є достатньо широкими і набуває лише певної специфіки в конкретних сферах. Також в цьому контексті можна загадати поняття правоохоронних органів, перелік яких те є широким. Так, термін «правоохоронний» асоціюється з діяльності правоохоронних органів, перш за все органів внутрішніх справ, міліції, хоча й не обмежується ними.

Водночас, як ми вже зазначали, конституція є особливим правовим феноменом, що має важливу соціальну та іншу цінність. Саме тому той загальний набір охоронних норм, який існує в правовій системі є недостатнім і повинен існувати спеціальний набір охоронних норм, який буде враховувати специфіку конституції, використовуючи часто специфічні і унікальні засоби. Саме тому, зважаючи на певну особливу природу, особливу соціальну цінність, про що вже йшла мова, вищу юридичну силу конституції тощо, захист конституції має певні особливі форми, відмінні від охоронних засобів, притаманних праву в цілому. Продовжуючи називати такі специфічні засоби і форми «охороною» конституції ми знову ж таки повертаємося до загальних і універсальних правових засобів, до усієї правоохоронної системи в цілому. Саме тому не дивно, що в науці часто говорять, що охорона конституції є обов'язком усіх державних органів і посадових осіб, розуміючи таку охорону достатньо широко і не відтіняючи специфічні правові засоби, які є по суті унікальними. На нашу думку, такі спеціальні засоби доречно було б назвати саме формами захисту Конституції.

Саме тому до форм захисту конституції не можна відносини весь охоронний потенціал правової системи, зокрема діяльність судів загальної юрисдикції (окрім випадків коли суди при здійсненні правосуддя здійснюють конституційний контроль), діяльність прокуратури, міліції, інших правоохоронних органів. Намагання ж обстоювати вживаннях одночасно обидвох термінів — і «захист» і «охорона» як синонімів конституції виглядає не зовсім вдалим. Тобто фактично ми ведемо мову про те, що стосовно всієї правової системи доцільним є розгляд охоронної функції права і того, як ця функція реалізується, а стосовно конституції говорити саме про «захист конституції». В такому випадку ми відходимо від розуміння того, що захистом конституції можуть займатись всі органи публічної

влади і громадяни, оскільки їх роль в охоронній підсистемі права в цілому дійсно велика. Водночас, захист конституції здійснюється спеціальними засобами, суб'єктами, інститутами та інструментами, які притаманні виключно конституції і не стосується жодних інших правових інститутів.

Троцька Марина Василівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Екологічні права громадян — це сукупність юридичних можливостей реалізація яких направлена на задоволення відповідних потреб громадян у сфері навколишнього природного середовища.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 Конституції України: кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

За п. е) ч. 1 ст. 9 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: кожний громадянин України має право на: вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом.

Тобто, право громадян на екологічну інформацію переставляє собою відповідні можливості, які закріплені на рівні чинного законодавства, щодо реалізації їх потреб у вільному отриманні, використанні, поширенні та зберігання екологічної інформації з урахуванням винятків передбачених в законі.

За ст. 1 закону України «Про інформацію»: інформація — будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. За змістом інформація поділяється на такі види: інформація про стан довкілля (екологічна інформація) (ст. 10 закону України «Про інформацію»). Інформація про стан довкілля (екологічна інформація) — відомості та/або дані про: — стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; — фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); — стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля; — інші відомості та/або дані.

Отже, екологічною інформацією є будь-яка інформація яка стосується довкілля: його складових, факторів, що впливають чи можуть впливати на ці складові, а також інформація, що стосується людей, їх здоров'я, безпеки, умов життя та інші відомості.

Окрім того, право на екологічну інформацію полягає у можливості її вільного отримання, використання, поширення та зберігання, за винятком обмежень, встановлених законом.

У свою чергу, як зазначається на загальнотеоретичному рівні, одержання інформації — це набуття, придбання, нагромадження відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошуваної інформації громадянами, юридичними особами чи державою. Її використання — це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Поширення інформації розглядається як обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошуваної інформації. А зберігання — це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Звідси, на рівні чинного законодавства передбачаються можливості вчинення певних дій щодо екологічної інформації, що визначають сутність тієї чи іншої поведінки суб'єктів.

Доступ до екологічної інформації має вільний характер, за винятком обмежень, що передбачені у законі. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 13 закону України «Про інформацію»: інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом. За ч. 4 ст. 21 цього Закону: до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

1) про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення.

Звідси інформація, яка стосується довкілля, життя і здоров'я людей не може бути з обмеженим доступом, крім інформації про місце розташування військових об'єктів. Щодо інформації про місце розташування військових об'єктів, то за п. 7 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю затв. наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440: військові об'єкти — це бойові позиції військ, пункти управління, полігони, вузли зв'язку, радіотехнічні системи, бази, склади, об'єкти життєзабезпечення військ.

Тому екологічна інформація, яка пов'язана з бойовими позиціями військ, пунктами управління, полігонами, вузлами зв'язку і т. д. є інформацією з обмеженим доступом.

Отже, на підставі зазначеного вище, можна прийти до висновку, що право на екологічну інформацію представляє собою можливості, закріплені на рівні чинного законодавства, щодо вчинення ряду дій, які пов'язані з довкіллям, життям та здоров'ям громадян, реалізація якого не може бути обмежена, окрім можливості отримання інформації, що стосується військових об'єктів.

Шерстобитова Светлана Владимировна
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
юридический институт,
ассистент кафедры теории и истории государства и права

МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ПРАВА В ПОНИМАНИИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

В правоведческой литературе обращается внимание на уточнение самой природы процессуальных правовых отношений. В связи с чем возникает необходимость указания основополагающих, то есть сущностномоделирующих признаков понимания данной категории права, которые также приводят к появлению процессуальных правовых отношений. Предопределяется развитие, наличие и качество результата процессуальных правовых отношений. Речь о действующих нормах права и правовых принципах, которые образуют фундамент для возникновения, существования и развития процессуальных правовых отношений в юридическом процессе.

Во-первых, принципы права в числе других факторов определяют все важнейшие параметры процессуального правоотношения. То есть, какие именно сложились условия, при которых возникает процессуальное правоотношение. В случае изменения оных, что повлияло и как, либо привело к их прекращению. Кто именно может выступать в качестве участников процессуального правоотношения. Какие субъективные права и юридические обязанности могут возникнуть, и надлежит установить и осуществить в данном случае. В отношении каких материальных и нематериальных благ, иных объектов возможны эти субъективные права и юридические обязанности. Список можно продолжить.

Во-вторых, содержание принципов права проецируется в сущностных гранях существования и развития процессуальных правовых отношений. Придерживаясь мнения о понимании структуры процессуальных правоотношений, как определенной его назначением (быть индивидуализирующей субъектно-правовой связью) совокупности правопризнаваемых и необходимых его элементов,

находящихся в целевой взаимосвязи, важно отразить проникновение в каждый формообразующий структурный элемент правовых принципов.

Рассматривая подробнее первый из трех элементов, согласно преобладающему в юридической литературе представлению о структуре процессуальных правовых отношений, можно выявить следующее. Субъектам правоотношения принадлежит его активное начало. Они персонально, индивидуализировано и деятельно выражают в процессуальном правовом отношении его сознательно-волевое начало. Наряду с другими факторами, принципы права предписывают его проявление в форме заинтересованных активных сознательно-волевых действий, либо в некоторых случаях, бездействий (пассивности), в том числе в виде запретов.

Вторым бесспорным элементом структуры процессуальных правовых отношений является конкретное содержание, состоящее из субъективных прав и юридических обязанностей субъектов правового отношения в их взаимосвязи. Возникновение данных прав и обязанностей происходит из целевой реализации объективного права, т. е. в том числе и принципов права, выраженных в тех или иных формах права в осуществляемом субъектами процессуальном правовом отношении и отражающих конкретизацию этих нормативных регуляторов применительно к конкретным субъектам, объектам, условиям и обстоятельствам соответствующего правоотношения. Таким образом, содержание процессуального правового отношения равноотносимо целевой правовой связи его субъектов, а не просто их корреспондирующим субъективным правам и юридическим обязанностям.

Третьим структурным элементом процессуальных правовых отношений выступает объект правоотношений, дающий осмысленность осуществляемой целевой правовой связи между субъектами процессуального правового отношения. Именно целевые объекты правоотношений во многом и даже решающе определяют, обусловливают субъективные права и юридические обязанности — их характер, назначение, набор. Так, уже в стадии правотворчества они являются определенными предметными объектами правотворческого регулирования. Объекты процессуальных правовых отношений

совпадают с предметными объектами отраслевого правотворческого регулирования, являясь их объективированной конкретизацией в правоотношениях.

Таким образом, качество оформления процессуальных правовых норм, их соответствие правовым принципам, принятым в данном обществе, приводит к определению социальной роли процессуальных правовых отношений.

В-третьих, назначение и характер действия норм права и правовых принципов, в соответствии с которыми возникают и существуют процессуальные правоотношения, предопределяют следующий ряд некоторых видов процессуальных правоотношений.

В случае, когда предназначение процессуальных правовых отношений служит для упорядочения отношений их участников, то есть установления и осуществления их корреспондирующих материальных субъективных прав и юридических обязанностей, такие называют регулятивными правоотношениями. Среди них можно встретить гражданско-процессуальные, трудовые, брачно-семейные и другие.

Если назначение процессуальных правовых отношений состоит в защите и восстановлении нарушенных и оспариваемых субъективных прав и юридических обязанностей участников, в таком случае их называют охранительными правоотношениями. К ним относят уголовно-процессуальные отношения, административно-процессуальные отношения, деликтные правоотношения в гражданско-правовом регулировании и др.

Согласно мнению ряда авторов, существует вероятность отнесения к регулятивным либо охранительным процессуальным правовым отношениям таких правоотношений, которым присуще наличие особого функционального назначения в процессе реализации правовых норм и льгот. Речь о льготных и поощрительных правоотношениях.

В итоге проведенного исследования в рамках данной статьи, можно констатировать, что процессуальные правовые отношения, которые являются элементом общего механизма правового регулирования, встраиваются в динамическую систему правовых средств, при помощи которых упорядочивается охранительная деятельность государственных и иных специально уполномоченных органов

в области юрисдикционного правоприменения. Потребность в их качестве, определении согласуемых с ними правовых принципов, возникает во время действия процессуально-правового механизма на некоторых этапах общего правового регулирования и служит усилению охранительной направленности в соблюдении прав и свобод человека и гражданина в становлении гражданского общества.

Явор Ольга Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри цивільного права № 2

ДОГОВІР У РЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Головне завдання сімейного права доволі часто полягає у визначенні тієї межі, за якою правове регулювання відносин має базуватися на певній вільній згоді сторін, а не на встановленій державою моделі поведінки. Названа вимога до правового регулювання була яскраво проілюстрована в одному із висловів Б. Г. Фінс: сімейне право завжди прагне віднайти баланс конкуруючих цілей; одна із них — узгодити між собою бажання держави максимально врегулювати відповідну сферу відносин із об'єктивною потребою зробити це в мінімальному обсязі.

Важливість розуміння правового значення вказаних тенденцій не потребує доведення: кожен із нас залучений до правовідносин саме сімейного характеру — ми діти, чоловіки або дружини, батьки, сестри і брати, племінники і племінниці, онуки, дідусі й бабусі тощо. Якісь із цих правовідносин можуть передбачати можливість їх договірного врегулювання, інші — ні. Сімейне право історично прагнуло спрямувати поведінку особи в сфері сімейних відносин, аж до питань дітонародження, шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки. Сьогодні має утверджуватися розуміння того, що держава має дуже обмежену здатність формувати моделі поведінки в такій особливій сфері відносин.

Виявлення ролі договору в сімейному праві потребує надання його загальнотеоретичної характеристики з точки зору концепції юридичного факту. У цьому аспекті нам видаються важливими такі положення:

1. Важливою засадою правового регулювання сімейних відносин є визнання можливості їх виникнення на підставі юридичного факту, який не передбачено нормою права.

2. Найбільш розробленою в юридичній літературі є класифікація юридичних фактів за вольовою ознакою. За названим критерієм юридичні факти поділяються на юридичні дії та юридичні події. За вказаним критерієм договори, що укладаються в сфері сімейних правовідносин, володіють ознаками юридичних актів, тобто правомірних дій, спрямованих на встановлення або зміну тих чи інших правових відносин. Відповідно, залежно від мети укладеного договору його може бути віднесено до юридичних фактів, що породжують правовідносини (договір про виплату аліментів), факти, що змінюють правовідносини (договір про встановлення графіку побачень із дитиною) тощо.

3. Договір в сімейному праві відповідає загальнотеоретичному його розумінню як угоди сторін про встановлення, зміну й припинення прав і обов'язків. Він характеризується:

а) вільним волевиявленням учасників;
б) їх згодою за всіма істотними аспектами договору;
в) рівністю сторін;
г) наявністю юридичних гарантій свого виконання;
ґ) взаємною відповідальністю сторін за невиконання прийнятих зобов'язань. Відповідно, можна погодитись із пропонованим в юридичній літературі визначенням сімейно-правового договору як домовленості між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами про виникнення, зміну та припинення майнових, а в окремих випадках особистих немайнових прав та обов'язків, що обумовлені їх сімейно-правовими зв'язками.

4. Юридичний факт у вигляді договору призводить до виникнення, зміни або припинення індивідуальних правовідносин у межах генерального сімейного правовідношення. Так, генеральним

правовідношенням є, зокрема, відносини між батьками і дітьми. Воно виникає на підставі такого юридичного факту як народження дитини. В межах цього генерального правовідношення можуть виникати певні більш конкретні індивідуальні правовідносини, такі, наприклад, як відносини щодо утримання дитини, що, зокрема, можуть бути врегульовані договором тощо. Саме із цих міркувань не можна погодитись із твердженням, що договір у сімейному праві не може бути самостійною підставою для виникнення або припинення сімейних правовідносин. Дійсно, існує дуже обмежена категорія сімейних відносин, що можуть виникати тільки за договором (як приклад, відносини патронату). Однак це не заперечує ролі договору як юридичного факту в інших сферах сімейного права.

5. Необхідним є проведення межі між договорами в сфері сімейних правовідносин і договорами, що укладаються між членами сім'ї. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 64 Сімейного кодексу України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. У даному разі матиме місце звичайний цивільно-правовий договір і, відповідно, врегульовуватись він має суто нормами цивільного законодавства. Не буде юридичним фактом в сфері сімейного права і договір між іншими членами сім'ї щодо належного їм майна (наприклад, договір дарування, за яким бабуся як дарувальник передає у власність онукові певну річ; або договір оренди автомобіля між дядьком і племінником тощо).

У той же час, юридичним фактом у сфері сімейного права слід визнати договір подружжя щодо визначення порядку користування майном (ст. 66 Сімейного кодексу України), оскільки він змінюватиме генеральне сімейне правовідношення. Йдеться про право подружжя домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності. Відповідно, якщо така потреба виникає, то це означає, що подружжя користується наданою автономією з метою змінити для себе загальну, встановлену нормами сімейного законодавства, модель користування спільним

майном. Іншими словами, такий договір вносить корективи до тієї системи розподілу прав і обов'язків, що первісно виникли відповідно до норм сімейного права на підставі такого юридичного факту як укладення шлюбу.

6. Слід погодитись із тими дослідниками, які вказують на особливу юридичну природу договорів, що виступають юридичними фактами в сфері сімейних правовідносин. Зокрема, підкреслюється, що норми Сімейного кодексу України стосовно договорів не моделюються за традиційним для Цивільного кодексу України принципом, коли закон установлює права та обов'язки кожної сторони договору. Тут немає звичного для цивілістики протиставлення боржника та кредитора. Усі без винятку положення Сімейного кодексу України про договори не розводять сторони у різні боки, а навпаки, нібито поєднують їх, тому використовуються вирази на зразок таких: «подружжя має право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності» (ч. 1 ст. 66 Сімейного кодексу України); «дружина та чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою» (ч. 2 ст. 69 Сімейного кодексу України); «подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них» (ч. 1 ст. 78 Сімейного кодексу України); «батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини» (ч. 4 ст. 157 Сімейного кодексу України) та ін. Отже, учасники сімейних відносин діють разом, а не як протилежні за своїми інтересами контрагенти.

Викладене вище дозволяє нам зробити висновок: договори як юридичні факти сімейного права мають тягнути за собою виникнення, зміну або припинення індивідуальних правовідносин в межах генерального сімейного правовідношення, а отже, мати своїм предметом сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання, а також між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком та іншими членами сім'ї.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Бондаренко Тетяна Юріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання конституційно-правової відповідальності досліджувало багато вчених. В теорії конституційного права велися численні дискусії, щодо посилення політичної та конституційно-правової відповідальності, на цьому акцентували увагу і політичні лідери у парламенті. Але і досі поняття конституційно-правової відповідальності не визнано на законодавчому рівні як самостійний вид юридичної відповідальності, і тому ця проблема і на сьогодні залишається актуальною.

Також багато проблем виникає під час розмежування конституційно-правової відповідальності з політичною відповідальністю. Це пояснюється тим, що їх взаємозв'язок є досить тісний. Питання співвідношення цих двох видів відповідальності досліджували такі науковці як О. В. Мельник, О. С. Алексєєв, С. В. Балан, С. А. Авак'ян, Т. Д. Зражевська, Н. М. Батанова, В. Ф. Погорілко, Л. Т. Кривенко та інші.

Деякі вчені дотримуються позиції, що конституційно-правова відповідальність є різновидом політичної відповідальності. Інші науковці вважають, що конституційно-правова відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, а політична відповідальність є окремим видом неюридичної відповідальності. О. В. Мельник розглядає ці поняття в якості співвідношення частини та цілого, де конституційна відповідальність виступає лише

як прояв (частина) політичної відповідальності при наявності певних умов.

Конституційно-правова відповідальність — це самостійний вид юридичної відповідальності, який має складний політико-правовий характер, настає за конституційне правопорушення (делікт) і виражається в негативних наслідках для суб'єкта, який вчинив конституційне правопорушення, безпосередньо передбачених конституційним законодавством.

В основі політичної відповідальності відсутній делікт, тобто вона не містить ознак юридичної відповідальності. Політична відповідальність — це вид соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади.

Тобто, політична відповідальність не є похідною від конституційно-правової відповідальності, а виступає одним із різновидів соціальної відповідальності, що поширюється на особливе коло суб'єктів і має одним із своїх елементів відповідальність конституційно-правову, яка виступає тільки процедурною стороною (комплексом нормативних приписів) щодо політичної відповідальності.

Розглянувши ці два поняття, можна визначити їх спільні і відмінні риси. Так, об'єктом політичної відповідальності виступає політика в цілому, а об'єктом конституційно-правової відповідальності є найбільш важливі, основоположні цінності суспільства, зокрема влада, суверенітет, територіальна цілісність держави, права і свободи індивіда та ін. Не всі політичні відносини, стають конституційно-правовими, а лише ті які є найбільш значущими і важливими для суспільства.

Коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності є значно вужчим за коло суб'єктів конституційного права, тому що суб'єкти конституційно-правової відповідальності повинні володіти деліктоздатністю. Політична відповідальність охоплює як суб'єктів політики, так і суб'єктів конституційного права, а конституційно-правова відповідальність стосується лише спеціальних суб'єктів конституційного права, наділених владними повноваженнями.

Конституційно-правова відповідальність може наступати лише за наявності відповідних підстав: нормативних (правових) та фактичних. Правовими підставами її настання є конституційно-правові норми. Зокрема фактичною підставою перспективної конституційно-правової відповідальності є юридичний факт набуття спеціального конституційного статусу, а підставою ретроспективної конституційно-правової відповідальності — юридичний факт конституційного правопорушення (делікту). Якщо підстави та процедури конституційно-правової відповідальності визначені нормами конституційного права, то підстави та процедури політичної відповідальності не мають конституційно-правового регулювання (вони залежать від потреб конкретної політики та політичних причин: політичної ситуації, політичних симпатій виборців тощо). Крім того, якщо конституційно-правова відповідальність настає за наявності вини, то притягнення до політичної відповідальності можливе за відсутності вини.

Ще однією відмінністю є те, що юридичною основою конституційно-правової відповідальності є норми Конституції України, які є нормами прямої дії. Політична відповідальність базується на політичних та корпоративних нормах, які регулюють відносини суб'єктів політики, включаючи конституційно-правові норми у тій частині, коли відносно суб'єктів політики настають не лише правові, а й політичні наслідки. Дотримання норм політичної відповідальності забезпечується не за допомогою заходів державного примусу, а заходами суспільного, в тому числі політичного впливу, негативною суспільною оцінкою тощо.

Конституційно-правова і політична відповідальність мають і ряд спільних ознак. По-перше, і конституційно-правова і політична відповідальність — це, перш за все, відповідальність органів публічної влади та їх посадових осіб перед народом за неналежну реалізацію повноважень, які він їм передав. По-друге, спільними у нормативній базі для політичної та конституційно-правової відповідальності є моральні засади їхніх норм, та конституційно-правові норми, при застосуванні яких настає спочатку конституційно-правова, вже потім — і політична відповідальність. По-третє, ціла низка санкцій, що застосовуються, спільні для обох видів відповідальності: відставка, відкликання та ін.

Таким чином, з аналізу ознак політичної і конституційно-правової відповідальності доцільно зробити висновок, що ці два поняття не є тотожними, не дивлячись на їх тісний взаємозв'язок. Тобто є всі підстави вважати конституційно-правову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Бутар Вікторія Олександрівна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка, Інститут суспільства,
напрям підготовки «Правознавство»,
2 курс, група Прб-1-13-4.0д

РОЛЬ ВИБОРІВ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. Проведення виборів завжди було важливим питанням в процесі формування демократії в Україні, адже волевиявлення народу і право громадян обирати владу є важливим та вирішальним питанням для побудови демократичної країни. Проведення виборів у 2014 році показало, що є певні прогалини в дотриманні норм закону щодо проведення виборів та визнання народу як єдиного джерела влади, адже тільки народ в Україні може обирати Президента України та Верховну Раду України.

Метою роботи є визначення ролі виборів у процесі формування демократії в Україні.

Бібліографічний опис. У процесі дослідження були використані наукові праці таких відомих вчених, як Богашова О. А., Петришина О. В., Ставнійчук М. І., Я. Гельхесена, Мещерякової М. А.

Хід дослідження. Згідно до статті 1 Конституції Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Стаття 5 проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо та засобами представни-

цької демократії. Частина перша статті 5 Україна визначає Україну як республіку. Як відомо характерною ознакою республіканської форми правління є періодичне проведення виборів вищих органів влади.

Приймаючи до уваги зміст статті 69 Конституції України у якій закріплено, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, ми можемо стверджувати, що вибори є одної із форм волевиявлення народу як єдиного джерела влади. Ґрунтуючись на правові позиції Конституційного Суду України положення частини другої статті 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум інші форми безпосередньої демократії.

Положення частини третьої статті 5 Конституції України «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» треба розуміти так, що тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XVIII.

Спираючись на статті 103 та 76 Конституції України, де затверджений строк перебування на посаді вищих органів, робимо висновок, що однією з ознак республіканської форми правління є — періодичність проведення виборів.

За своєю суттю безпосереднє народовладдя. відповідно до положень Конституції України (статті 5, 36, 69 та ін.), є насамперед прямим волевиявленням народу шляхом таємного голосування або волевиявленням, вираженням волі через політичні партії, засоби масової інформації та інші складові механізму безпосередньої демократії, які сприяють формуванню і виявленню політичної волі громадян.

Це випливає зі змісту Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005: «...ніхто не може узурпувати державну владу» треба розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб органами держав-

ної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями. В сучасній Україні прозорі, вільні та незалежні вибори є наріжним каменем для демократичної України, адже можемо спостерігати неодноразові спроби узурпувати владу. Також разом з цим, враховуючи ст. 21 Загальної Декларації прав людини, що є обов'язковою для всіх країн — членів ООН, яка говорить, що: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною». Аналізуючи текст Конституції України стверджуємо, що наразі вибори визначаються чинною Конституцією України як пріоритетна форма безпосереднього народовладдя.

У відповідності до статті 71 Конституції України ми можемо стверджувати, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Не менш важливим для проведення справді демократичних і вільних виборів є принцип дійсних і чесних, не сфальсифікованих виборів. Поняття дійсних, чесних, не сфальсифікованих виборів використовується у багатьох міжнародних документах щодо стандартів виборів: у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Документі Копенгагенської наради конференції з людського виміру НБСЄ, Декларації про критерії вільних і справедливих виборів тощо.

Виходячи з усього вище сказаного Петришин О. В. сформулював такі ознаки проведення демократичних виборів в Україні:

1. Наявність опозиції.
2. Можливість обирати з-поміж декількох або більше кандидатів.
3. Неухильне дотримування норм.
4. Періодичність.
5. Найголовнішим є те, що обрані народом повинні бути виконавцями волі суверенного народу. Як зазначає Богашов О. А.: «Неухильне дотримування демократичних принципів виборчих правовідносин є прямим обов'язком виборчих комісій усіх рівнів». Однак має місце порушення одної з ознак, для прикладу наводимо проблеми, які мали місце в проведенні виборів у 2014 році. Процедурні порушення заповнення протоколів за межами ДВК № 610464, округ 165. У протоколах присутні підписи та мокра печатка, але відсутні дані

по кількості голосів. Отже, виборча система в Україна має проблеми в проведенні дійсно демократичних виборів.

Досить схожий процес проведення виборів має місце у Франції. Ознаками виборчого процесу у Франції є: представницька функція, прозорість, замученість, рівність, неприпустимість суміщення мандатів, у Французькій республіці подекуди також є порушення ознак та принципів проведення виборів, так у французькому виборчому праві порушення виборчого законодавства є неправомірним поведінкою, що порушує законодавчі положення, безпосередньо пов'язані з виборчим процесом: створення виборчих дільниць, підрахунок голосів, оголошення результатів голосування, досягнутих кожним кандидатом. Слід відмітити, що у Франції діє електронне голосування, на мій погляд це сприяє демократичному проведенню виборів, бюлетені можна використати для фальсифікації голосування.

Висновки. На підставі усього вищевикладеного можемо дати висновок, що вибори являються елементом демократії, які залучають громадян своєї країни до процесу управління державою, отже, єдиним джерелом влади в Україні є народ. Існуючі проблеми в проведенні вільних та чесних виборів інколи ставлять під сумнів дотримання конституційні норм, які в подальшу будуть відбиватися в подальшому розвитку України, а тому ці ситуації потребують ретельного наукового аналізу.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правознавства Київського університету імені Бориса Грінченка О. А. Богашов.

Казмерчук Михайло Михайлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Права, свободи і обов'язки людини і громадянина закріплені у найбільшому за обсягом розділі II Конституції України, що свідчить

про їх пріоритет серед інших конституційних приписів. Так, із 161 статті Конституції правовому статусу особи присвячено 48, що становить близько третини її змісту.

Конституція України (ст. 22) передбачає, що права та свободи людини і громадянина є невичерпними, вони гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Забезпечення прав людини — це не лише юридична, а й теоретична, практична й політична проблеми. Конституція України проголосила широке коло прав і свобод громадян України. Однак, як і в будь-якій Конституції, в ній не записано чітких матеріальних гарантій реалізації проголошуваних прав і свобод, хоча слово «гарантується» безліч разів згадується в ній.

Для прикладу можна взяти декілька статей Конституції, які проголошують найжиттєвіше, найнеобхідніші права громадян України. У статті 27 зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя, а обов'язок держави — захистити життя людини. Але наша держава не завжди справляється з цим своїм конституційним обов'язком.

Основний Закон передбачає механізм охорони й забезпечення прав і свобод. Свідченням цього є система конституційних нормативно-правових гарантій, зокрема юридичної відповідальності за порушення, невідчужуваності й непорушності, невичерпності, недопустимості скасування, звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Чинна Конституція України передбачає також систему організаційно-правових гарантій, серед яких суттєва роль відводиться Президентові (ст.ст. 102–106 КУ), Верховній Раді України (ст.ст. 85, 92 КУ), органам виконавчої влади (стаття 116 КУ) й органам місцевого самоврядування (ст.ст. 143, 144 КУ), судам (ст.ст. 124–128 КУ), прокуратурі (ст. 121 КУ) й Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини (ст. 101 КУ).

Конституція України закріпила механізм захисту прав і свобод людини, що полягає в організації та здійсненні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки (ст. 6 КУ). На судову владу покладено функцію захисту конституційних прав і свобод. Важливою структурою у механізмі такого захисту є Кон-

ституційний Суд України (ст.ст. 147–150 КУ), на який покладено обов'язок здійснювати судовий контроль і захист підвалин конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права, а також прямої дії Основного Закону на всій території України.

Важливим принципом права є повага й захист прав людини й обов'язкова відповідальність тих, хто їх порушує. До причин і чинників, що ускладнюють цей процес є:

1) недооцінка прав людини;
2) складна економічна обстановка;
3) неповага чиновників до прав людини;
4) відсутність ефективних процедур захисту прав і свобод особи;
5) низька правова культура населення, чиновників;
6) невміння, а часто й небажання громадян захищати порушені права, невіра в те, що їх можна відстояти. Звичайно, особливо важко говорити про забезпечення прав особи в умовах ведення військових дій.

Забезпечення прав людини в Україні значною мірою визначається наявністю ефективних механізмів і процедур реалізації й захисту прав особи, умінням і бажанням державних структур взаємодіяти між собою в цій царині відносин в інтересах саме людини. У царині прав людини держава має забезпечувати й захищати конституційні права і свободи людини, гарантувати їх реалізацію, підвищувати рівень правосвідомості і правої культури, домагатися відповідності правового статусу особи міжнародно-правовим стандартам прав людини, спрямованості галузевого законодавства на захист її прав.

Підводячи підсумок, хочеться зазначити, що міжнародна громадськість оцінює рівень демократії відповідної держави станом прав людини, які, водночас з їх реалізацією, виступають своєрідним критерієм демократизму й цивілізованості держави. Нажаль, стан дотримання прав людини в Україні залишається складним, права та свободи людини і громадянина ще не стали реальною цінністю в державі та не забезпечується належним чином права людини на життя й охорону здоров'я, на працю й освіту та ін. З урахуванням всього вищевикладеного можна сказати, що проблема прав люди-

ни на сучасному етапі не втрачає актуальності, її вирішення є вкрай важливим для утвердження правової держави й дієздатного громадянського суспільства.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Кечеджі Олена Борисівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Згідно зі ст.1 Конституції 1996 року Україна є соціальною державою. Безперечно, таке проголошення відображає не реальну дійсність, а лише прагнення та орієнтацію Української держави, є декларацією її намірів. Це конституційне положення поставило на порядок денний актуальне завдання перед правовими науками і, в першу чергу, теорією держави та права — визначити й дослідити сутність, ознаки і функції соціальної держави, науково обґрунтувати її загальнотеоретичну характеристику, накреслити шляхи побудови такої держави в Україні.

Якщо орієнтуватися на досвід країн Європи, то можемо відзначити, що єдиних підходів до побудови соціальної держави не існує. Кожна країна вирішує соціальні питання в контексті своєї історії та власних можливостей. Враховуючи, що Україна не може швидко здолати шлях, який пройшли розвинені західноєвропейські держави, вона має обрати самобутній шлях розвитку, вбираючи основні досягнення сучасних моделей соціальних держав.

Труднощі ситуації полягають у тому, що в соціальній сфері, як у жодній іншій, є розрив між теорією та практикою. Модель соціальної держави — це лише схема для пояснення, вивчення, впливу на

формування та розвиток держави. Реальне життя значно складніше, динамічніше та багатовимірніше. Тому будь-яка, навіть ідеальна модель, потребує постійного коригування.

Формування національної моделі соціальної держави ускладнюється демографічними проблемами, втратою цінностей знань і праці, глибоким соціальним розшаруванням, високою поляризацією доходів тощо. Держава зосереджує увагу не на активній соціальній політиці, створюючи умови для продуктивної праці, а на пасивній, матеріально підтримуючи малозабезпечених.

На нашу думку, для успішного формування та розвитку соціальної держави в Україні ми маємо орієнтуватися на такі основні пріоритети:

1) *Державою забезпечуються лише основні потреби людини при одночасній активізації відповідальності особи за власний добробут.*

Соціальна держава повинна створити необхідні передумови для того, щоб її громадяни мали змогу забезпечити себе та свою сім'ю усім необхідним, не вдаючись до державної опіки.

2) *Піднесення значущості знань, створення системи доступної неперервної освіти, тісно поєднаної з виробничою практикою; активна позиція держави в інвестуванні в людський капітал, підвищення якості людського потенціалу.*

Пріоритетними стають нові завдання — навчання, професійна підготовка та орієнтація населення на участь у продуктивній праці. До освіти мають залучатися не лише молодь, а й люди середнього віку, які прагнуть отримати знання та навички, необхідні для кращої роботи та розвитку особистості.

В Україні сьогодні вже розпочато освітню реформу, зокрема прийнято ЗУ «Про вищу освіту» та розробляється законопроект «Про середню освіту», де передбачено здобуття середньої освіти з реалізацією профільного навчання.

3) *Консолідація влади, бізнесу та громадськості у вирішенні соціально-значущих питань; стимулювання розвитку корпоративної відповідальності, підвищення соціальної відповідальності бізнесу.*

В умовах економічної кризи, глобальних викликів XXI ст. держава не в змозі брати на себе повну відповідальність за добробут особи,

а в межах принципу субсидіарності перекладає частину функцій на бізнес, інститути громадянського суспільства. Сьогодні стоїть питання залучення бізнесу як потенційно ефективного чинника формування соціальної держави в Україні. За допомогою податкової політики держави, роздачі довгострокових державних замовлень бізнесу стане вигідно здійснювати активну соціальну політику. У процесі реалізації бізнесом соціальних програм значне місце займає корпоративна відповідальність: застосування мотиваційних схем оплати праці, надання соціального пакету, створення умов для відпочинку та дозвілля.

4) *Забезпечення ефективної демографічної політики; переформатування системи пенсійного забезпечення з урахуванням особливостей суспільної диференціації в Україні.*

Перед Україною сьогодні стоїть серйозна проблема — «старіння нації». Це у свою чергу призводить до проблем пенсійного забезпечення, адже кількість працюючих значно менша і надходжень у Пенсійний фонд недостатньо. Щоб в подальшому позбутися цього негативного явища, слід створити умови для підвищення рівня народжуваності. Держава повинна сприяти захисту економічних інтересів сім'ї. Україна сьогодні здійснює певні кроки у цьому напрямку — допомога при народженні дитини, надання декретної відпустки тощо.

5) *Актуалізація держави у сфері перерозподілу доходів, забезпечення формування чисельного «середнього класу» та громадянського суспільства.*

Держава повинна здійснювати політику «перерозподілу доходів» між різними соціальними верствами через встановлення прийнятної системи оподаткування, фінансування соціальних програм, заохочення благочинної діяльності тощо. Це забезпечить оптимальні умови для розвитку «середнього класу» та громадянського суспільства в цілому. Зараз в Україні проблемним є те, що соціальні виплати не завжди здійснюються з урахуванням матеріального становища суб'єктів соціальної допомоги. Наприклад, існують численні привілеї для посадових осіб, які насправді не потребують державної допомоги.

6) *Реалізація соціальної політики держави з урахуванням глобалізації та євроінтеграційних процесів.*

Оскільки процес глобалізації пов'язаний із «розмиванням» економічних кордонів, вільним переміщенням капіталів, товарів, робо-

чої сили, то виникають проблеми у реалізації трудових і соціальних прав. Оскільки метою України на міжнародній арені сьогодні є вступ до ЄС, то ми повинні підготуватися до виникнення у зв'язку з цим певних соціальних проблем. Прикладом для України можуть слугувати країни Прибалтики

Отже, Україна як соціальна держава повинна прагнути до встановлення соціальної рівності, гідного рівня життя кожного громадянина, забезпечення соціального захисту найбільш нужденної частини населення, піднесення добробуту всього суспільства. Наша держава має створювати умови для самореалізації особистості, для формування власної ініціативи громадян щодо підвищення свого добробуту.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Корчака Ірина Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 22 група

ДО ПИТАННЯ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ВЕТО ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ

За Конституцією України Президент України наділяється правом вето (п. 30 ст. 106 Конституції України), зміст якого визначається як повернення закону Президентом України зі своїми вмотивованими та сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду (ст. 94 Конституції України).

Право вето виступає як можливість Президента впливати на законодавчий процес і є одним з елементів механізму стримування і противаг, метою якого є забезпечення демократичного характеру перебігу та результатів законодавчого процесу.

Дослідженням даного питання займались такі науковці як Ф. В. Веніславський, Ю. М. Коломієць, Л. Т. Кривенко, Л. А. Окуньков,

В. О. Рощін, С. Г. Серьогіна, Ю. М. Тодика, В. М. Шаповал, А. С. Щукін, В. Д. Яворський та ін.

Основний Закон України зазначив, що Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ст. 106). Питання щодо актів Президента України деталізовано в указі Президента України «Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України» від 15 листопада 2006 року № 970/2006. Це Положення визначає вимоги щодо порядку підготовки та внесення на розгляд глави держави проектів актів Президента України — указів і розпоряджень.

На думку судді Конституційного Суду України М. Д. Савенка, вето в широкому значенні — це заборона певного рішення у письмовій чи усній формі уповноваженим на те органом або особою; у конституційному праві вето — це передбачений Основним Законом України акт, який зупиняє або не допускає набуття чинності відповідними нормативно-правовими актами, як правило, законами.

У юридичній літературі термін «вето» ще визначається як відмова глави держави санкціонувати або підписати і оприлюднити прийнятий парламентом, але такий, що не набув чинності, закон і повідомити про це парламент з викладенням відповідних причин.

Слід погодитись з суддею Конституційного Суду України М. Д. Савенком, який в окремій думці до рішення Конституційного Суду України від 11.03.2003 р., зазначив, що лист, виданий Президентом України у відповідності зі своїми конституційними повноваженнями, є офіційним документом, який юридично відтворює волевиявлення глави держави щодо відмови у підписанні закону і спричиняє правові наслідки: скасовує результати голосування за закон у Верховній Раді України, зобов'язує парламент розглянути його повторно. Тобто за своєю правовою природою цей документ є актом, що має юридичне значення — правовим актом. Однак, цей лист не встановлює, не змінює або не скасовує правові норми, отже не є актом правотворчості президента.

Такий лист має наступні реквізити:

1) орган, який видав лист — Президент України;
2) адресат — Верховна Рада України;

3) законодавче підґрунтя видання листа: «відповідно до частини другої ст. 94 Конституції України повертаю зі своїми пропозиціями Закон України (вказується назва закону)»;
4) особа, яка буде представляти пропозиції Президента під час розгляду Закону на пленарному засіданні Верховної Ради України (посада та прізвище);
5) підпис, ініціали та прізвище Президента України;
6) дата та вихідний номер документа (в лівому нижньому куті);
7) пропозиції Президента України та його підпис.

Отже, відповідно до частини другої статті 94 Конституції України у разі якщо Президент України не підписує закон, він повертає його зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Тобто Президент України здійснює право вето і повертає закон на повторний розгляд Верховної Ради України з відповідними пропозиціями. Зазначені пропозиції Президента України не можуть розглядатися як указ чи розпорядження Президента України, а саме як акти, що видаються ним згідно з частиною третьою статті 106 Конституції України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Крамар Анастасія Павлівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ: ЗА І ПРОТИ

Відповідно до ст. 4 Конституції України у нашій державі існує єдине громадянство. Конституційне положення деталізується в Законі України «Про громадянство України», Законі України «Про імміграцію» та ін., передбачено чинними міжнародними договорами України.

Відповідно до норм міжнародного права, держави можуть обрати політику запобігання множинного громадянства або, навпаки, визнати такий статус. Цей вибір зумовлений їхнім географічним розташуванням, історико-культурними особливостями, демографічною структурою населення та іншими чинниками.

У Європі є держави, які дозволяють множинне громадянство (наприклад, Іспанія, Франція, що підтримують зв'язки з населенням держав-колишніх колоній, укладаючи при цьому двосторонні договори). Інші країни (наприклад, Вірменія, Литва, Румунія, Угорщина, Фінляндія, Швеція) дозволяють множинне громадянство за певних умов: такий статус здебільшого отримують особи етнічного походження, яке асоціюється з «материнською державою», тобто представники діаспори.

Водночас є ряд держав (наприклад, Австрія, Данія, Німеччина, Білорусь, Україна), у яких множинне громадянство не визнається. Умовою отримання громадянства зазначених країн є не тільки декларація про відмову від громадянства іншої країни, а й надання відповідних підтверджуючих документів.

Юридично біпатриди є громадянами обох держав, де вони у змозі користуватися правами та свободами, що їм надаються, але фактично такі особи є громадянами держави постійного проживання. Очевидно, що множинне громадянство дає особі можливість використання певних вигод та привілеїв (наприклад, ухилення від сплати податків, можливість безвізового пересування та інші), однак така особа, набуваючи громадянства, зобов'язується також до виконання певних обов'язків в обох державах (наприклад, несення військового обов'язку). Особа не може одночасно належним чином виконувати обов'язки та користуватися правами декількох держав, ефективність множинного громадянства з правової точки зору є мінімальною.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про громадянство України» громадянство України — це правовий зв'язок між фізичною особою та державою, який знаходить свій вияв у взаємних правах та обов'язках. Законодавство України про громадянство ґрунтується на принципі єдиного громадянства — громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України та інших держав. Отже, якщо громадянин України

набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України, а якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Проте в Україні неодноразово висловлювалися пропозиції запровадження подвійного громадянства. Так, у 2013 році у парламенті був зареєстрований законопроект про подвійне громадянство в Україні. На думку автора даного проекту Лева Миримського, якщо Україна прагне до ЄС, то її громадянам також необхідно дозволити мати два паспорти, адже *система подвійного громадянства обумовлена реальністю нинішнього життя. Причини для цього можуть бути різні: прагнення підвищити рівень життя для себе і своєї сім'ї, бажання дати хорошу освіту дітям та інше. Крім того, автор зазначав, що громадянство іншої держави може стати більш надійною гарантією збереження інвестиційної та банківської таємниці.*

Окрім суто ліберальних і економічних аргументів на користь такого статусу — ухиляння від сплати податків у «міноритарній» державі, користування правами щодо працевлаштування, здобуття освіти, вільного пересування, — слід мати на увазі спокусу ухиляння від військового обов'язку у країні постійного проживання. Ще більша загроза полягає в тому, що, володіючи іноземним паспортом, можна переховуватися від відповідальності за злочини, вчинені на території однієї держави, в інших країнах.

На нашу думку, запровадження в Україні подвійного громадянства може потягнути за собою низку проблем для держави. До таких можна віднести:

1) неточності, пов'язані з наданням дипломатичної захисту особам з подвійним громадянством;
2) питання, пов'язані з військовою службою осіб-біпатридів;
3) можливість реалізації політичних прав тощо. Тому, вважаємо, що запровадження подвійного громадянства в Україні на даному етапі розвитку державності не є доцільним.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Курінна Ірина Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ

Сирітство як соціальне явище існує в будь-якому суспільстві: завжди були, є і будуть діти, які з різних причин залишаються без батьків, а їх розвиток відбувається або в іншій сім'ї, або в спеціально створених для цього установах. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один — дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, тому багато в чому подальша доля дітей-сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми як суспільства, так і держави.

Політична актуальність даної теми обумовлюється рівнем політичної відповідальності влади за таку дуже болісну для суспільства проблему як проблема сирітства. В даному випадку проблема політичної відповідальності знаходить свій вираз у моральності тих політичних сил, що сформували владу.

Однак, вказана політична відповідальність безпосередньо залежить від рівня розвитку громадянського суспільства в Україні. Тому вважаю необхідним зазначити зв'язок між рівнем сирітства і рівнем розвитку громадянського суспільства в Україні.

Гармонійний і всебічний розвиток дітей-сиріт, а також дітей, що залишились без батьківського піклування, в Україні забезпечує держава і суспільство. Важливим юридичним механізмом, що забезпечує щасливе життя дітей-сиріт, а також дітей, що залишились без батьківського піклування є Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт, а також дітей, що позбавлені батьківського піклування», Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання грошової допомоги дітям-сиротам, а також дітям, що позбавлені батьківського піклування», Постанова Кабінету Міністрів України «Поліпшення

виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування», Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми і молоддю».

Але, на жаль, наразі, зазначені нормативно-правові акти дуже погано виконуються на практиці через:

— різке скорочення можливостей держави;
— неорганізованість у достатньому ступені громадянського суспільства, низький рівень соціальної відповідальності бізнесу;
— незацікавленість сімей у прийнятті дітей;
— корупцію;
— недостатню якість і кількість соціальних працівників, вихователів, психологів.

У повній мірі не спрацьовують і закони України «Про благодійну допомогу», «Про професійний розвиток працівників» (ст. 3, 4), «Про вищу освіту» (п. 3, ч. 2, ст. 3).

Вчені вже вивчали проблему соціалізації та захисту дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Так, Галина Лемко у своїй роботі «Соціалізація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомній сім'ї» зазначала, що на сучасному етапі в Україні створюються сімейні форми опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Соляник М. Г. писав, що на сьогодні відбуваються зміни щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу на державному рівні. Приймається ряд законодавчих актів, які спрямовані на підтримку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримку сімейних форм виховання таких дітей. Також, Людмила Бережна у своїй роботу «До проблеми соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у закладах інтернатного типу» звертала увагу на те, що виховання дітей у прийомних сім'ях дає можливість зберегти для них найголовніший соціалізований чинник — сімейний. Це дозволить дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, пройти процес соціалізації у нормальних сімейних умовах, сформувати навички

життя на прикладі членів родини, не почувати себе «вигнанцями» у суспільстві. Разом з тим, в зазначених та багатьох інших роботах поки що не має пропозицій щодо удосконалення конституційно-правового та правового забезпечення гідної соціалізації дітей-сиріт.

Завданням даної роботи є дослідження проблеми удосконалення конституційно-правового регулювання соціального захисту дітей-сиріт.

Під час роботи над даною проблемою було проведено соціологічне опитування серед населення в період з 06.04.2015 року до 10.04.2015 року (переважно студенти від 18–25 років). В опитуванні взяло участь 27 чоловік (зрозуміло, що кількість респондентів, опитаних в процесі соціологічного дослідження недостатня для того, щоб зробити коректний науковий висновок. Разом з тим вони дозволяють виявити відповідну тенденцію в дослідженні поставленої проблеми), як чоловічої (26%) так і жіночої (74%) статі (неодружених та тих, що не мають дітей — 100%). За результатами дослідження, проведеного в рамках наукового гуртка з конституційного права НЮУ імені Ярослава Мудрого було встановлено, що 97% опитуваних вважають за необхідне ввести відповідну інституцію, яка здійснювала б контроль за додержанням правопорядку у дитячих будинках. 97% опитуваних згодні з необхідністю вдосконалення правового інституту захисту дітей-сиріт. На питання, яка підтримка в першу чергу необхідна сім'ям, котрі беруть дітей, опитувані відповіли: грошова допомога (62%),поліпшення житлових умов (51%), допомога педагогів, психологів, юристів (51%), надання пільг (66%). 100% опитуваних вважають за потрібне залучувати бізнесменів та суспільство до благодійності.

На питання про доцільність більш якісного добору кадрів до дитячих будинків, 97% опитуваних відповіли позитивно. Думки ж опитуваних з приводу дій міської влади, щодо боротьби з проблемою сирітства розділились: 3% опитуваних вважають, що влада робить все, що може, 81% опитуваних зауважують на вчиненні певних заходів, яких недостатньо, а 11% людей вважають, що влада ніяк не впливає на проблему сирітства в Україні.

Якщо провести аналогію з польським законодавством, то в Польщі кількість дітей, які потрапляють у дитячі установи, постійно скорочується. А крім цього, діти до 10 років у такі установи не потрапляють взагалі. Для них відразу шукають опікунську родину чи родину, що діє за принципом сімейного дитячого будинку. Але в Україні, на відміну від Польщі, набагато менше прийомних родин, які б хотіли взяти на виховання дітей. І чого сильно бракує, так це підтримки для цих родин. Так, тільки 29% опитуваних погодилося б усиновити дитину.

Проблема подолання сирітства в Україні є дуже актуальною в конституційно-правовому аспекті, тому що саме на конституційному рівні мають бути закріплені правові механізми подолання цього негативного явища. Також, на думку автора, необхідно запровадити контрольно-наглядовий інститут. Адже, після реформування Закону України «Про прокуратуру» від 1 липня 2014 року органи прокуратури втратили функцію загального нагляду. Тож наразі відсутній будь-який апарат, що здійснював би контроль за додержанням правопорядку у дитячих будинках. Для зменшення кількості дітей у дитячих будинках можна створити патронатні сім'ї. Також можливі зміни до розділу IV Сімейного Кодексу України, у частині, що забороняє особі, яка не є у шлюбі бути усиновлювачем. Важливим вважаю зазначити, що необхідно створити норму, яка б закріплювала механізм залучення бізнесменів і суспільства до благодійності. Як уявляється, доцільно доповнити ч. 3, ст. 52 Конституції України такою нормою: «Утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування покладається на державу, бізнес (корпоративна-соціальна відповідальність) та громадянське суспільство. Адже, від успішності змін на рівні суспільних відносин залежить і те, наскільки реальною буде та демократія й ті демократичні ідеали, що проголошені у вищих нормативно-правових актах України. Як відомо, соціальні відносини є чи не найважливішою складовою суспільних відносин.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Куцовол Катерина Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 13 група

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ НА СУЧАСНЕ ПРАВО ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми дослідження полягає у тому, що релігійні норми в українському праві та державотворенні завжди займали важливе місце з огляду на історично-правові особливості існування нашої держави, менталітету та фактичне визнання християнської релігії головною серед інших віросповідань та конфесій в Україні. Дійсно, важливість впливу релігійних норм на сучасну державу та право безсумнівний, тому метою дослідження є розгляд питання щодо впливу релігійної норми на сучасну правову систему України.

Перш ніж перейти до розгляду безпосередньо впливу релігійних норм, варто зазначити, що релігійними нормами називають правила, які встановлені різними віросповіданнями, конфесіями та які є обов'язковими для виконання віруючими відповідної релігії. Вони містяться в різних релігійних книгах: Старий завіт, Новий завіт, Коран, Талмуд, релігійні книги буддистів, у рішеннях зборів віруючих або духівництва (постанови соборів, колегій, конференцій), у здобутках авторитетних релігійних письменників тощо. Саме цими нормами також визначається порядок організації та діяльності релігійних об'єднань (громад, церков, груп віруючих тощо), регламентуються відправлення обрядів, порядок церковної служби.

Д. О. Вовк у своїй монографії «Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми» зазначає, що проблема виокремлення у структурі релігії релігійних норм розглядається в літературі неоднозначно. Так, більшість фахівців з релігієзнавства не розрізняють цей компонент у складі релігійного комплексу, включаючи його до складу релігійної свідомості, релігійних відносин або релігійно-етичних цінностей, натомість у філософсько-правових та юридичних джерелах при співвідношенні різних суспільних

регуляторів, у тому числі релігії, розглядається у першу чергу саме нормативний аспект.

У співвідношенні з правовою нормою, вплив релігійної норми, так само як і правової, є дієвим регулятором у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, так як визнається еталоном суспільних відносин, структурними елементами яких, як і в правовій нормі є: гіпотеза, диспозиція та санкція. Проте, на відміну від правових, релігійні норми формуються на підставі релігійних уявлень, вони є обов'язковими щодо дотримання для суб'єктів, що сповідують певну релігію та здійснюють опосередкований вплив на поведінку суб'єктів інших релігійних течій.

Відповідно до офіційного закріплення правового статусу релігії у державі, релігійні норми як соціально-правотворчі чинники впливають на формування права у просторовій, опосередкованій, безпосередній, вибірковій та смисловій формах. Так, просторова форма відображає територіальний та соціальний аспекти впливу релігійних норм на формування права. Територіальний аспект полягає у тому, що окремі релігійні норми поширюють свій вплив та є загальнообов'язковими щодо дотримання на окремих територіях держави або на всій території держави, де за релігією визнається та законодавчо закріплюється статус традиційної чи державної. Соціальний аспект пов'язаний з тим, що взаємодія правових та релігійних норм відбувається у відокремленому соціальному просторі, (наприклад, діаспорі), де регламентація та регулювання суспільних відносин відбувається не тільки звичаями, але і релігійними нормами.

Опосередкована форма впливу релігійних норм на правотворення відбувається під впливом соціально-культурних факторів, за якими релігійні норми трансформуються у сутність правових норм, тобто є витоком права, визначають та формують його зміст (наприклад, православні релігійні норми вплинули на визначення змісту принципів сімейного права). Безпосередня форма впливу релігійних норм на формування права характеризується об'єднанням змісту релігійних та правових норм (їх приписи є рівнозначними щодо обов'язковості дотримання і сфери дії, забезпечуються засобами державного впливу).

Складовими українського права з давніх-давен були державне, звичаєве та канонічне право, однак, на відміну від класичного менталітету народів, що мали стійку державність, спроможність до політичної самоорганізації, визначеність території, державно-інституційні структури, що охоплюють єдиною системою все населення, український держава не мала таких сприятливих історичних умов, внутрішніх факторів, у тому числі політичних, для державного формування, хоча і робив спроби їх створення.

На сучасному етапі розбудови нашої суверенної та незалежної української держави, можна відзначити, що Україна наразі є демократичною та поліконфесійною країною, в законодавстві та праві якої релігійна норма займає доволі опосередковане значення і не має такого вагомого впливу в порівнянні з минулим.

Однак, варто констатувати, що християнські релігійні норми безумовно відігравали й продовжують відігравати значну роль в українському суспільстві і сучасному державотворенні, так як з огляду на історію України, християнство через систему цінностей сприяло і досі сприяє національній ідентифікації, вихованню національного характеру та формуванню самобутньої духовної культури, що є надзвичайно важливим для формування цілісної держави.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого М. І. Любченко.

Лазоренко Олександр Володимирович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Питання про права людини є основними для конституцій демократичних, правових, соціальних держав. Зокрема, у розділі II Конституції України закріплено основні положення щодо прав і свобод

людини і громадянина, їх забезпечення та захисту. Водночас функціонування сучасного суспільства неминуче породжує ситуації, які потребують від держави обмежити громадянські права та свободи, оскільки певні обмеження конституційних прав одних осіб одночасно є гарантією реалізації прав інших.

Так, відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Але здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Право на інформацію, яке є фундаментальним правом особи та гарантується Конституцією України, а також Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, складається з трьох частин: свобода думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань, право на вільне отримання і поширення інформації. Встановлюється також виключний перелік обмежень перерахованих прав.

Отже, за Конституцією України право на доступ до інформації може бути обмежене виключно законом:

— в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності і громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам;
— для охорони здоров'я населення;
— для захисту репутації або прав інших людей;
— для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Ці положення повністю збігаються із статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Розглядаючи обмеження права на інформацію та його захист в Україні, слід мати на увазі, що воно деталізується у Законах України «Про

інформацію» (від 2 жовтня 1992 р.), «Про державну таємницю» (від 21 січня 1994 р.); у Рішенні Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію»; у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; постанові Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» (від 9 серпня 1993 р.).

Так, Закон України «Про інформацію» встановлює обмеження на свободу інформації, наводячи у ст. 46 перелік тих відомостей, поширення та розголошення яких забороняється. Ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16 листопада 1992 р.) містить перелік підстав, за яких можливе обмеження права на інформацію. Згідно з цією нормою, наприклад, забороняється використання друкованих засобів масової інформації для втручання в особисте життя громадян, посягання на їх честь і гідність.

Зокрема, положеннями Закону України «Про інформацію» визначено, яка саме інформація належить до інформації з обмеженим доступом, її поділ за правовим режимом на конфіденційну, таємну та службову, визначаються її види, а також обмеження щодо доступу до інших видів інформації.

Відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію» до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

— про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
— про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
— про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
— про факти порушення прав і свобод людини і громадянина;
— про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;

— інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Правове регулювання обмеження доступу до інформації в незалежній Україні хоча й не є досконалим, проте залишається під постійною увагою як громадянського суспільства, так і держави. Про це свідчать численні наукові дослідження, підвищена увага інститутів громадянського суспільства, а також (що є особливо обнадійливим), зміни у чинному законодавстві в інформаційній сфері. Зокрема, безперечним досягненням демократичного суспільства в Україні і кроком на шляху розбудови правової держави стало набуття чинності законами України «Про захист персональних даних» та «Про доступ до публічної інформації». Водночас норми цих законів остаточно не усунули суперечності між захистом приватних даних та правом на свободу інформації. І це призводить до необхідності віднайти баланс із метою недопущення конфлікту між двома рівними правами людини.

Доступ до інформації є складовою суб'єктивного права особи на інформацію, обмеження якого, як зауважив В. М. Брижко, «може перетворитись на його порушення, якщо законодавством детально не передбачається механізм контролю і гарантії відновлення обмежених прав».

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Лизогуб Катерина Олегівна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка, Інститут суспільства,
2 курс, напрям підготовки «Правознавство»

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПОТРЕБИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Основою проблематики дослідження є виявлення доцільності оновлення Конституції. Кожна конституція у зв'язку із змінами у сус-

пільно-політичному житті, може, а нерідко і повинна бути змінена. Основною рушійною силою для таких змін до конституції є нове співвідношення політичних сил у конституційних органах влади. Неодноразові спроби проведення корінних конституційних реформ в Україні призвели до неоднозначних політичних результатів та лягли в основу не однієї політичної та суспільної кризи.

Метою робити є здійснення конституційно-правової характеристики потреби внесення змін до Основного Закону України.

У дослідженні використані наукові праці, статті, інтерв'ю, підручники вчених юристів та політичних діячів. Зокрема, Ю. Тодики, О. Щербакова, О. Чернецько, В. Тація, Д. Шлемко, В. Безсчастний, Р. Бортейчук, Л. Глушков, С. Федчук.

Конституція України закріплює суспільний і державний устрій країни. Відповідно до статті 8 частини 2 Конституції України Основний Закон України має найвищу юридичну силу та являється основою національного законодавства. Міжнародні акти, що ратифікуються Верховною Радою України також мають відповідати Конституції України.

Конституційне законодавство визначає, що внесення змін до Конституції України можливо парламентським способом та шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Однак характерною рисою українського конституціоналізму є роль Президента України у конституційних реформах. Практично кожен український Президент ініціював внесення змін до Основного Закону України.

Проаналізуємо ці корективи, розпочинаючи з часів незалежності й до сьогодні. Вперше Конституція України зазнала змін в результаті конституційної реформи 8 грудня 2004 р. Зміни торкнулися системи організації та функціонування інститутів публічної влади та забезпечили перехід до парламентсько-президентської форми правління в Україні.

У 2010 р. відбулась ще одна конституційна реформа, Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України, Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття. Згідно з рішенням Конституційного Суду, було відновлено в дію Конституцію України 1996 року, а відповідний закон втратив свою чинність.

21 лютого 2014 року Верховна Рада України, так би мовити на «революційній хвилі» та без рішення профільного Комітету прийняла за основу проект закону про відновлення дії окремих положень Конституції України, де-факто повернувши дію Конституції України в редакції від 8 грудня 2004 року.

Незважаючи на всі конституційні реформи, сьогодні Україна також перебуває в процесі чергових конституційних змін. Це пов'язано із теперішньою політичною ситуацією в Україні та зовнішньополітичними орієнтирами.

У сучасній політико-правовій думці використовуються різні підходи щодо визначення доцільності змін Конституції. Проведенні опитування журналісткою Щербаковою О.В. щодо даної концепції серед юристів та депутатів відображають наступне. Так, народний депутат України, Дмитро Шлемко вважає, що ми усі повинні жити за Конституцією і виконувати основоположні принципи Основного закону України і саме тоді ми відчуємо, що живемо в Україні, де кожен буде захищений.

Схожої думки притримується юрист Любомир Глушков, який стверджує: «Якщо би всі виконували закони, то в нашій державі було б зовсім інше життя, ніж сьогодні. Конституція може бути хороша, може бути трохи гірша, але першу проблему я бачу в тому, що не виконуються самі норми Конституції, закладені в ній».

Роман Бортейчук, депутат Коломийської міської ради, твердить, що Основний Закон — це перш за все можливість поступово, крок за кроком будувати європейську країну. І починається це будівництво з кожного зокрема і всіх нас разом. Ми повинні відстоювати права та свободи, прописані в Конституції, адже мовчання та тиха згода українців дають можливість маніпулювати Основним законом!

Цікавою, на наш погляд, залишається позиція Сергія Федчука, голови фракції ВО «Батьківщина» в міській раді «...Конституцію потрібно оберігати навіть від намірів змінювати її текст без згоди на те українського народу. Адже це той документ, який забезпечує конституційні права та обов'язки кожного громадянина нашої держави, і кожен з нас має почувати себе перш за все захищеною законом людиною».

Особисто я погоджуюсь із думкою експертів-юристів, адже вважаю, що Конституцію потрібно належним чином виконувати і в певних випадках вносити поправки, а не змінювати її. Адже як показав досвід, наведених вище конституційних реформ, по суті нічого кардинально-нового не змінювалось, окрім форми правління.

За словами народної мудрості: «Текст — це лише слова, які незалежно від геніальності виконавця, ще слід належно виконати». Саме тому немає сенсу в напрацюванні ідеальних норм, які просто залишаться на папері. Основний Закон повинен бути стабільним і недоторканним, а найголовніше те що він повинен урівнювати усіх громадян України, щоб вони були рівні перед законом попри матеріальні статки чи становище в суспільстві.

Нашій державі потрібно брати приклад тривалого існування Конституцій зарубіжних країн, однією з таких є держава США. Адже, як відомо у цій державі Конституція існує протягом багатьох років, ще з 1787 року, і лише дуже рідко вносяться незначні поправки, які бувають лише з важливих питань.

На мою думку, єдиною поправкою, яку б доцільно було внести до Основного Закону це створення такої норми яка б спонукала до виконання Конституції та не допускала її порушень, а у разі порушення притягала до юридичної або ж навіть кримінальної відповідальності. При цьому, варто взяти за основу справді дієві, а не суворі покарання, які б не підлягали *невідворотності*.

На основі викладених фактів стало можливим сформулювати окремі твердження, що і стали результатом проведених наукових пошуків:

1. Внесення змін до Основного Закону має бути виваженим та необхідним кроком і у жодному разі не має бути засобом врегулювання політичної кризи.

2. Базовим критерієм потреби внесення змін до конституції має бути її безумовне виконання та дотримання усіма учасниками правовідносин, у результаті чого має місце неможливість досягнення встановлених конституційних цілей.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правознавства Київського університету імені Бориса Грінченка О. А. Богашов.

Лютенко Дарина Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

РЕФЕРЕНДУМ ЯК ІНСТИТУТ БЕЗПОСЕРДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Зі здобуттям Україною незалежності та проголошенням курсу на побудову демократичної і правової держави розпочався новий етап в історії референдумів нашої країни. Знаковим було рішення першого референдуму на теренах незалежної України 1 грудня 1991 р. Конституція України 1996 р. закріпила референдум на принципово нових засадах. Сучасні потреби демократичного розвитку вимагають збалансованого співвідношення прямої і представницької демократії.

Референдум є одним із основних інструментів реалізації права народного суверенітету і легітимізації владних рішень, що здійснюється як шляхом прийняття законів під час референдуму, так і шляхом підтвердження рішень органів державної влади з питань, що належать до виняткової компетенції референдумів через надання їм вищої юридичної сили. Певний рівень легітимізації прийнятих рішень забезпечується і при проведенні консультативних референдумів, оскільки, за законом, їх результати розглядаються і враховуються державними органами при прийнятті рішень.

Водночас аналізований інститут безпосередньої демократії є одним із способів формування громадської думки, яка має потужний вплив на визначення основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики держави.

В умовах демократичного суспільства референдум може бути використаний народом як противага рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян.

Так, Швейцарія тримає першість проведення референдумів із юридичними наслідками і нині. Так, лише за останню чверть століття у конфедерації було проведено декілька сотень — від визначення пофарбування муніципальних автобусів до встановлення розміру

собачих поводків. Нещодавно швейцарцями шляхом референдуму було прийнято рішення про вступ їхньої країни до ООН. Таким чином, на прикладі Швейцарії, однієї з найрозвинутіших країн світу, можемо прослідкувати роль референдуму, як форми безпосередньої демократії.

Проте, необхідно зазначити, що інститут референдуму не позбавлений низки вад, притаманних демократії як суспільному феномену. Незважаючи на свою зовнішню демократичність і привабливість інституту референдуму, історія містить незаперечні докази його недосконалості та, подекуди, негативних наслідків використання. Так, 19 серпня 1934 р. в Німеччині відбулось всенародне голосування з питання про об'єднання державних постів президента (глави держави) і канцлера (голови уряду), за результатами якого переважна більшість виборців підтримала винесене на голосування рішення. Адольф Гітлер об'єднав у своїй особі вищі державні посади, прийняв титул «Фюрер і Рейхсканцлер». Цим саме, зокрема, має обумовлюватися суперечливе ставлення до референдуму у суспільстві.

З іншого боку, практика дедалі ширшого використання референдумів, винесення на них питань соціального характеру, що спостерігається з другої третини XX ст., дозволяє говорити про цілком реальну можливість подолання більшості негативних явищ, що можуть виникнути в процесі реалізації громадянами власного права на волевиявлення.

Насьогодні питання проведення місцевих референдумів не є врегульованим на законодавчому рівні. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» втратив чинність від 28.11.2012 р. із ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум». Насьогодні лише відомо про розробку законопроекту, який врегульовує питання проведення місцевих референдумів, в уряді в межах реформи місцевого самоврядування в Україні.

Разом із тим слід наголосити, що оптимальне поєднання безпосередньої і представницької форм демократії у здійсненні місцевого самоврядування має забезпечити ефективне вирішення конкретних завдань, що стоять перед місцевим самоврядування в Україні.

Підсумовуючи слід відзначити, що з огляду на роль референдуму як важливої складової народовладдя, його значення для побудо-

ви демократичної і правової побудови держави, зазначений інститут є не лише проявом демократії, а і способом її гарантування. Водночас використання інституту референдуму буде ефективним, зокрема, за умов підтримки широкими верствами населення, існування чітко вираженої соціальної мети та його належного організаційно-технічного забезпечення.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Матат Андрій Володимирович
Київський університет права НАН України,
студент, юридичний факультет,
4 курс, група ПБЦ-41

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП В УКРАЇНІ: ЗМІСТ VS. РЕАЛЬНОСТІ

Плинність напрямків сучасного розвитку держави і права як в Україні, так і орієнтованих для неї демократичних держав відбувається в зовсім інших варіаціях, які возвести в єдиний напрямок — звичний та зрозумілий шаблон не так то легко. Передусім через те, що всі такі «взірцеві» держави стоять на витоках різних правових систем, історичних передумов їх розвитку та становлення. Демократичні засади розбудови України були визначені на перших порах зародження незалежності, а тому так просто їх перенаправити й слідувати протилежним векторам — неможливо. Адже прийняття 28 червня 1996 року Конституції України заклало серйозність намірів йти шляхом демократії через верховенство права та права людини.

Тепер, можна спробувати пояснити щире бажання розглядати світовий досвід демократичних держав, які в українському суспільстві в умовах широкомасштабних зрушень можуть бути зрозумілим за умови їх єдиної характеристики. Тобто серед пересічних громадян

європейські держави (які возз'єднати в одну характерну субстанцію неможливо) вбачаються, як ті, що мають відповідний рівень забезпеченості прав та свобод людини, їх гарантій та реалізації, чим, власне, все й зводиться до одного — відчутність демократичних засад громадянами в таких державах, які в Україні все ще розглядаються як орієнтир. Виходить так: українське суспільство прагне жити в правовій, демократичній, соціальній та стабільно розвиваючій державі, яка в дійсності має всі для цього підставі. Процеси, які з року в рік відбуваються в державі, швидше за все унеможливлюють визначений ще більше двадцяти років тому розвиток України.

Що ж вкладається в основу розуміння жити в європейській країні? Припускаємо, що громадяни та держава беруть за онову практичну складову передових європейських держав. Однак не з позиції їх економічних можливостей, а в першу чергу до уваги береться саме рівень розвитку та культури в таких державах. А більшість їх досягає всіх соціально-економічних гараздів (на які посилаються та про які мріють) реалізувавшись саме як правові держави — а значить в яких панує право. Можливо в одних краще, а інших — гірше, однак у більшості випадків, в цьому зв'язку, проблем найменше. Більшість сучасних держав, скажімо, не знає тих проблем, які в Україні досі перебувають на порядку денному, чим, власне, й гальмується процес на багато кроків назад. Загалом таку тенденцію можна пояснити враховуючи активність громадян України, які звертаються за захистом порушених прав до Європейського суду з прав людини. Хоча Конституція України, як і більшість демократичних основних законів, визнає в Україні дію принципу верховенства права, визначає у своєму змісті діяльність демократичних інститутів та найголовніше закріплює пріоритет (хоч все ще декларативно) прав людини і основоположних свобод. Так, у статті спробуємо розміркувати над питанням принципу верховенства права, його змісту та суперечливості з реальністю.

Спершу, варто зазначити про те, що верховенство права стабільно знаходить своє місце у більшості науково-практичних публікаціях представників різних напрямів суспільних наук. Дослідники різностороннє визначають його фундаментальні положення, співвідносять з державними інститутами, терміно-поняттями, розміркову-

ють над його філософським змістом, навіть, зустрічаються думки, які зводяться деякими вченими до того, що відсутня чіткість його визначення тощо. Як і на перших порах конституціоналізму незалежної України, так і зараз — принцип верховенства права привертає до себе увагу, яка у кінцевому результаті відображається не тільки в статтях і тезах, а цій проблемі присвячують дисертаційні та інші монографічні праці. Так, верховенство права — тема, яка на сьогодні в Україні (і науково, і практично) кульмінаційної стадії не набуває, а це, на нашу думку, деколи дивує — чому так!?

Розглядаючи змістовний аспект питання верховенства права як принципу Конституції України слід відмітити те, що він викладений в статті 8 Конституції, яка, у можливих рамках своєї специфічної але лаконічної мови, визначає його так: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права», –закріплює у частині першій статті 8 Основний Закон держави. Далі дається продовження того, що ж собою являє даний принцип — Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Позиція Конституційного Суду України з даного питання частково викладена в Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання), а саме: «Верховенство права — це панування права в суспільстві, яке вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології

справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України».

Розвиток людства в сучасних умовах глобалізації та інтеграції, значною мірою залежить від соціального явища «право», що пронизує найважливіші сфери життєдіяльності суспільства та держави. Однак правова система України свідчить про нагальність вирішення питання щодо вдосконалення рівня правової культури, уникнення серед громадян правового нігілізму, деформованої правосвідомості тощо. Зазначених негативних явищ слід уникати так само, як і колізійного законодавства, зловживання правом — все це уособлює формат сучасних процесів на етапі становлення та розвитку правової системи України, який доцільно брати до уваги не лише на рівні «концептуальних» досліджень, а також у визначенні питань напрямів державної політики, реалізації намірів розвивати Україну, як правову, соціальну державу з урахуванням принципу верховенства права й механізму забезпечення реалізації прав людини, що вплине на рівень розуміння права більш позитивно, аніж негативно.

Так само, негативним чином в реаліях правової дійсності держави і права в Україні, звичайно, впливає тенденція конституціоналізму, який на рівні досвідчених вчених та всіх необхідних формальних умов все ще, на наш погляд, не відбувся належним чином. Поодинокі випадки лише спроба пов'язати розвиток державотворення із принциповими положеннями, які регламентує Конституція України. Потрібно поширювати цінність та положення Конституції серед громадян формуючи у них правову культуру, а не голослівно «офіційно» давати характеристики Конституції України. Конституцію потрібно виконувати, дотримуватися її норм та знати, а не давати їй оцінки. Саме держава через органи влади й має поширювати серед своїх громадян сприйняття Конституції як Основного Закону.

Доцільно наголосити також і на тому, що культура (в тому числі й правова, як складова загальної культури), не відбулась. Всі спроби досягти її реально серед громадян та представників державної влади й визначити хоча б рівень відштовхуючись від якого справді можна вести мову про те, що відбуватиметься його підвищення все ще відкрите питання. Про яке підвищення рівня правової культури може

йти мова, як сам результат цієї категорії, можна розглядати лише на рівні теорії права, а виходячи із практичних аспектів питання погоджуватись з тим, що це таки проблема, аби не використовувати при цьому сторонніх недрукованих слів. Саме так й відбувається, бо реальна дійсність суперечить фундаментальному змісту того чи того категоріального апарату.

Можна продовжувати й далі, однак обумовлені вимоги змушують на загальних вступних характеристиках правової дійсності ставити щонайменше крапку з комою повертаючись до принципу верховенства права, підводячи підсумок його змісту і реальності. Правом не є тільки обговорювані науковцями сентенції та підходи, керуючись якими точаться відповідні дискусії. Насправді, правом є не стільки наукова його обґрунтованість, скільки реальність процесів, що відбуваються за вікном 24 години на добу. Так само ситуативні зміни на державному рівні не можуть відбуватись, наприклад, з підстав повноважень публічного органу в кабінетах чиновників де ще більше забувають про плинність тої самої дійсності, яку можна побачити з вікон тих же кабінетів, а демонстрація реальності вона, як правило скрізь одна.

Доцільно усвідомити просту річ іноді таких складних (але це на перший погляд) проблем. Конституція України, яку часто-густо прагнуть модернізувати забуваючи при цьому, що з дня її прийняття виконувати та дотримувати змісту досі не спромоглися — від суспільства до держави. Адже верховенство права за чинною Конституцією достатньо зрозуміло дає всім усвідомлювати чим є Основний Закон держави. Коли такі основоположні конституційні положення будуть в дії, голослівні популістські бажання з посиланням на треті думки й постійні спекуляції на тему «нам потрібна нова Конституція», вважаємо, відпадуть самі собою. Суспільство та держава вже готові для того, щоб нарешті в Україні реалізувались засадничі ідеї, вже давно визначені, щодо її демократичного розвитку через верховенство права та права людини.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач відділу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, академік НАПрН України Н. М. Оніщенко.

Матосян Гарік Лернікович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 26 група

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ У СВІТЛІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Згідно з ст. 7 Основного Закону в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Відповідно до ст. 132 Конституції територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Проте згідно з наявною моделлю відносно централізованої влади, місцеве самоврядування в Україні виявилося недієздатним.

Проблемі децентралізації в науковій літературі присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Теорію та практику процесу децентралізації досліджували О. Амосов, З. Варналія, О. Оболенський, Г. Одінцова, Г. Мостовий, Н. Нижник, М. Харитончук, А. Школик та інші.

Децентралізація влади — це передача повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів, розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату.

Відповідно до Указу Президента України від 03.03.2015 р. «Про Конституційну Комісію» з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, сприяння досягненню громадського та політичного консенсусу щодо вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні, зокрема

і щодо реформи місцевого самоврядування України був утворений спеціальний орган — конституційна комісія.

Наразі зареєстрований у Верховній Раді проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування), який передбачає запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою України — область, район, громада з повсюдністю місцевого самоврядування; передачу функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня; розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності і наділення саме громад максимально широким колом повноважень; чітке забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами, в тому числі через їх участь в загальнодержавних податках; ліквідація державних адміністрацій і створення натомість державних представництв з тільки контрольно-наглядовими і координаційними, а не виконавчими функціями. Відповідні пропозиції вносились на основі Європейської хартії місцевого самоврядування, напрацювань вітчизняних експертів та використання позитивного досвіду Польщі.

Слід зазначити, що першим суттєвим кроком на шляху реформування влади є прийнятий Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Реалізація його положень дасть змогу сформувати спроможні, самодостатні територіальні громади, які б володіли відповідними матеріальними, фінансовими ресурсами, територією та об'єктами соціальної інфраструктури, необхідними для ефективного виконання покладених на їхні органи місцевого самоврядування завдань та функцій та ін.

Основними перевагами здійснення децентралізації державної влади є: прозорість процесу прийняття рішень, надання якісних адміністративних послуг на місцях, покращання якості розгляду звернень громадян до органів влади, сприяння розвитку місцевих економік та стратегічному плануванню, більш цілеспрямоване використання видатків бюджету на місцеві першочергові потреби та ін.

Водночас, до недоліків можна віднести диспропорції і нерівномірність у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, неузгодженість делегованих повноважень

і обов'язків з ресурсами для виконання державних функцій. Послаблення централізації влади може спричинити зростання свавілля місцевих чиновників та зростання незадоволення населення владою.

Таким чином, реформа децентралізації влади має здійснюватися в межах цілісного пакету політичних, економічних, соціальних реформ, спрямованих на перетворення України в сучасну європейську країну. Якість й швидкість проведення реформи залежить від злагодженої роботи вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства й громадян.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Мгеладзе Карина Нугзарівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні актуалізується питання щодо соціального захисту громадян. Гарантований державою рівень соціальної захищеності насправді залишає бажати кращого. Аналізуючи розміри мінімального прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати по відношенню до споживчого кошику, можна зробити достатньо висновків.

У ст. 1 Конституції України, закріплено, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Соціальною є така держава, яка бере на себе зобов'язання піклуватися про соціальну справедливість, добробут своїх громадян та їх соціальну захищеність.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини

та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У рішенні Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року (справа щодо офіційного тлумачення положень статті 1 Конституції України) розтлумачено, що Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди.

У статті 25 Загальної декларації прав людини зазначено: кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та членів її сім'ї. Згідно цього положення декларації, Конституція України за статтею 48 вперше закріплює: кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Основним завданням соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних, економічних прав людини, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе та своєї сім'ї.

Соціальний захист — це заходи суспільно-економічного характеру, покликані за для матеріального забезпечення суспільства від соціальних ризиків, як: хвороба, інвалідність, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві, старість, тимчасова або постійна втрата працездатності.

Першопочатково соціальним захистом, забезпеченням допомоги хворим, старим і немічним займалася сім'я, рідні, родичі, інколи церква чи громада. Але з розвитком суспільства, ця функція перейшла, зокрема, і до держави.

Згідно зі ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі де-

ржавних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

В Україні існує низка нормативно-правових актів, які забезпечують соціальну захищеність громадян, до таких зокрема належать: Закони України «Про соціальний захист дітей війни», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про соціальні послуги», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» тощо.

Соціальний захист в Україні складається з таких частин:

— соціальне страхування — захист громадян від соціальних ризиків, що впливають на їх працездатність (хвороба, каліцтво, старість);
— соціальна допомога — різні види соціальних виплат, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту;
— соціальна справедливість — компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха.

Отже, з огляду на вище викладений матеріал, можна дійти висновку, що Україна повинна вдосконалити систему соціального захисту, покращити рівень життя непрацездатного населення не нижче прожиткового мінімуму встановленого державою, покращити цей мінімум, максимально сприяти розв'язанню проблеми безробіття, на належному рівні забезпечити повноцінні механізми реалізації прав людини, забезпечити надання соціальної допомоги тим особам, які не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе та своєї сім'ї. Разом із тим маємо пам'ятати, що Україна може відбудитися як соціальна держава, виключно за умови її становлення як демократичної та правової.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Моргулець Вікторія Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ

Інститут адміністративної відповідальності є одним з важливих складових адміністративного права — його функціональним інститутом, який виступає засобом охорони громадського порядку та важелем оперативного впливу з боку органів державної влади на осіб, які не дотримуються вимог правових державних приписів. Основу інституту адміністративної відповідальності складає його нормативна конструкція, під якою слід розуміти сукупність правових норм, які визначають адміністративну відповідальність безвідносно до конкретних складів її підстав, і ця сукупність норм може бути використана як основа для адміністративного регулювання багатьох видів суспільних відносин.

На сучасному етапі розвитку державності України суттєво зростають роль і значення адміністративної відповідальності, направленої на забезпечення законності і правопорядку у сфері адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, що склалися у державі. Чинне законодавство України не дає визначення поняття адміністративної відповідальності у вигляді дефініції, хоча використовує це поняття. Так, чинний КУпАП містить розд. 2 під назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», де у ст. 9 сформульовано визначення адміністративного правопорушення, а щодо адміністративної відповідальності законодавець обмежився зазначенням того, що її мірою є адміністративне стягнення.

Адміністративна відповідальність виступає, з одного боку, як необхідний елемент механізму державного управління і є фактично різновидом державно-управлінських відносин, а з іншого — засобом охорони всіх суспільних відносин, що потрапляють до сфери державного управління. При цьому, притягнення до адміністративної відповідальності завершує собою процес реалізації органом

державного управління такої функції державного управління, як контроль.

Можна стверджувати, що однією з особливостей адміністративної відповідальності є те, що вона застосовується органами державного управління (переважно органами виконавчої влади) в процесі реалізації ними функцій державного управління. Загальновизнаним є той факт, що одним із ключових моментів юридичної відповідальності є державний примус. У випадках застосування штрафної (каральної) відповідальності примус має прояв або в обмеженні прав особи, яка притягується до відповідальності (позбавлення права полювання, керування транспортним засобом тощо), або в накладенні додаткових обов'язків (сплатити штраф тощо). Правильним, на мою думку, є твердження, що цей аспект адміністративної відповідальності необхідно відобразити у її визначенні.

Нормативна модель адміністративної відповідальності має створюватись з урахуванням фундаментального принципу верховенства права. Дія принципу верховенства права у сфері адміністративної відповідальності проявляється у принципах адміністративної відповідальності та принципах провадження у справах про адміністративні правопорушення, які є похідними від принципу верховенства права. Такими, зокрема, є: принцип відповідальності за вину; принцип презумпції невинуватості; принцип обмеження формальності підстав адміністративної відповідальності; принцип об'єктивності істини та принцип абсолютної оскаржуваності рішень у справах про адміністративні правопорушення.

Щодо практичних заходів реалізації зазначених вище принципів, пропонується ввести такі нововведення:

— для подолання об'єктивного ставлення у вину та урахування формальності складів адміністративних правопорушень необхідно розширити існуючий перелік форм вини для адміністративних правопорушень за рахунок введення таких її форм, як намір та необачність. Намір має місце тоді, коли особа усвідомлювала характер (або зміст) вчинюваного протиправного діяння і бажала його вчинення, необачність — коли особа не бажала вчинення протиправного діяння але вчинила його за умов, коли могла і повинна була уникнути його вчинення.

— обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, мають братись до уваги тільки в тих випадках, коли буде встановлено зв'язок між їх наявністю та фактом і характером вчиненого діяння;
— слід визнати, що особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення, якщо його вчинення було обумовлене необхідністю реалізації її прав, законних інтересів або трудових чи службових обов'язків та водночас неможливістю діяти іншим чином, або утриматись від дії внаслідок незабезпечення державою або державними органами чи органами місцевого самоврядування, або їх посадовими чи службовими особами умов для її правомірної поведінки;

Формалізація нормативної моделі адміністративної відповідальності має відбуватися через систематизацію законодавства про адміністративну відповідальність з урахуванням досвіду систематизації відповідного законодавства зарубіжних країн, що й має стати основою для створення системи захисту прав та свобод громадян.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Неборак Денис Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 13 група

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ЇХ ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Прогалини в законодавстві, тобто повна або часткова відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання, традиційно вважаються одним із найпоширеніших видів юридичних дефектів.

Прогалина є «незапланованою неповнотою» нормативно-правових приписів, необхідних для вирішення конкретного випадку. Іншими словами, йдеться про нестачу для вирішення існуючої проблеми такого нормативного припису, який за змістом його тексту (навіть при найбільш широкому трактуванні) підлягав би застосуванню в даному конкретному випадку.

На відміну від розширювального тлумачення, коли ми маємо справу з обставинами, які законодавець передбачав, але не зміг висловити словами, прогалина існує у випадку, коли законодавець взагалі не передбачав такі обставини. Прогалини в праві є дефектами у виявленні державної волі, її оформленні, в неповному або недостатньому використанні засобів юридичної техніки, у наявності прогалин і протиріч в діючому праві. Як зазначав М. В. Цвік, прогалини в законодавстві — це пропуск у регулюванні певних відносин. Таким чином можливо визначити, що прогалини в законодавстві — це відсутність (повністю або частково) конкретної юридичної норми в нормативно-правовому акті, яка регулює певні суспільні відносини. В науці виділяють первинні та вторинні або похідні прогалини. Первинні прогалини зумовлені тим, що законодавець не врахував у формулюваннях нормативних актів всю багатоманітність життєвих ситуацій, що вимагають правового регулювання. Це може трапитися також через прорахунки, допущені при розробці закону, у використанні прийомів юридичної техніки. Похідні прогалини з'являються об'єктивно в наслідок постійного розвитку суспільних відносин, виникнення нових життєвих ситуацій, які не могли бути заздалегідь передбачені законодавцем.

Прогалини у законодавстві також слід відмежовувати від таких суміжних правових явищ, які зустрічаються в процесі правозастосування:

1) «кваліфіковане мовчання законодавця», означає ті випадки, коли законодавець навмисно залишає питання відкритим, утримується від прийняття норми, показуючи тим самим небажання їх приймати, відносячи рішення справи за межі законодавчої сфери. Таким чином, законодавець залишає вирішення питання на розсуд правозастосовчого органу, розраховуючи,

що його законодавча воля буде конкретизована іншими правовими актами;

2) «помилка в праві», що означає помилкову оцінку об'єктивно існуючих умов законодавчим органом, зокрема О. Ф. Скакун стверджує що «Помилка в праві» можлива у випадках, коли правотворчий орган:
   а) помилково вважає якісь відносини такими, що не підлягають правовому регулюванню;
   б) помилково покладається на конкретизацію права в ході його застосування;
   в) помилково передає питання на розсуд того, хто застосовує право;
   г) видає норму, яка не потрібна;
   д) помилково вирішує питання в установленій нормі;
3) передбачувана потреба в правовому регулюванні є удаваною, навіяною помилковими оцінками вихідної ситуації;
4) «темнота» правових норм, тобто їх неясність, яка долається за допомогою методів тлумачення;
5) колізії норм права, на відміну від прогалин юридичні колізії — це надмірна кількість нормативно-правових актів, або норм права, які суперечать один одному або дублюють один одного.

Для того, щоб відмежувати прогалини в законодавстві від інших суміжних з ними явищ необхідно звернути увагу на основні ознаки, що характеризують прогалини у законодавстві.

Зокрема:

1) повну або часткову відсутність правового регулювання суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового впливу та які потребують законодавчого регулювання;
2) оціночний характер прогалин у законодавстві;
3) прогалини у законодавстві є нетиповими ситуаціями та зумовлюють нетиповість правозастосовної діяльності, яка втрачає свою традиційну послідовність, як системологічно пов'язаних, послідовних дій;
4) прогалини у законодавстві є об'єктивними життєвими ситуаціями, які спричинені внаслідок об'єктивного розвитку

суспільних відносин, а в деяких випадках суб'єктивних причин, пов'язаних з правотворчими та правозастосовними діями законодавчих, виконавчих та судових органів державної влади.

Слід також розрізняти прогалини в законодавстві і прогалини в праві. Якщо перші свідчать про відсутність законодавчої регламентації певних відносин, то другі — про відсутність регламентації не лише в законодавстві, а й у інших джерелах права (правових звичаях, судових прецедентах, нормативно-правових договорах та ін.).

Отже, прогалини у законодавстві — це повна або часткова відсутність у діючих нормативно-правових актах необхідних юридичних норм. Основною та визначальною спільною ознакою поняття прогалин є загальна вказівка на відсутність правових норм для регулювання існуючих суспільних відносин.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого М. І. Любченко.

Погорєлкіна Анастасія Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 25 група

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

За сучасних умов конституційно-правова відповідальність має особливе значення, що зумовлено різними політичними, економічними та іншими процесами, які відбулися за останні роки в нашій державі.

Конституційно-правова відповідальність є ефективною гарантією охорони Конституції України. Вона створює важливі правові механізми забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини

і громадянина, розвитку конституційного права, а також побудови демократичної держави.

Питання конституційно-правової відповідальності досліджували Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, П. Е. Недбайло, О. В. Мельник, Д. А. Липінський, В. І. Полевий, Л. Р. Наливайко, В. О. Лучин, В. В. Бойцова. Ці вчені аналізували окремі питання конституційно-правової відповідальності, проте її єдиного комплексного дослідження як окремого виду юридичної відповідальності не проводилося. Метою цієї роботи є розгляд конституційно-правової відповідальності саме як окремого різновиду юридичної відповідальності.

Загалом конституційно-правова відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, зміст і особливості якої зумовлені першочерговою роллю конституційного права в системі національного права України. Вона полягає в обов'язку суб'єкта, винного у вчиненні конституційного правопорушення, зазнати засудження своєї поведінки і негативних санкцій з боку держави.

Сутність та природа конституційно-правової відповідальності характеризується її відокремленістю від інших видів юридичної відповідальності. Аналізуючи, можна прийти до висновку, що вона є окремим видом юридичної відповідальності.

Конституційно-правовій відповідальності притаманні усі загальні ознаки юридичної відповідальності, які характерні й для інших видів юридичної відповідальності. Вона базується на загальних принципах юридичної відповідальності і є відповідно мірою державного примусу, який визначається у встановленні для правопорушника конкретних негативних наслідків.

Водночас, конституційно-правовій відповідальності притаманні спеціальні ознаки, які характеризують її як окремий різновид юридичної відповідальності.

По-перше, конституційно-правова відповідальність спрямована на правову охорону Конституції. Вона є певною гарантією реалізації положень Конституції.

По-друге, їй часто притаманний політичний характер. Проте, така властивість проявляється лише стосовно тих суб'єктів, діяльність яких пов'язана з участю у здійсненні політичної влади, зокрема Пре-

зидента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, народних депутатів, політичних партій тощо. Водночас конституційно-правову відповідальність не слід ототожнювати з політичною, тому що політичній відповідальності не притаманні всі ознаки, які властиві юридичній відповідальності.

По-третє, конституційно-правова відповідальність різниться з іншими видами юридичної відповідальності наявністю своїх особливих санкцій, наприклад, відставка або усунення з поста в порядку імпічменту; обмеження, позбавлення спеціального статусу; визнання нормативно-правового акту неконституційним та ін.

По-четверте, конституційно-правова відповідальність характеризується особливим складом конституційного правопорушення (делікту). Конституційне правопорушення — це діяння, яке порушує конституційно-правові відносини та тягне за собою настання негативних наслідків, які визначені в конституційно-правових нормах. До складу конституційного правопорушення входять: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Об'єктом конституційного правопорушення є суспільні відносини, що регулюються нормами конституційного права, на які зазіхають відповідні суб'єкти. Виокремлюють загальний і безпосередній об'єкти. Загальним об'єктом конституційного правопорушення є конституційні основи організації і функціонування державної влади. Щодо безпосереднього об'єкту, то ним виступають конкретні права і законні інтереси громадян, повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які порушуються відповідним органом державної влади через недотримання норм законодавства. Можна сказати, що загальним об'єктом є держава в цілому, а саме організація і функціонування державної влади. Безпосереднім об'єктом є конкретні права громадян, які порушуються відповідними представниками влади.

Об'єктивна сторона правопорушення — протиправна поведінка суб'єкта, що не відповідає нормам конституційного права. Об'єктивна сторона містить в собі такі елементи, як діяння (дія чи бездіяльність), обставини, час і місце. Але тільки діяння є обов'язковим елементом об'єктивної сторони будь-якого конституційного правопорушення, інші ж є факультативними. При цьому

обставини, час і місце обов'язково враховуються при кваліфікації, якщо це передбачено диспозицією конституційно-правової норми. Наприклад, відповідно до частини 4 статті 90 Конституції України повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Суб'єкт конституційного правопорушення — це учасники суспільних відносин, що наділені конституційною правосуб'єктністю, зокрема деліктоздатністю — можливістю нести конституційно-правову відповідальність за конкретні протиправні вчинки. До таких суб'єктів відносяться, наприклад, держава, органи державної влади, народні депутати, місцеві ради, політичні партії і громадські організації, фізичні особи тощо.

Суб'єктивна сторона конституційного делікту — психологічне ставлення до протиправної поведінки та її наслідків з боку посадових і службових осіб, які вчинили протиправну дію чи бездіяльність. Вона налічує один основний елемент та два додаткових. Основним елементом є вина, яка відображає внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до протиправної поведінки та її наслідків. До додаткових ознак належать мотив і мета. Наприклад, згідно зі статтею 37 Конституції України утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій є конституційним правопорушенням лише за умови переслідування ними протиправних цілей, передбачених даною статтею.

Як висновок, слід відзначити, що конституційно-правова відповідальність — це самостійний вид юридичної відповідальності, який урегульований нормами конституційного права та має політико-правове значення, оскільки забезпечує захист Конституції, стабільність конституційного ладу, прав і свобод особи, а також утверджує свободу, справедливість та верховенство права.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Полякова Ірина Миколаївна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка, Інститут суспільства,
напрям підготовки «Правознавство»,
2 курс, група Прб-1-13-4.0д

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПОСЕРЕДНЄ НАРОДОВЛАДДЯ»

У демократичних державах засади побудови державного устрою та громадянського суспільства є предметом конституційно-правового регулювання. Саме тому наукові питання щодо висвітлення тих чи інших аспектів реалізації народом належної йому влади, при цьому, правильного та системного розуміння самої категорії «безпосереднє народовладдя» сьогодні набуває ключового значення.

Метою роботи є здійснення ґрунтовної характеристики наукових підходів щодо визначення поняття «безпосереднє народовладдя» у конституційно правовому аспекті.

Емпіричною базою для дослідження стали норми Конституції України, рішення Конституційного Суду України, закони України та окремі міжнародні акти.

У роботі було використано дослідження низки вчених-юристів, які з'ясовували питання концептуальної структурованості, послідовності змісту, форми та характерні риси безпосереднього народовладдя, серед них праці І. С. Опришка, О. П. Коваленка, Л. М. Шипілова, М. В. Цвіка, О. Ю. Тодики, В. Т. Погорілка, М. І. Ставнійчука, М. С. Бондаря, О. О. Галуса та інших.

У сучасній політико-правовій літературі використовуються різні підходи до визначення поняття «безпосереднє народовладдя». Український народ розглядається як вихідний суб'єкт конституційного права, носій суверенних прав та всієї влади у державі.

Група вчених-юристів дотримуються думки, що «безпосереднє народовладдя» — це здійснення управління державою та суспільством самими громадянами безпосередньо або через законно обраних представників — І. Опришко та О. Коваленко.

Більш широке визначення цього багатогранного явища дає Л. М. Шипілов, пояснюючи, що народовладдя — «це сутність держави, яка полягає в належності та здійсненні влади народом у власних інтересах». Проте таке формулювання здається нам дискусійним, оскільки належність усієї повноти влади народові та її верховенство в державі є характеристикою іншого конституційно-правового явища — «народного суверенітету».

Більш загальним та точним з нашої позиції є твердження В. Т. Погорілка та М. І. Ставнійчука, які вважають що безпосереднє народовладдя — це належність влади народові та її здійснення безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Суперечливою, на наш погляд є концепція О. Ю. Тодики, який твердить, що ця доктрина визначається типом правової системи, але її основу визначає концепція влади народу. І тут відразу виникає питання: чи логічним є ототожнення терміну «народовладдя» зі словосполученням «влада народу». На нашу думку, якщо народ має владу, але з деяких причин не може її реалізувати, то такий стан справ у державі навряд чи можна назвати народовладдям. Пояснення цьому знаходимо у частині 2 статті 5 Конституції України: «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування».

Конституційний Суд України, розглядаючи зазначену норму Основного Закону України, у рішенні від 5 жовтня 2005 р. (справа про здійснення влади народом), не дав чіткої відповіді на поставлене питання. Проте в абзаці 5 пункту 4.2 мотивувальної частини цього рішення зазначено, що «...реалізація громадянами України конституційних прав і свобод, передусім права голосу на виборах і референдумі, є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо». Отже, «народне волевиявлення» є загальним результатом реалізації кожним громадянином свого власного волевиявлення.

Проаналізувавши концепції вчених, прослідковується певна відсутність чіткості у визначеннях цього фундаментального для становлення Української держави явища, оскільки одні автори ототожнюють термін «безпосереднє народовладдя» з терміном «демократія», а інші — з терміном «народний суверенітет». Але, як правильно вказував М. В. Цвік, в реальності демократія є лише способом форму-

вання і здійснення влади народу. Народовладдя є суттю послідовно демократичної держави, а демократія — його внутрішньою формою. Тобто «народовладдя» ширше за обсягом поняття ніж «демократія».

Із зазначеного вище також випливає, що безпосереднім суб'єктом народовладдя є кожен громадянин України, який має політичну правосуб'єктність, а народ — це узагальнене поняття, що означає сукупність громадян.

У своєму дослідженні О. О. Галус виокремив ознаки безпосереднього народовладдя: формами безпосереднього народовладдя є лише ті, які передбачають безпосереднє волевиявлення громадян та здійснюються у відповідних формах лише правомочними суб'єктами; наявність імперативного характеру рішень та спрямованість безпосереднього народовладдя на вирішення питань суспільного характеру і ще одна не менш важлива ознака — його легітимність.

Знайшло відображення питання щодо визначення категорії «безпосереднє народовладдя» і в міжнародних актах. Так, відповідно до частини першої статті 21 Загальної Декларації прав людини «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників».

Комплексний аналіз законів України, дозволяє також виділити ті, що присвячені нормативному регулюванню безпосереднього здійснення влади народом: «Про всеукраїнський референдум», «Про вибори народних депутатів», «Про звернення громадян», та багато інших.

Цікавою на сьогодні залишається теорія М. С. Бондаря та його прибічників, які вважають, що сучасні інститути державної демократії, які ґрунтуються на ідеях народовладдя, народного суверенітету ще у XX ст. значною мірою себе дискредитували. Слід зауважити, що такі висновки багато в чому є правильними й сьогодні. Справжнє панування в будь-якому політичному суспільстві — це панування частини над цілим. Існуючі виборчі системи не можуть забезпечити повне представництво громадян. Реальну альтернативу цим негативним процесам можна знайти в місцевому самоврядуванні.

На основі викладених фактів результатами дослідження слід вважати такі твердження:

1. Поняття «безпосереднє народовладдя» вчені розглядають з багатьох позицій: від широких і до більш вузьких, що дає можливість

скласти об'єктивне уявлення про це явище. Його тлумачать як важливий конституційно-правовий феномен, сутність держави, як владу народу чи безпосередню демократію. Цікавим, на наш погляд, є переконання В. Т. Погорілка та М. І. Ставнійчука, які вважають що безпосереднє народовладдя — це здійснення влади народу безпосередньо ним або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

2. Головною ідеєю доктрини безпосереднього народовладдя є визначення цієї категорії як окремого виду публічної влади, що характеризується комплексним, повновладним, легітимним характером, здійснюється постійно і безперервно та означає право та реальну здатність народу безпосередньо реалізовувати належну йому владу.

3. Слід визнати, що демократія, як державна форма народовладдя, містить у собі загрозу здійснення державної влади меншістю за допомогою більшості. Таким чином, реалізація принципу народовладдя на загальнодержавному рівні для окремого громадянина має абстрактний характер і лише на місцевому рівні вона є більш конкретною.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правознавства Київського університету імені Бориса Грінченка О. А. Богашов.

Пугач Руслана Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Згідно Кодексу України про адміністративні правопорушення суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи. Однак беззаперечним є факт, що на сьогодні законодавчо встановлено і адміністративну відповідальність юридичних осіб. Інтенсивний розвиток даного інституту адміністративного права перш за все

пов'язаний із здобуттям Україною незалежності, становленням ринкової економіки, швидкого розвитку підприємництва на основі різних форм власності, а також виникненням значної кількості суб'єктів господарювання (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та інші).

На сучасному етапі розвитку держави ми можемо спостерігати активне закріплення механізму реалізації правового регулювання адміністративної відповідальності юридичних осіб в таких нормативно-правових актах, як Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р., Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16.05.1995 р., Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 10.11.1994 р. та інші. Однак єдиний кодифікований акт з цього приводу відсутній. Це викликає спірні тлумачення окремих частин деяких положень чинного законодавства, ускладнює його застосування на практиці та проведення меж між адміністративною та іншими видами відповідальності юридичних осіб. Актуальність даної проблеми також полягає в тому, що правопорушення, скоєне юридичною особою, може завдати значно більше шкоди державі та суспільству, ніж проступок окремої фізичної особи.

Як відомо, необхідною підставою притягнення до адміністративної відповідальності є наявність складу правопорушення. Важливою проблемою у даному питанні є визначення суб'єктивної сторони, яка полягає у наявності вини, тобто психічного ставлення правопорушника до своїх дій та їхніх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності.

На думку В. Стефанюка, вина юридичної особи — це психічне ставлення осіб, які перебувають у безпосередніх організаційно-правових відносинах з нею, причетні до протиправних діянь, виражених в актах юридичної особи, що завдали шкоди суспільним відносинам, порядку управління, та їх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності. Російський вчений Ю. Колесниченко пропонує комплексне розуміння вини юридичної особи як сукупне психічне ставлення колективу, адміністрації до адміністративного правопорушення.

Водночас, Д. Лук'янець вважає, що важливе значення має суб'єктивний аспект самої категорії вини, тому для визначення вини юри-

дичної особи переважає оцінка фізичною особою не власних дій, а того, яким чином її дії впливають на дію саме юридичної особи.

О. Зима визначає вину юридичної особи як суб'єктивне ставлення до проступку фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи або перебувають з нею в іншому зв'язку (членство, право власності) і трудова діяльність або управлінські повноваження яких пов'язані з вчиненням протиправного діяння. На його думку, вина має визначатися переважаючою волею, під якою слід розуміти волю адміністрації, інших осіб, котрим надано право давати вказівки в межах юридичної особи та її підрозділів.

Складність цього соціально-психологічного явища полягає в тому, що визначаючи суб'єктивну сторону адміністративного проступку за участю юридичної особи(організації), слід зважити на той факт, що ця вина не може розглядатися за аналогією з передбаченою в Цивільному кодексі: відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників, оскільки рішення може прийматися зборами акціонерів, а останні, як відомо, можуть не бути працівниками організації. Отже, адміністративну відповідальність юридичної особи не можна розглядати ані як відповідальність посадових осіб, ані як відповідальність колективу організації. Це — нове явище у сфері адміністративно-правового регулювання, народжене соціально-економічними перетвореннями, і потребує подальшого аналізу.

Підсумовуючи різноманітні наукові підходи, можна стверджувати, що юридичні особи цілком можуть виступати в якості суб'єктів адміністративного права. Однак, насьогодні бракує єдиного кодифікованого акту, який би закріпив підстави визнання юридичної особи суб'єктом адміністративного правопорушення, зокрема, закріпивши вину юридичної особи як обов'язкову умову притягнення її до адміністративної відповідальності, тим самим поставивши крапку у наукових дискусіях та дозволивши своєчасно і якісно протидіяти адміністративним правопорушенням.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Путіна Ольга Олексіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
3 курс, 1 група

ПРАВО НАРОДУ НА ПОВСТАННЯ

Суспільство має природне право на захист своїх прав при порушені народного суверенітету та людської гідності, на захист від узурпації влади.

Найдієвішим механізмом такого захисту є право відкликання влади народом. Коли ж немає реальних механізмів відкликання або зміни влади, народ має законне право на повстання.

Право на повстання як насильницька форма спротиву розглядається в якості конституційного еквіваленту права на необхідну оборону, крайнього засобу (ultimaratio), до якого звертаються у разі неможливості ефективно захистити свої права за допомогою інших правових механізмів, що реалізуються в умовах демократичного режиму.

Закріплення права на повстання є свідченням того, що головні пріоритети держави насправді належать не державному апарату — чиновникам, а народу — громадянам країни.

Повстання — це масовий збройний виступ проти існуючого нелегітимного стану речей. Найчастіше вони спрямовані проти існуючої влади та є проявом діяльного прагнення людей досягти своєї мети.

Право на повстання знайшло своє відображення у визначних пам'ятках права.

Велика Хартія вольностей 1215 року шістдесят першим пунктом закріпила «право на повстання з общиною всієї землі та захоплення земель Короля, якщо він вперто порушуватиме мир та вольності, даровані та закріплені цією хартією». Як відомо, Велика Хартія вольностей входить до неписаної конституції Великобританії.

Положення Декларації незалежності США 1776 року провели розмежування повстань на законні, тобто виправдані, та незаконні, а також визначили умови, за яких повстання є виправданими: «У ви-

падку, якщо будь-яка форма уряду стає вбивчою для самих цих цілей (життя, свободи та прагнення до щастя), народ має право змінити або скасувати її та створити новий уряд, заснований на таких принципах і формах організації влади, які, на його погляд, найліпшим чином забезпечать людям безпеку і щастя...».

Декларація прав людини і громадянина 1789 року у статті другій проголосила: «Мета будь-якого політичного союзу — забезпечення природних та невід'ємних прав людини. Такими є свобода, власність, безпека та опір гнобленню». Таким чином право на опір гнобленню було визнано природним правом людини.

Стаття 33 Декларації прав людини і громадянина від 24 червня 1793 року, яка була частиною Конституції Французької республіки проголосила: «Коли уряд порушує права народу, повстання для народу і для кожної його частини є його священним правом і невідкладним обов'язком».

В Основному законі Естонії, прийнятому в 1992 році, в ч. 2 ст. 54 констатується: «Кожен громадянин Естонії має право, за відсутністю інших засобів, надавати спробам насильницького зміни конституційного ладу опір з власної ініціативи».

У ст. 23 Хартії основних прав і свобод Чеської Республіки сказано: «Громадяни мають право чинити опір кожному, хто зазіхає на демократичний порядок здійснення прав людини та основних свобод, встановлений Хартією, якщо діяльність конституційних органів і дієве використання коштів, передбачених законом, виявляються неможливими».

Частина 4 ст. 20 Основного закону Німеччини свідчить: «Всі німці мають право на опір кожному, хто спробує усунути цей лад, якщо інші засоби неможливі». Ідея даного положення навіяна досвідом фашизму, що прийшов до влади законним шляхом, а потім знищив встановлений конституційний лад.

Конституція Словаччини, ст. 32: «Громадяни мають право чинити опір кожному, хто зазіхає на здійснення демократичних прав і свобод людини і громадянина, передбачених цією Конституцією, якщо діяльність конституційних органів і дієве використання коштів, передбачених законом, виявляються неможливими».

У ст. 3 Конституції Литви зазначається, що «народ і кожен громадянин має право протидіяти будь-якому, хто насильницьким шляхом

посягає на незалежність, територіальну цілісність, конституційний лад Литовської держави».

В Основному законі Греції, а саме в ч. 4 ст. 120 написано: «Дотримання Конституції довіряється патріотизму греків, які правочинні і зобов'язані чинити опір всіма засобами всякій спробі скасувати її шляхом насильства».

У статті 21 Конституції Португалії зазначається: «Кожен користується правом чинити опір будь-якому наказу, який завдає шкоди його правам і свободам та їх гарантіям, а також застосовувати силу для відсічі будь-якого нападу, якщо неможливо звернутися до представників влади».

Що стосується ісламських країн, то багато хто з них також визнав право на повстання. Після алжирської війни за незалежність (1954–1962), революція була в явній формі виправдана в Конституції Алжиру, а цінність революції знаходиться під конституційним захистом і сьогодні. Конституція Ірану виразно виправдовує революцію, спрямовану на скидання деспотичного режиму. Конституція Афганістану визнає «жертви історичної битви... і просто опір усього народу Афганістану».

В свою чергу, ч. 3 Преамбули Загальної Декларації прав людини 1948 року розглядає повстання як останній засіб захисту прав людини, проголошуючи необхідність охорони прав людини владою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена звертатися, у якості останнього засобу, до повстання проти тиранії та гноблення.

Вдаючись до повстання, народ прагне захистити гарантовані Конституцією країни права та свободи громадян, припинити узурпацію влади вищими посадовими особами держави. А відтак, жодні дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади, не можуть вважатись суспільно-небезпечними, якщо вони здійснюються з метою захисту суспільних відносин.

Проте слід зазначити, що реалізація права народу на повстання, безперечно, є правомірною лише за наявності таких підстав:

1) Застосування сили має бути останнім засобом боротьби проти узурпації влади, порушення законних прав та інтересів громадян, тиранії і гноблення.

2) Допустимі види використання сили мають бути обумовлені, як правило, принципами необхідності і пропорційності (якщо є більш м'який спосіб повалити деспотичний уряд, він має застосовуватися в першу чергу).
3) Причиною застосування сили має бути пригнічення з боку держави у вигляді істотних порушень Конституції або фундаментальних прав людини — принцип справедливої причини (Як говорив А. Кауфман, повстання можливе у разі грубого зловживання з боку публічної влади; уряд повинен однозначно проявити себе як агресор, який зазіхає на загальне благо, основні права людини, незаконність його дій повинна бути, так би мовити, написана на його обличчі.).
4) Застосування сили має бути спрямоване проти деспотичного уряду, а не проти мирних громадян, тобто на людей, які перебувають при владі, щоб зупинити утиски, а також на людей, які реалізують пригнічення, як правило, це поліція або армія. Іншими словами, за часів гноблення, народ має право, як крайній захід, на застосування сили проти представників політичної та військової влади на всіх рівнях, від звичайного поліцейського або солдата до глави держави. На відміну від аналогічних положень законів і звичаїв війни, жертви серед цивільного населення абсолютно неприпустимі.

Таким чином, юридичними підставами для реалізації права на повстання є масові грубі порушення основоположних прав громадян органами державної влади та їх посадовими особами. При цьому має бути очевидним, що ці права фактично не захищаються і не оберігаються силою закону, а державою не вживається невідкладних заходів, спрямованих на відновлення цих прав у повному обсязі. За таких умов право на повстання дійсно є крайнім, але єдино можливим засобом відновити порушені права громадян.

Тобто, якщо діюча влада є загрозою для суверенітету країни та її національної безпеки, народ має право на повстання для того, щоб захистити себе та державу.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого О. В. Новиков.

Рітор Анастасія Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА

З'ясування юридичної природи громадянства допомагає осягнути юридичну природу самої держави. Саме розуміння громадянства, а також регулювання його окремих питань, тісно пов'язане і з місцем та роллю людини в державі, відображає існуючий рівень розвитку суспільних відносин. Становище індивіда в суспільстві визначається як конституційний статус особи та регламентується Основним Законом країни — Конституцією, зміст якого виявляється, зокрема, в інституті громадянства, принципах, правах та свободах людини. У статті 4 Конституції України зазначається, що в Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття та припинення громадянства України визначаються законом. Тому дослідження правового регулювання процедур з питань громадянства має істотне значення для повного розуміння проблем законодавчого забезпечення, які виникають при набутті або припиненні громадянства України.

Громадянство є тією умовою, яка дозволяє повною мірою залучатися до політичного, економічного, правового, культурного життя суспільства та держави. Обсяг тих прав і свобод, якими особа може користуватися в окремій державі, а також обсяг обов'язків, покладених на неї цією державою, прямо залежать від наявності чи відсутності в особи статусу громадянина даної держави.

Законодавство України в галузі громадянства спирається насамперед на Конституцію України, Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р., Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 06.12.2003 р. та ін. Основні положення закріплені в Конституції України та Законі України «Про громадянство України» та передбачають, що право на громадянство є невід'ємним правом кожної людини, також регламентується принцип єдиного громадянства.

Подвійне громадянство (біпатризм, полігромадянство) — це перебування особи одночасно в громадянстві двох і більше держав. Така ситуація може породжувати певні колізії. Наприклад, дитина, яка народилася на території держави, що застосовує принцип «права ґрунту», від батьків, котрі є громадянами держави, що застосовує принцип «права крові», отримує з моменту народження подвійне громадянство.

Подвійне громадянство виникає також у разі одруження жінки, яка є громадянкою країни, законодавство якої не позбавляє жінку свого громадянства при її одруженні з іноземцем (наприклад, Франція, США, Швеція), або громадянином такої країни, що автоматично надає громадянство жінці-іноземці, яка одружилася з її громадянином (наприклад, Бразилія). Натуралізація — прийняття у громадянство даної держави на прохання заінтересованої в тім особи — також може породити ситуацію подвійного громадянства, якщо таке прохання задовольняється у відношенні особи, визнаної громадянином іншої держави.

Україна знаходиться в низці тих держав, які не визнають подвійного громадянства. Противники біпатризму переконані, що подвійне громадянство гальмує процес формування спільних цінностей, пріоритетів розвитку нації, єдності народу; нівелює міцність стійкого юридичного зв'язку, який існує між громадянином і державою, послаблюючи інститут громадянства. Біпатризм часто використовується для ухилення від обов'язків громадянина перед державою (військова служба, сплата податків), для полегшення кримінальної відповідальності, уникнення судового переслідування або ув'язнення. Найбільш поширеними аргументами, які наводяться на користь запровадження подвійного громадянства є такі, що біпатризм надасть можливість об'єднати українців усього світу; сприятиме посиленню впливу України в країнах другого громадянства та успішності процесу євроінтеграції; позитивно вплине на приток до України трудових ресурсів та залучення економічних можливостей країн другого громадянства українців; сприятиме спрощенню ведення бізнесу; покращить правовий та соціальний захист українців за кордоном, дозволить безвізовий в'їзд в країну.

Питання подвійного громадянства є неоднозначним, є позитивні риси й водночас певні складнощі. На сьогодні принцип єдиного громадянства в Україні — запорука політичної та соціальної стабільності в країні. Тому держава має вдосконалити механізм, який би унеможливив випадки подвійного громадянства. Важливим кроком в цьому процесі можна назвати запровадження біометричних паспортів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Свинобой Ольга Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

ПЕРЕВАГИ ПАРЛАМЕНТСЬКО-ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Відновлення курсу на побудову демократичної, правової держави залежить від різноманітних чинників й насамперед — від оптимальної моделі форми державного правління. Тому на сучасному етапі державотворення постала потреба проаналізувати та переглянути питання щодо бачення оптимального для України способу організації державної влади.

Питання про вибір та подальше вдосконалення форми правління постійно супроводжує процес державотворення в Україні, а тому є об'єктом дослідження науковців. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили В. Авер'янов, О. Волощук А. Георгіца, П. Любченко, О. Петришин, І. Процюк, О. Святоцький, С. Серьогіна, але в умовах постійного розвитку виникають все нові й нові питання, які потребують аналізу та вирішення.

Україна пройшла нелегкий та суперечливий шлях конституційного реформування у пошуках оптимальної моделі з орієнтацією на стандарти демократизації та верховенства права. З моменту проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. наша держава робила спроби рухатись як у бік президентської форми організації влади, так і в бік змішаної. Проте, вітчизняна практика протягом більш як 23 років незалежності не може дати точної відповіді щодо найоптимальнішої форми правління.

При цьому, як зазначає О. Волощук, слід пам'ятати, що ідеальної моделі немає і не може бути, адже кожна форма правління має свої як переваги, так і недоліки. Тому при виборі найбільш придатної моделі необхідно враховувати суспільно-політичну ситуацію в Україні.

Головна перевага парламентсько-президентського способу організації державної влади полягає у її меншій вразливості з боку такого вагомого дестабілізуючого фактору як слабкість парламентаризму, що є суттєвою й загальною рисою політичних систем держав, що належать до пострадянського простору (окрім країн Прибалтики). Так, за парламентсько-президентської республіки слабкість парламентаризму не зумовлює таких небезпечних наслідків, що може трапитись за утвердження «чистих» республіканських форм правління — до неспроможності сформування сталої й ефективно діючої урядової коаліції (суто парламентська республіка) та нездатності представницького органу стримувати дії президента (суто президентська республіка).

З точки зору аналізу парламентської практики найбільш цікавим для України є досвід Республіки Польща, яка, як і Україна, є унітарною державою, як і в Україні, внаслідок посткомуністичної трансформації Парламент Польщі перетворився з формального інституту комуністичного управління в ефективний орган прийняття демократичним способом політико-правових рішень. Практика польського Парламенту демонструє високий ступінь демократичності в умовах роботи двопалатного парламенту з огляду на більш довгий і поміркований процес ухвалення рішень та більш адекватної репрезентації громадськості в органах державної влади. Так, Сенат доповнює представництво Сейму та гарантує баланс інтересів між територіальними одиницями та соціальними групами населення на

державному рівні. За сучасних умов це створює мережу демократичної комунікації, а також значною мірою підвищує ступінь легітимності публічної влади.

Стосовно ефективності змішаної форми правління в її парламентсько-президентському різновиді та ролі інституту президенства у змішаній формі республіки також слушно зауважує О. Петришин, який вважає: «Характерною особливістю функціонування парламентсько-президентської республіки є те, що глава держави виступає насамперед як арбітр, зазвичай забезпечуючи узгоджену діяльність державних органів». Будучи інституційним втіленням узгодженості влади у державі, яку здійснюють законодавчі, виконавчі та судові органи, президент покликаний консолідувати суспільні сили навколо основоположних суспільно-політичних цінностей та завдань, що сьогодні є важливим для подальшого демократичного розвитку України.

Прикладом зарубіжного досвіду побудови парламентсько-президентської республіки може слугувати Литва, яка являє практичне значення для України, адже країни мають спільне минуле, подібні зміни в геополітичному кліматі. Конституція наділяє Президенту республіки досить широкі повноваження, він виступає гарантом узгодженого та ефективного функціонування органів державної влади, пошуку компромісних рішень. В даний час Литовська Республіка відповідає сучасним вимогам міцної демократії та характеризується високим рівнем співпраці між парламентом, урядом і прем'єр-міністром, і главою держави. Фактичний вплив президента багато в чому розкривається його відносинами із більшістю Сейму, а також з Урядом.

В аргументації доцільності розвитку в України парламентсько-президентської республіки окремої уваги потребує те, що даний спосіб організації влади шляхом створення збалансованої системи стримувань і противаг у владному трикутнику не лише запобігає виникненню конфліктів у політичних колах, але й усуває небезпеку узурпації влади як це може трапитись за умов президентсько-парламентської республіки, адже глава держави, навіть у разі збігу його партійної приналежності й більшості у парламенті, не має значної конституційної компетенції щодо впливу на організацію уряду й широких повноважень у сфері виконавчої влади.

Підсумком аналізу питання щодо переваг парламентсько-президентської форми державного правління як оптимальної моделі може бути висновок про необхідність відмови від надуманого впровадження або суто парламентської, або суто президентської. Оптимальним ж рішенням для країни, про що свідчить світовий досвід, є парламентсько-президентська республіка.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Сидоренко Марина Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 26 група

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

Конституційне право на життя, без сумніву, є основоположним правом, адже без його наявності не можлива реалізація будь-яких інших конституційних прав та свобод людини. Право на життя — це природне і невідчужуване право людини. Закріпивши право на життя на конституційному рівні, держава зобов'язалась його гарантувати та захищати, створювати сприятливі умови для його реалізації.

На даний момент існує чимало проблемних питань щодо змісту права на життя, моменту його виникнення та правового регулювання. Дані питання неодноразово ставали об'єктом дослідження таких науковців як: Д. В. Бойчук, М. В. Бориславська, В. А. Ворона, О. М. Гончаренко, Д. В. Ковінько, О. Е. Радутний, В. М. Слома та ін.

Право на життя має важливу цінність, оскільки воно гарантується не тільки національним законодавством, а й на міжнародному рівні, зокрема такими міжнародними актами як: Загальна декларація прав людини (ст. 3), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 6), Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 2) тощо.

Конституція України у ст. 3 закріпила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У ст. 27 Основного закону зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини.

У Рішенні КСУ від 29.12.1999 № 11-рп/99 (справа про смертну кару) зазначається, що значення терміну «свавільно» не розкрито, тому воно у юридичному обігу вживається неоднозначно. Конституційне забезпечення невід'ємного права на життя кожної людини, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами. Відповідно до положення частини першої статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Єдиний орган конституційної юрисдикції наголосив, що тлумачення положення частини першої та другої статті 27 Конституції України в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як виду покарання. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть в межах положень, визначених законом, є скасування невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Хоча в Україні не передбачено смертної кари, не можна визнати право на життя абсолютним, оскільки передбачається лише неможливість свавільного позбавлення життя, але можлива наявність випадків, коли дане право може бути обмежене, зокрема працівники міліції мають право використовувати вогнепальну зброю, у випадках передбачених законом (ст. 12 ЗУ «Про міліцію»).

На даний момент актуальним залишається питання чи доцільно використовувати термін «право на життя». Серед науковців існує думка про недоцільність такого вживання. Натомість пропонується використовувати такі поняття, як «право на недоторканність життя»,

«право на захист життя». Життя людини є фактом об'єктивної реальності, воно є первинним щодо будь-якого позитивного правового регулювання і як таке не потребує юридичного дозволу.

Проблемним є також розуміння змісту права на життя. Так, І. О. Шумак у змісті права на життя встановлює дві основні можливості: можливість користуватися життям та можливість захищати своє життя і здоров'я від протиправних посягань всіма засобами, які не заборонені законом. А. В. Соловйов визначає дане право як можливість розпоряджатися своїм життям, право піддавати своє життя ризику, право на самозахист життя. І. Сенюта, В. Стеценко вважають, що право на життя це сукупність таких елементів як право на збереження життя; на особисту недоторканність; право розпоряджатися своїм життям; на охорону здоров'я і медичну допомогу. Проблемою такого різного пояснення змісту права на життя є те, що на законодавчому рівні дане питання не достатньо врегульовано.

В вищезазначеному Рішенні КСУ від 29.12.1999 № 11-рп/99 (справа про смертну кару) визначено, що право на життя належить людині від народження. Однак у юридичній науці існує ще декілька позицій щодо розуміння моменту виникнення права на життя:

1) з народження;
2) з моменту зачаття;
3) з певного терміну внутрішньоутробного розвитку. У ст. 50 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» зазначається, що операція штучного переривання вагітності може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Тоді як у Цивільному кодексі України ст. 25 ч. 2 зазначено, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Ст. 6 ЗУ «Про охорону дитинства» визначила, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Підтвердженням того, що українське законодавство визнає початком права на життя саме момент народження є те, що національне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності

за проведення аборту, а тому не можна вважати моментом виникнення права на життя внутрішньоутробний розвиток.

Як висновок, право на життя є основоположним в системі прав людини, без якого не можлива реалізація інших прав та свобод. Дане право закріплюється як на міжнародному, так і на національному рівнях. Проте і досі не вирішені проблемні аспекти забезпечення права на життя.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Спекторенко Марія Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Актуальність проблеми охорони здоров'я людини обумовлена тим, що Україна на сьогодні стикнулася з проблемою неефективності створеної та законодавчо закріпленої системи охорони здоров'я, з чого витікає порушення реалізації права кожної людини на отримання медичної допомоги. Зважаючи на це, потрібно як найшвидше шукати шляхи вирішення цієї проблеми, адже у зв'язку з існуючими проблемами в галузі охорони здоров'я, з кожним днем ми втрачаємо генофонд, тобто від швидкості вирішення цього питання залежать людські життя, оскільки захворюваності та смертності збільшується з кожним днем.

Політична актуальність роботи полягає в неусвідомлені політичної еліти серйозності тієї катастрофічної ситуації, яка склалася у системі охорони здоров'я та неготовність до швидкого прийняття рішень щодо цього питання, які б покращили стан даної галузі.

Юридичною актуальністю моєї роботи є те, що стаття 49 Конституції України, яка закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування є практично недієвою, внаслідок недостатнього фінансування, тому й реалізація цього права є далекою від стандартів забезпечення людини медичною допомогою, які існують в провідних демократичних країнах світу. Це пов'язано з тим, що перехід від соціального державного устрою до капіталістичного, розвиток ринкової економіки передбачає інші моделі надання медичної допомоги, а оскільки стаття 49 чинної Конституції є майже дублюванням відповідної статті в Конституції СРСР, то вона виявляється неефективною на сьогодні. Вирішити цю проблему можна шляхом внесення змін до статті 49 КУ та прийняття нових законодавчих актів у галузі охорони здоров'я, які будуть відповідати тим економічним, політичним та соціальним умовам, які склалися в країні.

Наукова актуальність полягає в тому, що в наукових колах вже неодноразово торкалися проблеми зміни системи охорони здоров'я в Україні та переважна більшість з дослідників підтримують ідею переходу до страхової медицини. Окремі аспекти права людини на медичне страхування вивчалися вченими у галузі охорони здоров'я і медицини (В. Журавель, С. Козуліна), у рамках конституційного та адміністративного права (З. Гладун) та цивільного права (С. Антонов, О. Крилова, О. Прасов6 , І. Сенюта). Одні науковці приділяли свою увагу розгляду обов'язкового медичного страхування (Н. Андріїшина, Т. Бахтєєва, О. Губар, М. Климов, М. Мних, Т. Стецюк, В. Школіна та інші), інші розглядали перспективи запровадження добровільного медичного страхування (О. Голяченко, Д. Карамишева, П. Лівак, О. Рогова, І. Сенюта, Р. Стефанчук та інші). Але всі наукові роботи майже не містять в собі соціологічних досліджень, тобто думки населення, на яку першочергово повинні орієнтуватися дослідники при вирішенні питання щодо вибору правильної моделі системи охорони здоров'я.

Автор для вирішення проблеми реалізації права громадян на охорону здоров'я провела соціологічне дослідження протягом квітня 2015 року, в якому взяло участь 41 респондент віком від 16 до 55 років. Автор прекрасно розуміє, що кількість опитаних

респондентів недостатня для того, щоб зробити конкретні наукові висновки. Разом з тим, вони дозволяють виявити відповідні тенденції в дослідженні поставленої проблеми. В рамках науково-дослідницької роботи ми встановили, що 63% населення мають задовільний стан здоров'я, що свідчить про те, що в людей існують якісь проблеми зі здоров'ям, яких вони не в змозі позбутися та які в подальшому можуть розвиватися і призвести до кінцевого погіршення стану здоров'я та розвитку захворювань. 42% опитаних людей незадоволенні рівнем медичного обслуговування і ця цифра стрімко наближається до відмітки 50, що свідчить про те, що половина населення не отримує гідної медичної допомоги. Імперативно встановлена конституційна норма не гарантує безоплатної медицини та хворому доводиться з «власного карману» витрачати кошти на лікування. А чи дозволяє матеріальне становище сплачувати людині за медичні послуги та чи свідчить це про те, що наразі держава не може в повному обсязі реалізувати надане кожному право на безоплатну медичну допомогу? 39% опитаних нами відповіли, що не завжди в змозі сплачувати за своє лікування, а 32% взагалі не можуть дозволити собі отримання необхідної медичної допомоги. Це достатньо великій процентний відсоток для демократичної соціальної країни.

У зв'язку з очевидно несприятливою ситуацією, яка склалася в системі охорони здоров'я, потрібні рішучі та ефективні дії у вигляді реформування медичної системи та створення нової якісної дієвої законодавчої бази задля найскорішого вирішення цієї проблеми. Цілями реформування є забезпечення конкуренції на ринку медичних послуг, що є головною підставою покращення медичних послуг, захист малозабезпечених прошарків населення, стимулювання притоку інвестицій у цю галузь, усунення правових недоліків регулювання системи охорони здоров'я та обрання найбільш ефективної моделі медицини, що сприятиме покращенню рівня життя населення та реалізації громадянином права на медичну допомогу. На нашу думку, реальною альтернативою є перехід від системи бюджетного фінансування охорони здоров'я до системи страхової медицини, тим більше 51% опитаних підтримують ініціативу запровадження обов'язкового медичного страхування (рис. 1).

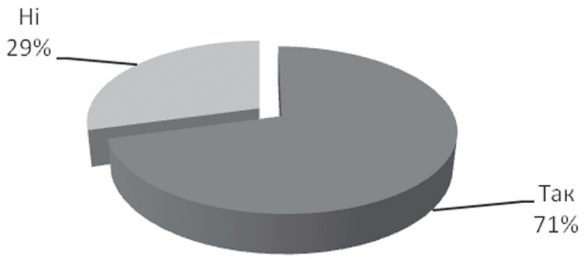

Рис. 1

Найвдалішою моделлю страхування, з урахуванням історичних, соціальних, демографічних чинників, економічних умов, на нашу думку є бюджетно-страхова модель медицини, яка базується на принципі змішаної економіки, об'єднує доступність медичного страхування для всього населення та ринок медичних послуг з розвиненою системою державного регулювання та фінансується за рахунок внесків підприємців, працюючих громадян і коштів держави (податки), при цьому особи з низькими доходами і соціально незахищені прошарки населення страхові внески не сплачують. Відповідна модель заснована на принципах соціального страхування, участі населення у витратах, оскільки певні види та обсяг медичної допомоги оплачується населенням самостійно, і соціальна солідарність, яка передбачає принцип «здоровий платить за хворого, молодий — за старого, багатий — за бідного». Також при впровадженні нової системи охорони здоров'я вагому роль грає концепція Корпоративної соціальної відповідальності (CSR) бізнесу, оскільки вона заохочує компанії враховувати інтереси суспільства та впливати на якість життя окремих соціальних груп і суспільства в цілому. Оскільки одним з суб'єктів фінансування медичного страхування є саме підприємці, існування соціальної відповідальності бізнесу закладає фундамент обов'язкового добровільного вкладання коштів підприємств у цей напрямок соціального життя населення. Головним завданням для впровадження моделі є законодавчо закріплене розмежування обов'язків держави, підприємця та громадянина, налагодження системи фінансування, оптимізація мережі медичних закладів, підготовка компетентних

спеціалістів та зниження рівню корупції. Щодо останньої, то за результатами опитування 78% осіб вважають, що медицина в Україні неможлива без корупції. Першим кроком для спростування цього твердження є створення Фонду загальнообов'язкового державного медичного страхування — державної неприбуткової організації, створеною для акумулювання фінансових ресурсів на загальнообов'язкове медичне страхування, яка не має на меті одержання прибутку і призначена для практичної реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я та обов'язкового медичного страхування, яка в ідеалі повинна запобігти існуванню корупції у цій галузі. Не варто виключати участь самих громадян від сплати внесків на обов'язкове медичне страхування, як це робиться в бюджетній моделі. Це зумовлюється необхідністю стимулювання громадян до небайдужості щодо власного стану здоров'я, а в наслідок цього і належного піклування про нього. За соціально дезадаптованих, інвалідів, безробітних та за інші подібні категорії буде сплачувати держава через органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Проведення досліджень проблеми реалізації конституційного права громадян на охорону здоров'я дали змогу зробити такі висновки:

1) половина населення Украйни підтримує ініціативу переходу до страхової медицини, як правило це молода частина суспільства. Натомість люди похилого віку все більше схиляються до моделі державної медицини, яка існувала при радянському союзі, не розуміючи, що за даних умов ця система не буде дієвою та не виконуватиме головних функцій по наданню кожній людині права на медичну допомогу;
2) отримані результаті свідчать про переваги тієї моделі, яка була запропоновано автором, але постає проблема недостатньої обізнаності населення щодо неї і як наслідок неспроможності оцінки всіх позитивних і негативних її характеристик;
3) у зв'язку з недостатньою обізнаністю населення щодо запропонованої в цій роботі моделі, пропонується проведення роз'яснювальних робіт та пропаганда організації цього виду медичного обслуговування, демонстрування всіх переваг даної моделі, а також попередження про можливі недоліки та надання населенню право на підтримання цієї моделі, або навпаки;

4) опитування думки населення та запропонування конкретної моделі системи охорони медицини, з урахуванням цієї думки, є одною з найголовніших умов внесення змін до Конституції Украйни та прийняття нових законів.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Тараненко Дмитро Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

Досліджуючи проблеми конституційно-правового забезпечення реалізації безпосереднього народовладдя, слід звернути увагу на те, що ще в 2001 р., тобто через 5 років після прийняття Конституції України, В. Я. Тацій та Ю. М. Тодика відзначили, що «основоположне завдання сучасного українського конституціоналізму: сумістити конституційну модель з реальною практикою державотворення».

Явищу народовладдя притаманна власна система функцій, основними з яких виступають: установча, уповноважуюча, державно-організаційна та контрольна, що відображають головні сторони здійснення влади народу. Установча функція народовладдя проявляється у суверенному праві народу на створення власної державі, встановлювати, змінювати та скасовувати Конституцію. Відповідно до цього визначення функція структурно підрозділяється на державно-установчу та конституційно-установчу різновиди зазначеної функції. Уповноважуюча функція народовладдя полягає у суверенному праві народу визначати персональний склад органів первинного та вторинного представництва шляхом виборів або призначення. Ця функція представляє єдність двох видів діяльності з уповноваження: виборів — як способу формування народом органів первинного пред-

ставництва, та призначення — як способу формування первинним представництвом органів вторинного представництва.

Державно-організуюча функція народовладдя виступає чинником, що спрямовує діяльності державного апарату на забезпечення народовладдя в країні. Ця функція реалізується шляхом як поточної діяльності органів первинного та вторинного представництва, так і, в окремих випадках, безпосередньо народом (референдум). Контрольна функція народовладдя полягає у поінформованості народу щодо здійснення делегованої влади та здатності подолання нелегітимних наслідків такої діяльності. Зазначена функція реалізується шляхом здійснення громадського, парламентського, президентського та конституційного контролю.

Науковцем М. І. Ставнійчук відзначено, що в науці національного конституційного права теорія прямого народовладдя переживає період становлення. Цілком очевидно, що нова Конституція України започаткувала основи механізму функціонування безпосереднього народовладдя в Україні відповідно до нових політичних, економічних відносин життя суспільства та держави, визначила орієнтири перспективного розвитку системи народовладдя в Україні. Відтепер чи не найголовніші проблеми реалізації безпосереднього народовладдя пов'язані, насамперед, з реальним наповненням змісту, загальних принципів народовладдя, конкретизації критеріїв визначення системи форм народовладдя відповідно до його суті та принципів, удосконалення правових механізмів регулювання інших форм прямого народовладдя і створення правових механізмів регулювання інших форм безпосереднього народовладдя, адекватних його суті і принципам.

Не менш важливого значення в контексті реалізації конституційного права громадян обирати та бути обраними як важливої складової забезпечення народовладдя, розвитку та зміцнення демократичних процесів, особливо за умов нестійких перехідних суспільних станів, набувають питання визначення оптимальної моделі виборчої системи, наявності «ідеологічних» політичних партій, діяльність яких має бути «транспарентною, передбачуваною, прогнозованою відповідно до ними ж оприлюднених програм чи ідеологій».

Ступінь досконалості виборчої системи країни визначає повноту реалізації конституційних прав громадян на участь в управлінні

державними справами, є мірилом демократичності політичних процесів, їх відповідності міжнародним демократичним стандартам. Довіра громадян до виборчого законодавства та до виборчого процесу на всіх його етапах зміцнює легітимність державних і самоврядних інститутів, що формуються через вибори. У зв'язку з цим вдосконалення чинної в Україні виборчої системи є необхідною умовою подальшого розвитку політичної системи.

На наше переконання, Україна, відмовившись від механізму управління суспільством на принципах тоталітарної держави, ще не змогла створити новий дієвий механізм управління суспільними справами на принципах демократичної держави. Саме рівновага здійснення безпосередньої та представницької форми народовладдя, якої має бути досягнуто у нашій державі, є запорукою європейських демократичних стандартів, про що неодноразово наголошувалося Венеціанською комісією.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Хіцан Богдан Ігорович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

У зв'язку з новою політичною ситуацією в Україні, постає актуальне питання зміни та реформування політико-територіального устрою нашої держави. Набуває великого значення окреслення поняття децентралізації, яка передбачається конституційно-прововою реформою, про активну фазу якої у березні 2015 року було заявлено Президентом України. Ця проблема носить гострий характер і постійно знаходить своє відображення в дискусіях, які нині точаться

в суспільстві. Тому, на нашу думку, дослідження цього питання є актуальним та своєчасним і покликане роз'яснити нюанси і спірні моменти, які виникають на цьому підґрунті. У цій роботі ми проаналізуємо об'єктивні причини і наслідки реформування політико-територіального устрою України.

Конституція України у ч. 2 ст. 2 проголошує Україну унітарною державою, тобто єдиною цілісною державою, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень і не володіють суверенними правами. Проте, на даний час в нашій державі так і не прийнятого закону, який би чітко регулював структуру, рівні та взаємозв'язок адміністративних одиниць. Внаслідок цього виникла низка проблем, а саме: неврегульованість статусу ряду існуючих адміністративно-територіальних одиниць, відсутність єдиної класифікації та порядку віднесення їх до відповідної категорії; невпорядкованість структури територіально-адміністративного устрою; надмірна різниця за кількістю населення, площею, іншими параметрами між адміністративно-територіальними одиницями одного рівня та категорії, що не дозволяє здійснювати їх порівняльний аналіз; невідповідність статусу багатьох адміністративно-територіальних одиниць їх кадровому, матеріально-технічному та організаційному потенціалу; наявність у складі адміністративно-територіальної одиниці інших адміністративно-територіальних одиниць цього ж рівня; невідповідність адміністративно-територіальних одиниць рекомендаціям до адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу; наявність у межах території деяких адміністративно-територіальних одиниць територій, що належать іншим адміністративно-територіальним одиницям цього ж рівня адміністративно-територіального устрою; нераціональне розмежування між окремими адміністративно-територіальними одиницями; надмірну кількість адміністративно-територіальних одиниць базового (понад 12 тис.) та районного рівня (понад 500), що знижує ефективність надання публічних послуг та контролю.

У зв'язку з цим, розпорядженням № 333 від 01.04.2014 Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. А в березні 2015 року розпочала роботу конституційна комісія, одним

із головних напрямків якої є реформування адміністративно-територіальної системи в Україні. У вищезгаданій Концепції зазначається, що збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою як основи існування нераціональної територіальної організації влади (відсутність єдиної цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, наявність у складі територіальної одиниці, територіальної громади села, селища, міста чи територіальної громади району в місті іншої територіальної громади села, селища чи міста) призводить до зіткнення компетенції як між самими органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади. Тому в аспекті конституційної реформи задля забезпечення ефективного функціонування нової системи місцевого самоврядування на базі Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною від 15.07.1997, питання зміни адміністративно-територіального устрою стоїть досить гостро і потребує нагального вирішення.

Для ефективної реалізації реформування територіального устрою пропонується взяти до уваги досвід європейський країн, зокрема, Польщі. На вищому владному рівні України було заявлено про взяття за основу досвіду саме цієї держави, яка за декілька років змогла втілити в життя чимало важливих адміністративних реформ, які позитивно вплинули на соціальний та економічний розвиток країни. Так, згідно Концепції, схваленої урядом, критерії територіального устрою будуються на таких положеннях: адміністративно-територіальний устрій складається з трьох рівнів: базового (адміністративно-територіальні одиниці — громади); районного (адміністративно-територіальні одиниці — райони); регіонального (адміністративно-територіальні одиниці — Автономна Республіка Крим, області, м. Київ і Севастополь); територія адміністративно-територіальної одиниці є нерозривною; у межах адміністративно-територіальної одиниці не може бути інших адміністративно-територіальних одиниць того ж рівня; територія адміністративно-територіальної одиниці базового рівня визначається з урахуванням доступності основних публічних послуг, що надаються на території громади (час прибуття для надання швидкої медичної допомоги в ургентних випадках та пожежної допомоги не має перевищувати 30 хвилин).

Таким чином, адміністративно-територіальна реформа в Україні є вкрай своєчасною. Вже зроблено чимало кроків, зокрема прийняття 05.02.2015 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Закону України «Про засади державної регіональної політики», який визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, що немало важливо для змін в територіальній системі. Але задля ефективного впровадження відповідної реформи державі потрібно: встановити вимоги до організації адміністративно-територіального устрою; урегулювати правовий статус адміністративно-територіальних одиниць; вказати особливості формування кожного рівня адміністративно-територіального устрою; оновити систему органів публічної влади тощо. Впровадивши ці та інші зміни, отримаємо гарне підґрунтя для подальшого реформування держави за європейськими стандартами.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Ялова Марина Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

«НАРОД» ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ В УКРАЇНІ

Демократичність Української держави і суспільства виявляється насамперед у народовладді. Під народовладдям розуміється широка й активна участь громадян в управлінні справами держави і суспільства та створення найсприятливіших умов для надання всієї повноти влади народу.

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами від-

повідно до Статуту ООН від 24.10.1970 р. народ є суб'єктом права на самовизначення, формами реалізації якого є створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави чи об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом.

За Конституцією України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ має закріплені в Основному Законі виключні права, що становлять зміст належної йому установчої влади. Крім цього, народ має право приймати, відміняти закони та вносити до них зміни (Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 р. № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України та референдумі). Таким чином, доктрина конституційної правосуб'єктності Українського народу як суб'єкта влади поступово набуває чітких рис, наповнюючи конкретним юридичним змістом категорію «народний суверенітет».

У той самий час термін «народ» взагалі, і в аспекті реалізації конкретних владних повноважень має багато визначень у науці конституційного права. Однак питання безпосереднього з'ясування юридичної природи та кола суб'єктів народовладдя можна виділити як окремий об'єкт наукового дослідження.

Категорія «народ» є неоднозначною, про що неодноразово зазначали науковці, тому дослідження відповідної категорії конституційного права є необхідною.

Щодо «суб'єктів народовладдя» П. П. Шляхтун виділяє наступні категорії:

1) народ загалом;
2) частина народу, об'єднана за організаційною або територіальною ознакою;
3) обрані народом представники;
4) сформовані безпосередньо народом або його представниками органи. Залежно від суб'єктів народовладдя розрізняють три основні форми влади: державна влада, громадська влада, громадсько-державна влада. Державна влада здійснюється безпосередньо народом або органами державної влади.

О. Ю. Тодика зазначає, що категорія «народ» — ключова для категорій «народовладдя», «народний суверенітет», інших категорій

понять у системі відносин народовладдя. Народ є історично сформованою на відповідній території стійкою спільністю людей, що відрізняються від інших спільнот єдиною мовою, відносно стабільними особливостями культури і психіки, а також загальною самосвідомістю своєї єдності і фіксованою самоназвою.

Конституційна категорія «Український народ», яка вживається в преамбулі Основного Закону як суб'єкт реалізації права на самовизначення, що реалізується шляхом створення «власної» держави, тобто держави з «власною» назвою. У цьому випадку категорія «Український народ» — це громадяни України всіх національностей.

Також варто зазначити, що «Український народ» як сукупність всіх громадян України і «Український народ» як владний суб'єкт (суб'єкт народовладдя), є різними за обсягом. Зважаючи на вищесказане, конституційно-правова категорія «Український народ» вживається в Основному Законі України фактично в декількох різних значеннях:

1) як суб'єкт права на самовизначення;
2) як загальна кількість громадян України;
3) як загальна кількість виборців України.

Зокрема, до Українського народу як суб'єкта влади можна застосувати визначення, яке сформулювала О. Ю. Тодика: «народ становлять громадяни, що проживають на території держави і за її межами та володіють повною політичною правосуб'єктністю, насамперед виборчими правами, громадяни, які мають відповідні права у сфері політико-правових відносин і є активними суб'єктами виборчого, референтного та інших процесів у відносинах народовладдя.

Розглядаючи конституційно-правові засади визначення категорії «народ» в Україні, варто звернутися до рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 року (справа про здійснення влади народом), в якому зазначається, що «реалізація громадянами України конституційних прав та свобод, передусім права голосу на виборах і референдумі, є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо». Це означає, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» шляхом реалізації дієздатними і повнолітніми громадянами свого права голосу. Тобто народне волевиявлення є загальним сукупним результатом реалізації кожним громадянином свого

власного волевиявлення, а кожний громадянин є первинною «автономною одиницею» Українського народу, яка є безпосереднім носієм і джерелом влади в державі.

Під поняттям народовладдя розуміється те, що вся влада в Україні належить народові та всю владу (як у безпосередній, так і опосередкованій формах) здійснюють громадяни України, що в сукупності складають Український народ. Ніхто інший, окрім Українського народу, не може і не повинен ухвалювати рішення з конкретних питань державного керівництва, що встановлені Основним Законом: визначати і змінювати конституційний лад, вирішення питання про зміну території, внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції.

Таким чином, зміст категорії «народ» є особливо важливим для здійснення народовладдя в Україні. Цей суб'єкт конституційно-правових відносин здійснює свою владу шляхом реалізації громадянами України свого конституційного права брати участь в управлінні державними та місцевими справами в безпосередній та опосередкованих формах. Чітке з'ясування змісту цього поняття має велике значення для ефективного функціонування та розвитку України як демократичної держави.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Leshkovych Taras
PhD (Ivan Franko Lviv National University),
Doctorate student at the Chair of Public International Law,
Faculty of Law and Administration,
Jagiellonian University in Krakow, Poland

THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS DURING ARMED CONFLICTS: THEORETICAL ASPECT

One of the key features of modern international law is its fragmentation, diversification and expansion. There are different views on international

human rights law, whether it is a part of public international law or independent branch of law. Another problem that arises, inter alia, from the fragmentation of international law is whether human rights law is applicable during armed conflicts. Some scholars believe that international human rights law is a branch of law designed to be used only in time of peace and not during armed conflicts, when international humanitarian law should be applied.

Such view seems to be a little far-fetched; there is direct link between those two branches of international law. Firstly, a big portion of international humanitarian law norms concerns the protection of human rights from negative effects and threats of armed conflicts. One could say that international human rights law consists of two sets of norms:

1) Norms, established by general human rights treaties (e.g., Universal Declaration of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms etc.);
2) Norms, established by treaties regulating human rights protection during armed conflicts (e. g., the Geneva Conventions).

Secondly, the majority of human rights and freedoms, established by general human rights treaties, continue to act in time of an armed conflict. Human rights treaties consist of the obligations of states to respect and to protect human rights and freedoms. International Law Commission in its preliminary report on State Responsibility (1988) introduced a similar distinction between an obligation not to do (*obligation de ne pas faire*) and an obligation to do (*obligation de faire*). The State injured by the violation of an *obligation de faire* would thus have an alternative. It could insist upon the discharge of the obligation, namely by a claim of cessation of the failure to discharge (a claim that, without prejudice to reparation, is covered by the primary rule); or it could, circumstances permitting, invoke article 60 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties for «terminating the treaty or suspending its operation in whole or in part». In another words, there are *obligations of abstention* and *obligations of action*. Concerning the human rights protection during an armed conflict there are both kinds of obligations of conflict parties.

Thirdly, there is international criminal responsibility for international crimes. These crimes are serious violations of international law and international human rights law in particular. And the most often (or

exclusively, like war crimes or crimes of aggression) such crimes are committed during armed conflicts. Therefore, the link between these branches of international law could be tracked.

Among the norms of the general human rights treaties that remain applicable during armed conflicts, the article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms should be named. This article prohibits torture: no one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment. Prohibition of torture is an absolute right and cannot be justified even during armed conflicts.

Right to life (protected by many treaties), although, is not absolute, but it still remains applicable during armed conflicts. Such position is clearly expressed by the International Court of Justice in its judgments. For instance, in its advisory opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (8 July 1996), the International Court of Justice stated as follows: «The Court observes that the protection of the International Covenant for the Protection of Civil and Political Rights does not cease in times of war, except by operation of Article 4 of the Covenant whereby certain provisions may be derogated from in a time of national emergency. Respect for the right to life, however, is not such a provision. In principle, the right not arbitrarily to be deprived of one's life applies also in hostilities. The test of what is an arbitrary deprivation of life, however, falls to be determined by the applicable *lex specialis*, namely, the law applicable in armed conflict which is designed to regulate the conduct of hostilities. Thus whether a particular loss of life, through the use of a certain weapon in warfare, is to be considered an arbitrary deprivation of life contrary to Article 6 of the Covenant, can only be decided by reference to the law applicable in armed conflict and not deduced from the terms of the Covenant itself.»

In its judgment Armed Activities on the Territory of the Congo (*Democratic Republic of Congo (DRC) v. Uganda*), (19 December 2005) the International Court of Justice held as follows: «The protection offered by human rights conventions does not cease in case of armed conflict, save through the effect of provisions for derogation of the kind to be found in Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. As regards the relationship between international humanitarian law and human rights law, there are thus

three possible situations: some rights may be exclusively matters of international humanitarian law; others may be exclusively matters of human rights law; yet others may be matters of both these branches of international law».

Such position of the ICJ was supported by the International Law Commission. The Report of the Study Group of the ILC on the topic «Fragmentation of international law: difficulties arising from diversification and expansion of international law», adopted by the ILC at its fifty-eighth session, in 2006 confirmed the ICJ's position: «The International Court of Justice was careful to point out that human rights law continued to apply within armed conflict. The exception — humanitarian law — only affected one (albeit important) aspect of it, namely the relative assessment of «arbitrariness». Humanitarian law as *lex specialis* did not suggest that human rights were abolished in war. It did not function in a formal or absolute way but as an aspect of the pragmatics of the Court's reasoning. However desirable it might be to discard the difference between peace and armed conflict, the exception that war continues to be to the normality of peace could not be simply overlooked when determining what standards should be used to judge behaviour in those (exceptional) circumstances. Legality of Nuclear Weapons was a 'hard case' to the extent that a choice had to be made by the [International Court of Justice] between different sets of rules none of which could fully extinguish the others. *Lex specialis* did hardly more than indicate that though it might have been desirable to apply only human rights, such a solution would have been too idealistic, bearing in mind the speciality and persistence of armed conflict. So the Court created a systemic view of the law in which the two sets of rules related to each other as today's reality and tomorrow's promise, with a view to the overriding need to ensure 'the survival of a State'».

On the other hand, there are four Geneva Conventions and three additional Protocols to them, specifically designed for the protection of human rights during armed conflicts. To be precise, the purpose of the First Geneva Convention (1949) is the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field; the Second Geneva Convention (1949) — the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick

and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea; the Third Geneva Convention (1949) — the Treatment of Prisoners of War; the Fourth Geneva Convention (1949) — the Protection of Civilian Persons in Time of War; Protocol I (1977) — the Protection of Victims of International Armed Conflicts; Protocol II (1977) — the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts; Protocol III (2005) — the Adoption of an Additional Distinctive Emblem.

Article 2 is common to all four Geneva Conventions and states that they «shall apply to all cases of declared war or of any other armed conflict which may arise between two or more of the High Contracting Parties, even if the state of war is not recognized by one of them»; they «shall also apply to all cases of partial or total occupation of the territory of a High Contracting Party, even if the said occupation meets with no armed resistance».

Therefore, during an armed conflict human rights must be respected and are protected by the two sets of rules. First set of rules is established by the general human rights treaties (e.g., Universal Declaration of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, International Covenant for the Protection of Civil and Political Rights and many others); second set of rules is established by the norms of international humanitarian law and is *lex specialis* for the protection of human rights during an armed conflict (Geneva Conventions with additional Protocols).

Секція 2

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Козаченко Анатолій Іванович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права

ФЕДІР ЛИЗОГУБ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ ПОЛТАВСЬКОГО ЗЕМСТВА

До останнього часу спеціальних наукових досліджень щодо діяльності Федора Лизогуба в органах земського самоврядування не проводилося. Не зважаючи на значний досвід та вагомі особисті результати у розвитку земського самоврядування на Полтавщині наприкінці XIX — початку XX ст., широкому загалу він відомий, здебільшого, як прем'єр-міністр уряду Павла Скоропадського 1918 р.

Федір Андрійович Лизогуб народився 6 жовтня 1851 року у родовому маєтку Седневі Чернігівського повіту. Він походив із старовинного козацько-старшинського роду. Один із його пращурів — Я. К. Лизогуб — у другій половині XVII ст. займав посаду канівського полковника, згодом чернігівського полковника, а за часів І. С. Мазепи — наказного гетьмана. Я. Ю. Лизогуб очолював комісію по підготовці збірника українського права «Права, за якими судиться

малоросійський народ 1743 р.». Батько Федора Лизогуба — Андрій Іванович Лизогуб не приховував своїх ліберально-демократичних поглядів, підтримував дружні стосунки з Т. Г. Шевченком. Старший брат Федора Лизогуба — Дмитро Андрійович, — один із засновників антиурядової нелегальної організації «Земля і воля». За підготовку замаху на життя імператора Олександра II у 1879 р. Одеський воєнно-окружний суд виніс йому смертний вирок через повішення.

Свою трудову і громадську діяльність Ф. Лизогуб розпочав 5 грудня 1883 р. на посаді помічника секретаря з'їзду мирових суддів Чернігівського судово-мирового округу. З 1888 по 1897 рр. Федір Лизогуб займав посаду предводителя Городянського повітового дворянства. У період з 1896 р. по 1899 р. Городянське повітове земське зібрання обирало Ф. Лизогуба почесним мировим суддею по Городянському повіту. В 1895, 1896 і 1899 і 1911 рр. його обирали почесним мировим суддею по Лохвицькому повіту.

Діяльність в органах земського самоврядування Федір Лизогуб розпочав у 1888 р. коли зайняв посаду предводителя Городянського повітового дворянства, адже згідно зі ст. 43 Положення про губернські і повітові земські установи 1864 р. предводитель дворянства одночасно виконує обов'язки голови земського зібрання. На посаді голови Городянського повітового земського зібрання Ф. Лизогуб перебував до 1897 р. Окремим періодом діяльності Федора Лизогуба в органах земського самоврядування стала робота на посаді гласного Лохвицького повітового земства Полтавської губернії. Його обирали гласним Лохвицького повітового земства по землевласницькій курії у 1899, 1901, 1904 1907 і 1910 роках. Не зважаючи на те, що у 1901 р. Ф. Лизогуб очолив губернську земську управу, він регулярно відвідував засідання Лохвицьких чергових повітових земських зібрань. Під час чергової земської сесії у вересні 1901 р. Лохвицьке повітове земське зібрання обрало Ф. Лизогуба губернським гласним.

8 грудня 1901 р. під час чергової 37 сесії Полтавського губернського земського зібрання гласні обрали Ф. Лизогуба головою губернської земської управи («за» — 41, 35 — «проти»). Полтавські губернські гласні обирали Ф. Лизогуба на посаду голови губернської управи на чергових сесіях у 1904, 1907, 1910 і 1913 роках. Під час

кожних наступних виборів Федір Лизогуб користувався все більшою підтримкою земських гласних.

Як губернський гласний і голова земської управи Ф. Лизогуб брав участь у переважній більшості засідань чергових та позачергових земських сесій. Про це, зокрема, свідчать результати перевірки роботи управи ревізійною комісією за 1904–1905 рр. Так, з 40 засідань чергової сесії 1904 р. Ф. Лизогуб брав участь у роботі 34 засідань. На черговій земській сесії 1904 р. було ухвалено 200 постанов і у розробці практично кожного із них брав участь голова земської управи. Переважна більшість доповідей управи земському зібранню супроводжувалась роз'ясненнями та відповідями на запитання гласних голови управи.

Федір Андрійович активно захищав інтереси управи у губернському зібранні. У січні 1907 р. управа подала у відставку у зв'язку звинуваченням частини гласних у погіршенні ефективності роботи управи. Після виступу Ф. Лизогуба, у якому він довів безпідставність таких звинувачень, зібрання відмовилося приймати відставку управи. Ф. Лизогуб дбав про соціальний захист земських службовців та членів їх родин. Так, за його клопотанням майже щорічно земське зібрання ухвалювало рішення про видачу премій службовцям управи наприкінці року, пропонував гласним внести до кошторису одну тисячу карбованців на лікування земських службовців, ініціював підвищення заробітної плати службовцям земської канцелярії та встановлення стипендій дітям земських службовців.

До безпосередніх функціональних обов'язків Ф. Лизогуба як голови губернської земської управи відносилась організація роботи управи та контроль за виконанням службових обов'язків членів управи і підпорядкованих управі підрозділів. На початку XX ст. відбулося структурне удосконалення губернської управи. Вона складалася із шести відділів: розподільчого, касового, будівельного, благочинного, страхового і економічного. Розподільчий відділ, який відповідав за використання земського бюджету, очолював голова управи. При Полтавській губернській управі діяли статистичне, технічне, й економічне бюро — виконавчі органи управи. З метою покращення земської медицини за пропозицією Федора Лизогуба у 1904 р. земство створило медико-санітарне бюро і медичну раду.

Ф. Лизогуб за посадою очолював економічну раду — дорадчий і координуючий органи до відання якого відносилася розробка заходів з питань розвитку місцевого виробництва і торгівлі, удосконалення системи кредитування та організації праці. Діяльність економічної ради організаційно забезпечувала розвиток місцевого господарства і торгівлі, що сприяло наповненню земського бюджету. У 1902 р. Ф. Лизогуб ініціював прийняття земським зібранням нової «Інструкція про порядок діловодства», що сприяло підвищенню ефективності роботи канцелярії управи.

Завдяки ефективній роботі Ф. Лизогуба за складних соціально-економічних умов початку XX ст. Полтавському земству вдавалося забезпечувати конструктивну співпрацю між земським губернським зібранням і управою. Запорукою успішного виконання Ф. Лизогубом своїх службових обов'язків була конструктивна робота із міністром МВС, губернатором, керівниками інших вищих та місцевих органів державної адміністрації. За посадою Ф. Лизогуб входив до складу Губернського із земських і міських справ присутствія, яке очолював губернатор. Під час роботи присутствія Ф. Лизогуб мав можливість узгодити діяльність земства з місцевою адміністрацією та міським самоврядуванням.

Губернське зібрання неодноразово обирало Ф. Лизогуба для участі у Всеросійських земських з'їздах. Він очолював делегації від Полтавського земства на численних земських виставках та загальнодержавних заходах.

Ф. Лизогуб підтримував проведення столипінських реформ, які мали за мету розвиток ринкових відносин у аграрній галузі, адже від розвитку аграрної галузі залежав розвиток земського самоврядування. За посадою він входив до складу губернської землевпорядної комісії, яка розпочала свою діяльність у 1907 р. На неї покладалося проведення землевпорядних робіт для створення одноосібних селянських (фермерських) господарств та відвід земель для переселенців. 1907 р. його було обрано у Раду зі справ місцевого господарства при МВС для підготовки законопроектів у Державну Думу. Федір Лизогуб був одним із засновників Обласної земської переселенської організації, керівні органи якої діяли при Полтавській губернській управі.

Ф. Лизогуба не можна зараховувати до числа активних учасників земського ліберально-демократичного руху. Але немає сумнівів у тому, що він був прихильником демократичних перетворень, підтримував розвиток української мови і національної культури. Як представник партії октябристів, він підтримав вимоги про проведення демократичних реформ у період революції 1905–1907 р. Особливо яскраво патріотична позиція Ф. Лизогуба проявила себе під час будівництва приміщення Полтавського губернського земства. Як голова губернської земської управи він очолив спеціальну комісію, котра мала затвердити проект будинку. Під час офіційного візиту до Полтави в 1909 р. з нагоди 200-річчя Полтавської битви, не зважаючи на пояснення Ф. Лизогуба, імператор Микола II висловив своє незадоволення національними мотивами в оздобленні будинку Полтавського земства. Ф. Лизогуб був одним із ініціаторів спорудження пам'ятника І. Котляревському в Полтаві та фінансував видання творів письменника, сприяв розвитку художньо-промислової школи імені М. Гоголя в Миргороді.

Дослідники, котрі публікували біографію Ф. А. Лизогуба, зазначають, що на цій посаді він перебував до 1915 р. Однак, як встановив автор, Ф. Лизогуб брав участь у роботі 51 чергової губернської земської сесії, котра розпочалась 20 січня 1916 р. Його було звільнено з посади голови губернської земської управи рішенням Полтавського земського зібрання під час позачергового засідання 24 травня 1916 р. у зв'язку із призначенням до складу комісії для організації земського самоврядування на Кавказі.

Таким чином, завдяки діяльності Ф. Лизогуба на посаді голови Полтавської губернської земської управи у період з 1901 по 1916 рр. відбулося організаційне удосконалення роботи управи, запроваджено низку нових підрозділів при управі, що сприяло підвищенню рівня ефективності її роботи. Виважена позиція Ф. Лизогуба забезпечувала конструктивну співпрацю між земським зібранням і управою, між земством і органами державної влади. Ф. Лизогуб підтримував необхідність демократизації як державного ладу Росії взагалі, так і демократизації земського самоврядування зокрема. Як голова земської управи Ф. Лизогуб сприяв розвитку української національної культури, дбав про соціальний захист земських службовців. Все це

дає підстави вважати Федора Андрійовича Лизогуба визначним діячем земського самоврядування початку XX ст. на Полтавщині.

Коросташов Олександр Михайлович
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», к. ю. н., доцент кафедри правознавства

ПРАВА І СВОБОДИ УКРАЇНЦІВ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ЗГІДНО З «НАКАЗАМИ МАЛОРОСІЙСЬКИМ ДЕПУТАТАМ 1767 РОКУ ТА АКТАМИ ПРО ВИБОРИ ДЕПУТАТІВ В КОМІСІЮ УКЛАДАННЯ УЛОЖЕННЯ»

Після здобуття Україною незалежності створено умови для ґрунтовного і неупередженого вивчення історії українського права. Дослідження особливостей громадянських прав і свобод в окремих регіонах України дає можливість глибше зрозуміти специфіку державно-правового розвитку українського народу, з'ясувати закономірності та забезпечити наступність розвитку національного права.

Автор ставить завдання здійснити аналіз окремих джерел, які дають змогу зробити висновки про настрої та прагнення окремих груп населення Лівобережжя у II половині XVIII століття щодо громадянських прав і свобод. Великий інтерес в цьому аспекті являють собою «накази» малоросійським депутатам, що обиралися в комісію з укладання «нового уложення». «Накази малоросійським депутатам 1767 року та акти про выбори депутатів в комісію укладання уложення» були об'єктом дослідження як дореволюційних, так і сучасних науковців, але їх історико-правовий аналіз практично не проводився.

14 грудня 1766 року Катерина II, звернулася з маніфестом до всього населення Російської імперії про скликання комісії для створення проекту «нового уложення» замість «Соборного уложення»1649 року. У лютому 1767 року Малоросійською колегією по Україні було розіс-

лано настанови про вибори депутатів та порядок складання наказів для них. «Малоросія» була розподілена на 15 частин, від кожної з яких обиралися депутати. Вибори повинні були проводитися окремо шляхетством, городянами та козаками. Головними по виборам призначено було такі населені пункти: Новгород, Стародуб, Чернігів, Ніжин, Глухів, Гадяч, Сорочинці, Полтава, Козелець, Остер, Переяслов, Лубни, Прилуки, Погар і окрему дільницю складала Запорізька Січ.

У наказах своїм депутатам глухівське шляхетство висловлювало побажання, щоб «всепідданійшим рабам, шляхетству і чиновникам» наказано було укласти «іменний список» і записати його в герольдію навічно дворянами, а також дано дозвіл, щоб «як російському дворянству, де побажаємо — мати службу і користуватися наданим та придбаним майном» Висловлювали глухівські шляхтичі також прохання щодо окремих майнових прав, посилаючись при цьому на Литовський статут, як чинне законодавство.

Чернігівське шляхетство через своїх депутатів прохало «наймилостивішу государиню» про безмитне виробництво та торгівлю сільськогосподарською продукцією, звільнення від будь-яких робіт, нарядів і поборів, поновлення права, згідно Литовського статуту, вільного розпорядження майном, яке певним чином обмежувалося царськими указами 1734 та 1739 років. Представники Чернігівської шляхти зазначали, що окремі положення Литовського статуту суперечать самодержавній владі, висловлювали думку, що російське право буде «більш достатнім і корисним», ніж право, що «від королів польських та великих князів литовських на сеймах предкам нашим дісталося і всіма самодержцями затверджене було». Підсумовуючи свої думки, чернігівські шляхтичі уявляють українців як «найголовнішого» члена російського народу з єдиним із росіянами законом, але із збереженням у нових законах всіх вигод і вольностей, якими за «попередніми» правами і правилами малоросіяни користувалися.

Прилуцькі шляхтичі у своєму наказі депутату І. Скоропадському нагадують, що українське право міститься у Литовському статуті і застосовується ще з часів королів польських та великих князів литовських, а потім підтверджувалося російськими монархами, і що до цього часу всі шляхтичі, духовні і світські чиновники та козаки в судах всі спори вирішують згідно Литовського статуту. Виходячи із

зазначеного, шляхтичі висловлюють прохання до імператриці, щоб та своїм указом підтвердила чинність вказаних прав.

Переяславське шляхетство у своєму наказі також наголошує на тому, що з часів приєднання Малої Русі до Російської імперії договором між Росією і Україною підтверджено права та вольності малоросійські і, виходячи з цього, шляхтичі прохають Катерину, щоб права і вольності шляхетські при теперішньому укладанні проекту нового уложення було підтверджено, за невеликими виключеннями, які суперечать самодержавній владі. Висловлюють переяславські шляхтичі також побажання, щоб малоросійське шляхетство було прирівняно у правах до російського дворянства, прохають підтвердження права вільного розпорядження майном, скасування деяких податків.

Представники лубенської шляхти у своєму «Проханні» до цариці, висловлюючи невдоволення системою оподаткування та переписом окремих груп населення, нагадують, що Литовським статутом передбачено всі «привілеї стародавні земські та вольності й звичаї добрі старовинні зберігати та не порушувати їх ні в чому», нового нічого не встановлювати, а коли ж є потреба щось нове «прибавити до добра Речі Посполитої», то це можна вчиняти тільки за загальної згоди.

У наказі гадяцького, полтавського та миргородського шляхетства його автори висловлюють побажання зберегти «минулі» права та звичаї, а також прохають імператрицю зрівняти малоросійські військові та штатські чини в класах з великоросійськими.

Жителі міста Глухова у своєму наказі висловлюють прохання, щоб судочинство здійснювалося магістратом, а не комендантською канцелярією.

Міські жителі Чернігова у наказах своєму депутату прохають імператрицю підтвердити магістрату і громадянству чернігівському чинність жалуваних грамот і королів польських привілеїв. Прохають також чернігівці, щоб у всіх випадках судочинство здійснювалося судом «від магістрату».

Жителі міста Погара, прохаючи «великомонаршої милості», нагадують, що російським царем Олексієм Михайловичем було підтверджено дію у Погарі магдебурзького права, старовинних прав і воль-

ностей, та висловлюють прохання, щоб магістрату Погарському імператрицею ці права і вольності підтверджено було.

Міські жителя Стародуба у своєму наказі також нагадують, що магдебурзьке право було надано жителям Стародуба ще у 1620 році і підтверджувалося пізніше російськими царями. Стародубчани висловлюють прохання до Катерини II про підтвердження їм попередніх вольностей та дії магдебурзького права, а також висловлюють побажання про переклад збірок магдебурзького права з польської мови на російську.

Городяни Полтави у своєму наказі прохають імператрицю зберегти існуючий устрій міста відповідно до магдебурзького права, а також щоб урядники магістратські зрівняні були з чинами великоросійськими.

«Громадяни і різні жителі» міста Лубен, у наказі своєму депутату нагадують, що згідно договору між Богданом Хмельницьким та царем Олексієм Михайловичем, останній зобов'язався не тільки «тримати малоросійський народ при всіх тих правах, звичаях, привілеях, вольностях і перевагах, з якими він був під королями і великими князями литовськими», а й «більшим нагородити». Лубенчани висловлюють до імператриці прохання підтвердити українському народу його права, привілеї та вольності.

Козаки Чернігівського полку у наказі депутату висловлюють бажання судитися «в силу попередніх звичаїв» і прохають про це імператорського підтвердження. Козаки Стародубського полку у «Проханні» до Катерини II також згадують про обіцянки Олексія Михайловича «тримати малоросійський народ при всіх правах і привілеях» та «іншими милостями жалувати» і прохають імператрицю підтвердити козацькі привілеї та зрівняти в правах і вигодах з шляхетством.

Козаки Прилуцького полку у наказі своєму депутату констатують, що в Малій Русі першим недоліком є те, що тут немає гетьмана, а також згадують про положення договору 1654 року. Прилучани, вказуючи на попередні права та вольності України, прохають поновити деякі попередні закони, зокрема, про вільну купівлю-продаж козацьких маєтностей. Козацтво Миргородського полку також висловлює прохання до російської імператриці про підтвердження «попередніх привілеїв і вольностей».

Являють великий інтерес також міркування щодо українського права відомого патріота України Г. Полєтики, які були ним оприлюднені на зібранні шляхти на початку 60-х років XVIII століття. У своїй промові Полєтика зазначає, що Україна має такі закони, які тільки найкращий мати може великий і благородний народ, а перше «нещастя» він бачить у тому, що закони українські викладено чужеземною мовою та їх не зібрано разом, а ці закони містяться не тільки в Литовському статуті, як багато хто думає, а й в положеннях конституцій і постанов сеймових, на яких законодавцями були пращури українців, і в яких більше міститься «вітчизняних привілеїв, переваг і вольностей», ніж у Статуті. Г. Полєтика також зазначає, що велика кількість джерел права України призводить до ускладнень у користуванні ними.

Друге «нещастя» автор промови бачить у тому, що Україна має дуже мало людей, які мають знання змісту та практики застосування законів, і пояснюється це тим, що «українці не вивчають і не мають де вивчати законодавство». Шляхи вирішення вказаних проблем Г. Полєтика бачить у тому, щоб усі українські «права і привілеї» було викладено в одній збірці, а закони щоб були належним чином перекладено українською мовою, розміщено в певному порядку і «кожний життєвий випадок було врегульовано відповідними нормами».

Уявляється, що міркування Г. Полєтики було своєрідним вираженням настроїв найбільш освіченої та патріотично налаштованої частини українського народу другої половини XVIII століття.

Таким чином, проаналізувавши документи, що відтворюють прагнення окремих груп населення Лівобережної України в другій половині XVIII століття, уявляється можливим зробити висновок, що не дивлячись на постійні утиски з боку Росії, український народ бажав збереження тих «прав і вольностей», які передбачалися нормами українського права. Як козацька старшина, так і інші групи населення, єдині у своїх бажаннях щодо підтвердження російською «вищою владою» Литовського статуту, сеймових постанов і конституцій, магдебурзького права як чинного законодавства для українських земель. Прослідковується також у деяких «наказах» до депутатів 1767 року невдоволення українців, особливо козацтва, порушенням царським урядом умов договору, підписаного Б. Хмельницьким з Росією 1564 р.,

а також прагнення до поновлення в Україні Гетьманщини, тобто фактичної самостійності Української держави.

Слід також зазначити, що досить чітко прослідковується стратегічна лінія політики української верхівки (козацької старшини та шляхетства) — злиття, як фактично так і юридично, з російським дворянством, законодавче оформлення та охорона своїх майнових прав. Отже, поступово станові інтереси, всіляко підтримувані російською владою, починають бути визначальними для верхівки українського суспільства. Відбувається еволюційний процес перетворення козацької старшини, яка у більшості своїй відстоювала ідеї самостійності України, у представників російського дворянства, яке «рабськи» обожнює російську монархію, перш за все дбає про свій економічний та політичний добробут, а державність України, збереження українського права все менше турбують панівні групи українського населення. Таким чином, для верхівки українського суспільства соціально-економічні інтереси стають превалюючими відносно загальнонаціональних інтересів українського народу. Російський уряд різними засобами підтримував зазначені прагнення української верхівки.

Терела Галина Василівна
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», к. ю. н., доцент кафедри правознавства

ПОВНОВАЖЕННЯ МІНІСТЕРСТВА ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 р. У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ РОБІТНИЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Заяви про напрямки реалізації державної політики Української Держави з робітничого питання були озвучені 29 квітня 1918 року у «Грамоті до всього українського народу» Павла Скоропадського — першому офіційному документі програмного характеру. У Грамоті, зокрема, підкреслювалося, що «рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу».

Одним із дієвих засобів забезпечення трудових прав виступає державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. Повноваження щодо його організації та здійснення покладалися на Міністерство праці та його органи.

Розбудовуючи держаний апарат, гетьман П. Скоропадський пішов по шляху спадковості в українській державності. Так, Міністерство праці розпочало свою діяльність на основі «Постанови про штати Народного Міністерства праці» УНР періоду Центральної Ради, успадкувавши і структуру міністерства, яка нараховувала дев'ять департаментів, з-поміж яких департамент законодавчих внесень, департамент охорони праці та департамент взаємовідношення праці та капіталу мали безпосередню причетність до здійснення завдань у сфері нагляду і контролю за додержанням робітничого законодавства.

18 травня 1918 р. Міністерством праці був виданий обіжник № 2311, яким повідомлялось, що «...усі закони, обіжники, розпорядження, і т. і. щодо робітничого питання, котрі були видані Тимчасовим Російським урядом і Українською Центральною Радою, коли вони не відмінені урядом Української Держави, залишаються в силі і зараз». У сфері нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю продовжували діяти створені відповідно до законодавства царської Росії Присутствія по фабричних і гірничо-заводських справах, фабричні інспектори й окружні інженери та засновані на підставі постанови Тимчасового уряду від 11 липня 1917 р. комісари праці.

Перед Міністерством праці постало два взаємопов'язаних завдання: чітко визначити та розмежувати повноваження діючих органів у сфері соціально-трудових відносин та паралельно працювати над створенням власної законодавчої бази інституційного закріплення нових органів міністерства.

На виконання першого завдання Міністерство праці разом із Міністерством торгівлі і промисловості розробило та видало «Інструкцію фабричним інспекторам, окружним інженерам і місцевим комісарам Міністерства праці по догляду за виконанням законів по охороні праці у підприємствах, підлеглих догляду Фабричної інспекції і окружних інженерів, і про взаємовідносини між Фабричними інспекторами і окружними інженерами і місцевими комісарами Міністерства праці». Згідно з Інструкцією функції місцевих органів

Міністерства праці покладалися на комісарів праці, які мали провадити свою діяльність на підставі постанови Тимчасового уряду від 11 липня 1917 р., а також інструкцій та вказівок, отриманих від Міністерства. Окрім комісарів праці «догляд за виконанням робітничого законодавства» повинні були здійснювати також фабричні та окружні інспектори. При цьому інструкцією розмежовувалися та конкретизувалися їхні повноваження. Основну роль у здійсненні нагляду за додержанням робітничого законодавства, у тому числі з питань страхування працівників у разі нещасного випадку, а також з питань охорони праці продовжували виконувати фабричні та окружні інспектори, які реалізовували владні повноваження, передбачені фабричним законодавством царської Росії. На комісарів праці покладалися посередницькі обов'язки по врегулюванню розбіжностей між працівниками і промисловцями, однак повною мірою реалізувати такі повноваження комісари могли тільки за умови функціонування примирно-третейських установ, які планувалося створити у вигляді примирних камер та третейських судів. Розбіжності між фабричними інспекторами, окружними інженерами та комісарами праці з приводу «законодавчої охорони праці» вирішувалися за взаємною згодою Міністерством праці (у його структурі діяли комісари праці) і Міністерством торгівлі і промисловості, якому підпорядковувалися інспектори та інженери.

Відповідно до Закону «Про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, розгляд у Раді, затвердження їх і про форми та порядок оголошення законів» від 2 червня 1918 р. Департамент законодавчих внесень Міністерства праці опікувався підготовкою текстів законопроектів відповідно до сфери діяльності міністерства.

До повноважень Департаменту взаємовідношення праці та капіталу Міністерства праці належало вирішення конфліктів між робітниками і підприємцями у порядку, визначеному законами Тимчасового уряду «Про порядок розгляду і прикладення діючих законів про охорону праці» від 22 червня 1917 р. та «Про примирні інституції» від 5 серпня 1917 р.

Оскільки в питаннях робітничого законодавства зберігала дію значна кількість законодавчих актів Російської імперії та Тимчасо-

вого уряду, Департаментом охорони праці було проведено значну роботу з перекладу на українську мову тих законів і розпоряджень, які стосувалися охорони праці, а також їх друку та поширення на місцях. Департамент особливо опікувався забезпеченням необхідною інформацією місцевих комісарів праці, насамперед це стосувалося ознайомлення останніх із інструктивними матеріалами щодо обсягу їх компетенції, планів діяльності та порядку взаємовідносин з Міністерством праці.

8 червня 1918 р. при Департаменті охорони праці був організований інспекторський відділ, головним завданням якого стала координація діяльності районних, окружних і місцевих комісарів праці шляхом видання відповідних постанов та інструкцій для втілення законів про охорону праці.

Окрім того Департамент охорони праці, очолюваний інженером-технологом Р. А. Войцеховським, ретельно працював над інституційним закріпленням нових контрольно-наглядових органів, готуючи законопроект про інспекції праці, які мали замінити комісаріати праці на місцях. 17 травня 1918 р. на засіданні Ради при Міністерстві праці була схвалена пропозиція Р. А. Войцеховського щодо створення тимчасово (до заснування інспекцій праці) районних комісаріатів праці насамперед в таких містах як Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, Ростов-на-Дону, Чернігів, Вінниця, Рівне.

Одним із напрямків діяльності Департаменту охорони праці був розгляд скарг робітників та фабрично-заводських комітетів щодо випадків порушень підприємцями колективних договорів, закриття підприємств та звільнення робітників.

Лише 20 жовтня 1918 р. Радою Міністрів був ухвалений Закон «Про штати центральних установ Міністерства праці», який маючи зворотну дію, набував чинності з 1 червня 1918 р.

Для попереднього обговорення законопроектів, які розроблялися Міністерством та стосувалися взаємовідносин між промисловцями і робітниками, відповідно до Закону від 18 липня 1918 р. був створений міжвідомчий дорадчий орган при міністрові праці, — Комітет праці. До його складу входило по одному представнику від міністерств праці, торгівлі і промисловості, юстиції, шляхів сполучення, народного здоров'я і внутрішніх справ, два професори-спеціалісти

з економічних питань (ними були професор Київського політехнічного інституту В. А. Косинський і професор Київського університету К. Г. Воблий) та по вісім представників від промисловців і робітників. Комітет працював сесійно.

З-поміж іншого урядовці працювали над розробленням проекту положення про Міністерство праці, яке мало закріпити нову систему його органів. Таких проектів було розроблено кілька. Вони виносилися на обговорення другої сесії Комітету праці, яка розпочалася 16 вересня 1918 р.

Один із проектів, підготовлений М. О. Сетницьким, визначав досить широкий спектр повноважень Міністерства та одним із основних визначав «охорону життя і здоров'я при відправленні своїх професійних обов'язків всіма особами, що здобувають засоби до існування». Проект положення, підготовлений членом Законодавчої комісії Б. А. Ландау, деталізував функції Департаменту охорони праці, виокремлюючи, зокрема, «нагляд за застосуванням законів про охорону праці». За одним із законопроектів, розробленим урядовцями Міністерства праці, останньому доручалося «...завідування усіма справами, що відносяться до охорони та забезпечення праці». Глава 4 проекту визначала повноваження Департаменту охорони праці. Першочергове його завдання полягало у загальному нагляді «за застосуванням діючих законів і постанов про охорону праці».

Комітетом праці були також розглянуті законопроекти про палати та інспекцію праці. Як зазначалося у пояснювальній записці міністерства, законопроекти передбачали «...цілу систему органів Міністерства праці, які охоплюють собою всю територію Української Держави». Система умовно мала складатися із трьох рівнів: перший — інспектори, другий — районні палати праці, третій рівень — Головна палата праці.

Обґрунтовуючи необхідність створення як інституту палат праці, так і інспекторів, Міністерство за основну мету вбачало запровадження органів, які б, з одного боку, дозволяли реалізовувати заплановані заходи у сфері соціально-трудових відносин, а з іншого боку, наглядали «...за точним і неухильним застосуванням робітничого законодавства». Окрім того, як визнавало Міністерство, створення таких органів має сенс лише за умови забезпечення раціонального і цілеспрямова-

ного способу діяльності, який відповідав би «...як ідеї справедливої соціальної політики, так і загальнодержавним завданням».

Таким чином, до основних повноважень Міністерства праці у сфері нагляду і контролю належали: розробка відповідних законопроектів у галузі робітничого законодавства, організація роботи комісаріатів праці та нагляд за проведенням у життя законодавства про працю.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Аббасова Дарія Лазимівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 р.

Важливе значення для удосконалення механізму функціонування державних органів в аспекті забезпечення прав і свобод людини має історичний досвід конституціоналізму на теренах нашої держави, зокрема конституційні акти Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.), особливо Статут про державний устрій, права і вільності Української Народної Республіки (УНР) (Конституція УНР 1918 р.), через яку червоною ниткою проходять ідеї суверенної, демократичної держави і громадянського суспільства. Цей документ є важливим попередником сучасної Конституції України, взірцем українського конституціоналізму, в якому під час складних тогочас-

них умов вдалося закріпити права і свободи людини як найвищої соціальної цінності.

Розділ «Про громадянські права» посідає одне з центральних місць в Конституції УНР, в якому висвітлюються політичні, соціально-економічні, релігійні, культурні та громадянські права українського народу. Право на громадянство, яке є невід'ємним правом кожної людини, знайшло своє відображення у ст. 7 Основного Закону. Конституція УНР встановлювала рівність усіх громадян, що закріплювалося в ст. 12, де зазначалося, що «уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв»; закріплювала статус жінки, яка зрівнювалась у своїх правах і свободах з чоловіком (ст. 11), містила положення про те , що громадяни УНР і ніхто інший на її території не міг бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, якщо він не переступав норм карного права (ст. 17). В ст. 70 закріплювалося право національних меншин на створення національно-персональної автономії, оскільки жодна нація не може бути позбавлена права на самостійне влаштування свого власного національного життя.

Аналізуючи тест Конституції УНР можна констатувати, що її положення мали гуманістичний характер, зокрема була скасована смертна кара, а також інші покарання, які принижують людську честь і гідність (ст. 14). Встановлювалося право на недоторканість сімейного огнища, тобто житла, проникнення до якого могло відбутися лише за судовою постановою (ст. 15), та таємниця листування (ст. 16).

Українцям, які досягли 20 років, було надано усю повноту громадських і політичних прав через активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування (ст. 20) Виняток становили громадяни, які були душевнохворі. Однак у Конституції нічого не сказано про свободу волевиявлення громадян: загальне, рівне і пряме виборче право шляхом таємного голосування. Проголошення цих принципів на конституційному рівні не дозволяла політична ситуація в Україні: збройний конфлікт із більшовицькою Росією, присутність військ Німеччини та Австро-Угорщини, діяльність деяких антиукраїнських організацій. У ст. 79 VIII розділу «Про тимчасове припинення громадянських свобод» Конституція

УНР передбачала часткове обмеження або припинення прав і свобод громадян під час війни чи внутрішніх заворушень, але не більше як на три місяці.

Таким чином, незважаючи на те, що Конституція УНР 1918 р. не була втілена в життя внаслідок перевороту гетьмана П. Скоропадського, її по праву можна назвати першою конституцією незалежної, демократичної України, яка закріпила широкий спектр прав і свобод людини.

Науковий керівник: д. і. н., професор кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого В. В. Стрілець.

Гончар Владислав Олегович
НУЮ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 12 група

ЧИ В ІНТЕРЕСАХ СЕЛЯНСТВА ЗДІЙСНЮВАЛАСЯ СЕЛЯНСЬКА РЕФОРМА 1861 РОКУ?

1861 р. у Російській імперії згідно з «Маніфестом» царя Олександра II про скасування кріпосного права та «Положення про селян, що виходять з кріпосної залежності» була проведена селянська реформа. Причиною реформи було усвідомлення царською владою відсталості Росії від інших країн, що показала Кримська війна (1853–1856 рр.). Відсталість Росії найбільшою мірою зумовило кріпосне право, яке на той час було скасовано у всіх країнах Європи. Селянська реформа 1861 р. мала декілька складових: особисте звільнення селян та наділення їх землею, створення органів самоврядування для колишніх кріпаків.

Селянство було найчисельнішою пригнобленою верствою населення і тому воно було найбільше зацікавлене в скасуванні кріпосного права. Але після того як царський уряд оприлюднив відповідні документи, селяни не проявили радості, а скоріше розчарувалися і показали своє невдоволення, оскільки реформа була недосконалою,

незавершеною. Таку ситуацію російський уряд прогнозував, і тому для придушення можливих бунтів у губернські міста були відправлені війська. Навіть оповіщення селян про отримання свободи планували здійснити під час великого посту, коли церква закликала народ до упокорення.

Звільнення селян планувалося проводитися не відразу, а поступово. Протягом декількох років селяни перебували в залежності від поміщиків і платили замість панщини оброк. Останні ж залишалися власниками землі. Передбачалося наділення селян землею за викуп. Ціна на землю була встановлена вищою від її справжньої ринкової вартості. Крім того, викупна операція була здійснена з допомогою царського уряду, який, заплативши поміщикам, надавав селянам розстрочку на 49 років. Це було відвертим пограбуванням і без того бідних селян, тому що з кожним роком зростали відсотки на суму платежу — селяни платили все більше і більше. Викупні платежі скасували лише 1907 року. За ці роки селяни сплатили суму, що приблизно в чотири рази перевищувала вартість землі. Таким чином, звільнені колишні кріпаки потрапили в кредитну кабалу. Отже цілком очевидним є той факт, що Селянська реформа впроваджувалась не в інтересах широких верств селянства.

Стверджувати, що реформа здійснювалася в інтересах поміщиків, також не можна, хоч вони і отримали немалу суму коштів. Частина поміщиків бездумно витратили отримані виплати. Крім того, юридичне звільнення селян призвело до втрати робочої сили в поміщицьких господарствах, що призвело до їхньої кризи. Отже, можна стверджувати, що кріпосне право скасовувалося не в інтересах дворянства, хоча царський уряд і намагався зробити все можливе, аби убезпечити поміщиків від передбачуваних труднощів.

Якщо взяти до уваги вищесказане, логічно буде зробити висновок, що Селянська реформа 1861 р. була здійснено урядом насамперед в інтересах держави. Після поразки у Кримській війні Росія показала свою відсталість і втратила авторитетні позиції в Європі, а для того щоб їх повернути, слід було реконструювати армію, побудувати залізничні шляхи сполучення. Для цього потрібна була передова промисловість. В свою чергу, існування останньої неможливе без достатньої кількості вільних робочих рук, які з'явилися лише після

скасування кріпосного права. В цьому плані Селянська реформа повністю себе виправдала.

Науковий керівник: д. і. н., професор кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого В. В. Стрілець.

Данильчук Катерина Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ XVI ст.

Застосування Литовських статутів на українських землях має важливе значення для сучасної юридичної науки. Ці нормативно-правові акти були чинними понад три століття. Незважаючи на істотні зміни, які відбувалися у правовідносинах упродовж XVI–XVIII ст., Литовські статути залишались ефективним джерелом права. Завдяки чому забезпечувалася стабільність в часи державно-правових змін, які відбувалися на українських землях.

Литовський статут 1529 року серед зобов'язальних відносин врегулював лише заставні, а що стосується положень і регулювання відносин купівлі- продажу, то в цьому документі вони відсутні, а сам Статут відсилав до інших законодавчих актів для врегулювання тих відносин, які ним не охоплювались. Положення, які б регулювали договірні відносини в сфері купівлі-продажу, набули розвитку в подальших редакціях Статуту.

Так, договору купівлі-продажу приділена увага у II Литовському статуті, а саме Розділ XVII, арт. 3 «Якщо б хтось заповів майно своє продати або заставити» визначає: «Кожний, хто має намір продати або заставити свої маєтності, повинен звернутися до Великого Князя або до його представника в повіті і оголосити про це перед судом — тоді продаж має силу. Новий власник, взявши возного, має

право отримати ці маєтності, однак якщо він не вступив у своє право власності і минули роки земської давності, то такий договір купівлі-продажу або застави не буде мати силу».

Досліджуючи питання договору купівлі-продажу, відзначимо арт. 4. Розділу XVII «Про вільний продаж третьої частини», в якому вказується, що: «Якщо хтось хоче продати свій маєток назавжди, то має право на вічно продавати лише третю його частину, а дві третини (можна) лише заставити».

За критерієм способу набуття права власності найменше обмежувалося розпорядження майном, яке власник набув на підставі договору купівлі-продажу. У дещо іншому правовому режимі перебували отчини і дідизни, тобто власність отримана у спадок. До прийняття у 1566 р. другого Литовського статуту розпорядження цими землями обмежувалося, адже без згоди родичів можна було продати не більше однієї третини маєтку. Родичі також мали право викупити у заставодержателя заставне майно, повернувши суму боргу замість боржника. Найбільше обмежувалося право розпорядження вислуженими маєтками (данинами).

Характерною рисою цивільного права за Литовськими статутами було те, що власник маєтку чи землі наділявся особливими обов'язками щодо винятково цього маєтку чи землі. Так, на особу, до якої переходило право власності на таке майно, покладалися відповідні спеціальні обов'язки. У грамоті, виданій в 1581 р. Р. Шимановичу, про присвоєння правового статусу шляхтича, вказувалось, що, у разі купівлі землі в селян, він буде зобов'язаний виконувати ті ж повинності, які виконували попередні власники. Купуючи маєток у шляхтича, представник суспільного стану духовенства повинен нести військову службу, яку до того часу ніс цей шляхтич.

Об'єктом купівлі-продажу визнавалося рухоме і нерухоме майно. Зокрема, Статут 1588 р. закріплював вимоги до форми договору, вимагав нотаріального завірення купівлі-продажу нерухомого майна, а купівля-продаж рухомого майна повинні були здійснюється у присутності свідків і реєструватися в спеціальних «врядових книгах» (р. XI, ст. 8). Виникнення суперечки відносно майна встановлювало заборону на розпорядження ним до моменту вирішення суперечки (р. IV, ст. 73). Отже, у цей період окрім положень, які містились у по-

передньому Статуті визначається можливість реалізовувати нерухомість у повному обсязі, чого не було в попередніх документах.

Таким чином, правова еволюція договору купівлі-продажу впродовж XVI ст. пов'язана з розвитком приватної власності. Договір могли укладати представники усіх станів за чинними нормами права. У процесі розвитку відбувався відбір правових норм щодо купівлі-продажу. Випадкові положення з часом відсіювалися, поступаючись місцем більш обґрунтованим і якісним. Так, Статут 1529 р., хоча і не містив положень, які б регулювали питання договору купівлі продажу, дає підґрунтя для створення таких норм. У Статуті 1566 р. вже простежуються нові правові принципи щодо відчуження майна. Даний статут визначає як самостійний вид договору договір купівлі-продажу, вказуючи на особливості його предмету та можливості продажу нерухомого майна. Статут 1588 р. більшою мірою свідчить про формалізацію і більшу диференціацію договірних правовідносин. Зокрема, він дає можливість реалізовувати нерухомість у повному обсязі, чого не було в попередніх документах, та закріплює вимоги до форми договору.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого А. І. Козаченко.

Клачкевич Максим Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 12 група

РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КОНСТИТУЦІЇ УНР 1918 р.

У наш час важливе місце серед провідних напрямів наукових досліджень посідає проблема парламентаризму і основної структури його реалізації — парламенту. Адже він відіграє провідну роль у житті країни з питань захисту прав людини і громадянина. Особливу

увагу привертає до себе питання про існування чи, навпаки, відсутність у політичній історії України цього органу влади — парламенту, оскільки при побудові будь-якої нової структури, у тому числі і в політичній площині, завжди велике значення має попередній досвід.

За Конституцією 1918 року державна влада в УНР здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Так, відповідно до ст. 23 Конституції «верховним органом УНР є Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу владу в УНР і формують вищі органи виконавчої і судової власті УНР».

Конституція наголошувала, що Всенародні Збори мали обиратися всіма громадянами, хто користується громадянськими і політичними правами в Україні і в них судово не обмежений, на основі рівного, загального, таємного голосування за пропорційною системою виборів. Один депутат обирався від 100 тис. виборців терміном на 3 роки. Депутатом може бути обраний кожний громадянин України, не обмежений у своїх правах, якому виповнилось 20 років. Праця депутата оплачувалась, тобто український парламент повинен бути професійним.

Згідно зі ст. 30 результати виборів до Всенародних Зборів УНР мав право розглядати Генеральний суд республіки, але свої рішення в цих справах він передавав Всенародним Зборам. Лише українському парламенту Конституція УНР надавала право визнати мандати народних депутатів недійсними, скасувати вибори і визначити місце і час нових виборів.

Особа депутата Всенародних Зборів УНР проголошувалась недоторканною. «Він не може бути притягнутий до відповідальності за свою політичну діяльність», — проголошується в ст. 29 Конституції УНР. Положення даної статті перекликається зі ст. 80 Конституції України 1996 р., де записано, що «народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність. Народні депутати не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані». Отже, можна стверджувати, що значення імунітету депутата за Конституцією УНР 1918 р. було менш вагомим, ніж за діючою Конституцією України.

Конституція передбачала достроковий розпуск Всенародних зборів за постановою самих зборів, або за письмовою вимогою трьох

мільйонів виборців. Нові вибори повинні проводитись у тримісячний термін. Підготовку і проведення нових виборів парламенту покладали на органи виконавчої влади — Раду Народних Міністрів.

Згідно зі ст. 34 Конституції УНР нові Всенародні Збори скликає і відкриває голова, обраний попередніми Всенародними Зборами. Голова організовує й очолює роботу парламенту, «сповнює всі чинності, зв'язані із представництвом республіки». На першій сесії Президія Всенародних Зборів обирає голову і його заступників.

Всенародні Збори як колегіальний законодавчий орган здійснюють свою діяльність в особливій організаційній формі. Сесії українського парламенту повинні були скликатися двічі на рік. Скликає Всенародні Збори і провадить ними Голова. Сесії парламенту могли скликатися позачергово у місячний термін на вимогу 1/5 депутатів. Збори вважалися дійсними за присутності більшості депутатів. Перерва між сесіями не могла бути більш трьох місяців.

Право законодавчої ініціативи надано:

1) Президії Всенародних Зборів;
2) Партійним фракціям, які зареєстрували на Всенародних Зборах;
3) Групам депутатів (не менш ніж 30 осіб);
4) Раді Народних Міністрів;
5) Органам самоврядування, які об'єднують не менш ніж 10 тис. виборців;
6) Виборцям, кількість яких не меш 100 тис. осіб.

Всенародні Збори ухвалювали закони, зокрема про державний бюджет країни, встановлення податків і позик, призов громадян на обов'язкову військову або міліційну служби, стан війни і миру, ратифікацію економічних і політичних договорів від імені УНР. Прийняті закони і постанови повинні були друкуватись у вигляді витягів з протоколів засідань Зборів за підписом голови або його товариша і набувати чинності після одержання їх у місцевих установах. Для внесення змін у Конституцію потрібна була кваліфікована більшість у 3/5 голосів присутніх депутатів. Для порівняння потрібно підкреслити, що згідно зі ст. 155 Конституції України 1996 р. за законопроект про внесення змін до Конституції України повинно проголосувати не менш двох третин від конституційного складу Верховної Ради.

Отже, суверенне право, згідно Конституції УНР 1918 р. належало народові і мало здійснюватись через Всенародні Збори — вищий державний законодавчий орган, який діяв на принципах колегіальності, виборності та гласності. За Конституцією УНР 1918 р. встановлювалась «класична» парламентська республіка, за якої вся повнота влади належала однопалатному парламентові, який формував органи виконавчої і судової влади УНР. Таким чином, можна стверджувати, що за Конституцією УНР 1918 р. відбулося юридичне оформлення форми правління, характерної для парламентської республіки, яка мала необхідні механізми для ефективного захисту прав людини і громадянина в Україні.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого А. І. Козаченко.

Лифарь Анна Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД»

Одним із ініціаторів якісного оновлення права Гетьманщини став гетьман Данило Апостол (1727–1734 рр.). З його ініціативи у 1728 р. було спеціально створено комісію, в результаті діяльності якої через 15 років було створено пам’ятку права під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ».

Дослідники відзначають, що ця пам’ятка правової культури і правової думки стала першим кодексом українського права, яка визначала, що козаки будуть судитися за «давнішніми правами». Сфера правового регулювання, що була визначена цим кодексом, охоплювала широке коло суспільних відносин, і зокрема, судовий розгляд справ.

Порушення кримінальних справ могло відбуватися з ініціативи двох суб'єктів: потерпілого і суду. За заявою потерпілого судочинство здійснювалося за обвинувачувально-змагальним принципом. У разі порушення процесу з ініціативи суду у справі застосовувався принцип слідчого інквізиційного процесу. На початку XVIII ст. для судового процесу були характерні принципи гласності і відкритості, але з часом стали поширеними закриті процеси. Судові документи називали слідчі дії «шлякуванням». Здійснення попереднього слідства покладалося на самого потерпілого, який, зокрема, повідомляв до найближчої судової установи про факт вчиненого правопорушення; опитував осіб, яким що-небудь було відомо про вчинений злочин; мав право самостійно затримати злочинця «на гарячому» і доставити його до суду. Повідомлення про факт вчиненого кримінального правопорушення мало бути зареєстроване у спеціальній книзі. У кримінальних справах, де об'єктом посягання були інтереси держави, попереднє слідство здійснювали судові органи.

До компетенції суду належало обрання заходів впливу щодо особи, яку підозрювали у вчиненні злочину. Серед таких заходів впливу згадуються утримання під вартою, накладання арешту на його майно. Процес був усним, мова спілкування — українська (але з середини XVIII ст. значно посилилось використання російської мови). Розгляд справ в суді фіксувався у протоколі, який мали підписувати всі члени суду. Розгляд справи в суді розпочинався з процедури перевірки присутності сторін. Все висловлене сторони викладали на папері, а потім обмінювалися належними документами. Наступними стадіями процесу були допит та дослідження доказів. Джерелами доказів були: власна заява особи, показання свідків, речові докази, висновки експертів.

Для одержання показань обвинуваченого, свідків могли бути застосовані катування — «проба», «квестія», «муки» (від такого засобу отримання інформації були звільнені шляхта, духовенство, урядовці вищих рангів, божевільні, малолітні, вагітні жінки, особи віком понад 70 років).

Завершувався процес розгляду кримінальної справи тим, що суд виносив таку постанову як «мнение». З окремих питань, що виникали в ході судового розгляду справи, суд міг виносити постанови.

Ці постанови записували у судові книги «для пам'яті». Сторона процесу, яка була незадоволена судовим вердиктом, мала право протягом 10-денного терміну заявити про свій намір подати апеляцію і обов'язково повідомити про свої причини оскаржуваного судового рішення і в цей же термін надати саму апеляційну скаргу. Суд апеляційної інстанції міг змінити вирок, прийняти нове рішення по справі, спрямувати справу на новий розгляд.

Виконавцями судових рішень були різні суб'єкти: місцеві уряди, самі суди, службовець суду — возний, а вироки виконувати кати.

Отже, створений українськими правниками кодекс увібрав правила, що характеризувалися демократичністю, певними елементами гуманізму, високими вимогами до дій учасників процесу і особливо суддів. Судді у разі свідомого порушення встановлених правил несли обов'язок відшкодувати усі судові витрати.

Науковий керівник: д. і. н., професор кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого В. В. Стрілець.

Матюха Марина Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 15 група

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ СУД ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД 1743 р.»

«Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.» (далі — «Права 1743 р.») є визначною пам'яткою вітчизняного права, оскільки є фактично першою офіційною систематизацією права, що діяло на українських землях. Збірник відображає стан розвитку правового регулювання періоду Гетьманщини, демонструє значні досягнення тогочасної правничої думки, розкриває особливості правозастосовної практики щодо захисту суб'єктивних прав та вирішення спорів. Зазначене обумовлює актуальність історико-право-

вих досліджень зазначеного збірника, в тому числі й передбаченої ним судової системи.

Розділи VII і VIII присвячені судоустрою і процесуальному праву. Це найбільша за обсягом та найдетальніша за викладом частина «Прав 1743 р». Незважаючи на певне виокремлення цієї галузі права, збірник ще не знає поділу на процес кримінальний і цивільний. Але логіку у розподілі нормативного матеріалу між розділами все ж можна простежити. Розділ VII «О судах, судьях и других персонах к суду подлежащих и о содержании правного порядка в делах судебных» є увідною, загальнодекларативною частиною процесу. Крім трактування понять права, справедливості суду, тут встановлюється ієрархія судів, їхня компетенція, підсудність у різноманітних справах, судові штати, строки судових засідань.

Відповідно до п. 3 Розділу VII цитованого акту, судочинство здійснювали наступні суди: Генеральний військовий суд, третейський суд, полкові суди, сотенні суди, магістратські та ратушні суди.

Генеральний військовий суд виник під час національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 років і з того часу підпорядковувався гетьманові. До складу суду за посадою входили: гетьман, члени правління гетьманського уряду та генеральні старшини. Конкретна кількість складу суду не закріплювалась. Гетьман рідко виступав у ролі судді, але йому належало право помилування і затвердження всіх смертних вироків. Як і всіх інших передбачених в «Правах 1743 р.» судів компетенція Генерального військового суду розподілялась відповідно до суб'єкта, стосовно якого чи за заявою якого здійснювалось судочинство. Генеральний військовий суд розглядав справи про вбивства, підпали, пограбування тощо. Особливою сферою його діяльності було вирішення земельно-межових спорів: це робили комісари, тобто межові судді, яких посилали на місце спору. Якщо вони не могли вирішити спір, тоді передавали його до Генерального військового суду.

Цікавою є частина диспозиції цитованого пункту, відповідно до якого «Всякому скривдженому, що не бив чолом по вищезазначеному порядку в нижчім суді, у вищім суді без вірних причин не бити чолом, а хто б бив чолом, таке чолобиття в іншім суді не приймають» (гл. I,

ст. 1). З огляду на це, Генеральний військовий суд був також апеляційною інстанцією для нижчих судів.

Таким чином, Генеральний військовий суд — найвища судова установа України згідно «Прав 1743 р.». За принципом формування це виборний та незмінюваний суд, за складом — колегіальний суд. Він розглядав кримінальні та цивільні справи за першою інстанцією, одночасно був апеляційною інстанцією для нижчих судів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого А. І. Козаченко.

Нагайник Ольга Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 14 група

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ

Серед досліджень, які здійснюються на сучасному етапі розвитку вітчизняної історико-правової науки, важливе місце займає вивчення правового досвіду України литовсько-польського періоду і зокрема Литовських статутів XVI ст., які є частиною національного права України. Литовсько-руський статут 1588 р. зосередив у собі різні інститути цивільного права, але домінуюча роль відводиться насамперед формам і порядку укладення договорів, умовам припинення зобов'язань та правам і обов'язкам учасників цивільно-правових відносин.

Характерною особливістю зобов'язального права у Великому князівстві Литовському було те, що можливість укладати правочини залежала від правового статусу особи. Наприклад, феодально залежна людина не мала права без згоди поміщика укладати договори, предметом яких була земельна ділянка, а також поручителем за борговим зобов'язанням на суму понад 4 копи грошей. Тобто, правосуб'єктність

магнатів і шляхти суттєво відрізнялася від правосуб'єктності селян і міщан. Третій Литовський статут 1588 р. надавав право шляхті вільно та на власний розсуд розпоряджатися своїм майном.

За загальним правилом договори на українських землях укладалися переважно в усній формі. Наприклад, у ст. 1 VII розділу зазначено, що процедура продажу земельної ділянки супроводжувалась особистим усним повідомленням про цей факт Великого князя, земського уряду чи земського суду. Але були випадки, коли законом встановлювалася обов'язкова письмова форма (наприклад ст. 25 VII розділу — договір на суму більше 10 кіп грошей).

Порядок укладення договорів можна простежити на прикладі укладення договору купівлі-продажу. Згідно ст. 1 VII розділу покупець повинен був скласти запис про відповідний правочин, скріпивши його своєю печаткою та печатками 3 або 4 свідків обов'язково шляхетського походження. Потім цей запис вчиняли в книгах гродського суду. Під час сесії земського суду цей запис переносили з книг гродських до книг земських. Перенесений запис засвідчувався двома підписами посадових осіб місцевих органів державної влади. Ст. 2 VII розділу говорить, що запис складений із порушенням зазначених норм, вважається нікчемним і не тягне за собою виникнення жодних цивільно-правових наслідків. Ст. 3 VII розділу Литовського статуту 1588 р. містила випадки, коли запис не переносився із гродських книг до земських (війна, епідемія небезпечної хвороби).

Литовський статут 1588 р. у VII розділі регламентував широкий спектр договірних зобов'язань та умови звільнення від них. Варто звернути увагу на особливості припинення зобов'язань. На українських землях того періоду сформувалися два види процедури стягнення боргів за рахунок нерухомої власності: традиція і ексдивізія. Суть традиції полягала в переході нерухомого майна покупця в тимчасове користування продавцеві. Ексдивізією розподілялася нерухомість між продавцями, які набували на неї право власності. Литовський статут 1588 р. виділяв дві підстави припинення традиції: задоволення вимог продавців та рішення суду. Згідно із безстроковою традицією покупцю було достатньо повернути позичену грошову суму без виплати відсотків, а за умови строкової — ще й виплатити відсотки. Відповідно до традиції покупець міг повернути собі

маєток достроково, якщо продавець порушив вимоги акта традиції чи пошкодив нерухоме майно. Припиненням зобов'язання не вважалася смерть продавця. Згідно зі ст. 15 VII розділу, коли продавець помирав, покупець був зобов'язаний повернути борг дітям продавця. Коли ж помирав покупець, його борги повинні були повернути особи, що успадковували майно покупця.

Отже, розвиток зобов'язального права взагалі і договору купівлі-продажу зокрема пов'язаний насамперед з пожвавленням економічних відносин, а саме торгівлі. Тому виникла нагальна потреба в узаконенні нових договірних відносин, що виникли у суспільстві. Литовський статут 1588 р. досконало розкриває умови припинення зобов'язань, форми і порядок укладення договорів купівлі-продажу, тим самим адаптуючи українське право до тогочасних соціально-економічних умов.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого А. І. Козаченко.

Озмитель Олександра Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 14 група

СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДИ ДОКАЗІВ ЗГІДНО «ПРАВ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ

«Права, за якими судиться малоросійський народ» є збірником норм права XVIII ст., які фактично діяли на території Лівобережної України. Цю збірку було складено з метою кодифікації правових норм різного походження, що були на Лівобережній Україні після її приєднання до Росії і нерідко суперечили одна одній. Незважаючи на те, що збірник не набув офіційної чинності, суди ним користувалися на практиці.

Розділи 7, 9 присвячено процесуальному праву взагалі, розділи 8 і 25 регулювали цивільний і кримінальний процес відповідно. Збірник детально регулював усі стадії судового процесу (позов, попереднє слідство, судовий розгляд, винесення судового рішення та його виконання), називав судові докази. Позовний указ, виданий і затверджений судом, возний (судовий виконавець) передавав відповідачу при свідках, які потім могли підтвердити таку передачу (Р. 7, арт. 17, п. 2). Якщо підсудний не з'являвся без поважної причини за викликом до суду протягом трьох днів, він повинен був заплатити штраф, а справу переносили на інший час (Р. 7, арт. 15, п. 2).

Попереднє слідство міг здійснювати сам позивач. Потерпілий мав повідомити про правопорушення у найближчу державну установу. Повідомлення реєструвалося у спеціальній книзі. Після цього потерпілий опитував усіх очевидців злочину. Потерпілий мав право сам захопити злочинця по «гарячому сліду» і привести до суду (Р. 8, арт. 3). Суд мав право вживати до злочинця заходи впливу: брати під варту, накладати арешт на його майно. Попереднє слідство міг проводити і суддя. Він збирав відомості про особу злочинця, робив письмові запити та інші необхідні слідчі дії (Р. 8, арт. 12, п. 5).

Розгляд справ у суді починався з перевірки присутності сторін і вирішення всіх питань, пов'язаних з неявкою учасників процесу. Кожен відповідач мусив прийти в суд особисто або відрядити свого повіреного. Свою неявку в суді особа могла виправдати тільки поважними причинами (Р. 8, арт. 6, п. 2).

Доказам та доказуванням присвячений Розділ 8. Доказами визнавалися: особисте зізнання, письмові докази, показання свідків, присяга, зізнання під тортурами (Р. 8, арт 13, п. 1). Добровільне зізнання вважалося більш вагомим доказом, ніж показання свідків. Зізнання визнається добровільним, якщо підозрюваний у суді зізнався в тому, що скоїв, правдиво, без погроз, без примусу і залякування тортурами. Вказувалися випадки, коли зізнання не визнавалося судом:

1) коли той, хто зізнається, говорив сумнівні речі;
2) коли це зроблено з примусу чи через страх перед тортурами;
3) коли особа неповноліття або божевільна;
4) коли зізнається для збагачення (Р. 8, арт. 13, п. 4).

Письмовими доказами, які бралися до уваги суддями, були: царські грамоти, королівські дипломи, гетьманські універсали, купецькі контракти, ревізорські реєстри, розписки про борг чи прохання про відстрочку боргу. Якщо в документах були виправлення вони до уваги не бралися.

У збірнику детально пояснюється, які особи могли свідчити в суді: перш за все, повнолітні, християни та гідні поваги й шанування люди (Р. 8, арт. 15, п. 2). Свідки присягалися перед Богом, що будуть говорити тільки правду. Свідків допитували судді. Не допускали у свідки людей, які були судимі, лжесвідчили, відлучених від церкви, божевільних, малолітніх до 20 років і старших 70 років, родичів підозрюваного та іновірців. Свідків мало бути не менше двох.

Ще один вид доказів — присяга, або клятва. Присяга діяла, коли не було ні письмових доказів, ні свідків (Р. 8, арт. 20, п. 1). Обвинувачений давав присягу в церкві перед Святим Євангелієм в присутності судді. Якщо він грамотний читав сам, якщо ні — повторював присягу за писарем.

У збірнику подається перелік осіб, до яких можуть застосовувати тортури і муки: до осіб, що скоїли вбивство, отруєння через вигоду чи ворожнечу, до осіб, що вчинили крадіжки з проникненням у помешкання, підпал майна, за ворожіння, чаклування, за шпигунство, особливо у військовий час (Р. 25, арт. 4, п. 2). Тортури розподілялися в залежності від виду злочину: найлегші — це різки, найболючіші — припікання тіла розпеченим залізом. Від тортур звільнялися божевільні, «знатні чесні люди», особи старші 70 років та вагітні жінки. Наголошується, що судді повинні відповідально підходити до прийняття таких рішень, щоб не траплялося страчення, покалічення чи позбавлення честі невинних людей. Якщо суддя не розібрався в обставинах і виніс несправедливе рішення, то його самого піддавали тортурам. Перед тортурами суддя повинен ще раз допитати злочинця. Якщо особа добровільно зізнавалася, то тортури відміняли (Р. 25, арт. 5, п. 4).

Вироки в кримінальних і рішення в цивільних справах називалися декретами. Декрети могли оскаржуватися в апеляційному порядку до вищого суду (за винятком вироків, що виносилися на підставі

особистого зізнання). Якщо вирок не був публічно оголошений в суді, то суддя міг змінити своє рішення.

Виконання судових постанов (екзекуція) здійснювалось органами влади (міськими, сільськими, полковими). Проте на початку XVIII ст. виконавчим органом часто виступав судовий посильний, який від імені суду виконував постанови у присутності запрошених свідків. У середині XVIII ст. судовим виконавцем став возний. Судові вироки у кримінальних справах виконував кат.

Таким чином, за збірником «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року судочинство здійснювалось за принципами інквізиційного (розшукового) або змагально-обвинувального процесу. Судовий процес залишався феодальним, але порівняно з судовим процесом Російської імперії він був значно досконалішим.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого А. І. Козаченко.

Секція 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бондар Віктор Васильович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., докторант кафедри екологічного права

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УСТРЕМЛІНЬ УКРАЇНИ

Інтеграційні процеси, що відбуваються у різних регіонах та на різних континентах, між країнами з різними правовими традиціями, відрізняються за темпами, змістом та глибиною. Обов'язковою умовою інтеграційних процесів, що відбуваються у світі, є сумісність правової, економічної та політико-правової систем та відповідна синхронність правової, економічної та соціально-політичної трансформації держав, що об'єднуються.

Крім того, прискорення і поглиблення інтеграційних процесів ставлять перед сучасними державами питання про необхідність вироблення оптимальної моделі міжнародно-правової взаємодії, яка надасть змогу найбільш ефективно впровадити зарубіжний досвід до національної правової системи. Саме в галузі регулювання відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки необхідність взаємоузгод-

жeності набуває першочергового характеру через єдність природних процесів і явищ, потребу у скоординованих заходах для їх регулювання. Негативні зміни в навколишньому природному середовищі спонукають суспільство віддавати перевагу заходам, спрямованим на правове регулювання екологічно-збалансованого використання природних ресурсів. Саме тому на сучасному етапі розвитку набуває все більшої актуальності пошук шляхів гармонійного співіснування суспільства та живої природи, встановлення балансу між економічними й екологічними інтересами людей. З огляду на це проблеми зближення екологічного законодавства України та ЄС і забезпечення виконання міжнародних зобов'язань в сфері охорони навколишнього природного середовища є важливими і актуальними напрямами наукового дослідження.

Інтеграція держави до ЄС, безумовно, вимагає змін в різних сферах суспільного життя — політичній, економічній, культурній тощо. Однак слід визнати, право виступає центральним елементом механізму євроінтеграції. За висловом окремих західних дослідників, правова інтеграція є першою важливою формою євроінтеграції. Саме тому ключовим елементом успішної інтеграції України до ЄС є досягнення певного рівня узгодженості законодавства нашої країни і практики його реалізації з правом ЄС. Власне, наближення або зміну національних законодавчих актів, що регулюють використання природних ресурсів і охорону природи, у такий спосіб, щоб вимоги відповідних правових актів ЄС були повністю введені до системи законодавства України, першим кроком на шляху інтеграції України до ЄС в сфері екологічно-правових відносин називають і вітчизняні вчені.

Серед цілей, які перед собою ставить Європейський Союз і до яких має прагнути кожна держава, що має намір стати державою-членом, — високий рівень охорони і підвищення якості навколишнього середовища. Відповідно, розвиток екологічного права України на сучасному його етапі має відбуватися саме у світлі євроінтеграційних процесів.

Загальні засади, на яких має засновуватися у тому числі регулювання відносин в сфері реалізації екологічної політики ЄС, закріплено в Договорі про Європейський Союз, Договорі про функціонування Європейського Союзу, Хартії основних прав і в Європейській

конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Такий широкий круг договірних зобов'язань сприяє забезпеченню балансу між економічними основами розвитку ЄС і охороною природного середовища. Для України є важливим встановлення вказаних закономірностей реалізації відповідних політик і практик в ЄС для їх перенесення до національної правової системи, оскільки питання екологічного права — це далеко не тільки питання правової форми й юридичних процедур. Це в першу чергу субстантивне питання: питання великою мірою ціннісного вибору. Крім того, екологічне право ЄС, окрім базових засад функціонування правового порядку ЄС в цілому, має свою систему цілей, принципів, специфічних процедур прийняття рішень з широкого кола питань — забруднення навколишнього природного середовища й кліматичні зміни, управління відходами й опарними речовинами, охорона природи й дикого життя. Важливе місце в правовому регулюванні екологічних відносин в ЄС поряд із директивами займає прецедентна практика Європейського суду справедливості, який часто стикається із необхідністю вирішення екологічних питань, доповнюючи і розвиваючи екологічне право ЄС.

Слід зазначити, що екологічне право ЄС на сучасному етапі є всебічно розвиненим і передовим на противагу до позиції інших економічно розвинених держав (зокрема, США та Японії). Позиція Співтовариства є орієнтиром в екологічній сфері для світового співтовариства. Європейський Союз діє у межах тієї компетенції, яка надана йому установчими договорами. У них визначена сфера його повноважень, а також сфери, в яких ЄС і його держави-члени мають змішану компетенцію. Отже, довкілля є тією сферою, в якій повноваження поділені між державами-членами і Співтовариством. У разі, коли в законодавстві ЄС відсутні норми, що регулюють дії в окремій сфері охорони довкілля, тоді країни-члени можуть самостійно приймати відповідні закони. Утім, у врегульованих сферах правові акти ЄС мають верховенство, вони є обов'язковими для виконання державами-членами. Європейський Союз є учасником багатьох міжнародних угод і конвенцій, повноваження для укладання яких випливають зі ст. 228 Договору про Європейське Співтовариство. Вимогою для прямої дії міжнародно-договірних норм є чіткість і ясність формулювань,

відсутність необхідності прийняття спеціального акту і визначеність адресата. Правові норми ЄС загалом і екологічні правові норми зокрема, які зобов'язують країни-члени вживати природоохоронних заходів, складаються з чотирьох основних груп правових актів: директиви, рішення, регламенти, рекомендації та резолюції. До них належать також численні опубліковані інформаційні матеріали та документи програмного характеру, які є вагомим інструментом регулювання екологічної політики ЄС. Варто зазначити, що директиви є основним і найдієвішим видом правових актів, оскільки зобов'язують країни-члени ЄС привести національні правові системи, тобто змінити їх або доповнити, відповідно до прийнятих директив упродовж визначеного часового терміну. Вони охоплюють собою такі питання: моніторинг рівнів забруднення та оцінку стану природного довкілля; систему інформації про стан довкілля; боротьбу із локальним, регіональним і транскордонним забрудненням атмосферного повітря та води; стале, ефективне та екологічно безпечне виробництво та використання енергії; безпека підприємств; зменшення обсягів, утилізація та безпечне знищення відходів; захист лісів; збереження біологічної розмаїтості, раціональне використання біологічних ресурсів та управління ними; застосування економічних і фінансових важелів; глобальні кліматичні зміни; екологічну освіту і виховання тощо.

На сучасному етапі євроінтеграційного процесу головним орієнтиром виступає Угода про асоціацію між Україною — з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами — з іншої сторони (Закон України про ратифікацію від 16.09.2014 р. № 1678-VII). В цілому та частина Угоди про асоціацію, яка стосується природоохоронних законодавчих документів, охоплює широкий спектр проблем, і серед них такі «важковаговики», як директиви про всеохоплююче запобігання і контроль забруднень, про захоронення відходів, про якість води, про очистку міських стічних вод і деякі інші. Угода визначає основні напрямки подальшого розвитку двосторонньої співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля і включає, серед іншого, зміну клімату, екологічне врядування, якість повітря і води, відходи, охорону природи, забруднення і хімічні речовини, ГМО, шумове забруднення, цивільний захист населення, екологічні збори та ін.

Отже, сьогодні ЄС виходить із того, що відповідна держава має забезпечити, щоб її чинне та майбутнє законодавство відповідало праву ЄС настільки, наскільки це є максимально можливим. Результатом гармонізації є те, що у різних держав з'являється спільна система не лише загальних, а й галузевих принципів права, спільні цілі та завдання у зовнішніх політиках, єдиний механізм правового регулювання суспільних відносин. Відповідно, тільки знання директив ЄС недостатньо. Перш за все, є необхідним розгляд екологічного права ЄС в більш широкому контексті завдань і зобов'язань, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку, високого рівня захисту, процесів інтеграції, реалізації загальних принципів функціонування європейського співтовариства, забезпечення основоположних прав людини. Слід відзначити, що західноєвропейські дослідники сьогодні абсолютно справедливо підкреслюють, що екологічні питання не можуть зводитися суто до технічних стандартів: вони тісно переплетені із проблематикою прав людини й не можуть розглядатися в сучасному світі поза зв'язком із нею, в нейтральному, суто формальному аспекті. Хоча доктрина прав людини й теорія екологічного права довгий час розвивалися ніби паралельно, в наші часи вони все більше й більше перетинаються. В цілому ми маємо визначити: навколишнє природне середовище не є абстракцією, воно є простором людського життя, який визначає якість існування і стан здоров'я людей, включаючи ненароджені покоління.

Дахова Ірина Іванівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України

ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Закріплений у ст. 4 Конституції України принцип єдиного громадянства згідно зі ст. 2 Закону «Про громадянство України» має два аспекти. Перший обумовлений унітарним характером нашої держа-

ви і полягає в тому, що виключається можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць. Другий аспект принципу єдиного громадянства пов'язаний з наявністю у особи одночасно громадянства двох і більше держав. Принцип єдиного громадянства в даному аспекті формулюється законодавцем наступним чином: «Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави (держав), то в правових відносинах з Україною він визнається тільки громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то в правових відносинах з Україною він визнається тільки громадянином України». Це означає, що держава не бере до уваги наявність у такої особи громадянства іншої держави і ставиться до неї лише як до свого громадянина, надаючи їй всі права громадянина і покладаючи на неї всі відповідні обов'язки. Таким чином, вказання у законодавстві на існування єдиного громадянства зовсім не означає, що громадянин України за жодних підстав не може мати подвійного громадянства. Як вказується в науковій літературі, цілком правомірне закріплення в законодавстві багатьох держав так званого принципу невизнання подвійного громадянства означає лише невизнання правових наслідків біпатризму.

Хоча з іншого боку, в п. 1 ч. 1 ст. 19 Закону про громадянство однією з умов втрати громадянства України є *добровільне* набуття громадянином України після досягнення ним повноліття громадянства іншої держави.

У Європейській конвенції про громадянство від 06.11.1997 р. відмічається, що кожна держава може самостійно вирішувати, які наслідки матиме в її внутрішньодержавному праві факт набуття її громадянином іншого громадянства або його приналежності до іншого громадянства. Відповідно до ст. 15 Конвенції її положення не обмежують право кожної держави встановлювати у своєму внутрішньодержавному праві:

а) зберігають чи втрачають громадянство її громадяни, які набувають або володіють громадянством іншої держави;
б) чи пов'язане набуття або збереження її громадянства з відмовою від іншого громадянства або з його втратою. Таким чином, Європейська конвенція про громадянство в пункті «а» статті 15 надає державам-учасницям право самим визначати

припустимість множинного громадянства. Отже, законодавства, що забороняють подвійне громадянство, відповідають нормам європейського права.

У сфері міждержавних відносин склалася практика уникати інституту подвійного громадянства, а якщо й використовувати його, то тільки на підставі двосторонніх угод. Тому значна кількість держав укладає договори про недопущення випадків подвійного громадянства, тим самим зобов'язуючи особу обирати за власною волею одне з громадянств. При укладанні таких договорів застосовуються наступні правові принципи:

1) у випадку набуття громадянства іншої сторони, що домовляється, первинне громадянство вважається втраченим;
2) перед натуралізацією у державі, що домовляється, необхідним є надання дозволу про вихід з громадянства іншої держави, що домовляється;
3) дитина втрачає первинне громадянство при усиновленні (ст. 17 Гаазької конвенції про деякі питання, що стосуються колізій законів про громадянство);
4) біпатриди можуть відмовитись від одного зі своїх громадянств, що визначено в ст. 2 Європейської конвенції про скорочення випадків множинного громадянства і військовий обов'язок у випадках множинного громадянства 1963 р.;
5) критерієм визначення громадянства біпатридів є доміцилій. Правова доктрина більшості держав заснована на концепції так званої «активної, або ефективної, державної приналежності». Критеріями ефективного громадянства вважаються постійне місце проживання або найбільш частого перебування; місце роботи, несення військової чи державної служби; місце, де особа реально користується своїми громадянськими і політичними правами; іноді — місцезнахождення нерухомої власності;
6) дія «права ґрунту» виключається по відношенню до дітей іноземних дипломатів і консулів.

До внутрішньодержавних способів відносять, по-перше, надання біпатридам права відмови від одного зі своїх громадянств (оптація); по-друге, негативну оптацію, яка означає, що у випадку народження

дитини у іноземців, один з яких народився в цій країні (так званий принцип подвійного народження), ця дитина набуває громадянство даної країни. Але з досягненням повноліття така особа має право відмови від громадянства цієї країни протягом певного терміну, пропустивши який вона це право втрачає (Франція).

По-третє, з метою запобігання необмеженому набуттю громадянства емігрантами, що втратили реальний зв'язок з батьківщиною, законодавство низки держав встановлює кількість поколінь осіб, що постійно проживають за кордоном, і які можуть передавати дітям своє громадянство за «правом крові». Визначаються також умови втрати громадянства особами, що народилися за кордоном. Так, згідно із законом про шведське громадянство громадянин Швеції, який народився за кордоном, ніколи не проживав у цій державі і не «не знаходився у ній таким чином, що міг би свідчити про його приналежність до Швеції», втрачає шведське громадянство з досягненням 22 років.

Практично у всіх державах основною характерною рисою громадянства вважається лояльність особи по відношенню до своєї держави. Порушенням такої лояльності, як правило, є вступ на державну службу або до армії іншої держави без згоди держави громадянства або натуралізація в іноземній державі за власним бажанням, що тягнуть за собою експатріацію в країні первинного громадянства. Тому відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону «Про громадянство України» підставами для втрати українського громадянства є добровільне набуття повнолітнім громадянином України громадянства іншої держави і добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка згідно з законодавством цієї країни не є військовим обов'язком або альтернативною (невійськовою) службою. Причому законодавець уточнює, що під добровільним набуттям громадянства іншої держави розуміють всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою або клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої отримано.

Таким чином, наявність подвійного громадянства законодавство допускає в тому випадку, якщо воно було набуте недобровільно, тобто не існувало волевиявлення особи при набутті ним другого громадянства. Український законодавець такими випадками вважає: по-перше,

одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України і громадянства іншої держави; по-друге, набуття дитиною-громадянином України громадянства своїх усиновителів внаслідок усиновлення її іноземцями; по-третє, автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок укладення шлюбу з іноземцем; і, по-четверте, автоматичне набуття громадянином України, що досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин не отримав документ, який підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави.

Це відповідає положенням Європейської конвенції про громадянство, стаття 14 якої передбачає, що держава дозволяє зберігати множинне громадянство дітям, які автоматично отримали громадянство різних держав за народженням, і дозволяє своїм громадянам мати інше громадянство, якщо таке набувається у зв'язку з укладенням шлюбу.

Для попередження виникнення множинного громадянства при укладенні шлюбу в українському законодавстві (п. 5 ст. 2 Закону «Про громадянство України») закріплений принцип неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем внаслідок укладення шлюбу з громадянином України.

При набутті іноземцем українського громадянства від такої особи вимагається подача зобов'язання припинити іноземне громадянство. Ця вимога спрямована на реалізацію принципу єдиного громадянства. Але на виконання принципу запобігання виникненню випадків безгромадянства іноземцю надається два роки з моменту набуття громадянства України для виходу з попереднього громадянства, тобто протягом двох років така особа може мати статус біпатрида на законних підставах. До того ж, у Законі не встановлено правових наслідків для особи, що не відмовилась протягом вказаного терміну від попереднього громадянства. Вважаємо, що необхідно усунути цю прогалину шляхом внесення до ст. 21 Закону «Про громадянство України» ще однієї підстави для скасування рішень про оформлення набуття громадянства України, а саме: невиконання при набутті громадянства України вимоги про відмову від попереднього громадянства протягом двох років з дня набуття громадянства України.

Зінченко Олена Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
д. і. н., доцент кафедри теорії держави і права

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В КОНСТИТУЦІЯХ АФРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Правове становище особи залежить перш за все від її статусу громадянина. Найбільш ретельно ця правова теза виписана конституціями африканських країн Замбії, Кенії, Малаві, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди, яким властивий специфічний виклад згаданого статусу. Усі вони майже без помітних відмінностей за формою й змістом викладають умови набуття громадянства. Конституції Малаві, Кенії і Сьєрра-Леоне вирішують це питання вже у першій главі, а конституції Замбії, Нігерії та Уганди — у другій главі. Це може свідчити про те, що у названих державах питанню громадянства приділяється надзвичайно серйозна увага. Незначними виявляються і розбіжності у кількості статей у присвячених громадянству розділах: 10 у конституціях Малаві, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди, 12 — Замбії і 13 — Кенії. Переважна більшість статей усіх конституцій мають однакову назву: «Особи, які стають громадянами на...» (термін отримання незалежності); «Особи, які мають право бути зареєстрованими як громадяни через їхній зв'язок із...» (країною); «Особи, які народились у...» (країні після дати отримання незалежності); «Особи, які народились за межами, після...» (отримання незалежності; «Шлюб із громадянином ... після...» (дати отримання незалежності); «Громадянство Співдружності»; «Права парламенту»; «Тлумачення». Конституції Малаві, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди не передбачають подвійного громадянства.

Перші статті усіх конституцій щодо визначення громадянства, за винятком Конституції Замбії, містять застереження, що особа не стає громадянином тієї чи іншої країни у випадку, якщо жоден із її батьків, дідів чи бабів не був у ній народжений. Наступні статті визначають осіб, які мають право бути зареєстрованими як громадяни завдяки наявності у них зв'язків із тією чи іншою країною. Так, ст. 4 Конституції Замбії декларує, що з дотриманням її положень кожна

жінка, яка на день отримання незалежності перебуває або перебувала у шлюбі із особою, що стала громадянином Замбії в силу ст. 3 Конституції, на підставі ухваленого парламентом акту, має право клопотання бути зареєстрованою як громадянка Замбії. Однак будь-яка особа, яка не досягла двадцяти одного року (за винятком жінок, що перебувають або перебували у шлюбі), не має права подавати клопотання про реєстрацію на підставі даного пункту. Таке клопотання може бути подане від її імені її родичами або опікуном. Клопотання про реєстрацію як громадянина на підставі даної статті не може бути подано будь-якою особою або від імені будь-якої особи, яка на підставі чинного в Замбії закону, у судовому або іншому порядку, визнана психічно хворою. Такі ж положення, з деякими незначними відхиленнями у викладі тексту та його обсягах, містять конституції Малаві, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди. Подібними і з тими ж застереженнями є й статті конституцій стосовно громадянства осіб, які народились у тій чи іншій країні після отримання нею незалежності. Так, ст. 5 Конституції Замбії проголошує, що будь-яка особа, яка народилась у Замбії після отримання нею незалежності, стає її громадянином на дату її народження.

Однак особа не стає громадянином Замбії відповідно до положень даної статті, якщо на час її народження жоден із її батьків не є громадянином Замбії і його батько володів такими імунітетами стосовно позовів та судового розгляду, які надаються акредитованому у Замбії посланникові суверенної іноземної держави або його батько був громадянином країни, з якою Замбія перебуває у стані війни, і вона народилась на окупованій цією країною території.

Усім конституціям властива стаття, яка визначає громадянство осіб, що народились за межами тієї чи іншої країни після отримання нею незалежності. Наприклад, ст. 6 Конституції Замбії заявляє, що особа, яка народилась за межами Замбії після 23 жовтня 1964 р. — дати перетворення її на суверенну державу, — стає громадянином Замбії від дня її народження, якщо на цю дату її батько був громадянином Замбії на іншій ніж у цій статті підставі. Такий текст дублюється і іншими конституціями.

Конституції Замбії, Малаві, Кенії та Уганди містять статті про шлюб з громадянами цих країн. Так, ст. 7 Конституції Замбії декла-

рує, що кожна жінка, яка перебуває або перебувала у шлюбі, якщо шлюб оформлений після отримання країною незалежності, має право на підставі встановленого парламентом клопотання бути зареєстрованою як громадянка Замбії. Такі ж тексти містяться в інших означених Основних законах.

Що ж стосується позбавлення громадянства, то його умови викладаються лише Конституцією Кенії. Відповідно до ст. 8, міністр МВС може позбавити громадянства будь-яку особу на підставі ухваленого парламентом акту у разі переконання, що дана особа своїми діями або висловлюваннями проявила нелояльність чи невдоволення по відношенню до Кенії; якщо дана особа під час будь-якої війни, до якої була втягнута Кенія, незаконно торгувала або була пов'язана з ворогом чи іншим чином йому допомагала. Це розповсюджується на осіб, які упродовж п'ятирічного терміну від реєстрації чи натуралізації були засуджені до тюремного ув'язнення, на осіб, які, будучи громадянином Кенії, протягом семи років мешкали в іншій країні і не перебували на службі Кенії або у міжнародній організації, членом якої є Кенія, не реєструвались щорічно у консульстві Кенії як особи, що прагнуть зберегти своє громадянство Кенії та якщо реєстрація чи натуралізація була здійснена оманою, фальшивим представництвом або приховуванням будь-якого матеріального факту. Лише Конституція Кенії містить і статтю про умови отримання громадянства країни шляхом натуралізації. Ці умови полягають в досягненні особою двадцяти одного року, у її постійному проживанні в Кенії протягом семи років, у дотриманні законів, у переконанні міністра МВС у наявності доброго характеру, знанні мови суахілі та у намірі і надалі проживати в Кенії. На підставі цього міністр може видати особі сертифікат про натуралізацію як громадянина Кенії. Конституції Кенії та Замбії передбачають певні привілеї для громадян інших країн на принципах взаємності, хоча їх сутність не конкретизується. Зазначається, що у будь-якому судовому розгляді справи громадянин іншої країни повинен мати підписане міністром МВС посвідчення про користування привілеями. Конституції Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди передбачають кримінальну невідповідальність громадян Співдружності за порушення будь-якого закону тієї чи іншої країни, громадянином якої він не є. Так, із ст. 14 Конституції Нігерії витікає,

що громадянин Співдружності, який не є громадянином Нігерії, не вважається винуватим у порушенні будь-якого чинного в Нігерії закону за дію, яка в інших країнах не складає правопорушення. Такі ж тексти містять і конституції Сьєрра-Леоне та Уганди.

Основні закони Малаві, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди не визнають подвійного громадянства. Ст. 7 Конституції Малаві проголошує, що будь-яка особа, яка, з досягненням двадцяти одного року, є громадянином Малаві, а також громадянином будь-якої іншої країни, перестає бути громадянином Малаві, якщо вона не відмовилась від громадянства іншої країни, не принесла присяги на вірність Малаві і не зробила заяви про свої наміри щодо місця проживання. Громадянин Малаві перестає бути таким громадянином, якщо, досягнувши двадцяти одного року, він набуває громадянство будь-якої іншої країни внаслідок добровільного акту, за винятком взяття шлюбу. Такі положення повторюються, з різними обсягами тлумачення, конституціями Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди. Питання ж громадянства Співдружності вирішується усіма шістьма конституціями. Ст. 9 Конституції Замбії пояснює, що будь-яка особа, яка є громадянином Замбії або іншої країни, володіє статусом громадянина Співдружності. Таким статусом володіє і будь-яка особа, що є британським підданим. Означені положення дублюються конституціями Малаві, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди.

Розділи про громадянство усіх шести конституцій закінчуються статтями з однаковими назвами, а саме, «Права парламенту» і «Тлумачення». Ст. 11 Конституції Замбії проголошує, що парламент може видавати постанови про набуття громадянства Замбії особами, які не мають права або які втратили право стати громадянином Замбії. Парламент може видавати постанови і про позбавлення будь-якої особи громадянства Замбії. Однак парламент не може позбавити громадянства особу, яка отримала його шляхом народження у Замбії, а також за її межами, якщо її батько був громадянином Замбії. Парламент може постановити, що будь-який період часу, протягом якого будь-яка особа утримувалась під вартою у порядку виконання вироку про тюремне ув'язнення, перебувала як пацієнт у лікарні, не повинен братись до уваги по відношенню до такої особи під час визначення періоду, необхідного для надання громадянства на підставі

зв'язку із Замбією. Досить подібні тексти містяться і в конституціях Малаві, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Уганди.

Оскільки усі досліджувані країни були англійськими колоніями, юридичне оформлення їхньої незалежності, у першу чергу укладання та зміст конституцій, зазнало визначального впливу уряду Великобританії, який формулював їх разом із представниками місцевих еліт. Завдяки такому чиннику положення конституцій про громадянство виявились майже фотографічно схожими між собою. Одночасно вони принципово відрізняються від текстуально стислих статей стосовно громадянства, які містяться у конституціях розвинених країн, і схожі із окремими текстуально розгалуженими законами, що роз'яснюють і конкретизують сутність таких статей. Своєрідність і нетрадиційність форми викладу конституціями низки африканських країн положень про громадянство — у перших розділах та статях Основних законів, що нагадують окремі розгалужені закони — свідчить про надзвичайну важливість цього питання для політичних, економічних, етнічних та інших еліт. Ця важливість, у зв'язку із звільненням від колоніальної залежності, обумовлювалась прагненням еліт отримати, зберегти й розширити доступ до важелів державної влади, оволодіти засобами виробництва, економікою і національними надбаннями взагалі.

Кретова Ірина Юріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра теорії держави і права

ДИНАМІЧНЕ ТЕЛЕОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК «ЖИВИЙ ІНСТРУМЕНТ»

Права людини як галузь сучасного міжнародного права складається із сукупності принципів і норм, що визначають обов'язок держав щодо забезпечення і дотримання основних прав і свобод людини без усякої дискримінації як у мирний час, так і в період зброй-

них конфліктів, а також встановлюють відповідальність за злочинне порушення цих прав. Ця галузь займає особливе місце, яке визначається специфікою об'єкта і характерними рисами методу правового регулювання, тісним зв'язком з внутрішньодержавним правом, значенням в системі сучасних міжнародних відносин та багатьма іншими особливостями. Характерна риса цієї галузі права — створення і функціонування міжнародного механізму, який здійснює контроль за реалізацією зобов'язань, взятих державами за міжнародними угодами.

Для європейських держав ключове місце у сфері прав людини посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), новаторський елемент якої, за висловом М. де Сальвіа, полягає в утвердженні «європейського публічного порядку за рамками національних систем» задля збереження спільної спадщини політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права (див. Преамбулу Конвенції). У той же час зміст прав і свобод, які зобов'язались гарантувати всі держави, що ратифікували Конвенцію, визначається саме у практиці Європейського суду з прав людини (далі — Суд). Відповідно до статті 32 Конвенції Суд є органом, правомочним тлумачити положення Конвенції та протоколів до неї. Саме Європейський суд з прав людини, як стверджує Є. Алісієвіч, визначає адекватний і правильний з точки зору Конвенції варіант розуміння сенсу та змісту Конвенції та протоколів до неї в цілому, а також закріплених в них норм і правових понять. В результаті Європейський суд з прав людини при тлумаченні Конвенції, окрім загальних правил тлумачення норм права та наведених вище правил тлумачення норм міжнародних договорів, керується також специфічними принципами тлумачення, виробленими Судом стосовно Конвенції та протоколів до неї, а також, у ряді випадків, нормами універсальних і регіональних міжнародно-правових актів про права людини, застосовними до обставин заяви, що розглядається, і практикою їх тлумачення наднаціональними судовими органами.

Отже, у так званому «праві Конвенції» виокремлюють специфічні (особливі) принципи та підходи тлумачення Конвенції та протоколів до неї, які вироблені (розвинуті) Європейським судом з прав людини та викладені у його рішеннях у конкретних справах. Хоча

єдиний узгоджений перелік цих принципів відсутній, існує консенсус щодо їх «ядра», до яких належать доктрини «свободи розсуду» держави, «автономних понять», «четвертої інстанції», субсидіарності, позитивних зобов'язань. Першорядне місце серед таких принципів (підходів), як відзначають Д. Дж. Харріс, М. О'Бойл та С. Вобрік, належить саме еволюційному підходу до тлумачення положень Конвенції. На думку А. М. Мірошниченко, писане право є «живим інструментом», яке слід застосовувати у конкретних історичних умовах, обираючи таке його розуміння, що відповідає уявній волі ідеального законодавця (правотворця) на даний момент. При формулюванні тексту правових актів для забезпечення їх гнучкості у багатьох випадках буває необхідним свідомо використовувати такі конструкції, які дозволять розуміти їх по-різному у різних історичних умовах. Текст акту повинен бути результатом компромісу між бажанням забезпечити його одноманітне розуміння і передбачуване застосування та бажанням забезпечити його гнучкість і можливість застосування в різних умовах.

Проблема еволюційного підходу до тлумачення права добре розроблена у загальній теорії права, яка виходить з того, що протягом строку чинності правових норм їх «буква» може залишатися незмінною, але «дух» може зазнавати перетворень. Визначаючи в такому разі значення (зміст) норми права, необхідно враховувати наявність двох тенденцій в правотлумачній діяльності — *статичної* і *динамічної*. За динамічного підходу в теорії тлумачення права значення норм права може еволюціонувати з перебігом часу. У цьому випадку правотлумачна діяльність спрямована на з'ясування «волі актуального законодавця», тобто значення, що надається правовій нормі суспільством на відповідному етапі розвитку з урахуванням мінливих умов суспільного життя.

Слід зробити застереження, що, на нашу думку, поняття динамічного та еволюційного тлумачення права в більшості випадків можна сприймати як тотожні, що підтверджується практикою самого Суду. У той же час, цільове (телеологічне) тлумачення виступає саме способом тлумачення тоді як еволюційний (динамічний) підхід до тлумачення обумовлює його результат, а саме той зміст,

який вкладає Суд у загальні формули, що визначають гарантовані Конвенцією права людини.

Еволюційний підхід до тлумачення Конвенції обумовив формування унікальної *концепції Конвенції «як живого інструменту»,* що має важливе значення з огляду на ефективність та практичну значущість прав і свобод. У справі *«Tyrer v. UK» (1978) (п. 31)*, Суд постановив, що «...Конвенція є живим інструментом, який ... повинен тлумачитися у світлі умов сьогодення». Адже, справедливо вказується у зарубіжній літературі, що захист прав людини обов'язково передбачає вирішення значного числа спорів соціального, морального, етичного характеру. З таких питань, неминуче, буде існувати певний рівень розбіжностей у суспільстві, чим більш різні суспільства, тим більшою мірою ймовірні розбіжності. Також малоймовірно, що погляди суспільства на такі розбіжності залишатимуться незмінними протягом довгого часу. Положення міжнародних документів з прав людини і національних конституцій, як правило, складені дуже розпливчато, що залишає значну свободу дій суддям, які їх інтерпретують. Такі положення актуалізують не тільки питання Конвенції як «живого інструменту», але і поняття «загального (суспільного) консенсусу», який Суд прагне досягти при еволюційному тлумаченні.

Показовою справою у поясненні еволюційного тлумачення та ролі Конвенції як «живого інструменту» є справа *«A, B and C v. Ireland» (2010),* яка стосувалась права на здійснення аборту. Суд пояснює, що «існування консенсусу вже давно грає роль в розвитку й еволюції захисту Конвенції ... Конвенція як «живий інструмент» повинна тлумачитись у світлі сучасних умов... Тому консенсус використовують для виправдання динамічного тлумачення положень Конвенції». У рішенні Суд також аналізує питання загальновизнаності стандартів та консенсусу між державами-учасницями у сфері дозволу абортів: «...всупереч твердженням Уряду, Суд вважає, що насправді є консенсус серед значної більшості Договірних держав Ради Європи у справі забезпечення можливості аборту за більш широким колом підстав, ніж надані відповідно до законодавства Ірландії...».

Окрім того, слід зазначити, що сьогодні Суд все частіше апелює до тенденцій розвитку в галузі міжнародного права, незалежно від того, чи є відповідні документи обов'язковими і чи ратифікували їх більшість договірних держав. Суд брав до уваги: рекомендації та резолюції Комітету Міністрів і Парламентської Асамблеї, доповіді Венеціанської Комісії, доповіді Європейської комісії проти расизму, Європейську Соціальну Хартію, Хартію основних прав ЄС, Європейську конвенцію про імунітет держав, Конвенція Ов'єдо про права людини та біомедицину, Орхуську Конвенцію про доступ до інформації, Конвенції Міжнародної організації праці.

З урахуванням цього стає можливим зробити наступні висновки:

— еволюційний підхід випливає із самого сенсу Конвенції як каталогу прав людини, зміст яких еволюціонує разом з розвитком науки, техніки, моральними настановами суспільства тощо і полягає в інтерпретації права Судом у світлі умов сьогодення;
— еволюційне тлумачення права Європейським судом з прав людини тісно пов'язане з телеологічною (цільовою) інтерпретацією та концепцією «практичних та ефективних прав людини» на противагу їх «теоретичному характеру та ілюзорності»;
— еволюційний підхід передбачає з'ясування наявності консенсусу держав-учасниць Конвенції із ключових змін, які відбуваються у суспільному житті та мають вплив на зміст основоположних прав людини, а також врахування розвитку міжнародного права та його різні джерела при тлумаченні Конвенції;
— нарешті, тлумачення національних положень про права людини у світлі рішень Європейського суду з прав людини може стати надзвичайно важливим засобом впровадження європейських стандартів прав людини у юридичну практику України.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України, завідувач кафедри теорії держави і права НЮУ імені Ярослава Мудрого О. В. Петришин.

Лук'янов Дмитро Васильович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри теорії держави і права

ПРАВОВІ СИСТЕМИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ І РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

В сучасному західному суспільстві національними правовими системами визначено ту межу, яка відокремлює право від релігії. Йому на противагу релігійні правові системи, до яких відноситься у тому числі ісламська, засновані на тісному взаємозв'язку і навіть переплетінні релігії і права.

Втім, не можна заперечити і той факт, що первісно правові системи континентальної Європи мають релігійне, в першу чергу християнське, коріння. Довгий час зв'язок між правом і релігією був настільки ж міцним, як і той, що сьогодні ми спостерігаємо в правових системах ісламського світу. Однак із настанням епохи Просвітництва, яка змінила серед іншого юридичне мислення в Європі, і з розвитком концепції сучасної державності, правові інституції ставали все більш секуляризованими і поступово позбавилися свого релігійного змісту. Проте, слід погодитися із справедливістю зауваження, що світське секуляризоване право й досі приховує в собі певні реліквії, які можуть бути зрозумілі лише за умови звернення до християнської релігії. В Європі саме церква первісно виступила як інституція, що визначає такий консенсус і забезпечує його збереження. Щось схоже відбулося і на Ближньому Сході. Тут мало місце функціональне відокремлення церкви від держави: у той час як султани реалізовували політичну владу, улами виступали вченими-юристами і хранителями законів шаріату. Таким чином, правителі перебували в умовах зв'язаності правом, джерелом якого вони не виступали. Це не було демократією, проте це було чимось, дуже наближеним до верховенства права.

Правова культура Заходу і сьогодні заснована на ідеї природного права або права розуму, що є християнською за походженням. Розуміння вказаного зв'язку між правом і релігією дозволяє поглянути в зовсім іншому світлі на питання законності й справедливості в ісламських суспільствах, так само як і дозволити собі більш широ-

кий погляд на питання секуляризації західного світу. Тим більше що неможна повністю виключати вплив догм шаріату як зводу правил поведінки правовірних мусульман на стан правового життя західної традиції, враховуючи складний конгломерат і співіснування різних культур, традицій, ідей в державах, що сповідують цінності західної цивілізації.

Втім, плідний діалог між західною і східною правовими культурами, частіше за все, приречений на невдачу. Великою мірою це зумовлено тим, що самі дослідники часто знаходяться в полоні досить вузького уявлення про шаріат і мусульманську правову систему в цілому, що, в свою чергу, призводить до надання безумовного пріоритету європейському типу правового мислення, заснованому на визнанні принципу верховенства права, універсальності прав людини і основоположних свобод тощо. Коріння такого ставлення навіть ще більш глибокі. У XXI століття західне суспільство увійшло із світосприйняттям, добре відображеним в концепції «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, що була ним запропонована у 1993 році і розвивалася в його роботах в наступні 15 років. Основний світовий конфлікт, на його думку, — конфлікт цивілізацій. І головний конфлікт майбутнього — конфлікт західних і незахідних цивілізацій, переважним чином — ісламу.

Сьогодні очевидним є той факт, що всі ісламські правові режими, як би їх не було організовано, перебувають під тиском необхідності відповідати технічному, економічному і соціальному розвитку. Це в свою чергу вимагає політичних і правових трансформацій, які, як правило, супроводжуються демократизацією. Відповідно до загальної ідеї модернізації, практично всі мусульманські країни впровадили правові і політичні системи за західним зразком і, як це видно з їх конституцій, визнали принцип народного суверенітету, а не принцип суверенітету Бога. Тим не менше, переважна більшість із цих країн продовжує підтримувати позиції ісламу в державі, хоча тільки деякі із них повністю імплементують шаріат. Крім того, більшість мусульманських країн впроваджує розподіл повноважень або принцип поділу влади, а також визнає права громадян, так само як це передбачено в демократичних системах, хоча при цьому присутня відмінна від західної термінологія. Крім того, дослідники ісламської правової думки констатують певні зміни в її основних положеннях, які дозволяють

стверджувати, що відбувається рух назустріч західному розумінню прав людини і цінності демократії. Зокрема, відзначається, що дискусія про демократію і права людини закріпилася в ісламському дискурсі в кінці XX століття. І якщо ще на початку 90-х років ісламісти наполягали на відсутності необхідності в «західній демократії», а під правами людини розуміли права, даровані Богом, то наприкінці 90-х можна вже було констатувати зміну їх розуміння прав людини і демократії. Їх пов'язують, у першу чергу, із процесами глобалізації, проникненням західних ідей в усі куточки світу, а також із тим, що сила демократії і прав людини походить від сили міжнародної спільноти.

Вказані вище тенденції зумовлюють актуальність звернення до питання про можливість *сприйняття суспільствами із ісламськими правовими системами цінностей, які західні суспільства визнають універсально-цивілізаційними*, — принципи свободи і демократії, а також визнання прав людини, фундаментальних свобод і верховенства права. Як визнають представники ісламської правової думки, «іслам матиме шанс у XXI столітті тільки за умови подолання культурних розбіжностей шляхом інтеграції». З іншого боку, існує потреба визнання з боку європейської правової думки існування значного плюралізму в межах самого ісламу, який завжди характеризувався жвавим обміном із оточуючим середовищем. В сучасних умовах найбільш перспективним слід визнати підхід у встановленні взаємодії і взаєморозуміння при збереженні відмінностей, тобто при збереженні різноманіття і національно-культурної ідентичності.

Малярчук Лілія Ярославівна
Ягеллонський Університет,
Факультет Права та Адміністрації,
докторант, кафедра конституційного права

«НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ» ТА «КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Юридична наука не знала поняття «конституційна ідентичність» (*constitutional identity*) до початку XXI століття. Це поняття сформува-

лось із принципу поваги Європейського Союзу до «національної самобутності» (*national identity*) держав-членів, який закріплено в ч. 2 ст. 4 Договору «Про Європейський Союз» від 7 лютого 1992 року.

Свій розвиток поняття знайшло у рішеннях органів конституційного контролю (Конституційної Ради Франції, Федерального Конституційного Трибуналу Німеччини, Конституційного Трибуналу Польщі, Конституційного Суду Чехії, Конституційного Суду Литви, Угорщини, Австрії та ін.), а потім активно почало розвиватись в доктрині держав-членів Європейського Союзу. До цього часу це поняття має переважно доктринальний характер (дослідження Дж. Реестмана, К. Войтовича, Л. Гарліцького, В. Задурского, М. Граната, М. Поіарес Мадуро, Я. Комарек, М.-П. Ґранґера та ін.) та використовується органами конституційного правосуддя для аргументації рішень про допустимий обсяг передачі повноважень Європейському Союзу (Рішення Конституційного Трибуналу Польщі К 32/09 з 2010 р.).

Відсутня легальна дефініція «конституційної ідентичності», не проаналізовано складові елементи, не встановлено чіткі критерії конституційної ідентичності держави та не проведено співвідношення із суміжними за обсягом поняттями «національна самобутність» та «конституційна традиція», принципами права Європейського Союзу, такими як примат права Європейського Союзу над національним правом, принцип ефективності тощо. В українській юридичній науці ця проблема взагалі не розглядається, хоча вирішення цих питань є важливим для функціонування Європейського Союзу, інтеграції України з ЄС та збереження конституційної ідентичності та національної самобутності держав-членів ЄС. У цій роботі спробуємо лише визначити зміст понять «конституційна ідентичність» та «національна самобутність» та співвіднести їх між собою.

Для вирішення проблеми співвідношення «національної самобутності» та «конституційної ідентичності» необхідно проаналізувати доктринальні погляди, рішення Суду Справедливості ЄС та Конституційних Судів держав-членів ЄС, які використовували ці поняття.

Незрозумілість та розмитість поняття національної самобутності викликало сумніви в здатності до ефективного уникнення нелегітимного втручання ЄС в справи держав-членів ЄС. Для вирішення цієї проблеми поняття «національна самобутність» почало набирати

нормативного характеру. Воно включає специфіку культури, мови, звичаїв, релігії, але також державної самобутності, яка виражається в збереженні основних державних функцій. В широкому значенні з поняттям охорони національної самобутності в ЄС пов'язано охорона безперервності функціонування держав-членів ЄС як суверенних суб'єктів, охорона національної культури, сімейного права, норм, які регулюють відносини між церквою та державою, державної мови тощо. На думку Л. Бесселінка не можна відділити культури суспільства від його національної самобутності. Павло Філіпек бачить в понятті національної самобутності посилання на концепцію «Європа батьківщин», існування якого викликали побоювання зникнення індивідуальних держав в рамках ЄС.

В рішеннях Суду Справедливості ЄС поняття «національної самобутності» використовується рідко. Вперше це поняття з'явилось у рішенні С-379/87, в якому Суд Справедливості визнав, що національна мова (ірландська) може виражати культурну і національну самобутність, навіть якщо цією мовою розмовляє незначна кількість населення. Дана проблема появилась також у справі С-473/93, в якій уряд Люксембургу посилався на принцип збереження національної самобутності держави встановлюючи обмеження доступу до професії вчителя негромадянам Люксембургу, оскільки вчитель повинен передавати учням національні цінності Люксембургу. Посилаючись на розмір держави та демографічну ситуацію уряд аргументував, що вимога громадянства є необхідним елементом збереження національної самобутності Люксембургу. В цьому рішенні Суд Справедливості відкинув аргумент уряду, але визнав, що збереження національної самобутності є легальною метою, яка охороняється правом ЄС.

Наступну можливість визначити поняття національної самобутності Суд Справедливості отримав у справі *Ilonka Sayn-Wittgenstain*, але уникнув цього у своєму рішенні від 22 грудня 2010 року. Уряд Австрії аргументував, що положення закону про скасування шляхетних приставок до прізвищ має за мету охорону національної самобутності, оскільки цим забезпечує принцип рівності перед правом всіх громадян, адже не можна дискримінувати осіб у яких відсутнє шляхетне походження. Проте основою своїх роздумів Суд Справед-

ливості визнав не національну самобутність, а інтерес держави в світлі реалізації принципу публічного порядку.

Генеральний Адвокат ЄС М. Поіарес Мадуро у висновку до справи С-213/07 займає позицію, що поняття «національна самобутність» є ширшим за обсягом і включає в себе конституційну ідентичність держав-членів ЄС, збереження якої є обов'язком ЄС. Більше того, Генеральний Адвокат вважає, що охорона конституційної ідентичності держави може бути аргументом обмеження вимог, які виникають із права ЄС. Однак, охорону конституційної ідентичності не можна розуміти як абсолютний захист всіх принципів державного устрою. Оскільки абсолютна охорона призвела б до використання Конституції в цілях невиконання права ЄС.

Видається, що укомплектованість принципу національної самобутності конституційно-правовими началами переносить обов'язок визначення змісту від Суду Справедливості до Конституційних Судів держав-членів ЄС. Ще від початку 70-х років XX ст. конституційні суди звертали увагу на необхідність охорони правом ЄС конституційної структури держави, конституційного ладу та конституційної ідентичності.

Проте лише при вирішенні питання конституційності Лісабонського Договору (2009) деякі конституційні суди насмілились сформувати власний підхід до розуміння охорони національної самобутності через формування нового поняття конституційної ідентичності. Так, Конституційний Трибунал Польщі вперше вжив дане поняття у рішенні К 32/09 (конституційність Лісабонського Договору) в якому визнав, що поняття конституційна ідентичність складається із безлічі елементів. **По-перше,** встановлює «тверде ядро» основ конституційного ладу, яке не можна передати жодній міжнародній організації. Трибунал намагався виразити нормативний зміст конституційної ідентичності через положення Конституції, Преамбулу, ст. 2 (принципи правової держави, демократичної держави, соціальної справедливості), ст. 4 (влада Народу, принципи безпосередньої та посередньої демократії), ст. 8 (верховенство та пряма дія Конституції), ст. 90 (положення про можливість передачі деяких повноважень держави міжнародній організації у встановлених межах), ч. 2 ст. 104 (присяга послів польському народу), ч. 1 ст. 126 (Президент як

гарант безперервності функціонування держави) Конституції Польщі. **По-друге,** на конституційну ідентичність накладається обов'язок охорони основних принципів конституційного ладу. **По-третє,** складовим елементом конституційної ідентичності є обов'язок охорони прав людини.

Відповідно до рішення Конституційного Трибуналу Польщі складовими елементами конституційної ідентичності Польщі є охорона гідності та прав людини, принципи державності, демократії, принципи правової держави, соціальної справедливості, субсидіарності, вимога забезпечити кращу реалізацію конституційних цінностей та заборона передачі законодавчої влади чи компетенції до створення компетенції. Дані принципи не можуть бути передані до повноважень ЄС, оскільки становлять «тверде ядро» основ конституційного ладу та «конституційну ідентичність» Польщі.

Конституційний Трибунал Польщі в мотивувальній частині рішення (пол. 3.3. К32/09) використовує категорію *Verfassungsidentitдt*, яка появилась у рішеннях Федерального Конституційного Трибуналу Німеччини. Проте, розмежовує між собою поняття конституційна ідентичність та *Verfassungsidentitдt*, перекладаючи його як конституційна самобутність. Конституційний Трибунал Польщі не встановлює чітких критеріїв розмежування конституційної ідентичності та самобутності, чим створює термінологічну плутанину. Видається, що за змістом поняття конституційна ідентичність та самобутність виражають одне і те саме явище, тому в подальшому використовуватимемо поняття конституційної ідентичності і для характеристики німецького досвіду.

Рішення Федерального Конституційного Трибуналу Німеччини від 30 червня 2009 року визначає, що конституційну ідентичність складають фундаментальні принципи конституційного ладу, якими є незмінні принципи закріплені ч. 3 ст. 79 Конституції Німеччини: гідність людини, непорушність прав людини, принцип демократичності, соціальна держава, федералізм, легалізм, суверенність народу, конституціоналізм. Також Федеральний Трибунал Німеччини окреслив свою власну роль як охоронця «конституційної ідентичності». Згідно з цією позицією орган конституційного правосуддя несе відповідальність за гарантування конституційної ідентичності

та конституційності передачі повноважень держави Європейському Союзу. В доктрині Німеччини побутують погляди, що виведений з Преамбули і ч. 1 ст. 23 Основного Закону обов'язок сприяння інтеграції в Європі можна визнати за елемент конституційної ідентичності держави.

Видається, що дані положення не становлять закритого переліку і в подальшому конституційні суди зможуть вирішувати чи інші положення Конституції є елементами конституційної ідентичності. Можна стверджувати, що конституційна ідентичність має характер мета-принципу, колізійної норми (в розумінні міжнародного приватного права) за допомогою якої можна визначити межі розподілу повноважень між ЄС та державами-членами ЄС. Проте для правильного застосування цієї конструкції та виконання обов'язків перед Європейським Союзом необхідно проводити теоретичні дослідження цього поняття як на національному так і на рівні права Європейського Союзу.

Враховуючи прагнення нашої держави до інтеграції з ЄС, вивчення та дослідження конституційної ідентичності України є корисним та дозволить уникнути багатьох проблем у майбутньому.

Мандрікова Катерина Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри теорії держави і права

ЮРИДИЧНІ СТАНДАРТИ, ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА ПРИНЦИПІ РОЗУМНОСТІ

Принцип розумності є загальним принципом права, який має на меті захист правової системи від явно нерозумних моделей поведінки. Зміст принципу розумності складають такі вимоги, які знаходять своє втілення на стадіях нормотворчості і правозастосування: обґрунтованість, послідовність, розсудливість, обачність (відповідність розумним очікуванням), ефективність, доцільність. Втілення принципу розумності до нормотворчої та правозастосовної практи-

ки здійснюється, зокрема, через закріплення розумності в оціночних поняттях, які стають основою для утворення юридичних стандартів оцінки: «розумні строки», «розумна людина», «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підстава», «розумні очікування», «явна необґрунтованість».

Стандартом (зразок, еталон) є критерієм оцінки, тобто сукупністю типових властивостей, які повинні бути притаманні предметам, що оцінюються. Наприклад, ***стандарт «розумна людина»*** знайшов найбільше відображення у деліктному праві. Труднощі при визначенні стандарту обережної поведінки спонукали правові системи дати визначення спочатку стандарту «недбала людина» як такої, поведінка якої не відповідає стандартам поводження, розумним за цих обставин справи. Стандарт «розумна людини» у різних правових системах має різні варіанти: «розумний свідок», «розумна третя особа», «стандарт розумної жертви», «стандарт розумної підозри», «розумний експерт», «розумний присяжний» (англо-американське право), стандарт «розумна опіка» (римське право, континентальне право), «середній член журі» та ін.

Реалізація норм права, реалізація повноважень завжди передбачає обмеженість у часі. Суттю ***стандарту «розумні строки»*** є створення розумних рамок цього часу.

Розумність строків знаходить своє відображення в аспекті застосування норм права суб'єктами владних повноважень. Це яскраво ілюструється численними рішеннями Європейського суду з прав людини (далі — Суд) відносно країн про присудження компенсацій за порушення розумних строків, запровадження різними державами гарантій дотримання розумних строків державою або гарантій виплат компенсацій за їх порушення. Кримінальний процесуальний кодекс України відносить розумність строків до загальних засад кримінального судочинства (ст. 7). Це стало відповіддю на вимоги, які формулює Європейський суд з прав людини. Розумними законодавець вважає строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Для визначення розумності строків кримінального провадження слід брати до уваги:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;
2) поведінку учасників кримінального провадження;
3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ст. 28).

Стандарт «поза розумним сумнівом» уперше був сформульований Європейським судом з прав людини у справі *Ірландія проти Сполученого Королівства* (1978) і став з часом невід'ємною частиною його прецедентного права. Ця формула перекладається різним способом, зокрема «поза всяким сумнівом», «поза розумним сумнівом», «поза розумних підстав для сумнівів», «що не викликає жодного сумніву»[1]. Один відомий фахівець у галузі кримінального права, професор Гленвіл Вільямс зазначив, що немає заперечень твердженням про те, що розумний сумнів — це «той сумнів, в основі якого лежить тямуща причина» або що такий сумнів значить «не просто примхливий сумнів, але такий, якому може надати значущість розумна людина».

Не менш відомим, ніж стандарт «поза розумних сумнівів», є ***стандарт «обґрунтована (розумна) підстава»***, запроваджений у межах кримінального процесу в США (для обшуку і затримання особи). Це право кожної особи підтверджує Четверта Поправка до Конституції США. Найпримітнішою у судовій практиці є справа *Террі проти Огайо (Terry v. Ohio)* (1968), в якому Верховний суд США зробив висновок, що, незважаючи на деяке порушення конституційних гарантій, поліцейський має право проводити «неповний» обшук одягу підозрюваного при його затриманні з метою виявити наявність зброї, використання якої може загрожува-

[1] Практика Європейського суду з прав людини виходить з того, що під «розумним сумнівом» не можна розуміти сумнів, заснований виключно на теоретичній або надуманій ймовірності. «Суд приймає стандарт доказування поза розумним сумнівом, але додає, що таке доведення може випливати з співіснування досить сильних, ясних і взаємоузгоджених висновків або схожих неспростовних презумпцій щодо фактів. У цьому контексті має бути прийнято до уваги поведінку сторін при отриманні доказів».

ти самому поліцейському або оточуючим людям. При цьому працівнику поліції зовсім не потрібно твердої впевненості в наявності у затриманого зброї: він повинен мати розумну підозру в тому, що необхідна негайна дія. Суд таким чином сформулював так звані «принципи справи Террі»:

1) співробітник поліції повинен мати розумну підозру у тому, що необхідно негайно діяти;
2) наявність такої підозри обмежує правило про виключення доказів, які не можуть застосовуватися тільки з причини того, що способи реалізації законної поліцейської діяльності з розслідування часто дуже схожі на порушення конституційних гарантій.

Стандарт «розумні очікування». Принцип «обґрунтованих сподівань» (reasonable expectations, legitimate expectations) належить, за теорією Л. Фуллера, до принципів внутрішньої моральності права (принцип внутрішньої стабільності права) і полягає у тому, що закони, прийняті пізніше, не можуть змінювати правовий статус особи, зафіксований у попередньому законі на чітко визначений період часу, — будь-яке сподівання є обґрунтованим, якщо воно ґарантоване нормативно-правовим актом.

Критерій наявності «розумних очікувань» надає захист особі, якщо буде встановлено, що особа мала розумні очікування приватності, однак ці очікування були порушені. Найбільш ґрунтовно концепція «розумних очікувань» знайшла своє відображення Четвертій поправці до Конституції США. У тлумаченні Верховного Суду США поправка передбачає право на «обґрунтоване очікування прайвесі (приватного життя)» (reasonable expectation of privacy); прайвесі іноді трактують саме як очікування, що конфіденційна персональна інформація про людину, що знаходиться у приватному місці, не буде передана іншим особам або структурам без згоди людини. Верховний суд США називає будинки, ноутбуки, пейджери, сотові телефони та інші електронні пристрої, непрозорі контейнери і пакети, записи, громадські місця, бізнес-приміщення (окрім громадських приймалень) місцями і речами, відносно яких розумно очікувати захисту приватного життя; однак, приміром, залишене перед будинком сміття, що містить папери із конфеден-

ційною інформацією, не припускає наявності розумних очікувань захисту приватного життя.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі *Принцеса Фон Ганновер проти Німеччини (Von Hannover v. Germany)* (1957), яке є одним з найцікавіших рішень у рамках статті 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі — Конвенція), йдеться про захист права на приватне життя відомих у суспільстві осіб (заявниця у справі — Принцеса Ганноверська, старша дочка князя Монако, Рен'є III — скаржилась на порушення статті 8 через розміщення її фото з відпочинку у ЗМІ). Суд зробив висновок про те, що заявниця мала всі підстави для «законного очікування» захисту її приватного життя. У рішенні Суду довелося звернутися до зважування прав, передбачених Конвенцією: право громадськості на отримання інформації та право на захист приватного життя. У рішенні Суд зазначив, що «...визнання людини видатною постаттю сучасності надає їй дуже обмежений захист її приватного життя і її права на контроль використання власного зображення». Проте Суд не визнав обґрунтованим використання такого тлумачення щодо заявниці, оскільки у даному випадку «інтерес громадськості та преси [...] базується виключно на її приналежності до правлячої сім'ї, тоді як сама вона не виконує якихось офіційних функцій...».

Стандарт «явна необґрунтованість» випливає з усталеної і дуже об'ємної практики органів Конвенції, відповідно до якої необґрунтовані скарги можна згрупувати в чотири окремі категорії: скарги «четвертої інстанції», скарги, в яких проглядається явна і очевидна відсутність порушення, скарги, не підкріплені доказами, і, нарешті, незрозумілі й надумані скарги. Суд відхиляє у зв'язку з явною необґрунтованістю скарги, які настільки незрозумілі, що у Суду об'єктивно відсутня можливість зрозуміти факти справи і суть заявляються претензій. Те ж стосується і надуманих скарг, тобто тих, які ґрунтуються на фактах, існування яких об'єктивно неможливо, або які явно суперечать здоровому глузду, або були попросту придумані. У таких випадках відсутність ознак порушення Конвенції очевидно кожному звичайному спостерігачеві, навіть не має юридичної освіти.

Салихов Дамир Равильевич
МГУ имени М. В. Ломоносова,
Юридический факультет,
аспирант кафедры конституционного
и муниципального права

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОВЕДЕНИЯ СТИХИЙНЫХ ПУБЛИЧНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ОТКЛОНЕНИЯ

Стихийные публичные мероприятия являются весьма распространённым явлением во всём мире. Как правило, они возникают спонтанно как общественная реакция на принятие того или иного спорного и неоднозначного решения публичной властью или как ответ на какое-либо событие. При этом далеко не всегда такие акции носят политический характер (например, в результате стихийного бедствия пострадало много людей, а люди, не сговариваясь друг с другом, идут на центральную площадь города с вещами, чтобы помочь пострадавшим). Однако очень часто такие акции становятся последствием вынесения тех или иных судебных решений (например, вынесение обвинительного приговора лидеру оппозиции может вызвать подобную акцию) или же принятия законов, которые вызывают раскол мнений в обществе и пр. Политический характер подобных акций не подлежит сомнению.

С точки зрения теории конституционного права можно говорить о наиболее сложной проблеме, связанной с регулированием проведения публичных мероприятий в целом — проблеме адекватной и своевременной реакции публичной власти на такого рода акции, а также учёта проявлений протеста в обществе при осуществлении власти. Эти вопросы становятся особо значимыми в совокупности с требованиями обеспечения безопасности и общественного порядка при проведении акций, которые в силу своего спонтанного характера, отсутствия единого организатора и заранее определённого

плана проведения невозможно согласовать с компетентными органами власти.

Федеральный закон от 19 июня 2004 года № 54-ФЗ «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» не предусматривает возможности проведения стихийных публичных мероприятий в России, что следует считать существенным пробелом в правовом регулировании.

Однако только в силу спонтанного характера и невозможности установления организатора публичного мероприятия недопустимо считать такое мероприятие a priori незаконным. Важным является сформулированный ещё в XIX веке английским юристом А. В. Дайси постулат о том, что «собрание, возбуждающее незаконную оппозицию, не считается незаконным».

Следует признать, что действующее правовое регулирование неоправданно жёстко по отношению к организаторам и участникам публичных мероприятий.

Результатом целой серии таких акций стало появление нового состава административного правонарушения, диспозиция которого вызывает неподдельный интерес: «организация (а также участие и призывы к участию) ... массового одновременного пребывания и (или) передвижения граждан в общественных местах, публичные призывы к массовому одновременному пребыванию, если это повлекло нарушение общественного порядка или санитарных норм и правил, нарушение функционирования и сохранности объектов жизнеобеспечения или связи либо причинение вреда зеленым насаждениям либо создали помехи движению пешеходов или транспортных средств либо доступу граждан к жилым помещениям или объектам транспортной или социальной инфраструктуры». Учитывая столь расплывчатую формулировку, делаем вывод, что практически любая публичная акция может образовать состав административного правонарушения. Максимальная санкция за такого рода правонарушения равна 300 000 рублей.

Указанная новелла фактически запретила любые непредусмотренные Законом о публичных мероприятиях формы выражения протеста, что видится явно необоснованным.

Принятый 22 октября 2014 года закон существенно ограничил места отправления религиозных обрядов, фактически приравняв их к публичным мероприятиям в случае их проведения вне специально указанных в законе мест. Такой подход законодателя, с одной стороны, направлен на обеспечение баланса интересов граждан и поддержание общественного порядка, с другой — может быть расценен как чрезмерно ограничивающий свободу совести.

Можно говорить о том, что применительно к данным правоотношения сама проблема конституционно-правового регулирования таких мероприятий трансформируется в проблему выхолащивания конституционных норм действующим законодательством. Пожалуй, самый яркий пример — указанное выше ужесточение ответственности за нарушения порядка проведения публичных мероприятий, в результате чего размер административных штрафов оказался выше аналогичной санкции в Уголовном кодексе Российской Федерации.

Вообще, основополагающим здесь становится вопрос поиска баланса интересов между протестующими, оставшейся частью общества и властью и, что самое главное, обеспечение безопасности и правопорядка.

Попытка решения этого вопроса была предпринята, когда по опыту ряда зарубежных стран в российских городах появились специально отведённые места для проведения таких мероприятий. Но можно констатировать, что это не смогло решить проблему, так как затронуло лишь один аспект, который в реальности не является главным.

Другой аспект, связанный с обеспечением безопасности и правопорядка, касается реакции публичной власти на протест. Выше отмечалось, что власть может неадекватно оценить масштаб и значение мирного протеста, либо преувеличив его масштабы, либо, наоборот, недооценив.

Если публичная власть применит оружие против мерно протестующей группы собравшихся спонтанно граждан, это может вызвать резкий рост протестно настроенного населения, и, как результат, вылиться в глубокое противостояние и даже в государственный переворот.

Если же власть, наоборот, расценит протест малой группы граждан как общегосударственный, то это будет означать принятие мер, против которых выступает большинство населения, а значит можно говорить о постепенной утрате легитимности такой власти.

Таким образом, можно говорить о существовании общих закономерностей в регулировании стихийных публичных мероприятий, которые могут быть выражены в следующем. Во-первых, такие акции подлежат правовой институционализации в тех или иных формах. Во-вторых, законодательный приоритет всегда остаётся за теми публичными мероприятиями, которые согласовываются заблаговременно, что абсолютно логично и обосновано. В-третьих, законодатель, не имея возможности в должной мере урегулировать процесс проведения спонтанных акций, как правило, идёт по пути установления административной, уголовной и иной ответственности за предусмотренные законом правонарушения.

Указанные закономерности в полной мере восприняты в законодательстве и правоприменительной практике Российской Федерации. Но нельзя не отметить существенные отклонения, связанные с нарушением баланса интересов заинтересованных субъектов и, как результат, отдельных конституционных принципов.

Важнейшим отклонением является чрезмерная ответственность за нарушения законодательства о проведении публичных мероприятий, в т. ч. в случаях, когда ответственное лицо объективно было не в состоянии выполнить те или иные законные требования. Этот вопрос постарался разрешить Конституционный Суд Российской Федерации, но правоприменительная практика остаётся весьма неоднозначной.

Ещё одно отклонение связано с попыткой создания исчерпывающего перечня публичных мероприятий, которые могут быть проведены. Из этого следует логичный вывод о неправомерности иных мероприятий, что не только не соответствует Конституции, но и явно не реалистично.

Наряду с этим закрепляется ответственность за деяния, которые не являются в должной мере конкретными, что противоречит принципу правовой определённости, который является одним из базовых для конституционного права России.

Таким образом, конституционно-правовое регулирование стихийных публичных мероприятий в Российской Федерации требует большей последовательности, а также учёта базовых конституционных принципов в целях поиска баланса интересов протестующих, общества и государства.

Саміло Ганна Олегівна
Запорізький національний технічний університет,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права

ПРАВА ЛЮДИНИ В «БУДДІЙСЬКИХ» КРАЇНАХ

Ідея універсальності та всебічності прав людини, проголошена у відомих міжнародних документах, пов'язана із вирішенням різноманітних завдань як на міжнародному, так й на державному рівнях. Але в різних країнах права людини реалізуються та захищаються неоднаково. Це пов'язано насамперед із діючим політичним режимом, формою правління, історико-культурною спадщиною та нерідко із релігійними традиціями тієї чи іншої країни. Релігійні вчення відігравали значну роль у формуванні концепції прав людини, а в деяких державах й теперішній час мають суттєвий вплив на реалізацію прав людини. Йдеться як про країни так званої релігійно-традиційної правової системи, так і про деякі держави, в яких релігія має значний вплив на населення та сприйняття ним права взагалі. На наш погляд, до таких країн належать Китай, В'єтнам, Лаос, Монголія, Японія, Корея, Камбоджа та деякі інші. Віднесення цих держав то тієї чи іншої правової родини є дискусійним питанням (деякі вчені відносять їх до релігійно-традиційних правових родин, деякі частину з них — до соціалістичних, деякі бачать риси романо-германської правової системи), на якому ми не будимо зупинятися в рамках даного дослідження, а об'єднаємо їх за тим критерієм, що більшість населення даних країн сповідує буддизм або його течії, який має значний вплив на правовідносини та процес правореалізації.

Як відомо, вказаним країнам поняття права та прав людини є чужим, запозиченим, навіть в мовах деяких з цих країн тривалий час було відсутнє слово, яке визначало би це явище. Населення цих держав, як вже було вказано, переважно сповідує буддизм, який є найстарішою у світі релігією та філософською доктриною. Серед мирових релігій буддизм відрізняється особливим гуманізмом та моральністю, він впливає на поведінку людей, що мешкають у цих країнах, на їхній менталітет, а також опосередковано на політику держави у сфері забезпечення законності та правопорядку.

Буддизм — це насамперед філософське вчення про людину. Це релігія, основними стовпами якої є миролюбність, гуманність, милосердя, доброта. Традиційним в азіатських державах для регулювання суспільних відносин є застосування погоджувальних процедур та пошук компромісу. Але в цих же країнах люди рідко використовують право для вирішення конфліктів, встановлення порядку та справедливості. Право у зв'язку з таким ставленням відіграє незначну роль, до якого звертаються лише у тих випадках, коли вичерпані усі інші засоби розрішити проблемну ситуацію. Державний примус, який є важливою ознакою права, зустрічає несхвалення населення. Це пояснюється тим, що у своїй поведінці люди повинні спиратися не на юридичні норми, а керуватися прагненням до миру та гармонії. А закони, як правило, існують лише для засіб залякування. В деяких випадках (наприклад в Японії) навіть суди наполягають на мирному вирішенні спорів та розробили так звану тактику залучення людей до застосування мирових угод, при цьому не використовуючи право.

Прихильники буддизму наполягають на тому, що одним із важливих принципів діяльності будь-якої держави є не примус та покарання, а перевиховання людей, які вчинили проступок або злочин, згідно із моральними та етичними засадами буддизму. Правосуддя також повинно спиратися на моральні цінності.

В буддизмі існує так званий вісьмиступінчатий шлях до істини. Він передбачає виконання певних правил: праведно вірити; твердо визначити свій шлях; праведно говорити; здійснювати добрі вчинки; вести гідне життя, не заподіювати шкоди живому (уникати будь-якого насильства); праведно мислити; досягати успіхів у пошуку істини. Ці правила не є заповідями, які прописані в певному письмовому

джерелі, їх можна назвати «буддійськими звичаями». Буддизм вчить, що люди повинні жити за моральними нормами, співчувати світу, не приймати участь в неправильних справах. Людина повинна досягти гармонії у відносинах із самим собою та з оточуючими людьми, повинна бути корисною іншим, нести добрі наміри, не вчиняти дій, які можуть заподіяти будь-яку шкоду. Усі ці правила можна ототожнювати із правовими нормами, які мають регулятивні властивості. Правило не вчиняти насильницьких дій є центром буддизму. Ці моральні принципи прямо не декларують права людини, але можна сказати, що вони визначають їх через встановлення обов'язків. Якщо є глобальні права, тоді повинні існувати й такі всеохоплюючі обов'язки (наприклад, реалізація права на життя здійснюється через обов'язок утримуватися від насильства та свавільного позбавлення життя).

Щодо встановлення та захисту прав людини, то в цьому аспекті потрібно згадати Декларацію про всесвітню етику (The Declaraton of a Global Ethic), яка була підписана світовими буддійськими та іншими релігійними лідерами, в тому числі й Далай-ламою XIV, в Чикаго в 1993 році. Автор цього документу Ганс Кюнг зазначає, що дана Декларація може бути визнана як етична підтримка Декларації прав людини ООН. Можна стверджувати, що даний документ підтримує ідею природних прав людини. В ньому вказується, що будь-яка людина має право на повагу до свого життя, гідності, індивідуальності. Також наголошується, що будь-хто, не зважаючи на стать, расу, колір шкіри, розумові та фізичні здібності, соціальне та національне походження, політичні погляди, релігійні уподобання володіє недоторканістю та гідністю, й тому окремі особи і кожна держава зобов'язані шанувати цю гідність та гарантувати ефективний захист особи. Також проголошується, що люди завжди повинні бути суб'єктами прав, робити добро та уникати зла, служити суспільству, ніколи не забуваючи про дітей, інвалідів, людей похилого віку, бідних. Цей акт закликає залишити позаду всі форми панування або зловживання, насильства, робити все можливе для досягнення справедливості і миру. Буддисти усього світу підтримали цю Декларацію, яка повною мірою відображає їхнє ставлення до світу та свого статусу.

Таким чином зрозуміло, що буддисти розглядають концепцію прав людини як правове продовження людської природи. Загальні

права і свободи людини в цьому розумінні можна віднести до людського процвітання та реалізації. А джерело людської гідності знаходиться у здатності людини до участі у чеснотах. Права людини визначають та сприяють напрями людської реалізації.

Можна стверджувати, що концепція прав людини у буддизмі, передбачає реалізацію прав і свобод через обов'язки. Буддизм схвалює Загальну декларацію прав людини (1948). Відмінності між моральним вченням буддизму та міжнародними документами про права людини полягають насамперед у формі, а не у змісті. За державою визнається право захищати кордони та підтримувати порядок. Загальновизнаним є те, що з точки зору буддизму, до функцій держави входить здійснення правосуддя, організація роботи суспільних служб, захист громадян, надання можливості отримати освіту, пропаганда моральних принципів. Згадані країни, які ми умовно назвали «буддійськими», мають особливе ставлення населення до права та захисту прав людини. Права людини тут сприймаються через виконання зобов'язань, що є цілком природним для більшості населення.

Трескин Дмитрий Александрович
Российский университет дружбы народов,
аспирант, кафедра международного права

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОВЫХ ПОЗИЦИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА ПО ДЕЛАМ О РЕАЛИЗАЦИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ ГОМОСЕКСУАЛАМИ

Дискриминация на основании сексуальной ориентации, с проявлениями которой регулярно сталкиваются гомосексуалы, охватывает и сферу родительских прав. В значительной степени это обусловлено повышенным вниманием общества, государства и церкви к институту семьи. На протяжении последних 25 лет правовые позиции Европейского суда по правам человека (далее — ЕСПЧ) по рассмотрению обозначенной группы жалоб претерпели существенные изменения.

По мнению координатора программы «Правовая помощь» движения «Российская ЛГБТ-Сеть» К. Кириченко, жалобы, поступающие в ЕСПЧ и связанные с реализацией родительских прав гомосексуалами, можно условно разделить на следующие категории:

— признание государством отношений, сложившихся между одним из партнеров и ребенком другого партнера;
— определение и защита интересов ребенка в аспекте гомосексуальности его родителя или потенциального усыновителя;
— выплата алиментов на детей от предыдущего гетеросексуального брака в условиях последующего создания однополого союза и другие.

В процессе рассмотрения ЕСПЧ жалоб на предмет соответствия Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод (далее — ЕКПЧ) отсутствие норм национального законодательства, признающих родительские права за однополым партнером биологического родителя ребенка в условиях, когда ребенок с рождения воспитывается в однополой семье, позиция Суда претерпела трансформацию.

Так, по делу «Керкховен и Хинке против Нидерландов» (1992 г.) Европейская комиссия, признавая жалобу неприемлемой, отметила, что в рамках ст. 8 ЕКПЧ (право на уважение частной и семейной жизни) позитивные обязательства государства не распространяются на наделение женщины, проживающей с матерью ребенка, родительскими правами. В решении Европейская комиссия, среди прочего, указала, что законодательство не препятствует совместному проживанию партнерш и ребенка, а единственным практическим последствием отсутствия формального родительского статуса у одной из женщин являются сложности, которые могут возникнуть в случае смерти биологической матери или прекращения отношений по иным причинам.

Спустя семь лет, в решении по аналогичному делу «Салгуэйро да Сильва Моута против Португалии» (1999 г.) ЕСПЧ изменил свою позицию. В жалобе заявитель оспаривал отказ в совместном проживании ребенка с отцом. Национальные суды Португалии обосновывали свое решение сомнительностью обеспечения интересов ребенка в условиях его воспитания в той среде, в которой живет отец (совмест-

но с другим мужчиной), а также указывали, что ребенок нуждается в «традиционной португальской семье», а поскольку гомосексуальность признается отклонением, ребенок не должен проживать и воспитываться в аномальных условиях. Исследуя вопрос о проявлении в отношении заявителя дискриминации по признаку сексуальной ориентации, ЕСПЧ установил: наличие законной цели установления государством различий в обращении (охрана здоровья и прав ребенка) при отсутствии разумной пропорциональности между используемыми для достижения цели средствами и самой целью.

Выработанная позиция ЕСПЧ была изложена в решении по делу *«Е. В. против Франции»* (2008 г.). Суд признал нарушение ст. 8 в сочетании со ст. 14 ЕКПЧ по жалобе на действия властей Французской Республики, отказавших в усыновлении ребенка женщине, постоянно проживающей с другой женщиной. ЕСПЧ отметил: в том случае, если государство предоставляет определенные правовые возможности, не гарантированные напрямую ЕКПЧ, однако попадающие в сферу действия одной из статей (право на индивидуальное усыновление ребенка), дискриминация при их осуществлении также не должна допускаться. Поскольку Франция разрешает усыновление ребенка только одним лицом, реализация этой возможности должна обеспечиваться и гомосексуальным лицам, а отсутствие в семье отцовской ролевой модели не могут служить обоснованием. ЕСПЧ также признал факт различного обращения со стороны французских властей к заявительнице на основании ее сексуальной ориентации.

В последующем решении по делу *«J. M. против Великобритании»* (2010 г.) относительно размера алиментов, выплачиваемых детям, рожденным в гетеросексуальном браке, ЕСПЧ указал, что различия в обращении по признаку сексуальной ориентации, как и по половому признаку, требуют особенно веских и убедительных причин. Власти Великобритании отказались снизить заявительнице размер соответствующих выплат в связи с изменением ее семейного положения — у нее сформировались стабильные однополые отношения. Власти ссылались на положения закона, допускающие снижение размера алиментов лишь в случае создания алиментоплательщиком разнополых семейных отношений (с регистрацией брака или без таковой). При рассмотрении дела в ЕСПЧ представители Великоб-

ритании делали упор на широкую свободу усмотрения, предоставленную государству в отношении признания или непризнания однополых союзов. Учитывая цель норм, устанавливающих возможность снижения размера алиментов при создании новой семьи, — избежать наложения излишнего финансового бремени на родителя, не проживающего вместе с детьми («сложно понять, почему семейные расходы [заявительницы] должны рассматриваться иначе, чем они рассматривались бы в случае формирования ею отношений с мужчиной»), — ЕСПЧ констатировал отсутствие причин, необходимых для оправдания различий в обращении.

При рассмотрении дел о внутрисемейном усыновлении гомосексуалами ЕСПЧ также продемонстрировал гибкость своей позиции. В деле «Гас и Дюбуа против Франции» (2012 г.) речь идет об усыновлении ребенка, зачатого с помощью донорских гамет партнершей его биологической матери. При рассмотрении ситуации заявительниц в сопоставлении с лицами противоположного пола, заключившими гражданское партнерство, ЕСПЧ отметил, что последним также запрещалось простое усыновление. Соответственно, заявительницы не подверглись дискриминации по признаку их сексуальной ориентации и заявленного в жалобе нарушения ст. 14 ЕКПЧ не было. По делу *«Х. и др. против Австрии»* (2013 г.), касающемуся усыновления ребенка партнершей женщины, родившей его ранее вне брака и имеющей над ним единоличную опеку, ЕСПЧ установил, что государство-ответчик не представило убедительных причин, свидетельствующих о том, что исключение усыновления вторым родителем в однополой паре при наличии такой возможности в неженатой разнополой паре являлось необходимым для защиты семьи в традиционном смысле или для защиты интересов ребенка. Следовательно, различие было дискриминационным и имело место нарушение ст. 14 ЕКПЧ.

На основе анализа позиций ЕСПЧ по рассмотренным выше делам, а также с учетом положений Рекомендации Комитета министров Совета Европы государствам-членам о мерах по борьбе с дискриминацией по признакам сексуальной ориентации и гендерной идентичности (31.03.2010) можно сформулировать следующие принципы:

— отношения между двумя лицами одного пола могут признаваться семейной жизнью;

— гомосексуальность родителя или потенциального усыновителя не может оправдывать ограничения его прав;
— для того чтобы различия в обращении между однополыми и разнополыми парами не считались дискриминацией, необходимо доказать наличие веских причин, оправдывающих такое различие, при этом для достижения законной цели, которую ставит перед собой законодательство или судебная практика, нельзя исключать гомосексуалов из сферы действия правовых норм.

Таким образом, практика Европейского суда по правам человека по делам, связанным с реализацией родительских прав гомосексуалами, позволяет сделать вывод о гибкости позиции Суда и его высокой эффективности в качестве средства правовой защиты в противодействии дискриминации на основании сексуальной ориентации на наднациональном уровне.

Устинова Ірина Петрівна
Національний авіаційний університет,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного
та адміністративного права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ І НІМЕЧЧИНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність даної теми полягає в тому, що існує нагальна потреба в подальшому реформуванні та удосконаленні системи фінансового контролю в Україні в ході приближення українського законодавства до європейських стандартів. Парламентський фінансовий контроль в Україні, який проводиться Рахунковою палатою є важливою складовою частиною контролю держави, оскільки він забезпечує своєчасність і точність фінансового планування, наповнення доходної частини бюджетів, розподіл, перерозподіл коштів та їх законне, ефективне, цільове використання. Світовий досвід є важли-

вим джерелом для українського законодавця, оскільки це системи апробовані часом. Організаційна схема державного фінансового контролю зарубіжних країн передбачає існування в галузевих міністерствах власних ревізійних органів, які забезпечують внутрішній контроль за правильністю витрачання державних коштів у системі певного відомства.

Головна роль у системі фінансового контролю України, як і в інших економічно розвинутих країнах, має належати органам, діяльність яких ні організаційно, ні фінансово не залежить від органів чи посадових осіб, уповноважених розпоряджатися суспільними (державними й місцевими) фінансовими та матеріальними ресурсами. З цією метою необхідно вивчати досвід провадження фінансового контролю в інших державах — США, Німеччини, Франції, Нідерландах, Іспанії, Польщі і вибравши те, що найефективніше працює врахувавши українські реалії, запровадити в систему державного фінансового контролю України.

Системі зовнішнього фінансового контролю Німеччини властивий об'ємний, багатогранний взаємопроникаючий підхід до реалізації усіх наданих повноважень, що не залишає «білих плям» у ході контролю. Зовні аудиторські напрями діяльності Федеральної Рахункової палати Німеччини дещо нагадують наші, проте завдяки глибоко продуманій системі законодавчого регулювання зміст і організація їхньої роботи принципово відрізняються. Для визначення завдань з аудиту посадові особи Рахункової палати України, які очолюють певні напрями її діяльності, організовують попередню роботу зі збору, аналізу й оцінювання інформації про наявні результати та проблеми.

Рахункова палата України, за принципом порядку формування органу, віддалено нагадує парламентську модель. Згідно Закону «Про Рахункову палату» Голову Рахункової палати призначає на посаду Верховна Рада України за поданням Голови Верховної Ради України (ст. 10 ч. 1), а «перший заступник, заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Рахункової палати» (ст. 10 ч. 6). Згідно Закону «Про Федеральну рахункову палату Німеччини» Голова Федеральної рахункової палати і його заступник оби-

раються Бундестагом і Бундесратом без обговорення за поданням Федерального уряду.

Остаточно місце Рахункової палати в системі державних органів визначено неоднозначно. Згідно з Конституцією України, Рахункова палата є органом, що діє від імені Верховної Ради України. В Законі ж «Про Рахункову палату» від 11 липня 1996 р. № 315/96-ВР зазначено, що Рахункова палата підпорядкована й підзвітна Верховній Раді, але, попри все, здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших державних органів.

Згідно Закону України «Про Рахункову палату», опираючись у своїй діяльності на Лімську Декларацію керівних принципів аудиту державних фінансів (1977) та Мексиканську Декларацію незалежності ВОКДФ (2007), Рахункова палата України здійснює зв'язки з вищими органами фінансового контролю та відповідними міжнародними організаціями, укладає з ними угоди про співробітництво (ст. 6 п. 12). Для впровадження ідей та досвіду вищих аудиторських організацій світу у 1953 році було створено Міжнародну організацію вищих органів фінансового контролю INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions), до якої входять понад 170 членів, серед яких і Німеччина.

Консультуючи парламент і уряд, Рахункова палата Німеччини насамперед враховує пріоритети майбутнього розвитку країни з метою запобігання марним витратам бюджетних коштів. Слід зазначити, що органи законодавчої і виконавчої влади охоче користуються цими консультаціями.

Завдяки такій співпраці урядові органи і Рахункова палата стають партнерами, діяльність яких підпорядкована спільній меті — підвищенню ефективності роботи, ощадливій і прозорій витраті бюджетних коштів. Елементи такого підходу демонструє і Рахункова палата України. Проте подолання стереотипу сторожкості та недовіри до контрольного органу вимагає дотримання аудиторами принципів моральності, чесності, відкритості й прозорості стосовно результатів своєї роботи.

Незважаючи на великі можливості (зовнішній парламентський контроль, незалежність, колегіальність прийняття рішень тощо), надані законом Рахунковій палаті, її статус і повноваження за умов

нестабільного правового поля все-таки залишаються недостатньо конкретними, містять залишки принципів і методів старої адміністративної системи та дублюючі функції. Тому розробка та вдосконалення нових форм співпраці з міжнародними організаціями та зарубіжними ВОФК, вивчення передового світового досвіду, запровадження у практику діяльності сучасних форм і методів здійснення державного фінансового контролю є, і надалі залишатиметься, пріоритетним напрямком щодо реалізації основних напрямків міжнародного співробітництва Рахункової плати України.

Boberska Kristina Hryhorivna
The Higher Educational Establishment of Ukoopspilka
«Poltava University of Economics and Trade»,
Senior teacher of the Chair of Law

CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT OF GUARANTEEING AND PROTECTING OF THE FREEDOM OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Under the conditions of modern democracies existing rights and freedoms of man and citizen are not only recognized in the world community, are fixed at the constitutional level, but are actually provided through the establishment of the factual and legal conditions for their real actual implementation.

We should agree with Ukrainian researcher V. M. Beschasnyy which states that «the rights despite of the fact that they are widely declared, have no real value without guarantees, which are defined as legal means to ensure the implementation of rights and freedoms of man and citizen». Constitutional guarantees are real only when they are provided by reliable mechanisms for their implementation and are the base of fundamental rights and freedoms providing, just as the constitutional rights do not capture all the legal status of citizens, and only a part of its foundation. The presence and the list of constitutional guarantees form conclusions about the reality of the proclaimed rights, since these guarantees are due

not so much the individual capabilities of the individual citizen, as all the existing constitutional system.

The core of The Basic Law for the Federal Republic of Germany is the institution of rights and freedoms of man and citizen. In determining the basis of the legal status of the individual creators of The Basic Law for the Federal Republic of Germany proceeded from the natural accessory. Constitutional guarantees of rights and freedoms in the Federal Republic of Germany are stipulated by The Basic Law conditions and means (mechanisms) to ensure the peaceful using rights and freedoms and their full protection. Guarantees of rights and freedoms generally are connected with state, regardless of their specific content.

In the chapter «Economic life» of the Weimar Constitution on July 31, 1919 the new state conception in the economic sphere was laid, in which the principle of economic freedom was closely associated with public responsibility for social justice. So, p. 1 of Art. 151 of the Weimar Constitution established that «economic rule of law must comply with the principle of justice, which aims to ensure a decent life for all. Economic freedom of individual must be guaranteed in these ranges». The Constitution imposed on the State the duty to fully support the development of entrepreneurship, while maintaining the «middle class» (to encourage it by legislation «in agriculture, fishing and trade activities» (Art. 164, p. 1 of the Constitution), to promote the inclusion in the overall economic deal «commercial and co-operative societies», to provide «economic freedom of individual» (Art. 151, p. 1 of the Constitution), freedom of contracts in trade turnover (Art. 152, p. 1 of the Constitution), suppress usury (Art. 152, p. 2 of the Constitution), etc.

For the first time in the German constitutional history the fundamental rights of man and citizen have been constituted as directly effective and obligatory for public authorities. Thus, in accordance with Art. 1 of the current Basic Law for the Federal Republic of Germany on May 24, 1949 “<...> human dignity is inviolable. To respect and protect it is the duty of all state authorities. From this perspective, the German people recognize the inviolable and inalienable human rights as the basis of every human community, peace and justice on earth. The following fundamental rights are obligatory for legislative, administrative and judiciary authorities as directly applicable right.”

The Basic Law for the Federal Republic of Germany on May 24, 1949 continues the constitutional socio-economic tradition and is based on the proportionality of the individual economic freedom and social justice, by securing, on the one hand, the general freedom of economic development (Art. 1 of the Basic Law), including inviolability of entrepreneurial initiative, and on the other hand — the social responsibility of the owner (p. 2 of Art. 14 of the Basic Law). In The Basic Law for the Federal Republic of Germany fundamental rights of man and citizen are not only recognized, but are also provided the legal guarantees of rights and duties. In this regard it should be noted such guarantees as the obligation of all state authorities to respect and protect human dignity (p. 1 of Art. 1 of the Basic Law); fundamental rights as directly applicable right and their mandatory for all branches of authorities (p. 3 of Art. 1 of the Basic Law) and etc.

As a general principle in the Basic Law it is stipulated that everyone has the right to the free development of his/her personality, as he/she does not violate the rights of others or offend against the constitutional order or the moral law. It is noteworthy that the Basic Law provides distribution of fundamental rights for legal entities of the Federal Republic of Germany, as these rights can essentially be applied to them. The Basic Law provides for all persons the right to judicial protection of fundamental rights (Art. 19 of the Basic Law).

In accordance with Art. 12 of the Basic Law for the Federal Republic of Germany «All Germans have the right to freely choose profession, place of work and study. Professional activities may be regulated by law». Freedom of entrepreneurship or the right to be engaged in entrepreneurial activity, such as it in the Constitution of Ukraine (Art. 42), is not expressly provided, but follows from the aforementioned provisions of Art. 12 of the Basic Law for the Federal Republic of Germany.

So, the content of the Basic Law of the Federal Republic of Germany leads to the conclusion that the Federal Republic of Germany is a state in which there is a maximum legal protection of legal interests and freedoms of man and citizen. It should be noted that such a stingy legal regulation of social and economic rights of the Basic Law for the Federal Republic of Germany unprofitable differs from most of the constitutions developed countries adopted in the second half of XX century. This gap in the state (constitutional) law of the Federal Republic of Germany is filled

the provisions of The European Social Charter, adopted in 1961, which was developed within the framework of the Council of Europe, ratified by the Federal Republic of Germany and the norms of international law are an integral part of German law and take precedence over the rules of German law.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Афоніна Ольга Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
3 курс, 4 група

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ШЛЯХУ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Питання щодо дотримання засад гендерної рівності стало невід'ємною частиною державної політики країн Європи та складовою їх дієвого громадянського суспільства. Ці країни мають достатньо розвинену законодавчу базу, процес зближення з якою поступово відбувається в Україні. Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія увійшли до п'ятірки лідерів з найвищим індексом гендерної рівності серед інших країн світу за даними «The Global Gender Gap Index 2014». Інші європейські держави також мають досить високі показники.

Таким чином, ми можемо презюмувати, що Європа посідає лідируючі позиції у світі в аспекті поваги громадянами цінностей гендерної рівності. Проте постає питання щодо того, яким був шлях Західної Європи для досягнення рівності як у законодавстві так і на

практиці. Чи органічна для європейців рівність, адже явище стратифікації статей було наявним в багатьох культурах. Актуальність цієї проблеми спонукала авторку даної статті присвятити увагу цьому аспекту суспільних відносин.

Дане питання було розглянуто у працях Л. Буряк, Е. Гідденса, О. Р. Дашковської, І. В. Жилінкової, С. Ю. Лукаша, М. Оссовської, Л. Г. Моргана Дж. С. Милля, О. С. Цокур та багатьох інших. Авторка шляхом аналізу наукових досліджень поставила задачу визначити шлях розвитку гендерного аспекту, зокрема у шлюбі в історії Західної Європи.

Поступово в різних державах формувалися норми про відповідальність чоловіка і батька за підтримання добробуту сім'ї, забезпечення інтересів дружини і дітей. Основним принципом відносин між подружжям став принцип опікування чоловіка над дружиною, що поширював свою дію на їхні особисті, так і на майнові відносини; вирішення усіх важливих питань. Широко відомим є англійський афоризм про те, що чоловік і дружина вважаються одним цілим, і це одне ціле — чоловік.

Жилінкова І. А. пише, що правове становище заміжньої жінки в різних країнах мало істотні особливості і варіювалося залежно від її соціально-економічного становища, належності до того чи іншого прошарку суспільства.

Л. Морган, аналізуючи моногамні сім'ї, зазначав, що передумовою патріархату став той момент, коли з накопиченням власності виникло бажання передавати її дітям, а це стало причиною для виникнення матеріальної основи батьківської влади.

У період середньовіччя шлюбні відносини були особливо регламентовані канонічним правом. Шлюб розглядався як необхідне зло, яке потрібно терпіти, але поширення якого слід обмежити. Церква дозволяла брати шлюб лише один раз. Церковники стверджували, що «один лише чоловік був створений за образом та подобою Бога, тому жінка повинна підкорятися чоловікові, бути служницею та рабинею».

Д. Кленсі-Сміт розглядала проблему у порівняльному контексті іудаїзму, християнства, ісламу, намагаючись відійти від патріархальних стереотипів, якими передбачалась інтерпретація гендерних сю-

жетів з позицій пригніченості жінок у будь-яких релігійних моделях. Сучасна західна історіографія пропонує дихотомічність у підходах щодо розв'язання цієї проблеми, послуговуючись тим, що будь-яка релігія несе елементи як панування, так і підкорення. Подібний підхід дозволяє пояснити, чому жінка водночас могла виступати переможницею і жертвою та дає відповідь на питання як і чому релігійні ідеології і раціональні практики могли в певному сенсі привести жінок до влади і в той же час підкорити їх, нарешті, який механізм забезпечує баланс між володарюванням жінок та їхнім підкоренням.

Становище жінок у германських народах докорінно відрізнялося від статусу римських жінок. Родина в германців являла собою самостійну одиницю, досить міцну і стійку, щоб подолати будь-які безладдя і відбити напади ворогів. Германці, яким загрожувала небезпека, розраховували лише на себе і своїх близьких родичів. Шлюб в Англії будувався на засадах, що жінка не могла виходити заміж за своїм вибором. Рука жінки дворянського була для її сузерена звичайним товаром.

Д. Беннет відзначала, що вибір, перед яким опинилися жінки у XVII–XIX ст., був зумовлений не лише економічними змінами тих століть, але також давніми традиціями, що характеризувались обмеженням жіночих можливостей.

М. Оссовська у своїй роботі «Лицар і буржуа» аналізуючи лицарів у середньовіччя пише, що ставлення лицаря до жінки залежало від того, ким вона була: дамою або простолюдинкою. Негативним фактом було те, що для шлюбу рукоприкладство було справою звичайною, до зламаного носа включно. Авторка цитує М. Грівса: «Слуга в коханні, пан у шлюбі», визначаючи ситуацію подружнього життя, де жінка як і раніше залежала від опіки чоловіки. Також авторка зазначає, що в культурах, де людина прокладала собі шлях мечем, жінки зазвичай цінувалися не надто високо. Не знайдено ні найменших слідів поклоніння жінці в давніх германців, якщо вірити опису їх вдач у Тацита. У кодексі самураїв, який часто порівнювали з кодексом європейського лицарства, жінка взагалі не береться до уваги.

Джоан Келлі пише, що в Європі в епоху Відродження прогрес для жінок розглядався в аспекті «прикріплення» дружини буржуа до будинку і посилені полювання на відьом.

Дж. Миль, британський філософ, економіст і політичний діяч, який відстоював концепцію індивідуальної свободи, наголошував на тому, щоб ніхто не вимагав особливих прав і привілеїв на користь жінок, а вимагали лише скасування існуючих прав і привілеїв на користь чоловіків. Він пропонував поділ влади між обома подружжям, так, щоб кожен користувався необмеженою виконавчою владою по своїй частині, і щоб для будь-якої зміни системи або принципу потрібна згода обох. Розподіл це не може бути й не повинно бути зумовлене законом, тому що тут все залежить від особистих здібностей подружжя.

Законодавство в епоху Великої революції обійшло мовчання основний догмат сім'ї про покору дружини чоловікові. Шлюб, як підстава правового становища заміжньої жінки, уявлявся у вигляді договірних відносин, що істотно не відрізнявся від звичайного договору, проте права людини першого покоління, які з'явилися у той час, встановили юридичну рівність, яка зруйнувала встановлені рамки середньовічного суспільства.

Саме у XX ст. принцип рівноправ'я чоловіків та жінок закріпився як на рівні міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. Вагомим результатом було надання жінкам політичних прав. Як пише Лукаш С. Ю., у другій половині XIX — на початку XX ст. настав важливий етап у розумінні й розвитку демократії. Друге покоління прав людини встановило систему позитивних прав; соціальні, економічні та культурні права дістали нормативне вираження у Загальній декларації прав людини 1948 р., проте тільки у 1979 року Рада Європи визнала рівність одним із керівних принципів своєї роботи на міжурядовому рівні

Тому на основі аналізу думок вчених та істориків, авторка доходить до висновку, що принцип гендерної рівності для європейського суспільства не був характерним в історичному аспекті. У проаналізованих шлюбних відносинах жінки мали досить суперечливе становище, але сучасний розвиток країн Європи будується саме на існуючому громадянському суспільстві, яке дотримується рівності між чоловіками та жінками. Шлях розвитку пройшов від грубої патріархальної сім'ї заснованої на важкій праці, яка обумовлювала підпорядкування слабкого сильному, але розвиток капіталізму, поява

машин зумовили необхідність таких цінностей як свобода, рівність, верховенство права. Проте закріплення першого покоління прав людини після буржуазних революцій таких цінностей було пануючими тільки для певного кола суспільства. З середини XIX ст. з появою лівоцентристських політичних партій у Австрії, Німеччині та інших країнах, почалася боротьба насамперед у парламентах за соціальні права найманих робітників у тому числі і жінок. Це неминуче призвело до боротьби за розширення політичних та виборчих прав насамперед жінок. Таким чином, ми можемо підсумувати, що рівність результат закономірної еволюції людства і у Європі права жінок були зумовлені самим цивілізаційним розвитком. Європейські країни пройшли певний шлях розвитку у гендерних відносинах та визначили чітку систему взаємодії прав вільних і рівноправних громадян з реальним забезпеченням державою їх рівних можливостей.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Бандура Катерина Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 22 група

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ

Життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, яке зумовлене самим єством людини і знаходиться на вершині плеяди соціальних цінностей. Так, ст. 27 Конституції України закріпила, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Поряд з цим, внаслідок прогресивного розвитку людства, виникають права четвертого покоління, які стоять на стику моралі

і права. Ці права пов'язані з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Вони формуються на засадах визнання високого статусу особи, прагнення єдності норм права, моралі, релігії при визначенні поведінки як правової, визнання права на індивідуальність особи, що включає повагу до особливих потреб людини, які надають їй можливість бути несхожою на інших, установлення суверенності людини щодо держави. Одним із прикладів є право на евтаназію, тобто будь яка дія чи, навпаки, бездіяльність, яке по своєму змісту чи наміру призведе до смерті, яка має за ціль усунути біль та страждання.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що існує цілий ряд питань, пов'язаних із проблемою евтаназії, відповіді на які досі не знайдено. Сучасні науковці до сьогодні не можуть дійти згоди та вирішити питання: чи може евтаназія мати будь-яке моральне обґрунтування? Чи закріплювати за людиною це право юридично? Чи можлива легалізація евтаназії в Україні?

Так, Європейський Суд з прав людини неодноразово тлумачив питання, які за змістом зводяться до права на евтаназію. У справі «Прітті проти Сполученого Королівства», Суд визначив свою позицію, згідно якої держава має утримуватися не лише від умисного та незаконного позбавлення життя, а й уживати належних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. У всіх справах, які розглядав Суд, він постійно наголошував на обов'язку держави забезпечувати захист життя. На думку Суду, жодного права померти — чи то з допомогою третьої особи, чи з допомогою державного органу — не має.

Однак, є провідні держави, які легалізували евтаназію. Першість у Європі сьогодні займає Голландія. Саме там 2 квітня 2002 р. було прийнято закон «Про припинення життя за бажанням чи допомогу в самогубстві», яким було легально закріплено можливість здійснення асистованого суїциду та евтаназії. Відповідно до цього закону кожен, хто досяг 16 років, має право самостійно визначити порядок та спосіб завершення свого життя. Для фізичних осіб у віці від 12 до 16 років для здійснення цього акту необхідним є згода своїх батьків чи інших законних представників. Лікар, який здійснює евтаназію, повинен бути впевнений у тому, що прохання хворого є самостійним,

багаторазово повторюваним та добре обдуманим, а страждання особи, які вона відчувала, є тривалими та нестерпними.

Наразі на сучасному етапі розвитку України, питання евтаназії є відкритим. Спроба легалізувати пасивну евтаназію була здійснена при підготовці проекту Цивільного кодексу України у 2003 році. Однак в оста- точному варіанті даного законодавчого акту дана пропозиція не знайшла свого відображення. На сьогодні пункт 2 ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України забороняє пасивну евтаназію, а пункт 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії — навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань».

Таким чином, на даний час в Україні право людини на життя є невід'ємним правом фізичної особи, яке забезпечує її природне існування та захищене міжнародними та національними нормативно-правовими актами. Реалізація цього права відбувається в контексті положення ст.3 Конституції України, де людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Білоусов Микола Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Конституція України гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ

чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55). Однією з найефективніших міжнародних судових установ, до яких мають право звертатися громадяни України, є Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого визнана нашою державою ще 17 липня 1997 року.

Європейський суд з прав людини є міжнародним органом, який за умов, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав. Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13), згода на обов'язковість яких надана державами — сторонами Конвенції.

У Європейському суді з прав людини можна оскаржити лише поведінку (рішення, дії, бездіяльність) держави в особі її органів, установ, організацій, посадових осіб чи інших владних суб'єктів. Європейський суд з прав людини до поведінки держави прирівнює і діяльність органів місцевого самоврядування. Людина може оскаржити рішення, дії або бездіяльність держави в особі як одного, так і кількох, вказаних суб'єктів (наприклад, одночасно подати скаргу і на дії органу виконавчої влади щодо порушення прав, і на діяльність суду, в результаті якої суб'єкт подання не одержав належного захисту). Проте Європейський суд з прав людини розглядає заяви щодо порушень лише тих прав та свобод, що гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини. Конвенція захищає, зокрема, такі права:

1) право на життя;
2) право на справедливий суд;
3) право на свободу та особисту недоторканність;
4) право на оскарження у справі про кримінальне правопорушення;
5) право на повагу до приватного і сімейного життя;
6) право на свободу думки, совісті і віросповідання тощо. Конвенція, зокрема, забороняє:
    1) катування і нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання;

2) застосування покарання без закону;
3) використання рабства і примусової праці;
4) дискримінацію особи та інше.

До Європейського суду з прав людини може звернутися кожен, хто вважає, що державою було порушено його права, гарантовані Конвецією про захист прав людини і основоположних свобод та/або протоколами до неї. Конвенція передбачає два типи звернень до Суду: міждержавні заяви (заява однієї держави-учасниці про порушення прав людини іншою державою-учасницею Конвенції) та індивідуальні заяви, які можуть подаватися будь-якою особою, групами осіб (якщо порушення їхніх прав допущені на підставі ідентичних фактів), юридичними особами або неурядовими організаціями, які вважають, що їхні права чи свободи, гарантовані Конвенцією, було порушено державою. На практиці, більшість заяв про порушення, які надходять до Суду, є індивідуальними.

Відповідачем у Суді завжди є уряд держави, проти якої подається заява. Україну як відповідача у Європейському суді з прав людини представляє Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини.

За загальним правилом звернутися до Європейського суду з прав людини можна протягом шести місяців з дня ухвалення остаточного рішення національного суду, яке не підлягає оскарженню. Тобто, зазвичай перебіг строку розпочинається з наступного дня після ухвалення рішення відповідним вищим спеціалізованим судом за наслідками касаційного перегляду справи. А якщо рішення у справі не може бути оскаржене у касаційному порядку, — з дня ухвалення рішення судом останньої інстанції. Якщо людина не була присутня під час проголошення остаточного судового рішення чи не знала про його ухвалення, або не мала можливості з ним ознайомитися одразу після його проголошення, то перебіг шестимісячного строку починається з моменту, коли вона або її представнику фактично стало відомо про це рішення.

За результатами розгляду справи по суті Суд може:

1) встановити відсутність порушення державою-відповідачем порушення Конвенції та протоколів до неї;

2) визнати порушення державою-відповідачем положень Конвенції і (або) протоколів до неї. При цьому Суд може визнати порушення прав лише частково (тобто щодо частини фактів, на які позивач скаржився, а інші визнати такими, які не є порушенням Конвенції). Якщо ухваленим рішенням визнається порушення державою положень Конвенції, Суд одночасно вирішує питання щодо присудження заявнику компенсації матеріальної та/або моральної шкоди у формі справедливої сатисфакції (грошової компенсації) та судових витрат з урахуванням наданих заявником доказів таких витрат. Рішення Суду підлягає виконанню з дня, коли воно набуває статусу остаточного.

23 лютого 2006 року був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який гарантував, що рішення Суду є обов'язковим для виконання Україною. Контроль за належним виконанням рішень Суду здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

Станом на 31 березня 2014 року Україна посідає 1 місце за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини: з трохи більше 96 тисяч скарг, 13,6 тис. (19,5%) — скарги проти України. Лише кілька відсотків (2–3%) визнані прийнятими. Загальна статистика щодо України (період 1997–2014) — 1002 рішень. 23 березня 2015 року Рада Європи підготувала зведену статистику виконання рішень Суду країнами-членами організації, за якою у 2014 році Україна суттєво зменшила виплати у справах, в яких наша держава програла позивачам в ЄСПЛ, накопичивши через це значну заборгованість.

Отже, громадянам України нарівні з громадянами Європейських держав надається право звертатися до Європейського суду з прав людини. Проте вкрай необхідно вдосконалювати національні механізми захисту прав людини, зокрема найдієвіший його елемент — судову систему України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Воробйов Дмитро Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

ПРАКТИКА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ

Пересадка органів — один із крайніх засобів врятування життя людини, тому його конституційно-правове й нормативно-правове регулювання є дуже актуальним. Актуальним також є розвиток наукової та матеріальної бази.

Але дуже актуальним є це питання з огляду існування різних релігійних поглядів, на проблему трансплантації органів, певним чином є конфлікт між: необхідністю, і релігійними поглядами. Яким чином цей конфлікт потрібно розв'язати?

Конституційно-правові та етично-правові аспекти трансплантації органів та донорства крові були предметом досліджень вчених Г. В. Чеботарьової, Ю. І. Максимчука, О. Г. Пелагеша, Н. В. Коробцової, О. Ю. Кашинцевої. Однак їхні дослідження, зокрема, можливість розв'язання конфліктів між потребою, конституційно-правовими і релігійно-правовими нормами, не отримали належного висвітлення.

Трансплантація (від лат. *transplantatio* — пересаджування) — метод, що полягає в пересадці реципієнту органа або тканини (трансплантата), взятих у донора, а також клонованих тканин, штучних імплантантів, методом хірургічного втручання.

Трансплантація як метод лікування низки найтяжчих захворювань людини застосовується саме тоді, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я хворого іншими методами лікування неможливе.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а в статтях 27 і 49 закріпленні права людини на життя і охорону здоров'я та медичну допомогу. Сьогодні в Україні функціонують 7 центрів органної трансплантації, а саме в Донецьку, Києві, Одесі, Харкові, Запоріжжі, Дніпропетровську та Львові.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2000 р. № 695 «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», трансплантацію органів мають право виконувати ще дві наукові установи НАМН України — Інститут серцево-судинної хірургії ім. М. М. Амосова та Інститут урології. На сьогодні в Україні проживає 894 особи з пересадженими органами. Кількість органних трансплантацій в Україні не перевищує 100–117 на рік. В основному виконується трансплантація нирки від живого родинного донора (90%), що становить 1,6 на 1 млн населення, в той час як в Австрії цей показник становить 81,5, в Іспанії — 85,6, у США — 76,7 на 1 млн населення.

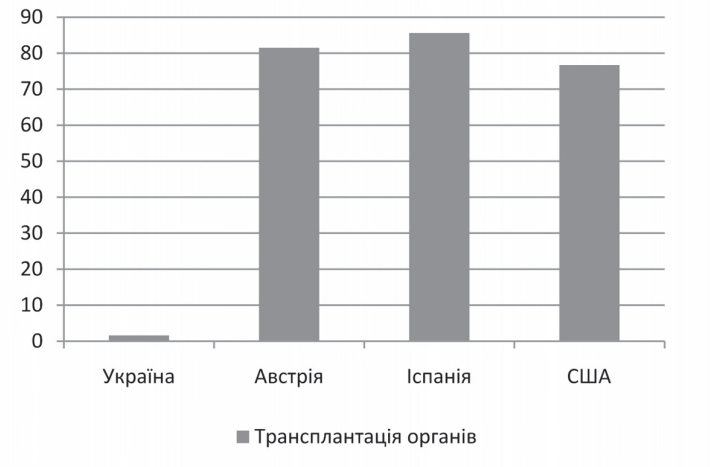

Трансплантація нирки від живого донора на 1 млн. населення

Як ми бачимо, в Україні трансплантація має дуже важливе значення так як відповідно до ст. 3, 27, 49 Конституції України, головним обов'язком держави — забезпечення права на життя та на охорону здоров'я, що є показником цивілізованості держави. Разом з тим, ст. 35 Конституції України закріплює, право кожної людини на свободу світогляду та віросповідання. В Україні існують деякі релігії, які забороняють пересадку органів. Як бути в такому разі? Чим і якими нормами керуватись у зазначених ситуаціях?

УГКЦ вітає донорство органів і прагне змінити ставлення суспільства до цього. **Мова повинна йти лише про дарування, а не про**

продаж», — про це заявив відповідальний за соціальне служіння в УГКЦ о. Андрій Нагірняк. Як наголосив о. Андрій, Церква виступає проти комерціалізації процесу донорства. А ось безкорисливе дарування цілком можливе. Римсько-католицька церква вважає, що донорство в трансплантології — це акт милосердя і етичний борг. Католицька Хартія працівників охорони здоров'я оцінює трансплантологію як «служіння життя», в якому відбувається «приношення частини себе, своїй крові і плоті, щоб продовжували життя й інші». Донорство допускається лише на добровільній основі. Протестантські богослови визнають законність існування людини, що отримала орган від іншого, проте продаж органів вважається аморальним.

У іудаїзмі брати органи для трансплантації можна лише за умови, що людина сама перед смертю вирішила це і сім'я при цьому не заперечує . Ортодоксальні іудеї можуть відмовитися від пересадки органів або переливання крові, якщо процедура не буде освячена равином. У буддизмі пересадка органів вважається можливою лише від живого донора за умови, що це було на користь хворому.

Рада Ісламської академії правознавства на своїй 4-ій сесії в 1988 р. прийняла Постанову № 26 (1/4) про проблеми трансплантації органів живої і померлої людини. У ній сказано, що трансплантація органу людини з одного місця його тіла на інше вирішується у випадку, якщо очікувана користь від операції очевидним чином переважає можливу шкоду і якщо метою операції є відновлення втраченого органу, відновлення його форми або природної функції, усунення його дефекту або спотворення, які приносять людині фізичні або етичні страждання. Шаріат забороняє трансплантацію життєво важливих органів живої людини, а також органів, пересадка яких спричиняє погіршення життєво важливих функцій, хоча і не загрожує летальним результатом. Трансплантація органів від трупа дозволяється за умови, якщо від цього залежить життя або одна з життєво важливих функцій організму, і сам донор за життя або його родичі після смерті надали згоду на трансплантацію органу. У випадку, якщо особа померлого не піддається ідентифікації або не встановлені спадкоємці, то згода на трансплантацію дає повноважний глава мусульман. Таким чином, Шаріатом закріплюється принцип презумпції незгоди.

У ісламі трансплантація органів допустима лише під контролем уповноваженого на це спеціалізованої установи. Під час лікування Свідків Єгови перед медиками виникають особливі труднощі. Через глибокі релігійні переконання члени цієї конфесії відмовляються від донорської або власної цільної крові. Багато Свідків погоджується на використання таких апаратів, як «серце — легені», «штучна нирка», та подібної техніки, якщо їх попередньо заповнено кровозамінником і коли штучний кровообіг не переривається. На превеликий жаль дані особливості не враховані й не врегульовані в ЗУ» Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». Хірурги часто відмовлялися оперувати Свідків, вважаючи, що ставлення цих пацієнтів до використання препаратів крові «зв'язує медикам руки». Але нині багато лікарів дивляться на це, просто як на додаткове ускладнення, яке випробує їхню майстерність. Застосування сьогодні і в майбутньому гідроксиетилового крохмалю, великих доз внутрішньовенних ін'єкцій декстрану заліза і використання «ультразвукового скальпеля» є дуже перспективним і не викликає у Свідків жодних заперечень. Крім того, якщо розроблений недавно кровозамінник Fluosol-DA виявиться безпечним і ефективним, його застосування теж не суперечитиме переконанням Свідків, про що докладніше пояснюється у медичному науковому відеофільмі. У трьох фільмах, зібраних на диску, визнані фахівці з усього світу обговорюють медичні, юридичні та етичні принципи, пов'язані з альтернативами переливанню крові. Таким чином, хворий і лікар можуть об'єднати свої зусилля у боротьбі з цією особливою проблемою.

Таким чином, розв'язати системну тріаду:

1) показання лікарів щодо необхідності пересадки органів;
2) правові можливості для цього і
3) різні, часто діаметрально протилежні, погляди різних релігій щодо трансплантації органів поки що є справою доволі непростою. Необхідна, як уявляється, велика і кропітка роз'яснювальна робота щодо цінності життя, що можливо в результаті пошуку взаємопорозуміння між лікарями, юристами та представниками різних релігійних конфесій.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Гайдук Анна Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ IV ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ

Ми живемо в новому, сучасному світі. Із кожним роком з'являються нововведення в різних галузях: економіки, медицини, права, технологій тощо. Завдяки еволюції суспільства людина може більш повноцінно, багатогранно реалізувати себе й свої можливості. У наш час дуже гостро постають питання про те, на що саме має право людина. На сьогодні у чинному законодавстві закріплені, зокрема, право на життя, повагу до особистості, захист житла, свободу совісті і віросповідання, економічні, політичні та екологічні права громадян. Однак, із плином часу виникає потреба у розширенні переліку відповідних правових можливостей.

У цілому, права і свободи людини розвивалися згідно з такими тенденціями, як: соціалізація; демократизація; гуманізація; інтернаціоналізація; широке закріплення на конституційному рівні основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; зближення правового статусу громадянина і правового статусу людини, оскільки більшість держав світу надають іноземцям національний режим перебування на своїй території.

Проблематика класифікації прав людини неодноразово ставала предметом вивчення таких українських науковців як В. Г. Буткевич, М. М. Антонович, П. М. Рабинович, В. В. Мицик, Ю. С. Шемшученко, Л. Г. Заблоцька, Л. Д. Тимченко, М. О. Баймуратов та інших.

У Конституції України закріплено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1). Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21 Основного Закону). Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Теоретики прав людини залежно від походження прав людини їх поділяють на три покоління. Однак, деякі вчені сьогодні наголошують на доцільності формулювання питання щодо визначення прав людини четвертого і наступних поколінь, що з'єднують в собі як розробку нових пріоритетних тем у відповідній царині, так і їх реалізацію за допомогою міжнародного контролю, моніторингу за дотриманням прав і свобод.

Вважають, що четверте покоління прав почало формуватися в 1990-х рр., Науковці пропонують віднести до цього покоління право на захист людини від загроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетики людини і відкриттями в галузі біології; інформаційні права і технології і права людства (право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні та ін.). До прав IV покоління можна віднести права на: зміну статі, трансплантацію органів, штучне запліднення, клонування, евтаназію, одностатеві шлюби, використання віртуальної реальності, право на аборт.

Четверте покоління прав людини ґрунтується на незалежному й альтернативному виборі форми правомірної поведінки та пов'язане з визначенням автономії особи. Р. Кравченко зазначає, що термін «особиста автономія» припускає єдність відносного й абсолютного. Особиста автономія інтерпретується як співвідношення факторів незалежності та залежності. Вона включає соціальний, культурний і антропологічний вимір, інтегрує їх в вигляді багатовимірної цілісності, в якій органічно взаємодіють фактори негативної та позитивної свободи, творчості й само творчості.

Багато вчених дискутують стосовно того, чи необхідно закріплювати зазначені права в законодавстві тим самим створюючи нові передумови для їх реалізація. Адже, якщо подивитися на окреслену проблему з точки зору релігії (та й моралі), то зміна статі має бути забороненою.

Водночас, під впливом науково-технічного прогресу в Україні було закріплено на законодавчому рівні можливість зміни статі. Так, ст. 51 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» встановлює, що на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань, які встановлюються Міністерством охорони здоров'я України, йому може бути проведено шляхом

медичного втручання в акредитованих закладах охорони здоров'я зміну (корекцію) його статевої належності. Особі, якій було здійснено зміну статевої належності, видається медичне свідоцтво, на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі. Також було видано ряд підзаконних актів, які детальніше регулюють порядок реалізації цього права людини четвертого покоління.

У сучасний період склалася парадоксальна ситуація: цінність життя людини як особистого немайнового блага зростає, що призвело до міжнародного та національного правового закріплення норм, які забезпечують всебічний захист життя. У той же час життя окремої людини день за днем знецінюється. На цьому тлі особливо актуальною постає проблема евтаназії, що тривалий час дискутується в спеціалізованій літературі і має як прибічників, так і противників цього способу припинення життя людини. Оксфордський словник трактує термін «евтаназія» трояко: по-перше, це спокійна, легка смерть; по-друге, — засіб, необхідний для її досягнення; по-третє, — дії (бездіяльність), необхідні для здійснення такої смерті.

Особливої гостроти проблема набула в період розробки проекту Цивільного кодексу України, автори якого пропонували на одному з етапів узаконити пасивну форму евтаназії. Діючий Цивільний кодекс України у ч. 4 ст. 281 закріплює заборону задовольнити прохання фізичної особи про припинення її життя. Слід звернути увагу на те, що забороняється як пасивна евтаназія (відмова від заходів, що продовжують життя пацієнту, який помирає), так і активна (навмисне прискорення за допомогою медичних засобів за бажанням хворого безболісної смерті або умертвіння невиліковного хворого з метою припинення його страждань) (ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я).

Таким чином, четверте покоління прав людини — це незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, що ґрунтується на автономії в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії. Проте, на наше переконання, варто уникати закріплення нових медичних досягнень, розширюючи перелік прав людини, до повного з'ясування наслідків такого втручання в організм людини. Отже, питання нормативного закріплення переліку прав, що

належать до четвертого покоління, мають стати предметом жвавої громадської дискусії, всебічного наукового аналізу і лише після цього можуть вирішуватися на законодавчому рівні.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Денисенко Олеся Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

В українській Конституції, як і в більшості інших, закріплюється невід'ємне право кожної людини на життя. Виникає питання: якщо є право на життя, то чому немає права на «блаженну смерть» (саме так перекладається з грецької термін «евтаназія»)?

Перехід актуальності цієї проблеми на новий рівень, головним чином, зумовлений значним розвитком науки, особливо медицини. Згідно з ч. 3 ст. 52 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії — умисного прискорення смерті або умертвіння невиліковного хворого з метою припинення його страждань». На додаток, за здійснення евтаназії в Україні передбачена юридична відповідальність. Зокрема ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу прямо забороняє задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя. Фактично така дія кваліфікується за ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу, як вбивство. Тобто діє абсолютна заборона на умертвіння. Але оскільки це питання є дуже дискусійним з морально-етичної точки зору, то в нашій державі воно досі залишається відкритим до змін і в правовому полі.

Неготовність українського суспільства до введення такого явища важко заперечувати, адже, з погляду сучасного неоднозначного соціально-політичного розвитку, враховуючи зміни менталітету

людей, відстрочка впровадження евтаназії пов'язана з неможливістю належним чином визначити правомірність здійснення евтаназії, ймовірністю зловживань з боку медичного персоналу, й тим, що, так званий, «дозвіл на вбивство» може стати гальмом для пошуку більш ефективних засобів лікування тяжкохворих.

Говорячи про правовий аспект даної проблеми потрібно зауважити, що в Україні законодавче закріплення евтаназії вже розглядалось Верховною Радою в 2007 році, але опір духовенства призупинив даний процес. Лицемірно буде ігнорувати й той факт, що в Україні періодично реєструються акти, так званої, «тіньової» евтаназії, що підтверджує, з одного боку, неефективне правове регулювання цієї сфери кримінального законодавства, а з іншого, волевиявлення певної частини населення до реалізації свого права на смерть. Крім того, як зазначає А. Малиновський, відмовляючи людині у здійсненні добровільного припинення життя, держава і суспільство тим самим обмежує її у свободі, таким чином порушуючи основоположне право людини на свободу, закріплене ст. 29 Конституції.

В реалізації законодавчого закріплення евтаназії наглядним прикладом є довготривалий і складний процес, що тривав у Нідерландах, Бельгії, Швеції, Фінляндії, Люксембурзі, штатах Вашингтон та Орегон в США. Так, У 2002 році нижня палата парламенту Бельгії легалізувала евтаназію, затвердивши відповідний законопроект. Він передбачає перелік важливих умов, запозичення яких сприяло б розвитку зазначеного питання в Україні. По-перше, людина повинна все знати про свою хворобу, про методи і способи лікування. По-друге, для отримання права на евтаназію, пацієнт, що страждає невиліковною хворобою, повинен досягти повноліття. Ще однією умовою є те, що особа повинна бути в свідомості і письмово підтвердити свій намір піти з життя. У випадку, якщо вона не може писати, це повинна зробити її довірена особа. І, нарешті, для того, щоб рішення було остаточним і виваженим, евтаназія повинна проводитися мінімум через місяць після відповідного прохання пацієнта. Важливо зазначити, що в якості додаткової гарантії легітимності евтаназії закон надає бельгійцям можливість безкоштовно отримувати знеболюючі препарати, щоб ті, кому не вистачає грошей, не йшли на добровільну смерть через нездатність витримати важкий біль.

Звичайно, слід зазначити, що не зовсім правильним є рекомендувати однакові методи запровадження в країнах, які відрізняються за багатьма культурними, економічними, правовими характеристиками і національними особливостями. А отже, в правовому аспекті легалізації евтаназії, важливо звернути увагу на необхідність розробки оригінальних методів впровадження даного явища в юридичному полі України з урахуванням національних та соціально-політичних чинників.

На нашу думку, евтаназія — це прояв гуманізму, а тому необхідність її легалізації є неминучою у процесі модернізації суспільної думки та розширення доктринальних меж сфери прав людини. А отже, ставши на шлях законодавчого закріплення евтаназії, законотворець повинен раціонально перейняти деякі аспекти досвіду інших країн не виключаючи національних особливостей вітчизняного правотворення, запровадити зміни у Конституції, «Основах законодавства України про охорону здоров'я», внести відповідну норму до Кримінального кодексу, згідно якої евтаназія не є караним діянням. Така модифікація правового матеріалу має на меті врегулювання права на гідну смерть як природного, що не тільки розширить перелік прав людини, а й певним чином демократизують національну правову систему.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Дикань Дарина Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний коледж,
1 курс, група ПК-13

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У США

У більшості країн, де допускається вільна участь громадян у політичному житті, визнається право людини впливати на роботу державних органів та представляти власні інтереси. Сполучені

Штати Америки є країною з доволі потужним конституційно-правовим регулюванням. Яскравим прикладом протягом усієї історії постають її владні інститути, які завжди мали реакцію громадськості у формі петицій на прийняття ними нормативно-правових актів.

У світовій науковій думці накопичено значний досвід вивчення даної проблематики. У Сполучених Штатах Америки на поставлену проблему одним з перших звернув увагу В. Вільсон. Надалі проблематику законодавчого регулювання громадськістю вивчали у своїх роботах американські науковці Д. Трумен, А. Бентлі, П. Херрінг, К. Шрифтгіссер. Пізніше це питання було висвітлено у роботах зарубіжних і меншою мірою радянських науковців Дж. Беррі, Б. Волпа, Дж. Грінвуда, Р. Девідсона, С. Зотова, У. Курчевської, Б. Левіна, С. Перегудова, В. Сімона, Р. Хрібнера та ін.

Конституційно-правовим підґрунтям для інституціонального оформлення впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів стало право на звернення громадян до органів влади з петиціями про задоволення скарг, гарантоване першою поправкою до Конституції США.

Історично першою та найбільш поширеною формою впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США є направлення американськими громадянами індивідуальних або колективних клопотань до органів публічної влади для підтримки або навпаки блокування прийняття певного нормативно-правового акту. Направлення відбуваються у вигляді заяв, скарг, пропозицій поштою (електронною поштою), телеграфних або факсимільних повідомлень чи іншої кореспонденції посадовим та службовим особам органів публічної влади.

Представники громадськості окрім петицій також широко практикують організацію міжміських телефонних дзвінків виборців до офісу свого парламентаря з питань, які є предметом впливу.

Петиції, які подані до Конгресу щодо прийняття чи відхилення того чи іншого законопроекту, передаються до Комітету щодо питань законодавчої юрисдикції, який визначає їхній зміст та передає за належністю відповідному парламентському комітету.

Більшість поданих громадськістю петицій у формі законопроектів подається саме до Палати представників, члени якої більше співпрацюють зі своїми виборцями, ніж сенатори.

Також, сутнісною рисою законодавчої ініціативи у США є право парламентаря вносити до своєї Палати не лише законопроект, а й пропозицію щодо ініціювання його розробки. В такому разі конгресмен чи сенатор повинні подати до своєї Палати петицію про необхідність розробки бажаного законопроекту. Палата розглядає подану петицію та приймає щодо неї резолюцію. Якщо остання позитивного змісту, то комітет Палати доручається розробити запропонований законопроект. Тут існує два шляхи реалізації права петицій. Перший — направлення громадянами клопотань парламентарю про розробку необхідного законопроекту. Другий — подання конгресменом чи сенатором на основі отриманих клопотань громадян власної петиції про розробку законопроекту.

Обов'язковим етапом процедури розробки і прийняття органами публічного управління нормативних актів у США є публікація їх остаточного варіанта з детальним поясненням причин їх прийняття.

Закріплена американським законодавством процедура прийняття нормативно-правових актів ставить за мету якнайширше врахувати публічні інтереси. Тому, з огляду на позитивний досвід Сполучених Штатів Америки в Україні варто звернути увагу на питання про участь громадськості у процесі прийняття рішень державновладними структурами. Хоча законодавством України задекларовано цілий спектр прав громадян щодо забезпечення взаємодії влади з громадськістю, але чітко не визначено такого важливого поняття як «залучення громадян до прийняття рішень». Ключовим моментом, якому слід приділити належну увагу, є забезпечення ефективної реалізації цих прав.

У 2009 році до Верховної Ради України був поданий законопроект «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». Проте цей законопроект так і не був прийнятий. Однак, прийняття подібного акта допомогло б активізувати діалог між суспільством і державною, забезпечити врахування під час прийняття нормативно-правових актів інтересів громадян. Участь громадськості в ухваленні рішень є одним із найефективніших засобів гарантування

довгострокового успіху співпраці місцевої влади та громадськості. Тому важливим стратегічним напрямком є стимулювання державою місцевих органів самоврядування до поширення практики залучення населення у процесі прийняття нормативно-правових актів та управлінських рішень в цілому. Як говорив англійський соціолог Карл Раймунд Попер: «Демократичні інститути не можуть удосконалюватися самі — їх вдосконалення залежить від нас».

Науковий керівник: к. ю. н., викладач ПЮК НЮУ імені Ярослава Мудрого К.О. Полтава.

Касьян Юлія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 21 група

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОКУРОРСЬКОЇ ЕТИКИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Особливість здійснення професійної діяльності прокурорів полягає в тому, що вона, зазвичай, прямо чи побічно зачіпає права та свободи громадян, що потребує окремої характеристики з точки зору їх впливу на моральний зміст цієї діяльності, адже, залежно від того, яким чином у етичному сенсі він здійснюватиме свою діяльність, й буде формуватися легітимність влади і забезпечуватимуться інтереси держави й суспільства в цілому.

Побудова в Україні правової соціальної держави та адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу обумовлюють необхідність удосконалення правової бази функціонування органів прокуратури України, зокрема що стосується етичної діяльності прокурора як важливого компонента ефективного здійснення ним своєї діяльності.

Як відомо, ще у 2001 році Резолюції Ради Європи № 1244 «Щодо виконання обов'язків і зобов'язань України» Парламентська Асамб-

лея Ради Європи здійснила ряд зобов'язань щодо необхідності України змінити роль та функції прокуратури України з метою забезпечити їх відповідність європейським стандартам.

Отже, одним із перших європейських документів, що визначає основні засади етики та поведінки прокурорів є Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 р., де у пункті 1 зазначено, що: «особи, відібрані як обвинувачі, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку та кваліфікацію».

Більш деталізовано, морально-етичні вимоги до прокурорів висвітлені у Стандартах професійної відповідальності прав і обов'язків прокурорів, ухвалених Міжнародною Асоціацією прокурорів у 1999 році. У цьому документі автори рекомендують прокурорам всіх країн завжди підтримувати честь та гідність своєї професії, поводитись професійно, згідно закону, правил та етики поведінки прокурора, дотримуватись норм чесності тощо. Закладені в стандартах МАП норми, фактично, стали основою морально-етичних вимог до прокурорів в національних правових системах багатьох країн світу, у тому числі й України. Дані положення були закладені в основу подальших міжнародних документів з питань професійної етики та поведінки прокурорів.

Так, у 2005 р. Конференцією Генеральних прокурорів Європи були прийняті Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (так звані Будапештські принципи), які систематизували, конкретизували та дещо доповнили визначені різними міжнародними організаціями морально-етичні та професійні вимоги до прокурорської діяльності. Зокрема, у документі зазначені основні обов'язки прокурорів: виконувати свої функції відповідно до національного та міжнародного законодавства, справедливо, неупереджено та оперативно; поважати, захищати та підтримувати гідність та права людини; усвідомлювати, що діяльність прокурорів здійснюється від імені та в інтересах суспільства; намагатись знаходити справедливий баланс між загальними інтересами суспільства та інтересами і правами індивіда. Згідно вимог даного документу прокурор повинен: постійно підтримувати честь і гідність своєї професії; завжди поводити себе професійно; відповідати найвищим принципам чесності та старанності; не піддаватися особистим та приватним

інтересам, публічному та медіа тиску; поважати право всіх людей бути рівними перед законом та не надавати привілеїв чи не робити обмежень за ознаками раси, статі, кольору шкіри, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження або за іншими ознаками; зберігати професійну таємницю; поважати погляди інших осіб, їх законні інтереси та таємницю.

Ще одним, не менш важливим міжнародним документом, який регулює дане питання є Рекомендація № 19 (2000) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» від 6 жовтня 2000 р., де зазначається що прокурори повинні належним чином опікуватися про інтереси свідків, брати до уваги думки, заклопотаність потерпілих від злочину, коли порушені їхні особисті інтереси, і вживати заходів, які б забезпечили поінформованість потерпілих від злочину відносно їх прав та ходу справи.

До європейських джерел правого регулювання діяльності прокурорів варто віднести і Кодекс поведінки прокурорських працівників, затверджений 31 травня 2005 року конференцією Генеральних прокурорів країн-членів Ради Європи, який знайшов своє відтворення в українському законодавстві, і був введений в дію 1 грудня 2012 р. Деякі науковці вважають, що існування кодексів поведінки та спроба скрупульозної деталізації етичних правил є не зовсім доцільною, оскільки створюються ненавмисні прогалини в регулюванні даних питань. Проте, безсумнівно, що наявність Кодексу професійної поведінки має перевагу наочності та підвищує авторитет державного органу чи посадової особи у суспільстві.

Також, неможливо не відзначити Основні засади професійної етики юристів України від 16 травня 2001 року, які виступають важливою передумовою реалізації можливостей і потенціалу юристів у професійній діяльності, зокрема і прокурорів, та є певним узагальненням морально допустимих стандартів поведінки юристів.

Отже, можна констатувати, що міжнародні документи у сфері прокурорської етики звертають увагу прокурорів саме на повагу людської гідності та на захист їх прав. Наголошується на важливості чесності, професійності, послідовності та поінформованості прокурорів. Однак, варто зазначити, що проаналізовані вище міжнародні

акти не містять норм щодо відповідальності за невідповідність тим чи іншим міжнародним стандартам, і це цілком зрозуміло, адже, більшість з них носять рекомендаційний характер. Тому, наразі, нагальною постає проблема відносно застосування цих стандартів, зокрема і в Україні, та введення їх у систему чинного законодавства України, хоча на них і є відповідні посилання, зокрема у Кодексі професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Д. Новак.

Лінніченко Богдан Андрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Головним, фундаментальним правом людини, що забезпечує її існування є право на життя. Міжнародні нормативно-правові акти, які гарантують права та свободи людини, а також Конституція України визначають право на життя невід'ємним правом кожної фізичної особи, покладаючи на державу обов'язок його захищати.

Поряд існує право фізичної особи розпоряджатися своїм життям, можливість піддавати його значному ризику, а також вирішувати питання про припинення життя. Саме через це право евтаназія постає як конфліктне та суперечливе явище.

Велику роль тут грають деякі фактори, а саме: «легка смерть» відповідає внутрішній волі помираючого, це його волевиявлення; це знак гуманності; це процедура, що здійснюється за допомоги медичного працівника за його проханням або (в деяких випадках) проханням його родичів. До того ж з точки зору моральності, евтаназія — єдиний вірний вихід.

Та чи можна розглядати евтаназію як життєво необхідну потребу людини, яка могла б бути покладена в основу відповідного особисто-

го немайнового права — права людини на евтаназію, закріпленого законом? Вважаємо, що так, адже тут прямо реалізується принцип визнання людини, а отже й її думки, добробуту найвищими соціальними цінностями.

Кожна людина — це особистість, вона є абсолютною цінністю. Її ставлення до речей та явищ, її думка та воля, принципи за якими вона живе — це невід'ємні частини суті самої людини. І як раз тоді, коли людина перебуває у стані невиліковної хвороби, що спричиняє їй нестерпних фізичних чи психічних страждань у неї виникає потреба припинити ці страждання. Виникає потреба у повазі до її суті, до надання цінності її проханню. Таке прохання, до того ж, не порушує права інших людей.

Варто погодитись з М. Малеїною, яка, обґрунтовуючи позитивні риси евтаназії вказує на те, що найвищою цінністю є реальний добробут людини. Не кожен має сили лежати паралізованим, обходитися без сторонньої допомоги, відчувати постійний, нестерпний біль; не у всіх однакове уявлення про якісні параметри життя.

Застосування евтаназії відповідає одному із визначальних принципів існування права — принципу гуманізму. Як правильно сказав філософ Дж. Рейглес, якщо хвора людина розуміє, що їй залишилися лічені дні й вона не може більше терпіти страшного болю, то активна евтаназія є гуманною, оскільки позбавляє хворого страждань.

Щодо форм евтаназії, то зрозуміло, що поряд із кінцевим результатом юридичне значення тієї чи іншої форми є однаковим. З першого погляду здається, що активна форма евтаназії є прямим вбивством, а пасивна — лише діянням, що призвело до смерті. На цю думку наштовхує також те, що у деяких країнах законодавством дозволена пасивна форма «легкої смерті». Такими країнами є, насамперед: Бельгія, Нідерланди, Швеція, Фінляндія, Швейцарія, Німеччина. Хоча, на наше переконання, обидві форми мають однакове юридичне значення, а концентрувати увагу треба лише на гуманності цієї процедури.

Національним законодавством не дозволена будь-яка форма евтаназії в Україні, зокрема, про це йдеться в п. 2 ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України, який забороняє пасивну евтаназію, а також в п. 3 ст. 52 цього нормативного акту, в якому забороняється й активна евтаназія.

На практиці позбавлення людини життя за її добровільною кваліфікується як умисне вбивство (ст. 115 Кримінального Кодексу України).

Одне із проведених в Україні соціологічних опитувань свідчить про те, що вітчизняним законодавцям слід серйозно поставитися до питання закріплення на законодавчому рівні евтаназії як суб'єктивного права людини: 51% українців вважають, що здійснення евтаназії повинно бути дозволено. Водночас і в Цивільному Кодексі України і в Основах законодавства про охорону здоров'я закріплена протилежна думка. Окрім того, і активна, і пасивна евтаназія визнаються як злочини, що свідчить про дещо консервативний, на наш погляд, підхід законодавців до цієї проблеми.

Підсумовуючи слід зазначити, що саме сьогодні питання щодо легалізації «легкої смерті» має бути вирішено на законодавчому рівні. Незважаючи на те, що евтаназія, на перший погляд, це злочинне діяння або ж самогубство, потрібно побачити, що вона є найвищим проявом гуманності по відношенню до хворої людини, повагою її волі, думок.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Мандрікова Олександра Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури,
2 курс, 24 група

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ НА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Актуальність теми дослідження обумовлена відсутністю чіткої регламентації відносин сурогатного материнства, що виникають при укладанні договору про надання таких послуг в Україні.

Насамперед слід зазначити, що сурогатне материнство є цілком законним явищем на території України. Але нормативно-правове регулювання цих відносин має певні прогалини та колізії.

У науці немає однозначної точки зору щодо правової природи договору про сурогатне материнство.

Предметом договору на практиці зазвичай є виношування дитини та її народження та подальша передача ї подружжю, що викликає суперечливі питання. По-перше, деякі вченні говорять про те, що це може суперечити ст. 35 Конвенції про права дитини, де чітко встановлена заборона на торгівлю дітьми у будь-яких цілях і будь-якій формі. У цьому аспекті зазначають, що договір (угоду) про сурогатне материнство треба віднести до нікчемних правочинів, які порушують засади моралі та правопорядку і не можуть породжувати правових наслідків.

По-друге потрібно врахувати й те, що може народитися двійня чи трійня, що в свою чергу може бути не охоплено предметом договору. Через те, що даний договір є непоіменованним і в законодавстві немає типових умов його укладання договорів й виникають непорозуміння, які можуть призвести до серйозних конфліктів між сторонами договору.

При віднесенні такого договору до цивільно-правового, виникає питання щодо його місця в системі цивільного права. Згідно ч. 1 ст. 626 ЦК України договором вважається домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. У ст. 627 ЦК також передбачається свобода укладання договору, що створює умови для обрання сторонами договору на сурогатне материнство самостійно обирати правову модель поведінки. Більшість вчених характеризують договір на сурогатне материнство як такий що має характеристики договору про надання послуг, за яким одна сторона(виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Але не є коректним вважати договір на сурогатне материнство суто договором про надання послуг, адже замовник зацікавлений не тільки в якості нада-

них послуг(виношування дитини), а й в кінцевому результаті — здорова дитина, а це навіть створює підстави для характеристики його як договору підряду.

Проте з іншого необхідно враховувати і елементи сімейно правового характеру цього договору, так як він в подальшому направлений на виникнення сімейних правовідносин між батьками (замовниками) та народженою дитиною. Власне кажучи, при його укладенні в майбутньому виникають ті правовідносини, які безпосередньо мають бути врегульованими сімейним законодавством.

Отже, розглядаючи правову природу даного договору, можна дійти висновку, що він є змішаним договором, в якому укладення, права та обов'язки сторін регулюються нормами цивільного права, а сам факт імплантації зародка з метою появи нового суб'єкта сімейного права — дитини та визначення її походження регулюється сімейним правом. Таким чином, на нашу думку на сучасному етапі регулювання договірних відносин щодо сурогатного материнства є недосконалими, адже вони передбачені різними правовими нормами, що може призвести до колізій. Необхідним є закріплення типових умов укладання договору на сурогатне материнство, адже у такому разі, будуть передбачені його особливості, що дозволить зменшити кількість непорозумінь під час укладання цих договорів, а права та інтереси всіх сторін будуть захищені та гарантовані.

Такі типові умови повинні передбачати чітко визначений коло суб'єктів, предмет договору, права та обов'язки сторін. Також вважаємо за необхідне передбачити у таких умовах пункт щодо правових наслідків у разі виникнення непередбачених обставин (народження дитини з вадами, народження мертвої дитини, розірвання шлюбу генетичних батьків, смерть одного з генетичних батьків тощо). Обов'язковим також вважаємо включення до таких типових умов розділу про відповідальність сторін у разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків та передбачити відповідальність за такі дії.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри цивільного права № 1 НЮУ імені Ярослава Мудрого А. Г. Донець.

Савенко Яна Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

На сучасному етапі становлення України як демократичної, соціальної та правової держави головним її обов'язком є забезпечення та реалізація прав і свобод людини і громадянина. Досягненню цієї мети сприяють різні органи публічної влади в Україні, особливе місце серед яких посідає інститут омбудсмена. Цим і обумовлюється актуальність обраної теми.

Зазначене питання досліджували такі видатні науковці, як В. Бойцова, І. Дідковська, К. Закоморна, І. Зелінський, Б. Лоренц, О. Майданник, О. Марцеляк, Ю. Тодика, М. Орзіх та інші.

Статті 1, 2 Загальної декларації прав людини і громадянина зазначають, що усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах, що кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Ці положення також імплементовані у національне законодавство України шляхом їх закріплення у статтях 21, 24 Конституції України. Саме для реалізації та захисту цих та інших положень, створюються органи публічної влади, такі як президент, парламент, уряд, судова система, прокуратура тощо. Водночас для більшої ефективності запроваджується такий особливий інститут в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина як омбудсмен.

Омбудсмен (від швед. ombudsman «представник») — посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб. Уперше цю посаду було засновано парламентом Швеції у 1809 році, із часом такий пост почав запроваджува-

тися в інших країнах Північної Європи. Зараз цей інститут на національному, регіональному і місцевому рівнях діє більш як у 100 державах світу.

В Україні діяльність омбудсмена на конституційному рівні регулюється статтею 101 Основного Закону, в якій зазначається, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а частиною 2 статті 55 гарантовано, що кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Прийнятий 23 грудня 1997 року Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі — Закон), який набрав чинності 15 січня 1998 року, передбачає створення «сильної» моделі омбудсмена, яка характеризується такими рисами:

1) особливим конституційним статусом;
2) незалежністю від будь-якого органу державної влади або місцевого самоврядування, їх посадових осіб (адже, відповідно до статті 5 Закону, він обирається на посаду Верховною Радою України шляхом таємного голосування і строк перебування такої особи на посаді не збігається зі строком повноважень парламенту України, що свідчить про те, що омбудсмен є політично нейтральною, незалежною посадовою особою);
3) широкою юрисдикцією (яка поширюється як на органи державної влади, включаючи суди, так і на органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб);
4) значними повноваженнями омбудсмена (у тому числі з власної ініціативи для виявлення випадків порушень прав людини та здійснення постійного моніторингу за станом дотримання прав і свобод людини);
5) правом ініціювати обов'язкові для розгляду подання з викладенням рекомендацій щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини;
6) можливістю безпосереднього звернення до Уповноваженого широких верств населення (на відміну від багатьох країн, на захист омбудсмена можуть розраховувати не тільки грома-

дяни України, а й інші особи — іноземці, особи без громадянства, які перебувають на території України);

7) гнучкістю та неформальністю процедури (безоплатний і відкритий доступ);
8) свободою дій щодо відкриття провадження у тій чи іншій справі;
9) єдиною моделлю омбудсмена на національному рівні та інші.

Стаття 4 Закону вказує на те, що діяльність Уповноваженого доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє і не підміняє їх, тобто, інститут омбудсмена виступає додатковим засобом захисту прав і свобод людини в Україні щодо інших правозахисних механізмів.

Основними недоліками конституційно-правового статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини сьогодні, на нашу думку, є:

1) рекомендаційний характер щорічних доповідей Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, з якими, згідно зі статтею 85 Основного Закону, він виступає у Верховній Раді України, що на практиці не тягне за собою будь-яких активних дій з боку парламенту та відповідних органів державної влади задля їх реалізації;
2) законодавча неврегульованість його представництва на місцях;
3) відсутність застосовування диференціації омбудсменів, так як їх діяльність буде спрямована безпосередньо на окремі права людини в кожній сфері її життя (дітей і неповнолітніх, учнів, студентів, військовослужбовців, безробітних, осіб похилого віку, споживачів тощо);
4) відсутність відповідальності за ігнорування актів реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:
   — подання Уповноваженого, відповідно до статті 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України» — це акт, який виноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжит-

тя відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

— конституційне подання Уповноваженого, відповідно до статей 13, 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та статей 40, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» — це акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) законів України та інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, актів Президента Україна, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, на підставі скарг громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

— особливим видом подання відповідно до статей 30, 38 Закону України «Про Вищу Раду юстиції» є подання Уповноваженого до Вищої Ради юстиції про звільнення судді з посади або про відкриття дисциплінарного провадження щодо суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів.

Проте, омбудсмен не наділений юридично-владними повноваженнями, його рішення не мають імперативного характеру, акти реагування не завжди якісно та своєчасно розглядаються. Вважаємо за доцільне ввести адміністративну відповідальність за невжиття заходів щодо подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

5) відсутність «парламентського фільтру», коли скарги громадян подаються тільки через депутатів парламенту, а не безпосередньо омбудсмену, так як Уповноважений отримує велику кількість скарг, що не дає йому можливості розглядати їх всі по суті повно, всебічно та вчасно;

6) непоінформованість населення щодо можливості звернення до омбудсмена;

7) недостатнє фінансування діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Таким чином, інститут омбудсмена є досить ефективним засобом реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, тому посідає важливе місце у системі конституційних державних органів, які здійснюють таку діяльність. Проте, існує необхідність подальшого вдосконалення правової основи діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і громадянина та дотримання міжнародних прав людини.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Тарасенко Наталія Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 15 група

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Загальновизнано, що на даному етапі розвитку людства, усі сфери суспільного життя опинилися під впливом глобалізації, яка зумовлює їх стандартизацію та взаємозв'язок. Дане універсальне за своєю природою явище охоплює не тільки світову економіку, політику, культуру, засоби масової інформації, а й інші аспекти державного та громадського життя, передусім право. Посилення взаємозалежності національних правових систем, їх уніфікація призводять до ускладнення і розширення переліку критеріїв класифікації національних правових систем за певними ознаками. Враховуючи значимість правової глобалізації як домінуючого фактору впливу на національне право, одним із критеріїв типологізації національних правових систем є ступінь їх глобалізованості. Дослідження впливу

нових тенденцій і явищ на вітчизняну правову систему, питання її ідентифікації в контексті правої глобалізації, з огляду на активну участь України у загальносвітових інтеграційних процесах, насамперед у сфері права, є безумовно, актуальним.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що феномен глобалізації, окремі питання розвитку права в умовах глобалізації стали предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких як Л. А. Луць, Н. М. Оніщенко, Л. Г. Удовика, М. Н. Марченко, М. В. Савчин, проте проблема визначення типу правової системи України за ступенем глобалізовності не дістала належного висвітлення, що також актуалізує дослідження репрезентованої теми.

Саме правова глобалізація є одним з найважливіших аспектів загальної глобалізації, що суттєво впливає на державно-правову сферу і призводить до трансформації і модернізації державно-правових інститутів, універсалізації норм і відносин у рамках національного, регіонального та міжнародного права. Саме єдність, уніфікованість права є тією основою, без якої неможлива сама глобалізація. Зміни формального і змістовного характеру в правових системах дозволяють розглядати глобалізацію як критерій типологізації правових систем.

Ґрунтуючись на критерії правової глобалізації, правові системи розподіляють на такі типи: глобалізовані, фрагментарно глобалізовані, глокалізовані, локалізовані. За ступенем глобалізованості правова система України є фрагментарно глобалізованою. Вона функціонує та розвивається, враховуючи окремі складові правової глобалізації, але низка її елементів залишається в незмінному вигляді. Ідентифікувати вітчизняну правову систему саме як фрагментарно глобалізовану дає підстави нижченаведений аналіз її окремих якісних та кількісних характеристик, які складають зміст критерію глобалізації.

Серед головних аспектів трансформації правової системи України, насамперед варто виділити зміни процесів нормотворчості та правозастосування. На фоні глобалізації розширюється кількість суб'єктів нормотворчості, що відбувається під впливом постійної появи нових проблем, вирішення яких вимагає

обов'язкового правового регулювання як на національному і міжнаціональному рівнях. Це, відповідно, зумовлює посилення ролі міжнародного права в національному законодавстві, пріоритет якого є визнаним в Україні. Впливом глобалізаційних процесів на правозастосування є удосконалення процесуального законодавства, що в Україні реалізується не повною мірою та в уповільнених темпах, залишаючи велику кількість проблем, які потребують активної нормотворчої роботи, що є підтвердженням належності правової системи України до перехідного типу правових систем за ступенем глобалізованості. Не менш важливими є зміни в правовій ідеології, а саме поширення світових та європейських стандартів, насамперед у сфері захисту прав та свобод людини, їх відображення в правовій політиці, правовій культурі. Зокрема, одним із показників глобалізованості є суттєва зміна концепції прав і свобод людини і громадянина. Питання їх реалізації та дотримання перестало бути виключно внутрішньою справою України, а набуло наднаціонального рівня. Безумовно, процеси адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що є складовою євроінтеграційної стратегії нашої держави, також варто враховувати в процесі ідентифікації правової системи України за ступенем її глобалізованості.

Істотним показником глобалізованості є зміна концепції джерел права, яка головним чином проявляється в посиленні ролі судового прецеденту в системі джерел національного права в рамках правової системи України. Все більшого значення набувають принципи права, які є ефективним засобом подолання виникаючих між нормами національного та міжнародного права колізій.

Аналіз зазначених аспектів дає підстави вважати правову систему України саме фрагментарно глобалізованою правовою системою, оскільки вона функціонує й розвивається, враховуючи окремі складові правової глобалізації, але, очевидним є те, що велика кількість її елементів залишається в незмінному вигляді.

Таким чином, дослідивши сутність глобалізації як критерію типологізації правових систем та проаналізувавши окремі показники глобалізованості правової системи України, можна визнати її належність до фрагментно-глобалізованого типу, що є перехідним

етапом в контексті глобалізації правової системи, оскільки наявні істотні ознаки процесу правової глобалізації, але простежується невизначеність подальшого розвитку, зокрема наявність чисельних прогалин та колізій в законодавстві, збереження національної правової традиції України та в цілому сталий вигляд низки її елементів. Наслідком зміцнення тенденції традиціоналізму у вітчизняній правовій системі може стати перехід до локалізованого типу. У випадку подолання існуючих недоліків та посилення політики правової інтернаціоналізації та уніфікації, правова система України може стати глобалізованою.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Druviete Inese
Riga Graduate School of Law
Docent

THE HUMAN DIMENSION IN ENSURING CAPACITY OF DEMOCRATIC INFRASTRUCTURE

Ukraine's commitment for creating democratic structures is placed at a very prominent place in the Preamble of the *Association Agreement between the European Union and Ukraine*. The respect for common European values of democracy, respect for human rights and fundamental freedoms and rule of law is a continuous journey and its preparatory stages include goals that have to be achieved in regard to institutions and procedures establishing the rule of law. In order to ensure the fulfilment of Ukraine's commitments to building sustainable democracy the creation and successful working of structures that are essential for ensuring the observation of human and civil rights are of paramount importance.

The infrastructure of democratic institutions and the human factor form two very important elements for fulfilment of these goals. The Latvian experience from the period before the accession to the

European Union along with that of many other countries may serve as a useful example in creating of the democratic structures in Ukraine. Building the infrastructure as such may appear as a manageable task to achieve as ample direction and assistance is available from the European Union's side and examples are easy to find. The challenge lies in operation of this infrastructure. The main element of democratic institutions certainly is determined by the human factor — both those people who are working in these institutions and the society in which these institutions operate.

The quality of performance of people working in these institutions is determined not only by the legal framework or availability of resources but also by the prestige of civil society institutions as such and vice versa. As proven by many examples the more authoritative the people, who work at democratic institutions, say the NGOs, the higher is the prestige of these establishments in the society with corresponding ability to impact the government agenda and form public opinion. The official and non-official status of people working in these establishments determines the real contribution of the whole sector to the rule of law and democracy. A strong and authoritative individual may earn a very high respect with the government representatives and the wider public which is unrivalled by any state actor in achieving progress for the rule of law establishment. For example, a Bangladeshi NGO called Bangladesh Legal Aid and Services Trust (BLAST) alongside with the other NGO the Ain Salish Kendro (ASK) with their very well-educated and authoritative leadership despite lacking formal legal status has a very strong impact in promoting rule of law and good governance. This capacity along with its ability to hold the public officials accountable before the society is appreciated by the Nordic countries and the EU which offers different assistance, including that of strengthening the personal capacity of the people working at these NGOs. The lessons that Latvia has learned correspond to those that have been confirmed by the scholars. The NGOs the most relevant also in the other countries in which the European Union or its Member States continue to offer the development aid as well as educational aid for the prospective leaders of the civil society.

Latvia undisputedly had benefited from foreign educated personnel of the NGOs in setting up and operation of civil society and democratic

infrastructure. Therefore, acknowledging the usefulness of her experience that may benefit countries such as Ukraine Latvia with some other donors has set up infrastructure for passing of this knowledge and experience to potential opinion leaders. For example, the *Advanced Programme in Law and Economics for the European Neighbourhood Policy Countries, Central Asia and the Republic of Kosovo* administered by the *Riga Graduate School of Law* is targeted at strong individuals representing among others also civil society and academia. The next call for applicants for fully funded scholarships opens on 25th May, 2015.

Aside from educated authoritative leaders the other human element of this success lies with the ability of these leaders and their respective organisations in helping to form the public opinion for greater support to democratic institutions or processes whether public or private. The experience shows that those policy goals and initiatives that are not properly explained and supported by the society largely fail whereas those that are supported by the opinion leaders and the society at large are successful despite any hardships and difficulties. Perception of the austerity measures and popular reaction to those provide a good illustration when, for example, comparing Latvian and Greek experience. Therefore the importance of conveying the goals to the wider society should not be underestimated and the NGOs have a very significant role as “ambassadors” of civic society and democratic values.

Acting as society opinion formers the influential and authoritative NGO leaders can fulfil multiple roles as advocates for the democratic values. Engagement may range from the NGO sector being the catalysts for exposing democracy abuses and human rights violations to acting as catalysts for action by government in concern. By bringing up various issues into the public agenda the NGOs may have the capacity to promote change. As they possess real-time information of the events on the ground they may influence change by spreading the information that is used by scholars, media and after all also the foreign governments. In addition to acknowledging the issues the NGOs also have a role in articulating and formulating the problems for wider society to understand them and to become concerned with the issue. By gaining either non-formal authority or even formal recognition as

official government partner the civil society players may engage into policy-making process by becoming monitors of the processes or even law-makers advisers.

Therefore it is highly important to increase the level of awareness and engagement of both groups of people: the NGO leaders and the public at large. Only with high respect for the opinion of the NGO players and well-informed society is possible establishment and successful functioning of democratic institutions.

Секція 4

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Байрачний Вадим Олегович
Національний Аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського
«Харківський Авіаційний інститут»,
аспірант, кафедра філософії

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Історичний досвід розвитку людської цивілізації наочно свідчить про те, що всі великі соціальні перетворення, які коли-небудь проводилися, були успішні в тій мірі, в якій в них свідомо і відповідально брали участь передові сили соціуму, як організовано, так і одноособово. Відповідальність, що виявляється у всіх сферах життєдіяльності індивіда, виступає критерієм оцінки його взаємовідносин і взаємодії з іншими членами соціуму, проявом його діяльності та її наслідків у відношенні процесів працюючих на історичну перспективу.

Сьогодні в суспільстві очевидно спостерігається криза структури традиційних базових цінностей, викликана зростаючим впливом європейської цивілізації, що означає розширення свободи, незалежності, ініціативності з одного боку, а з іншого — відсутність у громадян почуття відповідальності за зміни, які відбуваються

в країні, прагнення перекласти відповідальність на певні верстви суспільства або державу в цілому.

Соціальна відповідальність поки не постає в якості смислової квінтесенції системи цінностей і ціннісних орієнтирів, а також регуляторів сучасного стану українського суспільства. Відповідальність є не тільки обмежуючим фактором поведінки людини, але й утворюючим компонентом його діяльності в усіх сферах взаємодії всередині соціальної системи.

Отже, ми маємо право говорити про багатоаспектність прояву відповідальності, про її соціальні функції. Саме тому виникає необхідність вивчення проблеми соціальної відповідальності як родового поняття, тому ні юридичні, ні моральні норми не можуть регламентувати всі сторони поведінки людини в суспільстві, не можуть повністю визначити її ставлення до своїх обов'язків. Їх виявляється недостатньо для глибокого і міцного узгодження інтересів суспільства і особистості. Звідси і випливає необхідність вкладати в поняття «відповідальність» більш широкий зміст. Оскільки весь процес життєдіяльності індивіда складається з його активної або пасивної взаємодії з іншими членами суспільства, то соціальна відповідальність відіграє роль визначального фактору в поведінці індивіда. Все це становить зміст вихідних підстав соціальної відповідальності людини як особистості і дає можливість розкрити поняття соціальної відповідальності як багатогранного соціального явища, яке наповнюється особливо актуальним змістом, відповідним даному історичному періоду. Осмислення проблеми соціальної відповідальності для вітчизняної науки має не тільки важливе теоретичне, а й практичне значення. На наш погляд соціально-філософський дискурс здатний забезпечити комплексний підхід до дослідження даного суспільного явища і тим самим адекватно представити соціальну відповідальність як дуже складне родове поняття.

Для конкретизації поняття соціальної відповідальності доцільно проаналізувати сутність даного явища як цілісної системи різних сторін, тенденцій, зв'язків відносин і компонентів. Вся історія розвитку даного поняття доводить, що соціальна відповідальність має якісну визначеність у вигляді досягнутого рівня свідомості особистості, її морального духу. Якісні параметри соціальної відповідальності ха-

рактеризують різнобічність моральних якостей, притаманних людству, і їх місце в духовному житті кожної людини, час переходу від одного ступеня зрілості до іншого.

Зміст соціальної відповідальності дозволяє розкрити весь спектр суспільних відносин і залежностей соціальних суб'єктів, а також спосіб взаємозв'язку між зумовленими суспільним ладом нормами, вимогами, законами і їх усвідомленням особистістю з позицій свободи вибору, певного характеру поведінки, реалізації цілей практичної діяльності.

Сутність даного поняття полягає у з'ясуванні конкретним індивідом пануючих у суспільстві цінностей і вольового ставлення до них. Соціальна відповідальність — це явище, яке виражається в діяльності, що відповідає вимогам суспільства і відповідним чином оцінюється, а також необхідність, що виявляється в тому, що відповідальність визначає людині ту чи іншу модель поведінки, яка виходить з приписів суспільства і соціальних ролей, виконуваних особистістю.

Таким чином, постановка питання про системний характер соціальної відповідальності обумовлена необхідністю комплексного аналізу соціальної відповідальності з метою розкриття її загальносоціального призначення в життєдіяльності особистості та соціуму.

Безсонова Марія Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра конституційного права України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ — ГОЛОВНА МЕТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення дієвих інститутів громадянського суспільства є визначальним чинником та невід'ємною складовою більшості сучасних суспільно-політичних трансформацій в Україні. Адже становлення України як демократичної, соціальної, правової держави, якою її проголошено на конституційному рівні, можливе лише за умови досягнення суспільством відповідного рівня розвитку, який свідчить

про його перетворення на громадянське суспільство. У найбільш загальному вигляді громадянське суспільство можна охарактеризувати як таку сукупність умов життя соціуму, за яких кожен індивід може вільно та активно самореалізовуватися, має реальні можливості долучатися до вирішення всіх суспільно-важливих проблем. Суттєвою ознакою сучасного розуміння громадянського суспільства є безперечне визнання й забезпечення прав і свобод людини. Саме права та свободи дозволяють індивіду реалізовувати поставлені ним завдання та цілі, а також задовольняти життєвонеобхідні потреби.

Права й свободи людини та громадянина є найважливішими ціннісними орієнтирами еволюції суспільства, виступають своєрідними індикаторами суспільного прогресу й регулюють поведінку людей, їх взаємовідносини між собою, а також із суспільством і державою. За загальновизнаним підходом, права і свободи — це реальні можливості людини, що визначають міру її особистісної свободи в певній сфері суспільного життя, є практичним втіленням принципу верховенства права. Пріоритетність, домінування, визначальну роль прав людини у діяльності держави визнано і практикою Європейського суду з прав людини, оскільки саме рівень реального забезпечення прав людини є своєрідним юридичним критерієм оцінки всіх соціально-політичних процесів, що відбуваються у державі.

Права й свободи людини і громадянина повинні не лише визначатися соціальними потребами та бути нормативно закріпленими, визнаватися і охоронятися державою в особі її органів та посадових осіб, але й відповідати дійсним можливостям їх реалізації. Тому, ефективне забезпечення прав і свобод безпосередньо залежить від економічних, політичних, соціокультурних чинників та правової культури. Саме в становленні громадянського суспільства обґрунтовано вбачав єдино можливий шлях до розбудови правової, демократичної держави в Україні, повноцінної реалізації прав людини відомий конституціоналіст Ю.М. Тодика. Адже в правовій соціальній державі людина, її права і свободи проголошуються найвищою соціальною цінністю та виступають кінцевою метою державно-правового розвитку. При цьому держава за допомогою конституційного регулювання не надає, а лише визнає наявність у людини природних і невід'ємних прав і свобод, одночасно покладаючи на себе обов'язок

щодо їх безумовного дотримання та ефективного правового захисту. Відтак, обов'язком держави стає гарантія недоторканості та здійснення невід'ємних прав людини в межах, визначених законом. Разом з тим, повний перелік і обсяг прав державою не визначається, не може бути нею обмежений та відповідним чином інтерпретований.

Безпосередній взаємозв'язок прав людини та громадянського суспільства проявляється у тому, що реалізація та гарантування прав людини є визначальною підставою утворення і діяльності інституцій громадянського суспільства, за допомогою яких реалізуються інтереси осіб у громадянському суспільстві. Тим самим, права людини виступають засобом встановлення чи визнання цінностей саме через інституції громадянського суспільства. Важливо зазначити, що визнання загальності та універсальності прав і свобод людини було закріплено ще в Документі Московської наради Конференції з людського виміру Наради з безпеки і співробітництва у Європі. Держави-учасниці підкреслили, що питання, які стосуються прав людини, основних свобод, демократії і верховенства закону, мають міжнародний характер, оскільки дотримання цих прав і свобод є однією з основ міжнародного порядку. Вони заявили, що зобов'язання, взяті ними у сфері людського виміру НБСЄ, є питаннями, що становлять безпосередній і законний інтерес для всіх держав-учасниць і не належать до числа виключно внутрішніх справ окремої держави.

Таким чином, ступінь захищеності прав людини, можливості їх реалізації є показником ефективності громадянського суспільства. Надання кожному індивіду — члену суспільства певного спектру прав недостатньо для того, аби воно вважалося громадянським. Для цього мають бути створені відповідні умови. Так, існує необхідність у реалізації наступних напрямків державної діяльності: сприяння реалізації прав і свобод людини шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій; охорона прав і свобод людини шляхом впровадження заходів, зокрема юридичних, для попередження порушень прав і свобод людини; захист прав і свобод людини шляхом відновлення порушеного правового стану, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності. Варто також зазначити, що формування у носія прав та свобод внутрішнього переконання в їх невідчужуваності є необхідною умовою побудови

громадянського суспільства в Україні. А спрямовані на забезпечення і захист прав і свобод демократичні процеси, які сьогодні відбуваються в Україні, фактично виступають проявом європейських та загальносвітових процесів до яких Україна включена і є невід'ємною їх частиною. Тому сучасні глобалізаційні процеси ставлять перед наукою цілу низку питань, які потребують подальшого глибокого дослідження, зокрема забезпечення прав людини, значення прав для розбудови громадянського суспільства, адаптація чинного законодавства до міжнародних стандартів, розширення спектру прав, роль у цьому процесу міжнародно-правових інституцій тощо.

Божко Володимир Миколайович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
д. ю. н., доцент кафедри кримінального,
адміністративного і трудового права

ЧИ ДОБРОВІЛЬНИМ БУДЕ МАЙБУТНЄ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД?

В Україні проголошено реформу системи місцевого самоврядування. Президентом України внесено до Верховної Ради України проект змін до Конституції України щодо децентралізації влади; парламентом прийнято закони України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року, «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року, змінено Бюджетний та Податковий кодекси України; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року схвалено «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», урядовою постановою 8 квітня 2015 року № 214 затверджено «Методику формування спроможних територіальних громад».

Одним із напрямів майбутнього реформування місцевого самоврядування передбачено укрупнення місцевих рад унаслідок добровільного об'єднання існуючих територіальних громад сіл, селищ,

міст. Його правовою основою має стати Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Але не лише у назві вказаного Закону, але й у всьому його тексті законодавець послідовно наголошує саме на «добровільному об'єднанні територіальних громад». Така його позиція зумовлює єдине питання: невже парламент насправді запровадив «добровільне» об'єднання територіальних громад? Пошуку відповіді на це питання й будуть присвячені тези нашої доповіді.

Для відповіді на поставлене запитання спочатку коротко відтворимо той шлях, який мають пройти територіальні громади, котрі бажають «добровільно об'єднатися». Але перед цим нагадаємо, що згідно зі ст.140 Конституції України, а також відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. То ж досі, відповідно до вказаного Закону, лише жителі сусідніх сіл могли об'єднатися в одну територіальну громаду й створити єдині органи місцевого самоврядування та обрати єдиного сільського голову. Згідно із п. 3 ст. 6 вказаного Закону, рішення про добровільне об'єднання територіальних громад сіл можна було ухвалити виключно на місцевому референдумі.

Щоправда, відповідно до абзацу 2 пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про об'єднання територіальних громад від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002, питання організації місцевого самоврядування, які не врегульовані Конституцією України, у тому числі умови та порядок об'єднання або роз'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, мають визначатися законом. То ж у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» передбачена можливість добровільного об'єднання територіальних громад не лише сіл, але й селищ та міст. Щоправда, здійснюватиметься об'єднання за дотриманням таких умов (ст. 4 вказаного Закону):

1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;
2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;
3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території однієї області;
4) при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;
5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання.

На першій стадії добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст (назвемо її «ініціювання») один із можливих ініціаторів такого об'єднання (сільський, селищний, міський голова; не менш як третина депутатів від загального складу місцевої ради або члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи) повинен сформувати пропозицію щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад.

Відповідно до п. 2 ст. 5 вказаного Закону, пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад повинна, зокрема, містити:

1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів;
2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування.

Таким чином, наприклад, міський голова, ініціюючи об'єднання із сусідніми територіальними громадами сіл та селищ, повинен не лише запропонувати об'єднатися вказаним громадам, але й сам визначити вичерпний перелік таких громад й майбутній адміністративний центр об'єднаної територіальної громади та її найменування. Не важко уявити, що міські голови усіх міст захочуть об'єднатися

із навколишніми громадами сіл та селищ. Щоправда, чи підтримають голови останніх такі ініціативи? Але якщо голова хоча б однієї із сусідніх громад не підтримає, то ініціатору необхідно звертатися до решти з новою пропозицією?

На другій стадії (назвемо її «рішення місцевої ради про надання згоди на ініціювання добровільного об'єднання»), відповідно до п. 3 ст. 5 вказаного Закону, має відбутися громадське обговорення ініціативи щодо добровільного об'єднання територіальних громад жителями того населеного пункту, голова якого ініціював таке об'єднання. Зверніть увагу, що порядок проведення такого громадського обговорення, згідно з п. 4 ст. 5 вказаного Закону, визначається сільською, селищною, міською радою. Після цього пропозиція подається до відповідної місцевої ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад.

Окрім того, відповідно до п. 3 ст. 6 вказаного Закону, сільський, селищний, міський голова, який ініціював об'єднання, приймає рішення про утворення спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад та інформує про це відповідні обласну раду та обласну державну адміністрацію.

Місцева рада, котра ухвалила рішення про надання згоди на ініціювання добровільного об'єднання, повинна делегувати свого представника (представників) до спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад.

На третій стадії (назвемо її «пропозиція про об'єднання головам суміжних територіальних громад»), згідно з п. 1 ст. 6 зазначеного Закону, голова місцевої ради, котра ухвалила рішення про надання згоди на ініціювання добровільного об'єднання, має надіслати пропозицію про об'єднання сільським, селищним, міським головам суміжних територіальних громад. Останні повинні забезпечити вивчення цієї пропозиції та її громадське обговорення.

На четвертій стадії (назвемо її «утворення спільної робочої групи та підготовка проекту рішення») пропозиція про добровільне об'єднання територіальних громад подається до відповідних місцевих рад на наступну сесію для прийняття рішень про надання згоди

на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи або про відмову в наданні такої згоди.

Спільна робоча група повинна бути сформована з однакової кількості представників від кожної територіальної громади, що об'єднується для підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад. Відповідно до п. 1 ст. 7 зазначеного Закону, такий проект рішення повинен містити:

1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів;
2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування;
3) план організаційних заходів щодо добровільного об'єднання територіальних громад.

На п'ятій стадії (назвемо її «схвалення місцевими радами суміжних територіальних громад проектів рішень щодо добровільного об'єднання») сільські, селищні, міські голови забезпечують проведення обов'язкового громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, можливе використання й інших форм консультування з громадськістю) підготовлених спільною робочою групою проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад, за результатами якого сільські, селищні, міські голови вносять їх на розгляд місцевих рад з урахуванням результатів громадського обговорення.

На шостій стадії (назвемо її «погодження проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад») схвалені сільськими, селищними, міськими радами проекти рішень подаються обласній державній адміністрації для надання висновку щодо відповідності цього проекту Конституції України та Законам України.

Звертаємо увагу на те, що ст. 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», зважаючи на її назву, містить «основні умови добровільного об'єднання». Натомість в Основному Законі України й інших Законах відсутні які-небудь інші умови такого об'єднання. Натомість у «Методиці формування спроможних територіальних громад» зазначено, що проект такого рішення повинен відповідати перспективному плану, затвердженому Кабі-

нетом Міністрів України. То ж, очевидно, що обласна державна адміністрація, готуючи висновок про відповідність поданого проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад керуватиметься не лише принципом «економічної ефективності», проголошеним у ст. 2 вказаного Закону, але й перспективним планом, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Але якщо її висновок буде негативним, то, відповідно до п. 6 ст. 7 вказаного Закону, обласна державна адміністрація повертає для доопрацювання проект узгодженого рішення.

На сьомій стадії (назвемо її «ухвалення рішення про добровільне об'єднання територіальних громад») після отримання позитивного висновку, затвердженого розпорядженням голови обласної державної адміністрації, проект рішення про об'єднання територіальних громад вноситься на розгляд місцевої ради, або на місцевий референдум щодо підтримки такого об'єднання.

На восьмій стадії (назвемо її «утворення об'єднаної територіальної громади») у разі прийняття сільськими, селищними, міськими радами рішення про добровільне об'єднання територіальних громад, а також у разі підтримки добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі сільський, селищний, міський голова територіальної громади, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається з поданням до обласної ради про утворення об'єднаної територіальної громади.

Відповідно до п. 8 ст. 7 та п. 2 ст. 8 вказаного Закону, обласна рада одночасно з прийняттям рішення про утворення об'єднаної територіальної громади призначає перші місцеві вибори депутатів місцевої ради об'єднаної територіальної громади та відповідно сільського, селищного, міського голови.

Таким чином, аналіз порядку об'єднання територіальних громад свідчить, що воно повинно не лише ґрунтуватися на місцевій ініціативі, але й відповідати перспективному плану, затвердженому Кабінетом Міністрів України. То ж якщо ініціатива суміжних територіальних громад не буде погоджена з обласною державною адміністрацією, такі громади не зможуть об'єднатися. Окрім того, правоутворюючим юридичним фактом щодо виникнення об'єднаної

територіальної громади визнається рішення обласної ради, котра може й не ухвалити його. Через усе це наша відповідь на питання, винесене в заголовок тез доповіді, буде заперечною.

Бузун Елена Владимировна
Белгородский государственный
национальный исследовательский университет,
аспирантка, кафедра теории и истории
государства и права

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА: ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Трудности воплощения в жизнь прав человека происходят из множества причин: менталитета населения, уровня экономического развития, недостаточного уровня правовой культуры. Влияние правовой культуры на права и свободы личности и прав и свобод личности на правовую культуру взаимно. С одной стороны, от уровня правовой культуры всего общества, какой-либо социальной группы и каждого отдельного человека зависит состояние законности в государстве, степень гарантированности и защиты прав и свобод, развитие правозащитной деятельности. Личность, обладающая высоким уровнем правовой культуры, относящаяся с уважением к праву, к закону, будет стремиться всю свою деятельность осуществлять строго в правовых границах. Напротив, гражданин с низким уровнем правовой культуры не в состоянии как защитить свои права, так и восстановить их законными способами в случае нарушения. С другой стороны, развитию позитивных тенденций в правокультурной сфере способствует закрепление комплекса прав и свобод личности как в международном, так и в национальном законодательстве.

Нужно отметить, что феномен правовой культуры имеет различные интерпретации, что является вполне закономерным явлением. Многочисленные определения и толкования правовой культуры отражают лишь грани ее проявления, социальные отношения, на

которые она распространяется и из которых развивается. Широкий интерес к правовой культуре обусловлен ее ролью в жизни общества и определяется рядом обстоятельств:

1) правовая культура — своеобразная форма гармоничного развития человека, через которую достигается общесоциальный прогресс. Этот процесс связан как с созданием собственно правовых ценностей, так и с предоставлением обществу необходимых юридических условий для спокойного и упорядоченного развития;
2) правовая культура является средоточением накопленных человечеством юридических ценностей. Правовая культура — живой организм, все элементы которого — нормы, юридические акты, институты, процессы, режимы, статусы — обладают качествами продуктов человеческого духа, кропотливого труда, исторического отбора, жизненной апробации;
3) правовая культура практически единственная глобальная форма, через которую воспроизводится ценность и своеобразие национальных правовых феноменов — государственности, правовой системы, правопорядка. Правовая культура несет в себе «генетический код» всей суммы юридических явлений, служит средством их обогащения в процессе правокультурного обмена.

Принимая во внимание тот факт, что часто правовую культуру определяют как «фиксацию «исторического типа» правовой культуры, которая соотносится с социальной структурой общества и свойственным обществу на данной ступени его историко-правового развития состоянием производственных отношений», можно говорить о наличии правокультурного ландшафта, представляющего собой систему отношений в сфере правовой культуры, отражающих степень защищенности прав и свобод личности, качественную сторону деятельности государственных органов и должностных лиц, отношение граждан к праву, а также совокупность предпосылок и условий для формирования гражданского общества. Создание благоприятного правокультурного ландшафта особо актуально для поддержания стабильных межнациональных отношений, снятия возможной напряженности, обеспечения всестороннего взаимодействия.

Свое воплощение частные и публичные интересы должны находить в обществе, от которого, прежде всего, зависят позитивные изменения во всех сферах его функционирования. Следует согласиться с позицией И. М. Жаровской, которая считает, что в демократическом правовом государстве все должно быть подчинено праву, но не ради самого подчинения, а ради возможности выражать свое мнение, принимать собственные решения, чувствовать себя самостоятельным и независящим от произвола властвующих субъектов. Гражданское общество — общество, в котором право проникает во все его сферы (экономику, государственные институты, политику, культуру и др.) и выступает в качестве решающего принципа человеческого взаимодействия. Но здесь важно не забывать, что степень защиты прав и свобод личности зависит не только от органов государства и его должностных лиц, но и от самих граждан. Высокий уровень развития правовой культуры предполагает постепенную передачу институтам гражданского общества некоторых полномочий в сфере контроля за деятельностью институтов публичной власти, обеспечения их надлежащего функционирования, в также непосредственное участие в управлении государством. В свою очередь, здесь следует опасаться полного отрицания государственной власти, которая необходима для нормальной социальной жизнедеятельности и должна консолидировать всех граждан. Однако, осуществление власти в демократическом правовом государстве должно происходить исключительно в рамках правового поля.

Становление гражданского общества — процесс сложный и длительный, зависящий от многих факторов. По мнению Ги Эрме, гражданственность составляют три взаимосвязанных элемента. Во-первых, это осознание единства прав и обязанностей. Во-вторых, наличие конкретных гражданских действий (от потребности в правдивой информации до активного участия в избирательных кампаниях). И, наконец, в-третьих, гражданственность должна опираться на нравственные убеждения, на систему ценностей, которые придают ей значение и смысл. Игнорирование нравственных основ права снижает эффективность функционирования правовой системы государства и отрицательным образом влияет на уровень правовой

культуры. Таким образом, нравственность можно рассматривать как фундамент правовой культуры.

Демонстрируя способность к восприятию общецивилизационных ценностей всех правовых явлений, правовая культура является основой формирования нового правового мышления. В. А. Четвернин отмечает: «Право вообще — это нормативно выраженная свобода, а совокупность прав и свобод человека, достигнутых в конкретной правовой культуре, составляет тот объем правовой свободы, который в этой правовой культуре признается необходимым для каждого индивида». Представляется, что воплощение ценностей правовой культуры может оказать положительное воздействие на развитие гражданского общества и способствовать достижению нового уровня социальных отношений.

Грекова Марина Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального,
адміністративного і трудового права,
Греков Євген Анатолійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ АСОЦІАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Реформа трудового законодавства, яка відбувається в нашій державі, має сприяти утвердженню суспільства, в якому б визнавалися, дотримувалися й захищалися права людини у сфері праці. Головними принципами розробки нового трудового кодексу повинно стати дотримання вже встановлених соціальних стандартів. При цьому має бути забезпечено виконання вимоги ч. 3 ст. 22 Конституції, яка

встановлює, що при прийнятті нових законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Розглядаючи стан реалізації основоположних принципів у сфері праці, слід зазначити, що у чинному законодавстві серед інших також недостатньо впроваджено принцип свободи асоціації та реального визнання права на ведення колективних переговорів. Належне закріплення та дотримання принципу свободи асоціації та права на ведення колективних переговорів має важливе значення для економічного розвитку, завдяки чому підвищується продуктивність праці. Так, К. Д. Крилов в окремій роботі виділив свободу об'єднання і визнання права на ведення колективних переговорів серед чотирьох «основних принципів і прав» як «пріоритетний основний принцип».

Право всіх трудящих за своїм вибором створювати організації, а також вступати в них з метою висунення і захисту своїх інтересів, знайшло своє відображення у п. 4 ст. 23 Загальної декларації прав людини (1948 р.) де закріплено, що кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права встановлює право на свободу асоціації, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів (п. 1 ст. 22). Подальший розвиток право на свободу асоціації як міжнародний стандарт отримує в Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права, який проголошує право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові додержання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших (ч. 1 ст. 8). Зазначені міжнародні документи не перешкоджають запровадженню законних обмежень використання профспілкових прав для осіб, які входять до складу збройних сил, поліції або адміністрації держави.

Свобода об'єднань у профспілки більш конкретно регулюється актами МОП. Так, у цій сфері діють дві основні конвенції: Конвенція № 87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» (1948 р.)

і Конвенції № 98 «Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів» (1949 р.). Згодом право на асоціацію було закріплено на регіональному рівні у Європейській соціальній хартії (переглянутій), яка проголошує право всіх працівників і підприємців на свободу об'єднання у національні і міжнародні організації для захисту економічних і соціальних інтересів (ст. 5).

Окремо наголосимо на існуванні спеціалізованих актів про право на об'єднання у сільському господарстві та на державній службі, зокрема Конвенції МОП № 141 «Про організації сільських працівників та їхню роль в економічному і соціальному розвиткові» та Конвенції МОП № 151 «Про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі», які досі не ратифіковані нашою державою.

Аналіз міжнародних трудових стандартів дозволяє виділити основні засади свободи асоціацій: добровільність створення і членства; об'єднання за професіями чи галузями, утворення федерацій та конфедерацій, а також право вступати до міжнародних організацій працівників і роботодавців; незалежність та автономність організацій працівників і роботодавців; заборона дискримінації свободи об'єднання у сфері праці, окрім обмежень, які встановлюються національним законодавством; заборона втручання в їх діяльність з боку державних органів, яке може обмежити свободу об'єднання.

На виконання положень міжнародних документів у ч. 3 ст. 36 Конституції України передбачено, що «громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів». З метою реалізації положень міжнародних документів, а також Конституції України було прийнято Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», який визначає особливості правового регулювання, засади створення, права, та гарантії діяльності профспілок, та Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», який визначає правові, економічні та організаційні засади створення та діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань, особливості правового регулювання та гарантії їх діяльності, а також основні засади їх взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, професійними спілками, та їх

об'єднаннями, іншими об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями. Крім того для визначення, вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних та економічних відносин та забезпечення підвищення якості і рівня життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві прийнято Закон України «Про соціальний діалог в Україні».

Незважаючи на конституційне закріплення положення щодо свободи асоціації, профспілки в сучасних умовах перебувають у кризовому стані. Зокрема, як зазначено в науковій літературі, про це свідчить скорочення кількості членів профспілок, скорочення їх прав за проектом нового Трудового кодексу, обмеження їх прав за чинним законодавством (втрата права законодавчої ініціативи, фактичне припинення діяльності технічної інспекції праці профспілок, звуження прав профспілок у порядку визначення нещасного випадку пов'язаного з виробництвом тощо), збільшення порушення прав профспілок. Так, згідно даних правозахисних організацій в Україні існує низка проблем, що тісно пов'язані із реалізацією права на свободу об'єднання в профспілки: проблеми в державній реєстрації; проблеми в реалізації профспілками своїх функцій; різноманітний тиск роботодавців на засновників і членів профспілок.

Причиною існування наведених проблем, серед інших, є невідповідність окремих положень національного трудового законодавства міжнародним трудовим стандартам. Одним із таких прикладів можна назвати відсутність як у Законі України «Про колективні договори і угоди», так і в главі II КЗпП України поняття «колективних переговорів», незважаючи на визначення його основних ознак в міжнародних трудових стандартах. Так, відповідно до ст. 2 Конвенції № 154 термін «колективні переговори» означає всі переговори, що проводяться між підприємцем, групою підприємців або однією чи кількома організаціями підприємців з одного боку, та однією чи кількома організаціями трудівників — з другого, з метою:

a) визначення умов праці й зайнятості; та(або)
b) регулювання відносин між підприємцями й трудівниками; та(або)

c) регулювання відносин між підприємцями чи їхніми організаціями та організацією чи організаціями трудівників.

Викладені положення свідчать, що не всі елементи змісту одного із чотирьох основоположних принципів у сфері праці, а саме свободи асоціації і реального визнання права на ведення колективних переговорів належним чином розкриті в чинному трудовому законодавстві, що потребує обов'язкового врахування у подальшій роботі над новим трудовим кодексом.

Ковальчук Олександра Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра конституційного права України

ЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ В СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблеми та перспективи розвитку взаємовідносин держави та суспільства стали особливо актуальними для України на сучасному етапі формування публічного врядування та зближення з ЄС. Відсутність традицій громадянського суспільства, зокрема як «здатності людей до солідарності, до існування громадою, колективної співпраці та організованості, що засновується ані на імперативах традиційного суспільства, ані на директивному впливі держави», відчувається особливо гостро, і помітно гальмує процес демократизації, налагодження взаєморозуміння між громадянами та владою.

Поняття «громадянське суспільство» і «демократична держава» характеризують різні, але внутрішньо взаємопов'язані сторони суспільства як єдиного організму. Громадянське життя в тій чи іншій мірі пронизано політикою, а політичне — не ізольовано від громадянського. Громадянське суспільство — першооснов демократичної політичної системи. У свою чергу, держава забезпечує буття громадянського суспільства. Громадянське суспільство — сфера прояву та реалізації індивідуальних, групових, регіональних інтересів.

Натомість, держава є сферою вираження і захисту загальних інтересів населення. Потреби громадянського суспільства неминуче проходять через волю держави, щоб у формі законів отримати загальну значимість. Державна воля визначається потребами та інтересами громадянського суспільства. Чим більше розвинене громадянське суспільство, тим більший простір отримує розвиток демократичних процесів у державі. Разом з тим, чим демократичніше політичний лад, тим ширші можливості для розвитку громадянського суспільства. Взаємодія органів державної виконавчої влади з населенням є основним механізмом функціонування громадянського суспільства. Одну з головних ролей у становленні та розвитку громадянського суспільства відіграє громадська думка. У правовій державі цей аспект має бути основою для прийняття суспільно важливих рішень. На сьогодні в Україні існує проблема, яка полягає в тому, що громадська думка недостатньо врахована, а державно-управлінські рішення не завжди відповідають проблемам та задоволенням очікувань. Нерідко громадяни намагаються впливати на процес державного управління, але більшість таких спроб є невдалими. Під впливом доволі негативного стереотипу складається оцінка громадянами України діяльності органів державної влади. Від якості управлінських рішень, що приймають державні службовці, часто залежить не тільки ефективність та результативність відповідної державної політики, але й рівень життя населення, здоров'я і добробут громадян.

Досвід демократичних держав світу засвідчує, що саме суспільна участь дозволяє домогтися більшої ефективності в багатьох сферах суспільного життя — від реалізації соціальної політики до сфери державного управління. Держави та суспільства здебільшого розпадаються, якщо їхні владні імперативи превалюють над національними інтересами та потребами, утискують їхні можливості та спроможності реалізувати себе в конкретному суспільному бутті, віднайти для всенародних очікувань якнайбільше реальні сутнісні втіленості. Інтереси та потреби держав і суспільств, які можуть і не збігатися між собою, здатні спричинити їх стрімке протистояння, особливо в період кризових станів та трансформаційних перебудов.

Формування громадянського суспільства і демократичної правової держави іде пліч-о-пліч. Громадянське суспільство виступає пере-

думовою становлення політичної демократії, обмеження домінуючої ролі держави. Суспільство і держава покликані оптимально поєднувати інтереси індивіда і держави, індивіда і громадських об'єднань, громадських об'єднань і держави як передумови їх нормального розвитку. Їх зміцнення можливе завдяки:

а) рівноправному функціонуванню різних форм власності;
б) розвитку громадських об'єднань та громадської творчості;
в) підвищенню ролі таких інституцій, як сім'я, корпорація та ін.;
г) обмеженню втручання держави. Тому створення демократичної правової держави — необхідна умова формування і дії громадянського суспільства в сучасній Україні: громадянське суспільство і демократична правова держава є найвищим етапом сучасної цивілізації.

Тобто громадянське суспільство та демократична правова держава тісно пов'язані між собою, бо саме суспільство тут виступає базисом демократичної правової держави, ініціатором необхідних у ній змін, а також, громадянське суспільство — це соціальний фундамент правової держави та одночасно соціальне середовище, в якому функціонує правова держава. Тепер зрозуміло, що обидва інститути становлять єдиний життєдіяльний організм. Чим більш розвинуте громадянське суспільство, тим ефективніший захист і соціальна забезпеченість індивіда, тим ширші можливості його самореалізації у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Особливо слід відзначити інформаційну систему громадянського суспільства. Вона виникла і сформувалася тільки в другій половині XX ст. разом з формуванням так званого «інформаційного суспільства» і бурхливим розвитком ЗМІ та засобів передачі інформації на відстань.

Істотною особливістю інформаційного суспільства з точки зору політичних процесів є те, що нові інформаційні і комунікаційні технології дозволяють розширити можливості реалізації широкого доступу населення до різноманітної інформації; збільшити ступінь їх участі у прийнятті політичних рішень і контролі за діяльністю державної влади; створити можливість виробляти інформацію, а не лише її споживати; забезпечити захист приватного життя тощо. Завдяки цьому відбувається динамічний процес зміни ціннісних норм

політичного життя в епоху розгортання інформаційного простору у світовому масштабі.

Суб'єктами громадянського суспільства, що діють в інформаційній сфері, є недержавні засоби масової інформації — суспільне мовлення. Їх роль у державі і громадянському суспільстві надзвичайно важлива. Засоби масової інформації — це практично «очі і вуха» громадянського суспільства. ЗМІ покликані інформувати громадянське суспільство про діяльність влади, про спроби обмежити права індивідів і суспільства, про незаконні дії представників влади. Саме через них громадянське суспільство здійснює контроль діяльності держави. І саме вони здійснюють «зворотний зв'язок» між державою і громадянським суспільством, інформуючи органи влади про ставлення населення до дій влади та проблеми індивідів та їх об'єднань, які потребують допомоги з боку держави.

Отже, у сучасному світі інформаційний простір ЗМІ — це сукупність усієї інформації, яка продукується мас-медіа й віддзеркалює функціонування суспільства. Зрозуміло, що він є лише частиною, фрагментом інформаційного простору соціуму. Однак ця його частина — архіважлива. А самі «засоби» є особливою соціальною інституцією, вищим сенсом існування якої є забезпечення соціальних комунікацій. Найважливішою характеристикою інформаційного простору ЗМІ є спрямованість на широке коло споживачів. Завдяки цьому з'являється можливість пропаганди й спокуса маніпулювання громадською думкою з боку власників або держави. Саме в демократичному суспільстві інформаційний простір ЗМІ є ареною, на якій публічно спілкуються владні інституції й представники суспільних інтересів — політичні партії (виборці), громадські організації, рухи, будь-які соціальні групи тощо. ЗМІ в даному випадку повинні виконувати функції ретранслятора в обох напрямках. Відсутність такого діалогу веде до неможливості усвідомлення владою реальних потреб суспільства, що у свою чергу веде до краху цієї влади. Для того, щоб в Україні сформувалося і могло розвиватися справді відкрите громадянське суспільство потрібно, щоб і окремі громадяни, і суспільні організації могли оперативно одержувати правдиву й об'єктивну інформацію. Таке вільне одержання інформації є основою захисту прав людини та формування адекватної суспільної думки. У тому разі, якщо

в процесі реформування системи масового одержання і поширення інформації будуть використані можливості інформаційних технологій, а також буде проводитися послідовна державна інформаційна політика, це дасть змогу забезпечити ефективне функціонування єдиного загальнодержавного інформаційного простору. Означеного можна досягнути шляхом формування загальнодержавного суспільного мовлення.

Кравченко Алла Петрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., асистент кафедри гуманітарних та
соціально-економічних навчальних дисциплін

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Необхідність реформування правової системи, актуалізована на часі і є досить складним процесом, який потребує як глибокого наукового аналізу правової дійсності, так і урахування основних закономірностей функціонування сучасних правових систем світу, а також подальшого розвитку теорії правової системи.

Ми є свідками того, що сьогодні перед нашою країною стоять серйозні виклики по збереженню державного суверенітету, утриманню стратегічного курсу розвитку країни за європейськими стандартами і цінностями, реформуванню економіки на дійсно ринкових засадах, докорінної перебудови системи державного управління. Це потребує глибоких, а значить, можливо і болісних, реформ. Їх ефективність багато в чому залежить від того наскільки правова система регулювання суспільного життя, яка покликана забезпечити оптимальні юридично-організаційні форми цих реформ, враховує потреби і інтереси людини, реально визнає людський вимір політики і права найвищою соціальною цінністю, є провідним системоутверджуючим принципом.

Правова система в таких умовах є одним із важливих засобів забезпечення оптимальної єдності політичної, соціальної та індивідуальної стабільності й динамізму, збереження цілісності суспільства, взаємодії особистісного та суспільного, правового та публічного факторів, які завжди перебувають у відносинах антиномії, тобто взаємопроникнення та завжди знаходяться у відносинах не тільки взаємозалежності, а й суперечливості, бо кожен із них окремо є потенційно внутрішньо суперечливим. Регулятивний вплив правової системи України охоплює всі сторони управління соціальними процесами — від регуляції окремих актів поведінки до координації всіх видів суспільно корисної діяльності шляхом використання економічних стимулів, упровадження найбільш досконалих систем управління тощо. Розбудова демократичної правової системи в Україні має супроводжуватися загальною гуманізацією суспільних відносин, що зумовлює актуалізацію класичної соціально-політичної тріади «людина — правова держава — суспільство». З усіх формальних цінностей, право відіграє одну із найважливіших ролей, а творення норм і законів має бути орієнтоване на людину. Про присутність у суспільстві права можна говорити лише у тому випадку, коли кожен член суспільства визнаний державою як розумна істота, здатна самостійно вирішувати, що йому краще. У взаємовідносинах права і особи право, як система обов'язкових норм, дозволяє регулювати практику держави по відношенню до особистості. Найбільш прийнятною позицією у розумінні права, з урахуванням орієнтації на людину, є позиція, де право є соціальною гарантією свободи суспільно визнаної автономної особи. Сучасна українська держава в ідеалі повинна відповідати системі визначених критеріїв, що визнані в наш час міжнародною спільнотою та світовою наукою. Еталоном для неї має бути людина та загальнолюдські цінності, а право виступати засобом взаємозв'язку індивіда, суспільства і держави. Внутрішній зв'язок демократії і правової системи полягає в тому, що, з одного боку, громадяни тільки тоді можуть повністю використовувати свою публічну автономію, коли вони будуть достатньо незалежними у своїй рівно гарантованій особистій автономії. Але вони тільки тоді зможуть в однаковій мірі одержати задоволення від особистої автономії, коли, як громадяни держави, зможуть знайти потрібне застосування своєї публічної автономії.

При оцінці вітчизняного правового розвитку варто враховувати різницю соціокультурних світів зі специфічними уявленнями про світогляд людини, умови її буття і пов'язані з цим форми громадського життя. Незважаючи на активний діалог, що відбувається в сучасному світі, ціннісні парадигми східної й західної традиції істотно різняться. Найбільш важлива риса, що визначає різницю ставлення до держави у нас і на Заході, виражена у тому, що в західних країнах держава з'являється у вигляді знеособленої сили законів, яким підпорядковані будь-які представники влади і громадяни. У нас влада завжди персоніфікована на всіх рівнях — від президента до муніципального чиновника. Наша правова система, найпевніше, прерогативна, ніж нормативна, оскільки в ній найчастіше діють правові поняття, а не норми права; вона ближче до релігійних правових систем, ніж до світських; тут право — це засіб у руках держави для створення нового економічного порядку; приватне право значною мірою поглинається публічним правом; зберігається тверда залежність права від політики й економіки.

Українська національна правова система виражає конкретно-історичний реально існуючий комплекс взаємозалежних субстанціональних і діяльнісних юридичних засобів, що функціонують у державі легітимно: система права; система законодавства; акти тлумачення і застосування норм права; правосвідомість; правові відносини; юридична практика; юридична техніка тощо, тобто, усе правове в українському суспільстві є його правовою системою. У правовій системі України передбачається нерозривний зв'язок норм права і правових органів, процедур їх прийняття і застосування. Правотворчі, правозастосовчі, правоохоронні, судові органи є неодмінною складовою частиною правової системи суспільства. Як прийняття правових норм, так і їх застосування не можна розглядати безвідносно до тих правових органів, що їх встановлюють або реалізують.

Трансформація усіх структурних елементів правової системи України відбувається в умовах досить високого рівня світової відкритості, інтеграційних процесів і, відповідно, різноманітних зовнішніх впливів і втручань, іноді — деструктивних, що ускладнює завдання молодої держави і, разом із тим, мобілізує її творчі сили на створення суспільства високих демократичних стандартів.

Мякота Олександр Григорович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
викладач кафедри гуманітарних та
соціально-економічних навчальних дисциплін

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

В умовах сьогодення фізичне виховання студентів швидкими темпами модернізується. Це викликано початком виходу системи фізичного виховання студентів в Україні з глибокого кризового стану. До цього ж постійно скорочувалася кількість викладачів і годин, у ряді вищих закладів освіти по суті перестали функціонувати спортивні секції. Процес викладання фізичного виховання у перші роки незалежності України по суті не розвивався.

В той же час методична система фізичного виховання студентів в Україні демонструє свою життєздатність та спроможність до модернізації та прогресу у суспільстві та сфері фізичного розвитку людини. Важливість цієї теми не викликає запитань, адже у ч. 3 ст. 49 Конституції України закріплено, що держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту.

Фізичне виховання студентів є важливою складовою гуманітарного виховання і спрямоване на підвищення рівня здоров'я, формування та удосконалення основних рухових вмінь та навичок, необхідних для опанування майбутньою спеціальністю і ведення активного життя. Спортивний стиль життя стимулює молодь для самовдосконалення, самовираження та надає можливість розкрити себе у будь-якій діяльності.

Одним з перспективних напрямків модернізації фізичного виховання студентів ВНЗ є більш досконала організація такого процесу для студентів з обмеженими можливостями. Аналіз підсумкових протоколів Всесвітніх Універсіад, Параолімпійських та Дефлімпійських ігор за участю збірної команди України показав, що Україна є одним з лідерів у світовому студентському та інвалідному спорті.

Досить на високому організаційному рівні проводяться і національні змагання серед студентів та спортсменів-інвалідів.

Зрозуміло, що необхідно вносити науково обґрунтовані корективи в процес фізичного виховання студентської молоді з обмеженими можливостями здоров'я.

Нагальна потреба внесення змін обумовлюється певними причинами. Існуюча реальність ставить підвищені вимоги до способу життя людини, що підвищує актуальність виховання у молоді навичок здорового способу життя, уміння контролювати та впливати на свій фізичний стан; необхідність формування стійких переконань у ефективності занять фізичними вправами; виховання свідомої потреби у систематичній руховій діяльності.

На сучасному етапі розвитку суспільства фізична досконалість визначається як оптимальний рівень всебічної рухової підготовленості людини, яка необхідна їй у сфері соціально обумовлених видів діяльності. Досягнення відповідного фізичного розвитку людини з обмеженими можливостями здоров'я засобами фізичної культури, потребують оптимальної організації спеціалізованого педагогічного процесу.

Актуальність і необхідність вирішення проблеми фізичного виховання та спорту молоді з обмеженими можливостями здоров'я пояснюється багатьма причинами:

— зростає абсолютна кількість молоді з вадами здоров'я за умов несприятливих економічно-соціальних, екологічних обставин;
— стан здоров'я молодого покоління в Україні загрожує зниженням інтелектуального рівня нації і зростанням різноманітних захворювань;
— Україна бере участь у Параолімпійських іграх, Дефлімпійських іграх; створені державні та громадські організації; дитячо-юнацькі спортивні школи та ін.

Тому це є достатньо актуальним напрямком, який потребує доопрацювання як з боку Міністерства освіти України, так і з боку відповідних працівників у сфері фізичної культури.

Інший перспективний напрям модернізації фізичного виховання студентів ВНЗ — перебудова його на засадах принципів особистісно-орієнтованої педагогічної парадигми.

Як відомо, реальний процес фізичного виховання в більшості вищих навчальних закладів зорієнтований на навчання студентів різних рухових дій, їх правильне виконання з метою управління фізичним розвитком безвідносно до індивідуальних потреб, можливостей, інтересів, запитів.

Багато студентів при такому підході пасивні, незадоволені навчальною діяльністю на заняттях фізичною культурою. Останнє не сприяє формуванню позитивної мотивації студентів на індивідуальне вдосконалення психофізіологічних можливостей засобами фізичного виховання. Діюча система фізичного виховання у ВНЗ, загальноприйнята у всіх освітніх установах, побудована на основі традиційної освіти, коли особистість сприймається крізь призму обмежених загально визначених параметрів (показники розвитку фізичних якостей, ступінь володіння руховими вміннями й навичками, рівень теоретичних знань) і виступає як об‘єкт педагогічного впливу.

Тож має бути здійснений перехід від утилітарного використання засобів фізичного виховання до процесу формування фізичної культури особистості відповідно до індивідуальної своєрідності інтересів і здібностей кожного студента. Особистісно-орієнтований підхід найкращим чином відповідає творчому розвитку студентів, оскільки він спрямований на задоволення інтересів і потреб, будується з урахуванням у них індивідуальних якостей і відповідає принципам гуманістичного напрямку в психології і педагогіці.

У середовищі фахівців сьогодні вже немає серйозних суперечок щодо необхідність організації навчального процесу фізичного виховання з урахуванням особистісної орієнтації тих, хто займаються, у виборі ними засобів, методів і форм фізкультурно-спортивної діяльності, які б оптимально узгоджувалися з вимогами навчальної, професійної, суспільної та побутової сфер життєдіяльності людини.

Фізкультурна діяльність на засадах особистісно-орієнтованого підходу заснована на суб’єктному досвіді студента, його ціннісно-мотиваційному ставленні до навчальної діяльності за умов розвитку особистісних якостей, духовно-моральної сфери. Особистісно-орієнтований підхід у фізичному вихованні позиціонується на таких пріоритетних аспектах: відповідність індивідуальним особливостям і можливостям кожного студента; одержання студентами задово-

лення від занять; отримання позитивних перспектив на засадах підтримки індивідуального самостійного вдосконалення; інтелектуалізація процесу.

Таким чином, процес формування особистості студента засобами фізичного виховання — процес динамічний, тривалий і безупинний. Модернізація фізичного виховання студентів ВНЗ шляхом вирішення змістових, психолого-педагогічних, методичних, організаційних проблем, та використання новітніх досягнень у сфері фізичного виховання дозволить підняти це питання на якісно новий рівень, сформувати із молоді як майбутнього Україні всебічно розвинених людей, підняти рівень рухової активності та фізичного розвитку молоді. Все це у підсумку дозволить ефективно виконувати подальшу професійну діяльність, враховуючи спеціалізацію студентів.

Пашков Віталій Михайлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
д. ю. н., доцент, завідувач кафедри цивільного,
господарського та екологічного права

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФАРМРИНКУ

В сфері охорони здоров'я, визнаючи немайнове благо — право на здоров'я як юридично кваліфіковані публічні інтереси суспільства, що мають забезпечуватися державою, — його слід розглядати як загальноправову умову реалізації різних приватних інтересів, цілей, домагань окремих індивідів, а не як їх заперечення на угоду інтересам публічним. Але головною метою єдиної системи чинного в суспільстві права щодо охорони здоров'я має бути не уніфікація різних приватних інтересів, а створення відповідних правових умов для, по-перше, рівних можливостей щодо отримання безоплатної медичної допомоги чи якісного оплатного медичного обслуговування, а по-друге, забезпечення суспільно необхідної рівноваги між особистими правами

та свободами громадян, в тому числі свободи на підприємницьку діяльність та інтересами суспільства щодо забезпечення здоров'я нації. Саме тому, однією з умов вирішення сучасних економічних проблем, в тому числі на фармацевтичному ринку, і є гармонійне поєднання приватних і публічних інтересів. Тобто, проголошуючи свободу підприємницької діяльності, закон разом з тим встановлює й певні обмеження (межі) її здійснення. Разом з тим, як вже зазначалося, законодавець може встановлювати окремі форми державної підтримки суб'єктів господарської діяльності. Зазначенні форми знайшли своє відображення і у чинному законодавстві України, зокрема ГК України, а також в Податковому, Митному кодексах, відповідних нормативно-правових актах тощо. Однак, саме ГК визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Дійсно, господарське законодавство (ст. 258 ГК) встановлює, що господарські відносини регулюються не однаково, а залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються; особливостей галузі господарювання; виду господарської діяльності; економічної форми результату господарської діяльності; простору, на якому вони відбуваються, та особливостей суб'єктів, між якими вони виникають, і як наслідок, правосуб'єктності, або господарської компетенції суб'єктів господарського права. При цьому, відповідно до ст. 12 ГК України для реалізації економічної політики, виконання цільових та інших програм і програм економічного розвитку держава застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, серед яких особливе місце займають такі як: надання інвестиційних, податкових та інших пільг, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій.

Наприклад, відповідно до ст. 21 Основ законодавства України про охорону здоров'я, заклади охорони здоров'я, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність в сфері охорони здоров'я, а також суб'єкти господарювання, що виробляють продукцію, необхідну для забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я,

користуються податковими та іншими пільгами, передбаченими законодавством.

Крім того, ст. 19 Основ наголошує, що держава сприяє виробництву медичної апаратури, інструментарію, обладнання, лабораторних реактивів, ліків, протезних і гігієнічних засобів та інших виробів, необхідних для охорони здоров'я, а також розвитку торгівлі цими виробами.

Однак залишається відкритим питання, якої саме категорії суб'єкти господарювання, зокрема, на фармацевтичному ринку мають можливість використовувати механізми державної підтримки.

Перш за все, ще раз згадаємо які саме учасники господарських відносин є суб'єктами господарювання.

Так, згідно з ст. 55 ГК, це, по-перше, господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку.

По-друге, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

При цьому, суб'єкти господарювання (ч. 3 ст. 55 ГК) залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Слід зазначити, що пріоритетними щодо підтримки є, як правило, суб'єкти малого підприємництва.

Так, Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва. Основними напрямами державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві;
3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;
4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;
5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;
6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур;
8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;
9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Однак, в умовах глобалізації простежуються дві взаємопов'язані тенденції щодо малого та середнього підприємництва. З одного боку, зростає його значення як сателіта транснаціональних корпорацій через його гнучкість, динамічність та високі адаптаційні властивості. З іншого — підвищується роль цих структур підприємництва як врівноважуючого механізму, здатного пом'якшити негативні прояви діяльності ТНК в національній економіці.

Отже, у своєї більшості державна підтримка господарської діяльності на фармацевтичному ринку носить загальний характер, і в умовах ринкової економіки вищевказані форми державної підтримки

повинні створювати сприятливе середовище для розвитку підприємництва на фармацевтичному ринку та забезпечувати формування передумов, необхідних для структурної перебудови національної економіки. Однак у розвитку фармацевтичного ринку України нині виникають нові проблеми, які потребують подальших наукових розробок у теорії та практиці форм державної підтримки господарювання для вироблення рекомендацій щодо вдосконалення фармацевтичної політики держави.

Для практичного втілення вище поставлених завдань в Україні необхідно зосередити зусилля на створенні розгалуженої законодавчої і нормативно-правової бази, яка забезпечувала б широкі можливості для юридичних і фізичних осіб здійснювати і підтримувати діяльність суб'єктів фармринку незалежно від їх організаційно-правової форми та іншого. Тобто система організації діяльності на фармацевтичному ринку повинна орієнтуватися на постійний зовнішній моніторинг і пошук інновацій у глобальному інформаційному просторі, на оцінку і придбання нових технологій, необхідних для їх інтенсивного розвитку.

Сидоренко Анна Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., старший викладач кафедри
кримінального, адміністративного і трудового права

ХАРАКТЕРИСТИКА ЄДНОСТІ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

В сучасних умовах розвитку нашої держави особливе місце займає наявність єдності й диференціації в правовому регулюванні трудових відносин. В науці трудового права єдність свідчить про внутрішній нерозривний зв'язок всієї сукупності норм, що регулюють суспільні відносини у сфері праці. Диференціація норм трудового законодавства проявляється в різноманітності праці, неоднаковості умов праці, особистісних характеристиках працівників, особливостях діяльності роботодавця.

У теорії трудового права існує декілька підходів до визначення поняття «єдність трудового права». Представники першого підходу визначають єдність трудового права як загальність і обов'язковість основних правових принципів організації праці, закріплених у Конституції України та інших нормативно-правових актах державної влади.

Представники іншого підходу єдністю у трудовому законодавстві визначають спільність усіх правових категорій, що характеризують працю працівників, виражену у єдності основних принципів і методів правового регулювання трудових відносин незалежно від сфери застосування праці і характеру виконуваних функцій.

Також, у теорії трудового права науковці приходять до висновку, що єдність правового регулювання трудових відносин полягає в наявності загальних правових норм, які однаково регулюють трудові відносини, незалежно від їх характеру і виду самих відносин, а також особливостей умов праці.

Єдність правового регулювання праці проявляється в тому, що держава проголошує для всіх категорій працівників свободу праці, закріплює право на заробітну плату для всіх працюючих; право на відпочинок; на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації; надає право об'єднуватися в професійні спілки; гарантує право на вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів.

Слід відмітити, що єдність обумовлена закріпленням основних державних гарантій, принципів. Гарантом єдності трудового права є наявність чинного Кодексу законів про працю України, що в статті 1 визначає єдині цілі і завдання трудового законодавства, які поширюються на всю територію України і на всіх працівників.

Єдність правового регулювання праці в сучасних умовах господарювання передбачає поширення дії норм трудового законодавства на всіх працюючих суб'єктів незалежно від їх особистісних якостей, умов праці, території виконання трудової функції та ін. Як вже зазначалося, єдність проявляється в загальних нормах. Загальні норми обов'язкові для всіх власників або уповноважених ними органів, і можуть бути змінені тільки в бік покращення становища працівників.

В науці трудового права єдність правового регулювання праці характеризується відповідними чинниками, рисами та юридичними ознаками.

До чинників, які визначають єдність правового слід віднести: принципи трудового права та механізм реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктів трудових правовідносин.

Єдність правового регулювання суспільно-трудових відносин, що знаходить свій прояв у принципах трудового права, складає зміст централізованих норм. До таких норм відносяться: єдині правила поведінки для всіх груп трудових відносин, такі норми регулюють трудові відносини всіх категорій працюючих осіб; ці норми є базою для диференціації правового регулювання. Такі норми мають імперативний характер і не можуть бути змінені учасниками конкретних трудових відносин.

До основних рис єдності правового регулювання трудових відносин слід віднести:

1) єдність визначається через категорію загального;
2) поширюється на всі без винятку відносини;
3) єдність правового регулювання трудових відносин закріплено в Конституції України, Кодексі законів про працю України та інших нормативних законах про працю;
4) єдність правового регулювання може полягати лише в додержанні певних принципів правового трудових відносин.

До юридичних ознак єдності науковці в сфері трудового права відносять:

1) єдиний тип законодавства про працю для всіх учасників трудових відносин;
2) єдність принципів правового регулювання праці;
3) єдність способів формулювання змісту прав і обов'язків у трудових правовідносинах;
4) єдність підстав виникнення, зміни і припинення трудових правовідносин;
5) єдність засобів захисту суб'єктивних трудових прав і засобів забезпечення виконання обов'язків.

Отже, єдність правового регулювання проявляється в загальних нормах трудового права, що поширюється на всіх працівників і на всіх роботодавців на території України.

Сфера єдності правового регулювання повинна залежати не тільки від виду трудових відносин, але і від політики держави в регулюванні цих відносин.

Важливо підкреслити, що єдиному регулюванню підлягають відносини, що визначають мінімальний і загальний для всіх рівень трудових прав працівників. У відносинах робочого часу і часу відпочинку це стосується максимальної тривалості робочого часу, правового регулювання надурочних робіт, мінімальної тривалості відпусток. У відносинах заробітної плати єдність правового регулювання вимагає встановлення мінімального розміру заробітної плати, державних гарантій заробітної плати, регулювання гарантійних та компенсаційних виплат.

Проблема єдності й диференціації притаманна всім галузям права, але для трудового права вона має особливе значення. Єдність повинна бути заснована на рівній трудовій правосуб'єктності, що передбачає рівність можливостей без будь-якої дискримінації. Єдність правового регулювання повинна забезпечуватися конституційним принципом рівності прав і свобод людини і громадянина. Це питання грає важливу роль для встановлення співвідношення централізованого й колективно-договірного регулювання трудових відносин. Можна стверджувати, що за допомогою централізованого регулювання можуть вирішуватися і задачі диференціації.

Смолярова Марина Леонідівна
Запорізький національний технічний університет,
Інститут управління та права,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права

ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

В умовах ринкової економіки ефективність праці працівників має величезне значення для економічного розвитку не тільки під-

приємства, а й економічного зростання країни в цілому. Більшість теоретичних і практичних проблем пов'язаних з визначенням рівня ефективності праці, і з вивченням факторів, що впливають на ефективність праці працівників знаходять вирішення в наукових розробках економічної теорії та соціології труда.

Питання, пов'язані з теоретичними і практичними проблемами щодо забезпечення ефективності праці працівників, довгий час не привертали увагу вчених, залишалися поза сферою дослідження представниками юридичної науки, хоча необхідність у правових механізмах, здатних впливати на ефективність праці, назріла давно. В даний час основними причинами низької ефективності праці працівників в Україні є: неефективна організація праці працівників; непрозоре і надмірне регулювання; застарілі потужності і методи виробництва; неефективна система мотивації праці; дефіцит професійних навичок. Тому виникла необхідність дослідити правові та нормативні чинники досягнення ефективності праці при реалізації трудових прав працівників.

Дослідженням питань пов'язаних з зростанням ефективності праці працівників присвячені роботи як закордонних, так і вітчизняних вчених, а саме: Бару М. І., Іванова С. А, Капіци В. Ф., Лівшиця Р. З., Мацюк А. Р., Прокопенко В. І., Процевського О. І., Прилипко С. М., Ярошенко О. Н. Разом з тим, слід зазначити, що багато теоретичних питань з даної проблеми ще не вирішені і вимагають подальшого комплексного дослідження.

На мій погляд, підвищення ефективності праці на підприємстві залежить від діючих соціально-правових механізмів забезпечення трудових прав працівників. Виходячи з цього, метою статті є вивчення низки теоретичних і практичних проблем пов'язаних з досягненням ефективності праці при реалізації трудових прав працівників, узагальнення класифікації основних факторів, що впливають на ефективність праці працівників і вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності правового регулювання відповідних суспільних відносин в Україні.

Ефективність праці — найважливіший показник ефективності суспільного виробництва, що залежить від рівня розвитку виробничих сил в суспільстві, ступеня використання його виробничо-

го, наукового, трудового, природного потенціалу, відповідності виробничих відносин характеру виробничих сил. Тому ефективність праці визначається як ефективність використання трудових ресурсів.

Зрозуміло, що зростання ефективності праці визначається безліччю факторів і резервів. Під факторами зростання ефективності праці розуміються причини, що зумовлюють зміну її рівня. Під резервами зростання ефективності праці на підприємстві розуміються ще не використовувані реальні можливості економії трудових ресурсів.

Існує ряд факторів, які впливають на ефективність праці, такі як: кваліфікація працівників, конкурентоспроможність підприємства і можливість його виходу на світовий ринок, масштаб бізнес-операцій, привабливість підприємства для інвесторів, ефективне управління підприємством і здатність до зростання і просування.

На відміну від продуктивності праці, що характеризує обсяг вироблення продукції на одного працівника, ефективність праці розглядається як категорія, що синтезує результативність виконання всіх функцій живої праці. Жива праця залишається головним ресурсом, і результативність її функціонування чинить визначальний вплив на ефективність виробництва.

Разом з тим, досягнення ефективності праці на підприємстві можливе при забезпеченні реалізації трудових прав працівників. Конституцією України передбачені економічні та соціальні права громадянина у сфері трудових відносин. Економічні права дають можливість громадянину розпоряджатися предметами споживання і основними чинниками господарської діяльності: власністю і працею, виявляти підприємливість та ініціативу в реалізації своїх здібностей і придбанні засобів для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ. Соціальні права дають можливість громадянину заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку він вільно погоджується, тобто право на вільну працю (вибір виду діяльності, безпечні умови праці, гарантовані мінімальні розміри її оплати тощо), право на соціальне забезпечення, соціальне страхування, відпочинок, гідний рівень життя та інше.

Механізм реалізації трудових прав працівниками включає в себе заходи, які повинні створювати умови для їх реалізації. Якщо розглянути право на працю, то для реалізації цього суб'єктивного права громадянин обирає можливу поведінку, надану нормами трудового права, для задоволення власного інтересу: у виборі професії, в укладенні трудового договору, можливість звернення до державних органів щодо сприяння у працевлаштуванні, у підготовці і підвищенню трудової кваліфікації або перепідготовки.

Здійснення суб'єктивного права на працю громадян, іноземців та осіб без громадянства забезпечується юридичними обов'язками інших суб'єктів трудового права, а саме: підприємством, установою чи організацією (де реалізують своє право на працю громадяни, іноземці та особи без громадянства), центрами зайнятості, центральним органом державної виконавчої влади, органами та інспекціями, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. У разі виникнення перешкод щодо реалізації права на працю, порушення чи загрози його порушення, працівник має право на звернення до державних органів з метою захисту свого порушеного права.

Роботодавці зацікавлені в забезпеченні працівників нормальними умовами праці, оскільки вони впливають на ефективність праці на підприємстві. Тому для підвищення ефективності праці працівників у локальних правових актах передбачаються відповідні норми праці.

Дійсно, на ефективність праці істотний вплив мають умови праці. У статті 88 КЗпП України передбачається, що до нормальних умов роботи відносяться: справний стан машин, верстатів і пристроїв; належна якість матеріалів та інструментів, необхідних для виконання роботи, і їх вчасне подання; вчасне постачання виробництва електроенергією, газом та іншими джерелами енергоживлення; своєчасне забезпечення технічною документацією; здорові та безпечні умови праці (додержання правил і норм з техніки безпеки, необхідне освітлення, опалення, вентиляція, усунення шкідливих наслідків шуму, випромінювань, вібрації та інших факторів, які негативно впливають на здоров'я робітників, і т. ін.). Основними напрямками вдосконалення умов праці на сучасному етапі є: розробка норм без-

пеки для всіх видів виробничої діяльності; усунення несприятливих впливів умов праці на організм працівника.

Головною причиною низької продуктивності праці є не застарілі виробничі фонди, на що підприємства зазвичай списують всі виробничі проблеми (в цьому, звичайно, є частка істини), а, насамперед, низький рівень управління та неефективна система мотивації праці працівників.

Щоб зацікавити працівників в результатах діяльності підприємства та його структурних підрозділів, важливо використовувати ефективну систему стимулювання праці.

В індустріально розвинених країнах застосовується велика кількість різноманітних систем оплати праці. У багатьох країнах є свої характерні риси у сфері організації оплати праці. Так, наприклад, в основі шведської моделі — солідарна заробітна плата, у Великобританії — оплата за індивідуальними контрактами, в Італії — виплата колективних та індивідуальних надбавок до галузевих тарифних ставок і надбавок у зв'язку із зростанням вартості життя. В Японії існує досить велика кількість варіантів стимулювання високопродуктивної праці. Але всі вони мають свою національну відмінність, що не дозволяє віднести їх до якоїсь зарубіжної системі оплати праці.

Японський тип оплати праці будується на базі анкетних даних працівника: стать, вік, освіта, стаж і форми найму робочої сили (постійні або тимчасові). Постійними вважаються працівники, які уклали з підприємством довічний трудовий контракт, основною умовою якого є робота у одного підприємця до 55 років. Відповідно до такого контракту йому гарантується повна зайнятість, професійна підготовка на робочому місці, просування по службі та виплата вихідної допомоги після закінчення строку найму (дві річні заробітні плати). Величина заробітку працівника підприємства пов'язана з віком, стажем роботи і фактичними результатами праці. Великий вплив на розмір заробітної плати мають певні життєві обставини працівника (закінчення навчального закладу, одруження, народження дитини, покупка житла), які супроводжуються досить відчутним підвищенням рівня оплати праці. Крім основної заробітної плати на японських підприємствах виплачуються бонуси два рази на рік, а також матеріальну винагороду за раціоналізаторство та ініціа-

тиву. Щодо одноразових виплат, то вони виплачуються за безперервний стаж роботи на підприємстві. Якщо працівник пропрацював на фірмі до 60 років, то він при виході на пенсію отримує одноразову виплату в розмірі 4,5 річної заробітної плати. Так само передбачені заохочувальні виплати, які виплачуються за ідею, раціоналізацію, ініціативу. Розмір виплат за раціоналізацію залежить від ефективності пропозицій.

Різні форми фінансової участі працівника сприяють поглибленню зацікавленості працівників у справах підприємства, спонукають співробітників до високоефективної роботи, що, в кінцевому рахунку, виражається у зростанні прибутку та ефективності праці.

Отже, для вирішення проблем, щодо підвищення ефективності праці на підприємствах, необхідна перебудова роботи підприємства у сфері організації виробництва, організації праці, нормування праці, оплати та стимулювання праці, скорочення втрат робочого часу, і зусиллями одних тільки роботодавців, без заінтересованої та активної їх підтримки з боку держави, навряд чи ці завдання можуть бути успішно вирішені.

Стрілець Василь Васильович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
д. і. н., професор кафедри теорії та
історії держави і права

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЮРИСТІВ В РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Необхідною умовою існування громадянського суспільства та правової держави є так званий «третій сектор» — сукупність недержавних (неурядових) неприбуткових організацій (ННО), які консолідують суспільство, спрямовують енергію громадян на творчу діяльність, захищають останніх від небажаних дій влади. Діяльність

таких організацій є одним із найголовніших показників демократичного розвитку тієї чи іншої країни.

Сфера діяльності ННО в сучасних розвинутих державах охоплює практично всі галузі суспільного життя — економіку, політику, науку, культуру, освіту. Розгалужена мережа молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських та інших громадських об'єднань створюють основу громадянського суспільства, є вирішальним стабілізуючим фактором, гарантом демократичного шляху розвитку країни.

Головним завданням громадських об'єднань є налагодження постійної взаємодії, комунікації між суспільством і державою. Саме громадські об'єднання стають реальними каналами представництва всього спектра суспільних інтересів. Розвиток інститутів громадянського суспільства в Україні безперечно веде до активізації політично свідомої частини населення. Разом з тим і зараз існують значні проблеми в плані співробітництва громадських об'єднань та органів державної влади, що проявляється зокрема у взаємній недовірі та упередженості.

В Україні громадські об'єднання є один із видів об'єднань громадян, передбачений статтею 36 Конституції України. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадські об'єднання за організаційно-правовою формою можуть утворюватися як громадські організації або як громадські спілки. Громадська організація — це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадська спілка — це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Отже, в Україні на законодавчому рівні загалом забезпечені умови для реалізації права громадян, в тому числі й правників, на створення громадських об'єднань.

На сьогоднішній день в Україні існує досить велика кількість громадських об'єднань представників юридичної професії. Об'єктивно

їх діяльність спрямована на підвищення ролі, яку мають відігравати в суспільному житті країни як неурядові організації, так і представники юридичної професії. Участь юристів у професійних громадських об'єднаннях дає їм змогу тісно співпрацювати з органами державної влади, брати участь у розробці й реалізації державної правової політики і таким чином сприяти ефективному функціонуванню всієї політичної системи, всього суспільства. Майже всі громадські об'єднання юристів за організаційно-правовою формою створені та діють як громадські організації.

Найчисельніше громадське об'єднання юристів України — Союз юристів України, Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України», Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників» дають змогу максимально повно розкривати професійний і творчий потенціал фахівців усіх галузей права, формувати українську юридичну еліту, поєднувати зусилля в розв'язанні будь-яких правових проблем, брати участь у розробці та реалізації державної правової політики, об'єднувати юристів різних поглядів для активної участі в законотворчому процесі, в захисті конституційних прав громадян України, забезпечити співдружність представників різних напрямків юридичної діяльності.

Галузеві правничі громадські організації сприяють консолідації зусиль професійних груп юристів (адвокатів, суддів, прокурорів, правників інших професійних сфер) у вирішенні галузевих питань. Найвпливовішими галузевими громадськими організаціями правників є Всеукраїнська Громадська організація «Спілка адвокатів України», Асоціація суддів України, Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація прокурорів».

Поступово набирають суспільної ваги й інші вузькопрофесійні громадські правничі об'єднання. Прикладом може бути Всеукраїнська громадська організація «Асоціація адвокатів України» (ААУ), створена на основі професійної належності, яка об'єднує адвокатів з метою сприяння розвитку та зміцненню інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві та задоволення і захисту прав та законних інтересів членів організації.

Зазначені правничі громадські організації охоплюють найбільшу кількість юристів, і саме ці організації демонструють найбільшу активність у виконанні статутних завдань. Різнопланова діяльність громадських об'єднань юристів є надзвичайно важливою умовою повноцінного розвитку громадянського суспільства і, відповідно, становлення правової держави в Україні. Громадські правничі об'єднання ефективно впливають на професійну діяльність представників юридичної професії, оскільки беруть активну участь у законотворчій діяльності, частково регулюють ряд професійних аспектів діяльності правників, зокрема розробляють і приймають деонтологічні документи, відстоюють інтереси юристів, активно співпрацюють з відповідними закордонними юридичними організаціями, що сприяє запозиченню іноземного правового досвіду для вирішення суспільних проблем України. Водночас слід констатувати, що місцеві (регіональні) осередки навіть зазначених впливових правничих організацій на нинішньому етапі їх розвитку здебільшого фактично бездіяльні або малоактивні.

Парадоксальною, з огляду на велике суспільне значення юридичної професії, виглядає ситуація із загалом недостатньо високим рівнем громадської активності правників. В самій юридичній спільноті ставлення до практичної діяльності громадських правничих об'єднань різне: від беззастережно захопливих і некритичних — до негативних. Певна частина громадських об'єднань юристів за своєю суттю є клубами за інтересами. Їх діяльність фактично зводиться до організації лише освітніх і розважальних заходів. Деякі об'єднання створюються під конкретних осіб з метою використання переваг статусу об'єднання для лобіювання інтересів таких осіб в різних органах державної влади. Діяльність значної частини цих організацій має суто формальний характер, ряд з них зорганізовані під певного лідера, або для певної справи (наприклад, для створення третейського суду). Разом з тим визнається, що головним завданням правничих організацій має бути представництво інтересів (зокрема в питанні прийняття Верховною Радою нових профільних законів) та захист їх членів.

Істотною проблемою функціонування правничих громадських об'єднань, як і загалом громадських об'єднань в Україні, є неналеж-

на увага та підтримка з боку органів державної влади, що особливо актуально саме в перехідних умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні. Тому міра ефективності діяльності громадських об'єднань юристів значною мірою залежить і від державної політики в напрямі підтримки та заохочення до співпраці «третього сектору» України.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Абрамова Анастасия Витальевна
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
студентка, Юридический институт,
1 курс, 01001401 группа

ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ КАК ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ЕЁ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В конце XIX — начале XX веках появился и стал стремительно развиваться такой институт права, как ювенальная юстиция.

Согласно словарю юридических терминов, ювенальная юстиция — система законодательства, регулирующая правоотношения в области отправления правосудия в отношении несовершеннолетних правонарушителей, механизм защиты и соблюдения прав несовершеннолетних правонарушителей в ходе предварительного следствия и судебного разбирательства. Основой ювенальной юстиции являются ювенальные, или подростковые

суды, которые должны заниматься не только карательными мерами, а, прежде всего, профилактической работой и реабилитацией подростков.

Понятие гражданского общества появилось в российской правовой науке и практике относительно недавно, хотя в российской социологии оно применялось, когда речь шла об объединениях групп населения, о политической и социальной активности общественности. Не останавливаясь подробно на понятии гражданского общества и его роли в современных условиях общественной жизни, обратимся к его воздействию на функционирование ювенальной юстиции. Можно сказать, что гражданское общество в современных условиях является частью действующей ювенальной юстиции.

Требуется заранее оговорить, какие признаки гражданского общества могут быть внесены в концепцию ювенальной юстиции. Речь идет о следующих признаках:

— массовый интерес населения к вопросам о детях и подростках, находящихся в неблагоприятных условиях для жизни и нормального развития и в связи с этим требующих помощи и защиты со стороны общества и государства;
— проявление населением чувства гражданской ответственности за указанную ситуацию и активное стремление принять участие в преодолении опасного состояния, в котором оказались дети, в спасении их жизни и здоровья;
— резко негативное отношение к вовлечению детей и подростков в совершение преступлений и иных противоправных поступков;
— создание в рамках гражданского общества его представителями различных общественных объединений, в уставы которых включена деятельность по защите детей и подростков от неблагоприятных условий жизни (например, экологической, нравственной направленности), имеющих цели оказать помощь в образовании, эстетическом, физическом, социальном воспитании детям и подросткам;
— предусмотренная в законах деятельность объединений гражданского общества, а также отдельных граждан по предуп-

реждению (профилактике) правонарушений, преступлений несовершеннолетних, оказанию помощи суду в рамках закона и выполнению поручений суда при отправлении правосудия по делам несовершеннолетних.

Ювенальная юстиция является одним из немногих институтов гражданского общества, основной функцией которого является повышенная правовая защита несовершеннолетних. Связано это с психофизиологическими и социальными особенностями личности несовершеннолетних. Формирующаяся личность ребенка плохо защищена от неблагоприятных внутренних и внешних влияний. Это может привести к конфликту подростка с окружающими людьми, с законом в разных сферах его жизни, к более частым нарушениям прав детей и подростков со стороны других лиц.

Говоря о понятии ювенальной юстиции, нельзя забывать, что она является частью общей юстиции и функционирует на базе ее общих принципов. А специфические принципы ювенальной юстиции опираются на общие принципы правосудия.

Повышенная правовая защита несовершеннолетних отражается, прежде всего, в специфических принципах ювенальной юстиции:

1. Преимущественно охранительный характер ювенальной юстиции. Специальный охранительный правовой режим для несовершеннолетних может быть выражен в разных формах: прямой протекционизм, например, уменьшение наказания, предусмотренного законом за данное правонарушение или преступление, или замена его более мягким, направленным на перевоспитание, и дополнительная правовая защита несовершеннолетних (привлечение к защите прав несовершеннолетних в судебном процессе защитника, законного представителя несовершеннолетних, участие при допросе несовершеннолетних педагога).

2. Максимальная индивидуализация судебного процесса. Этот принцип часто рассматривается как синтезирующий все остальные принципы ювенальной юстиции. Суть его состоит в том, что каждое дело в системе ювенальных судов рассматривается как сугубо индивидуальное, и решение, выносимое судом по каждому конкретному

делу, имеет сугубо индивидуальный характер. Данный принцип характерен не только для ювенальной юстиции, но и для любого другого гражданского процесса.

3. Социальная насыщенность ювенальной юстиции. Данный принцип состоит в широком использовании в судебном процессе по делам несовершеннолетних неюридических специальных знаний, в акценте на изучении социальных условий жизни несовершеннолетних, представших перед судом, социально-психологических признаков их личности. Привлечение неюридических специальных познаний в судебном процессе используется и в общеуголовном, и в общегражданском процессе: это заключения экспертов, участие специалистов неюридического профиля. Речь идет не только о привлечении к участию в процессе экспертов и специалистов, но и об использовании в рамках ювенальной юстиции данных, полученных судом и по его специальным заданиям, от специализированных неюридических учреждений и служб ювенального профиля (медико-психологических, социально-психологических, социальных служб, консультационных центров). Привлечение этих данных — одна из главных особенностей судебного процесса в «классическом» правосудии по делам несовершеннолетних. Согласно законам своих стран суд для несовершеннолетних может не только задать интересующие его вопросы указанным неюридическим службам, поместить в этой связи несовершеннолетнего на стационарное обследование. Вопросы (и ответы на них) могут касаться: особенностей личности несовершеннолетнего, его реакции на негативные жизненные ситуации. Перед указанными учреждениями суд может поставить вопрос и о выборе оптимальной для данной личности меры воздействия, и особенно о наиболее результативном режиме ее исполнения. Естественно, закон оставляет за судом право выбора и меры воздействия, и режима, однако помощь неюридических консультантов оценивается высоко и успешно используется в деятельности судом по делам несовершеннолетних.

Однако ювенальный суд, являясь центральным звеном ювенальной юстиции, всё же не единственный орган, входящий в её систему.

Субъектами ювенальной юстиции являются:

— органы и учреждения по делам молодёжи,
— опеки и попечительства,
— образования,
— правоохранительные органы,
— суд.

Они в пределах своей компетенции обязаны следить за семьями, имеющими несовершеннолетних детей, и в случае, если будет замечено какое-либо нарушение их прав, немедленно принимать необходимые меры.

Наиболее часто встречаются нарушения прав ребенка в жилищной сфере, нарушения права ребенка на гуманное с ним обращение, воспитание в нормальной социально — психологической обстановке, условиях, соответствующих его возрасту и развитию. Даже если нарушения прав несовершеннолетних были выявлены на стадии проверки, практически всегда возможна их коррекция и устранение. Изучая ближайшее окружение ребенка, юрист-ювеналист выясняет сведения о лицах, являющихся безусловными авторитетами для ребенка, способных оказать на него положительное влияние. Если нарушения прав несовершеннолетних невозможно скорректировать на данном этапе, в дальнейшем потребуется определение суда для преодоления возникших противоречий. В том случае, если в окружении ребенка нет лиц, способных оказать на него положительное влияние, то эту функцию берут на себя органы социальной защиты в лице работников социальной службы. И, наконец, если условия проживания ребенка в семье становятся невозможными, социальный работник при помощи юриста-ювеналиста определяет ребенка в приют для временного проживания несовершеннолетних, в дальнейшем подыскивая для него приемную патронатную семью.

Таким образом, роль ювенальной юстиции как института гражданского общества, главнейшей функцией которого является превентивная функция, способная предупредить и устранить нарушение прав ребенка в семье и обществе, а также предотвратить дальнейшее возможное противоправное поведение так называемых

социальных сирот, т. е. детей, оставшихся без попечения родителей, важна и актуальна.

Научный руководитель: д. ю. н., профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права Юридического института ФГАОУ ВПО «БелГУ» Г. А. Борисов.

Авраменко Аліна Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Епоху, в якій ми живемо, називають «інформаційним суспільством». З цього випливає, що значну проблему становить захист авторських прав. Особливо ця проблема стосується «Інтернет-простору». Вона полягає у тому, що захист авторського права тут не досяг достатнього відображення в законодавстві та юридичній літературі. Даний механізм і на сьогоднішній день залишається не врегульований належним чином.

Ця проблема в Україні привернула до себе увагу не так давно, якщо бути точним — у 2013 році. Саме тоді Торгівельне представництво США в своєму щорічному спеціальному звіті поставило Україну на перше місце в списку країн, що не забезпечують ефективну правову охорону інтелектуальної власності. Як сказано в доповіді, незважаючи на взяті Україною зобов'язання щодо боротьби з поширенням неліцензійного програмного забезпечення та онлайн-піратства, а також щодо контролю за виплатою авторських гонорарів ситуація продовжує погіршуватись за всіма показниками.

Прикладом реагування держави на цю проблему є створення ініціативної групи для опрацювання законопроекту про захист авторських та суміжних прав в мережі Інтернет.

Незаконне копіювання як одна із проблем захисту авторського права завдає значної шкоди авторам книг, фільмів та музики, оскільки перешкоджає авторам отримувати доходи за їхню діяльність та утримує їх від подальшого інвестування в творчу діяльність, що може навіть підірвати розвиток тієї чи іншої сфери творчої діяльності.

Елементом, який значно ускладнює захист авторського права викладення матеріалів до мережі Інтернет користувачами, які не думають про їх захист та можливість порушення своїх прав. Коли право користувача все ж таки порушується, то без попереднього дотримання ним певних правил буде дуже складно довести авторство та захистити свої права.

Розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є їх відтворенням у розумінні статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», і тому на таке розміщення творів поширюється дія статті 15 цього Закону. Якщо у зв'язку з таким розміщенням порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені статтею 15 названого Закону, то це дає підстави для судового захисту авторського права (пункт «а» статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Авторам — користувачам Інтернету, які знехтували правилами викладу інформації та способами захисту буде майже неможливо довести свої права. Для них можна порадити такий спосіб захисту, як написання листа тому, хто порушив їх авторське право з вимогою видалити незаконно розміщену інформацію. Та що робити, якщо порушник відмовляється видалити інформацію? Інші методи для користувачів, які не дотримувались відповідних правил складно вигадати. Можна тільки порадити скористатися так званою «дошкою ганьби». Це умовна назва морального впливу на порушника, коли автор висвітлює на своєму сайти всі контактні дані порушника, як плагіатора, з метою застереження інших осіб.

Використання певних правил, як і сказано вище, захистить користувача від неприємних ситуацій, пов'язаних з порушенням його авторського права. Вивчаючи можливі способи застереження порушень, мою увагу привернули такі поради, запропоновані О. М. Пастуховим:

1. Використання цифрового підпису. Якщо файл користувача має цифровий підпис, то не виникне ніяких проблем з ідентифікацією автора.

2. Використання цифрових марок. Особливістю цього способу є те, що «цифрові водяні знаки» не кидаються у вічі, але їх легко виявити при потребі.

3. Обмеження доступу до матеріалів, що розміщенні в мережі Інтернет.

4. Методи криптографічного перетворення матеріалів, такі як шифрування, використання якого дозволяє обмежити або повністю виключити можливість копіювання творів.

5. Створення веб-депозитаріїв, що дозволяють фіксувати об'єкти інтелектуальної власності у мережі Інтернет і закріплювати їх правовий статус.

6. Обмежена функціональність. Прикладом такого захисту є принцип «спробуй перед тим, як купляти повну версію»

7. «Годинникова бомба». Є одним із різновидів обмежень, за яким файли, які розміщені, доступні до певної дати.

8. Контракти. Вони є одним із найефективніших засобів запобігання порушенню авторських прав, адже в контракті можна прописати ті аспекти і умови, які не зазначені в законодавстві.

9. Клірингові центри. Таким чином правовласники надаюсь клірингoвим центам право на ліцензування своїх творів.

Та інколи бувають випадки, коли задачею правовласника є пошук порушника. Що може допомогти в такому випадку? На мою думку, одним із найефективніших способів вирішення цього питання є використання «Агента», тобто спеціальної програми, яка спрямована на пошук в публічному секторі Інтернету контрафактних примірників творів.

Та як захистити своє право, якщо всі можливі способи уникнення порушення були застосовані, а порушника знайдено? В такому випадку найефективнішим способом вирішення спору є звернення до суду. Звичайно, не кожне порушення авторського права стає предметом розгляду, але загроза подання позову є досить ефективним стимулюючим фактором.

Як засіб доказування може бути використаний відео-, аудіозапис процесу дослідження будь-якою заінтересованою особою сайту, стосовно якого є відомості використання його з порушенням авторських чи суміжних прав; такий запис, здійснений на електронному чи ін-

шому носії (жорсткому диску комп'ютера, дискеті, диску для лазерних систем зчитування, іншому носії інформації), подається до суду із зазначенням того, коли, ким і за яких умов цей запис здійснено і може бути речовим доказом у справі. Письмовими доказами можуть бути також довідки, отримані від провайдерів і мережевих пошукових служб.

Роздруківки інтернет-сторінок (web-сторінок) самі по собі не можуть бути доказом у справі. Але якщо відповідні документи видані або засвідчені закладом або спеціально уповноваженою особою в межах їх компетенції за встановленою формою і скріплені офіційною печаткою на території однієї з держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав, то згідно із статтею 6 Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, від 20.03.1992 р. вони мають на території України доказову силу офіційних документів.

Розглянувши справу, суд може винести такі рішення: відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням з визначенням розміру відшкодування; стягнення з порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення; виплата компенсації, що визначається судом, замість відшкодування збитків або стягнення доходу; заборона публікування творів, припинення їх розповсюдження; вилучення (конфіскація) контрафактних примірників; публікація у пресі інформації про допущене порушення тощо.

Отже, проаналізувавши чинне законодавство України та стан розвитку законопроектів у даній сфері, можна зробити висновок, що Україна має перспективи і стимул для розвитку законодавства у сфері авторських прав, а також досвід багатьох інших країн, який потрібно використовувати. На даний момент існують способи захисту, якими, при дотриманні відповідних правил, можна скористатися у випадку порушення авторського права.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Є. А. Греков.

Андрієнко Олена Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 22 група

ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Свобода пересування та вільний вибір місця проживання є природнім правом людини. Це право є невід'ємною складовою соціальної свободи, гарантованою можливістю кожної особи вільно пересуватися у просторі, самостійно, на свій власний розсуд визначати та змінювати місце свого тимчасового перебування чи постійного проживання в межах території держави, а також вільно її залишати, за винятком обмежень, передбачених законодавством, та право громадянина вільно, у будь-який час, без жодних перешкод повертатися до країни своєї громадянської належності.

На міжнародно-правовому рівні свобода пересування і вибору місця проживання вперше була передбачена ст. 13 Загальної декларації прав людини, прийнятою резолюцією 217А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН в 1948 р. Відповідно до неї кожна людина має право на свободу пересування і обрання собі місця проживання в межах кордону кожної держави, право залишати будь-яку країну, включаючи також її власну, і повертатися до своєї країни. Положення ст. 13 Загальної декларації прав людини одержали розвиток в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Відповідно до ст. 12 Пакту кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання. В європейському правовому просторі свобода пересування та вибору місця проживання регулюються Протоколом № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод ратифікованого Україною 17 липня 1997 р. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Протоколу № 4 кожний, хто на законних підставах знаходиться на території будь-якої держави, має право на свободу пересування та свободу вибору місця проживання.

Стаття 33 Конституції України є яскравим прикладом впровадження у національну правову систему міжнародних стандартів щодо прав людини, оскільки кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишити територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну. Нормативний зміст цього права охоплює: свободу пересування кожного територією України, а для громадян України — свободу повернення в державу. Водночас, це конституційне право не є абсолютним. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 15-рп від 14.11.2001 р. (справа щодо прописки) свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України може бути обмежене, але тільки законом. Відповідно до ч. 3 ст. 2 Протоколу № 4 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: свобода пересування та вибору місця проживання не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які запроваджуються згідно із законом і є необхідними в демократичному суспільстві.

Законними підставами перебування на території України є: для громадян України — належність для громадянства України; для іноземців — та осіб без громадянства — реєстрація на території України паспортного документа або наявність посвідки на постійне або тимчасове проживання в Україні, або документів що посвідчують отримання статусу біженця чи притулку в Україні. Щодо реєстрації, то інститут реєстрації прийшов на зміну інституту прописки. До 2001 р. в Україні функціонував дозвільний порядок вибору особою місця проживання (інститут прописки), який за рішенням КСУ від 14.11.2001 р. (право щодо прописки) був визнаний неконституційним. Рішенням КСУ встановлено, що порядок прописки громадян, що діяв, обмежував конституційне право громадян на вільний вибір місця проживання. КСУ наголошував на суттєвій зміні підходів щодо фіксації місяця проживання: Конституція закріпила повідомлювальний характер цих процедур.

Відповідно до ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. місцем проживання визначається адміністративно-територіальна одиниця, на території якої

особа проживає строком понад шість місяців на рік. Свободу пересування та вільний вибір місця проживання відповідно до Закону може бути обмежений у наступних випадках:

1) відповідно до ст. 23–26 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. у прикордонній смузі встановлюється прикордонний режим, який регламентує правила в'їзду, тимчасового перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб. Забороняється пересування берегом і льодом прикордонних річок, озер та інших водойм поза встановленими для цього шляхами, стежками або з порушенням правил пересування;
2) для осіб, за якими встановлено адміністративний нагляд, до таких осіб, за постановою суду можуть бути застосовані такі обмеження: заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час; заборона перебування у визначених місцях району (міста); реєстрація в міліції від одного до чотирьох разів на місяць;
3) виконанням громадянами України військового обов'язку, а також альтернативної (невійськової) служби, військовослужбовці та працівники Збройних Сил України можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України;
4) в разі введення надзвичайного стану у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру, стану може бути запроваджено комендантську годину та заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату. Свобода пересування і вільного вибору місця проживання значно обмежена на територіях, які постраждали від катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Таким чином, законодавче врегулювання та конституційні гарантії свободи пресування та вільного вибору місця проживання в Україні відповідають основним демократичним вимогам.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Безотосна Анна Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 32 група

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Відповідно до ч. 1 статті 49 Конституції України право на медичну допомогу є особистим немайновим правом фізичних осіб, що забезпечує їх фізичне існування.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що відбуваються реформи в галузі охорони здоров'я з орієнтацією на договірні відносини. Безкоштовна медична допомога фактично зводиться до професійної консультації лікаря — фахівця, щодо перебігу захворювання і заходів спрямованих на лікування. Не можливість забезпечення лікування часто пов'язана з відсутністю медикаментів, сучасного обладнання, належної організації підвищення рівня кваліфікації медичних працівників.

Зростання добробуту значної частини населення привело до створення і функціонування такої галузі в системі охорони здоров'я, як надання платних медичних послуг.

В даний час відсутній у законодавстві систематизований нормативний акт, що регулює надання платних медичних послуг. Правовідносини в Україні, щодо надання таких послуг регулюються: Цивільним кодексом України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, Законом України «Про захист прав споживачів», оскільки предметом регулювання є відносини між послугодавцем та їх споживачем.

Договір про надання медичних послуг є однією з найпоширеніших підстав виникнення правовідносин з надання медичних послуг. За договором про надання медичних послуг одна сторона (медична організація, лікар) зобов'язується надати, а інша сторона (пацієнт) прийняти та оплатити оплатні послуги, спрямовані на зміцнення здоров'я пацієнта, відповідно до умов договору.

Договір про надання медичних послуг є консенсуальним, двостороннім (сторонами є замовник та виконавець), може бути оплатним чи

безоплатним. Проект Цивільного кодексу України відносить його до публічних договорів, але такий висновок випливає з аналізу діючого законодавства (Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я). Спеціально правового регулювання щодо форми договору немає. Практика свідчить, що вона є як усна, так і письмова. Проте багато медичних закладів самостійно розробляють бланки стандартної форми договору. Громадянинові, що звернувся сьогодні в будь-який медичний заклад для отримання платних медичних послуг, надається у письмовій формі договір типової форми, яка прийнята в даному закладі. Фактично з боку громадянина-пацієнта в договір вносяться дані про особу громадянина і про послуги, що надаються. Права і обов'язки сторін мають встановлену форму, до яких зміни не вносяться. Незважаючи на обмеженість прав, наданих законом на участь у розробці договору приєднання, у громадянина є право зажадати розірвання або зміни договору у випадках, передбачених законом.

Предметом договору про надання медичних послуг є надання медичної послуги, під якою розуміють «дії, або бездіяльність у сфері охорони здоров'я в інтересах фізичної особи», а також «право користуватись робочими здібностями виконавця, робочою силою, його талантами, оскільки надавані однією особою іншій послуги невіддільні від самої людини». Виокремлюють три визначальні ознаки медичної послуги:

1) спрямованість діяльності послугодавця та особливе благо фізичної особи — здоров'я;
2) відсутність цілковитих гарантій з боку послугодавця в отриманні очікуваного результату діяльність;
3) неможливість стандартизації медичної послуги через існування непередбачуваних факторів, але одночасне висування підвищених вимог з боку держави як до якості самої послуги, так і до суб'єкта їх надання. Особливістю предмета договору про надання медичних послуг полягає в тому, що його неможливо звести до обмеженого кола дій.

Метою договору про надання медичних послуг зазвичай є не досягнення результату, а докладання максимальних зусиль для його досягнення. У зв'язку з цим юридичною метою такого зобов'язання є вчинення медичних дій, спрямованих на відновлення і підтриман-

ня здоров'я, тобто лікування пацієнта. Отже, сам результат надання медичних послуг і відповідно вилікування потрібно розглядати, як мотив вчинення правочину, тобто «усвідомлену потребу, невиконання якої не призводить до недійсності правочину». Тому мотиви не входять до змісту правочину, не мають жодного впливу на силу і чинність останніх.

Оплатний характер цього правочину полягає в наданні грошового еквівалента в обмін за надану медичну допомогу. Договір про надання медичних послуг укладається на визначений або невизначений строк, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати обов'язки відповідно до договору.

Місце договору про надання медичних послуг у системі договірного права України визначається його особливостями щодо безпеки, якості та гарантованості досягнення результатів медичного втручання, обов'язку виконавця послуги щодо ініціативного надання необхідної інформації споживачу. Під час надання медичної послуги договірні відносини виникають у той момент, коли пацієнт погоджується на надання медичної допомоги загалом у медичній установі, незалежно від того, підписаний письмовий договір чи ні. Прикладом укладення договору в усній формі може бути лікарський запис про згоду хворого на операцію в історії хвороби. З цього моменту на відносини між медичною установою та пацієнтом поширюються всі правила, права та обов'язки, передбачені цивільним законодавством щодо договорів.

Отже, договір про надання медичних послуг — це договір, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням іншої сторони надати послугу профілактичного, лікувального, діагностичного, реабілітаційного характеру, а замовник зобов'язується прийняти й оплатити зазначену послугу. Оскільки в України оплатні медичні послуги набирають популярності, то на мою думку, їх потрібно регламентувати на законодавчому рівні. Та прийняти єдину для всіх платних медичних закладів форму договору. Підняти на більш високий рівень таку форму надання медичних послуг.

Науковий керівник: асистент кафедри цивільного, господарського та екологічного права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Г. Г. Гриценко.

Бережняк Оксана Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Знаєте, що таке первородний гріх в Україні?
Те, що у нас неможливо народитись без хабара.

За 20 років незалежності Україна пройшла чималий шлях реформ та перетворень, подолавши зубожіння початку 90-х та не одну політичну кризу. Разом з тим залишаються у нашій державі проблеми, боротьба з якими потребує політичної волі влади, згуртованості суспільства та часу.

Однією з таких проблем — є корупція. Боротьба з цим негативним явищем сьогодні має першочергове значення для всіх органів влади, для всіх сфер нашого суспільства, оскільки корупція підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, руйнує основні принципи, на котрі спирається будь-яка демократична держава: принципи верховенства права (ст. 8 Конституції України), рівності громадян перед законом (ст. 24 КУ), справедливості, неупередженості правосуддя (ст. 129 КУ), захищеності людини правоохоронними структурами від різного роду протиправних посягань і свавілля чиновників (ст. 19 КУ) та ін. Крім цього, корупція завдає державі значної економічної та політичної шкоди, серйозно гальмує поступальний розвиток суспільства. Корупція в Україні зводить практично нанівець потенційну ефективність будь-яких економічних та соціальних програм держави, результативність управлінських рішень.

Проблеми, які породжує корупція:

— корупція знищує економіку країни;
— корупція — це постійно діюча фінансова криза;
— корумпована країна — країна без майбутнього;
— корупція — тяжкий моральний гріх, бо вона завжди є отриманням користі за рахунок обкрадання своїх ближніх;

— корупція об'єктивно нездоланна — де існують люди, там є й імовірність, що хтось із них вважатиме себе хитрішим за інших при їх мовчазній згоді. Значною мірою саме суспільство винне в тому, що корупція процвітає і вважається нормальною поведінкою;
— корупція затягує. В корупційному оточенні хабарниками легко стають ті, хто ніколи б до цього не опустився в нормальному середовищі;
— корупція тягне за собою недовіру, ненависть людей до влади. Верховна Рада знищила у виборчих бюлетенях рядок «Не підтримую жодного кандидата»;
— подальший розвиток корупційної держави — народний бунт. Найсумніше те, що часто цей бунт, фізично знищуючи одних корупціонерів, приводить до влади інших (як показала недавня практика).

Актуальність даної теми полягає в необхідності зменшити рівень корупції в країні, щоб забезпечити можливість її подальшого розвитку — створити привабливе середовище для інвестицій. Проблему корупції досліджувало досить багато науковців, зокрема Є. Невмержицький, В. Гаращук, А. Мухатаєв, Бєльська Т., О. Волянська та ін.

Україною підписано та ратифіковано такі міжнародні конвенції щодо боротьби з корупцією: Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (1999), Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003), Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999), що обумовило потребу в реформуванні законодавства й зміні концептуальних підходів до протидії корупції в публічній та приватній сферах. В Україні діє досить багато законів, спрямованих на протидію хабарництву та корупції такі як: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» № 1699-VII, «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII, «Про запобігання корупції» № 1700-VII (набрав чинності 26 квітня 2015 року), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» № 1701-VII.

Найактивнішу роль у протидії корупції в державі відіграє громадянське суспільство, яке дає змогу мінімізувати намагання органів

державної влади зберегти старі корупційні схеми. Громадянське суспільство є незалежним від держави суспільством високорозвинених громадян та їх спільнот, здатних солідарно впливати на формування та реалізацію державно-політичних рішень щодо дотримання прав і свобод людини та гарантії її вільного розвитку задля забезпечення самовизначення та самореалізації кожної особи. З розвитком громадянського суспільства, переходом від нижчої стадії на вищу, змінюється і держава, що впливає на її здатність протидіяти корупції.

Важлива роль у протидії корупції відводиться громадським організаціям. Насамперед ця роль полягає у сприянні прозорості функціонування владних структур, що створює сприятливі умови для запобігання корупції, виявлення фактів корупційних правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності.

Пріоритетними напрямами діяльності громадських організацій у сфері протидії корупції слід визначити:

1) надання юридичної допомоги особам, які постраждали від корупції;
2) здійснення громадського контролю за діяльністю влади;
3) здійснення просвітницької та інформаційної антикорупційної кампанії проведення громадської експертизи нормативно-правових актів;
4) участь у законопроектній роботі; проведення досліджень та заходів з використанням високих інформаційних технологій;
5) сприяння державним органам у проведенні заходів антикорупційного змісту.

Представники бізнесу також приймають участь у боротьбі з корупцією. Міжнародні компанії стали розробляти внутрішні правила і процедури, зобов'язуючи свої підрозділи по всьому світу їм слідувати. Така превентивна політика — compliance — дослівно перекладається як приведення у відповідність з вимогами, вже почала поступово приживатися і в українському бізнес-середовищі. Це нова віха протидії корупції, яка полягає в ініціативі компаній брати на себе відповідальність за дотримання етичних стандартів ведення бізнесу та сприяння розвитку чесної конкуренції.

Як би Ви оцінили рівень корупції в Україні?

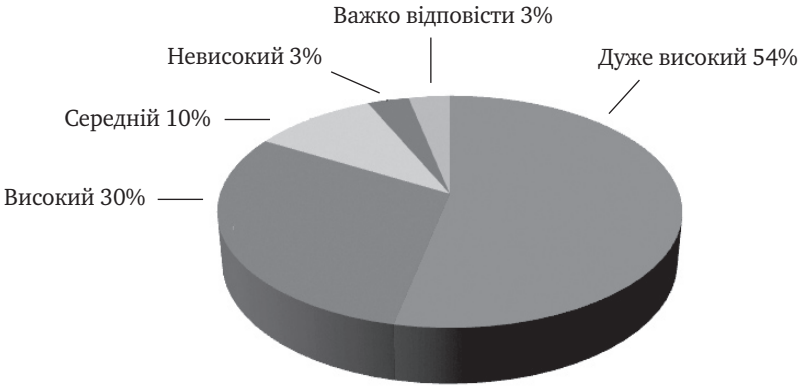

Для дослідження вирішення даної проблеми автором було проведено соціологічне дослідження, у якому взяло участь 30 респондентів віком від 16 до 65 років. Автор розуміє, що ця кількість респондентів недостатня для коректних наукових висновків, але це дослідження дає можливість виявити певні наукові тенденції.

Які причини корупції характерні для нашої країні?

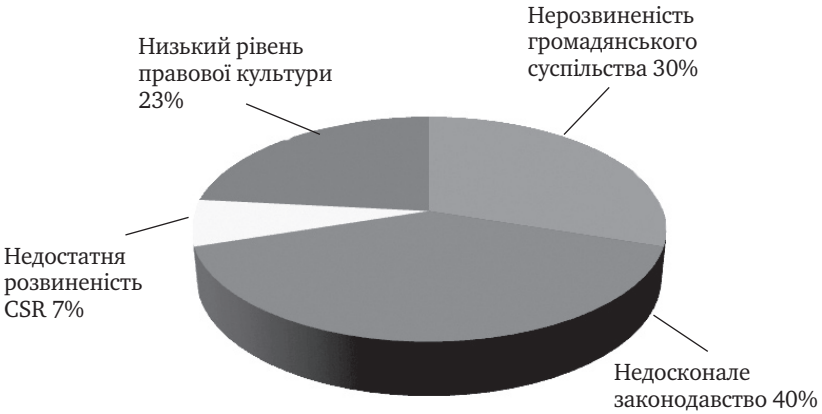

На запитання «Як би Ви оцінили рівень корупції в Україні» 54% опитаних відповіли «Дуже високий», 30% обрали варіант «Високий», 10% — «Середній», по 3% респондентів зазначили «Невисокий» і «Важко сказати».

На запитання «Які причини корупції характерні для нашої країни?» 40% — респондентів відповіли «Недосконале законодавство», 30% — «Нерозвиненість громадянського суспільства», 23% — «Низький рівень правової культури», 7% — «Недостатня розвиненість CSR».

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що суспільство усвідомлює необхідність боротьби з корупцією силами активістів. Якщо до цього процесу долучити якнайбільше громадян, то можна очікувати, що й держава зверне належну увагу на дану проблему і почне взаємодіяти з громадянськими організаціями, а не протидіяти їм. Закордонна практика доводить можливість і необхідність протидії корупції: якщо подолати неможливо, то звести до мінімуму — цілком.

Отже, громадянське суспільство відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією і має усвідомити, що необхідно втілити в життя такий план дій для подолання цього явища:

— добитися перелому в суспільній свідомості для сприйняття корупції, як антиморальних вчинків та суспільного зла, для чого запропонувати суспільству вживати не термін «корупція», а «продажність»;
— добитися впровадження в законодавство найбільш дієвих механізмів протидії продажності чиновників, перш за все декларацію витрат всіма членами родини;
— поставити на постійну основу визначення рейтингів продажності різних владних, державних та комунальних інституцій та посадових осіб, проведення щорічної суспільної дискусії щодо причин продажності та механізмів викоренення продажності;
— продовжити лобіювання питань прозорості влади, в т. ч. держбюджету, держзакупівель тощо.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Васько Владислав Андрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 24 група

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сучасна практика державного будівництва розвинутих країн світу доводить, що демократичний розвиток суспільства передбачає відповідний рівень децентралізації влади та управління. Основною складовою цього процесу є органи місцевого самоврядування. Актуальність роботи обумовлена незадовільним станом розвитку демократії в Україні й недостатнім використанням потенціалу місцевого самоврядування у подоланні цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти досліджуваної тематики висвітлені у працях М. Баймуратова, Н. Бондаря, О. Прієшкіної, В. Сенчука, О. Скакун, Г. Чапали, Я. Черниша. Однак, незважаючи на існування значної кількості праць, стан наукового осмислення досліджуваної проблеми не можна вважати достатнім.

Демократія є одним з різновидів соціальної організації, що здійснюється за допомогою інститутів, які в процесі своєї діяльності забезпечують таке управління суспільством, при якому максимально були б враховані права та свободи людини і громадянина, їх законні інтереси, а також механізми, за допомогою яких відбувалася б їх реалізація. За Р. Далем, демократичне управління реалізується за допомогою двох різнонаправлених процесів: централізації і децентралізації влади. Пояснення цьому може бути наступне: не всі інститути, їх діяльність і специфіка, які необхідні в межах цілої держави, є настільки ж необхідними в масштабах її окремих територіальних одиниць. Тому демократичне управління здійснюється як через державні органи, так і за допомогою механізмів суспільної саморегуляції або самоуправління, які, за словами української дослідниці теорії держави і права О. Скакун, становлять суть демократії.

Метою демократичної держави є не встановлення системи державного тотального контролю, а забезпечення максимально сприят-

ливих умов для розвитку як особистості, так і суспільства в цілому. Тому усі питання, які можуть вирішуватися без втручання держави, передаються під відання органів місцевого самоврядування, інституту найбільш наближеного до громадян.

Такий розподіл функцій відповідає і сучасному принципу управління, згідно з яким «ефективні рішення повинні сьогодні прийматися на все більш низьких рівнях організації». Адже, зважаючи на теперішні вимоги суспільства, центральна влада не здатна адекватно опрацювати великі об'єми інформації і достатньо швидко реагувати на будь-яку зміну ситуації у його середовищі. Реалізація більшості завдань, пов'язаних із забезпеченням належного життєвого рівня населення, здійснюється не на рівні держави, а в регіонах, місцях безпосереднього проживання громадян. Перебуваючи найближче до виборця, органи місцевого самоврядування є більш доступними для комунікацій, а тому громадянам легше оцінити результати їх діяльності. Зважаючи на це, широкомасштабна децентралізація державного управління підвищує ефективність управлінських рішень, а отже, і рівень задоволення громадян політичною системою в цілому.

Визнання самоврядних інститутів одними з найважливіших елементів конституційного ладу демократичними державами означає встановлення системи управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення. А визнання місцевим самоврядуванням верховенства державної влади як такої означає конституювання його інститутів та повноважень шляхом конституційної та законодавчої легалізації і легітимації, створює відповідні системи його охорони, захисту і гарантування тощо. За цих умов зазначені інститути взаємодіють на засадах взаємодоповнення і взаємозалежності. Саме це і забезпечує розвиток демократичної правової державності.

Визначаючи місце інститутів місцевого самоврядування в процесі демократизації держави, не можна оминути і той факт, що утвердження демократичного політичного режиму неможливо реалізувати виключно за допомогою інститутів організації влади вищих рівнів. А. де Токвіль відзначав, що центральна влада, якою б освіченою

та досвідченою не була, не в змозі одна охопити всі подробиці життя великого народу, оскільки таке завдання перевищує всі межі людських можливостей. Коли така влада намагається лише своїми силами створити і привести в дію незліченну багатоманітність різних суспільних механізмів, вона повинна або задовольнитися неповними результатами, або її зусилля будуть просто даремними. Централізація надає зовнішню впорядкованість справам суспільства і забезпечує можливість досягнути деякої одноманітності проявів людської активності. Коли ж «виникає необхідність привести у рух глибинні сили суспільства або ж різко прискорити його розвиток, централізована влада негайно втрачає свою силу».

Функціонуючи на основі принципу народовладдя та пріоритету прав й інтересів громадян над правами та інтересами держави, місцевому самоврядуванню відводиться визначна роль у становленні зрілого громадянського суспільства. Як зазначає чеський політичний діяч В. Гавел, специфіка інституту місцевого самоврядування полягає в тому, що він ґрунтується на трьох опорах: принципі добровільного об'єднання окремих громадян, децентралізації державної влади та делегування частини владних повноважень неурядовим організаціям.

Таким чином, поняття «місцеве самоврядування» і «демократія» тісно пов'язані, оскільки, з однієї сторони, право особи на участь у самоврядуванні — одна з цінностей демократії, а з іншої — місцеве самоврядування виступає в якості її вихідної засади. Отже, якщо демократія — основа правової держави, а місцеве самоврядування — один з найважливіших її інститутів, то основою останнього є місцева демократія як один з рівнів загальнодержавної демократії. Таким чином, становлення і розвиток місцевого самоврядування сприяє:

— поступовій демократизації політичного режиму, ініціюючи її «знизу»;
— допомагає усвідомити громадянам, що демократія — це не просто набір процедур, а й особиста участь кожного в управлінні;

— активізує і об'єктивує питання розвитку і вибору найбільш ефективних форм самоорганізації і самоврядування населення на локальному рівні;
— детермінує процеси становлення правової демократичної державності на пострадянському просторі, переходу її на ринкові принципи організації суспільства і держави;
— прилучає населення до демократичних цінностей, виховує почуття відповідальності, надає членам місцевої громади широкі можливості участі в політичному процесі, сприяє подоланню відчуження особистості від держави виступаючи в ролі посередника між державою і суспільством;
— місцеве самоврядування виступає таким рівнем управління, де враховуються не лише спільні інтереси, але і особисті потреби громадян.

Отже, становлення системи місцевого самоврядування на принципах децентралізації, субсидіарності, самоорганізації тощо забезпечить не лише поступальний розвиток держави до встановлення демократичних традицій, але і створить можливості для виходу й реалізації особистого і колективістського потенціалу її громадян.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Гавриш Богдан Вадимович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 24 група

ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НАДАННЯ ІНТИМНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Двадцять перше століття ознаменувалось настанням ери прав четвертого покоління. Це покоління розширення кордонів — право-

вих, біологічних, кордонів моралі. Під класифікацію прав четвертого покоління підпадають право на евтаназію, право на клонування, право на укладання одностатевих шлюбів та ін.

Четверте покоління охоплює права особистого волевиявлення особи — їх реалізація залежить лише від ставлення особи до втілення цих прав. В аспекті втілення прав зазначеного покоління як ніде інше відіграє роль вольовий та інтелектуальний критерій.

Добровільне надання інтимних послуг за матеріальне винагородження — тобто проституція, це складний психологічний, соціальний та правовий феномен, для реалізації якого як раз необхідне поєднання вольового та інтелектуального критерію. Це означає, що особа, яка займається проституцією, повинна розуміти характер зазначеного діяння й бажати його реалізації. Ми не говоримо про примус або сексуальне рабство, мова йде про свідоме бажання особи надання інтимних послуг. Якщо буде додержано психологічний, соціальний та правовий аспекти, тобто дії особи виражатимуть її особисте волевиявлення, ці дії не можуть становити суспільної шкоди й у разі врегулювання на законодавчому рівні, це уособлюватиме найвищий прояв лібералізму — дозвіл розпоряджатися своїм життям саме так, як особа цього бажає, а не як нав'язує соціум.

За сторіччя існування взаємовідносин людей, проституція стала закоренілою складовою, яку на сучасному етапі розвитку раціональніше буде контролювати з позиції легалізації, аніж з позиції кримінального переслідування. Завдяки легалізації відкриються нові шляхи дослідження та вирішення проблеми самого феномену проституції. Існує декілька основних концепцій правового регулювання надання секс-послуг. Перша модель — декриміналізаційна, до неї належать такі країни, як Нідерланди, Німеччина, Австралія, Греція тощо. Сутність такої ідеї полягає в повній легалізації проституції, коли держави наполягають на обов'язковій реєстрації представників зазначеної професії, встановлюється необхідність ведення медичних книжок та довідок. Друга концепція — це модель обмеженої легалізації. Відповідно до цього підходу проституція не вважається злочином, але за законом караються дії, спрямовані на втягнення жінок до проституції. Таке законодавство

запроваджене у Великій Британії, Бельгії, Канаді, Індії, Угорщині (у звіті Угорщини Раді Європи 1994 р., зокрема, зазначається: «...проституція не є злочином, але забороняється орендувати приміщення чи інші місця з метою організації секс-бізнесу»). Останній підхід — це концепція аболіціоністів. Головною особливістю цієї моделі є положення, згідно з яким проституція злочином не вважається, але передбачається кримінальна відповідальність за будь-яку «експлуатацію проституції іншої особи», що означає будь-яке залучення третіх сторін. Забороняється вербування для втягнення в проституцію, пособництво, утримання місць розпусти, та інші дії, які можна кваліфікувати як використання особи для надання інтимних послуг з метою отримання прибутку. Оскільки особи, що надають секс-послуги, розглядаються як жертви, для них кримінального покарання не передбачається.

Сьогодні Кримінальний кодекс України передбачає покарання за сутенерство або втягнення особи в зайняття проституцією (ст. 303 КК України). Проституція ж кваліфікується як адміністративне правопорушення і тягне за собою попередження або накладання штрафу у розмірі від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 181[1] КУпАП).

Таким чином, якщо з точки зору нормативно-правового регулювання досить нескладно дійти до правового консенсусу, то з точки зору моралі це питання є більш, ніж суперечливим. Питання проституції було неоднозначним протягом усього процесу становлення та розвитку суспільства, дискусійність цієї проблеми є актуальною і в наш час. Україна є державою, в якій переважаючою релігією є християнство, саме релігія формує підвалини моралі, які є загальновизнаними в соціумі. Мораль — це сукупність загальновизнаних правил щодо поведінки, уявлення про добро і зло, але мораль не може існувати в статичному стані. У зв'язку з тим, що розуміння цих фундаментальних категорій розвивалися разом з її носіями, якщо б не було динаміки, для сучасного суспільства, наприклад, визнання рабства досі могло бути загальноприйнятою нормою.

Ще однією перевагою на користь легалізації проституції є фінансово-матеріальний аспект, при чому він є двостороннім — тоб-

то користь від узаконення отримають як держава, так і працівники сфери інтимних послуг. Унаслідок введення правового регулювання щодо правовідносин такого типу, можливим стане введення єдиного державного податку, створення спеціальних ліцензій і дозволів на державній основі, що позитивно вплине на поповнення державного бюджету. Разом із тим стане можливим ведення державного реєстру суб'єктів надання інтимних послуг, а запровадження обов'язкового проведення медичних оглядів позитивно відобразиться на зниженні динаміки розвитку ВІЧ, СНІД та інших хвороб, що передаються статевим шляхом. Користь для працівників зазначеної сфери виражатиметься в запровадженні пенсійного забезпечення та інших соціальних пільг. Водночас розширяться можливості органів внутрішніх справ щодо упередження вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням особи у наданні інтимних послуг, тобто знизиться відсоток криміногенних ситуацій.

Отже, на нашу думку, легалізація проституції є рекомендованим проектом через можливість законодавчого регулювання сфери, що може становити небезпеку для суспільства. Легалізація повинна здійснюватися у декілька етапів — таким чином буде ретельно підготовлена законодавча база, нова сфера суспільних відносин буде поступово вживатися у суспільство, що знизить ризик виникнення конфліктів. Найбільш суттєвою проблемою стане співвідношення зазначеної галузі з мораллю, але задля ефективної взаємодії суспільства, релігії й сфери надання інтимних послуг доречним і навіть необхідним буде запровадження адміністративної відповідальності за дії, які б поширювали пропаганду проституції. Таким чином, на законодавчому рівні мають бути встановлені запобіжники, які унеможливлять негативний вплив сфери інтимних послуг на неповнолітніх осіб та на суспільство в цілому. До таких правил можна віднести заборону реклами у засобах масової інформації, заборону створення вивісок та візитних карток, які б однозначно або неоднозначно вказували на інтимні послуги та ін. Завдяки легалізації проституції можливо спрямувати для поповнення державного бюджету значні фінансові кошти , які поповнювали статки осіб, задіяних в організації чорного ринку. Таким чином, доходи, які раніше здобувались незаконним шляхом після легалізації будуть попов-

нювати державну казну й зменшиться грошовий обіг нелегального бізнесу, що може позитивно вплинути на економіку країни і загальну криміногенну обстановку. Легалізація проституції може стати інноваційним кроком у світлі розвитку прав четвертого покоління, адже зазначене питання є актуальним в багатьох країнах світу. Таким чином, на наше переконання, вірогідним є постановка питання про легалізацію надання інтимних послуг в Україні, метою зазначеного питання є проведення дискусій у суспільстві для прийняття остаточного рішення щодо цього уповноваженими на те органами публічної влади.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Дьо Ярослава Юріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
2 курс, 27 група

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В СФЕРІ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сучасні загальносвітові процеси модернізації та технічного переоснащення суспільства вимагають вдосконалення правового забезпечення в усіх сферах інформаційного простору. На сьогодні, потужний потік інформації може не тільки здійснювати різноманітне сповіщення населення щодо подій та новин, а й цілеспрямовано формувати штучне, насаджене ставлення щодо окремих питань. Виходячи з цього однією з важливих проблем вітчизняного права є розуміння сутності та умов реалізації обмеження на законних підставах права на інформацію, зокрема на телебаченні. Зараз вона набула підвищеного

значення в умовах ведення активного агітування населення різними суб'єктами та вимагає нагального правового вирішення за для попередження такого впливу на громадськість.

Перш за все необхідно визначити саме поняття права на доступ до інформації. Конституція України в ст. 34 п. 2 зазначає наступне тлумачення: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір». Власне це положення підтверджує і Закон України «Про телебачення і радіомовлення», котрий визначає, що держава гарантує реалізацію прав на інформацію, на вільне і відкрите обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення. Ще один Закон — «Про інформацію» підкреслює, що одними з головних напрямів державної інформаційної політики є забезпечення доступу кожного до інформації та забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Зазначені норми гарантують повний доступ до інформації громадянам України у багатьох формах, включаючи і мережу телебачення. Але чи доцільно допускати такий вільний доступ під час ведення антитерористичних заходів в країні, коли поряд з ними акцент робиться ще й на інформаційні дії? Чинне законодавство на це питання дає відповідь таким чином, що заборонено використовувати телерадіоорганізації для закликів до насильницької зміни конституційного ладу України та закликів до розв'язування війни, агресивних дій або їх пропаганди. Тобто, пряме обмеження має відбуватися з цих підстав, хоча практика показала, що лише притягнення осіб за поширення такої інформації до відповідальності може утримувати їх та інших від вчинення таких дій.

Обмеження права на доступ до інформації має також місце при забезпеченні інформаційної безпеки України. В такому плані, головним завданням стає регуляторна політика державних органів щодо заборони трансляції відповідного інформаційного продукту, що може нести небезпеку напряму державі. Такі повноваження покладаються на Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення,

яка має відстежувати і моніторити інформаційний простір для виявлення таких порушень.

Спірним є питання відкритої трансляції тих телепрограм, які можуть надавати відомості, що повністю або частково становлять державну таємницю. До державної таємниці у порядку, встановленому цим Законом України «Про державну таємницю» відноситься інформація у сфері оборони про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань. Зважаючи на цю норму, має бути обмежено як участь, так і транслювання певних телепрограм, що демонструють таку інформацію.

У випадках зазначених вище здебільшого мова йде про обмеження реалізації права на доступ до інформації глядача, оскільки скорочення випусків телепрограм буде спрямоване на нього. Але не менш актуальним є обмеження в такому праві осіб, які створюють або приймають участь в таких ефірах. Це має стосуватися як і журналістів, так і інших учасників знімального процесу, особливо якщо вони є посадовими особами або представляють відповідні органи державної влади.

Отже, розумне обмеження в праві на доступ до публічної інформації в сфері телебачення є безперечно невідкладним питанням для державних органів України. Для попередження будь-яких проявів закликів до насильницької зміни або повалення існуючого конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, підриву її безпеки, розголошення відомостей, що становлять державну таємницю має бути налагодження система регулятивно-дозвільних нормативних приписів, які б регламентували здійснення таких дій.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри адміністративного права НЮУ імені Ярослава Мудрого М. С. Ковтун.

Зеленський Андрій Володимирович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група,
Марченко Микола Володимирович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

ПРИРОДНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Права — забезпечені законом можливості мати, користуватися й розпоряджатися соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах. Інакше кажучи, права це те, що вам дозволено чи що належить. Це гарантовані свободи та можливості. Існує безліч різних прав з досить несхожими суб'єктами та різноманітним змістом. Але найбільш всеохоплюючими вважаються природні права людини, які належать абсолютно всім та діють усюди. Природні права людини — це права, якими ви володієте лише тому, що ви людина. Це ваші права як особистості — те, чого ви очікуєте та чого заслуговуєте.

Ця тема набула актуальності ще задовго до сьогодення. Від створення суспільства, з виникненням перших стосунків між людьми постало питання особистих прав. В античній Греції поняття природного права вивели Сократ та Платон; саме нехтування правами спровокувало Моїсея очолити вихід синів Ізраїлю з Єгипту; нерозривно пов'язана з природним правом філософія Конфуція, за догматами якої китайці живуть уже тисячоліттями. Проте з плином часу, суперечності, пов'язані з питанням сутності природних прав, тільки посилюються, вимагають пошуку все нових, ефективних рішень. Від часів буржуазної революції 1789 року та дотепер, права людини набирають все більшої ваги у суспільстві, привертають до себе все більшу увагу та потребують професійного захисту як з боку самих активістів, так і професійних правників.

Практика свідчить: там, де реалізуються права людини, там, де вони закріплені законодавчо, де наявні реально працюючі механізми їх захисту — у людини є набагато більше можливостей себе проявити, реалізуватися як особистість.

Але навіть закріплення природних прав на законодавчому рівні не достатньо для їх досконалого функціонування. Аби права не порушувались, кожна людина повинна знати зміст та обсяг своїх прав, бути готовою відстоювати їх та, у разі потреби, наполягати на поновлюванні справедливості.

Природні права закріплюються в Конституції заради кожного з нас. Вони є юридичним механізмом реалізації наших потреб. Але чи усвідомлюємо це ми самі? Відповідь на це питання, по суті, означатиме з'ясування рівня правової культури як кожного з нас, так і суспільства в цілому. На підтвердження або спростування припущень, було запропоновано опитування.

Це одна з форм соціологічного дослідження, за якої, замість анкети, громадянину усно ставляться такі запитання:

— Що таке природні права людини?

— Які природні права людини ви знаєте?

— Що ми можемо зробити аби наші права не порушувались?

Процес опитування було зафіксовано на відео. Автори при цьому виходили з того, що ця форма дослідження ще не набула широкого розповсюдження в нашій країні (серед студентів західноєвропейських і американських університетів така форма наукового дослідження доволі поширена).

Ми звернулися до п'ятдесятьох перехожих, але лише чотирнадцять осіб погодилися дати нам відповідь. Три — погодились відповісти, але конфіденційно, не на камеру. Інші ж від опитування відмовилися, аргументуючи своє рішення перш за все тим, що в них брак часу чи зовсім не пояснюючи свою відмову.

Автори розуміють, що кількість опитаних респондентів недостатня для того, щоб зробити коректні наукові висновки. Разом з тим отримані результати дають можливість вивити певні тенденції в дослідженні обраної теми.

Результати спонукають до роздумів. Навіть у цьому нескладному питанні правова обізнаність громадян не відповідає вимогам сус-

пільства. Третина опитаних не знала, що таке природні права і для чого вони закріплюються в Конституції України.

Було опитано респондентів

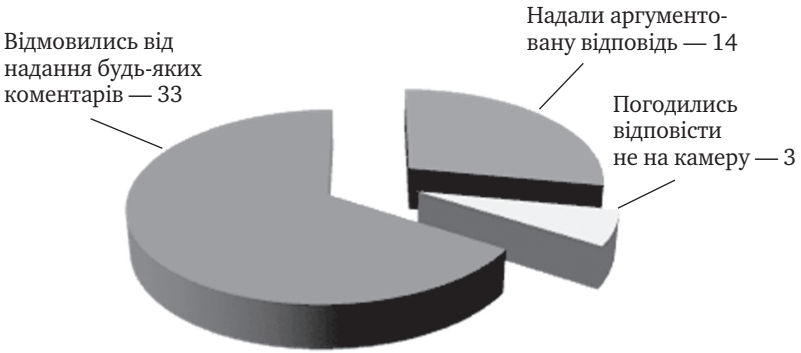

Загальновідомо, що ці права спрямовані на те, щоб дати можливість людині бути людиною, користуватися такими цінностями, як свобода, рівність, справедливість, честь і гідність, гуманізм, тощо.

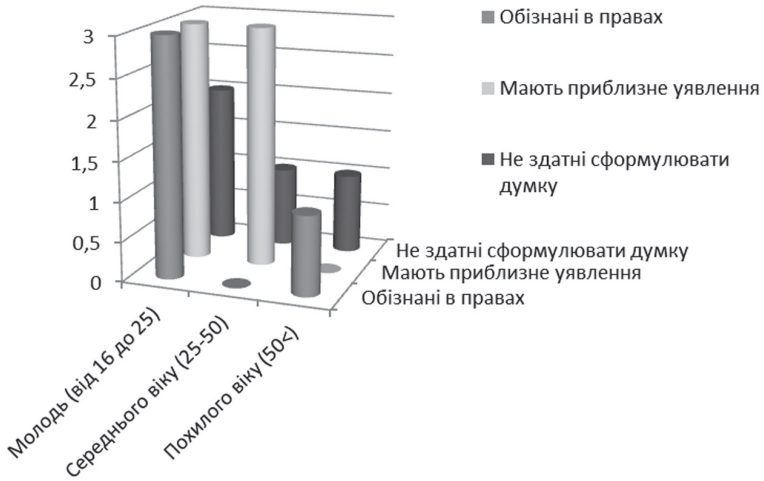

Це не означає, що всі з опитаних, хто не знав сутності природних прав, не відчувають себе людьми. Як видається, вони не розуміють значення цих прав і механізму їх захисту в разі порушення. Це є одне з головних питань нашого сьогодення: доволі низький рівень правової культури, який є однією з найважливіших перешкод реалізації ч. 1 ст. 8 Конституції України — дії принципу верховенства права.

Проте, навіть для цієї актуальної проблеми в багатьох опитаних «не знайшлося часу». Якщо ж в них забракло кількох хвилин заради своїх особистих прав, то що взагалі могло претендувати на приділення їх уваги? Якщо людей не цікавить питання додержання їхніх природних прав, чи означає це, що 66% (відсоткова кількість осіб, які відмовилися від опитування) людей не будуть захищати свої права у разі їх порушення? Де саме та межа: якими їх правами треба знехтувати, щоб ці особи погодилися витратити свій коштовний час?

Можна дійти висновку, що головним завданням, яке лежить сьогодні на наших плечах, є підвищення рівня правової культури. Процес її підвищення має призвести до формування громадянського суспільства — одного з найважливіших суб'єктів, що забезпечує втілення у життя принципів свободи, рівності, справедливості, верховенства права, тощо.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування на основі загальнодержавної програми мають запровадити правовий всеобуч. Це повинно озброїти кожного громадянина тим мінімумом юридичних знань, який необхідний для захисту своїх прав.

Важливу роль в цьому мають відігравати інституції громадянського суспільства, зокрема правозахисні групи, юридичні клініки та ряд інших, коло яких, поки що, в нашій країні занадто вузьке.

В умовах демократичного транзиту нагальним є прийняття відповідного нормативно правового акту, який би систематизував всі напрямки діяльності з підвищення правової культури.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Іванченко Анастасія Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 6 група

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАСИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ

Україна належить до числа держав з найнижчим залученням жінок до парламенту. Фактично усі найважливіші для країни питання вирішувались крізь призму чоловічого розуміння. Можна говорити проте, що за таких обставин потреби й інтереси жінок не розглядалися. Тобто рівність чоловіків і жінок, закріплена статтею 24 Конституції, так і не була досягнута за всі роки незалежності України.

Актуальністю даної теми є проблематика встановлення рівності чоловіка і жінки в Україні зокрема, й особливо в політичній сфері. Через нерівний відбір до парламенту жінки України, не мають змогу реалізувати як свої політичні інтереси, так і потреби взагалі. Окрім того, невикористання потенціалу жінок, що мають відмінний від чоловіків досвід, уміння, навички та здібності, сприяє затримці розвитку Української державності. Досягнення рівності у правах чоловіків та жінок, а також в умовах їх реалізації послугує основою для подальшого продуктивного функціонування суспільства, підвищення ефективності політичної, економічної, соціальної спрямованості діяльності держави.

Хоча проблема гендерної рівності є широко розкритою вітчизняними та закордонними науковцями, питання, що стосуються пасивного виборчого права жінок у вітчизняній літературі майже не розкривається. Важливу роль у розкритті проблематики пасивного виборчого права посідає у вітчизняній науці посідає Оксамитна С. М. Дана тема була висвітлена такими закордонними науковцями як Д. Мейн, Н. Девіс, П. Норріс, Д. Едмін та С. Вайнгартен.

Завданням роботи є провести аналіз співвідношення кандидатів у народні депутати та народних депутатів України за статевою ознакою, та запропонувати певні рекомендації.

Викладення дослідження. Автор дослідила партійні списки політичних партій та блоків, що були зареєстровані Центральною виборчою комісією на позачергові вибори у 2014 році, щодо співвідношення кандидатів у народні депутати України за статевою ознакою.

Партія	**Загальна кількість кандидатів**	**Чоловіків**	**Жінок**	**Жінок, %**
Радикальна партія Ляшка	223	168	55	24,7
Партія солідарності жінок України	62	13	49	79,0
Опозиційний блок	195	136	59	30,3
Народний фронт	219	152	67	30,6
Політична партія 5.10	173	133	40	23,1
ПВО «Свобода»	206	181	25	12,1
ПП Конгрес Українських націоналістів	4	4	0	–
Національна демократична партія	14	10	4	28,6
Комуністична партія України	204	154	50	24,5
ПП Самопоміч	60	46	14	23,3
ПП Радикальний сектор	32	29	3	9,4
Ліберальна партія України	81	61	20	24,7
Партія Зелених Укаїни	52	40	12	23,1
Блок Петра Порошенка	193	160	33	17,1
Сильна Україна	201	145	56	27,9
ПП Громадянський рух ураїни	34	31	3	8,8
ПП Блок лівих сил України	109	79	30	27,5
Громадянська позиція (А. Г.)	146	130	16	11,0

ППВО «Батьківщина»	212	157	65	30,7
ВПО «Україна — єдина країна»	92	78	14	15,2
ПП «Україна майбутнього»	51	45	6	11,8
ПП «Сила і честь»	72	56	18	25,0
ПП «Сила людей»	37	22	15	40,5
ПП «Єлина країна»	27	23	4	14,8
ПП «Нова політика»	36	27	9	25,0
Відродження	87	80	7	8,0
ВАО «Заступ»	183	132	51	27,9
Інтернет партія України	17	14	3	17,6
УП Зелена планета	98	79	19	19,4

Підраховано автором: http://www.cvk.gov.ua/

За результатами аналізу було виявлено, що у середньому на партійний список партій складається з 23% жінок.

Якщо брати індивідуально списки окремих партій, то хочеться провести певну паралель між політичними партіями, кількість жінок в яких не досягла 10%. Таких партій всього три: ПП «Конгрес Українських націоналістів», ПП «Радикальний сектор», ПП «Відродження». Першочерговими завданнями даних партій, відповідно до їх програм, є закінчення воєнного конфлікту, в якому зараз знаходиться Україна. Орієнтованість їх програм на вирішення зовнішніх конфліктів держави, є можливою причиною їх відволікання від внутрішньодержавної проблеми гендерної рівності.

По іншому виглядає ситуація в таких партіях як: Партія Солідарності жінок України, Опозиційний блок, ПП «Народний фронт», ППВО «Батьківщина», ПП «Сила людей». У списках даних партій кандидатів у народні депутати жіночої статі більш ніж 30%. Зокрема в Партії Солідарності жінок України жінок навіть більше половини — 79% від загальної кількості. Кожна з даних партій у своїх програмних цілях не раз наголошувала на важливості досягнення рівності в Україні, як

важливої умови розбудови демократії, що є єдиним вірним шляхом розбудови нашої держави.

Проводячи аналіз партійних списків, було помічено деякі моменти, що викликають питання щодо розміщення кандидаток у списках. Перше: в першій десятці кандидатів повинно бути не більше трьох жінок, а краще взагалі одна, чи жодної. Друге: якщо список партії нараховує від 100 і більше кандидатів, то в першій сотні жінок буде хіба що сімнадцять, у кращому випадку. Третє більшість кандидаток розміщуються у самий кінець списку, що не дає їм шансу пройти до парламенту.

Не краще виявляється ситуація для жіноцтва й за виборами за округами до парламенту. Адже за результатами голосування за округами, у Верховній Раді України жінки отримали лише 2 місця з можливих 225. Тобто рівень недовіри до жінок-політиків в Україні досить високий. Витоками такої моделі поведінки є ніщо інше, як усталені у нашому патріархальному суспільстві стереотипи. Так історично склалось, що на теренах України чоловіки й жінки мали власний розподіл ролей, як у сім'ї, так і в соціумі. Чоловіки ще з часів козацтва отримали роль завойовника, політика, голови. Вони мали бути активними, войовничими, сильними, адже саме на їх долю випало захищати свою Вітчизну. Жінка ж отримала й свою не менш важливу роль, вона мала бути берегинею роду, підтримкою чоловіка. Наша історія засвідчує, що саме жінка-мати і дружина виховує чоловіка — воїна і політика. Вона є його другом і порадницею, вона висуває його у «велику політику» і пильно стежить за кар'єрою. Проте часи змінюються, і вже саме жіноцтво намагається реалізувати себе в політиці, а стереотипний поділ ролей у суспільстві так і залишився.

Хочеться вказати на такий момент, що хоча до ВРУ потрапило лише 50 жінок, майже кожна з них зуміла вибороти собі почесне місце. У ВРУ VIII скликання було утворено 28 комітетів. Так, серед жіноцтва нашого парламенту є шість голів комітетів у ВРУ, шість заступників голів комітетів, чотири перших заступників голів, вісім секретарів комітетів, дванадцять голів підкомітетів та Заступник Голови ВРУ. У Це є чи не вперше в історії незалежної України, коли, по-перше, у складі ВРУ жінки складають більш ніж 10%(а саме 11,8%), по-друге, Заступником Голови ВРУ є жінка, по-третє, відсоток жінок Голів комі-

тету становить 21%. Дані позитивні зміни та прогрес у вирішенні питання гендерної рівності в політичній сфері можна пов'язати не з чим іншим, як з певною зміною цінностей в українському суспільстві, та їх централізація на таких принципах як свобода, справедливість та солідарність. Такі зміни могли бути досягнуті не інакше як шляхом боротьби, яка і мала місце в України під час Революції гідності. Історичний досвід боротьби за права та свободи установив золоте правило, за яким отримати права та свободи та навчитись їх цінувати можна лише власною боротьбою.

Не вирішеним, правда, залишається питання, чому відсоток жіноцтва у парламенті все ще залишається низьким в порівнянні з іншими країнами. Відповідь на дане запитання лежить у психологічні площині. Так, хоча українці й переорієнтували свої цінності на більш ліберальні, у їх свідомості це не має об'єктивного вираження, через встановлені в суспільстві стереотипи. А для того, щоб їх подолати потрібен час та правильно розроблені програми з розвитку правосвідомості.

Висновки. Сучасне українське суспільство пройшло неймовірне випробування, що зуміло вкотре піднести такі цінності як рівність, справедливість та солідарність. Дані зміни мали позитивний вплив на розвиток гендерних відносин у сфері політики. Проте прогрес цих змін все ще є незадовільним. Для покращення ситуації було розроблено низку рекомендацій.

По-перше, в Україні відсутній сильний та організований жіночий рух. Без такого прояву громадянського суспільства не може бути й мови про рівність умов здійснення громадянських прав жінками й чоловіками.

По-друге, має проведена спеціальна програма з розвінчання стереотипів щодо гендерних ролей чоловіка та жінки. Це має здійснюватись шляхом створення відповідних програм у школах, вищих навчальних закладах та закладах перепідготовки кадрів. Даний захід не те що має бути, він повинен бути здійсненим, адже дане положення неодноразово закріплено в нашому законодавстві, а саме в ЗУ «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінки й чоловіка», та Декларацією Генеральної Асамблеї ООН «Про ліквідацію дискримінації щодо жінок».

По-третє, у Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінки й чоловіка» передбачена норма, відповідно до якої політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі мають передбачати представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках. Дана норма має знайти своє логічне продовження й у ЗУ «Про вибори народного депутата України» та закріпити обов'язок політичних партій представляти жінок.

По-четверте, парламентарі мають змінити свої неоголошені правила формування партійних списків та давати змогу жінкам пройти в парламенти. Ефективність функціонування парламенту була б більшою, якби списки формувались за встановленою низкою критеріїв до кандидатів (рівень освіти, наявність наукового ступеню, тощо).

Рекомендація. Світовий досвід встановлює найбільш ефективним засобом залучення жінок до влади через квотування парламенту. На мою думку, радянський досвід був гарним прикладом того, що парламент не слід наповнювати за допомогою системи квот, адже це значно впливає на його ефективність. Окрім того, встановлення такої системи буде суперечити принципу вільних та добровільних виборів, встановлений Конституцією. Позитивною альтернативою є встановлення квот у партійних списках. Таким чином, я пропоную зобов'язати політичних діячів виділяти у своїх списках 30% місць для жінок. За допомогою такої корективи, з одного боку, не будуть порушені принципи виборів народних депутатів України, а з іншого, жінки матимуть більше шансів потрапити в парламент. Зрозуміло, що встановлення даного зобов'язання без відповідної санкції не буде дієвим, тому пропоную за порушення даної норми встановити додаткове повноваження Центральної виборчої комісії, за яким ЦВК має відмовляти в реєстрації політичної партії на вибори за порушення даної норми. Введення таких змін має бути тимчасовим і першочергово направленими на розвінчання стереотипів, щодо неспроможності жінки бути дієвим політиком. Зміни мають бути внесені до ст. 19 ЗУ «Про Центральну виборчу комісію», шляхом доповнення такими пунктами: ЦВК здійснює контроль за виконанням політичними партіями квоти жінок у партійних списках; ЦВК може відмовити у реєст-

рації політичній партії чи блоку, у випадку недотримання встановленої законом квоти. Також має бути доповнений п. 1 ч. 3 ст. 53 ЗУ «Про вибори народних депутатів України» словами: «з урахуванням квоти для представництва кандидаток у народні депутати України не менш як 30% від поданого партійного списку».

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Ковальчук Кристина Станіславівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний коледж,
1 курс, група ПК-13

СВОБОДА СЛОВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ГАРАНТІЇ

На сьогоднішній день права і свободи людини відносяться не тільки до внутрішньої компетенції держави, а й стали справою глобального міжнародного співробітництва.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що еволюція та реалізація свободи слова в епоху глобалізованого інформаційного суспільства потребує переосмислення його змісту та юридичної природи. І саме з міжнародного права має бути взято початок визначення відповідних загальносвітових стандартів. Зазначеною проблематикою займалася значна кількість вчених серед яких Т. Пейн, Ф. Гегель, В. Гарісон, Т. Приступенко, В. Євінтов, Р. Рисдал, Н. Стахов, М. Примуш та інші.

Рівень визначення, реалізації і захисту прав людини в країні відображає ступінь розвитку країни в цілому, її соціальну та демократичну спрямованість, гуманістичне ставлення до найвищої соціальної цінності такої як — людини.

Останнім часом в Україні на сторінках юридичних видань та у засобах масової інформації доволі часто і жваво обговорюється питання забезпечення права на свободу думки і слова в Україні. Встановлене у ст. 34 Конституції України та у інших нормативно правових

актах право на свободу думки і слова, передбачає вільне вираження своїх думок та поглядів всіма громадянами країни.

Прагнення до свободи слова є одним із найголовніших, найсуттєвіших і невід'ємних атрибутів людини в будь-який час. Взагалі свобода в будь-якій сфері виявляється в можливості ставити певні цілі та боротися за їх здійснення на основі вільного свідомого вибору. Саме словосполучення «свобода думки» означає, що як держава так і будь-який інший суб'єкт не може обмежувати людське мислення і перешкоджати вільному висловленню тієї чи іншої думки.

Водночас, з реалізацією права на свободу думки і слова пов'язане становлення в Україні інформаційного суспільства. Цей напрям розвитку суспільних відносин є важливим, оскільки вони дають можливість забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності суспільства і людини в Україні, а саме: збільшити рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії; підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці у всіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегменту Інтернету; забезпечити перехід економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшити частку наукоємної продукції, сприяти якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок впровадження інформаційних технологій; розширити можливості людини отримувати доступ до національних та світових інформаційних електронних ресурсів; створити нові робочі місця, поліпшити умови роботи і життя людини; поглибити запровадження нормативно-правових засад інформаційного суспільства.

Потрібно зазначити що свобода слова та демократія в Україні це не роз'єднувальні поняття, так як без існування свободи слова не може існувати демократії і навпаки. Засоби масової інформації певним чином будують демократію, створюючи безліч різних думок та поглядів, в процесі чого громадянин формує власну думку проаналізувавши певну інформацію. Втім, історія розвитку демократії, а з нею

і свободи слова свідчить про те, що право на вільне висловлювання досягається не за один рік.

Право на свободу думки й слова не є абсолютним і може бути законодавчо обмежене в інтересах суспільства та держави в цілому. Тобто інформаційні структури не мають права розголошувати у своїх матеріалах дані, що становлять державну таємницю або іншу інформацію, яка охороняється законодавством України.

Але, свобода слова в Україні залежить не лише від журналістів та самих засобів масової інформації, але й від держави. У цьому і полягає переважна більшість проблем із розвитком свободи слова у світі в цілому.

Усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація цього права не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Свободу слова слід відрізняти від уседозволеності, яка своє ідеологічне обґрунтування отримала у філософії анархізму. Ознакою вседозволеності є відсутність у соціальній свідомості пріоритету національних інтересів. Таке суспільство не захищено від деструктивних та комунікативних впливів. У результаті воно управляється ззовні, що виражається у відсутності самостійної політики. При цьому комунікативна залежність є результатом економічної та політичної залежності.

Еволюція права на свободу думки і слова від політичних прав до громадянських полягає в тому, що по-перше, останнім часом підвищується увага до захисту прав людини взагалі, а по-друге, зростає роль засобів масової інформації у формуванні переконань та уявлень про різні явища та події, які трапляються в країні.

Таким чином, в Україні за роки незалежності було створену значну за обсягом нормативну базу, яка покликана гарантувати свободу слова.

Ігнорування заборон на цензуру в нашій державі за останні роки набуло масового характеру. Втручання у роботу ЗМІ, аж до припинення їхньої діяльності, стало важливим елементом функціонування органів виконавчої влади. Окремим видом цензурування є кадрова політика в інформаційній сфері.

Відповідно до цього основним засобом обмеження свободи слова в нашій державі стала пряма політична цензура — давання вказівок щодо змісту матеріалів ЗМІ, тиск у різноманітних протизаконних формах на журналістів та окремі редакційні колективи, які намагалися об'єктивно висвітлювати життя нашої держави.

В Україні існує фактична безкарність посадових осіб за незаконне обмеження прав ЗМІ. Жодного з державних службовців не було звільнено з роботи за створення перешкод діяльності журналістів. Це дозволяє говорити про санкціоноване створення перешкод щодо функціонування окремих ЗМІ з боку владних структур. Так, в Україні було зафіксовано численні випадки безпідставного вилучення чи затримки тиражів друкованих ЗМІ, здійснювали безпідставні скасування угод щодо оренди приміщень засобами масової інформації з метою позбавлення останніх можливостей функціонування.

Ще один важливий чинник порушення свободи слова та діяльності ЗМІ це тиск на пресу за допомогою судових позовів та створення нерівних умов конкуренції. І все це відбувається супереч нормам і положенням Конституції України, іншим законодавчим актам держави, міжнародним документам. Порушуючи на практиці основні принципи свободи слова, плюралізму думок, заборону цензури, влада відверто ігнорує демократичні принципи розвитку України.

Отже, з метою розвитку свободи слова та недопущення політичної цензури на нашу думку потрібно встановити: законодавчі передумови щодо роздержавлення ЗМІ шляхом заборони органам влади виступати їх засновникам та співзасновникам з одночасним наданням пільгових умов для цієї категорії преси. Створити на базі національної телекомунікації Суспільне телерадіомовлення, передбачаючи його повну незалежність не обтяжену ідеалізацією правлячої політичної сили. Також необхідно доповнити існуючі нормативні акти щодо цієї структури додатковими документами, які б стосувалися механізмів відповідальності й журналістів, і керівництва Суспільного

телерадіомовлення за порушення норм журналістської етики. Крім того, важливим заходом буде перегляд форми регулювання відносин ЗМІ та влади у частині висвітлення діяльності останніх шляхом переходу на винятково договірні відносини з використанням державного замовлення. Важливим кроком у напрямку розвитку свободи слова буде унормувати механізм відповідальності за порушення законодавства про доступ до інформації, а також забезпечити прозорість в економічній та політичній сфері. Позитивним моментом буде також вдосконалення механізму регулювання трудових відносин між власниками ЗМІ та журналістами, зокрема шляхом застосування під час працевлаштування журналістів винятково трудових угод та контрактів з метою гарантування їх соціальних та професійних прав.

Науковий керівник: к. ю. н., викладач ПЮК НЮУ імені Ярослава Мудрого К. О. Полтава.

Коломієць Ярослав Володимирович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури,
5 курс, 22 група

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ АКЦІОНЕРІВ В ПРОЦЕДУРІ ПОГЛИНАННЯ АТ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ

Невизнання, порушення або реальна загроза порушення прав і законних інтересів акціонерів є підставою захисту. Реалізація ж права на захист не можлива без сукупності способів. У цьому аспекті актуальним є дослідження способів захисту прав та інтересів акціонерів при поглинанні акціонерного товариства.

Найбільш класичною класифікацією є поділ їх за сферою застосування на загальні та спеціальні. До загальних (універсальних) способів захисту прав акціонерів та їх законних інтересів, слід від-

нести, передбачені ст. 20 ГК України, зокрема визнання наявності або відсутності прав, визнання повністю або частково недійсними актів та угод, відновлення становища, яке існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; відшкодування збитків; застосування санкцій, тощо. Представлений перелік не є вичерпаним та може застосовуватись для захисту прав усіх суб'єктів господарських правовідносин. Але існують також спеціальні способи захисту прав, які відрізняються від загальних тим, що застосовуються у більш вузькій сфері відносин з особливим колом суб'єктів, наприклад, в акціонерних правовідносинах.

На думку М. І. Брагінського та В. В. Вітрянського, найбільш важливим критерієм для класифікації способів захисту виступає результат, на який розраховане їх застосування. За таким критерієм виділяють такі групи способів захисту:

1) застосування яких дозволяє підтвердити право, що захищається, або припинити зобов'язання. До них належать визнання права, примусове виконання обов'язку в натурі, припинення або зміна правовідношення;
2) застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення права. До них належать: припинення дії, яка порушує право; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб;
3) застосування яких дозволяє відновити порушене право та (або) компенсувати втрати, понесені у зв'язку з порушенням права. До такої групи належать визнання правочину недійсним; відновлення становища, яке існувало до порушення; способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Окремий інтерес представляє класифікація Є. Ю. Асташкіної, яка сформувала самостійну систему способів захисту. Зокрема, нею виділяються такі групи способів захисту прав акціонерів:

1. Способи захисту, застосування яких дозволяє підтвердити або посвідчити право, змінити або припинити правовідношення. До цієї

групи належать визнання права на акцію, примусове виконання товариством зобов'язань засновників, пов'язаних із створенням акціонерного товариства; примусове виконання товариством зобов'язань по виплаті оголошених дивідендів, а також по наданню частки майна при ліквідації; припинення або зміна акціонерного правовідношення шляхом викупу належних акціонеру акцій; скасування запису в реєстрі акціонерів.

2. Способи захисту, застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення прав акціонерів: припинення дій, що порушують право акціонера або створюють загрозу його порушення (не вчинення перешкод при здійсненні прав акціонера); визнання недійсними відмови реєстродержателя внести запис у реєстр акціонерів; вимога про надання акціонерним товариством інформації про діяльність товариства і внутрішніх документів; визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів товариства; визнання недійсними рішення виконавчого органу (правління) про відмову в скликанні зборів, визнання недійсним акту ДКЦПФР; стягнення неустойки за невиконання зобов'язань з оплати акцій.

3. Способи захисту, застосування яких переслідує ціль відновлення порушеного права акціонера і компенсації витрат, яких він зазнав унаслідок порушення права: відновлення становища, яке існувало до порушення права (внесення запису в реєстр акціонерів), перевід на акціонера закритого акціонерного товариства прав та обов'язків покупця; визнання недійсним випуску акцій, визнання договору по придбанню (відчуженню) акцій недійсним, відновлення членами органів управління акціонерного товариства збитків, що спричинені неправомірними діями товариству, відшкодування акціонерам видатків на скликання та проведення позачергових зборів, відшкодування моральної.

Незважаючи на беззаперечну цінність цієї класифікації, з нею важко погодитись, тому що в процесі проведення класифікації відбулась підміна критерію класифікації. Зокрема, в основі виділення двох останніх видів лежить інша ознака — ціль застосування способів захисту, а не результат застосування. Крім того, запропоновані види способів захисту частково збігаються. Так, занесений до першої групи спосіб захисту — визнання права служить тій самій цілі, що

й друга група способів захисту — попередити або припинити порушення права, а такий спосіб захисту як припинення або зміна правовідношення з першої групи, служить цілі, визначеної для третьої групи — відновити порушене право.

Одним з найбільш обґрунтованих вважаємо використання такого критерію, як орган, що безпосередньо здійснює захист прав та законних інтересів акціонерів у випадку їх порушення та/або оспорювання. Таким чином, пропонується виділити наступні види способів захисту прав та законних інтересів акціонерів при поглинанні акціонерних товариств:

1) позасудові, що включають корпоративні та адміністративні способи;
2) судові.

Слід зазначити, що корпоративні способи захисту прав та законних інтересів акціонерів застосовуються відповідними органами акціонерного товариства при виникненні реальної загрози поглинання товариства, передбачені законодавством України, внутрішніми документами акціонерного товариства та спрямовані відновлення та/або визнання порушених та/або оспорюваних прав і законних інтересів акціонерів.

Адміністративні способи захисту прав та законних інтересів акціонерів при поглинанні акціонерних товариств здійснюються уповноваженими державними органами, зокрема, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України та її територіальними органами, з метою відновлення та/або визнання прав і законних інтересів акціонерів при реальній загрозі чи у випадку їх порушення та/або оспорювання при поглинанні, а також з метою впливу на правопорушника.

Нарешті, під судовими способами захисту прав та законних інтересів акціонерів при поглинанні акціонерних товариств розуміються дії та прийоми, за допомогою яких суд здійснює відновлення та/або визнання порушених та оспорюваних прав і законних інтересів акціонерів, а також вплив на правопорушника. Вважаємо, що остання із проаналізованих вище класифікацій надає змогу охопити значну частину відносин, у яких приймає участь акціонер, і допомагає більш детально проаналізувати та узагальнити способи

захисту прав та законних інтересів акціонерів при поглинанні акціонерних товариств.

Науковий керівник: асистент кафедри цивільного, господарського та екологічного права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Г. Г. Гриценко.

Корчевська Оксана Юріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 41 група

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОДНОСТОРОННЬОЇ ВІДМОВИ ВІД ГОСПОДАРСЬКОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ДОГОВОРУ)

Господарське законодавство, на відміну від цивільного, не допускає можливості односторонньої відмови від виконання зобов'язань навіть з передбачених у договорі підстав.

Різні загальнотеоретичні та практичні аспекти односторонньої відмови від зобов'язання й односторонньої зміни його умов вивчали О. Антонюк, Т. Боднар, М. Єгорова, О. Міхно, О. Томарова та інші дослідники, проте проблеми правового регулювання односторонньої відмови від господарського зобов'язання (договору) та односторонньої зміни його умов об'єктом окремої уваги не були.

За загальним правилом, визначеним у ч. 7 ст. 193 Господарського кодексу України (далі — ГК), не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконане належним чином.

В договорі необхідно чітко та однозначно передбачити умову, що права сторони, яка здійснює зустрічне виконання, залежать від того, як інша сторона виконує свій обов'язок. Зокрема, поширеним винятком з наведеного правила є встановлене ч. 6 ст. 193 ГК право

зобов'язаної сторони відмовитися від виконання зобов'язання в разі *неналежного виконання* другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання.

Аналогічним, але дещо ширшим за змістом, є передбачене ч. 3 ст. 538 ЦК право сторони відмовитися від виконання свого обов'язку частково або в повному обсязі в разі *невиконання* другою стороною в зобов'язанні свого обов'язку або за наявності очевидних підстав вважати, що вона не виконає свого обов'язку у встановлений строк (термін) або виконає його не в повному обсязі.

В обох випадках ідеться про зустрічне виконання зобов'язання, а підставою для застосування односторонньої відмови від зобов'язання є *порушення зобов'язання другою стороною*, під яким згідно зі ст. 610 ЦК слід розуміти його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Винятком з правила щодо неможливості односторонньої відмови від виконання зобов'язання, який фактично деталізує положення ч. 6 ст. 193 ГК і повторює зміст ч. 1 ст. 615 ЦК, є застосування оперативно-господарських санкцій, зокрема передбаченої у п. 1 ч. 1 ст. 236 ГК односторонньої відмови від виконання свого зобов'язання управненою стороною зі звільненням її від відповідальності за це в разі порушення зобов'язання другою стороною.

Підставою для застосування односторонньої відмови від виконання зобов'язання як оперативно-господарської санкції є факт порушення цього зобов'язання другою стороною (ч. 1 ст. 237 ГК), а метою — припинення порушення або запобігання повторному порушенню зобов'язання (ч. 1 ст. 235 ГК). Водночас оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, потерпілою від правопорушення, у позасудовому порядку, без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання (ч. 1 ст. 237 ГК) та незалежно від вини останнього (ч. 3 ст. 235 ГК).

Відповідно до ч. 2 ст. 235 ГК до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть застосовуватися лише передбачені договором оперативно-господарські санкції.

Конкретні випадки односторонньої відмови сторони від договірного зобов'язання наведено в статтях ГК, що визначають особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання,

та у статтях ЦК, що регулюють деякі види договірних зобов'язань. В одних випадках законодавець надає стороні *право на відмову* від зобов'язання як санкцію за допущене другою стороною його порушення, а в інших — *право на розірвання договору* у зв'язку з його порушенням іншою стороною.

Законом або договором можуть передбачатися випадки, коли одній чи обом сторонам договору на їхній розсуд дозволено відмовитися від виконання зобов'язання (договору) в односторонньому порядку незалежно від порушення договору другою стороною.

Право на односторонню відмову від зобов'язань може надаватися:

1) сторонам договорів, укладених без визначеного строку дії, наприклад, комерційному агенту за агентським договором (ч. 1 ст. 304 ГК); сторонам за договором комерційної концесії, укладеного без зазначеного строку (ч. 3 ст. 374 ГК); платникові безстрокової ренти (ч. 1 ст. 739 ЦК); сторонам договору безстрокового найму (ч. 2 ст. 763 ЦК); комісіонеру, якщо строк договору не встановлено (ч. 1 ст. 1026 ЦК); сторонам ліцензійного договору, подовженого на невизначений строк (ч. 3 ст. 1110 ЦК);
2) стороні, яка звертається за товаром, роботою, послугою, без покладення на неї негативних наслідків, наприклад, наймачеві за договором прокату (ч. 1 ст. 790 ЦК), поклажодавцю (ч. 2 ст. 939, ч. 1 ст. 953 ЦК), клієнту за договором банківського рахунку (ч. 1 ст. 1075 ЦК) і т. д.

Одностороння відмова від договору не потребує узгодження і як самостійний юридичний факт зумовлює його розірвання. Якщо право на односторонню відмову у сторони відсутнє, то намір розірвати договір можна реалізувати лише за погодженням з іншою стороною, оскільки одностороннє розірвання договору не допускається, а в разі недосягнення сторонами домовленості щодо розірвання договору — за судовим рішенням на вимогу однієї зі сторін.

Зобов'язання (договір) є зміненим чи припиненим з моменту одержання контрагентом повідомлення про односторонню відмову від нього або одностороннє внесення змін до нього (за аналогією з офертою та акцептом при укладенні договору).

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку про те, що одностороння відмова від господарського зобов'язання (договору) та одностороння зміна його умов — це односторонній правочин, унаслідок якого зобов'язання (договір) змінюється або припиняється. Залежно від підстав виникнення цей правочин є наслідком порушення, допущеного іншою стороною, або не пов'язаний з порушенням з боку іншої сторони і можливий лише у випадках, передбачених законом або договором. Він реалізується управненою стороною в позасудовому порядку шляхом направлення письмового повідомлення про відмову від зобов'язання (договору) або його зміну. З моменту одержання такого повідомлення зобов'язання (договір) є відповідно зміненим або припиненим.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент цивільного, господарського та екологічного права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. Д. Задихайло.

Литвин Анастасія Дмитрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
2 курс, 1 група

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Здоров'я традиційно ставилося на перше місце як одна з основоположних умов нормального існування людини, адже воно займає провідне місце не тільки в житті кожного індивіда, а й обумовлює розвиток суспільства в цілому. Останнім часом дуже гостро постає питання структурованого та послідовного реформування системи охорони здоров'я на всіх рівнях, тому що злагоджене та ефективне функціонування системи охорони здоров'я починається з первинних адміністративно-територіальних ланок. В Україні такою ланкою постає село.

Актуальність проблеми функціонування сільської медицини визначається незадовільним станом здоров'я мешканців села, що зумовлено зниженням якості і доступності медичної допомоги внаслідок різних взаємопов'язаних між собою чинників, які є прямим доказом невідповідності функціонуючої в Україні системи охорони здоров'я сучасним реаліям. До них, зокрема, можна віднести низький рівень корпоративної соціальної відповідальності (CSR) в країні, яка передбачає врахування економічними організаціями інтересів суспільства в процесі їх діяльності; недієздатність фермерського господарства як основного суб'єкта економічних відносин локального рівня; відсутність комфортних умов для проживання, соціальної інфраструктури, що зумовлює відтік працездатного населення та загалом від'ємний характер демографічної ситуації в сільській місцевості; загальна невирішеність питання щодо обов'язкового медичного страхування населення в Україні, відсутність належного матеріального забезпечення розвитку галузі медицини, небажання молодих фахівців працювати у сільській місцевості через відсутність перспектив професійної діяльності.

Українська система охорони здоров'я на сьогодні регулюється багатьма актами, як міжнародного, так і національного законодавства, серед яких Загальна декларація прав людини, Європейська соціальна хартія, Лісабонська декларація прав пацієнта, Конституція України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Бюджетний та Цивільний кодекси України тощо. Юридична актуальність роботи полягає в тому, що попри величезну кількість нормативно-правових актів у галузі охорони здоров'я відповідні механізми забезпечення всього населення медичною допомогою й досі чітко не визначені.

Політична актуальність обумовлюється дуже великою відповідальністю влади держав перехідного стану (до яких належить і Україна) перед народом за його стан здоров'я. Однак практика показує, що розвиток системи охорони громадського здоров'я, доступність, якість медичних послуг, захист прав пацієнтів, як складової прав людини, поки ще не стали пріоритетними напрямками політики нашої держави.

Проблемі забезпеченості сільського населення якісною та доступною медичною допомогою приділяли увагу багато науковців, серед яких О. О. Мавед, А. Б. Зіменковський, О. М. Зайцев, Л. О. Діденко, А. В. Пірникоза, О. В. Виноградов, В. М. Лехан, К. О. Надутий, Г. О. Слабкий та інші. Проведені дослідження дозволили скласти певне уявлення щодо стану існуючої проблеми, але отримані результати потребують систематичного оновлення і доповнення для більш чіткого визначення тенденцій.

Запроваджена ще за часів радянської влади система охорони здоров'я, побудована на основі моделі М.О. Семашка, ґрунтувалася, насамперед, на основі централізованого фінансування, в основі якого лежала державна власність на засоби виробництва, яке було можливе за умов існування двох форм власності: державної і колгоспно-кооперативної. З ліквідацією монополії цих форм власності, появою приватної власності існуюча система охорони здоров'я, особливо на селі, зазнала майже повного краху: відбулося розбалансування усталених організаційно-економічних механізмів функціонування системи охорони здоров'я (зокрема ліквідацію основної маси медичних закладів первинної ланки), а також поступовий колапс сільського господарства та соціальної інфраструктури. Природньо постало питання пошуку шляхів організації охорони здоров'я за нових соціально-економічних та політико-правових умов. Наразі стан системи охорони здоров'я в Україні все ще залишається досить суперечливим через відсутність структурованого врегулювання надання медичних послуг на різних рівнях, а особливо на локальному.

Для пошуку можливих шляхів вирішення даної проблеми автором було проведено соціологічне дослідження, в процесі якого в період з 24 квітня до 27 квітня 2015 року було опитано 37 лікарів-практиків щодо можливих перспектив покращення якості надання медичних послуг, у тому числі і сільському населенню України. Звісно, автор розуміє, що кількість опитаних респондентів недостатня для того, щоб зробити конкретні наукові висновки. Разом з тим, вони дозволяють виявити відповідні тенденції в дослідженні поставленої проблеми. Гіпотеза дослідження передбачала, що саме на рівні сільської місцевості спостерігається найбільший дефіцит ресурсів для надання медичної допомоги належної якості, а також існує про-

блема занепаду соціальної та економічної інфраструктури в цілому, у зв'язку з чим було б доцільним детальніше вивчити ситуацію та запропонувати можливі варіанти її покращення.

Відтак, було встановлено, що більшість фахівців, а саме 76% оцінило сучасний рівень медицини в Україні за 10-бальною шкалою у 6–8 балів, тобто визначило його як «середній». При цьому лише 5% респондентів задоволені умовами праці та рівнем заробітної плати, тоді як інші або мають певні зауваження (19%), або не задоволені (76%). Також було виявлено, що 69% опитуваних лікарів повинні понаднормово працювати, щоб отримати матеріальну винагороду достатню, щоб забезпечити себе та своїх близьких комфортними умовами життя. Ще 20% працюють за спеціальністю в інших медичних закладах, 8% мають інше джерело доходів, і тільки 3% опитуваних не виконують додатково свої професійні обов'язки для отримання бажаного матеріального забезпечення, що свідчить про потребу збільшення рівня заробітної плати для лікарів. Щодо питання про наміри Уряду про повернення до практики розподілення студентів-медиків на роботу у сільській місцевості після закінчення навчання, 57% респондентів виразили своє негативне ставлення до таких заходів, 24% підтримали цю ініціативу, а 19% були байдужими. Серед умов, необхідних для комфортного життя та вдалої лікарської практики в сільській місцевості, лікарі найчастіше зазначали високий рівень заробітної плати (35%), надання житла (27%), наявність усього необхідного медичного обладнання в медичних установах, у тому числі і службового транспорту (22%), а також наявність соціальної інфраструктури (16%). Очевидно, що такі умови повинні бути наявні у сукупності, але з погляду пріоритетів найпоширенішою є позиція щодо важливості саме матеріальної винагороди за працю. Переважна частина респондентів (46%) вважали, що проведені раніше реформи системи охорони здоров'я були здатні справити позитивний вплив, а ще 11% вважали, що реформи дійсно змінили становище на краще. Крім того, більшість опитуваних фахівців вважають за можливе змінення діючої моделі системи охорони здоров'я на адаптовану в Європі, що свідчить про позитивні настрої професіоналів щодо можливості вдалого реформування системи охорони здоров'я України із урахуванням європейського досвіду.

Слід звернути увагу і на те, що все частіше мова йде про перспективи переходу на страхову медицину, оскільки стратегічною метою розвитку вітчизняної охорони здоров'я оголошений її перехід на рейки загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Однак це питання є досить неоднозначним і потребує пильного врахування усіх аспектів такої ініціативи. Це підтвердилося і думкою практикуючих лікарів під час опитування, що відображено в нижченаведеній діаграмі:

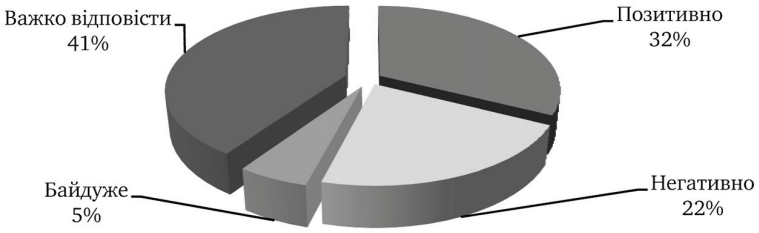

Таким чином, сільська медицина як окрема, але дуже важлива складова соціального становища села, потребує фундаментального реформування та пошуку засобів вдосконалення її функціонування в цілому.

Системний підхід до цієї проблеми передбачає гостру необхідність створення державної програми по розвитку системи охорони здоров'я, яка б містила положення про:

1) нормативне закріплення статусу Українського державного фонду підтримки фермерських господарств як окремого державного органу з визначеним переліком функцій, повноважень і обов'язків для забезпечення належного фінансування діяльності фермерів для підвищення рівня CSR, що в перспективі стане передумовою відродження економічного потенціалу села як суб'єкта економічних відносин;
2) розбудова соціальної інфраструктури та впровадження соціальних гарантій як засіб заохочення та стимулювання медичних працівників до роботи у сільській місцевості;

3) запровадження обов'язкового медичного страхування населення;
4) фінансування системи охорони здоров'я не лише за рахунок відрахування з державного бюджету, а й за допомогою відрахувань від доходів підприємців та страхових внесків населення;
5) затвердження медичних стандартів, клінічних протоколів, нормативне регулювання діяльності лікарів та її матеріального забезпечення.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Мамедова Лейла Яшарівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 24 група

ДО ПИТАННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В УКРАЇНІ

Рівноправність чоловіків і жінок є важливою умовою розбудови демократичної правової держави. Сучасне суспільство не дозволяє ігнорувати знання, навички та творчі здібності жінок і потребує повного їх використання.

В юриспруденції гендерне питання отримало дві площини розгляду: з одного боку, це формальне закріплення рівності чоловіків і жінок шляхом встановлення рівних прав і можливостей у правових нормах (є питанням законотворчої діяльності); з іншого боку, практичне існування різних умов реалізації наданих законом можливостей, втілення правових приписів і норм у повсякденній діяльності. Останнє є питанням правореалізаційної та правозастосовчої діяльності, що пов'язане з функціонуванням загальнодержавних та місцевих інститутів влади, а також усіх суб'єктів приватного права.

Уперше питання захисту прав жінок почали аналізувати західні вчені, а тому й понині саме їх наукові розробки цих питань домінують у світовій науці (Х. Чарльсвольт, В. Брайтон, Е. Бредні, М. Дженіс, Д. Кроуфорд, Х. Крюгер, Ф. Лич). Проблемам забезпечення реалізації прав жінок присвячені роботи українських вчених М. Баймуратова, М. Буроменського, Т. Заворотченко, В. Іваненко, Н. Оніщенко, Л. Пастухової, Н. Плахотнюка, К. Левченко, К. Чижмарь, Р. Рекхи, О. Дашковської, І. Полховської та інших.

Одним із аспектів дотримання рівноправного становища особи є нормативна вимога щодо усунення порушень рівних можливостей чоловіків та жінок у процесі суспільної життєдіяльності. Основний Закон України гарантує жінкам та чоловікам рівні права. Конституція проголошує, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21). У ст. 24 Конституції України зазначено, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками... статі», ч. 3 цієї статті безпосередньо присвячена подоланню дискримінації щодо жінок в Україні.

Конституція України та інші джерела конституційного права забезпечують рівноправну участь чоловіків та жінок у політичній сфері, у діяльності громадських організацій, вступі на державну службу, оскільки важливим засобом забезпечення реалізації прав і свобод є активна суспільна позиція, а також реальні умови участі у суспільно-політичному житті.

Наприкінці XX сторіччя міжнародне співтовариство виробило основні стандарти принципу рівності, визнавши, що всі люди рівні між собою незалежно від будь-яких ознак. У всіх сферах життя мають застосовуватися однакові виміри до людей. Це величезне досягнення цивілізації, що характеризує розвиток суспільства як прогресивний і справедливий. Рівність людей означає, що жоден за рівних умов не має ніяких привілеїв і не зазнає обмежень своїх прав. Рівний підхід до визначення статусу особи в суспільстві сприяє всебічному розвиткові людини, реалізації її особистісних якостей, дозволяє діяти вільно і в той же час зобов'язує дбати про інтереси інших, у всякому разі — не порушувати їх права і свободи.

Аналізуючи міжнародно-правові стандарти прав людини, а саме їх складову щодо рівноправності чоловіків і жінок, слід звернути особливу увагу на основні міжнародні документи, до яких, зокрема,

приєдналася й Україна): Загальна декларація прав людини (1948 р.); Європейська конвенція з прав та основних свобод людини (1950 р.); Конвенція про дискримінації у сфері праці і зайнятості (1958 р.); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.); Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р).

Так Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р., ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР 24 грудня 1980 р.) — є основоположним документом, в якому узагальнені та зафіксовані принципові положення відносно міжнародно-правового статусу жінок. Її можна назвати світовою жіночою конституцією, проголошеною для жінок та їхнього добробуту, у ст. 2 Конвенції ООН держави-учасники зобов'язуються: імплементувати принцип рівноправності чоловіків і жінок у національне законодавство і забезпечити за допомогою закону та інших відповідних засобів реалізацію цього принципу на практиці. В Україні, яка наприкінці 80-х років пишалася тим, що має один з найвищих в світі рівнів представництва жінок в органах влади, освіти та трудових колективах, цей показник зменшився з початком перехідного періоду. Як зазначалося в офіційній доповіді України з питань використання Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» на початку 1999 року жінки складали 6,3% у Верховній Раді України та обіймали лише 6,7% вищих державних посад.

У цих міжнародних документах закріплені загальні принципи рівноправності жінки та чоловіка. Проте, одного закріплення зазначених положень недостатньо. Необхідно чітко визначити, які засоби (економічні, політичні, правові, організаційні тощо) повинні забезпечувати цей принцип та які негативні наслідки мають виникнути для особи, яка порушує вимоги його дотримання. Розрив, що існує між правами жінок відповідно до букви закону та практикою повсякдення, свідчить про необхідність внесення змін у законодавство, приведення його у відповідність до потреб сьогодення та міжнародних стандартів захисту прав жінок.

Питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок в українському суспільстві необхідно вирішувати в тісному взаємозв'язку з підвищенням ефективності функціонування державного апарату, формуванням високого рівня політичної і правової культури, втіленням у життя світових цінностей конституціоналізму. Тільки в такому разі в Україні буде існувати розвинуте громадянське суспільство, що сприятиме зміцненню нашої держави як демократичної та її рух у напрямку розбудови як правової.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Михневич Олександра Павлівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасне суспільство у розвинутих країнах входить у новий етап розвитку, який прийнято називати постіндустріальним, або ж інформаційним. Основу цього нового етапу складає перехід пріоритету у економіці від промисловості до сфери обслуговування (третього сектору). Це зрушення не обмежується винятково виробництвом, а стає рушієм загальних перетворень, які стосуються усіх без винятку суспільних процесів і груп. Важливою проблемою є дослідження того, яким чином у цьому новому суспільстві відбувається динаміка, і яким буде оптимальний шлях майбутніх перетворень.

Можна виокремити три головні теоретичні побудови, які допоможуть розкрити механізм соціального розвитку. Це теорія мережевого суспільства, теорія соціальної інженерії та теорія шести рукостискань. Саме вони найбільш повно та адекватно описують сучас-

ний стан суспільної динаміки, а також мають найбільший потенціал щодо практичного використання.

Теорія мережевого суспільства базується на збільшенні ролі мереж, які поступово у постіндустріальному суспільстві стають провідною формою організації. Особливу увагу у цьому напрямку досліджень заслуговують праці Мануеля Кастельса, серед яких чільне місце посідає «Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура», адже він є одним із засновників цієї теорії. М. Кастельс стверджував, що сучасна епоха є інформаційною, тобто головним рушієм суспільних змін є зміна в характері виробництва, коли знання (інформація) стають головою його ланкою. Відповідно змінюється і соціальна структура, а отже, необхідні нові технології її контролю. Попередні забюрократизовані механізми не спрацьовують у нових умовах, проте виникає можливість впливати на розвиток іншими шляхами. Одним із найбільш перспективних таких шляхів у новій структурі є соціальна інженерія.

Таким чином, для пояснення сутності змін, які відбуваються у сучасному суспільстві, необхідно також використати теорію соціальної інженерії Карла Поппера. На противагу історизму на кшталт поглядів Г. Зіммеля чи М. Вебера, який проголошує незмінність та об'єктивність законів історії, соціальна інженерія твердить про залежність нашого майбутнього від нас самих. Окремі, незначні кроки можуть призвести до суттєвого покращення (чи погіршення) нашого життя. Карл Поппер є послідовним прихильником інституціонального підходу: нормальний розвиток суспільства забезпечується не волюнтаристськими діями окремих яскравих особистостей, а взаємодією легітимних соціальних інститутів.

Проте його теорія не тільки не заперечує впливу людей на історичні процеси, а навпаки, підкреслює необхідність для кожної людини діяти хоча би у своєму невеликому секторі. У постіндустріальному суспільстві зростає спектр можливостей для окремої особистості виявляти активність, перш за все через плюралізм культурного поля та поширення віртуального простору як майданчику для налагодження нових комунікацій. Цим можна скористатися, щоб досягти бажаних цілей у реальному просторі.

У демократичному суспільстві суспільні інститути змінюються винятково доброю волею громадян через ненасильницькі дії. Типовим виявом інструментів зміни є, наприклад, вибори. Історичний процес визнається не жорстко детермінованим невмолимими законами, а є залежним лише від дій самих людей. Теорія соціальної інженерії дає розуміння механізмів впливу окремих учасників мережевої комунікації на політичні процеси. Вона поєднує, за Іллею Пригожиним та Ізабеллою Стенгерс, випадковість і необхідність.

Соціальна інженерія передбачає активну участь громадян, але вона вимагає також поінформованості їх та наявності глибоких знань, перш за все соціологічних. Останнім часом соціальна інженерія розуміється як набір особливих практик, здійснюваних спеціальними органами та людьми, але це неправомірно звужує поле її використання. Соціальна інженерія у постіндустріальному суспільстві є одним із найбільш адекватних механізмів налагодження соціального діалогу та досягнення консенсусу.

Мережева структура та механізми соціальної інженерії спрацьовують через особливий характер комунікації в сучасному суспільстві. Їх дієвість забезпечує явище під назвою «сила слабких зв'язків». Взаємини між людьми можна умовно поділити на дві групи. Сильні зв'язки можна підтримувати із різною кількістю людей, але не більшою за 10–12 осіб. Ці зв'язки є постійними, регулярно повторюваними, заснованими на спільних інтересах. До другої групи відносять слабкі зв'язки. Це — велике коло знайомих, співробітників, сусідів, колишніх однокласників тощо. Вони є спорадичними, несистемними, неглибокими. Для обмеження другого кола інших знайомих використовують число Данбара: людина може більш-менш регулярно підтримувати контакти не більше ніж із 150 особами.

Проте перевага слабких зв'язків — у їх різноманітності та широті. Незважаючи на обмежене коло людей, з якими можна підтримувати стосунки, структура мережі дозволяє організовувати взаємодію зі значно більшою кількістю користувачів. Якщо перше коло друзів дійсно недостатньо широке для вирішення соціально важливих завдань, то вже друге — друзі друзів — розширюється на порядок. Виникає «уявна спільнота», за Бенедиктом Андерсоном, члени якої не знають

безпосередньо один одного, але пов'язані через соціальні контакти та при потребі можуть встановити комунікацію.

Справджується третя теорія, яку ми розглядаємо — «теорія шести рукостискань»: будь-які дві людини на Землі розділені між собою не більше ніж п'ятьма рівнями спільних знайомих. Теорія шести рукостискань наочно демонструє, яким щільним кільцем соціальні мережі охоплюють усе людство, та як можна використовувати міжособистісні зв'язки для координації спільних дій. Вона разом із попередніми складає потужний механізм, який може бути використаний для необхідних суспільних змін.

Отже, завдяки таким механізмам, як соціальна інженерія, сила слабких зв'язків та теорія шести рукостискань, відбуваються перетворення у сучасному суспільстві. Вони показують, що без активної участі кожного громадянина у соціальних процесах неможливо вибудувати оптимальну структуру, яка би стала консенсусною щодо різних верств і груп населення.

Науковий керівник: д. ф. н., професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого С. В. Куцепал.

Нескородь Наталія Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
2 курс, 6 група

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Сьогодні Україна перебуває в кризовому становищі. І, на жаль, це негативне явище охопило всі сфери людського життя. Серед чинників, що обумовлюють кризовість суспільних відносин, є й проблема надмірної централізації державної влади, що ставить у цілковиту залежність від державного бюджету реалізацію місцевими органами

влади покладених на них функцій. Тож децентралізація публічної влади є однією з найактуальніших проблем на сьогоднішній день, адже суспільство прагне до постійного поліпшення рівня й умов життя, які може забезпечити тільки стійкий економічний ріст, якого можна досягти лише в умовах гармонії політичного життя нашої держави.

Проблематика децентралізації вже впродовж тривалого часу перебуває в полі зору вітчизняних науковців та експертів, серед них Т. Безверхнюк, З. Варналій, І. Грицяк, С. Романюк, В. Семенов та багато інших. Разом з тим повна картина може мати місце при доповненні результатів цих досліджень емпіричними даними, перш за все, звернемо увагу на думки громадян стосовно названої проблеми, бо саме своїм ставленням до подій у нашій демократичній державі люди будують життя в тому зрізі, в якому вони бачать своє майбутнє.

У різні роки вже був проведений ряд соціологічних досліджень з цієї теми. Так, Максим Клопенко, Михайло Ромась, спеціально для «Педагогічної преси» вирішили провести опитування найактивнішої частини нашого суспільства — студентів. Ще одне соціологічне дослідження було проведене 25 березня 2014 р. для газети «Аргументи та Факти в Україні». Воно проводилось у формі соціологічного опитування «До єдиної України — через децентралізацію влади» Центром досліджень проблем громадянського суспільства. Згадаємо й соціологічне дослідження «Оцінки громадянами України діяльності влади та суспільні очікування стосовно її дій», яке було проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 25 по 29 квітня 2014 року За їх результатами можна казати, що майже всі респонденти перелічених досліджень впевнені в тому, що децентралізація влади вкрай необхідна сьогодні для України.

Тож, у нашому соціологічному дослідженні ми намагались охопити ті питання, які ще не розглядалися попередниками та знайти істину в їх змісті.

У гіпотезі до нашого дослідження було визначено, що з одного боку, здійснення децентралізації є необхідним кроком з огляду на євро інтеграційний зовнішньополітичний курс держави, з іншого боку, трансформація державного устрою може створити нові виклики та умови для українського суспільства. Тож, на нашу думку, треба досягти балансу в процесах децентралізації та централізації у сфері де-

ржавного управління, які повинні базуватися на дотриманні інтересів розвитку державного управління та місцевого самоврядування. В такому разі ми зможемо говорити про мир, стабільність та економічний добробут в Україні.

Дослідження було проведене в рамках наукового гуртка з Конституційного права України з теми «Проблеми і перспективи децентралізації публічної влади в Україні» з 05 по 09 квітня 2015 року. Було опитано 42 респондента, серед них студенти та підприємці віком від 17 років, у більшості регіонів України. При цьому ми чудово розуміли, що кількість опитаних недостатня для всебічного аналізу і коректних наукових висновків, проте вона дає можливість з'ясувати певні тенденції в ставленні громадськості до цієї доволі пекучої проблеми.

На головне поставлене питання у анкеті: «Децентралізація публічної влади на Вашу думку необхідна для України на даний момент?» респонденти відповіли у такому процентному співвідношенні: 70% респондентів дали позитивну відповідь. 29% опитуваних вказали протилежний погляд, не погоджуючись з необхідністю децентралізації публічної влади. 1% осіб було важко визначитись. Для більшої наочності ці результати соціологічного дослідження представимо у вигляді діаграми:

Результати дослідження

Особам, які виступили проти запровадження децентралізації публічної влади в Україні були запропоновані такі причини, з яких децентралізація не може бути проведена в теперішній час:

1) В умовах перехідного періоду від авторитаризму до демократії Україна потребує сильної центральної влади.

Серед відповідей студентів виявилося, що 78% опитаних погоджуються з цим, однак підприємці мають протилежну точку зору — лише 20% дали позитивну відповідь щодо запропонованої причини.

2) В умовах війни Україна має перетворитися в єдиний воюючий організм.

Думки студентів поділились майже порівну, з невеликою перевагою щодо позитивної відповіді. Серед підприємців не знайшлось жодної особи, яка б підтримала цю тезу.

3) Інститут місцевого самоврядування вже є проявом децентралізації. Тож може варто просто удосконалити його функціонування.

67% студентів погодились, деякі навіть висловили власну думку щодо цього. Підприємці ж у цьому разі поділились навпіл, не маючи одностайної думки.

Особам, які підтримали запровадження децентралізації публічної влади в Україні на розгляд були надані такі причини їх позитивної відповіді:

1) Децентралізація публічної влади має призвести до зміни податкової системи, а також до перерозподілу зібраних коштів на користь місцевих громад?
2) Децентралізація бюджетної системи сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, у тому числі на місцеві першочергові людські потреби (будуватимуться лікарні, школи, дитячі садки та інші об'єкти соціального призначення)?
3) Почнеться активізація розвитку громадянського суспільства, його інститутів. У тому числі об'єднань підприємців через призму соціальної корпоративної відповідальності, коли бізнесмени не опосередковано будуть брати участь у розвитку своєї місцевості?
4) Введення ефективного інституту децентралізації публічної влади в умовах переходу від авторитаризму до демократії та стану війни неможливо без поєднання його з сильною центральною владою шляхом розмежування компетенції між ними?
5) Децентралізація публічної влади дасть змогу створити різноманітні фонди з розвитку охорони здоров'я, освіти, у тому чис-

лі фізичної, житлового будівництва для молодих спеціалістів, бібліотек тощо, у першу чергу на селі?

Стосовно цих причин думки виявились більш однозначними як у студентів, так і в підприємців. Ці відповіді були позитивні і лише деякі з респондентів мали інший погляд, проте їх кількість була незначною — до 10%.

Отже, наша гіпотеза та результати соціологічного дослідження не цілком співпали. Все ж для основної маси населення України принциповим є саме децентралізація публічної влади, а не лише її поєднання з централізацією. Із цього робимо певні висновки:

1) Підприємці менш позитивно дивляться на всі зміни, які відбуваються в суспільстві, адже вони мають справу з реальним станом речей у державі. Говорячи за студентів, то в першу чергу згадуємо поняття психологічної інерції, яке виявляється в конфлікті минулого, сьогодення та майбутнього, тож їх думки спрямовані на зміни задля успішного подальшого життя.
2) Люди, заробляючи кошти, вимушені частину з них віддавати «на гору», де вже й проводиться їх перерозподіл, який не має втішних наслідків для окремих осіб чиї кошти зазнали трансформації. Децентралізація ж публічної влади дозволить залишити кошти на місцях, що у свою чергу стане вагомим кроком для вирішення нагальних соціальних проблем (будуватимуться лікарні, школи, дитячі садки, житло для молодих спеціалістів та інші об'єкти соціального призначення).
3) Молодь, отримавши освіту, прагне працювати, проте, на жаль, сьогодні ми маємо тенденцію нестачі робочих місць. Реформування публічної влади, у зазначеному векторі, може створити умови для розквіту бізнесу, що сприятиме підвищенню потреби в кваліфікованих кадрах.
4) Ідея прав людини виникла завдяки місцевому самоврядуванню як інструменту реалізації младобуржуазією своїх прав у боротьбі з феодалами, з цього випливає, що протиріччя у поглядах призводить до потреби негайного його усунення. Це ж у свою чергу дає поштовх до розвитку суспільства, який неможливий без реалізації одних з найважливіших прав людини — права на вільний і всебічний розвиток своєї особис-

тості, на свободу думки, на участь в управлінні державними справами і на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Реалізація яких стає можливою, між іншим, й завдяки інституту децентралізації публічної влади.

Тож проблема децентралізації влади сьогодні є непростою проблемою для нашого суспільства. Тому ми повинні об'єднатися і згуртуватися навколо ідей, що роблять нас єдиними у цей непростий час, а всі проблеми вирішувати мирно, за столом переговорів, без залякувань, без зброї, без війни.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, проректор з навчальної роботи Ю. Г. Барабаш, к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Ніколаєнко Маргарита Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний коледж,
1 курс, група ПК-13

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Підтримка реформи сфери місцевого самоврядування є одним з ключових пріоритетів співробітництва України з іншими представниками міжнародної спільноти, зокрема країнами-учасницями Європейського союзу, адже воно є засобом демократичної легітимації і репрезентації децентралізації публічної влади та інтересів громадянського суспільства в цілому.

Отож, з настанням потенційно нових часів для України, дана проблема постає надзвичайно гостро через необхідність наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями, за умови отримання яких вони могли б вирішувати ряд важливих питань

на місцях, залучивши до цього громадськість, і, тим самим, створивши потужний інститут місцевого самоврядування, Україна могла б репрезентувати себе як справді демократична країна.

Та будь-яка передача компетенції між державою і територіальними колективами супроводжується наданням ресурсів, еквівалентних тим, котрі необхідні для здійснення цієї компетенції.

Тож особливої уваги вимагає те, що невиконання визначених повноважень на місцевому рівні відбувається, через обмеженість ресурсів та недовиконання планових показників дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України. Можна констатувати розбалансованість бюджетної системи, недосконалість механізму мобілізації та використання бюджетних коштів, що призводить до виникнення дефіциту місцевих бюджетів.

Так, за даними Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 р., 5419 місцевих бюджетів є дотаційними на понад як 70%, а 483 — на 90%.

Таким чином, можна говорити про загострення проблеми функціонування місцевих бюджетів у зв'язку з рядом чинників:

— мала фіскальна роль власних доходів місцевих бюджетів;
— залежність місцевих бюджетів від надання міжбюджетних трансфертів;
— застосування командно-адміністративних методів при розподілі фінансової допомоги з державного бюджету до бюджетів відповідних рівнів;
— відсутність у органів місцевого самоврядування повноважень щодо самостійного розрахунку необхідних їм міжбюджетних трансфертів.

У зв'язку з цим необхідним є здійснення реформування механізму планування дохідної частини місцевих бюджетів, розробка і застосування нових підходів до планування фінансових ресурсів адміністративно-територіальних утворень.

Досвід зарубіжних країн також демонструє, що залежно від кількості мешканців, інфраструктури, величини території, а також типу громади структура місцевих бюджетів має бути різною.

Ще одним важливим фактором у контексті децентралізації є гласність і прозорість формування місцевих бюджетів. Так, у Польщі проект бюджету передається для ознайомлення всім бюджетним установам та підпорядкованим суб'єктам, що дає їм змогу доопрацювати їх фінансові плани. Взагалі ж державам ЄС притаманне широке громадське ознайомлення та схвалення проекту місцевого бюджету ще на стадії його доопрацювання.

Отож, для покращення ситуації в Україні, необхідно, по-перше, провести незалежний аудит господарської діяльності територіальних громад, по-друге, переглянути механізм бюджетного планування на місцевому рівні, розширивши обсяг дохідних джерел та реальну фінансову самостійність місцевого самоврядування. Також важливим є підвищення інвестиційної привабливості регіонів та забезпечення соціально-економічного розвитку у перспективі.

Майбутніми реаліями має стати самодостатність місцевого самоврядування, що значно покращить його функціонування і дасть змогу громадянам реально використовувати своє право на самостійне вирішення локальних питань.

Таким чином, звертаючи увагу на зростаючу соціальну роль місцевого самоврядування, а також на необхідність реформування даного інституту, важливим видається наукове дослідження усіх його аспектів, а зокрема і фінансового забезпечення. Необхідно також розпочати усунення ключових проблем у сфері фінансових повноважень органів місцевого самоврядування, першочергово шляхом впровадження важливих змін до законодавчої бази. Поряд варто відзначити, що в Україні можна констатувати, почато активних дії з боку депутатів та урядовців для впровадження таких змін, що є позитивним зрушенням української політики.

Реформа місцевого самоврядування, як органу публічної влади, що має забезпечити право територіальної громади, а також кожної окремої людини на самостійне вирішення питань місцевого значення має відігравати провідну роль при утвердженні України як по-справжньому демократичної держави.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПІОІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Нога Петро Петрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 31 група

ГРОМАДСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРІ ВИТРАЧАННЯ КОШТІВ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Ст. 38 Конституції України надає право громадянам брати участь в управлінні державними справами. Громадський контроль є однією з функцій громадянського суспільства і являється способом залучення населення до управління суспільством та державою. Сьогодні значення громадського контролю важко недооцінювати, адже Україна, знаходячись у процесі євроінтеграції, показала стійкість та можливість вирішення суспільно-значущих питань силами громадських формувань як одного із суб'єктів громадського контролю. Наявність такого контролю, полегшує захист інтересів громадян, стримує узурпацію влади, забезпечує підзвітність влади суспільству. Розвинутий громадський фінансовий контроль, з одного боку, є одним з важливих індикаторів розвитку громадянського суспільства й демократії в країні, а з другого — виступає запорукою ефективної діяльності органів державної влади у сфері здійснення бюджетного контролю.

У науковій літературі приділяється багато уваги розгляду сутності, принципів, видів фінансового контролю. Серед вітчизняних науковців, слід згадати О. Д. Василика, І. В. Ващенко, П. К. Германчука, І. К. Дрозд, І. Б. Стефанюка, В. О. Шевчука. Водночас дослідження стосувалися переважно проблем організації державного фінансового контролю. Порівняно незначна увага спрямовується на вивчення сутності, призначення, основних напрямів здійснення громадського контролю в сфері місцевого бюджету. У своєму дослідженні ми спробуємо виправити цю ситуацію, оскільки необхідність подальшої демократизації вітчизняної системи державного управління зумовлює актуальність дослідження основних засад організації громадського контролю в бюджетній сфері.

Першим проблемним питанням, з яким ми зустрілися, є відсутність законодавчого визначення кола суб'єктів громадського контро-

лю у бюджетній сфері. Елементарно відсутній орієнтовний перелік тих, хто може здійснювати таку діяльність. Вбачається, що ініціювати і здійснювати контрольну діяльність на основі добровільності й безоплатності можуть особисто самі громадяни, їх об'єднання (громадські організації, політичні партії), групи спеціалістів, представники підприємств, установ, організацій.

Відсутність визначеного кола суб'єктів громадського контролю не дає можливості залучати до складу досвідчених фахівців-фінансистів та створює перешкоди в отриманні доступу до території об'єкта, який громадськість має намір перевірити (що призводить до зменшення результативності та ефективності такого контролю).

Підґрунтям для здійснення фінансового контролю є закріплений принцип відкритості, гласності, публічності, прозорості бюджетної системи на усіх його стадіях (п. 10 ч. 1 ст. 7 Бюджетного кодексу), забезпечення доступу до інформації про бюджет кожному громадянинові (ст. 28 Бюджетного кодексу). Однак, вказані принципи реалізуються не повною мірою. Існує ряд проблем у сфері громадського контролю, які ми проілюструємо на рівні місцевого бюджету. Але спершу хотілося б відзначити, що відповідно до Закону України «Про інформацію» від **02.10.1992 № 2657-XII**, Закону України «Про доступ до публічної інформації» від **13.01.2011 № 2939-VI**, Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 № 1197-VII, закону України «Про відкритість використання публічних коштів» (який набере чинність 12 вересня 2015 року) громадяни та їх об'єднання мають право на отримання інформації з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів. Механізм отримання такої інформації є дієвим і реалізує право громадськості на отримання публічної інформації пов'язаної з бюджетним процесом.

Також, громадяни відповідно до Регламенту ради (ми розглядали на прикладі затвердженого Регламенту Полтавської міської ради) мають право (за попереднім повідомленням за 2 дні до початку засідання або дозволом Голови відповідної ради) бути присутніми на сесійних засіданнях, виступати, приймати участь в обговорення проекту місцевого бюджету, акцентувати увагу на ключових питаннях, однак жодних інших повноважень чи встановлених гарантій вони не ма-

ють. Це означає, що при прийнятті рішення позиція громадськості може ігноруватися та не братися до уваги при обговоренні проекту бюджету.

Ефективним способом громадського контролю місцевих бюджетів, на нашу думку, може стати включення громадських делегатів до процесу розробки, розгляду та затвердження бюджету, які б мали реальні повноваження (на відмінні від існуючих) на внесення обов'язкових пропозицій на пленарному засіданні відповідної ради щодо напрямків витрачання бюджетних коштів. Вважаємо, що цілком доречно наділити громадських делегатів правом дорадчого голосу і подібна практика надала б можливість виявляти факти нераціонального та неефективного використання бюджетних коштів ще на момент складання, розгляду та затвердження проекту місцевого бюджету.

На стадії виконання місцевого бюджету, пропонується надання громадським делегатам повноваження в сфері перевірки ефективності витрачання коштів та передбачити настання юридичних наслідків для порушників, які були виявленні під час проведення громадського контролю. Однак, в такому разі повинен здійснюватися ретельний підбір претендентів для включення їх в число делегатів моніторингу місцевих бюджетів. Основними факторами, які впливатимуть на делегата, повинні бути його освіта та вид професійної діяльності для чіткого розуміння бюджетного процесу.

Іншою проблемою є те, що основним місцем розміщення інформації про місцеві бюджети є сайти місцевих рад. Для об'єктивного розуміння соціально-економічної ситуації інформація, яка розміщується на офіційних інформаційних порталах, повинна бути повною та достовірною, однак доволі часто цими правилами нехтують, і утримувачі сайтів розміщують інформацію в довільному об'ємі з неточними розрахунками. Це призводить до відсутності достатньої інформації для проведення контрольної діяльності. Також, не варто забувати, що не всі громадяни мають доступ до електронних ресурсів. Тому, з таких міркувань, доцільно було б передбачити механізм розміщення такої інформації у засобах газетах місцевого значення.

Вбачається, що проблема криється саме не у виконанні норм закону щодо публічної звітності по витрачених коштах місцевими ор-

ганами влади, а в створенні дієвих механізмів прозорого витрачання коштів громади та контролю за цим процесом громадськістю в процесі всієї роботи. Тому, на сайтах місцевих органів влади також повинні розміщуватися звіти по видатковій частині місцевих бюджетів із конкретним зазначенням, на що були витрачені фінансові ресурси. Відтак громада отримає можливість зробити висновки про економічний чи соціальний ефект витрачання коштів з місцевого бюджету.

Зважаючи на наведені проблеми, а також відсутність дієвого правового механізму та «слабкість» існуючих громадських інституцій, як частини громадянського суспільства, громадський фінансовий контроль в сучасних вітчизняних реаліях здійснюється досить рідко і до того ж «стихійно».

Вважаємо, що в умовах становлення громадського суспільства в Україні громадський контроль може стати не лише невід'ємною частиною місцевого самоврядування, але й найважливішим чинником соціально-економічного розвитку територій. Це в всовую чергу надасть можливість не лише побудувати тісні взаємозв'язки між органами місцевого самоврядування та громадськістю, але і буде важливим кроком на шляху відновлення довіри населення до влади.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. С. Шевчик.

Павлюк Андрій Павлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 11 група

СВОБОДА СЛОВА В УКРАЇНІ ЯК ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Рівень захисту та забезпечення прав і свобод в країні не тільки характеризує її демократичну та соціальну спрямованість, а й насамперед визначає ступінь її розвитку. У сучасних умовах в ЗМІ питання про забезпечення права на свободу слова в Україні досить часто стає

предметом постійних дискусій. Це пов'язано з низкою причин, серед яких основними є обрання напрямку орієнтації на Європу, де захист даного права перебуває на досить високому рівні, а також й той факт, що свобода слова є основною умовою розвитку громадянського суспільства та самореалізації кожної людини.

Свобода слова є одним з основних конституційних прав, за відсутності якої неможливо реалізувати такі права, як участь в управлінні державними справами, право обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право на об'єднання в громадські організації та інші права гарантовані Конституцією. Воно дістало закріплення у числених міжнародних документах, найважливішими з яких є Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Що стосується національного законодавства, то дане право закріпленно в статті 34 Конституції України, яка забезпечує вільне вираження своїх поглядів і переконань. Однак на даний час залишається невирішеним питання пов'язане з розвитком інституту незалежних засобів масової інформації. Необхідність розв'язання порушеної проблеми для України як держави, яка проголосила курс на демократичний лад, підтверджується як реальним рівнем культури та розвитку інформаційних відносин, так і висновками міжнародних організацій, які здійснюють моніторинг ситуації щодо перешкоджання журналістській діяльності. Так, за даними щорічної доповіді World Press freedom-2014 міжнародної організації «Репортери без кордонів» Україна зайняла 127-ме місце в рейтингу свободи слова, що є негативним моментом у процесі євроінтеграції. Така позиція пояснюється встановленням остаточної монополії за телевізійним простором на місцевому рівні та тиском на незалежні ЗМІ з боку податкових органів. Потрібно зазначити, що можливим вирішенням даної проблеми є порушення питання щодо посилення юридичної відповідальності за перешкоджання професійної діяльності журналістів шляхом внесення змін до Кримінального Кодексу України.

Досить важливим перспективним аспектом у розвитку права на свободу думки є поширення інформації у мережі Інтернет. Сьогодні дуже швидко розвиваються комунікаційні технології, зокре-

ма й Інтернет. Поширення такої інформації є вільним, але значним недоліком залишається якість змісту окремих сайтів, що викликає питання про доцільність та необхідність поширення такої інформації. Слід зазначити, що в даному випадку держава має спрямовувати громадян на правильне використання засобів зв'язку через пропаганду підвищення розумового рівня населення, шляхом закладення на освітньому рівні відповідних знань та понять.

Також законодавство України як демократичної держави передбачає можливість юридичного обмеження права на свободу слова й думки. Така можливість передбачена Міжнародним пактом про громадянські й політичні права, в якому прямо вказується про необхідність обмежити свободу слова для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я та морального стану суспільства. У національному законодавстві, а саме в ч. 3 ст. 34 Конституції України міститься рестрикція власних поглядів і переконань, якщо це стосується національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Крім того, згідно із ч. 2 ст. 64 Конституції України, ці обмеження можуть також бути доповнені в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тобто держава за певних умов унеможливлює забезпечення права на свободу слова з метою уникнення порушення інших прав, гарантованих Конституцією.

Отже, право на свободу слова є основоположним правом та безпосередньою запорукою реалізації значної кількості прав і свобод передбачених конституцією України. Із розвитком засобів комуніуації, таких як, Інтернет, виникають питання стосовно етичності та доцільності застосування даного права. Що стосується ЗМІ, то, що вони виражають загальносуспільну думку про найважливіші події у світі, оцінюють дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, і саме тому повинні мати незаангажований статус. Тому актуальним завданням, яке нині стоїть перед органами державної влади та суспільством є впровадження демократичних стандартів у галузь прав людини для формування самостійно-

го громадянського мислення і відчуття соціальної відповідальності в окремого громадянина.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Панченко Маргарита Віталіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Становлення громадянського суспільства проявляється насамперед у формуванні його політичних інститутів (партій, громадських організацій, груп інтересів, органів місцевого самоврядування тощо). Завдяки їх діяльності здійснюється політичний процес, який стає дедалі інтенсивнішим і вимагає демократизації політичних інститутів, зокрема держави.

Роль недержавних інституцій у механізмі реалізації політичної функції держави України найбільш яскраво виявляється в діяльності політичних партій, у яких є потенціал, що дозволяє громадянам брати участь у процесі прийняття політичних рішень щодо важливих питань та здійснювати контроль за їх реалізацією. Політичні партії як інститут громадянського суспільства водночас є суб'єктами політичної діяльності, які перебувають в опозиції до державної влади, або чітко висловлюють свої позиції щодо стратегії розвитку владних структур і державної політики. Ще за стародавніх часів, починаючи з Арістотеля, політика розглядалася переважно не як наука, а як мистецтво управління. Як відомо, мистецтво безпосередньо пов'язане з індивідом, його індивідуальними рисами та якостями,

тому важливу роль у здійсненні політики займають політичні партії, що є правовим втіленням інтересів індивідів.

Окремі аспекти створення і функціонування політичних партій як інститутів громадянського суспільства, досліджували: Барабаш Ю. Г., Слінько Т. М., Лукаш С. Ю., Кушніренко О. Г., Чуб О. О., Берченко Г. В., Лук'янов Д. В. та інші.

Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян (ст. 36 КУ). Тобто політичні партії виникають в наслідок громадської ініціативи, а отже, є продуктом і частиною громадянського суспільства, яка становить підґрунтя формування і функціонування правової держави — організації і діяльності політичної влади на засадах визнання та забезпечення прав і свобод людини, верховенства закону і взаємної відповідальності особистості і держави.

Політичні партії виконують роль посередника у суспільстві, які борються із виявами політичної апатії громадян та визначають і формують систему цінностей, що відбиває волю безлічі соціальних структур, з яких складається населення країни. Ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії (ст. 1 Закону України «Про політичні партії» (далі — Закон), що свідчить про суто добровільний характер створення політичних партій громадянами України.

В Україні на конституційному рівні проголошується політична багатоманітність (ст. 15 Основного Закону України), не забороненої Конституцією України та законами України. Зазначене положення Конституції України свідчить про прагнення нашої країни, створити сприятливі умови для політичної активності громадян, а політичні партії фактично виступають у цьому процесі рушійною силою. Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1950 року, містить положення про гарантування свободи об'єднань та вільної політичної діяльності для громадян. Політичні партії як суб'єкти політичного процесу в Україні мають можливість викладати публічно та від-

стоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя (ст. 12 Закону).

Саме тому, можна зробити висновок, що політичні партії є одним із основних суб'єктів політичних відносин, а тому без них неможливо уявити сучасну політичну систему України. Згідно зі статтею 69 Конституції України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Відповідно до частини другої статті 36 Основного Закону та виборчого законодавства політичні партії сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян (п. 7 Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2007 р. (справа про утворення політичних партій в Україні).

Політичні партії становлять єдиний елемент громадянського суспільства, який за умови оволодіння державною владою може об'єднати приватні інтереси громадян, соціальних верств, зацікавлених груп у загальний політичний інтерес. Вони організовують політику, вносять у неї елемент керованості, демократизують представницьке правління, а також певною мірою забезпечують прозорість формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх функціонування, що є запорукою забезпечення правопорядку в Україні.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Поспєхова Кристина Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 14 група

МИРНІ ЗІБРАННЯ ЯК ПРОЯВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Право на мирні зібрання посідає важливе місце серед інших прав людини і має виключне значення для розбудови демократичної держави. Саме мирні зібрання дозволяють громадянам впливати на де-

ржавні органи шляхом вираження своїх поглядів та переконань. Без мирних зібрань не може існувати демократичної системи управління, що зумовлює велику значущість цього права.

Однак на разі існує чимало дискусійних питань щодо визначення змісту права на мирні зібрання, строків сповіщення, обмеження мирних зібрань, які потребують врегулювання.

Дане питання досліджували багато науковців, зокрема: П. Рабінович, Ю. Тодика, Ю. Кравець, Р. Куйбіда, Є. Захаров та інші.

Право на мирні зібрання гарантується на рівні Конституції України (далі — КУ), де у ст. 39 зазначено, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Крім цього, зазначене право гарантується на рівні міжнародних актів, а саме: Загальної декларації прав людини (ст. 20), Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 11), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ст. 21).

Поняття «мирне зібрання» охоплює будь-які публічні заходи, що проводяться в публічному місці мирно, без зброї, у будь-якій не забороненій законом формі для вираження особистої, громадянської чи політичної позиції з будь-яких питань. Таким, що не має мирного характеру, є зібрання, учасники якого масово умисно застосовують фізичну силу, зброю чи інші небезпечні засоби для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб. Крім того, демонстрація може дратувати, ображати людей, чиї ідеї чи вимоги не тотожні, відрізняються від ідей демонстрантів.

Дискусійним залишається питання щодо строків сповіщення про мирні зібрання. У ст. 39 КУ зазначено, що громадяни «завчасно сповіщають органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». З цього приводу Конституційний Суд України у своєму рішенні (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 № 4-рп/2001 зазначив, що тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Такі строки мають слугувати гарантією реалізації цього права громадян. Строк

завчасного сповіщення має бути достатнім і для того, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та в разі потреби, згідно з частиною другою статті 39 Конституції України, звернутися до суду для вирішення спірних питань. Конституційний Суд України дійшов висновку, що визначення строків завчасного сповіщення є предметом законодавчого регулювання. Однак на даний момент це питання на законодавчому рівні не врегульовано, що зумовлює проблеми у визначені строку завчасного сповіщення.

На сьогодні залишається чинним Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. № 9306-XI «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР». Але норми цього Указу встановлюють дозвільний (реєстраційний) порядок проведення мирних зібрань і надають право органам влади та місцевого самоврядування заборонити їх проведення, в той час як норми Конституції України передбачають повідомний порядок проведення зібрань (шляхом сповіщення органів влади) і надають повноваження заборонити проведення мирного зібрання тільки суду, тому зазначений акт не підлягає застосуванню судами під час вирішення судами справ розглядуваної категорії. Це ще раз підтверджує необхідність у врегулюванні зазначеного питання шляхом прийняття нового закону.

Не менш проблематичним є питання щодо підстав обмеження мирного зібрання. У ч. 2 ст. 39 КУ зазначено, що обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Майже аналогічні приписи містяться в ч. 2 ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Однак Конвенція передбачає більше підстав для обмеження свободи мирних зібрань, зокрема обмеження цього права для охорони моралі інших осіб, що не передбачено КУ.

М. Смокович вважає, що КУ і Конвенція є взаємодоповнюючими щодо підстав обмеження свободи мирних зібрань, а тому суди повинні також застосовувати положення Конвенції щодо охорони моралі.

Оскільки, на сьогодні відсутній законодавчий акт, який би регулював питання проведення мирних зібрань, то деякі міські ради своїми рішеннями затвердили власні нормативні акти про порядок організації та проведення мирних зібрань. Але, відповідно до ст. 39 КУ мирні зібрання можуть бути обмежені судом відповідно до закону, а не рішень органів місцевого самоврядування, тому міська рада не вправі здійснювати нормативне регулювання питань проведення мирних зібрань.

Отже, мирні зібрання є важливою формою політичної активності громадян. На разі існує потреба негайного прийняття закону, який би урегулював усі питання проведення та обмеження мирних зібрань, з метою запровадження дієвого механізму реалізації права громадян збиратися мирно.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри теорії та історії держави і права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого М. І. Любченко.

Соловей Аліна Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 26 група,
Соловей Альона Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
5 курс, 51 група

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ ЯК НЕВІД'ЄМНА ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Істотне розширення участі громадян у вирішенні питань місцевого значення — це пріоритетний напрямок реформування статусу місцевого самоврядування в Україні. Відповідно до ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є на-

род. Він здійснює своє право безпосередньо. Безсумнівно, місцеві референдуми є основною формою безпосередньої демократії.

Спроби комплексного теоретичного аналізу інституту місцевого референдуму проаналізовано в працях українських учених-правників О. В. Батанова, В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка, А. О. Янчука та інших.

Розуміння поняття «місцевий референдум» ґрунтується на здобутках європейської й української політико-правової думки. Відправним у дослідженні питання є формування дефініцій тих категорій, якими доводиться оперувати. Так, в часи незалежності України був прийнятий Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року, в якому референдум визначався як спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України №6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) референдум — це один із способів реалізації влади шляхом голосування виборчого корпусу або його визначеної частини.

Варто відмітити, що в Україні відомий досвід з організації та проведення місцевих референдумів, оскільки за період з 1991 р. по 2012 р. відбулося 165 місцевих референдумів. Предметом більшості з них були питання адміністративно-територіального устрою адміністративно (близько третини), зміни назв населених пунктів (понад чверть), а також із інституційних питань, переважно щодо створення нових місцевих рад та довіри органам і посадовим особам місцевого самоврядування (приблизно п'ята частина референдумів). Проте, незважаючи на статистику цей інститут не отримав гідного місця в системі місцевої демократії.

Відповідно до частини першої ст. 38 Конституції України за громадянами визначається право без перешкод брати участь в управлінні через різноманітні механізми. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Таким чином, право на участь в управлінні гарантовано як політичне право, пов'язане з во-

лодінням громадянством. Але завданням держави є не лише гарантування, а і створення реальних умов для реалізації громадянами своїх прав. Згідно з частиною першою статті 143 Конституції України територіальні громади забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів. У статті 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» більш менш повно визначено поняття, предмет місцевого референдуму і, основне, вказано на те, що порядок його призначення та проведення, а також перелік питань, що можуть вирішуватись, визначаються законом про референдуми.

Упродовж останніх 20 років базовим законодавчим актом у цій сфері був вже згаданий Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Проте він був ухвалений ще до набуття чинності Конституцією України (а відтак діяв в тій частині, яка не суперечить Основному Закону), тому його норми, здебільшого, були концептуально застарілими, часто суперечили нормативно-правовим актам, прийнятим пізніше. З огляду на це, 27 листопада 2012 року був прийнятий новий Закон України «Про всеукраїнський референдум». Однак, ухвалення даного закону спричинило певний нормативний вакуум у сфері місцевого народовладдя, адже відповідно до частини четвертої Прикінцевих положень Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» втрачає чинність з дня офіційного оприлюднення нового Закону. Це створило ситуацію за якої на сьогодні проведення місцевого референдуму є неможливе.

У світлі проведення широкомасштабних державно-правових реформ, зокрема реформування місцевого самоврядування, врегулювання питання місцевої демократії набуває особливого значення. Необхідно якнайшвидше прийняти Закон України «Про місцеві референдуми», який би повною мірою гарантував громадянам реалізацію конституційних прав на участь у місцевому народовладді. Це є одним з основних механізмів як контролю територіальною громадою за діяльністю місцевої влади, так і вирішення місцевих проблем шляхом їх безпосередньої участі.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Стеценко Аліна Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Інститут відшкодування моральної шкоди в Україні не має тривалої історії, ані в сенсі правового регулювання, ані в сенсі сталої судової практики. Те, що цей правовий механізм відновлення порушеного права взагалі існує в Україні, є значним кроком назустріч до світових стандартів захисту порушеного права, що актуалізує дослідження шляхів подальшого вдосконалення його нормативно-правового регулювання.

Так, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), відшкодування моральної шкоди є одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів громадян. Крім того, вчені, зокрема І. А. Бірюков, Ю. О. Заіка визначають моральну шкоду і як засіб відповідальності, який має за мету не тільки поновити порушений стан кредитора, а й покласти на боржника додаткові обтяження.

Найбільш детально сутність поняття моральної шкоди передбачено ч. 2 ст. 23 ЦК України, в якій зазначається, що моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Зазначене трактування поняття моральної шкоди, а отже — і підстав для її застосування дозволяє говорити про використання в цитованій статті чималої кількості оціночних понять, що ускладнює її реалізацію в правозастосовній практиці. Так, громадянин, який має підстави для компенсації моральної шкоди, звертаючись із позовом,

суб'єктивно оцінює викладені в ст. 23 ЦК України, поняття, встановлюючи бажаний розмір відшкодування моральної шкоди.

З іншого боку, виникають ситуації, коли витрати, пов'язані з доказуванням моральної шкоди, зокрема, видатки на експерта, послуги адвоката, вартість проїзду до суду та ін., можуть перевищити економічний ефект від судового рішення про відшкодування шкоди, не кажучи вже про реальну можливість рішення суду виконати рішення (наявність майна, інших джерел для відшкодування у відповідача).

Варто наголосити, що ч. 2 ст. 440-1 ЦК УРСР встановлювались граничні розміри відшкодування моральної шкоди. Відповідно до зазначеної норми, розмір відшкодування моральної шкоди не міг становити менше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати. В свою чергу, до другого півріччя 2001 року також діяла Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків» від 23.06.1993 р. № 472, в якій передбачалось, що розмір відшкодування моральної шкоди не може перевищувати 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В свою чергу, на сьогодні законодавством не передбачено граничних розмірів такої компенсації, проте закріплено, що її розмір не пов'язаний з розміром матеріального відшкодування. Так само, відсутня певна методологія з обчислення розміру завданої моральної шкоди. Як виняток — відшкодування моральної шкоди, завданої за час перебування під слідством чи судом, розмір якої має визначатись виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць такого перебування.

З огляду на зазначене, питання нормативно-правового закріплення відшкодування моральної шкоди на сьогодні досі потребує подальшого реформування як матеріального, так і процесуального законодавства. На мою думку, напрямками вдосконалення цивільно-правових норм щодо відшкодування моральної шкоди може стати нормативно-правове закріплення граничних розмірів її відшкодування (особливо — мінімальних) та максимальне усунення оціночної термінології, що дозволить уніфікувати судову практику

її застосування. Так, з метою вдосконалення нормативно-правового регулювання матеріальних норм, що регулюють питання відшкодування моральної шкоди, я вважаю за доцільне внести зміни до ч. 3 ст. 23 ЦК України та доповнити її таким положенням як: «Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом та не може бути нижчим від мінімальної заробітної плати.». На мою думку, це найбільш вдала мінімальна межа грошового відшкодування, так як моральна шкода є порушенням честі і гідності особи і негативно впливає на її психічний стан.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Є. А. Греков.

Терела Максим Анатолійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 32 група

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Конституція України гарантує місцеве самоврядування, відповідно наділяючи його органи широким колом повноважень. У той же час спостерігається дисбаланс між повноваженнями й фінансовими ресурсами, за рахунок яких, згідно із законодавством, повинна забезпечуватися їх реалізація.

Варто зазначити, що процес створення правової основи формування місцевих бюджетів розпочався в Україні з набуттям незалежності та прийняттям змін до Закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», якими вперше регламентувалось утворення місцевих бюджетів. Остаточно це право було закріплене у 1996 році Конституцією України й набуло

подальшого розвитку у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Бюджетному кодексі України.

Перехід від централізованої системи управління фінансами до децентралізованої відбувався за роки незалежності досить повільно. Як справедливо зазначається у «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р, від часу прийняття Конституції України розвиток місцевого самоврядування фактично здійснювався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення, оскільки переважна більшість територіальних громад через надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування. Так, дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70%, а 483 територіальні громади взагалі на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Отже, актуальною проблемою сьогодні виступає розроблення ефективного механізму забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами відповідно до їх функцій.

Основним шляхом розв'язання цієї проблеми науковці справедливо визначають децентралізацію бюджетних коштів через перерозподіл податкових надходжень між бюджетами та, як наслідок, — створення належних фінансових умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування як власних, так і делегованих повноважень.

Законодавцем у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні були визначені принципи створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень, з-поміж яких: обчислення обсягу дотації вирівнювання на основі уніфікованих стандартів надання публічних послуг; надання трансфертів з державного бюджету безпосередньо кожному місцевому бюджету; визначення фінансовою основою здійснення органами місцевого самоврядування власних повноважень податків та зборів, які пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці; закріплення за місцевими бюджетами частини коштів, що надходять від сплати по-

датку на прибуток новостворених юридичних осіб, протягом п'яти років від дати інвестування в юридичну особу; надання органам місцевого самоврядування права регулювати ставки місцевих податків і зборів; недопущення надання іншими органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади податкових пільг, які зменшують власні доходи місцевих бюджетів; підвищення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів шляхом запровадження програмно-цільового методу для всіх місцевих бюджетів.

На виконання Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади було прийнято Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р., яким, зокрема, передбачено розширення наявної дохідної бази місцевих бюджетів, а саме:

— передача з державного бюджету плати за надання адміністративних послуг (крім 50% адміністративного збору за держреєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців), державного мита;
— збільшення відсотка зарахування екологічного податку з 35 до 80%;
— закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел — податку на доходи фізичних осіб за новими нормативами (бюджети міст обласного значення, районів — 60%, обласні бюджети — 15%, бюджет м. Києва — 40%) та податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки (обласні бюджети — 10%);
— запровадження з 2015 р. збору з роздрібного продажу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою в діапазоні від 2% до 5% вартості реалізованого товару замість збору за виноградарство, садівництво та хмелярство, який надходитиме до місцевих бюджетів;
— розширення з 2015 р. бази оподаткування податку на нерухомість шляхом включення до оподаткування комерційного (нежитлового) майна.

Важливою складовою для забезпечення самостійності місцевих бюджетів слугують місцеві податки і збори. Потрібно зазначити, що місцеві податки і збори становлять значну частку доходів органів місцевого самоврядування в країнах ЄС, зокрема, у Великобританії — 37%, у Німеччині — 46%, у Франції — 67%.

Формування доходів місцевих бюджетів здійснюватиметься з врахуванням змін, що вносяться до Бюджетного та Податкового кодексів України в частині місцевих бюджетів, зокрема:

1) скасування місцевих зборів:
   — збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності;
   — збору за місця паркування транспортних засобів;
   — туристичного збору;
2) скорочення кількості податків шляхом їх об'єднання за відповідною специфікою;
3) встановлення нових нормативів відрахувань податку на доходи фізичних осіб (*бюджети міст обласного значення та районів — 60%, обласні бюджети — 15%*);
4) закріплення за обласними бюджетами та бюджетом м. Києва 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки;
5) передачу з державного бюджету до місцевих бюджетів плати за надання інших адміністративних послуг та державного мита;
6) запровадження акцизного податку з кінцевих продаж;
7) розширення бази оподаткування податку на нерухомість шляхом включення до оподаткування цим податком комерційного (нежитлового) майна;
8) зміни до розподілу коштів екологічного податку (крім податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів) з урахуванням зарахування до державного бюджету 20%, а до місцевих бюджетів 80%, у тому числі до обласних бюджетів — 55%, сільських, селищних, міських бюджетів — 25% надходжень цього податку;
9) розширення надходжень загального фонду шляхом передачі єдиного та екологічного податків, а також податку на нерухоме майно зі спеціального фонду.

Таким чином, аналізуючи зміни до Бюджетного та податкового кодексу, можна дійти до висновку, що на сьогодні вже зроблено кілька важливих кроків в аспекті формування бюджетної децентралізації. Водночас необхідним видається внесення відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», оскільки бюджетна децентралізація залежить від інших реформ, насамперед від політичної та адміністративно-територіальної.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. С. Шевчик.

Третяк Марина Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
1 курс, 14 група

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ДЕМАГОГІЇ ЯК ЗАСОБУ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ

У наш час деформація правової свідомості є серйозним гальмуючим фактором у формуванні політико-правової культури та свідомості людини. Негативні вияви деформацій простежуються в усіх сферах державотворення, що створює серйозні проблеми у розбудові української держави. Слід зазначити, що деформація правосвідомості представляє реальну або потенційну небезпеку для правопорядку, у зв'язку з цим вирішення вказаної проблемою має постійно перебувати у полі зору держави і права.

Такий вид деформації правосвідомості, як правова демагогія часто зустрічається в сучасній державі. Правова демагогія особливо поширена під час виборів, в період яких, зазвичай, демагоги використовують всі можливі засоби впливу на виборців. Наступним приводом використання правової демагогії є її застосування у періоди обговорень конституції, законів, під час прийняття нормативно-правових актів декларативного характеру. Як правило, в цей час з'являється

неконструктивна критика змісту обговорюваного або прийнятого нормативно-правого акту, вносяться пропозиції його скасувати, протиставляються один одному законодавчі акти та ін.

Вказані явища негативно впливають на населення країни, викривлюючи правову свідомість та, певним чином, вводячи його в оману задля досягнення корисливих цілей демагога. Тож, щоб усунути це негативне явище на рівні держави, необхідно вживати запобіжних або ліквідуючих заходів. До таких належать:

1) подолання кризового (економічного і політичного) стану в суспільстві. Усунення негативних явищ у сфері державної влади та в економічній сфері; подолання інфляції; ліквідація корупції тощо. Адже саме ці важливі проблеми держави створюють підґрунтя для використання правової демагогії і впливу на правову свідомість людини;
2) удосконалення системи правозастосовної і насамперед судової діяльності, створення високоякісної системи правового обслуговування, зміцнення правової законності;
3) забезпечення належної якості законів та підзаконних актів, що приймаються (у тому числі зменшення кількості заборонених норм); підвищення авторитету закону; установити стабільність і однаковість у правовому регулюванні суспільних відносин та покращити контроль за виконанням цих дій;
4) домогтися ефективності в діяльності правоохоронних органів щодо запобігання правопорушенням, підвищити культурно-професійний рівень усіх суб'єктів правоохоронної системи; перебороти недовіру населення до роботи правоохоронних органів. Задля досягнення цих цілей необхідно усунути такі недоліки в роботі правоохоронних органів, як спізніле реагування на повідомлення про правопорушення; безініціативність; непрофесіоналізм; пасивність роботи «за гарячими слідами» і у процесі здійснення наступних слідчих заходів; поліпшити взаємодію оперативних працівників, слідчих, експертів;
5) підвищення рівню правосвідомості та правової культури населення. Важливою є необхідність сформувати позитивну суспільну думку про право. Забезпечення дієвості юридичної загальної освіти, здатної поліпшити професійну компетен-

тність посадових осіб. Сформування нового типу правового мислення особи відповідно до принципу верховенства права як необхідної умови її життєдіяльності в суспільстві, державі та світі. Перераховані дії дозволять поліпшення інформаційно-правову культуру громадян і запобігти легкому впливу на них зі сторони демагога;

6) спеціалізовано навчати і виховувати юристів до рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Адже кваліфіковані юристи, до послуг яких громадянин має можливість звернутися, є запорукою розвитку правової, демократичної та соціальної держави з високим рівнем правової свідомості та правової культури громадян.

Отже, розглянувши явище правової демагогії в країні та шляхи запобігання чи ліквідації зазначеної деформації правосвідомості, варто зазначити, що задля запобігання чи ліквідації визначеної проблеми необхідно, передовсім, удосконалити систему правозастосовної діяльності та діяльність правоохоронних органів, а також вжити заходів щодо підвищення рівня правової свідомості громадян, що дозволить покращити розуміння правових явищ та запобігти легкому впливу на свідомість населення задля досягнення цілей демагога.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права ПІЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Д. А. Селіхов.

Храпко Світлана Олександрівна
Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка, Інститут суспільства,
2 курс, напрям підготовки «Правознавство»

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Серед основних конституційних прав і свобод важливе і одне з центральних місць посідають політичні права. Право на свободу мирних зібрань є одним з найважливіших політичних прав людини

в сучасному демократичному суспільстві. Основною проблематикою даного дослідження є проблема реалізації права на свободу мирних зібрань в Україні. Вивчення практики правозастосування дає підстави стверджувати про те, що в Україні не належно забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань і не зовсім підтримують ініціативи громадян на реалізацію їх права.

Метою дослідження є здійснення характеристики законодавства України щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань.

Питання щодо реалізації права на свободу мирних зібрань досліджували у своїх працях такі вчені: В. П. Колісник, Ю. Г. Барабаш, В. Я. Тацій, О. В. Петришин, М. М. Денисова, О. Л. Василенко, С. М. Міщенко, Н. Г. Шукліна, Ю. С. Шемшученко, О. В. Щербанюк, Д. М. Бєлов, О. Нікольська та ін.

Для здійснення характеристики законодавства України стосовно реалізації права на свободу мирних зібрань важливе значення має ч. 2 ст. 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Згідно із ч. 2 ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Це означає, що вся повнота влади в Україні належить народові. Саме народовладдя становить сутність української демократичної держави. Влада народу, як носія суверенітету є верховною щодо будь- якої іншої суспільної влади.

Як зазначає Ю. Г. Барабаш: «Політичні права і свободи — це права, які належать людині як члену політичного співтовариства, коли він виступає насамперед як громадянин держави».

Право на свободу мирних зібрань належить до одних із найголовніших політичних прав і свобод громадян. Реалізація права на мирні зібрання, крім Конституції України, регламентується низкою правових приписів: Цивільний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення, Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій», рішення місцевих рад

депутатів про порядок організації і проведення зборів, мітингів, пікетувань, вуличних походів і демонстрацій.

Аналіз законодавства Франції, ФРН, Румунії, Угорщини, Фінляндії та держав Балтії демонструє, що відповідні правовідносини регламентуються шляхом ухвалення спеціальних законів, конституційних прецедентів та підзаконних актів.

Розробка законодавчого акту, щодо порядку організації та проведення мирних заходів є нагальною потребою України для розвитку її як демократичної та правової держави. Єдиною слабкою рисою запропонованих раніше законопроектів є відсутність системного застосування демократичного досвіду країн світу.

Вагомою є правова позиція щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, яка зазначена в Рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року щодо завчасного сповіщення про мирні збори.

Проте, це Рішення Конституційного Суду викликає протиріччя національного законодавства в практичній площині. Процес повідомлення не повинен мати складну процедуру.

У справі «Варєнцов проти України» Європейський Суд з прав людини в п. 91 зазначає, що «термін попереднього повідомлення не повинен буди занадто великим, але при цьому слід передбачити достатньо часу до заявленої дати проведення зборів з тим, щоб відповідні державні органи мали можливість провести планування і підготовку до заходу, а також подати строкову апеляцію у відповідний орган правосуддя.

Іноземні правові механізми передбачають повідомний порядок проведення мирних зібрань. Для відповідних правових механізмів характерними є: короткий термін повідомлення про мирні зібрання; можливість проведення певних зібрань без попереднього дозволу; відсутність відомчих чи локальних актів, які б обмежували право на мирні зібрання; закріплення відповідальності за незаконне обмеження цього права.

Право на мирні зібрання також закріплене в нормах міжнародного права, до яких належать: Загальна декларація прав людини (ст. 20–21), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 21), Сіракузькі принципи тлумачень обмежень та відступів від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 11).

Рішення Європейського Суду з прав людини є актами судової прецедентної системи, на яку слід звертати увагу при реформуванні законодавства України. Саме така система міжнародних норм створює достатні основи для формування в Україні демократичного законодавства в сфері мирних зібрань.

Як ніколи в України є актуальним питання про правомірність обмеження права на свободу мирних зібрань. Відповідно до ч. 1 ст. 39 Конституції України «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».

Органи місцевої влади не можуть самостійно заборонити проведення мирного зібрання. Заборона мирного зібрання може відбуватися виключно Окружним адміністративним судом відповідно до ст. 182 Кодексу адміністративного судочинства. Здійснення права на мирні зібрання не підлягає жодним обмеженням, крім установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Яскравим прикладом обмеження права на мирні зібрання може бути справа «Станков та об'єднана організація Македонії проти Болгарії». Європейський суд з прав людини у п. 97 Рішення по даній справі зазначає, що «в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону, політичним ідеям, які оскаржать існуючий порядок, реалізація яких проводиться мирними засобами повинна бути надана належна можливість їх вираження шляхом здійснення права на зібрання так само, як і іншими законними способами».

Рішення органів місцевого самоврядування чи інші правові акти не можуть слугувати підставою для обмеження права на мирні зібрання чи інші форми виявлення прав. Існування таких місцевих нормативних актів суперечить ст. 39 Конституції України.

Останні події, що відбуваються в нашій державі, вражають — громадянам не тільки забороняють право на мирні зібрання, а й застосовують проти мирного люду зброю та силу, що є не допустимим заходом у демократичній державі.

У своїй науковій статті Щербанюк О. В. висвітлює своє розуміння мирних зібрань: «Участь у публічних заходах є формою прямого та незалежного виявлення волі народу. Це реакція суспільства на дії держави, яка не повинна ігнорувати їх, щоб попередити конфлікт між суспільством і державою, втрату єдності народу та держави».

Я цілком погоджуюсь з цією позицією, оскільки мирні зібрання — форма здійснення народом суверенної влади, тому громадяни України мають повне право на реалізацію своїх прав, які не повинні обмежуватись у незаконному порядку.

Прийняте Європейським судом з прав людини рішення у справі «Вєренцов проти України», зобов'язало Україну законодавчо закріпити право на мирні зібрання. У зв'язку з цим було зареєстровано законопроект, проте в ньому законодавець не дав конкретного визначення кожній формі мирних зібрань, а це в свою чергу не відповідає європейським стандартам.

Отже, важливим науковим завдання є висунення та обґрунтування відповідних пропозицій з урахуванням досягнень сучасного конституціоналізму по вдосконаленню права мирних зібрань. Необхідно чітко регламентувати мирні зібрання на законодавчому рівні та підвищити гарантованість з боку держави.

Викладений вище матеріал дає підстави для формулювання наступних висновків:

1. Реалізація права на мирні зібрання в Україні регламентується в нормах Конституції України та Законах України, але найголовніше те, що відсутній закон який би конкретизував окремі аспекти.

2. Існує проблематика невідповідності нормативно-правових документів.

3. Потрібно ініціювати конституційне звернення щодо тлумачення ст. 39 Конституції України, розробити законопроект щодо проведення мирних зібрань.

4. Наслідувати правові механізми щодо реалізації права на мирні зібрання авторитетних іноземних держав.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правознавства Київського університету імені Бориса Грінченка О. А. Богашов.

Юрченко Юлія Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗВЕРНЕННЯ

Рівень правового захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина виступає ключовим показником розвитку сучасного суспільства та держави, що має будуватися на демократичних засадах у взаємовідносинах громадськості та влади. Досить важливою ознакою правової, демократичної держави при цьому є не тільки належним чином закріплені права людини і громадянина на рівні національного законодавства, але й забезпечення наданих прав, що є гарантіями їх реалізації.

Кожен громадянин має певні права, свободи та наділений відповідними обов'язками, що складають його правовий статус. Зважаючи на це, право громадянина на звернення до публічних органів влади становить невід'ємний елемент його правового статусу.

У ст. 40 Конституції України закріплено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів публічної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Право на звернення є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з організаційно-правових гарантій дотримання прав і свобод громадян. Це право включає дві складові. По-перше, звернення громадян є однією з форм участі населення в державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, можливості активного впливу громадянина на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. По-друге, це спосіб відновлення порушеного права громадянина через подання до органів державної влади скарг, заяв і клопотань. У такому розумінні це механізм виконання обов'язків публічної

влади. Від належного функціонування адміністративно-правових механізмів реалізації прав громадян, чіткого й ефективного реагування влади на їхні звернення залежить здатність держави забезпечувати належний захист законних інтересів громадян. Досвід показує, що громадяни України активно користуються своїм правом на звернення.

Більш детально порядок реалізації права громадян на звернення визначається Законом України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. У ньому законодавець, регламентуючи поняття звернення громадян, одразу визначає його певні види, тобто диференціює їх на зауваження, клопотання і скарги. Так, право на подання скарги є правовою гарантією законності та способом відновлення порушених прав. Такий вид звернення має на меті поновлення порушених прав та захист законних інтересів громадянина, що порушені діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та посадових осіб.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, установи, організації незалежно від форм власності розглядають пропозиції, заяви і скарги громадян відповідно до її функціональних обов'язків. Керівники та інші посадові особи органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, підприємств, зобов'язані здійснювати безперешкодний, регулярний особистий прийом громадян, не рідше одного разу на місяць.

На практиці часто доводиться зустрічатись з колективними зверненнями (колективними слід вважати звернення двох і більше осіб, а також звернення однією особи за дорученням колективу). Колективні звернення розглядаються на рівних підставах з індивідуальними. Звернення громадян до суб'єктів владних повноважень, об'єднань громадян та громадських організацій є одним із важливих засобів забезпечення реалізації соціально-економічних, політичних та особистих інтересів громадян.

Незважаючи на те, що звернення громадян можуть стосуватися різних напрямків діяльності суспільства і держави, а за змістом містити різноманітну інформацію — від схвальної до вимог відновлення

порушеного права, в юридичній літературі зазначається, що всі вони характеризуються низкою загальних ознак:

1) звернення громадян є відображенням стану справ у відповідній сфері суспільного життя та діяльності органів владних повноважень;
2) звернення громадян є носієм інформації, яка має вагоме значення для забезпечення прав і свобод людини, державного будівництва і політичного життя суспільства в цілому. В них може міститися інформація про певні негативні явища і недоліки в роботі органів публічної влади, прогалини у законодавстві тощо. Така інформація породжує певні правові наслідки;
3) звернення громадян «підносять» їх суб'єктів до рівня активних часників управлінського процесу. Відомості у зверненнях надаються громадянами за їх власним волевиявленням, що надає можливість громадянинові впливати на управлінський процес та реалізовувати право на участь в управлінні державними справами, а також забезпечувати контроль за законністю дій органів владних повноважень.

Отже, звернення громадян до органів державної влади є їх конституційним правом. Чинне законодавство забезпечує громадянам можливість участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення. Право на звернення є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з організаційно-правових гарантій дотримання прав і свобод громадян. Від механізмів його реалізації, чіткого й ефективного реагування влади на звернення громадян залежить ефективність і спроможність держави в цілому.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Секція 5

ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Батигіна Олена Михайлівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права

СИСТЕМА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Побудова правової держави є одним із важливих завдань сучасної України, що зумовлює актуальність удосконалення системи національного права взагалі й системи аграрного права зокрема. Зміни, які відбувалися в українському суспільстві починаючи з 90-х років XX ст., зокрема, реформування відносин власності, відмова від монополії державної власності, становлення ринкових відносин та створення нових організаційно-правових форм господарювання в агропромисловому комплексі, сприяли розвитку еволюційних процесів і появі аграрного права як самостійного утворення, яке вважають наступником сільськогосподарського права, яке, у свою чергу, багато в чому зобов'язано своєю появою колгоспному праву.

Виникла необхідність:

1) переглянути поняття предмета аграрно-правового регулювання, чітко окреслити його межі;
2) уточнити систему аграрного права;
3) концептуально переглянути основні аграрно-правові категорії та поняття.

На сьогодні як українські, так і російські вчені плідно дискутують з приводу предмета аграрного права. Кожне нове розуміння його змісту безумовно потребує і вирішення ще однієї важливої проблеми — перегляду системи аграрного права. Це два взаємопов'язані питання, оскільки будь-які зміни в розумінні предмета аграрно-правового регулювання завжди будуть викликати трансформаційні процеси в системі аграрного права.

У даній доповіді ми зупинимося на окремих аспектах системи аграрного права та її сучасному наповненні.

Проблеми побудови системи аграрного права постійно привертають увагу вчених. Вони розглядаються як в складі аналізу теоретичних проблем загальної частини аграрного права, так і самостійним окремим предметом теоретичних досліджень.

З курсу торії права відомо, система будь-якої галузі права України є сукупністю взаємодіючих та взаємообумовлених її елементів — інститутів та норм. Вона є структурованою, оскільки її складові елементи — інститути та норми — розташовані не хаотично, а являють собою певну ієрархічну конструкцію. Норми права є первинною найпростішою ланкою системи, з якої структуруються своєрідні підсистеми — інститути права. Не є винятком і система аграрного права, під якою розуміють сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок сільськогосподарської діяльності юридичних і фізичних осіб, регулюють відносини, що виникають між ними, між ними і державою в процесі обробітку землі, виробництва, переробки і реалізації продукції сільського господарства.

Аграрне право регулює комплекс різноманітних суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення сільськогосподарського виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. У цій внутрішньо узгодженій системі правові норми та правові інститути розміщені в ієрархічній послідовності.

Слід зазначити, що система аграрного права України знаходить своє об'єктивне відображення в системі джерел аграрного права України, зокрема, в системі чинного законодавства, а також дістає своє логічне продовження в системі юридичної науки України.

Якщо зосередити увагу на інститутах аграрного права як елементах системи аграрного права, то потрібно зазначити, що вони носять комплексний характер, оскільки включають в себе не тільки власне норми аграрного права, а і норми господарського, цивільного, адміністративного, трудового, земельного та інших галузей права, без яких неможливе регулювання комплексу аграрних відносин.

Важливе місце в системі аграрного права України посідають такі інститути, як предмет і система аграрного права, джерела (форми) аграрного права, аграрні правовідносини, правове становище суб'єктів аграрного права, правове становище громадян як учасників аграрних правовідносин, державно-правове регулювання сільського господарства Україні, правове регулювання виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників, правове регулювання відносин з організації, дисципліни, оплати та охорони праці в сільськогосподарських підприємствах, правове регулювання використання майна сільськогосподарськими підприємствами та інші.

Проте останнім часом висловлюються позиції багатьох вчених аграрників про необхідність розширення системи аграрного права і включення до неї нових комплексних інститутів аграрного права.

Так, наприклад, доречною є пропозиція Семчіка В. про необхідність введення нових інститутів аграрного права, пов'язаних з менеджментом, агроінформацією, агроінвестиціями, агроіноваціями. Янчук В. називає сукупність правових норм щодо правового забезпечення раціонального використання земельних та інших ресурсів при сільськогосподарському виробництві інститутом аграрного права. Погрібний О. пропонує доповнити галузь аграрного права комплексом норм щодо врегулювання соціального розвитку села, матеріально-технічного забезпечення аграрних товаровиробників, відносини щодо забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції. Уркевич В. зазначає про появу відносно нових відносин, які теж слід віднести до предмету аграрного права і відповідно автоматично до системи аграрного права — відносини з виробництва біологічних видів палива, й, зокрема, вирощування такої біологічно відновлюваної речовини. Святченко Л. виділяє новий комплексний інститут аграрного права — правове регулювання цукробуряківництва, який

повинен регулювати відносини з вирощування цукрових буряків, їх переробки на цукор, виробництва цукру та його реалізації.

Вищезазначені нові правові інститути вважаємо будуть в подальшому розвиватися та доповнюватися.

В свою чергу хотілося б запропонувати розширити деякі традиційні інститути аграрного права шляхом доповнення його комплексом нових норм. Як приклад, можна доповнити інститут щодо правового регулювання реалізації сільськогосподарської продукції, сукупністю наступних норм права: роздрібна та оптова реалізація сільськогосподарської продукції, експорт та імпорт сільськогосподарської продукції, правове регулювання організації інфраструктури аграрного ринку тощо.

Підсумовуючи вищевикладене хотілось би зазначити, що ми не ставимо в даній доповіді завдання дати відповідь на всі проблемні питання щодо системи аграрного права. Це тема не окремої доповіді, а ґрунтовної монографічної праці.

Вважаємо, що викладене дозволяє узагальнити, що є потреба в уточненні питання про систему аграрного права, яка тісно пов'язана з питанням про наповнення предмету галузі аграрного права. Зокрема, пропонується розширити систему аграрного права шляхом включення до неї нових інститутів аграрного права та доповнення вже існуючих комплексних інститутів новими нормами права.

Бейкун Андрій Леонардович
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського,
к. ю. н., доцент, провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил)

ПЕРСПЕКТИВНА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

На даний час, коли Україна знаходиться у складному міжнародно-правовому становищі та фактично веде повномасштабну війну

з терористично-екстремістськими угрупуваннями, серед численних завдань, що потребують якнайшвидшого розв'язання, постає питання і щодо соціально-правового захисту численної категорії осіб, що безпосередньо зі зброєю у руках, або виконуючи інші посадові (службові) чи громадянські обов'язки, захищають національний суверенітет та територіальну цілісність. І мова йде не тільки про військовослужбовців та співробітників інших «законодавчо-усталених» легітимних військових формувань, а й про ті категорії осіб, що з'явились у зв'язку з відповідними подіями та потребують правової визначеності: добровольців, волонтерів тощо.

В той же час чинне національне законодавство з питань соціально-правового захисту військовослужбовців, членів їх сімей та інших категорій осіб реагує на останні значимі суспільно-політичні зміни у державі повільно, непослідовно та безсистемно. Відповідно, на даний час йому притаманні такі загальні особливості:

— відсутність чіткої структурованості низки нормативно-правових актів, що регулюють питання соціально-правового захисту осіб окремих категорій;
— відсутність алгоритму надання пільг на рівні актів законодавства; на практиці т. зв. «підзаконна врегульованість» дозволяє, з одного боку, з більшою мобільністю приймати виважені управлінські рішення, а з іншого — потенційно може призвести до численних зловживань, наприклад, при визначенні статусу учасника бойових дій (безпідставне затягування прийняття рішення або відмова через надумані перешкоди чи штучні обмеження тощо);
— інше нормативно-змістовне навантаження (елементів) об'єктів соціально-правового захисту: акцент (порівняно з нормативно-правовими актами застарілих редакцій) зміщується від «безпосередньо-матеріальних» пільг (тобто, прямих цільових виплат чи компенсацій певним категоріям осіб) до «опосередковано-матеріальних», тобто, держава гарантує: збереження робочих місць, заробітної плати на протязі певного часу, надання допомоги по погашенню кредитної заборгованості шляхом встановлення відстрочки виплат тощо;

— відсутність чітко визначеного правового статусу певних категорій осіб (насамперед, членів воєнізованих (військових) добровольчих формувань та волонтерів), що приймають участь у тих чи інших формах в антитерористичній операції.

Найбільш важливою складовою зазначеного нормативного масиву є актуальні питання щодо проходження служби та соціально-правового захисту осіб, які беруть безпосередню участь в антитерористичній операції. Насамперед, мова йде про правові аспекти отримання особами, що приймають участь в АТО, статусу учасника бойових дій (насамперед, відповідно до пункту 19 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Разом з тим, важливим безпосередньо соціальним «блоком» з загального соціально-правового нормативного масиву, що опосередковує статус учасників антитерористичної операції є зазначена вище низка «опосередковано-матеріальних» пільг та переваг (питання відшкодування учасниками АТО штрафних санкцій за кредитними зобов'язаннями, збереження робочих місць, правові питання збереження заробітної плати за основним місцем роботи, виплати у зв'язку з демобілізацією, інші соціальні пільги учасникам антитерористичної операції та членам їх сімей).

Іншим важливим аспектом, правове регулювання якого фактично починає тільки встановлюватись, є правові питання статусу військових формувань зі складу добровольців та статусу волонтерських організацій та волонтерів.

Відповідно до пункту 19 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасниками бойових дій визнаються: військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції,

забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством.

Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, категорії таких осіб та терміни їх участі (забезпечення проведення) в антитерористичній операції, а також райони антитерористичної операції визначає Кабінет Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України № 413 від 20 серпня 2014 року затверджено Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення.

Зазначеною Постановою статус учасника бойових дій надається тій категорії осіб, яка за переліком і змістом кореспондує особам, зазначеним у чинній редакції пункту 19 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Рішення про надання статусу учасника бойових дій приймається міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка утворюється Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції із включенням до її складу фахівців Міноборони, МВС, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управління державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС, військових формувань. До складу міжвідомчої комісії можуть включатися фахівці інших державних органів та представники громадських організацій.

На сьогодні «добровольці», з числа яких були сформовані спеціальні підрозділи територіальної оборони, не мають чітко визначеного юридичного статусу, у зв'язку з чим вказані особи залишаються незахищеними (чинним законодавством не передбачено визнання зазначеної категорії осіб учасниками бойових дій, а відтак вони позбавлені відповідних пільг і виплат у разі поранення чи загибелі).

У зв'язку з цим, доцільно підготувати чергові зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо визнання учасниками бойових дій осіб, які у складі добровольчих формувань територіальної оборони були залучені державними або громадськими організаціями або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, у тому числі і тих, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, чи забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції з 14 квітня 2014 року до моменту включення таких добровольчих формувань до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України, а також надати членам їхніх сімей у разі втрати годувальника (загибелі, визнання безвісно відсутнім або який став інвалідом) статус членів сімей учасників бойових дій.

З зазначеного логічно витікає і необхідність визначити статус осіб, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час забезпечення проведення антитерористичної операції (шляхом здійснення волонтерської діяльності на території проведення антитерористичної операції), перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції.

Іншим важливим аспектом є визначення статусу волонтерів, змістом діяльності яких фактично є надання військовослужбовцям ЗС України, посадовим та службовим особам інших військових формувань і «добровольцям» певних видів забезпечення. При цьому надання волонтерської допомоги часто здійснюється з ризиком для життя волонтерів. Чинний Закон України «Про волонтерську діяльність» був прийнятий фактично «під ЄВРО-2012» і за змістом не може вважатись таким, що забезпечує правовий (у тому числі і соціально-правовий) захист осіб, що здійснюють волонтерську допомогу ЗСУ та іншим військовим формуванням. На даний час зроблені тільки «перші кроки» у напряму правової легітимізації волонтерів — фактичних учасників АТО. Мова йде,

насамперед, про Закон України від 02 вересня 2014 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги», відповідно до якого певні види благодійної (фактично — волонтерської) діяльності звільняються від оподаткування. Іншим «кроком» було створення Реєстру (Наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 року № 1089 «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції») та Ради волонтерів при Міністерстві оборони України. Але всі зазначені вище нормативно-правові акти та розпорядчі рішення вирішують тільки два питання: «легітимізацію» волонтерів через Реєстр, нормативне упорядкування видів (форм) волонтерської діяльності та встановлення податкових пільг щодо оподаткування певних видів благодійної допомоги і скасування податку на доход фізичних осіб-волонтерів. Проте, визначення правового статусу вказаної категорії осіб потребує комплексного підходу. У зв'язку з чим пропонується:

— визначитись на рівні акту законодавства з новим змістовим навантаженням правових категорій: «волонтер» та «волонтерська діяльність»;
— доповнити Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», додавши до переліку учасників бойових дій: як осіб, які у складі добровольчих формувань безпосередню беруть участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, так і тих волонтерів, які здійснюючи свою діяльність, перебувають певний термін «безпосередньо в районах антитерористичної операції».

Отже, аналіз загальних засад національного законодавства з питань соціально-правового захисту військовослужбовців, інших учасників антитерористичної операції та членів їх сімей, дозволяє стверджувати, що «соціальна складова» військового законодавства повинна більш гнучко та оперативно реагувати на розвиток подій, що опосередковуються сучасним станом військово-політичної обстановки, що склалася у зв'язку з розвитком сепаратистських тенденцій в окремих регіонах України.

Болдирєв Сергій В'ячеславович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри державного будівництва

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТИ ЗАХИСТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Під гарантіями прав і свобод людини і громадянина розуміють систему норм, принципів, умов та засобів, що забезпечують ефективну реалізацію прав та свобод і законних інтересів особи.

Найвищою гарантією прав і свобод людини і громадянина є конституційний лад України, заснований на неухильному дотриманні Конституції та законів України, приписах природного права та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Суб'єктом, на якого покладаються обов'язки щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина є держава. Роль держави як головного гаранта прав і свобод людини і громадянина випливає зі змісту статей 3, 22, 42, 49, 51, 53 та інших статей Конституції України, і ця функція реалізується за допомогою різних правових засобів через усю систему органів державної влади.

Особливе місце в цій системі посідає Президент України — гарант прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституції України). Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод людини і громадянина через відповідну законодавчу діяльність (ст. 92 Конституції України), призначає на посаду та звільняє з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 101 Конституції України). Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (ст. 116 Конституції України).

Президент України відіграє істотну роль у державно-правовому механізмі забезпечення в державі конституційних прав і свобод людини і громадянина. В першу чергу від діяльності Президента залежить реалізація громадянами своїх прав і свобод. Та обставина, що він обирається на посаду всім народом України, зобов'язує його діяти в інтересах народу. Це також випливає із тексту присяги Президента України, в якій він зобов'язується «дбати про добробут Українського

народу, обстоювати права і свободи громадян». Аналіз ст. 106 Конституції України вказує на його значні повноваження в галузі забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а саме:

— приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації — з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;
— нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;
— приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку;
— здійснює помилування.

Таким чином, конституційно-правовий статус Президента України та покладені на нього відповідно до Основного Закону повноваження, у тому числі забезпечення додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина, зобов'язують його постійно здійснювати загальну координуючу та контрольну правотворчу діяльність в Україні.

Верховна Рада України виступає законодавчим органом держави і відповідно до ст. 92 Основного Закону виключно законами визначаються, зокрема: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; права корінних народів і національних меншин; порядок застосування мов; основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки. Крім цього, виключно законами визначаються засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації; основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Зокрема, Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. визначено мету парламентського контролю, який здійснює Уповноважений:

— захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
— додержання та повагу до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їхніми посадовими і службовими особами;
— запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;
— сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність із Конституцією України, міжнародними нормами у цій галузі;
— поліпшення і подальший розвиток міжнародної співпраці в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;
— запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
— сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Уповноважений представляє Верховній Раді України щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їхніми посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина.

Ефективна соціально-економічна політика Кабінету Міністрів України є також однією з гарантій реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Згідно статті 116 Конституції України, саме Уряд має вживати заходи щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Тобто забезпечення реалізації державної політики у сфері утвердження і гарантування прав людини, мають відображатися в правозахисній діяльності органів влади. При цьому вжиття Кабінетом Міністрів України заходів щодо забезпечення прав і свобод людини тісно пов'язано з його повноваженнями щодо розробки і здійснення ним загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального й культурного розвитку України, забезпечення проведення фінансової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки й культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокристування.

Важливу роль у гарантуванні прав і свобод людини і громадянина в правовій державі відіграють суди. Правова держава — це держава, влада якої має певні межі, встановлені конституцією, і саме суд виступає важливою гарантією дотримання цих меж. Згідно зі ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. При цьому судовий захист прав і свобод людини і громадянина здійснюють як суди загальної юрисдикції, так і Конституційний Суд України. Зокрема, Закон України «Про Конституційний Суд України» (ст. 43) передбачає, що суб'єктами права на конституційне звернення з питань подання висновків Конституційним Судом України у справах щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

Конституційному Суду України в аспекті захисту основних прав і свобод людини та громадянина відводиться провідне місце в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина. Основи його статусу закріплені у розділі XII Конституції України та Законі України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., який належним чином урегулював його модель, порядок, формування та функціонування.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України. Функціону-

вання органів конституційної юрисдикції є однією з головних форм контролю за діяльністю вищих органів державної влади.

Перш за все, шляхом здійснення конституційного контролю Конституційний Суд України обмежує зловживання владою з боку органів держави, забезпечує захист прав і свобод людини та громадянина, запобігає їх порушенню.

Глиняний Олександр Вікторович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра кримінального процесу

ДО ПИТАННЯ ФОРМИ ПОГОДЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ

Доволі яскравою і одночасно дискусійною вимогою щодо форми обвинувального акту (яка відрізняє його від усіх інших процесуальних рішень) відповідно до КПК 2012 р. є вимога щодо необхідності подвійного підписання прокурором тексту розглядуваного документу.

Так, нагадаємо, що згідно з ч. 1 ст. 291 «обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором», а відповідно до ч. 3 ст. 291 «обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив». Тобто, при буквальному розумінні вищезазначених положень, обвинувальний акт повинен містити два підписи прокурора: на титульному аркуші (затвердження) та на останньому після підпису слідчого (підписання). Зазначимо, що якщо вказаний законодавчий підхід на початкових етапах застосування КПК 2012 р. як в наукових колах, так і серед працівників органів прокуратури, викликав дискусії щодо правильного розуміння волі законодавця і дійсної необхідності саме двох (а не одного) підписів прокурора, то судова практика по суті з перших днів виробила чіткий та єдиний вектор у даному питанні — буквальне розуміння та виконання вимог закону.

Підтвердженням зазначеному можуть служити численні судові ухвали, якими обвинувальні акти повертались зі стадії підготовчого

провадження прокурору на доопрацювання з мотивів наявності лише одного прокурорського підпису замість двох, передбачених законом.

Відмітимо, що цілковитою підтримку такого роду підхід отримав і в судах вищих інстанцій, які, відмовляючи у задоволення скарг прокурорів на рішення судів першої ланки, вказували, що одного підпису прокурора на титульному аркуші недостатньо, оскільки окрім затвердження обвинувального акту прокурором, закон вимагає ще й підписання вказаного акту процесуальним керівником[1].

Думається, що буквальне тлумачення у даному випадку дійсно є найбільш виправданим, оскільки закріплена в ч. 3 ст. 291 КПК фраза «обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив» не залишає жодних сумнівів щодо дійсної волі законодавця. Більше того, зазначене положення не лише констатує необхідність саме двох підписів, а (в сукупності з приписом ч. 1 ст. 291 КПК) ще й встановлює послідовність підписання обвинувального акту суб'єктами, задіяними в його складанні:

а) підпис слідчого, який склав обвинувальний акт;
б) підпис прокурора, яким він затверджує даний документ;
в) підписання прокурором затвердженого ним обвинувального акту.

При цьому усі вищенаведені міркування по суті стосуються лише «верхівки айсбергу», оскільки, надаючи відповідь щодо того «як треба вчиняти», залишають відкритим питання «чому треба вчиняти саме так?». На наш погляд, останнє з названих запитань є навіть більш важливим у демократичному суспільстві, де презюмується, що в основі закону лежить цілком логічна і виправдана суспільними інтересами воля законодавця.

Тим не менш, спроба знайти у більшій чи меншій мірі розумне і хоч якимось чином практично виправдане пояснення розглядуваному законодавчому підходу стає серйозним випробуванням для вищенаведеного оптимістичного сприйняття процесу законотворення.

---

[1] В більшості випадків невистачало саме підпису прокурора на останньому аркуші обвинувального акту. На наш погляд, дана ситуація пояснюється використанням прокурорськими працівниками звичних шаблонів роботи за КПК 1960 р., який вимагав лише затвердження прокурором обвинувального висновку, що здійснювалось шляхом проставлення підпису на титульному аркуші.

Доводиться констатувати, що дублювання підпису прокурора на обвинувальному акті є хоч і не складною для виконання, але жодним чином не виправданою законодавчою вимогою.

З іншого боку, вагомість обвинувального акту в системі процесуальних документів безумовно робить виправданою постановку питання про підвищений рівень контролю за законністю вказаного документу. При цьому, очевидним є той факт, що підвищений (подвійний) контроль здатне забезпечити не подвійне підписання обвинувального акту одним наглядаючим суб'єктом, а його опрацювання та візування двома різними контролюючими органами. Зазначене у свою чергу дає можливість висловитися за доцільність заміни подвійного підписання обвинувального акту процесуальним керівником, погодженням даного документу з керівником органу досудового розслідування і подальшим затвердженням прокурором.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального процесу НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Б. Фомін.

Джерелій Валерій Вікторович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра екологічного права

ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНУ ЕКОЛОГІЮ

Наша планета стає все більше і більше урбанізованою. Сучасне місто представляє собою складний економіко-географічний, архітектурно-будівельний і культурний комплекс, що характеризується широким спектром соціальних, інженерно-технічних й екологічних проблем, зумовлених високою концентрацією великої кількості населення на порівняно невеликій території поряд із джерелами забруднення навколишнього середовища.

Як свідчать цифри, у 2008 році половина жителів Землі проживала в містах. Як передбачається, у 2050 році цей відсоток збільшиться

до 70. Зростання міст пояснюється економічними перевагами концентрації виробництва, широкими можливостями його спеціалізації та зосередження в межах порівняно невеликих територій, а також найбільш ефективним докладанням в них зусиль і знань в будь-якій сфері діяльності, використанням соціально-культурного потенціалу міста. У той же час процес концентрації виробництва і населення супроводжується інтенсивним впливом на навколишнє середовище, викликаючи його руйнування, і вступає в явне протиріччя з історичним призначенням і роллю міста як засобу поліпшення умов життя та добробуту людей. Зростання міст призводить до інтенсивного розширення міських територій. У віддаленій перспективі такі території можуть зайняти до 30% земної поверхні.

Більшість міст стикається зі схожим набором основних екологічних проблем, серед яких — забрудненість повітря, високий рівень шуму, викиди парникових газів, нестача води, зменшення зелених зон, забруднені земельні ділянки тощо. Йдеться також про зміни у землекористуванні, токсифікацію біосфери, вторгнення до екзотичного простору й втрату біотичного різноманіття, порушення природних циклів, особливо для води через відсутність натурального ґрунту й водно-болотних угідь в містах.

Однією з основних закономірностей, що перебуває в центрі уваги спеціалістів, які працюють над виробленням європейської моделі охорони навколишнього середовища міст, зокрема над її юридичним забезпеченням, є визнання постійної урбанізації, що надалі тільки пришвидшуватиметься. Такі гіпертенденції й висока концентрація забруднень у великих містах призводитиме не тільки до проблем, пов'язаних із обмеженістю ресурсів, але й додаватиме нові проблеми для навколишнього середовища (з'явився навіть термін «міська екологія»). Зростання міст разом із відповідним збільшенням їх екологічного «відбитку» є однією з найбільш серйозних екологічних проблем, що стоять перед світом сьогодні. Збільшення числа людей, що живуть в містах, в поєднанні з інтенсивністю їх діяльності призвело до того, що Дж. Лікенс свого часу назвав прискореною людиною зміною навколишнього середовища. Серед усього спектру впливу сучасних міст на навколишнє природне середовище особливо слід відзначити такі: зміна геологічного середовища і порушеність територій;

забруднення ґрунтового покриву твердими побутовими відходами та промисловими відходами; забруднення атмосфери; виснаження і забруднення водних ресурсів; шум, вібрація, електромагнітні поля, радіація; клімат і формування мікроклімату.

Врахування наведених вище факторів призводить до того, що планування міст потребує не тільки врахування економічних і демографічних потреб, але й також вирішення завдання захисту й відновлення природних систем з урахуванням їх екологічних потреб. Потенціал розвитку міст в усьому світі все частіше опиняється під загрозою погіршення стану навколишнього середовища. Крім очевидних наслідків для здоров'я і добробуту людей, така ситуація виступає безпосередньою перешкодою соціально-економічного розвитку. Розв'язання цієї проблеми потребує «вироблення ефективних способів балансування навколишнього середовища і впливом на нього людини», що мають здобути юридичне закріплення у відповідних джерелах права — як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях. Адже вирішення названих питань лежить не тільки в площині технічного й управлінського досвіду: лише наявність знань про проблеми навколишнього середовища сама по собі не гарантує, що уряди, бізнес-структури й окремі індивіди будуть докладати зусиль до їх розв'язання. Потрібна правова підтримка.

Ми стикаємося з багатьма проблемами і потенційними конфліктами при спробі реалізувати завдання створення, так званих, міст стійкого розвитку. Хоча в містах переважають створені людиною структури (будівлі, транспортні засоби, непроникні поверхні, парки тощо), вони є функціонуючими екосистемами, в яких присутні багато тих самих компонентів (рослини, тварини, вода, ґрунт і т. д.) і процесів як і в природних системах, в яких домінування людини є набагато меншим. Якщо ми хочемо досягти успіху у створенні міст зі стійким розвитком, невід'ємним елементом якого є правова охорона навколишнього середовища, ми потребуємо більш глибокого розуміння того, як ці екосистеми структуровані і як вони функціонують.

Так, зокрема, сьогодні є спільне бачення європейського міста не тільки як місця передового соціального прогресу з високим ступенем соціальної згуртованості, платформи для демократії, діалогу культур і різноманітності, але й також як місця відродження навколишнього

середовища. Існує консенсус щодо основних принципів майбутнього європейського міського розвитку, серед яких — високий рівень захисту навколишнього середовища в містах і навколо них (поряд із заснованістю на збалансованому економічному зростанні та територіальній організації діяльності з поліцентричною міською структурою; компактністю структури розселення з обмеженою міською забудовою тощо).

У той же час, дослідники небезпідставно стверджують, що реалізація на практиці європейської моделі сталого міського розвитку, у тому числі її юридичне забезпечення, має враховувати такі ускладнюючі фактори, які, в той же час, носять цілком закономірний характер, як: специфіка кожного міста, що може бути зумовлена, серед іншого, старінням населення окремих міст або, наприклад, субурбанізацією; зростання міст й поширення поселень з низькою щільністю проживання оцінюється як одна з головних загроз сталого територіального розвитку; надання комунальних послуг стає все більш ускладненим, природні ресурси піддаються надмірній експлуатації, мережі громадського транспорту стають недостатніми, що створює автомобільні затори в містах; міська екосистема перебуває під постійним тиском — розростання міст і ущільнення ґрунту створюють загрозу для біорізноманіття та збільшують ризик як затоплень, так і нестачі води.

Метою реалізації європейської моделі правової охорони навколишнього середовища міста є забезпечення екологічної безпеки міст, відтворення природних об'єктів та комплексів, що включає в себе:

1) захищеність навколишнього середовища, високу еко-ефективність і невеликий «екологічний слід»;
2) управління матеріальними ресурсами на стійкій основі й відокремленість економічного прогресу від споживання ресурсів;
3) високу ефективність використання енергії та відновлювальних джерел енергії, низький рівень викидів вуглецю, стійкість до впливу зміни клімату;
4) мінімізацію міської забудови, зведення до мінімуму використання земель із новими родовищами й природними зонами; щільність і компактність міст знижує енергетичні потреби, забезпечує мобільність й пропонує можливості для більш

ефективного використання землі (одночасно із цим щільність проживання в містах сама по собі ставить важливі питання про здатність оточуючого середовища сприйняту таку концентрацію відходів й забруднення, що її супроводжують);

5) стійкий, не забруднюючий, доступний і ефективний транспорт для всіх мешканців як на міських, так і міжміських напрямах; більша привабливість немоторизованої мобільності за рахунок створення гарних умов для велосипедного й пішого пересування; зменшення транспортних потреб за рахунок забезпечення близькості й багатофункціональності схем транспортного пересування і комплексного планування житла, робочих місць та громадського простору.

Відповідно, основними елементами образу міста майбутнього, як видається, виступають характеристики, що передбачають поліпшення якості природного середовища та екологічних умов життя людини, включаючи здорове навколишнє середовище, екологізацію виробництва, створення ефективного екологічного сектора економіки, збереження і захист природи. Міста можуть зіграти визначальну роль у формуванні «зеленого поводження й споживання».

В свою чергу, екологізація виробництва неможлива без забезпечення на рівні законодавства виконання таких завдань: перехід на екологічно орієнтовані технології; скорочення впливу на навколишнє середовище від усіх антропогенних джерел; вдосконалення системи екологічного нормування; економічне стимулювання природоохоронної діяльності; створення нової регіональної моделі господарювання, що враховує допустиме антропогенне навантаження на навколишнє середовище, здійснення господарської діяльності з урахуванням екологічної ємності території.

Створення ефективного екологічного сектора економіки передбачає впровадження екологічного аудиту, екологічної сертифікації, екологічного страхування; формування екологічних вимог до розробки технологій тощо.

Збереження та захист природного середовища вимагають насамперед впровадження нових методів територіального планування, землекористування та забудови; збереження природних екосистем; підвищення біопродуктивності; відновлення видового різноманіття тощо.

Кабальський Роман Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., асистент кафедри гуманітарних та
соціально-економічних навчальних дисциплін

ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

У зв'язку з тим, що парадигмою реформування органів державної влади в Україні є популістичне переконання у достатності лише зміни (іноді докорінної) кадрового складу державних службовців, найпоширенішим методом проведення таких «реформ» стала постійна ротація кадрового складу державної служби. Іншими словами, звільнення державного службовця із займаної посади та наступне призначення іншої особи. З тієї причини, що, як правило, у таких випадках важко досягнути «згоди сторін», найпоширенішою підставою такого звільнення стало формулювання «за порушення присяги державного службовця».

За наслідками здійснення судового оскарження таких звільнень у кількох справах, які завершились на користь позивача (особи, яку звільнили) можна навести ряд ознак, що є типовими та мають місце в усіх справах цієї категорії.

1. Відсутність факту порушення присяги державного службовця.

Статтею 30 Закону України «Про державну службу» передбачено, що підставами припинення державної служби є ті, що визначені у Кодексі законів про працю. Окрім цих підстав, державна служба також може бути припинена у разі, зокрема, відмови державного службовця від прийняття або порушення Присяги, передбаченої ст. 17 Закону України «Про державну службу».

У ч. 2 ст. 17 Закону України «Про державну службу» наведено текст присяги державного службовця. З тексту Присяги вбачається, що в основі поведінки державного службовця закладені етичні, правові та службово-дисциплінарні норми поведінки, недодержання яких утворює факт порушення Присяги. Тому, складаючи При-

сягу, державний службовець покладає на себе не лише певні службові зобов'язання, але й моральну відповідальність за їх виконання. У зв'язку з цим, звільнення за порушення присяги може мати місце лише тоді, коли державний службовець скоїв проступок проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам, підриває довіру до нього як до носія влади, що призводить до приниження авторитету державного органу та унеможливлює подальше виконання ним своїх обов'язків. Тобто звільнення за порушення присяги має застосовуватися за конкретні надзвичайно тяжкі проступки, як за фактом їх вчинення, так і за наслідками, до яких вони призводять (Постанова Вищого адміністративного суду України від 25 червня 2014 року у справі № К-24696/10-С).

Припинення державної служби за порушення Присяги є найсуворішою санкцією відповідальності державного службовця, який вчинив діяння, несумісне з посадою. Тому рівень юридичних гарантій захисту прав зазначеної особи в процедурах вирішення питань застосування такої відповідальності має бути не меншим, ніж під час звільнення з державної служби за вчинення дисциплінарного правопорушення, з дотриманням порядку та строків притягнення до дисциплінарної відповідальності. Аналогічна правова позиція висловлена колегією суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, зокрема, в постанові від 01 жовтня 2013 року в справі № 21-259а13; Постановою Вищого адміністративного суду України від 25 червня 2014 року у справі № К-24696/10-С

2. Недотримання органами державної влади порядку звільнення, передбаченого КЗпП України.

По-перше, відповідно до практики Вищого адміністративного суду (наприклад Ухвала Вищого адміністративного суду України від 28.03.2013 року у справі № К9991/77043/12 та від 17.05.2011 року у справі 2а-1670/4565/11), встановлено співвідношення трудового законодавства України та норм Закону України «Про державну службу» як загального та спеціального, та такого, між яким не існує колізій і вони взаємо доповнюються. Із системного аналізу Кодексу законів про працю України та ч. 1 ст. 30 Закону України «Про державну службу» випливає, що: по-перше, «при звільненні за порушення присяги, як крайнього заходу, необхідно дотримуватися

процедури звільнення встановленої трудовим законодавством та порядку застосування дисциплінарного стягнення передбачено ст. 149 КЗпП України»; по-друге, «таке звільнення повинно бути застосовано в разі використання всіх заходів дисциплінарного впливу до державного службовця».

Додатково до висновків Вищого адміністративного суду України про необхідність застосування норм КЗпП, слід зазначити, що відповідно до абзацу третього інформаційного листа № 753/11/13-10 ВАС України від 26.05.2010 року «Про розв'язання спорів, що виникають з відносин публічної служби», суд зазначив, що ряд спеціальних законів (Закон України «Про державну службу»), передбачають можливість поширення на службові відносини трудового законодавства.

З аналізу законодавства та судової практики, можливо зробити висновок про те, що у правовідносинах публічної служби норми трудового законодавства застосовуються у тій частині, яка не врегульована спеціальним законом щодо проходження відповідного виду публічної служби, якщо таке застосування загальних норм трудового законодавства не заборонено прямо самим спеціальним законом. Така заборона у Законі України «Про державну службу» відсутня, звідси, вважаю абсолютно обґрунтованим висновок про те, що у спірних правовідносинах слід керуватися КЗпП України в тій частині, де відсутня спеціальна норма Закону України «Про державну службу».

По-друге, Вищий адміністративний суд України у своїх постановах від 13.06.2012 року у справі № К/9991/64036/11 та від 12.10.2011 року у справі № К/9991/8528/11 зазначає, що припинення державної служби на підставі п. 6 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про державну службу» (порушення присяги) є крайнім заходом відповідальності державного службовця, який виходить за межі дисциплінарної відповідальності, а тому, якщо підставою для припинення державної служби є порушення посадовою особою службової дисципліни, неможливість застосування за таке порушення до посадової особи заходів дисциплінарного впливу аж до звільнення, повинна бути мотивована. Проте, як правило, органами державної влади не обґрунтовується неможливість застосування інших заходів дисциплінарного впливу та необхідність застосування саме звільнення, як виключного заходу.

При цьому так само ігнорується припис ч. 3 ст. 149 КЗпП України, про те, що при обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника, тобто суб'єкта правопорушення.

3. Недотримання спеціальної процедури звільнення з державної служби.

Звільненню державного службовця з займаної посади має передувати проведення службового розслідування, передбаченого Порядком проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 року № 950.

Відповідно до приписів вказаного нормативного акту, проведення такого розслідування має бути ініційоване самим державним службовцем. На практиці, звільнення особи з державної служби з формулюванням «за порушення присяги» відбувається в час його тимчасової непрацездатності (перебування на лікарняному) та/або у перший же день виходу особи з лікарняного. Внаслідок цього державний службовець не тільки не може надати пояснення по суті начебто встановлених фактів про начебто допущені ним порушення, але й взагалі позбавляється можливості клопотати про встановлення будь-яких фактів, їх перевірку шляхом клопотання про проведення службового розслідування.

Тому неспроможним та завідомо неправдивим є можливе твердження відповідачів про відсутність клопотань про проведення службового розслідування, адже після виходу з лікарняного особа, як правило, дізнається відразу про вже прийняте рішення щодо звільнення, яке приймалося без будь-якого урахування трудових прав. При цьому факт порушення Присяги державного службовця належним чином перевірений, встановлений та доведений не був — в силу вищевказаної відсутності проведеного службового розслідування.

Тому однією з причин визнання звільнення незаконним є не просто непроведення службового розслідування щодо гіпотетичного порушення Присяги державного службовця, а взагалі позбавлення особи самої можливості ініціювати та наполягати на необхідності

проведення такого розслідування. Чим позбавлено позивача гарантованого Конституцією України права на захист.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну службу» встановлено права державного службовця, де серед інших прав визначені: безперешкодно ознайомлюватись з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення; вимагати службового розслідування з метою зняття безпідставних, на думку службовця, звинувачень або підозри; захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку. Як слідує з аналізу практики, можливостей реалізувати зазначені права позивач позбавляється при своєму звільненні.

Окрім того, право надавати особисті пояснення з питань, що стосуються проходження мною державної служби, право користуватися правами та свободами, які гарантуються громадянам Конституцією України та законами України — це права державного службовця, передбачені спеціальним законом з питань проходження публічної служби, а тому дана норма у будь-якому разі підлягає застосуванню.

Таким чином, наведене вище свідчить не скільки про реалізацію принципів верховенства права та закону в діях органів державної влади, скільки про бажання якнайшвидше звільнити та замінити особу, яка несе державну службу на певній посаді.

Казак Ксенія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра господарського права

ВИМОГИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ДО СУБ'ЄКТІВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ДОСТАВКИ ПРИМІРНИКА)

Сьогодні в усьому світі видавці (якщо, звичайно, вони не є «книжковими піратами») прагнуть передавати зразки своєї про-

дукції не тільки в депозитарні центри (як правило, це великі національні бібліотеки), а й у редакції газет, журналів, радіо і телебачення. Робиться це з інформаційно-рекламною метою для просування власної продукції в умовах вільного ринку. Передавання обов'язкового примірника, наприклад у Книжкову палату України, уможливлює розміщення повної та оперативної бібліографічної інформації про видання в державних бібліографічних покажчиках, що розповсюджуються традиційними та електронними каналами по всьому світу.

«Цей соціальний інститут має величезне значення для видавців, авторів і бібліотечно-інформаційних установ, й для багатьох інших сфер кожної держави і світової спільноти в цілому. Обов'язкові примірники, доставлені в найбільші фондосховища й бібліотеки країни, образно кажучи, увіковічують твори авторів і продукцію видавців, зберігають її для подальших поколінь, тобто врешті-решт лише створюють документальну основу історії людських діянь».

Однак конкретна модель встановлення такого обов'язку може дуже різнитися від країни до країни. Наприклад, у Нідерландах національна колекція документів побудована за рахунок добровільних угод між Національною бібліотекою (Королівська бібліотека) і видавцями. Але це, скоріше, виняток. Майже загальною практикою є встановлення імперативної норми на рівні закону, яка має на меті забезпечити повноту збору документів в Національних фондах. У більшості країн світу вимога щодо обов'язкового примірнику документів встановлюється спеціальним законом про обов'язковий примірник (Франція, Греція, Індонезія, Норвегія, Перу, Південна Африка, Швеція). У той же час, в окремих країнах використовується практика, коли відповідне регулювання виступає частиною інших актів, наприклад, Закону про авторське право (Австралії, Великобританії, США), акту про Національну бібліотеку (Канада, Японія, Нігерія, Венесуела) або загального «бібліотечного акту» (Тасманія). В деяких юрисдикціях така вимоги приймає форму адміністративного декрету чи указу (Чилі, Куба, Нігерія).

В Україні обрано модель правового регулювання, за якої відповідний обов'язок врегульовано спеціальним законодавчим актом — Законом України «Про обов'язковий примірник документів».

У свою чергу, відповідно до ст. 20 Закону України «Про видавничу справу» саме видавець зобов'язаний забезпечувати своєчасне доставляння юридичним особам, визначеним Законом України «Про обов'язковий примірник документів», обов'язкових примірників видань.

Однак в названому законі йдеться вже не про видавців, а про «виробників документів». Ними виступають юридичні особа незалежно від форми власності або фізичні особи, які виготовляють (у тому числі публікують) різні види тиражованих документів. Саме на такого виробника покладено обов'язок щодо доставки обов'язкового безоплатного примірника видань. Пояснення тому, чому в законі названо саме виробника, а не видавця, пов'язано із тим, що до обов'язкового примірника документів належать такі їх види:

1) видання текстові, нотні, картографічні, образотворчі;
2) видання електронні;
3) видання, аудіопродукція та інші документи для сліпих;
4) аудіо-, візуальна, аудіовізуальна продукція (кіно-, відео-, фото-, фонодокументи);
5) нормативно-правові акти у сфері стандартизації, метрології та сертифікації;
6) патентні документи.

Відповідно, суб'єктний склад виробників обов'язкових примірників документів не вичерпуються видавцями, оскільки перелік обов'язкових примірників документів не вичерпується видавничої продукцією. Так, якщо видавнича продукція є сукупністю видань, випущених видавцем (видавцями), то видання представляє собою твір (документ), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам національних стандартів, інших нормативних документів з питань видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання (ст. 1 Закону України «Про видавничу справу»). Аналіз наведених законодавчих положень дозволяє нам зробити висновок про те, що правовий статус виробника документів, крім видавців, можуть мати виробники фонограми, виробники аудіовізуальної продукції тощо.

Законодавець визначає обов'язковий примірник документів як примірник різних видів тиражованих документів, який передає його виробник на безоплатній або платній основі юридичним особам, визначеним Законом України «Про обов'язковий примірник документів». Зробимо незначну ремарку щодо обов'язкових платних примірників документів: вони доставляються одержувачам документів на підставі угод між виробниками документів або підприємствами торгівлі (в тому числі центрами комплектування бібліотек), які розповсюджують документи, та одержувачами документів. Слід окремо зазначити, що правила щодо доставлення обов'язкових примірників документів не обмежуються документами (видавничою продукцією), виготовленими лише на території України або лише на замовлення вітчизняних юридичних або фізичних осіб. Як зазначено в ст. 3 Закону України «Про обов'язковий примірник документів», дія цього Закону поширюється на відносини, які виникають при виготовленні (в тому числі публікуванні) юридичними та фізичними особами України різних видів тиражованих документів в Україні та за її межами. В свою чергу, ст. 8 Закону передбачає, що обов'язковий примірник документів, виготовлених юридичними або фізичними особами України за її межами, доставляється одержувачам документів на загальних підставах, визначених цим Законом. Обов'язковий примірник документів, виготовлених в Україні на замовлення іноземних юридичних або фізичних осіб, доставляється одержувачам документів виконавцями замовлення, що обумовлюється договором між виконавцями замовлення та одержувачами документів.

На сучасному етапі спостерігається стійка тенденція щодо зменшення середнього тиражу книжкових видань. Але норми Закону України «Про обов'язковий примірник документів» не містять з цього приводу жодних виключень. Цей закон не поширюється лише на відносини, які виникають при виготовленні документів з обмеженим доступом, документів управлінського та особистого характеру, документів в одиничному виконанні. На малотиражні видання правила закону поширюються в повному обсязі. В цьому сенсі найбільшою проблемою для видавців стає кількість адресатів обов'язкових безоплатних примірників.

В орієнтовному плані проведення Держкомтелерадіо консультацій з громадськістю на 2015 рік (затверджено наказом Держкомтелерадіо від 24 грудня 2014 р. № 195) фігурує проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доставляння обов'язкового примірника документів».

На наш погляд, в цьому проекті мають знайти втілення наведені рекомендації Ради Європи та Європейського бюро бібліотечних, інформаційних і документальних асоціацій (EBLIDA) щодо розумної кількості копій обов'язкових екземплярів друкованих видань.

Що стосується іншої рекомендації відносно санкцій за порушення правил про передачу на зберігання обов'язкового примірника, то Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів» від 12 січня 2012 року № 4319-VI Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено ст. 186-7 «Недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів», відповідно до якої недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб, фізичних осіб — підприємців від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (510–850 грн.).

Цей закон має за мету забезпечити оперативність надходження обов'язкового примірника документів до установ-одержувачів та попередження відповідних правопорушень, оскільки щороку в Україні недоставляння обов'язкового примірника складало від 5 до 20% вітчизняної книжкової продукції і до 44% періодики. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» контроль за своєчасним доставлянням обов'язкового примірника документів здійснюють спеціально уповноважені органи з питань реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах, у сфері інтелектуальної власності, архівної справи, кінематографії та інші одержувачі обов'язкового примірника документів (до 05.02.2012 г. контроль здійснювали юридичні особи, які є одержувачами обов'язкового примірника).

Кайло Іван Юрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра кримінального процесу

ВПЛИВ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ ДОКУМЕНТА НА ЙОГО ДОПУСТИМІСТЬ ЯК ДОКАЗУ

Зважаючи, на перелік об'єктів, які з позиції КПК слід відносити до документів (ч. 2 ст. 99), документи є, напевне, найбільш об'ємною категорією серед джерел доказів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Безумовно, це у свою чергу породжує значний пласт проблемних питань, які можуть бути розглянуті стосовно даного джерела доказової інформації, в тому числі через призму допустимості.

У ряді випадків на визнання доказу допустимим чи недопустимим можуть вплинути як недоліки оформлення доказової інформації у матеріальному носії, так і специфіка змісту такої інформації. Особливо яскраво, на наш погляд, дана теза проявляється саме в такому джерелі доказової інформації як документи, з наступних причин.

По-перше, відповідно до законодавства, документом є матеріальний об'єкт, спеціально створений для збереження інформації (ч. 1 ст. 99 КПК). Відтак, відображення інформації у документі є плановане і прогнозованим процесом (на відміну, наприклад, від відображенні інформації в пам'яті свідка або на поверхні речового доказу), тож формування такої інформації має здійснюватися відповідно до існуючих правил стосовно складання того чи іншого документа. Відповідно, доволі часто судова практика йде шляхом визнання документів недопустимими доказами спираючись виключно на формальні критерії: відсутність підписів, печаток, невідповідність дат тощо.

По-друге, допустимість документа як доказу може залежати від змісту закріпленої в ньому інформації. У цьому аспекті, зважаючи на положення КПК та враховуючи судову практику, слід вказати на два варіанту впливу змістової частини документу на його допустимість. Перш за все, відмітимо, що змістову частину документа (наприклад такого, як протокол слідчої дії) складають не лише результати, отримані внаслідок проведення дії, а й описання самого

процесу отримання доказової інформації. Відтак, доволі часто документ визнається недопустимим доказом на підставі наявної у ньому інформації стосовно порядку проведення процесуальної (або іншої дії), яка свідчить про допущення порушень процедури, хоча сам документ як матеріальний носій при цьому може бути оформленим бездоганно.

Окрім цього, в ряді випадків наявна у документі інформація змістового (а не процедурного) характеру є такою, що заборонена для використання у доказуванні (див. ст. 88 КПК), а відтак перетворює документ на недопустимий доказ (про це детально далі).

Тож, підсумовуючи викладене, доречно сформулювати наступний висновок: допустимість документу як доказу в кримінальному процесі у рівній мірі залежить як від його зовнішнього оформлення, так і від змісту та характеру інформації, у такому документі закріпленої.

Короєд Сергій Олександрович
Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
професор кафедри правознавства

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УНІФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Як відомо, процесуальна роль Верховного Суду України у забезпеченні уніфікації судової практики, яка зберігалася за ним протягом десятиліть, істотно змінилася з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, згідно з яким Пленум Верховного Суду України було позбавлено повноважень давати роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства. Водночас повноваженнями давати роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції було наділено пленуми

вищих спеціалізованих судів. А Верховному Суду створено новий механізм впливу на судову практику — через встановлення особливої властивості обов'язковості судових рішень Верховного Суду, які прийняті за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, та стають обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України.

Разом з тим, будучи обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, в т. ч. й для судів, викладені в рішеннях Верховного Суду правові позиції і висновки можуть бути помилковими, а їх обов'язкове врахування судами при розгляді інших справ може призвести до порушення прав учасників цивільних правовідносин. Мабуть тому Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року до статті 360-7 ЦПК України внесено зміни та передбачено, що висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Такі законодавчі зміни дають підстави для переосмислення правової природи рішень Верховного Суду та їх ролі в уніфікації судової практики.

Існуюча сьогодні норма статті 360-7 ЦПК України зобов'язує всі суди України при застосуванні тієї чи іншої норми матеріального права вкладати в її зміст таке розуміння, яке висловив Верховний Суд України в конкретному рішенні при застосуванні відповідної правової норми. Отже, фактично мова йде про часткове виключення судів, як органу застосування норм права, із другого етапу правореалізаційного процесу, на якому здійснюється тлумачення норми права перед юридичною кваліфікацією правовідносин сторін.

Безперечно, різноманітність та багатоплановість цивільних (приватних) правовідносин вимагає стабільного правового регулювання, що важко досягти без єдиного розуміння змісту норм цивільного права всіма учасниками цивільних правовідносин та судами, які вирішують цивільно-правові спори та застосовують норми матеріального права. З іншого боку, динамічний характер цивільних правовідносин, швидкий розвиток цивільного обороту, стрімке наближення до сучасних економічних відносин тощо потребує з часом зміни розуміння змісту тих чи інших норм цивільного права. З огляду на це, нова редакція статті 360-7 ЦПК України є більш прогресивною, адже дозволяє судам відступати від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів. Тобто перетворює суди в повноцінного суб'єкта інтерпретаційного процесу.

Варто також враховувати, що рішення судів не можуть бути мотивовані лише самим посиланням на правовий висновок Верховного Суду. Разом з тим, невідповідність судових рішень правовому висновку Верховного Суду має бути самостійною підставою для подання заяви про перегляд справи.

Необхідно зауважити, що нова норма (нова редакція статті 360-7 ЦПК України) формально дозволяє відступати від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, й самому Верховному Суду України, що може не сприяти уніфікації судової практики. В будь-якому випадку, відправляючи правосуддя в конкретній справі, Верховний Суд України водночас виконує функцію уніфікації судової практики (навіть якщо суди будуть відступати від його правових позицій). Тому неможна применшувати й роль конкретних рішень Верховного Суду України в уніфікації судової практики. З огляду на це вважаємо, що Верховному Суду в своїх рішеннях, де наводиться конкретизація змісту правових норм, варто дотримуватись основних правил їх мотивування, зокрема:

а) вказувати в рішенні свою попередню судову практику та зазначати, де загальне правило, а де виняток із чітким розмежуванням фактичних обставин обох справ (Верхов-

ний Суд має надати не лише тлумачення відповідної правової норми, але й сформулювати висновок про правильне застосування норми матеріального права щодо конкретних спірних правовідносин);

б) при відступленні від своєї старої правової позиції або роз'яснень, сформульованих в постановах Пленуму чи узагальненнях судової практики, одночасно скасовувати чинність своєї попередньої правової позиції на майбутнє (таким чином, здійснюване Верховним Судом тлумачення правових норм буде відповідати суспільним змінам та продовжувати відповідати вимогам сьогодення);

в) спиратися на загальні засади цивільного законодавства та здійснювати тлумачення правових норм крізь призму цих засад;

г) посилатися на наукову літературу або висновки науково-консультативної ради для з'ясування змісту тієї чи іншої норми права та можливості її застосування до конкретних правовідносин сторін.

Враховуючи вищенаведені процесуальні властивості рішень Верховного Суду України постає питання про відповідність сформульованих в них правових позицій роз'ясненням, сформульованим раніше в постановах Пленуму Верховного Суду України, багато з яких є чинними, визнаються в юридичній літературі найвищою формою судової практики, є офіційною позицією Верховного Суду України та враховуються судами при ухваленні рішень. Так, по-перше, з огляду на статус постанов Пленуму Верховного Суду, невідповідність їм судового рішення суду касаційної інстанції має бути підставою для подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України. По-друге, при необхідності надати правовій нормі інший зміст, ніж сформульований у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду, новий висновок щодо застосування відповідної правової норми має ухвалюватись всім складом Верховного Суду України із внесенням змін до відповідної постанови Пленуму. Адже завдання Верховного Суду полягає не лише у виправленні (або невиправленні) судових помилок, допущених у конкретних справах, а передусім у забезпеченні єдності судової практики на майбутнє.

Крім того, Верховний Суд повинен володіти повноваженнями залишати в силі правильні по суті та справедливі судові рішення, якщо це необхідно для максимального дотримання принципів restitutio in integrum (поновлення настільки, наскільки можливо, порушених прав) та res judicata (правова визначеність та остаточність судового рішення), навіть якщо при їх вирішенні було застосовано неправильну правову норму, із одночасним формулюванням правового висновку щодо такої правової норми, неоднозначне застосування судами якої стало підставою для розгляду справи Верховним Судом, що є необхідним з точки зору забезпечення єдиного розуміння змісту правової норми, неправильне застосування (розуміння) якої оскаржується. Адже варто не забувати про цілі касаційного провадження, до яких належить не лише захист інтересів сторін (індивідуального інтересу). Перед ним, як підкреслюється в юридичній літературі, існують також інші, не менш важливі цілі, якими є: розвиток права, забезпечення єдності правосуддя, єдність у застосуванні законів у масштабі всієї держави.

Для уніфікації судової практики, зокрема в цивільному судочинстві, важливе значення мають роз'яснення щодо застосування інститутів аналогії закону або аналогії права у випадках законодавчих прогалин. Надавати роз'яснення щодо застосування правових норм за аналогією раніше міг Пленум Верховного Суду в своїх постановах (варто лише пригадати постанови Пленуму Верховного Суду України з питань здійснення права власності, роз'яснення в яких згодом знайшли відображення у вигляді норм в новому Цивільному кодексі України 2003 р.). Сьогодні ж Верховний Суд України фактично позбавлений можливості вирішити спір, самостійно застосувавши аналогію закону чи аналогію права. З огляду на підстави перегляду справи Верховним Судом, він може лише перевірити правильність застосування за аналогією відповідної правової норми в рішеннях судів нижчих інстанцій. З огляду на це вважаємо, що повна або часткова відсутність нормативного регулювання певних суспільних відносин, що стали предметом судового розгляду, має бути самостійною підставою для перегляду справи Верховним Судом, який повинен буде висловити свою правову позицію щодо застосування конкретної правової норми за аналогією до конкретних обставин справи та сформу-

лювати таку правову позицію щодо застосування такої норми права, щоб її змісту було надано розширювальне тлумачення та поширено її дію на нормативно неврегульовані відносини сторін.

Як можна було переконатися, Верховному Суду важко виконати свою функцію щодо забезпечення єдності судової практики лише шляхом здійснення правосуддя в конкретних справах та формулювання правових висновків щодо застосування окремих норм матеріального права у взаємозв'язку із конкретними обставинами кожної справи. Крім того, до Верховного Суду України доходять далеко не всі справи цивільної юрисдикції (навіть не більшість), а відтак більшість правових норм і правовідносин залишаються поза увагою Верховного Суду і не отримують відповідних роз'яснень. Викладене вище свідчить про необхідність повернення Пленуму Верховному Суду повноважень здійснювати аналіз судової практики та давати роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства. Саме роз'яснення Пленуму Верховного Суду, які субсидіарно мають доповнюватись правовими позиціями в його рішеннях з конкретних справ, мають допомогти судам, з урахуванням конкретних обставин кожної справи, віднайти єдине вірне і справедливе рішення щодо тлумачення та застосування тієї чи іншої правової норми до спірних правовідносин сторін.

Купін Арнольд Павлович
Запорізький національний технічний університет,
Інститут управління та права,
к. ю. н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЯК СКЛАДОВА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Система адміністративного забезпечення захисту прав людини в Україні базується на злагодженості, послідовній та ефективній ро-

боті Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та судових органів. Тому розгляд цих суб'єктів доцільно проводити з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємодії й механізму правозабезпечення. Умовно систему можна поділити на три підсистеми, залежно від суб'єктів забезпечення прав людини: державні органи; населення; неурядові організації.

Всі підсистеми взаємопов'язані між собою, утворюючи зв'язки між двома підсистемами, та всі три утворюють діючу систему. Відповідно до принципів системного підходу, зміни в одній підсистемі повинні викликати реакцію у двох інших. Наприклад, порушення права участі громадян у виборах, змушує населення реагувати певним чином. Перший варіант — масові незадоволення, що, у свою чергу, змушує неурядові організації підтримати населення та виступити на захист цих прав за рахунок організації мітингів, демонстрацій, а також звернення в державні органи. Другий варіант — населення звертається у контролюючі державні органи і через суд повертає свої права. Усі три підсистеми перебувають у постійному, динамічному зв'язку. Оптимальними зв'язками є попарна взаємодія, а найкраще — коли всі три складові одночасно діють на систему. Розглянемо кожну з цих підсистем окремо.

Взаємодія державних та виконавчих органів влади забезпечує не тільки виконання прав людини, а й контроль за забезпеченням і захист цих прав. Контроль за станом забезпечення прав людини відбувається зверху вниз, а обсяги забезпечення — навпаки. Захист прав людини виконується, головним чином, правоохоронними органами.

Функціональні характеристики складових структури вказують на підвищення їх повноважень і можливостей у напрямку вгору в ієрархії, а щодо показника кількості звернень населення закономірність зворотна, що потребує удосконалення діяльності органів та організацій на місцях, спрощення певних операцій і дій. Інша проблема ієрархічної структури стосується відсутності зв'язків окремих елементів структури в забезпеченні прав людини, на відміну від функції контролю, як з боку вищерозташованих елементів, так і з боку правоохоронних органів. Дійсно, як показує практика, реформуван-

ня однієї складової структури не призводить до покращення роботи всієї системи. Наприклад, судова реформа в Україні відбувається багато років, але вона не задовольняє владу, населення, правозахисні організації та міжнародну спільноту і зазнає постійної критики правозахисників.

Ця структура відповідає основним принципам правовпровадження. Правовий прогрес, правова легітимність, загальносоціальна легітимність, наукова обґрунтованість, системність і професіоналізм забезпечують цій системі подальший розвиток і вдосконалення чинного позитивного права в руслі міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини, забезпечують відповідність основним вимогам права, перебіг у належних правових формах і процедурах, у суворій відповідності із законодавчо встановленою компетенцією. У свою чергу, ця система спирається на широку базу соціального бажання й очікувань суспільства, сприяє активній участі членів суспільства і різних громадських об'єднань в обговоренні, підготовці та прийнятті рішень. Принцип системності чітко виконується в цій ієрархічній структурі, враховує діяльність суб'єктів права і системний характер позитивного права, а також системної організації самої діяльності із зміни, оновлення та вдосконалення чинного права з урахуванням новітніх наукових досягнень.

Окремо необхідно розглянути неурядові суб'єкти, які забезпечують виконання та захист прав людини в Україні. Як показав аналіз цієї структури, якщо діяльність і функціональність кожного суб'єкта демократично постійно розвивається, то процеси взаємодії мають винятковий та вибірковий характер. Неурядові суб'єкти інколи самостійно вирішують проблемні питання, без урахування можливостей та компетенції інших суб'єктів, наприклад: влаштування населенням стихійних демонстрацій; виконання грантів науково-дослідними установами, що не знаходять застосування на практиці; участь громадських правозахисних організацій у міжнародних програмах, про які навіть відсутня інформація в країні і тощо. Тобто відсутній системний ефект у підсистемі неурядових суб'єктів забезпечення прав людини в Україні, це потребує подальшого адміністративно-нормативного урегулювання та вкрай необхідних наукових досліджень.

Вплив неурядових суб'єктів на адміністративну систему забезпечення захисту прав людини в Україні відбувається за рахунок професійної діяльності в межах, встановлених законом. Наприклад, засоби масової інформації називають, поряд із законодавчою, виконавчою і судовою, «четвертою владою». Великі можливості з цього приводу мають і інші суб'єкти другої підсистеми.

Системний аналіз вказує що такий стан речей відбувається за рахунок відмінності в основних цілях та завданнях цих суб'єктів. Для інституту адвокатури — це вирішення судових питань. Для громадських правозахисних організацій — об'єднання громадської думки. Для засобів масової інформації — це надання інформації. Для наукових установ — вирішення теоретичних та практичних питань, які мають наукову новизну. Для того щоб підсистема працювала ефективно, ці цілі необхідно об'єднати, хоча б частково. Інша проблема цієї підсистеми стосується незадовільної грамотності населення щодо використання можливостей цих суб'єктів для забезпечення прав і свобод, незадовільною є і правова обізнаність населення.

Підсистема «населення» з точки зору виконання прав і свобод майже не досліджувалася. Населення країни розуміється як сукупність людей, які мешкають на території цієї країни. Нас цікавить населення як люди — носії прав і свобод. І хоча теза «перед законом усі рівні» є конституційною нормою, для ефективного забезпечення, виконання та захисту прав людини необхідно враховувати соціальні, політичні, матеріальні, релігійні, традиційні та культурні особливості людей і суспільства.

Реакція населення на порушення їх прав і свобод залежить не тільки від зазначених особливостей, а й від двох інших підсистем. Підсистема державних органів за рахунок законів встановлює дозволені способи та порядок захисту прав людини. Підсистема неурядових суб'єктів надає громадянам додаткові можливості щодо захисту своїх прав, окрім того, вони проводять моніторинг та інформують населення про стан прав людини.

Якщо вплив неурядових суб'єктів на адміністративну систему забезпечення захисту прав людини в Україні зрозумілий, то вплив населення має певні особливості. Він може відбуватися багатьма способами, зокрема:

— загальнодержавні способи (президентські та парламентські вибори, референдуми, національне опитування);
— парламентський спосіб (звернення до депутатського корпусу, звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини);
— політичний спосіб (мітинги, демонстрації, страйки, акти громадської непокори);
— правоохоронний захист (звернення до суду, міліції, прокуратури);
— громадський захист (адвокатура, звернення до громадських правозахисних організацій, звернення до ЗМІ);
— міжнародний захист (звернення до Європейського суду з прав людини).

З цього приводу, по-перше, необхідно пам'ятати про політико-культурну складову адміністративної системи, особливо це стосується багатонаціональних країн з великою кількістю громадян, до яких належить і Україна. А по-друге, вплив населення на адміністративну систему країни відбувається за рахунок національної свідомості. Будь-яка демократична країна повинна враховувати думку населення. Вплив на суб'єкти забезпечення прав і свобод громадської думки, міжнародних стандартів з прав людини, ЗМІ приводить до відповідних змін у кожній підсистемі.

Але інколи вплив на діяльність різних органів може бути протизаконним, насамперед, це стосується державних органів влади. Суди, правоохоронні органи та неурядові правозахисні організації є незалежними у своїй діяльності, але у сфері забезпечення прав людини їх діяльність все ж таки враховує міжнародні стандарти та громадську думку і ЗМІ як носіїв громадського ставлення до цих питань.

Суб'єкти забезпечення прав і свобод є важливою складовою адміністративної системи забезпечення захисту прав людини в Україні. Міжнародні правозахисні експерти вважають, що ця система далека від досконалості. У сфері забезпечення прав людини підсистеми державних і виконавчих органів України та неурядових органів і організацій мало пов'язані між собою. У кращому разі друга підсистема має контрольну функцію, та законодавчо це на практиці майже не

підтримується. У свою чергу, перша підсистема стосовно другої має яскраву виражену управлінську функцію.

Взаємодія між підсистемами також вказує на певні проблеми дієвості системи. По-перше, поява поодиноких випадків порушення прав людини не викликає системного ефекту. По-друге, адміністративно-правова складова вважається прерогативою державних органів влади. Крім того, виникає проблема залежності неурядових організацій від державних органів, як правило, це стосується фінансування та нормативного забезпечення.

Кутько Виктория Васильевна
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
к. ю. н., старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА СУБЪЕКТОВ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ПРОЦЕССУАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННО-ВЛАСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Процессы реформирования государственного механизма и правового регулирования в контексте действия закономерности процессуализации законодательства обусловливают повышение интереса ученых и юридической практики к целому ряду проблем общепроцессуальной теории. Данная тенденция становится господствующей не только в связи с появлением новых видов государственной работы и равновеликих массивов норм и институтов процессуального права, но и увязывается с укреплением требований законности при осуществлении функций государства и его органов, гарантированностью реализации прав граждан.

Строгая процессуальная регламентация всей государственно-властной деятельности призвана повысить эффективность ее осуществления, обеспечить защиту граждан во взаимоотношениях с органами государства и должностными лицами. Реализация органами

власти своих полномочий не может быть эффективной; во-первых, без определения вектора направления, временных и прочих условий; во-вторых, без выражения действий в юридических актах, сопровождающих их деятельность; в-третьих, без возможности контроля со стороны граждан. Процессуально-правовое регулирование имеет своей целью обеспечение интересов отдельных граждан, общества и государства. Все это свидетельствует о необходимости совершенствования механизма реализации процессуальных норм.

Охрана общественных отношений, защита прав, свобод и законных интересов являются одной из основных задач государства, которая выполняется с помощью процессуальной деятельности. В частности, нормы процессуального права способствуют нормальному развитию общественных отношений, а в иных случаях — прекращению негативных социальных явлений. И поскольку процессуальное правовое регулирование имеет публично-правовой, властный характер и реализуется уполномоченными государственными органами и должностными лицами, их деятельность должна быть надлежащим образом регламентирована.

По мнению Д. Н. Бахраха, процессуализация создает условия для повышения эффективности всей государственной и муниципальной работы. Процессуальная регламентация уравновешивает взаимоотношения граждан и публичной власти, в которых один субъект обладает властными полномочиями, а другой — безвластен.

Понимание юридического процесса как совокупности правовых видов официальной государственно-властной деятельности субъектов-носителей властных полномочий, в соответствии с предметом ведения выполняющих государственную работу по разрешению жизненных ситуаций, связанных с обеспечением прав и законных интересов заинтересованных субъектов и достижению юридически значимых результатов, закрепляемых в правовых актах соответствует тенденциям развития правового государства, в котором процессуальное право определяет границы деятельности носителей власти и, соответственно, способствует укреплению режима законности.

В современных условиях поэтому становится как никогда актуальной проблема состояния правовой культуры носителей публичной власти.

Правовая культура государственных и муниципальных служащих — качественное состояние правовой действительности, выражающееся в высоком уровне правосознания, правовой деятельности должностных лиц и органов государства, направленной на выполнение задач и функций государства, утверждение прав и свобод человека и гражданина, которая определяет смысл и содержание их правового статуса.

На состояние правовой культуры оказывают влияние и общество, и государство, однако ведущая роль в формировании ее высокого уровня принадлежит государству. Имея своей основной целью защиту прав и свобод человека, государство несет ответственность перед каждым гражданином. Ст. 2 Конституции Российской Федерации гласит: «Человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина — обязанность государства». Однако данная норма в некоторой степени имеет декларативный характер, поскольку нельзя в полной мере говорить о соблюдении прав граждан, если органы государственной власти зачастую игнорируют закон, преследуя ведомственные, индивидуальные интересы.

Правовая культура формируется в процессе осуществления субъектами властной деятельности своих должностных обязанностей и включает в себя следующие элементы:

1) знание правовых норм, уровень правового мышления, профессиональной подготовки;
2) широкий кругозор политического и экономического видения реальности, определяющий уровень общей правовой культуры;
3) профессионально-этические качества чиновника, профессиональную безупречность, служебную дисциплинированность, добросовестность, честность.

Исследование «Бюрократия и власть в новой России: позиции населения и оценки экспертов», которое было проведено Институтом социологии Российской академии наук, свидетельствует о том, что у граждан государственные служащие ассоциируются с такими качествами, как: равнодушие к людям — 63,7%; продажность чиновников — 58,5%; безразличие к интересам страны — 41,1%; безответствен-

ность — 32%; низкие деловые качества и некомпетентность — 31%; необразованность, грубость и бескультурье — 25,9%. Естественно, что такая ситуация оказывает негативное воздействие на степень доверия населения к государственным служащим и к государству в целом.

Несомненно, необходимо повышать открытость органов государственной власти и местного самоуправления, активнее внедрять информационные технологии. Неоспоримым является и тот факт, что любая, в том числе и государственная, и муниципальная, власть в своем функционировании должна ориентироваться на общечеловеческие, нравственные ценности. Носителей власти законы обязывают соблюдать эти нормы. Их нарушение властвующими субъектами при определенных условиях юридически квалифицируется как превышение полномочий, злоупотребление властью или ее дискредитация. Таким образом, нравственная составляющая правовой культуры субъектов публичной власти приобретает первостепенное значение. Игнорирование нравственных основ права снижает эффективность функционирования правовой системы государства и отрицательным образом влияет на уровень правовой культуры.

Сегодня основным вектором развития правовой культуры субъектов публичной власти является построение правового государства на основе гражданского общества, в котором высшей ценностью признаются права человека, гарантированные и защищенные государством. Данная задача осуществима только при наличии высокого уровня правовой культуры органов государства и государственных и муниципальных служащих.

Подводя итог, отметим, что процессуализация государственно-властной деятельности способствует воплощению одного из обязательных принципов построения правового государства — подчинения власти праву. Следовательно, совершенствование процессуальных аспектов государственно-властной деятельности необходимо для повышения ее эффективности и демократичности, а также создания действенных механизмов защиты прав и свобод граждан.

Представляется, что преодоление негативных тенденций в сфере государственного и муниципального управления необходимо для построения в Российской Федерации демократического правового государства. Однако нужно учитывать, что это процесс длитель-

ный, зависящий от многих объективных условий развития и жизни общества, и поиск новых подходов здесь необходим. Оправданным также является установление двойного контроля за деятельностью представителей публичной власти — как со стороны вышестоящих органов во главе с Президентом, так и со стороны институтов гражданского общества и самих граждан.

Назаренко Павло Григорович
Запорізький національний технічний університет,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Найбільш близькою щодо забезпечення людині і громадянину в Україні конституційного права на недоторканість житла є кримінально-процесуальна діяльність, оскільки вона поєднана з втручанням в особисте життя громадян, обмеженням, у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу.

Реалізація в кримінальному законодавстві принципу недоторканності житла є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства. В цьому аспекті Україна послідовно втілює в життя міжнародно-правові стандарти в галузі прав і свобод людини.

Недоторканість житла гарантується нормами чинного законодавства, серед яких слід визначити ч. 1 ст. 30 Конституції України, ст. 311 ЦК України, ст. 13 КПК України.

Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення та правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Поняття «житло» може

поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філії та інші приміщення. Під іншим володінням особи розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Конституція захищає володільця житла, а також інших осіб, які в ньому проживають, від незаконних посягань будь-яких інших осіб, зокрема представників влади, посадових, приватних осіб тощо. Ніхто не має права безперешкодно ввійти в житло проти волі осіб, які проживають в ньому. Не допускається проникнення в житло або в інше володіння особи, проведення в них оглядів або обшуків не інакше, як за вмотивованим рішенням суду.

Конституційне положення щодо недоторканності житла чи іншого володіння особи означає не тільки заборону входити до нього всупереч волі осіб, які в ньому проживають на легальних підставах, а й заборону розголошувати все, що в ньому діється. Недоторканними є й особисті речі, документи, кореспонденція, інші особисті папери та майно, що зберігаються у житлі чи іншому володінні особи.

Найбільш близькою щодо забезпечення людині і громадянину в Україні конституційного права на недоторканість житла є діяльність органів внутрішніх справ, а особливо — органів досудового розслідування.

Судовий контроль — це особливий, самостійний, хоча й такий, що не виходить за межі кримінального судочинства, вид судової діяльності, який спрямований на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, а також їх захист і негайне поновлення, у випадку якщо у зацікавлених осіб виникли підстави вважати, що їх права і свободи порушені, а законні інтереси — проігноровані.

Відповідно до чинного законодавство повноваження суду з контролю за досудовим розслідуванням кримінального провадження визначається двома напрямами: по-перше, суд здійснює контроль за тими процесуальними діями (бездіяльністю) і рішеннями слідчого, прокурора, якими обмежуються чи ущемляються найбільш значимі конституційні права і свободи людини і громадянина (право: на свободу та особисту недоторканність, на судовий захист, на недоторкан-

ність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції чи інформації); по-друге, суд здійснює контроль за тими рішеннями слідчого, прокурора, якими завершується кримінальне провадження.

Право особи на недоторканність житла може бути як законно обмежене, так і незаконно порушене. В міжнародних та національних нормативних актах наведено критерії, тобто межі допустимості законного обмеження, які дають змогу відрізнити його від незаконного та свавільного порушення названого права.

Аналіз Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також рішень Європейського суду з прав людини дає підстави стверджувати, що з точки зору європейських стандартів законними можна вважати обмеження права на недоторканність житла, якщо:

1) вони мають правову основу;
2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється;
3) діють тимчасово;
4) під час їх застосування не допускається будь-якої дискримінації;
5) є підконтрольними суду;
6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканних прав і свобод;
7) про їх введення інформується світове співтовариство;
8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод;
9) у законі передбачена можливість їх оскарження.

Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.

Проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не тільки під час огляду (ст. 233 КПК) чи обшуку (ст. 234 КПК), а також при проведенні слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240 КПК); обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); застосування деяких засобів забезпечення кримінального провадження. У будь-якому випадку таке проникнення можливе на підставі попереднього рішення про це слідчого судді.

Винятки з цього правила зазначені у ч. 2 ст. 30 Конституції України та ч. 3 ст. 233 КПК України. Такі випадки мають невідкладний характер, є винятками із загального правила і пов'язані із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Користуючись вимогою крайньої необхідності, з метою захисту соціально значущих цінностей прокурор чи слідчий мають право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи, провести в них огляд або обшук і без попереднього рішення суду (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Характерними рисами забезпечення органами досудового розслідування конституційного права особи на недоторканість житла є:

а) створення умов для законного проведення оглядів і обшуків при наявності вмотивованого рішення суду і відповідно до норм Кримінально-процесуального закону;
б) забезпечена державою гарантія від незаконного проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконного проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконного виселення чи інших дій, що порушують недоторканість житла чи іншого володіння особи;
в) захист кожної особи від незаконних проникнень в житло чи інше володіння особи та інших порушень недоторканості житла особи, шляхом відкриття та подальшого розслідування кримінальних проваджень;
г) здійснення передбачених законодавством дій щодо відновлення порушеного права на недоторканість житла та відшкодування спричинених збитків.

Підсумовуючи слід зазначити, що забезпечення органами досудового розслідування принципу недоторканості житла у кримінальному судочинстві являється нам як процесуальна діяльність слідчих органів та їх посадових осіб щодо:

— своєчасного реагування на порушення зазначеного конституційного принципу;
— надання допомоги учасникам судочинства під час реалізації вищезазначеного права;

— проведення профілактичної роботи щодо створення сприятливих умов реалізації права на недоторканість житла;
— дотримання принципів законності та доцільності при здійсненні слідчих (розшукових) дій у житлі та іншому володінні особи.

Новак Олена Дмитрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., асистент кафедри правосуддя

ДО ПИТАННЯ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Прагнення нашої держави до досягнення європейської моделі відносин на державній службі, високого рівня забезпечення прав і законних інтересів громадян, а також наявність негативних чинників у дотриманні службової дисципліни державними службовцями свідчать про необхідність дослідження засобів зміцнення службової дисципліни на державній службі.

Як зауважує В. М. Гаращук, законність та дисципліна — основні умови існування будь-якої демократичної держави. Законність можлива лише при суворому дотриманні дисципліни всіма фізичними та юридичними особами, а дисципліна, у свою чергу, обумовлюється рамками закону, з чим необхідно погодитися. Адже дисципліна виступає сполучною ланкою між законністю і правопорядком, сприяє утвердженню правомірної поведінки і є дієвим засобом попередження протиправної поведінки у всіх сферах державного і суспільного життя.

Службова дисципліна є одним із видів дисципліни державної й полягає, на нашу думку, в дотриманні норм чинного законодавства, додержанні присяги державного службовця, у неухильному виконанні покладених на нього обов'язків та вимог до поведінки, що визначені нормативно-правовими актами, посадовими інструкціями і положеннями. Учасниками державно-службових відносин, з одного боку,

є державний орган чи відповідна посадова особа, а з другого — чітко визначена і нормативно окреслена категорія — державні службовці.

Неухильне дотримання та зміцнення дисципліни в державно-службових відносинах — один із найважливіших обов'язків державних службовців. Оскільки відповідальність можлива лише за умови попереднього пред'явлення до поведінки людей певних вимог, то й дисциплінарна відповідальність державного службовця можлива при умові попереднього пред'явлення до його поведінки вимог, що закріплені у відповідних нормах законодавства про державну службу, у посадових інструкціях та інших локальних актах державного органу. Разом з тим, слід зазначити, що у правових приписах зазвичай окреслені дії держслужбовця лише при типових ситуаціях, які виникають у процесі служби. В інших випадках він повинен самостійно, в силу прийнятих обов'язків, проявляючи добросовісність, відповідальність та ініціативність, виконувати службові повноваження. Відсутність приписів чи вказівок керівника відносно способів виконання обов'язків не може бути причиною виправдання їх невиконання чи неналежного виконання. Водночас, керівником мають бути забезпечені умови для належного здійснення державним службовцем своїх обов'язків та необхідна ділова атмосфера у колективі.

Досягти високого та ефективного рівня здійснення державної служби можна через виокремлення та реалізацію певних засобів забезпечення службової дисципліни. Спеціалісти у сфері управління персоналом вважають, що у будь-якому трудовому колективі 5% працівників є дисциплінованими апріорі, ще 5% будуть порушувати правила, норми, обов'язки при будь-яких умовах, а поведінка інших 90% залежить від контролю з боку керівника. Зауважимо, що класичними засобами забезпечення законності і дисципліни у державному управлінні є контроль та звернення громадян. Так, одну з провідних ролей у справі зміцнення службової дисципліни відіграє саме відомчий контроль, який сприяє своєчасному виявленню й усуненню недоліків у роботі, припиненню фактів порушень, несумлінного ставлення до виконання службових обов'язків тощо.

На думку І. В. Лазора, дисципліна праці (як і службова дисципліна), забезпечується за допомогою методів переконання, заохочення і примусу. Вчений відзначає, що на сьогодні керівники часто ігно-

рують метод переконання як засіб забезпечення дисципліни праці, та наголошує на необхідності його використання у державно-службових відносинах. Підтримуючи цю думку, слід відзначити, що на шляху зміцнення службової дисципліни на державній службі чільне місце посідає такий засіб як переконання шляхом ділового авторитету керівника, справедливого ставлення до підлеглих, непримиримості до порушення дисципліни тощо. Використання цього засобу сприяє стимулюванню правомірної поведінки державного службовця. Але, у разі вчинення порушення службової дисципліни, застосування виключно цього методу є неефективним.

Щодо методу заохочення як одного з видів переконання, то його застосування керівником державного органу помітно покращує продуктивність та ефективність праці державного службовця. Особистісні заохочення впливають на його моральні орієнтири — трудовий авторитет, честь, репутацію у колективі, що безумовно сприяє підвищенню правосвідомості, відповідальності за якість виконання покладених на нього службових обов'язків. Одним з основних принципів державної служби в країнах заходу, зауважує Р. А. Калюжний, є принцип матеріального стимулювання державних службовців, що дозволяє забезпечувати чиновникам гідний за національними вимірами рівень життя та у такий спосіб утримувати в державному апараті кваліфіковані кадри. Однак доводиться констатувати в Україні економію на державному апараті, що призводить до політичної і економічної їх незахищеності. Застосування матеріальних заохочень передбачено ст. 34 Закону України «Про державну службу» й полягає у грошовій винагороді, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України. За особливі заслуги державні службовці представляються до державних нагород та присвоєння почесних звань. У разі якщо державним службовцем було вчинено порушення вимог службової дисципліни, стосовно нього має бути порушено дисциплінарне провадження та вирішено питання про доцільність застосування заходів дисциплінарного примусу, що виявляється у накладенні на державного службовця дисциплінарних стягнень. Притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є крайнім засобом забезпечення службової дисципліни.

На основі вищенаведеного, вважаємо, що серед шляхів забезпечення службової дисципліни варто виділити:

1) додержання чинного законодавства у службовій діяльності та виконання правил внутрішнього трудового розпорядку державного органу;
2) виховання й стимулювання керівниками й іншими посадовими особами органів державної влади у підлеглих високих професійних і ділових якостей, сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків, поваги до прав і свобод громадян;
3) поєднання керівниками усіх рівнів методів переконання, виховання і заохочення із заходами дисциплінарної відповідальності щодо підпорядкованих державних службовців;
4) створення необхідних організаційних, економічних та інших умов для ефективної службової діяльності та поєднання повсякденної вимогливості керівників до підпорядкованих державних службовців з постійною турботою про них, виявленням поваги до їх честі та гідності, забезпеченням гуманізму та справедливості. Поєднання цих правил та втілення їх у державно-службових відносинах безперечно сприятиме забезпеченню соціальної справедливості на державній службі, ефективному виконанню державними службовцями своїх обов'язків, а отже, зміцненню законності й дисципліни на державній службі.

Олефір Андрій Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., асистент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права

ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У ст. 42 Конституції України проголошено право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Але передумо-

ви успішної реалізації цього права залишилися поза увагою законодавця. Також право, на основі якого має зростати середній клас, не знайшло належного нормативного забезпечення в основних міжнародно-правових документах.

Поряд із міфом про державну зацікавленість у розвитку малого і середнього підприємництва, сфера господарювання містить інші «фантоми». Наприклад, це ринковий саморозвиток, що на практиці відповідає інтересам монополістів, судження про неефективність держави як власника, про обов'язкову економічну ефективність соціальних об'єктів, про безальтернативність монетаристського курсу в той час, коли у світі домінують ідеї неокейнсіанства (неспроможність ринкового механізму забезпечити рівновагу економічної системи, потреба в постійному і безпосередньому державному регулюванні, основним методом антициклічного регулювання є політика бюджетного регулювання, зокрема дефіцитного фінансування), про шкідливість емісії національної валюти, про незалежність НБУ тощо. Ці хибні уявлення роблять у принципі неможливим стале економічне зростання і суперечать досвіду США, КНР, Південної Кореї, держав-засновниць ЄС.

Нинішні економічні проблеми України пов'язані не тільки зі значними видатками на військово-оборонну сферу та анексією території, недоліками політики Уряду, але і з грошово-кредитною політикою НБУ.

Першочергове значення для правового забезпечення економічного розвитку України має зміна такої ключової характеристики правового статусу НБУ, як його незалежність. На відміну від ЄС і США, на діяльність НБУ, попри її важливе публічне значення, органи державної влади України мають обмежений вплив, що становить суттєву загрозу порушення національних економічних інтересів. Зокрема, це стосується організаційних форм роботи, повноважень Ради НБУ та правового статусу її членів, вирішення конфлікту інтересів, якщо НБУ не підтримує економічну політику Уряду і навпаки, юридичної відповідальності персонального складу НБУ за результати грошово-кредитної та валютно-курсової політики.

Саме через гарантії невтручання політика НБУ є непрозорою та хибною з економічної точки зору, що призводить до заподіяння

значних збитків вітчизняній сфері господарювання. Зупинимося лише на деяких статистичних показниках: державний борг України станом на 01.01.2015 р. становить 70,2% ВВП (значно перевищує дохідну частину державного бюджету, а виплати з погашення боргів, разом із відсотками, — видаткову частину); рейтингове агентство Standart&Poor's знизило кредитний рейтинг України у 2015 р. до переддефолтного рівня «СС» з негативним прогнозом, у цьому ж році за ступенем падіння ВВП Україна зайняла останнє місце в світі (попереду — Лівія і Макау); в умовах значних девальваційних та інфляційних ризиків підвищено облікову ставку НБУ до 30%, ВВП України є недомонетизованим: рівень монетизації грошово-кредитного ринку станом на 01.03.2015 р. становить 56,54% (утричі менше, ніж у Нідерландів), як наслідок, роздрібний товарообіг українських підприємств торгівлі на початку цього року скоротився на 22,6. Незважаючи на те, що інвестування в інновації є одним із основних антикризових правових механізмів, в Україні загальнодержавні витрати на інновації ще у 2013 р. зменшилися на 16,5%: з 11,5 до 9,6 млрд грн. і тільки 0,9% від цієї суми витрачається на придбання нових технологій. Основне джерело фінансування — власні кошти підприємств (72,9%), підтримка держави — лише 1,9%, вітчизняні інвестори — 1,3%, іноземні інвестори — 13,1%.

З огляду на те, що економічна політика держави, згідно з ГК України, є багатоаспектною категорією (складається з грошово-кредитного, валютного, фіскального, цінового, промислового, інвестиційного та інших напрямів), всі державні органи управління сферою господарювання повинні діяти в унісон. Більша контрольованість діяльності НБУ стала б додатковою гарантією економічної розумності монетарної політики центрального банку, що обов'язково має доповнюватися урядовою політикою, спрямованою на розвиток реального сектору.

Згідно з українським законодавством, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України, що є концептуально хибним підходом, оскільки економічна теорія визнає ефективним саме інфляційний нахил фінансової політики. В розвинутій ринковій економіці основою зростання є збільшення реальних доходів населення, оскільки економіці, заснованій на масовому споживанні, необхідні численні споживачі, спроможні купувати нові товари.

З цією функцією НБУ перманентно не справляється, що зумовлено двома ключовими причинами: неправильне визначення завдань, покладених на центральний банк, і відсутність належного правового забезпечення, особливо на підзаконному рівні (конкретного механізму забезпечення стабільності грошової одиниці України). Більше того, безінфляційність економіки, як і бездефіцитність бюджетної системи не може вважатися самоціллю. Але, мабуть, саме з цією метою в Україні було суттєво підвищено облікову ставку, замість збільшення монетизації ВВП. З одного боку, це ускладнює один із спекулятивних методів банків (переведення рефінансування НБУ в валюту і за рахунок знецінення гривні отримання доходу, що покриває ставку), оскільки висока облікова ставка робить такі операції ризиковими, тому банки не братимуть кредити у НБУ і не кредитуватимуть приватний сектор. Через те, що в економіку надходитиме менше грошей (під великі відсотки кредити не залучаються, а банки рідше готові ризикувати; суб'єкти господарювання, що вже мають кредити, не матимуть змоги перекредитуватися), ніж потрібно (недофінансування ВВП), на гривню зростає попит, вона дорожчає і тому стримується інфляція. Водночас, якщо підприємства залучатимуть кредити за надвеликими відсотками, це призведе до зростання собівартості виготовленої продукції, а отже, до банкрутств. У 2014 р. інфляція була, насамперед, зумовлена не факторами попиту (емісія грошей, підвищення доходів населення, зростання обсягів кредитування), а факторами пропозиції — подорожчанням імпорту, девальвацією гривні.

Тому основними завданнями НБУ слід визначити забезпечення сталого економічного розвитку і рівня монетизації економіки, адекватного показникам ВВП, забезпечення мінімального рівня валютних резервів і фінансування вітчизняних високотехнологічних виробництв, зменшення рівня зовнішнього боргу України.

Разом із цим, функцію зі здійснення адміністративного регулювання діяльності банків (реєстрація банків і ліцензування їх діяльності, встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру, нагляд за діяльністю банків, надання рекомендацій щодо діяльності банків) і деяких елементів індикативного (встановлення обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для бан-

ків, встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій) слід покласти на Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, водночас, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб продовжуватиме виконання функції з забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Натомість НБУ має виконувати типові для центрального банку функції, як-от: формування та реалізація грошово-кредитної політики, управління готівковим грошовим обігом, національним валютним резервом, організація розрахунків і бухгалтерського обліку, визначення процентної політики, рефінансування банків, встановлення кореспондентських відносин, управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції, проведення операцій з цінними паперами на відкритому ринку, управління державними цінними паперами, обслуговування державного боргу, імпорт та експорт капіталу.

З інфляційними процесами безпосередньо пов'язане регулювання обсягу грошової маси — емісійна політика. Так, однією з причин залежності від міжнародних кредиторів є те, що Україна на законодавчому рівні відмовилася від використання власних емісійних ресурсів для вирішення загальнодержавних проблем. Приписи ст. 54 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. забороняють надання кредитів державі. Тобто, НБУ не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування витрат державного бюджету. Також НБУ не має права купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані КМУ, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності. Але світова практика свідчить про те, що емісійне фінансування урядів дозволено без обмежень у Японії, Франції, Китаї, Норвегії, Новій Зеландії, Панамі, Перу, Пакистані, з певними обмеженнями — в Аргентині, Великій Британії, Італії, Іспанії, Німеччині, Нідерландах, Швеції. Таким чином, тільки в Україні має місце контроль з боку НБУ не лише за всім золотовалютним резервом держави, а і за таким потужним засобом регулювання економіки, як гривнева емісія, яку доцільно застосувати для цільового кредитування суб'єктів господа-

рювання виробничого сектору, наприклад, під заставу пайових цінних паперів.

У зв'язку з цим, до Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. слід запропонувати такі зміни: регулювання обсягу грошової маси у емісійний спосіб визначити як самостійний метод грошово-кредитної політики; для зменшення залежності від міжнародних кредиторів скасувати заборону надання кредитів державі, а емісійний ресурс використовувати під реалізацію конкретних господарських проектів, що може стати альтернативою іноземному кредитуванню; закріпити правило, згідно з яким облікова ставка НБУ не може більшою, ніж її середній рівень у ЄС.

Прохазка Ганна Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., асистент кафедри правосуддя

ПРОБЛЕМИ ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Надзвичайні ситуації, які відбуваються у світі через різні причини природного або штучного характеру завжди створюють передумови для погіршення соціально-економічного стану населення, особливо у питаннях забезпечення базових потреб людини, пов'язаних з її фізичним виживанням і підтриманням існування. Голод, недоїдання, відсутність доступу до продовольства, води, їх нестача або забруднення знаходяться серед причин, що призводять до стрімкого скорочення населення.

Проблеми забезпечення людині права на достатнє харчування і права на свободу від голоду останнім часом почали досліджуватися, як у межах міжнародного, так і внутрішнього (національного) права. Їм присвячені роботи фахівців міжнародного права: А. Ейде, М. Відар, К. Голайя, Ж. Зіглера, О де Шуттера. У внутрішньому праві України, різні аспекти проблеми розглядалися в межах конституцій-

ного: (Ю. В. Кириченко, Н. А. Мяловицька, В. В. Мацокін), земельного, аграрного права (О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко).

Саме забезпеченню права на достатнє харчування (як складової зобов'язання здійснювати) і права на свободу від голоду присвячені підсумкові документи низки міжнародних установ, міжнародних урядових та поза урядових організацій (ООН, ФАО, ВООЗ, Червоний Хрест).

Продовольчий попит людини під час надзвичайних ситуацій може бути реалізований, як з позиції дотримання основних прав людини, так і через надання гуманітарної допомоги, через міжнародні установи. Діяльність більшості з цих організацій розпочалася після Другої Світової війни разом із становленням концепції захисту основних прав людини.

Справа в тому, що настання надзвичайної ситуації не повинно обмежувати здійснення таких прав людини, як право на життя, здоров'я, харчування, право на свободу від голоду. Їх реалізація забезпечується державами у тому випадку, коли людина позбавлена можливості потурбуватися про себе особисто. Внаслідок обмеженості ресурсів викликаних, наприклад, посухами або паводками і неспроможності забезпечення таких прав, для держав наступає зобов'язання звернутися за допомогою до міжнародної спільноти.

У цьому випадку, ми можемо говорити про залучення міжнародної гуманітарної допомоги фінансами, технологіями і продовольством.

Завданням міжнародної спільноти, у цьому випадку, стає налагодження тісної співпраці між державами-донорами і урядом держави, яка постраждала від надзвичайної ситуації. Наприклад, резолюцією ГА ООН 46/182 від 19 грудня 1991 року (п. 6) звернуто заклик до держав, населення яких потребує гуманітарної допомоги, сприяти роботі організації у наданні гуманітарної допомоги, зокрема, у вигляді постачання продовольства, медикаментів, житла та медичного обслуговування, для яких доступ до жертв має важливе значення. Схожі норми закріплені у п. 4 резолюції ГА ООН 43/131 від 8 грудня 1988 року, та у п. 4 резолюції ГА ООН 45/100 від 14 грудня 1990 року.

Достатньо однозначно трактує вищезазначене положення Статут поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і неурядових органі-

зацій у ліквідації наслідків стихійних лих прийнятий у 1994 році, відповідно до п. 1 якого, право отримати гуманітарну допомогу та запропонувати її є фундаментальним гуманітарним принципом, яким повинні володіти усі громадяни усіх країн.

Найпоширенішими причинами надзвичайних ситуацій є стихійні лиха викликані змінами клімату. Саме вони мають катастрофічні наслідки для людей і для здійснення ними права на достатнє харчування і права на свободу від голоду. У період з 2000 по 2004 рік від кліматичних катастроф щорічно страждали близько 262 млн. осіб, з яких більше 98% у країнах, що розвиваються. У результаті тропічних циклонів щорічно страждають 120 млн. осіб, з 1980 по 2000 рік загинуло приблизно 250 000 осіб. Певну частину з цієї кількості склали жертви від голоду, внаслідок руйнувань інфраструктури міст і селищ.

Зрозуміло, що у такій ситуації, захист права на життя тісно пов'язаний з заходами щодо реалізації інших прав людини, таких як право на достатнє харчування, воду, здоров'я та житло. За прогнозами, у найближчому майбутньому, з проблемою недоїдання в результаті зміни клімату зіткнуться ще 600 млн. осіб і особливо негативно буде зачеплена Африка. На сьогоднішній день, найпотужнішою надзвичайною ситуацією 2015 року став землетрус у Непалі, внаслідок якого загинуло 7 тис. населення, а матеріальні збитки складають 400 млн. дол. Організація Об'єднаних Націй вже спрямувала до Непалу гуманітарну допомогу з тим, щоб підтримати виживання постраждалого населення.

На нашу думку, внаслідок цих загроз, здійснення права на достатнє харчування вимагає особливої уваги до вразливих і знедолених груп населення, до представників корінних (місцевих) народів, у яких засоби до існування можуть опинитися під загрозою. Наприклад, в значній мірі постраждають домогосподарства дрібних фермерів, етнічні спільноти, що ведуть традиційні способи господарювання тощо.

Відповідно до міжнародного права прав людини держави юридично зобов'язані намагатися усувати фактори вразливості згідно принципів рівності і недискримінації. Нажаль, на даний час, не існує багатостороннього міжнародного договору за зразком Женев-

ських конвенцій 1949 року, яким би передбачалися правові засади захисту жертв стихійних лих і згідно до якого останнім забезпечувалося б право на отримання гуманітарної допомоги, у тому числі продовольством. Єдиний багатосторонній договір універсального характеру, що безпосередньо стосувався ліквідації стихійних лих — це Конвенція про створення Міжнародного союзу допомоги (з доданим до неї Статутом) від 12 липня 1927 року, яка вже припинила свою дію.

Разом з тим, проблема боротьби із стихійними лихами у світі представлена рамковими конвенціями (прикладом, Рамковою конвенцією з надання допомоги у галузі цивільної оборони від 22 травня 2000 року), угодами регіонального характеру (угодою 2005 року, прийнятою Асоціацією держав Південно-Східної Азії), угодою про створення Карибського агентства з ліквідації надзвичайних ситуацій, викликаного лихами від 26 лютого 1991 року, Міжамериканською конвенцією про полегшення надання допомоги на випадок лиха від 7 червня 1991 року, більше ніж 150 двосторонніми меморандумами і меморандумами про розуміння, а також резолюціями ГА ООН (зокрема резолюція 46/182 від 19 грудня 1991 року), резолюціями конференцій Міжнародного Червоного Хреста та ін.

Правова регламентація права на достатнє харчування і свободу від голоду під час надзвичайних ситуацій є необхідною, оскільки дозволяє визначитися з обсягом цих прав, зобов'язаннями держав щодо їх дотримання і реалізації, проблемами допуску і присутності на постраждалій території гуманітарних місій іноземних держав, міжнародних організацій, обсягу їх прав і обов'язків.

Стосовно створення об'єднуючого зусилля міжнародної спільноти правового документу у питаннях гуманітарної допомоги то, на думку Н. С. Габец, на даний час нереально сподіватися, що держави погодяться укласти міжнародну угоду, за якою вони повинні будуть надавати третім сторонам (державам, міжнародним організаціям) право доступу на свою територію, хоча б і у випадку гуманітарного стихійного лиха.

Одним із найбільш спірних, у міжнародному праві, питань є можливість визнання права людини на гуманітарну допомогу під час стихійних лих, оскільки у позитивному праві не існує однознач-

ного погляду щодо необхідності його встановлення. Зазначена ситуація суттєво відрізняється від схожих під час збройних конфліктів, щодо яких право на гуманітарну допомогу визнане у договірно-правових нормах.

Фактично, позиції стосовно визнання права на гуманітарну допомогу, трансформуються від думки про те, що серед загальноприйнятих прав людини відсутнє право на гуманітарну допомогу у контексті стихійних лих, до знаходження такого права і класифікації його у якості вторинної норми міжнародного права або ж до визнання права на гуманітарну допомогу, що отримало своє ствердження у міжнародному праві.

Очевидним також є те, що деякі поважні міжнародні організації вже закріпили його у своїх документах і статутах. Прикладом, у ст. 1 Статуту поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця і неурядових організацій у ліквідації наслідків стихійних лих прийнятій у 1994 року йдеться про те, що право отримати гуманітарну допомогу та надавати її є основоположним гуманітарним принципом і громадяни усіх країн повинні мати можливість користуватися цим правом.

У Мохонкських критеріях надання гуманітарної допомоги у складних надзвичайних ситуаціях 1995 року закріплено, що кожний має право просити та отримувати гуманітарну допомогу, необхідну для підтримання життя і гідності, від компетентних органів або місцевих, національних або міжнародних державних і неурядових організацій.

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що у міжнародному праві закріплені основоположні права людини на достатнє харчування і на свободу від голоду, забезпечення яких у надзвичайних с ситуаціях є обов'язком держави і вони можуть бути реалізовані, як за рахунок власних ресурсів, так і за рахунок міжнародної гуманітарної допомоги. Міжнародна гуманітарна допомога стає у цьому випадку додатковою гарантією захисту основних прав людини. Разом з тим, ми не повинні забувати, що гуманітарна допомога має відповідати критеріям доступності, достатності, якості, а за своїми обсягами забезпечувати виживання і нормальний розвиток людини. Обов'язок забезпечити продовольством населення під час

надзвичайної ситуації поширюється власне на уряд постраждалої держави, на інші країни, стосується окремих осіб, груп (зокрема, у захисті колективних прав) з недопущенням проявів дискримінації та расизму.

Сидєльніков Олександр Дмитрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра адміністративного права

АЛЬТЕРНАТИВНІ (ПОЗАСУДОВІ) СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ

Захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у спорах з органами державної влади є необхідною умовою побудови демократичної, правової держави. Зміст та спрямованість діяльності органів державної влади має визначатися відповідно до положень Конституції, згідно яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте досить поширеними є випадки порушення названих прав в процесі здійснення публічного управління.

Якщо фізична чи юридична особа вважає, що рішенням органу державної влади порушуються її права, свободи чи законні інтереси, а відповідний орган не визнає такого факту, то між ними виникає адміністративний спір. Специфіка вказаних спорів полягає у тому, що їх учасники знаходяться у відносинах влади та підпорядкування, що обумовлює певну нерівність у механізмах захисту власної позиції та ресурсах, які вони можуть при цьому використовувати. Зрозуміло, що громадянин чи юридична особа знаходяться в менш вигідному становищі оскільки їм протистоїть «державна машина», яка володіє владними повноваженнями та значним адміністративним ресурсом. З огляду на вказане, надзвичайно важливим завданням при вирішенні таких спорів є забезпечення рівності та врахування інтересів обох сторін.

Відповідно до чинного в Україні законодавства, учасникам адміністративних спорів доступні декілька способів їх вирішення, які характеризуються залученням до процедури розв'язання спору певного державного органу. Одним із способів вирішення адміністративного спору є оскарження рішення органу виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування до вищестоящого органу чи посадової особи. Адміністративний порядок вирішення спору характеризується такими позитивними рисами як швидкість розгляду звернення, його доступність, а також оперативність усунення порушень в діяльності державного апарату. Але ефективність адміністративного оскарження залежить від правильного балансування між інтересами особи та держави при прийнятті рішення вищестоящим органом. При вказаному порядку існує висока ймовірність необ'єктивності ухваленого рішення, що пояснюється можливою наявністю певних неформальних стосунків в структурі державного органу, або його бажанням захистити власні інтереси, репутацію тощо.

Окрім цього, особа також може подати позовну заяву про захист своїх прав до адміністративного суду. У цьому випадку учасники спору звертаються до незалежного державного органу, який в рамках формалізованого процесу вирішує спір. Судовий порядок вирішення адміністративних спорів традиційно визнається основним та досить ефективним способом захисту порушених прав, свобод та інтересів приватних осіб у відносинах з органами публічної адміністрації. Тим не менш, результатом розгляду адміністративної справи не завжди є ухвалення рішення заснованого на принципах справедливості, оскільки суд, при цьому, керується достатньо суворими нормами позитивного права, що не завжди задовольняє учасників таких спорів. Крім того, величезна кількість адміністративних справ, що знаходяться в провадженні суду ускладнює завдання з належного та справедливого здійснення правосуддя з дотриманням розумних строків. Виходячи з того, що використання таких способів вирішення адміністративних спорів характеризується певними недоліками, то постає необхідність пошуку нових механізмів, які дозволять нівелювати такі проблемні питання.

У зв'язку з цим, у науці адміністративного права набувають популярності підходи до проблематики вирішення адміністративних спорів, які засновані на альтернативному (позасудовому) порядку їх врегулювання шляхом різного роду переговорів. Вказані способи активно використовуються у багатьох європейських країнах саме в спорах де з одного боку учасником є індивід, а з іншого — держава. Хоча слід зазначити, що альтернативні способи вирішення спору є універсальними механізмами врегулювання будь-яких конфліктів у суспільному житті. Термін «альтернативне вирішення спорів» (Alternative Disput Resolution — ADR) вперше почали використовувати в США для позначення гнучких і неформальних процедур врегулювання конфліктів. Ці способи отримали таку назву через те, що учасники конфлікту використовують процедуру, яка є альтернативою судовому розгляду справи та дозволяє уникнути виснажливого судового процесу. До них зазвичай відносять наступні способи: медіацію, примирення, переговори та ін. Розглянемо детальніше сутність кожного з наведених способів.

Медіація є найпоширенішим альтернативним (позасудовим) способом вирішення спору у європейських країнах. Слово «медіація» походить від латинського «mediatio» — посередництво; аналогічне значення мають слова «mediation» (англ.), «médiation» (фр). У вітчизняному законодавстві неодноразово намагалися запровадити відповідне регулювання вказаної процедури. Останній проект Закону України «Про медіацію» від 27.03.2015 р. визначає її як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу, самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора. Показово, що вказаний законопроект відносить до сфери застосування медіації будь-які спори, у тому числі цивільні, господарські, адміністративні, а також передбачає її використання в кримінальних провадженнях та справах з приводу адміністративних правопорушень, за винятком випадків, передбачених чинними законами України. Вказане положення досить важливе, оскільки в попередніх редакціях не передбачалась можливість застосування цієї процедури в адміністративних спорах, що обмежувало універсальний характер медіації, який,

як ми вже згадували, можливо використовувати при врегулювання будь-яких конфліктів.

Медіація це добровільний і конфіденційний процес розв'язання будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягнути домовленості (згоди) в їх спорі шляхом переговорів. Сутність її полягає втому, що медіатор на основі психологічних методів та прийомів допомагає сторонам віднайти прийнятне рішення їхнього спору. Медіатор виступає посередником у конфлікті сторін, створює атмосферу конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної. До завдань медіатора не входить ухвалення рішення, він лише допомагає сторонам у вирішенні конфлікту. Таким чином, учасники спору, за допомогою посередника досягають прийнятного для них компромісу. Позитивним у медіації є те, що за її результатами зберігаються суспільні зв'язки між колишніми ворогуючими суб'єктами та мінімізується ймовірність конфліктних ситуацій між ними у майбутньому.

Також слід розглянути примирення та переговори, як альтернативні способи розв'язання адміністративних спорів. Перш за все, зазначимо, що необхідно чітко розрізняти примирення (консиліацію), як альтернативний спосіб вирішення спорів та інститут примирення сторін, закріплений в кодексі адміністративного судочинства України. Наведенні у порівнянні терміни мають зовсім різну правову природу, так як судове примирення, по суті, ототожнюється з мировою угодою у судовому юридичному процесі, в той час як позасудова процедура примирення є комплексом засобів, що мають на меті налагодити контакт між сторонами, спонукати їх до узгодження своїх позицій та допомогти їм знайти між цими позиціями точки дотику без звернення до суду. Протилежну позицію відстоюють деякі вітчизняні науковці.

Так, зокрема, С. О. Осятинський вважає, що примирення можливе лише в межах судового розгляду публічного спору, у зв'язку з чим не може бути віднесено до позасудових способів вирішення спору. Ми не погоджуємося з наведеною позицію, оскільки інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві розуміється нами як спосіб ліквідації адміністративно-правового спору, шляхом компромісного врегулювання сторонами спірних

правовідносин, що виражається в укладенні сторонами та затвердженні судом угоди про примирення. На відміну від судового примирення, примирення як альтернативний спосіб вирішення спору передбачає залучення до переговорів посередника, який допомагає учасникам спору віднайти компроміс без звернення до суду. Слід зазначити, що суттєва відмінність примирення від медіації полягає саме у ролі, яку виконує посередник у врегулюванні спору. У процесі примирення сторони звертаються до посередника з проханням запропонувати їм варіант рішення, в той час як медіатор, як правило, не пропонує й не ухвалює жодних рішень.

Що стосується переговорів, то їх слід розуміти як метод, за допомогою якого сторони безпосередньо або за допомогою власних представників намагаються врегулювати спірні правовідносини шляхом обговорення й обґрунтування своїх позицій. Як зазначає І. Сенюта, цей спосіб дозволяє досягти бажаного результату там, де інтереси не співпадають, думки і погляди різняться. Мета переговорів — прийняття спільних рішень, які сторони вважають найкращими в кожній конкретній ситуації. Кожен учасник переговорів сам вирішує, погоджуватись або ні на ту чи іншу пропозицію. На відміну від медіації, у переговорах зазвичай беруть участь лише учасники конфлікту без залучення третьої особи.

Підсумовуючи слід сказати, що закріплений вітчизняним законодавством адміністративний та судовий порядок вирішення адміністративного спору не завжди дозволяє в повній мірі та належним чином захистити права людини від порушення з боку органів державної влади. Таким чином, доцільно запровадити використання альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів, які ми розглянули вище, з метою забезпечення приватним особам додаткових можливостей в обранні способів та засобів захисту порушений прав та законних інтересів. Крім того, використання вказаних методів дозволить зняти суттєве навантаження з адміністративних судів, чим покращить ефективність розгляду найскладнішої категорії справ, які неможливо вирішити за допомогою дружнього врегулювання в процесі позасудових переговорів.

Смирнова-Бартенєва Вікторія Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра організації судових
та правоохоронних органів

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕОСУДНИХ ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Держава взяла на себе обов'язок і відповідальність за забезпечення прав і свобод людини та громадянина, що вимагає докорінної перебудови всієї правової системи, у тому числі і кримінального процесуального законодавства. У цьому контексті особливої уваги потребує охорона прав і законних інтересів неосудних та обмежено осудних.

Правові гарантії захисту прав осіб, які страждають на психічні розлади, регламентовано низкою спеціальних міжнародних правових актів. Зокрема, у Принципах захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги, Декларації про права розумово відсталих осіб.

Основою міжнародно-правової бази прокурорського нагляду у цій сфері є, без сумніву, Європейська конвенція із захисту прав людини і основоположних свобод, в якій врегульовані найуразливіші аспекти взаємовідносин громадян та органів правопорядку, особливо в тому, що стосується додержання особистих прав. У Рекомендації Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства зазначено: «Прокурори... гарантують застосування закону, коли його порушення веде до кримінальних санкцій, враховуючи як права особи, так і ефективність системи кримінального судочинства», тобто прокурор, з одного боку, повинен охороняти і захищати права особи, а з іншого — дбати про належну дієвість системи кримінального провадження. У свою чергу, Конференція генеральних прокурорів країн Європи підкреслила, що «органи переслідування, відіграючи ключову роль у боротьбі зі злочинністю, водночас захищають верховенство

права і забезпечують глибоку повагу до Європейської конвенції із захисту прав людини».

В Україні загальновизнані принципи, норми міжнародного права та міжнародні домовленості є складовою частиною її правової системи (ст. 9 Конституції України). Відповідно до ст. 21 Основного Закону права та свободи людини є невідчужуваними і непорушними. Тобто особи, які мають психічні розлади, користуються усіма правами та свободами, передбаченими міжнародно-правовими документами та законодавством України, обмеження яких допускається виключно з підстав, чітко прописаних у законі.

Неосудність характеризує спеціальний правовий стан особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та наділяє її особливими правовими рисами суб'єкта самостійного різновиду кримінальних правовідносин; носія суспільної небезпеки внаслідок суспільно небезпечної поведінки, зумовленої наявним психічним розладом; особи, до якої можуть застосовуватися спеціальні заходи державного примусу, пов'язані з примусовим лікуванням. Обмежено осудні особи, у свою чергу, хоча і несуть кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення на загальних підставах, однак є суб'єктами, які мають специфічні права у кримінальному провадженні, зумовлені їх психічним станом.

Правовий статус і захист прав неосудних та обмежено осудних осіб при застосуванні примусових заходів медичного характеру регламентуються Законом України «Про психіатричну допомогу», який визначає, зокрема, правові та організаційні засади забезпечення особи примусовою психіатричною допомогою, регламентує діяльність фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги тощо. Держава гарантує, забезпечує та здійснює захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади, встановлюючи надання психіатричної допомоги на основі принципів законності, гуманності та додержання прав людини і громадянина (ст. ст. 4, 5 Закону).

При цьому слід виходити насамперед із конституційного принципу презумпції невинуватості, а також сформульованого у ст. 3 Закону «Про психіатричну допомогу» принципу презумпції психічного здоров'я людини, згідно з яким кожна особа вважається такою,

що не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених законом.

Отже, прокурору треба пам'ятати, що до набрання законної сили судовим рішенням про неосудність особи і застосування щодо неї примусових заходів медичного характеру, вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України.

У своїй діяльності щодо забезпечення прав і свобод зазначених осіб, прокурору слід керуватися Принципами захисту психічно хворих осіб та поліпшення психіатричної допомоги, зі змісту якого вбачається, що кожна особа, яка підлягає лікуванню в психіатричному закладі, повинна як найшвидше бути поінформованою у формі і мовою, доступними для її розуміння, про свої права. Ця інформація повинна включати пояснення цих прав і способи їх реалізації.

Водночас слід мати на увазі, що за своїм психічним станом неосудні та обмежено осудні особа неспроможні належним чином самостійно реалізувати своє право на захист та інші права у кримінальному провадженні, а тому потребує додаткових процесуальних гарантій їх забезпечення.

Такими гарантіями є обов'язкова участь захисника та законного представника, завдання яких — не замінити особу, яку вони представляють у провадженні, а допомогти належним чином захиститись від обвинувачення та кримінального переслідування.

Презумпція осудності має принципове значення для визначення процесуального статусу особи, що страждає на психічний розлад, а тому згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, поряд з її захисником та законним представником, цілком обґрунтовано наділена повноваженнями сторони кримінального провадження з боку захисту.

Прокурору слід мати на увазі, що за змістом п. п. 25, 26 ч. 1 цієї ж статті КПК сторони є учасниками кримінального провадження та учасниками судового провадження, зокрема, а тому особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, має повне право бути їх учасником, користу-

ючись відповідними процесуальними правами, залежно від того, наскільки це дозволяє її психічний стан, викликаний психічним розладом.

Зазначене випливає зі змісту міжнародних правових норм. Так, одним із головних принципів захисту прав психічно хворих є захист від зловживань та принизливого ставлення. У випадку судового переслідування у зв'язку з будь-яким діянням така особа повинна мати право на «належне здійснення законності», що повністю враховує ступінь її розумового розвитку чи стану.

Виконання примусових заходів медичного характеру починається з доставки і прийому особи на стаціонарне лікування до відповідного психіатричного закладу чи з початку амбулаторного спостереження та лікування, а завершується набуттям чинності рішення суду про їх припинення.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід чи відбувається лікування (ч. 1 ст. 514 КПК). Судовий розгляд відбувається в порядку, передбаченому ст. 512 КПК, за участю прокурора, законного представника та захисника особи, до якої застосовано примусові заходи медичного характеру (сама особа може бути присутньою в судовому засіданні, якщо її психічний стан цьому не перешкоджає). Участь прокурора під час судового розгляду у цих провадженнях є обов'язковою. Обов'язковою слід визнавати також участь представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), за поданням якого здійснюється судовий розгляд.

Використовуючи свої повноваження з нагляду за додержанням і застосуванням законів при наданні психіатричної допомоги (ст. 31 Закону України «Про прокуратуру»), прокурор повинен контролювати виконання психіатричними закладами їх обов'язків щодо:

1) проведення періодичної перевірки стану здоров'я психічно хворих;
2) виконання вимог ч. 2 ст. 95 КК щодо обов'язкового надіслання судам після закінчення шестимісячного терміну застосування примусового лікування подань з відповідними висновками комісії лікарів-психіатрів про продовження, зміну

чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

Дотриманню Конституції України як необхідного напряму прокурорської діяльності у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру повинно відводитися провідне місце. Як правовий акт Конституція задає орієнтир для прокурорської діяльності. Саме на конституційному рівні закріплюються права і свободи людини і громадянина, захист яких від порушень є основним завданням у цій сфері.

Тітко Іван Андрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри правосуддя

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У ПРОВАДЖЕННЯХ, ДЕ Є ПОТЕРПІЛИЙ

Законодавча заборона на укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий (ч. 4 ст. 469 КПК), пояснюється тим, що правотворець виходив із встановленої ним же концепції двосторонності кримінальних процесуальних угод. Відповідно, якщо в умовах дії такої нормативної моделі укласти угоду про визнання винуватості в провадженні де є потерпілий, останній залишається поза договірними правовідносинами, оскільки встановлена законом конструкція угоди не передбачає третьої сторони. Тож, щоб у подібній ситуації не утискати права потерпілого, законодавець вирішив заборонити укладання угоди про визнання винуватості, у кримінальних провадженнях, де зазначений суб'єкт бере участь.

На наш погляд, в черговий раз своєрідним «лакмусовим папірцем» у перевірці законодавчої позиції на предмет логічності та відповідності усталеним суспільним відносинам стала практика. Зокрема, в процесі дослідження нами було виявлено судові рішення, якими затверджувались угоди про визнання винуватості, укладені між підозрюваним і прокурором, не зважаючи на наявність у даному кримінальному провадженні такого учасника як потерпілий. При цьому свою позицію суди обґрунтовували тим, що потерпілому повністю відшкодована шкода і жодних претензій до обвинуваченого він не має (див., напр.: Вирок Шевченківського районного суд м. Запорожжя від 13 березня 2013 р. у справі № 336/1592/13-к (№ у ЄДРСР: 30027535).

Такого роду судові рішення, будучи сумнівними з точки зору формальної відповідності закону, за своєю сутністю задовільняють інтереси усіх учасників провадження (включаючи й інтереси держави в особі прокурора), свідченням чого може служити факт відсутності апеляційних оскаржень.

Вищевикладене, дає підстави замислитися: а чи є беззастережна законодавча заборона укладення угоди про визнання винуватості у провадженнях, де бере участь потерпілий, виправданою?

На наш погляд, максимального ефекту можна досягти, внісши до законодавчої конструкції угоди про визнання винуватості незначні корективи: дозволивши укладати угоду про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий, за умови згоди на це останнього (такий підхід, зокрема, застосовується відповідно до кримінального процесуального законодавства Республіки Узбекистан). Звичайно, у опонентів запропонованої концепції може виникнути цілком логічне заперечення: мовляв, даний випадок передбачений законом, і дає можливість укласти інший вид угоди — угоду про примирення. Передбачаючи можливу наукову дискусію з даного питання, спробуємо відразу навести додаткові аргументи на захист власної позиції.

По-перше, спектр застосування угоди про визнання винуватості є дещо ширшим, ніж коло випадків, у яких дозволено укласти угоду про примирення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинувачe-

ним може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

У свою чергу, згідно з ч. 4 ст. 469 КПК, угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, *тяжких злочинів*. Тобто, надання дозволу на укладення угоди про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий, розширить практику застосування угод, за рахунок можливості, отримавши згоду потерпілого, укласти угоду про визнання винуватості у випадку, де угода про примирення не може бути укладена.

По-друге, якщо у провадженні, де бере участь потерпілий, постає питання яку з двох можливих угод укласти, то укладання угоди про визнання винуватості надасть можливість задовольнити інтереси більшої кількості суб'єктів. Річ у тім, що угода про примирення спрямована лише на задоволення інтересів потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого) і опосередковано на задоволення інтересів держави та відомчих інтересів осіб, що ведуть провадження, за рахунок зменшення обсягу роботи на стадії досудового розслідування та судового розгляду й встановлення певних гарантій від скасування рішення апеляційним судом.

У свою чергу, якщо в аналогічній ситуації укласти угоду про визнання винуватості (отримавши попередньо згоду потерпілого, яка безперечно базуватиметься на задоволенні правопорушником його інтересів), то окрім вищеназваних переваг з'являється можливість досягти задоволення загальносуспільного інтересу, закріпивши в угоді про визнання винуватості обов'язок підозрюваного (обвинуваченого) щодо співпраці у викритті кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами.

Відтак, вбачається виправданою пропозиція, про необхідність внесення змін до КПК, спрямованих на надання законодавчого дозволу щодо укладення угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, де є потерпілий, за умови згоди останнього (показово, що такий підхід був підтриманий 72% опитаних нами працівників прокуратури та 48% суддів).

Човган Вадим Олександрович
докторант, Центр юридичних досліджень ефективності континентальних систем (CEJESCO),
Університет Реймса (Франція)

УСІХ ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ОДНУ ГРЕБІНКУ АБО ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ В'ЯЗНІВ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ[1]

Радянська філософія виправно-трудового права базувалась на ідеї, що засуджені можуть (та повинні) бути виправлені працею у колективі та через колектив. Такий підхід мав суттєві практичні наслідки, які, окрім правових, стосувались і більш глобальних питань. Зокрема побудова за часів СРСР установ, якими Україна користується і по сьогодні, здійснювалася досить специфічно. На відміну від країн Заходу будувались не тюрми, а колонії. Головна їх відмінність полягає в тому, що у вітчизняних колоніях в одній камері здебільшого утримувалося/-ється цілий загін в'язнів, тобто до сотні осіб, тоді як у закордонних тюрмах їх кількість обмежувалася/-ється лише кількома в'язнями.

Описана в'язнична архітектура безпосередньо впливає на права людини. Це стосується рівною мірою як засуджених, так і осіб, які тримаються під вартою, але ми фокусуватимемось на засуджених.

На один загін засуджених, як правило, розраховано лише одного співробітника, який безпосередньо працює з ними — начальника відділення соціально-психологічної служби. Також законодавство дозволяє призначати офіційних помічників начальника відділення з самих засуджених — днювального та старшого днювального. Вони призначаються для виконання робіт з господарського обслуговування установ виконання покарань та підтримання порядку в місцях проживання засуджених (п. 22.2 Наказу Мін'юсту від 29.12.2014 № 2186/5). Офіційне делегування повноважень органу державної

[1] Уся представлена в цій статті інформація є індивідуальною позицією автора та не є офіційною думкою чи позицією Консультативної Місії Європейського Союзу в Україні, в якій він працює, або будь-якої іншої організації.

влади є неминучою практичною необхідністю, адже для того, щоб керувати та підтримувати порядок такої кількості осіб у одному загоні одного співробітника, який безпосередньо працює із ними, недостатньо.

Про «побічні наслідки» окресленого делегування не важко здогадатись. Ними є і неофіційна ієрархія, неприязність стосунків між самими засудженими та між засудженими і адміністрацією, залякування, насилля та, як результат, серйозні проблеми у в'язничному менеджменті. Наслідки можуть бути і гіршими, коли делегування повноважень відбувається неофіційно, а саме до неформальних засуджених лідерів. Фактично у таких випадках відбувається самоусунення в'язничної адміністрації від процесів регулювання міжособистісних відносин. Ступінь самоусунення може варіюватись, але в будь-якому випадку здійснення прав людини в такому випадку стає фікцією, оскільки не залежать від представників органу державної влади. Описана проблема, до речі, різко критикувалась Комітетом з запобігання катувань Ради Європи (напр. Доповіді про візити в Україну 2002 року (§92), 2005 року (§148), 2012 року (§25), 2013 року (§108)).

Однак колективістська радянська філософія виправно-трудового права призводить не тільки до проблем правового регулювання менеджменту пенітенціарних установ, а й до проблеми інших юридичних аспектів, які більш безпосередньо стосуються прав людини. Відомо, що права, їх зміст та обсяг визначаються через обмеження, яким вони підлягають. У свою чергу, обмеження повинні бути обґрунтованими. В чому полягає обґрунтованість?

В українському правовому полі можна розгледіти два принципових документи, які встановлюють стандарти обґрунтованості. Це Конституція України, яка зазначає якими можуть бути цілі окремих обмежень (напр. статті 34–36, 39 та ін.), та Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод разом із прецедентним правом Європейського суду.

Основний Закон України не може бути належним стандартом обґрунтування обмежень прав людини, в тому числі прав засуджених, не дивлячись на наявність спеціальної диспозиції стосовно них (ч. 3 ст. 63). Справа в тому, що український конституційний стандарт

обмежень прав має невеликий юридичний потенціал, оскільки він вимагає лише наявність певних цілей обмежень, але ігнорує необхідність пропорційності між обмеженням та ціллю. Насправді у вітчизняному стандарті прослідковується юридична база для продовження використання у царині прав людини підходу, який колись називався соціалістичною доцільністю. Іншими словами, Конституція України дозволяє застосування принципу «ціль виправдовує засоби» в процесі обмеження прав. Достатньо щоб обмеження було встановлено законом (до сьогодні не є однозначним чи законом *stricto sensu*) та відповідало певній цілі. Запереченням може бути, що необхідність переслідування цілі є достатнім запобіжником від застосування необґрунтованих обмежень прав. Однак це не так. Ледь не будь-яке обмеження може бути пов'язано із переслідуванням обґрунтованих закріплених законом цілей. Прикладом тому є практика Європейського суду, у якій встановлення невідповідності обмеження обґрунтованим цілям, як правило, ніколи не трапляється і не стає підставою для встановлення необґрунтованості обмежень та, відповідно, порушень Конвенції (див. праці Дійка та Хуфа (Dijk and Hoof). Тобто державам легко обґрунтувати будь-яке обмеження цілями, які встановлені у Конвенції.

На додаток, конституційна норма, яка закріплює, що «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (ч. 3 ст. 22) є далекою від реалій правового регулювання та по суті паралізує так звану правообмежувальну діяльність держави (Рабінович та Панкевич). Не дарма про перегляд цієї норми все більше наголошується на засіданнях робочої групи з питань прав людини у Конституційній Комісії.

Зі свого боку, Європейський суд, інтерпретуючи Конвенцію, розробив чіткий та практичний критерій. Його суть полягає у тому, що для визнання обґрунтованим обмеження повинно бути:

I) передбаченим законом (термін «закон» визнається таким лише тоді, коли він є якісним, тобто доступним та передбачуваним. Він включає і підзаконні акти);

II) відповідати обґрунтованим цілям, які встановлюються у самій Конвенції;

III) бути необхідними у демократичному суспільстві, що включає необхідність бути пропорційними. Тобто, встановлюючи обмеження, держава повинна збалансувати індивідуальні та суспільні інтереси, а обмеження не повинні бути більшими, ніж це необхідно для досягнення обґрунтованих цілей.

У справах щодо встановлення обґрунтованості обмежень прав засуджених Суд, як правило, встановлює порушення I або III елементу. Між іншим, III елемент спеціально інтерпретується у правилі 3 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (2006)2, де вказується: «Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якою вони накладалися».

В контексті українського кримінально-виконавчого права проблематика цих двох елементів стандарту ЄСПЛ має особливе значення. Наприклад, елемент III вимагає пропорційності обмежень, що встановлюється через балансування індивідуальних та суспільних інтересів. A fortiori він вимагає **наявності здійснення** цього балансування.

Водночас, підхід «всіх під одну гребінку» у вітчизняній в'язничній практиці означає застосування обмежень прав без будь-якого балансування та індивідуалізації. Наприклад, обмеження права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції) під час короткострокових побачень засуджених полягає у встановленні перегородок, що виключають особистий контакт між родичами та засудженими, та у вимозі спілкування через телефонну слухавку. Так само обмеження полягає у постійній присутності представника в'язничної адміністрації протягом побачення. Такі обмеження, що й по сьогодні встановлюються законодавством, порушують Конвенцію. Справа в тому, що вони хоч і застосовуються у відповідності до закону (а точніше підзаконного акту), але є автоматичними, тобто не вимагають жодного балансування, індивідуальної оцінки ризиків, а тому ігнорують вимогу елементу III щодо потреби такого балансування. Про те, що це порушує Конвенцію, а також про необхідність розроблення техніки індивідуальної оцінки ризиків ЄСПЛ вказав, наприклад, у рішенні Тросін проти України. До речі, з точки зору безпеки такі обмеження також не є виправданими, оскільки засуджені мають право на

тривалі побачення із членами своєї сім'ї. Тривалі побачення полягають у їх спільному проживанні фактично без вказаного постійного контролю, але практика, тим не менш, демонструє безпечність та позитивний ефект таких побачень.

Прикладом порушення І елементу стандарту ЄСПЛ є систематичний перегляд кореспонденції засуджених. Вимога «перегляду» у Кримінально-виконавчому кодексі замінило колишнє слово «цензура» із Виправно трудового кодексу УРСР (ст. 28) та мала б полягати лише у перегляді конвертів без читання листів. Однак п. 4.1 Інструкція Мін'юсту № 1304/5 02.07.2013 вимагає ознайомлення із їх змістом, адже вказує, що «листи, виконані тайнописом, шифром або із застосуванням інших умовностей, написані нерозбірливим почерком, а також відомості, що не підлягають розголошенню (які саме ніде не уточнюється. — прим.авт.), адресату не надсилаються». Систематичність «перегляду» кореспонденції полягає у тому, що перегляду підлягають усі листи.

У зв'язку з цим нещодавно у справі Вінтман проти України ЄСПЛ встановив порушення Конвенції, чим підтвердив свої попередні рішення у справах Сергія Волосюка та Бєляєва і Дігтяря. Суд визначив, що обмеження права на приватність, яке полягає у систематичному «перегляді» кореспонденції, не є «у відповідності до закону», оскільки відповідні правові підстави не є якісними, так як обмеження права є автоматичним, не вимагає винесення спеціально вмотивованого рішення, не передбачає конкретних засобів оскарження такого обмеження, а також без розрізнення стосується як родичів, так і, наприклад, правоохоронних та інших органів державної влади (§§130–131). У схожому контексті Суд у 2009 році встановив порушення у справі Сергія Волосюка, кореспонденція якого у відповідності до законодавства мала (і має — *прим. авт.*) читатись, незважаючи на те, що адресатом була та ж пенітенціарна адміністрація, проте, обласного рівня.

Підхід «всіх під одну гребінку», який порушує стандарт пропорційності ЄСПЛ, застосовується і до інших обмежень прав засуджених. Йдеться, наприклад, про систематичне прослуховування телефонних дзвінків засуджених, обмеження під час перебування у дисциплінарному ізоляторі (приміром, заборона мати книги чи отримувати

посилки та передачі у цей час), підстави та порядок здійснення систематичних загальних та індивідуальних обшуків (Маленко проти України), обшуки жилих приміщень, застосування собак та наручників (Охріменко проти України) та ін. Про проблеми цього підходу неодноразово зазначалось і Комітетом з запобігання катуванням. Багато його рекомендацій національній владі з цього приводу так само як і відповідні рішення ЄСПЛ залишаються без належної уваги.

Підкреслимо, що виконання зазначеного стандарту вимагає наявності інструментів оцінки індивідуальних ризиків засуджених. Дотепер таких інструментів в Україні не існує. Про їх необхідність та значення поки серйозно не замислювались ані українська влада, ані доктрина. З іншого боку, такі інструменти вже були розроблені зарубіжними кримінологами десятки років тому та мають бути досліджені і перейняті українською наукою та практикою.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Андрійчук Альона Валентинівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 42 група

ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ДОПИТІ ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ

Аналізуючи юридичну літературу щодо проблематики особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, можна цілком вважати, що без психологічного контакту не можна обійтись у жодній, що

пов'язана зі спілкуванням. Однією з основних процесуальних дій при розслідуванні злочинів є допит.

У науковій літературі, присвяченій питанням тактики допиту, існує багато рекомендацій щодо порядку встановлення психологічного контакту. Це питання досліджували, В. Л. Васильєв, В. М. Стратонов, В. Е. Коновалова, О. В. Полстовалов, Ю. В. Чуфаровский та інші, які пропонують тактичні прийоми встановлення психологічного контакту, послідовність їх застосування. В той час детальний аналіз зазначених рекомендацій свідчить про те, що серед учених відсутня єдність позицій щодо порядку встановлення психологічного контакту.

Дослідження механізму формування психологічного контакту дає змогу з'ясувати особливості встановлення, підтримання та закріплення психологічного контакту, виявити його характер, особливості, дослідити можливості ефективного застосування тактичних прийомів при його встановленні під час проведенні допиту.

Психологічний контакт — це найбільш сприятлива психологічна атмосфера допиту, яка сприяє взаємодії та взаємовідносинам між учасниками, певний настрій на спілкування. Психологічний контакт при допиті передбачає можливість виникнення двох його рівнів:

1) коли допитуваний бажає давати показання; та
2) коли його примушують до цього.

В. Л. Васильєв, досліджуючи юридичну психологію, розглядає встановлення психологічного контакту як стадію допиту та пропонує шість стадій «психології динаміки допиту». Головну роль відіграє третя стадія — це сам перехід до психологічного контакту, де вчений зазначає, що «глибина контакту зазвичай пов'язана з тим, на якому рівні він здійснюється» та виділяє:

а) динамічний контакт — на цьому рівні визначаються такі параметри бесіди, як її ритм, темп, рівень напруженості, пов'язаний з такими темпераментними особливостями нервової системи, як сила, жвавість та врівноваженість;

б) рівень аргументації — слідчий вибирає докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід, спеціальний тип вищої нервової діяльності;

в) рівень соціально-психологічних відносин — пов'язаний з ролевими позиціями допитуваного, слідчий повинен планувати темп, ритм, тривалість, рівень напруги, способи зняття зайвої психологічної напруженості з урахуванням темпераменту допитуваного, тобто всі рекомендації у цій частині зводяться до підстроювання «на спільну хвилю» з допитуваним. Але такий підхід досить сильно звужує бачення процесу встановлення психологічного контакту, позбавляє його багатоваріантності, можливості встановлення на різних стадіях допиту, ігнорує ситуативну зумовленість допиту.

Встановлення психологічного контакту передбачає вивчення даних про особу допитуваного: матеріали кримінального провадження, показання свідків чи обвинувачених, характеристики, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності. Тут доцільно враховувати вік, спеціальність, інтелект, життєвий досвід та темперамент особи при виборі аргументів чи пред'явленні доказів. Таким чином, аналіз таких даних дозволить скласти припущення про психологічний та соціальний портрет особи, з якою має відбутися розмова.

Іноді під час допиту необхідно створювати психологічну атмосферу, яка настроїть допитуваного на спілкування, що передбачає прагнення зі сторони офіційної особи до усунення конфліктних ситуацій, до виникнення у допитуваного зацікавленості у спілкуванні. Щодо стратегій слідчого зі встановлення психологічного контакту, то доречно було б визначити їх як декілька самостійних етапів. По-перше, вивчення особи допитуваного. На даній стадії важливу роль відіграє одержання відомостей від знайомих, колег чи родичів допитуваного. По-друге, вияв зовнішніх комунікативних ознак у процесі безсловесної поведінки (на рівні зорового сприйняття і відчуттів); вивчення психічного стану, ставлення об'єкта спілкування до предмета бесіди та формування уяви про можливість і бажаність контакту. По-третє, після встановлення емоційно-психологічного контакту, що полягає у вмінні слідчого привернути до себе допи-

туваного, ввійти до нього в довіру неформальною бесідою з метою уточнення його демографічних даних, фрагментів біографії та життєвого шляху. Головна частина допиту визначає етап закріплення контакту та його підтримання, тобто контакт переростає у робочий період. І останнім та основним завданням слідчого вже буде стабілізація та закріплення контакту, уникнення всього того, що може зруйнувати контакт, що в результаті призведе до отримання якісної інформації від допитуваного.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

Барабаш Юлія Костянтинівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 33 група

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТАТУСІВ СПЕЦІАЛІСТА Й ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Необхідність застосування в кримінальному процесі наукових, технічних та інших знань пов'язана з тим, що розслідування злочину є складним процесом пізнання події минулого. Тому пізнання події злочину та особи, яка її вчинила, вимагає від слідчого та інших учасників кримінального процесу застосування різних спеціальних знань та навичок у певних видах діяльності. Особами, що в такий спосіб сприяють судочинству, як правило, виступають спеціаліст та експерт.

Основною спільною рисою між спеціалістом й експертом є те, що в обох випадках особа повинна володіти певними спеціальними знаннями, навичками або досвідом діяльності у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла. Як експерт, так і спеціаліст вправі знайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо це не виходить за межі його компетенції.

Спеціаліст, як і експерт, має право на винагороду та відшкодування витрат, пов'язаних зі з'явленням за викликом до правоохоронних органів, суду. За наявності відповідних підстав спеціаліст і експерт мають право на забезпечення власної безпеки.

Проте, незважаючи на деякі спільні риси, процесуальний статус спеціаліста та експерта має ряд відмінностей.

По-перше, спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання, надає допомогу слідчому в провадженні слідчих дій, а саме: в пошуку, виявленні, фіксації, вилученні та огляді доказових матеріалів, застосуванні для цього необхідних технічних засобів, наприклад, під час провадження огляду місця події, тоді як експерт досліджує направлені йому матеріали й формулює висновки за поставленими перед ним питаннями; висновок експерта, отже, є самостійним процесуальним джерелом доказів.

По-друге, діяльність експерта спрямована на отримання нової інформації про фактичні обставини, а спеціаліста — на сприяння надання консультативно-довідкової та технічної допомоги при встановленні обставин кримінального провадження. З цього слідує відмінність у меті діяльності цих двох суб'єктів.

По-третє, як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів. Тоді як для того, щоб бути спеціалістом достатньо володіти спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів.

Отже, головною відмінністю процесуальних статусів спеціаліста й експерта є те, що висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, тоді як діяльність спеціаліста має більш технічний характер у процесі доказування. Спеціаліст надає консультативно-довідкову та технічну допомогу при встановленні обставин кримінального провадження.

Наукові керівники: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. А. Тітко, асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. А. Панасюк.

Близнюк Вікторія Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 41 група

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ЗІ СЛІДЧИМ ТА СЛІДЧИМ СУДДЕЮ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В Кримінальному процесуальному кодексі України суттєво змінено процедуру розслідування кримінальних правопорушень. Реалізація повноважень прокурора, слідчого та слідчого судді у кримінальному провадженні залежить від того, яким чином вони будуть здійснюватися (самостійно чи у формі взаємодії).

Актуальність поняття взаємодії у кримінальному провадженні обумовлена особливим статусом прокурора у цьому процесі. Адже, здійснюючи нагляд у формі процесуального керівництва він із представника стороннього наглядового органу перетворюється на активного суб'єкта кримінального провадження, персонально відповідального за спрямування ходу розслідування і його результати. Прокурор повинен не тільки визначити обсяг доказової бази, яку необхідно отримати під час досудового слідства, але й забезпечити законність при зборі доказів. Тому, у наказі Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4-гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» всіх прокурорів, задіяних у досудовому розслідуванні, називають «процесуальними керівниками досудового розслідування» та «керівниками прокуратур усіх рівнів».

Питання взаємодії прокурора зі слідчими та судовими органами у кримінальному процесі досліджується багатьма науковцями, серед яких А. Лапкін, О. Василенко, П. Каркач, О. Толочко, В. Пивоваров, Л. Щербина, М. Якимчук та інші.

Взаємодія — це напрям діяльності органів прокуратури та досудового розслідування і слідчого судді, незалежних один від одного, що ґрунтується на законі, спрямовується прокурором і здійснюється шляхом максимальної комунікативності та ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному із цих

державних органів та їх службових осіб, для розслідування злочинів, припинення злочинного діяння і встановлення обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні.

Обов'язковою умовою розгляду питання взаємодії прокурора, слідчого та слідчого судді в рамках кримінального провадження є наявність відокремлених повноважень, визначених в КПК України. Така взаємодія означає реалізацію прокурором своїх суто наглядових функцій відповідно до ст. 29 Закону України «Про прокуратуру».

Відповідно до ст. 36 КПК України прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

В якості процесуального керівника досудового розслідування прокурор найбільш тісно взаємодіє зі слідчим, керівником органу досудового розслідування, а також слідчим суддею.

Значний вплив на процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні справила поява нового суб'єкта, уповноваженого здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а саме слідчого судді. Процесуальний статус слідчого судді передбачено в кожній конкретній статті КПК України. Слідчий суддя не розглядає справи по суті. Його завдання полягає в забезпеченні визначених законом прав і свобод громадян при проведенні слідчих дій чи застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Слідчий суддя і прокурор хоча і виконують різні функції, але вони об'єднані спільною спрямованістю на досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Крім того, до слідчого судді прокурор повинен звертатися за дозволом на проведення окремих процесуальних дій. Наприклад, клопотання до слідчого судді:

1) щодо вирішення питання про речові докази;
2) про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження;

3) про проведення слідчих дій: обшуку, слідчого експерименту, що проводяться у житлі чи іншому володінні особи;
4) про проведення негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтролю особи; огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо. Розмежування повноважень прокурора і слідчого судді в частині вирішення скарг на рішення і дії органу досудового розслідування полягає в тому, що прокурор не має права розглядати і вирішувати такі скарги, натомість, вирішення даних питань віднесено до компетенції слідчого судді.

Таким чином, сфера судового контролю у досудовому кримінальному провадженні суттєво розширюється, і одночасно частково звужується сфера прокурорського нагляду.

Широкі права має керівник органу досудового розслідування, який відповідно до ч. 1 ст. 39 КПК організовує досудове розслідування. При цьому керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення і вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі.

Щодо взаємодії прокурора зі слідчим, то відповідно до ч. 5 ст. 40 КПК слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Однак з прийняттям нового КПК йде мова вже далеко не про ту самостійність слідчого, яка була передбачена КПК 1960 року. Чинне законодавство налічує більше 40 процесуальних (слідчих) дій, у тому числі негласних слідчих (розшукових), здійснення яких слідчому дозволяється або за погодженням, або за рішенням прокурора (за винятком тих, які віднесені до виключної компетенції слідчого судді), таким чином, як зазначають деякі вчені, слідчий фактично позбавлений можливості винятково одноосібно приймати рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК, законодавець наділяє прокурора широкими владно-розпорядчими повноваженнями відносно слідчого. Прокурор уповноважений: доручати слідчому проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; скасовува-

ти незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; погоджувати повідомлення особі про підозру та затверджувати обвинувальний акт, складений слідчим.

Таким чином, беручи до уваги все вищевикладене, можна дійти висновку, що законодавець наділив слідчого, прокурора та слідчого суддю достатнім обсягом повноважень та впливу один на одного. Взаємодія прокурора з іншими суб'єктами кримінального провадження має різні аспекти. Так, в кожного з них є визначений процесуальний статус та нормативно окреслена компетенція, яка чітко визначена законодавством України. Кожен із цих суб'єктів є самостійним в здійсненні своїх процесуальних прав та обов'язків в рамках механізму погоджень та дозволів, що і зумовлює їх ефективну взаємодію та оперативне і якісне розслідування кримінальних проваджень.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Д. Новак.

Бондаренко Дар'я Юріївна
Національний авіаційний університет,
студентка, Юридичний інститут,
4 курс, група ПР-404

ПУБЛІЧНІ ТА ПРИВАТНІ ІНТЕРЕСИ В КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Питання щодо поділу права на «приватне» і «публічне» є одним із найбільш неоднозначних у юридичній доктрині. Його незгасаюча актуальність пояснюється тим, що від позиції законодавця з цього приводу залежить механізм практичної реалізації прав та інтересів громадян у державі. На особливу увагу заслуговує розгляд проблематики співвідношення публічних та приватних елементів у кримі-

нальній юстиції, адже від характеру (змісту) її матеріальних та процесуальних норм прямо залежать подальше життя і доля осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, а також можливість реалізації потерпілими особами права на захист і відновлення стану, який існував до правопорушення.

Фундаментом існування публічних засад у кримінальному праві та процесі можна назвати закріплену на законодавчому рівні систему норм, згідно з якими досудове розслідування, судовий розгляд і винесення рішення у кримінальному провадженні здійснюються державними органами в державних (суспільних) інтересах — через реалізацію уповноваженими суб'єктами їх посадових обов'язків — поза залежністю від волі та розсуду осіб, інтереси яких було безпосередньо порушено. А підґрунтям існування приватних засад є закріплені в нормах кримінального (в т. ч. і процесуального) законодавства положення щодо певної «свободи» суб'єктів відповідних правовідносин, які мають у справі матеріально-правовий чи особистий інтерес — вони на свій розсуд розпоряджаються процесуальними правами з метою відкриття, руху та закінчення провадження.

Обравши за мету побудову громадянського суспільства та правової держави, Україна взяла на себе також тягар обов'язку реформування усталеної системи кримінальної юстиції (характерною ознакою якої донедавна був захист інтересів держави та суспільства) у напрямі її гуманізації (що передбачає розширення прав і повноважень сторін процесу — безпосередніх суб'єктів кримінального конфлікту). В цьому аспекті варто дослухатись до практики Європейського суду з прав людини, який в одному зі своїх рішень наголосив на тому, що держава має дотримуватися «справедливої рівноваги» між вимогами інтересів суспільства та необхідними умовами захисту основних прав особистості.

З урахуванням вищенаведеного були розроблені та прийняті Концепція реформування кримінальної юстиції та Кримінальний процесуальний кодекс (далі — КПК) України (у 2008, 2012 рр. відповідно). Відповідно до положень останнього, публічність і диспозитивність визнані основними засадами здійснення кримінального провадження. Цікавість викликає прийом законодавчої техніки, застосований у ч. 1 ст. 7 та ст. 25, 26 КПК, де згадані засади закріплені поруч. Якщо

з приводу механізму реалізації першої (публічність — ст. 25) дискусій майже не виникає, то щодо другої (диспозитивність — ст. 26) варто відзначити значне розширення приватно-правових елементів у новому КПК України.

Так, наразі права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК), а не з моменту визнання її потерпілою постановою слідчого, як раніше; суттєво розширено коло кримінальних проваджень, які відкриваються лише на підставі подання заяви потерпілою особою (ст. 477 КПК); законодавчо закріплена можливість укладення угод про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим у провадженнях щодо певних видів кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 469 КПК). Підозрюваний, обвинувачений наразі мають право на будь-якій стадії провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 127 КПК). Особа, яка примирилася із потерпілим та відшкодувала завдані збитки чи усунула завдану шкоду, звільняється від кримінальної відповідальності (ст. 46 Кримінального кодексу України). Про розширення диспозитивних засад свідчить і те, що кримінальне провадження в суді 1-ї інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється судом присяжних лише за клопотанням обвинуваченого (ч. 3 ст. 31 КПК) тощо.

На наш погляд, цікавою є концепція, висловлена І. А. Тітком та В. В. Вапнярчуком, які, вживаючи категорію «приватний інтерес», проводять їх диференціацію за критерієм ролі учасників кримінального провадження.

Так, приватний інтерес підозрюваного (обвинуваченого) може виражатися в небажанні брати на себе тягар доказування власної невинуватості, відтак КПК наділив його правом у будь-який момент відмовитися від дачі показань (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК).

Приватний інтерес свідка полягає у незавданні шкоди своїм близьким у зв'язку з даванням показань: відповідно законодавчо закріплено право свідка відмовитися давати показання або пояснення

щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України; п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК).

Приватний інтерес особи, яка постраждала від кримінально караного діяння, може виражатися у небажанні порушення власного спокою розпочатим кримінальним провадженням, або у прагненні відшкодувати завдані збитки, шляхом «обміну» такого відшкодування на відмову від обвинувачення у вже розпочатому провадженні. Дані інтереси потерпілий може реалізувати шляхом відмови від свого права подати заяву, яка є єдиною підставою початку кримінального провадження приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК) або від обвинувачення у вже розпочатому провадженні, що призведе до його закриття (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК).

Аналізуючи зазначену позицію науковців, ми погоджуємось із тим, що окремі інтереси учасників процесу наразі знайшли своє закріплення в КПК України. Зауважимо також, що у певних кримінальних провадженнях вони обумовлюють появу і публічного інтересу. Наприклад, інтерес потерпілого, який полягає у відновленні порушених прав, відшкодуванні завданої шкоди та покаранні того, хто її завдав, збігається з публічним інтересом суспільства і держави щодо притягнення винних до відповідальності та призначення їм справедливого покарання. Інтереси потерпілих і свідків щодо захисту від протиправних посягань із боку підозрюваного (обвинуваченого) під час кримінального провадження збігаються з інтересом держави, який полягає в забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження.

Таким чином, доходимо висновку, що захист публічних і приватних інтересів, як одне з головних завдань кримінального провадження, має сьогодні достатнє нормативне підґрунтя для практичної реалізації. Вважаємо, що в результаті задоволення приватних законних інтересів безпосередніх учасників кримінально-правового конфлікту одночасно досягатиметься й друга складова згаданого завдання — захист публічного інтересу.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету С. Р. Багіров.

Бутко Валерія Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 21 група

ЩОДО КОНКУРЕНЦІЇ МОТИВІВ ПРИ НЕОБХІДНІЙ ОБОРОНІ

Однією з найважливіших умов нормального функціонування будь-якої держави є суспільний порядок. Але злочинність завжди існувала і буде існувати. І тому злочинність можна вважати не загальноприйнятим критерієм правової системи цивілізованої держави, а мірилом її соціальної зрілості. Нині в Україні актуальності набуває питання захисту загальнолюдських цінностей, посилення захисту прав і інтересів особи. Але щоб діяти у відповідності з правом, потрібні юридичні гарантії того, що той, хто діє, не відповідатиме за шкоду, яка може бути заподіяна при правомірності свого захисту. Питання мотивів при необхідній обороні досліджували такі науковці: І. Балашов, Л. Гусар, М. Коржанський, І. Слуцький та інші. Відповідно до ст. 36 КК України, необхідна оборона — це правомірний захист охоронюваних інтересів особи, суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, необхідної і достатньої у даній обстановці шкоди, що відповідає небезпеці посягання і обстановці захисту. Ознаки необхідної оборони, визначені в ст. 36 КК, характеризують мету оборони, спрямованість заподіяння шкоди, характер дій того, хто захищається, своєчасність і співмірність оборони. Як зазначає Л. Гусар, шкода, яка об'єктивно заподіюється, тому хто посягає, є не метою охоронюваних дій, а засобом досягнення кінцевої мети — захисту суспільних відносин від шкоди, яка їм заподіюється. Отже, поведінка особи, яка обороняється, при необхідній обороні обов'язково підпорядковується меті: захисту особистості і прав осіб, які захищаються, інших осіб, інтересів суспільства і держави, що охороняються. Тому можна припустити, що особливістю злочинів, учинених в межах необхідної оборони, є специфіка їх мотивів. Оскільки мотиви злочинів можуть мати різний характер. За класифікацією, яку запропонованував П. С. Дагель, виділяють:

1) суспільно-негативні (низькі) мотиви злочину — це ті, які завжди, в будь-якому випадку, антисоціальні і засуджуються всім суспільством (корисливі; хуліганські; помсти за правомірну діяльність; національної, расової, релігійної ворожнечі чи розбрату; сексуальні тощо);
2) суспільно-нейтральні мотиви злочину (прагнення задовольнити природні потреби; образа у зв'язку з діями потерпілого або інших осіб; сором; захоплення якимись предметами або діяльністю, що не має низького характеру, тощо);
3) суспільно-позитивні (мотив захисту; бажання допомогти потерпілому; співчуття; бажання виконати службовий наказ чи доручення тощо). При цьому, визнаються, у деяких випадках, проблеми конкуренції мотивів при необхідній обороні, у зв'язку з тим, що особа, яка захищається найчастіше керується кількома мотивами. Інколи до суспільно-позитивних мотивів захисту правоохоронюваних інтересів можуть додаватися і суспільно-негативні мотиви, такі як ревнощі або помста. Наприклад, для вирішення цієї проблеми суду, як правило, необхідно встановити домінуючий мотив (основний), підпорядковує всі інші мотиви.

Щодо проблеми конкуренції мотивів, як приклад, можна навести вирок апеляційного суду Вінницької області, де зазначається, що 18.06.2014 р. приблизно о 21 годині батько, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час сварки зі своїм сином, яка виникла на ґрунті особистих неприязних стосунків, наніс йому численних ударів руками та ногами по різним частинам тіла та погрожував застосування ножа. З метою захисту свого життя та здоров'я, сприймаючи дії батька як реальну загрозу, захищаючись від суспільно-небезпечного посягання в момент, коли батько наніс йому удар по руці, син, обороняючись, завдав удару виделкою в око батька, чим спричинив йому тілесні ушкодження. При допиті дружини потерпілого виявилося, що син з народження зазнавав знущань від батька. Під час допиту шкільного друга сина, викрилися подробиці того, що син розповідав про систематичні побої, знущання та приниження його честі з боку батька та неодноразово говорив, що хоче йому помститися, але ніяких спроб задля цього не виявляв.

На мою думку, в цій справі конкурують мотив захисту і мотив помсти в діяннях сина. Домінуючим мотивом тут є саме мотив захисту від посягання так як, з огляду на матеріали справи, напад був спричинений раптово і потрібно було негайно оборонятися. А мотив помсти, як було зазначено вище, син переслідував тривалий час і йому нарешті випала нагода помститися за знущання з боку батька. Суд у висновку постановив, що син перебував у стані необхідної оборони, оскільки в той день мало місце суспільно небезпечне посягання на нього з боку батька. Висновок суду ґрунтується на показаннях сина. Ці показання підтверджуються наявністю в нього на тілі чисельних тілесних ушкоджень, у вигляді синців та гематом, а також різаних ран на 2 та 3 пальцях правої кисті. В категорії справ про мотиви необхідної оборони іноді важко виділити якийсь один мотив при сукупності кількох, наприклад, якщо один мотив очевидний, а інший особа приховує. Вважаю, що при визначенні мотивів, потрібно зважати на стан, в якому особа оборонялася, враховувати стосунки особи з нападником, дізнатися про можливі фізичні посягання, образи з боку нападника, що існували задовго до нападу, про провокації з боку потерпілого, щодо нападника тощо.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. О. Михайліченко.

Велігоцька Олександра Олексіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група

ЩОДО ПИТАННЯ СПІВСТАВЛЕННЯ БАНДИТИЗМУ З ОРГАНІЗОВАНИМИ ФОРМАМИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до законодавства, банда — це різновид організованої групи або злочинної організації, якій притаманні, перш за все,

загальні ознаки таких злочинних утворень, що вказані в ч. 3 та ч. 4 ст. 28 КК України.

Проте, єдиної думки щодо співвідношення ознак складу бандитизму з іншими злочинами, що вчиняються в організованих формах, поки що не існує. Одні автори відносять банду до організованої групи, інші — до злочинної організації, треті говорять про банду як про зовсім нову форму співучасті — «стійку озброєну групу».

Виходячи з норм законодавства, банді, крім основних специфічних ознак — озброєність та мета нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (або одного такого нападу, який потребує ретельної, довготривалої підготовки), можуть бути притаманні, як уже згадувалось, загальні ознаки як організованої групи, так і злочинної організації. Але деякі із цих ознак є тотожними, наприклад, стійкість, що характеризує обидва види злочинних угруповань. Крім того, ці злочинні утворення спрямовані на більш-менш тривалу злочинну діяльність, про що свідчить звернення уваги законодавцем на той факт, що злочинна організація створюється для здійснення спільної злочинної діяльності, що вже говорить про неодноразове, а також відносно регулярне вчинення злочинів.

Необхідно зауважити, що аналіз типів організованих груп у цілому й банди зокрема та зіставлення їх з нормами ч. 3, 4 ст. 28 КК України дає підстави зауважити, що норми права певною мірою обмежують можливості для визнання відповідних злочинних об'єднань бандою. Якщо проаналізувати законодавство, виходить, що банда-група, що не може складатися з двох осіб. Тому дії таких осіб слід кваліфікувати як вчинені групою осіб за попередньою змовою. Від організованого ж збройного розбою бандитизм відрізняється рівнем організованості та згуртованості, а також більш широким діапазоном цілей.

Оскільки однією з основних ознак організованої групи, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, є наявність трьох і більше учасників, можна говорити про банду як про самостійний вид організованого злочинного угруповання. Цей висновок підтверджує й той факт, що, відповідно до п. 16 ППВС України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. № 13, «бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності».

На відміну від банди, організованій групі не властиві такі обов'язкові ознаки, як озброєність і наявність спеціальної мети — нападу і способу. Крім того, зазначена ППВС України вказує на те, що банда може бути попередньо створеною з метою вчинення одного нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, якщо він потребує ретельної та довготривалої підготовки, тоді як організована група, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, це стійке об'єднання осіб, що попередньо зорганізувалися для вчинення цього та (*а не або*) іншого (інших) злочинів (тобто, як мінімум, двох). ППВСУ суперечить згаданій нормі КК України, в якій зазначається, що організована група також може утворюватися з метою вчинення тільки одного злочину, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таким чином, норми КК України та ППВСУ потребують усунення зазначеної невідповідності, адже ситуація неоднозначного трактування норм Закону негативно впливає на її правозастосування.

В процесі порівняння банди зі злочинною організацією можна відзначити такі її ознаки: по-перше, кількість учасників злочинної організації може значно перевершувати кількісний показник, необхідний для визнання наявності банди; по-друге, злочинною організацією визнається не тільки стійка ієрархічна злочинна група, а й об'єднання таких груп, із чого випливає, що, на відміну від банди, злочинна організація може містити в собі структурні підрозділи, якими виступають самостійні організовані групи, що також можуть підпадати під ознаки банди; по-третє, злочинна організація так само, як і організована група, не визначається через ознаку озброєності, обов'язкової для визнання злочинної групи бандою; по-четверте, коло злочинів, що виступають як мета організації й діяльності злочинної організації, значно ширше, ніж банди, що створюється лише з метою здійснення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

Отже, з огляду на зазначене, банда, не будучи формою співучасті, так як всі форми співучасті передбачені у ст. 28 Загальної частини КК, є суб'єктом злочинної діяльності, яка може виступати у формі як організованої групи, так і у формі злочинної організації. Проте, не дивлячись на це, банді, як суб'єкту злочинної діяльності,

притаманні особливі ознаки, які існують при вчиненні нею діянь в обох із аналізованих форм, а саме — озброєність і наявність спеціальної мети — нападу і способу вчинення кримінального правопорушення.

Науковий курівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ ім. Ярослава Мудрого А. А. Бражник.

Гахович Денис Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 32 група

ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ВІДМІННЕ ВІД ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ДІЄВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання удосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, якими наділяються органи місцевого самоврядування.

Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 № 79-VIII було внесено зміни до Бюджетного кодексу, які стосуються формування дохідної частини бюджетів органів місцевого самоврядування.

Основними напрямами реформування є: забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів; закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів; децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенції, сформований за принципом субсидіарності.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 64 БКУ до доходів загального фонду відповідних бюджетів належить податок на майно, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування.

Відповідно ст. 265 до ПКУ податок на майно складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю.

Згідно зі ст. 266 ПКУ платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Сільські, селищні, міські ради можуть збільшувати граничну межу житлової нерухомості, на яку зменшується база оподаткування, встановлена цим підпунктом.

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради в залежності від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 2 відсотків розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 кв. метр бази оподаткування.

Сільські, селищні, міські ради встановлюють пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, релігійних організацій України, статути (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, та використовуються для забезпечення діяльності, передбаченої такими статутами (положеннями). Пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів житлової нерухомості для фізичних осіб визначаються виходячи з їх майнового стану та рівня доходів.

Проаналізувавши рішення органів місцевого самоврядування відповідних міст, ми можемо побачити практичну реалізацію положень ПКУ, зокрема, щодо встановлення ставки податку та надання пільг зі сплати податку.

Місто	Пільги зі сплати податку	Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості
Полтава	а) 90 кв. метрів; б) 200 кв. метрів; в) 290 кв. метрів.	Житлова нерухомість — 1% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр. Нежитлова нерухомість юр. осіб — 1% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. Нежитлова нерухомість ф. о. — 0,2% від мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр, крім деяких об'єктів нежитлової нерухомості.
Харків	а) 120 кв. метрів; б) 120 кв. метрів; в) 240 кв. метрів.	Житлова нерухомість — 2% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр. При визначенні ставки податку для об'єктів нежитлової нерухомості застосовується зональний поділ м. Харкова.
Київ	а) 60 кв. метрів; б) 120 кв. метрів; в) 180 кв. метрів.	Житлова нерухомість — 1% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр. Нежитлова нерухомість — 1% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв.
Дніпропетровськ	а) 85 кв. метрів; б) 200 кв. метрів; в) 285 кв. метрів.	Житлова нерухомість, яка розташована в центральній частині міста — 1% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр та 1% для ж. н., яка розташована за межами міста. Нежитлова нерухомість, яка розташована в центральній частині міста — 0,5% розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. метр та 0,25% для ж. н., яка розташована за межами міста.

Умовні позначення, які використовуються в таблиці:

а) для квартири/квартир;

б) для житлового будинку/будинків;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх.

У рішення деяких органів місцевого самоврядування встановлюється специфічний порядок надання пільг порівняно з іншими містам. Так, наприклад, рішенням Київської міської ради від 28.01.2015 № 58/923 встановлено, що база оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи платника податку, зменшується на всю площу квар-

тири/житлового будинку, що належить учаснику антитерористичної операції та членам сімей загиблих учасників антитерористичної операції на праві власності, але не більше одного об'єкту; на всю площу квартири/житлового будинку, що належить члену сім'ї Героїв Небесної сотні на праві власності, але не більше одного об'єкту; на всю площу квартири, що належить інваліду на праві власності, але не більше одного об'єкту.

Отже, можна зробити висновок, що на прикладі податку на майно, який зараховується до бюджетів місцевого самоврядування, ми можемо побачити розширення повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема, щодо визначення ставок та пільг даного податку, які встановлюються за рішенням відповідної ради. Це свідчить про збільшення самостійності органів місцевого самоврядування та є проявом децентралізації влади.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. С. Шевчик.

Герман Денис Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 32 група

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОДАТКОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Підпункт 111.1.1. п. 111.1 ст. 111 Податкового кодексу України передбачає можливість застосування фінансової відповідальності за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Однак реалізація цієї норми на практиці значно ускладнена, оскільки на законодавчому рівні відсутнє визначення фінансового правопорушення та не конкретизується його склад.

Фінансова відповідальність, на думку А. Й. Іванського, — це державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій (штраф, пеня) за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності.

Як і будь-який інший вид юридичної відповідальності, фінансовій відповідальності властива наявність як нормативної, так і фактичної підстави. Для застосування заходів фінансової відповідальності завжди необхідна наявність цих елементів у сукупності, ігнорування будь-якого з них призведе до порушення прав особи, до якої застосовуються такі заходи.

Нормативна підстава фінансової відповідальності — це наявність норми права, яка регулює поведінку у сфері фінансової відповідальності та встановлює конкретний обсяг і форму заходів у випадку дотримання або порушення норми такими суб'єктами.

Фактична підстава фінансової відповідальності — це наявність у діяннях відповідних суб'єктів складу правопорушення.

У п. 109.1 ст. 109 ПКУ визначено поняття податкового правопорушення як протиправного діяння платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених ПКУ та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. При цьому законодавцем не встановлено зв'язку вказаної норми зі ст. 111 ПКУ, не вказано, що фінансова відповідальність наступає за вчинення податкового правопорушення.

В той же час, залишається відкритим питання співвідношення фінансового правопорушення, яке традиційно визнавалося підставою застосування фінансової відповідальності, та податкового правопорушення, закріпленого ПКУ. Вбачається, що податкове правопорушення є видом фінансового правопорушення.

Як зазначає Р. А. Усенко, суб'єктивна сторона правопорушення у конструкціях відповідних складів відсутня і склад такого правопорушення є трьохелементним — об'єкт, об'єктивна сторона і суб'єкт.

Загальним об'єктом фінансового правопорушення є фінансові права, що охороняються законом, інтереси держави або права та інтереси держави у сфері здійснення фінансової діяльності на всіх її етапах, або система фінансових відносин, що виникають у сфері акумуляції, розподілу й перерозподілу державних централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Родовим об'єктом податкового правопорушення, виходячи зі змісту ст. 1 ПКУ, є відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів. В аспекті фінансового правопорушення як безпосередній об'єкт посягання слід розуміти конкретно визначені фінансовою нормою відносини, що охороняються фінансово-правовими санкціями.

Відповідно до ст. 109 ПКУ, суб'єктами податкового правопорушення є платники податків, податкові агенти та/або їх посадові особи, а також посадові особи контролюючих органів. Однак це положення не відповідає нормам ПКУ, які закріплюють конкретні склади правопорушень. По-перше, відсутні правопорушення, за які було б передбачено відповідальність посадових осіб контролюючих органів. По-друге, складами правопорушень передбачені суб'єкти, не зазначені у ст. 109 ПКУ, наприклад, інші особи, зобов'язані нараховувати та сплачувати податки, збори. По-третє, слід зазначити, що посадові особи платників податків, податкових агентів є суб'єктами адміністративної або кримінальної відповідальності, вони діють від імені юридичної особи та не несуть самостійної фінансової відповідальності, тому вказівка на цю групу суб'єктів виглядає зайвою. Таким чином, суб'єктами податкового правопорушення слід вважати платників податків, податкових агентів та інших осіб, які зобов'язані нараховувати та сплачувати податки і збори.

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони правопорушення залежно від конкретного складу, передбаченого ПКУ, можуть виступати діяння (п. 119.1 ст. 119 ПКУ), діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними (п. 119.2 ст. 119 ПКУ). У деяких випадках час вчинення діяння також є обов'язковою ознакою (п. 120.1 ст. 120 ПКУ встановлює відповідальність за неподання або несвоєчасне подання податкових декларацій).

Особливістю об'єктивної сторони податкового правопорушення є те, що суб'єкти цього правопорушення завжди наділені певним

обов'язком. Тому сам факт невиконання або неналежного виконання цього обов'язку і становить діяння як ознаку об'єктивної сторони складу податкового правопорушення. Таким чином, визначення податкового правопорушення, надане у ст. 109 ПКУ виглядає невдалим, оскільки невиконання або неналежне виконання вимог є діянням, а не наслідком протиправної поведінки зобов'язаних суб'єктів.

Отже, можна дійти до висновків, що фінансова відповідальність за Податковим кодексом України настає за вчинення податкового правопорушення, якому властивий юридичний склад, що характеризується трьома ознаками: об'єктом, суб'єктом та об'єктивною стороною.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. С. Шевчик.

Гринько Марина Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 26 група

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Питання про суб'єктів адміністративного права є одним із найважливіших питань в адміністративно-правовій науці, адже йдеться про коло осіб, які мають права та виконують обов'язки передбачені нормами адміністративного права.

Досить вагомий внесок в дослідженні означеного питання зробили такі науковці як В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, К. К. Афанасьєв, Н. О. Армаш, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, В. М. Гаращук, В. М. Горшенев, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, І. С. Гриценко та інші.

По-перше, для того щоб визначити, хто є суб'єктами адміністративного права, розглянемо такі поняття як «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин».

Поняття «суб'єкта права» є соціально-правовою категорією, яка існує лише в правовій дійсності та якій притаманні різні галузеві особливості.

Так, В. К. Колпаков зазначає, що суб'єктами адміністративного права є учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні (суб'єктивні) обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами. За Д. Бахрахом суб'єктами адміністративного права є учасники управлінських відносин, які адміністративно-правовими нормами наділені правами і обов'язками та здатністю вступати в адміністративні правовідносини.

Суб'єктом адміністративного права є юридична чи фізична особа, яка є носієм прав і обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, та має здатність реалізовувати надані їй права та виконувати покладені на неї обов'язки.

Виходячи з вищезазначених положень, логічно виокремити такі поняття як адміністративна правоздатність (здатність мати права і обов'язки у сфері держаного управління), адміністративна дієздатність (можливість реалізовувати надані права і обов'язки), складовою юридичною дієздатності визначають адміністративну деліктоздатність (здатність суб'єкта нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну відповідальність).

Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» не є тотожними, «суб'єкт права» є ширшим за «суб'єкта правовідносин», бо в деяких випадках носій прав і обов'язків може не бути учасником правовідносин, на відміну від суб'єкта адміністративних правовідносин, який завжди є фактичним учасником правових відносин, беручи в них реальну участь.

В. Авер'янов та В. Колпаков вважають, що суб'єкт адміністративного права визначається саме потенційною здатністю вступати в адміністративні правовідносини.

У теорії адміністративного права відсутня загальна класифікація суб'єктів, що зумовлюється значною кількістю суб'єктів та підходами до їх групування за визначеними критеріями.

В. К. Шкарупа виділяє такі групи суб'єктів як індивідуальні (громадяни, іноземці та особи без громадянства), та колективні,

які в свою чергу вчений поділяє на державні та недержавні організації.

За правовим статусом суб'єкти адміністративного права поділяються на фізичних та юридичних осіб або на громадян та організації, але використання термінів фізична та юридична особа для адміністративного права не є досить вдалим, адже поряд з громадянами та індивідуальними суб'єктами в адміністративно правових відносинах можуть бути й посадові особи.

Н. В. Александров та І. Б. Коліушко розподіляють суб'єкти на такі, які наділені владними повноваженнями та такі, які не наділені ними.

С. В. Ківалова виділяє таких суб'єктів адміністративного права: громадяни України; іноземці, особи без громадянства та біженці; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; підприємства , установи та організації; об'єднання громадян; державна служба та державні службовці.

К. Бельский за аксіологічним критерієм розподіляє суб'єктів на первинні (індивіди, органи виконавчої клади) та похідні (інші суб'єкти адміністративного права — підприємства, установи, організації, громадські об'єднання).

С. Стеценков залежності від кількісного показника у поєднанні з мірою належності до держави, виділяє: індивідуальні суб'єкти адміністративного права (громадяни України, іноземці, особи без громадянства); державні органи та організації (Президент України, органи виконавчої влади, інші державні органи та організації); недержавні органи та організації (громадські об'єднання, органи місцевого самоврядування, релігійні організації, інші недержавні органи так організації).

Таким чином, поняття суб'єктів адміністративного права має свої властивості та може класифікуватися за різними ознаками. У науці адміністративного права переважаючою є точка зору, відповідно до якої суб'єкт адміністративного права може і не бути суб'єктом адміністративних відносин, тобто їх фактичним учасником. Суб'єкт адміністративного права є претендентом на участь в адміністративних правовідносинах, для цього особа повинна бути по-

тенційно здатним носієм суб'єктивних прав і обов'язків, тобто носієм адміністративної правосуб'єктності.

Наявність значної кількості різноманітних підходів до класифікації суб'єктів адміністративного права свідчить про об'єктивні труднощі щодо об'єднання в групи великої кількості осіб, органів та організацій. Проте, на основі дослідження різних класифікацій можна дійти висновку, що зазначених критеріїв недостатньо для розмежування суб'єктів адміністративного права, класифікація суб'єктів адміністративного права можлива лише на основі застосування у сукупності декількох критеріїв для їх поділу.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Дейнека Поліна Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 33 група

ІНСТИТУТ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЗАГАЛЬНИМИ ЗАСАДАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК) містить у собі низку нововведень, одним з яких є інститут негласних слідчих (розшукових) дій.

Як зазначається у Керівництві по справедливому судочинству, виданні, здійсненому за підтримки Міжнародної амністії, кожний кримінальний процес є перевіркою поваги держави до інтересів людини. Жодне порушення законності, прав та свобод особи не може бути виправдане як необхідність боротьби зі злочинністю.

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі — НС(Р)Д) проводяться негласно, а це означає неочевидність проведення цих дій від осіб, які

не беруть у них участі, у тому числі й від співробітників правоохоронних органів, навіть якщо вони мають відповідний допуск, але насамперед — від осіб відносно яких вони проводяться. У більшості випадків такі особи позбавленні можливості оперативно реагувати на порушення закону з боку органів досудового розслідування шляхом оскарження їх дій та рішень, забезпечувати свої права та поновлення останніх у разі їх незаконного порушення. Отже, в цьому разі принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК) реалізується не повною мірою.

Повідомлення особи, щодо якої провадилася негласна слідча (розшукова) дія, про факт і результати проведення останньої щодо неї, обґрунтоване вимогами, що сформовані практикою Європейського суду з прав людини. При цьому визначення моменту такого повідомлення становить у теорії, й ще більше — на практиці, серйозну проблему. Так, у резолютивній частині рішення у справі «Класс та інші проти Німеччини» зазначається, що «повідомлення кожної особи одразу після припинення за нею таємного стеження про такий захід може становити суттєву перешкоду реалізації довготривалої мети, для якої із самого початку і встановлювалися стеження». Проте суд погодився з позицією Федерального конституційного суду Німеччини, що відповідна особа має бути сповіщена одразу з появою такої можливості, але без ризику для забезпечення мети такого втручання. Саме з моменту повідомлення особи, щодо якої проводились такого роду дії, реалізується її право на захист (наприклад, вона має право ознайомитися з ходом та результатами проведення НС(Р)Д). У КПК цьому питанню присвячено ст. 253, у якій закріплено обов'язок слідчого, прокурора повідомити осіб, щодо яких проводилися НС(Р)Д. Отже, в питанні співвідношення забезпечення права на захист та дотримання інтересів правосуддя необхідно додержуватися розумного балансу з тим, щоб право на захист було реалізовано найбільш повно й ефективно в ході провадження НС(Р)Д.

Також, відповідно до ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права «ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь

та репутацію». Якщо втручання в права відбувається відповідно до закону, особи повинні мати можливість, маючи у своєму розпорядженні знання застосовної правової норми, передбачати, з огляду на поведінку суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, чи будуть порушені їх права та законні інтереси.

Отже, норми КПК у частині застосування та проведення негласних слідчих (розшукових) дій не забезпечують повну відповідність основним засадам кримінального провадження, а отже, вказана проблема потребує подальшого дослідження та вирішення.

Наукові керівники: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. А. Тітко, асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. А. Панасюк.

Долга Юлія Іванівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 24 група

УСТАНОВИ МЗС ЗА КОРДОНОМ ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНИ)

В умовах реформ, пов'язаних з євроінтеграційним курсом, обраним Україною, а також постійним розширенням міжнародного співробітництва України з провідними державами світу та ролі, яку поступово починає відігравати наша держава на арені міжнародних відносин, постає необхідність детального дослідження механізму управління закордонними справами з метою його подальшої модернізації та вдосконалення. Крім цього, Україна є повноправним членом багатьох міжнародних організацій та має дипломатичні представництва в більшості країн світу, що є важливим фактором, який вимагає постійного покращення системи управління закор-

донними справами в умовах глобальних політичних і економічних процесів. Управління закордонними справами є напрямком загального адміністративно-політичного управління та характеризується специфічним об'єктом, складністю управління зовнішньополітичною діяльністю.

Проблеми механізму державного управління системою закордонних справ у своїх наукових працях досліджувала низка вітчизняних і зарубіжних науковців-адміністративістів, в тому числі: О. С. Бахов, Т. І. Биркович, С. М. Войцеховська, Н. М. Єсипчук, В. О. Захаренко, В. А. Зорін, Ю. М. Козлов, О. Є. Луньов, С. А. Федчишин, Л. Д. Чекаленко, Х. П. Ярмакі.

Радянський адміністративіст В. Л. Кобалевський виділяв два різновиди державного управління: «внутрішнє» і «зовнішнє». Під «зовнішнім» розумів зовнішньополітичну діяльність держави. Вчений наголошував, що відмежування внутрішнього управління від державної діяльності в області міжнародних відносин не викликає сумнівів, а внутрішнє управління протиставляється управлінню зовнішньому, і відповідно право внутрішнього управління — праву міжнародному.

Державне управління закордонними справами забезпечують Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство закордонних справ України (МЗС). Система МЗС України є складним утворення, основними елементами якого науковці виділяють центральний апарат МЗС України, дипломатичні представництва та консульські органи України за кордоном, представництва України при міжнародних організаціях, представництва МЗС на території України, а також організації та установи, що належать до його управління.

На думку С. А. Федчишина, який відносить до органів державного управління спеціальної компетенції дипломатичні представництва, консульські установи та представництва України при міжнародних організаціях, ці органи мають дотримуватися у своїй діяльності як законодавства України, так і норм країни перебування.

Значну роль у зовнішньополітичному управлінні відіграє організація діяльності дипломатичних представництв України за кордоном. Саме за допомогою них забезпечується реалізація зовнішньо-

політичного курсу України через підготовку та здійснення контактів з органами влади іноземних держав, виконання поточних рішень МЗС України, підтримку взаємодії з іншими суб'єктами державного управління закордонними справами у державі перебування, захист прав громадян України у державі перебування тощо.

Відповідно до Положення про дипломатичне представництво України за кордоном від 22 жовтня 1992 р. «дипломатичне представництво України є постійно діючою установою України за кордоном, що покликана підтримувати офіційні міждержавні відносини, здійснювати представництво України, захищати інтереси України, права та інтереси її громадян і юридичних осіб.

Керівництво дипломатичним представництвом здійснює Міністерство закордонних справ України, діяльність дипломатичного представництва базується на положеннях Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року, двосторонніх та інших багатосторонніх міжнародних договорів України, законодавства України та держави перебування».

Під час здійснення управління закордонними справами деякі управлінські дії та рішення потрібно заздалегідь узгоджувати з урядом чи іншими уповноваженими органами інших держав. Наприклад, у ст. 4 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. зазначено, що для того, щоб певна особа була призначена главою дипломатичного представництва, держава, що акредитує, повинна направити приймаючій державі, запит про її згоду на призначення цієї особи на дану посаду. Позитивна відповідь приймаючої держави на запит означає надання агремана на прийняття особи, що зазначена в запиті, на посаду глави дипломатичного представництва.

В теорії управління закордонними справами дипломатичні представництва за рівнем розвитку дипломатичних відносин між країнами поділяють на посольства, місії та інші дипломатичні представництва. Посольства є представництвами найвищого дипломатичного класу. З точки зору адміністративного права посольства і місії відрізняються певними організаційно-правовими особливостями. Варто зазначити, що відмінність між посольствами і місіями в дипломатії поступово зникає.

Таким чином, дипломатичне представництво є одним з найбільш важливих органів МЗС України, який бере безпосередню участь в управлінні закордонними справами та врегульовує суспільні відносин не лише національного, а й міжнародного рівнів. Також дипломатичне представництво як суб'єкт управління закордонними справами відіграє вагому роль у реалізації зовнішньої політики держави та забезпеченні національних інтересів України на міжнародній арені.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Зоря Анна Іванівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 41 група

КРИМІНАЛІСТИЧНА ОДОРОЛОГІЯ

Останнім часом в Україні та в інших країнах світу (Англія, Данія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Польща, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Естонія та ін.) помітно зросла зацікавленість слідчих, суддів та інших процесуальних суб'єктів інформацією, яку отримують за допомогою лабораторного дослідження слідів і зразків запаху людини на основі біоаналізатора запаху — нюху спеціально підготовленого експертного собаки-детектора. В багатьох з названих країн діють одорологічні лабораторії і призначається комісійна одорологічна експертиза, висновок якої використовується в якості форми представлення доказів в антикримінальних справах.

Метою моєї роботи є визначення поняття одорології та етапів її зародження і становлення, поняття запаху, його фізіологічних та криміналістичних властивостей, джерела індивідуального запаху людини, придатних та непридатних зразків для одорологічної експертизи, а також порядок збирання ймовірних носіїв слідів запаху людини.

Етапом зародження і становлення одорології як часткового криміналістичного вчення є 1896 р., коли з ініціативи Ганса Гроса в м. Гільдесгеймі з'явилося 12 собак, навчених нести поліцейську службу. А вже в 1965 р. В. В. Безруков, А. І. Вінберг, М. Г. Майоров і Р. М. Тодоров оголосили про винахід одорологічного методу використання за допомогою приладу для відбору запахів (ПВЗ) у вигляді ветеринарного шприца зі слідів ніг чи інших слідів людини разом з повітрям і наступним проведенням одорологічної виборки за допомогою службово-пошукової собаки спочатку безпосередньо людей, а пізніше їх речей, у числі інших завідомо непричетних осіб чи їх речей. У 1973–1974 рр. починаються з'являтися перші навчально-практичні посібники з проблем криміналістичної одорології М. М. Тарнаєва і В. І. Шиканова. Підсумком сучасного стану розвитку одорологічних проблем стали Перша міжнародна одорологічна науково-практична конференція, яка мала місце у 2000 р. за участю представників багатьох країн світу, і де українській і польській делегаціям було доручено очолити групу з розробки єдиної міжнародної методики комісійної одорологічної експертизи та інших пов'язаних з цим проблем.

Під криміналістичною одорологією розуміється вчення, яке на основі пізнання сутності, послідовності та інших закономірностей роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших речових джерел антикримінальних відомостей, основаній на лабораторному чи позалабораторному дослідженні цих об'єктів за допомогою нюху собаки-детектора або іншого біоаналізатора, розробляє складові частини гласної методики ведення цієї боротьби на всіх її стадіях.

Запах становить особливий вид газоподібних речовин (ультраоб'єктів, точніше — ультрасубстанцій), які в антикримінально-процесуальному аспекті іменуються ультраречовими доказами. Тому сліди запаху як різновид газоподібних речовин володіють усіма фізичними властивостями останніх, такими як: летючість, розчинність, адсорбція, розбавлення, дифузія тощо.

До криміналістичних властивостей слідів і зразків запаху належать такі:

1) безперервність механізму утворення слідів;
2) рухливість структури слідів запаху;
3) розсіювання слідів запаху людини;

4) подільність слідів і зразків запаху людини;
5) збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці;
6) індивідуальність;
7) відносна стійкість та незмінність слідів запаху людини.

Найбільш придатними для встановлення джерела індивідуального запаху людини є первинні запахоносії, що знаходилися в постійному або тривалому контакті з її тілом, зокрема:

1) плями крові, засалене волосся, яке зберігає сліди індивідуального запаху людини десятки років.
2) особисті речі, предмети особистого побуту.
3) потожирові сліди шкірного покриву, а також взуття людини. Менш надійні в одорологічному дослідженні сліди запаху, що утворилися при короткочасному (декілька хвилин) контакті людини з предметами, що не належать їй (знаряддя злочину, ручка дверей, кнопка дзвінка і т. п.), які втримують сліди індивідуального запаху людини залежно від умов утворення цих слідів, матеріалу їх носія і особливостей впливу на носія чинників зовнішнього середовища від кількох годин до кількох днів.

Непридатні як об'єкти одорологічної експертизи:

1) сліди запаху, утворені одиночним дотиком людини;
2) біологічні носії запаху, в тому числі мікросубстанції та інші фрагменти тіла і організму людини, її потожирові виділення, кров та інші виділення, які мають ознаки гниття або плісняви;
3) аналогічні запахоносії, які зібрані з трупів з вираженими ознаками розкладання;
4) запахоносії, які зазнали високого термічного впливу (пожежа, спалення). Висока температура повітря, вітер, суха погода, щільний поверхневий шар запахоносія істотно знижують терміни збереження слідів індивідуального запаху людини, їх «робочу» концентрацію.

Збирання ймовірних носіїв слідів запаху людини здійснюється слідчим самостійно або за допомогою фахівця-одоролога експертного підрозділу органів внутрішніх справ. За наявності можливості замість фахівця-одоролога до участі в слідчій дії зі збирання ймовір-

них носіїв слідів запаху людини може залучатися експерт-одоролог одорологічної лабораторії. Невеликі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини за можливістю вилучають повністю і відразу ж направляють в одорологічну лабораторію для збирання слідів індивідуального запаху людини на уніфікований запахоносій і подальшого їх дослідження. При цьому:

1) вологі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини просушують при кімнатній температурі у тіні без застосування нагрівальних приладів. Після цього невеликі носії, наприклад, лицьову маску, рукавичку, носову хустку, мотузку-зашморг і т. п., упаковують окремо спочатку у 2–3 шари побутової алюмінієвої фольги закочуванням носія в рулон, із загинанням усередину і обтисканням пальцями рук кінців цього рулону з метою більш надійної його герметизації, а потім — у поштові паперові конверти. Більш великі ймовірні запахоносії упаковують безпосередньо в декілька шарів щільного поштового обгорткового паперу.
2) сухі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини залежно від їх розмірів упаковують невідкладно аналогічним чином.
3) волосся і сухі сліди крові людини упаковуються безпосередньо в поштові паперові конверти, для чого іноді вистачає 3–4 засалених волосин, вирізу або зішкрябаної сухої крові діаметром 40–50 мм. За наявності на місці діяння калюж або досить великих плям рідкої крові зразки останньої більш доцільно зібрати на уніфіковані носії у вигляді оверлоченої по контуру фланельової тканини розміром 50 × 50 мм, причому не з центру або середини калюжі (плями), а з її периферії. Після цього зразки крові підлягають просушуванню при кімнатній температурі в тіні і наступній упаковці безпосередньо в паперовий поштовий конверт. Рекомендується заздалегідь зробити належну масштабну фотозйомку чи відеозапис слідів.

Таким чином, під криміналістичною одорологією слід розуміти галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності утворення запахових слідів та розробляє на їх основі технічні засоби, прийоми та способи збирання, зберігання, дослідження та використання запа-

хової інформації що має істотне значення для кримінального провадження, а саме якомога швидшого розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Застосування одорології в слідчій і розшуковій діяльності відкриває широкі перспективи її розвитку. Значення запахових слідів важко переоцінити, оскільки запах людини є індивідуальним, легко проникає в одежу взуття, інші речі та довго утримується. З метою забезпечення придатності доказу для проведення одорологічної експертизи, дуже важливо правильно пакувати та зберігати запахоносії. На сьогодні доктриною розроблено велику кількість методик та етапізацій роботи зі слідами і зразками запаху людини, що має важливе наукове і прикладне значення у підвищенні ефективності, раціональності та якісності процедури поводження із одорологічними об'єктами, з метою якомога швидшого розкриття злочинів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

Ільюшонок Олена Юріївна
Національна академія прокуратури України,
магістрант 2 року навчання

НЕЗАКОННЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ЗЛОЧИН

Україна впевнено просувається шляхом демократизації та встановлення верховенства права, затвердження людини, її здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Для реалізації зазначених принципів 20 листопада 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI, підписаний Президентом України 13 квітня 2012 року (далі — КПК 2012 року).

КПК 2012 року містить чимало нововведень, зокрема найбільш суттєвих змін зазнав інститут досудового розслідування. Як відомо, важливою новелою стала відмова від інституту порушення кримі-

нальної справи, і тепер досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР). ЄРДР, згідно з Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженим Наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012 (далі — Положення), — це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про кримінальні правопорушення. ЄРДР утворено та ведеться відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення: єдиного обліку кримінальних правопорушень та прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі.

Таким чином важливість зазначеної електронної бази даних для досудового розслідування очевидна. Проте, вважаємо, що наразі ЄРДР неповно захищений від незаконного втручання. Зокрема, відповідно до розділу VII вищевказаного Положення, реєстратори відповідають за об'єктивність внесених до ЄРДР відомостей відповідно до вимог чинного законодавства про державну статистику та інформацію. Порушення вимог цього Положення, втрата, пошкодження носіїв інформації з електронним цифровим підписом та незаконне втручання в роботу ЄРДР тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством. Однак, Кримінальний кодекс України (далі — КК України) не містить спеціальної норми щодо кваліфікації незаконного втручання в ЄРДР. Наразі зазначені дії кваліфікуються відповідно до статей розділу XVI КК України як злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне внести зміни до КК України шляхом доповнення розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» статтею «Незаконне втручання в роботу Єдиного реєстру досудових розслідувань». Диспозицію зазначеної статті пропонуємо викласти у такій редакції: «умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудо-

вих розслідувань, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, чи інше втручання в роботу Єдиного реєстру досудових розслідувань, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цього реєстру, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань». Кваліфікованим складом злочину пропонуємо визначити дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб. Питання щодо визначення санкцій у цій статті потребує окремого самостійного вирішення у подальших дослідженнях.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 1 НЮУ імені Ярослава Мудрого Ю. А. Пономаренко.

Капліна Анастасія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України,
3 курс, 1 група

ЩОДО ДЕЯКИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Застосування правоохоронними органами форм та методів роботи, пов'язаних із обмеженням гарантованих Конституцією України та міжнародними нормативно-правовими актами прав людини, завжди виступало предметом гострих наукових дискусій щодо підстав та порядку такого втручання, а також визначення меж його допустимості.

Провідними засадами кримінального провадження в Україні, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК), визнаються верховенство права, законність, рівність перед

законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу і особисту недоторканість, таємниця спілкування, недоторканість житла та іншого володіння особи, невтручання у приватне життя, недоторканість права власності тощо.

Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації при проведенні цих слідчих дій становлять: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», Порядок організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 р. № 939, Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440, Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом від 16.11.2012 р.

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі — НСРД) — це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК (ст. 246 КПК України).

Згідно з положеннями КПК негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування).

Відповідно до п. 1.11.7 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю

особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

За загальним правилом, особа, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ст. 253 КПК України). У разі вилучення речей чи документів прокурор при направленні повідомлення повинен з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. При цьому враховується необхідність забезпечення прав та законних інтересів особи, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню (коли речі чи документи є речовим доказом у кримінальному провадженні, у разі виявлення предметів, заборонених до обігу).

Тобто, КПК передбачено низку гарантій для особи, чиї права вже були порушені внаслідок проведення НСРД. Разом з тим, сама процесуальна діяльність щодо проведення НСРД має здійснюватись у такому порядку, формі й режимі, за яких втручання у гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця, або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності. Будь-які обмеження прав і свобод людини у кримінальному провадженні можуть допускатись у разі гострої необхідності для забезпечення правосуддя, за умови, якщо цього неможливо досягти іншими засобами, при цьому заподіяна шкода буде меншою, ніж відвернута.

При проведенні обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, зрозуміло, обмежуються конституційні права громадян. При цьому з метою забезпечення законності необхідно дотримуватись ряду специфічних вимог, які притаманні саме цій НСРД.

Аналіз норм Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також справ, розглянутих Європейським судом з прав людини (далі — ЄСПЛ), дає підстави стверджувати, що законними можна вважати обмеження права на недоторканність житла, якщо:

1) вони мають правову основу;
2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється;
3) діють тимчасово;
4) під час їх застосування не допускається будь-яка дискримінація;
5) є підконтрольними суду;
6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканних прав і свобод;
7) про їх введення інформується світове співтовариство;
8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод;
9) у законі передбачена можливість їх оскарження.

Обмеження, які передбачені КПК під час здійснення доступу до публічно недоступних місць органам досудового розслідування, забезпечують не лише реалізацію права особи на недоторканість житла та іншого володіння, але й можливість її самостійно визначити територію, порушення меж якої є порушенням її права на усамітнення або конфіденційність спілкування.

Вагомою гарантією законності організації та проведення НСРД та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи зокрема, виступає встановлена кримінальна процесуальна форма. КПК, розвиваючи конституційні положення, вказує, що ніхто не може зазнавати втручання у житло чи інше володіння особи без ухвали слідчого судді. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку. У разі постановлення слідчим суддею ухвали про відмову — нове клопотання може бути подане прокурору, слідчим лише за умови його обґрунтування новими обставинами.

Зазначена вище НСРД переважним чином пов'язана з втручанням у сферу приватного життя особи. Тому в ході її організації та проведення може отримуватись інформація щодо приватного життя окремих осіб. З метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також нерозповсюдження

відомостей щодо їх приватного життя кримінальним процесуальним законом України також встановлено деякі гарантії. Зокрема, це гарантії, спрямовані на нерозповсюдження інформації приватного характеру. Змістом таких гарантій є обов'язок нерозголошення особами, що мали доступ до матеріалів кримінального провадження, відомостей, отриманих за їх результатами.

Визначення конкретного кола суб'єктів, уповноважених на обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи є ще однією гарантією прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Згідно з положеннями КПК України слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії. У випадку виявлення порушень законності при її організації і проведенні, прокурор уповноважений заборонити або припинити подальше проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Однією із невід'ємних гарантій законності провадження НСРД виступають і положення, передбачені ст. 252 КПК України, які надають можливість фіксування НСРД за допомогою технічних та інших засобів. Це може забезпечити як здійснення контролю за їх провадженням з боку уповноважених суб'єктів, так і можливість використання отриманих результатів у доказуванні на стадії судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Застосування технічних засобів під час проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи є вимушеним захисним заходом суспільства і держави в боротьбі зі злочинністю. Межі повноважень суб'єктів, уповноважених на застосування спеціальної техніки, суворо регламентуються законами України. Проведення технічних заходів із застосуванням спеціальної техніки є істотним обмеженням прав і свобод людини, що має винятковий і тимчасовий характер, і на нашу думку, потребує окремої нормативної правової регламентації.

Додатковими гарантіями законності провадження негласних слідчих (розшукових) дій, слід розглядати і наявність відомчого, судового контролю, а також прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва.

З викладеного вище випливає, що КПК передбачає досить широкий спектр процесуальних гарантій прав і законних інтересів особи при проведенні обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. І на даному етапі не виникає проблем, щодо оскарження певних неправомірних дій з боку правоохоронних органів, які можуть здійснювати НСРД.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ імені Ярослава Мудрого С. О. Гриненко.

Касумова Альбіна Олексіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ

У системі права будь-якої держави адміністративно-правові норми посідають особливе місце. Це обумовлюється колом тих суспільних відносин, які підлягають упорядкуванню, охороні та розвитку у відповідності з об'єктивними потребами. Як відомо, майже одностайно визнається, що предметом регулювання адміністративного права є суспільні відносини в сфері державного управління.

Адміністративно-правові норми виступають необхідним і досить важливим організаційно-правовим інструментом держави, оскільки вони забезпечують чіткий, об'єктивно правильний та ефективний процес управління, впорядкованість усіх його ланок, подальше вдосконалення виконавчої діяльності. Зокрема, за допомогою норм адміністративного права визначаються межі належної поведінки державних органів, їх посадових осіб, фізичних осіб, недержавних господарських і соціально-культурних об'єднань, підприємств, установ та громадських організацій (об єднань) різних рівнів та фізичних осіб, їх відповідні повноваження, а також гарантії реалізації прав та дотримання обов'язків.

Розгляд проблем теорії та практики нормотворення взагалі, та в адміністративному праві зокрема, тією або іншою мірою був предметом уваги теоретиків права, державознавців, а також представників інших галузей правової науки за радянських часів.

Особливо слід підкреслити внесок у розробку цієї проблеми представниками сучасного українського права: Шаповала В., Підопригори О., Коваля Л., Харитонова Є., Крупчан О., Тищенко М., Стефанюка В. та ін., які значною мірою сприяли розвитку законодавства в сфері адміністративного нормотворення. Разом з тим норми адміністративного права ще не стали предметом широкого дослідження. Слід зазначити, що остання наукова праця по вказаній темі була опублікована в Москві у 1978 році (Коренєв А. П. «Нормы административного права и их применение»). Окремі аспекти теорії і практики нормотворення розглядались раніш науковцями в контексті радянського законодавства і на сьогодні значною мірою втратили свою актуальність.

Норма адміністративного права, як і норма будь-якої іншої галузі права, являє собою правило загального характеру, визначену міру (масштаб) належного чи можливого поводження, установлену державою й охоронювану спеціальними державними засобами.

Норми адміністративного права, так само як і норми інших галузей права, виконують функцію регулятора суспільних відносин. Вони відрізняються від норм інших галузей права тим, що предметом їхнього регулювання є суспільні відносини, що складаються в сфері управлінської, виконавчої діяльності держави.

Таким чином, адміністративно-правова норма — це обов'язкове правило поведінки, яке встановлене і охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері державного управління.

Отже, застосування адміністративно-правових норм є основною формою діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, уповноважених на виконання функцій публічного управління, оскільки результатом такої діяльності є прийняття цими органами індивідуальних юридично-владних рішень, тобто здійснення безпосереднього керуючого впливу на розвиток конкретних правових відносин.

З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок, що:

— адміністративно-правові норми визначають границі належного і можливого поводження в сфері дії органів державної виконавчої влади і служать інтересам встановлення і підтримки міцного режиму законності і державної дисципліни в суспільних відносинах, що виникають у процесі функціонування цих органів;
— адміністративно-правові норми на відміну від норм багатьох інших галузей права, досить часто встановлюються в процесі безпосередньої реалізації функцій органів державної виконавчої влади самими ж цими органами;
— адміністративно-правові норми в багатьох випадках використовуються як засіб регулювання суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей права (зокрема, фінансових, трудових, земельних і інших) і забезпечують адміністративно-правовий захист цих відносин (за допомогою застосування адміністративного примусу й інституту адміністративної відповідальності).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Каштальян Марія Тарасівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 33 група

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Україна прагне до запровадження європейських стандартів судочинства, і одним із прогресивним нововведень є запровадження інституту домашнього арешту як одного із видів запобіжних заходів. Але оскільки цей інститут є новим для вітчизняного кримінального

процесу, то під час його практичної реалізації виникають певні проблеми, що й зумовлює актуальність дослідження вказаної теми.

Відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Із положення ст. 181 КПК випливає, що підозрюваний, обвинувачений в разі обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зобов'язаний цілодобово або у визначений в ухвалі слідчого судді певний період часу бути ізольованим у своєму житлі. Проте ця норма не передбачає, яким чином діяти підозрюваному, обвинуваченому у разі його раптової хвороби, а також які рішення повинен прийняти слідчий та працівник органу внутрішніх справ щодо нього у цьому разі, що є досить негативним з точки зору практичної реалізації даного заходу.

Також, застосування такого запобіжного заходу передбачає використання електронних засобів контролю, що, з одного боку, може становити загрозу зняття такого засобу й втечі особи та/або вчинення нових протиправних діянь, та з іншого, це є можливістю цілодобового здійснення контролю працівником органу внутрішніх справ за особами, щодо яких застосовано цей запобіжний захід. Це дає можливість миттєво реагувати в разі порушення підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених на нього у зв'язку з обранням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

При застосуванні домашнього арешту, хоча і обмежуються певні права, але це дає можливість особі уникнути негативного впливу кримінального середовища, як під час тримання під вартою, оскільки особа фактично перебуває за місцем свого проживання, а не в слідчому ізоляторі. Це, вважаємо, є досить позитивною тенденцією на шляху до гуманізації системи кримінальної юстиції в Україні.

Соціальний характер домашнього арешту визначає ще одну його перевагу: реалізується можливість проживати зі своєю родиною, що може позитивно впливати на свідомість особи.

Отже, застосування домашнього арешту як запобіжного заходу у кримінальному провадженні має як позитивні, так і негативні сто-

рони. Домашній арешт є більш гуманним, аніж тримання під вартою. Але існують прогалини в законодавчому регулюванні застосування такого заходу, тому вважаємо за необхідне внести до кримінального процесуального законодавства відповідні зміни та доповнення, які б усунули вищевказані проблеми.

Наукові керівники: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. А. Тітко, асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. А. Панасюк.

Клименко Станіслав Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Інститут підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України,
3 курс, 1 група

ЗАБОРОНА ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК), що вступив в законну силу 19 листопада 2012 року, повністю змінив парадигму вітчизняного кримінального судочинства. Новацією є запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД) як додаткового засобу збирання доказів стороною обвинувачення. Тому постає питання щодо необхідності дослідження належних гарантій, спрямованих на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження при проведенні НСРД.

КПК передбачає цілу низку вимог, дотримання яких є гарантією захисту конституційних прав людини під час проведення НСРД. Загальними серед них є вимоги щодо наявності дозволу слідчого судді на проведення більшості НСРД, необхідність повідомлення осіб, чиї права були обмежені під час проведення НСРД, про факт їх проведення та ін.

Водночас однією з гарантій, спрямованих на забезпечення прав учасників кримінального провадження, саме під час проведення контролю за вчиненням злочину, є заборона провокації.

Окремі питання, пов'язані із дослідженням процесуального порядку здійснення контролю за вчиненням злочину, досліджувалися такими науковцями, як: О. М. Бандурка, Я. В. Давидов, О. М. Джужа, В. П. Меживой, В. Б. Рушайло, І. В. Сервецькиий, З. Р. Сулейманова та ін.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється тим, що, як свідчить вивчення матеріалів окремих кримінальних проваджень, при проведенні контрольованої та оперативної закупки (як форм контролю за вчиненням злочину) непоодинокими є випадки допущення такої провокації. При цьому суди не визнають докази, отримані в наслідок такої провокації, недопустимими.

Відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

У контексті ст. 271 КПК під провокацією злочину слід розуміти такі дії як:

1) вмовляння по телефону агентом чи оперуповноваженим продати наркотичні засоби;
2) проведення оперативної або контрольованої закупки тільки на підставі рапорту без наявності інших доказів причетності особи до злочину;
3) підкидання особі грошей оперуповноваженими працівниками, чим самим доводиться суб'єктивна сторону злочину в суді (умисел на збут);
4) підкидання особі самих наркотичних засобів таємними агентами чи оперуповноваженими працівниками;
5) організація підставної зустрічі підозрюваного з агентом, який вже має наркотичні засоби та переписані купюри, що будуть слугувати доказами в кримінальному провадженні.

Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) неодноразово розглядав справи, що стосуються провокації злочину *(entrapment або police incitement)*. В українській практиці провокація може бути допущена при проведенні оперативної закупки, контрольованої (оперативної) поставки, спеціального слідчого експеримента або імітації вчинення злочину, тобто при проведенні будь-якої з форм контролю за вчиненням злочину. З точки зору ЄСПЛ, можливість використання матеріалів, отриманих внаслідок провокації, розглядається у контексті дотримання загального принципу справедливого судового розгляду, який закріплений в статті 6 §1 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі — Конвенція).

За змістом окремих рішень ЄСПЛ під провокацією (іноді також іменованою підбурюванням) розуміється діяльність поліцейського, коли він не обмежується (відносно) пасивними методами розслідування злочину, але здійснює таку дію на суб'єкта (розслідування), яка підштовхує останнього до здійснення правопорушення, яке інакше не було б здійснено, і це (підбурювання) має мету зібрати докази (проти цього суб'єкта) і почати його кримінальне переслідування.

Так, наприклад, у справі *«Тейксієра де Кастро проти Португалії»* від 9 липня 1998 р., яка стосувалась засудження заявника за торгівлю наркотиками, ЄСПЛ відмітив, що використання агентів під прикриттям повинно бути обмежено, а також повинні бути надані гарантії навіть у справах, що стосуються боротьби із обігом наркотиків. Констатуючи порушення Португалією ст. 6 §1 Конвенції, ЄСПЛ підкреслив відсутність підстав для висновку, що без втручання агентів злочин було б скоєно. Таке втручання та його використання у сумнівному кримінальному провадженні означало з самого початку, що заявника було остаточно позбавлено права на справедливий судовий розгляд. Відповідно, мало місце порушення ст. 6 §1 Конвенції.

Рішенням ЄСПЛ у справі *«Корнєв і Карпенко проти України»* від 21 жовтня 2010 року констатовано порушення п. 3 ст. 5 та п. 3 ст. 6 Конвенції. ЄСПЛ визнав порушення вимог п. 3 ст. 6 Конвенції внаслідок того, що національні суди відмовили Корнєву у допиті свідка Щербак В., що була єдиною особою, яка могла підтвердити, що саме від нього отримала наркотичні засоби, які у подальшому були вилучені працівниками міліції, *а також заперечити факт провокації злочину*,

що в свою чергу привело до істотного порушення права на захист. Згідно з матеріалами справи Корнєва затримали працівники міліції та примусили покласти собі до кишені 20 гривень, а також оговорити себе та визнати вину у вчиненні інкримінованого злочину. З метою перевірки таких показань Корнєвим заявлялося клопотання про виклик у судове засідання свідків Мазної Н. та Щербак В. У задоволенні цього клопотання судом було відмовлено. У подальшому показання свідка Щербак В. були оголошені в судовому засіданні та покладені судом в основу обвинувального вироку щодо Корнєва.

ЄСПЛ зазначив, що показання свідка Щербак В. були вагомими для вирішення справи, оскільки вона була єдиною особою, яка безпосередньо брала участь у купівлі наркотиків у заявника і могла засвідчити відсутність факту провокації.

Проте слід зазначити, що не будь-які активні дії працівників правоохоронних органів повинні бути кваліфікованими як провокація. ЄСПЛ сформульовано декілька ознак, за якими можна відрізнити провокацію від звичайних (і допустимих дій з точки зору Конвенції) при проведенні контролю за вчиненням злочину. Визначальним при цьому є те, що злочин планувався або почав здійснюватися до того, як до нього підключилися поліцейські агенти. За наявності таких обставин дії уповноважених осіб не можуть визнаватися провокацією. При цьому результати НСРД можуть бути покладені в основу вироку, тільки якщо вони свідчать про те, що намір на здійснення злочинного діяння сформувався незалежно від діяльності співробітників оперативних підрозділів (слідчих підрозділів), а також коли особи здійснили усі підготовчі дії для здійснення такого злочинного діяння.

У контексті питання, що розглядається, також варто зупинитися на аналізі останніх тенденції, пов'язаних із можливістю виконання рішень ЄСПЛ, якими констатовано факт провокації. Порівняно нещодавно ЄСПЛ започаткував практику розгляду справ про провокацію злочину за спрощеною процедурою. Ця процедура передбачає укладення мирової угоди про визнання факту провокації з боку органів національної влади. Наслідком затвердження такої угоди є винесення постанови (Judgment). Якщо ж заявник відмовляється укласти таку угоду, то відповідно в цьому випадку провадження за скаргою припиняється, що оформлюється Рішенням (Decision), а не Постановою (Judgment) ЄСПЛ.

Відповідно до положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення, а не постанову Європейського суду з прав людини у справах проти України. Таким чином, заявникам, які хочуть досягти перегляду судових актів у їх кримінальному провадженні, з метою застосування положень цього закону доцільніше відмовлятися від укладання мирової угоди з владою.

Отже, із вище викладеного випливає, що заборона провокації є дієвою гарантією, спрямованою на забезпечення прав учасників під час проведення контролю за вчинення злочину. Факт провокації розглядається ЄСПЛ як грубе порушення вимог КПК, що тягне за собою порушення права на справедливий судовий розгляд. Враховуючи, що правові позиції ЄСПЛ мають суттєве значення, а Рішення ЄСПЛ, ухвалені щодо України, підлягають обов'язковому виконанню, вважаємо, що під час планування і підготовки заходів із контролю за вчиненням злочину має бути вжито всіх заходів, спрямованих на недопущення провокації. Разом з тим, механізм виконання рішень ЄСПЛ у цій категорії справ потребує подальшого удосконалення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ імені Ярослава Мудрого С. О. Гриненко.

Копко Ірина Григорівна
НЮУ імені Ярослава мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 42 група

ВИСОКІ МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах сьогодення питання моральних якостей прокурора щодо здійснення своєї діяльності має важливе значення. Оскільки високі моральні якості та зразкова поведінка є обов'язковими умо-

вами належного виконання прокурорської діяльності (п. 10 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р). Відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи на Всеукраїнській конференції працівників прокуратури 28.11.2012 р. було прийнято та затверджено відповідним наказом Генерального прокурора України Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

Кодекс має на меті визначення основних стандартів поведінки прокурорів та норм, які могли б стимулювати працівників прокуратури дотримуватися їх, підвищуючи тим самим авторитет органів прокуратури та довіри до них з боку громадян. Положення Кодексу визначають основні моральні вимоги до прокурора, а саме необхідність ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності та поваги загальнолюдських принципів моралі. Відповідно до статті 10 цього Кодексу працівник прокуратури повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

Важливість розуміння високих моральних якостей прокурора випливає із нормативних положень, що встановлюють такі якості однією з вимог до осіб, що призначаються на посади прокурорів та слідчих.

Прокурор, за висловом славнозвісного юриста А. Ф. Коні, — це «промовляючий суддя». У такому контексті він постає як викривач суспільних пороків, антигромадських проявів, злочинності, свавілля. Але тут йдеться і про значення ораторських здібностей, культуру володіння письмовою мовою для передачі широкому загалу у яскравій, переконливій і зрозумілій формі власних думок та почуттів.

Продовжуючи вказану думку, зазначимо, що прокурор має глибоко розуміти соціальну значущість своєї ролі, міру відповідальності перед суспільством і державою за забезпечення правової захищеності громадян, розумно й гуманно використовувати надані права відповідно до принципів справедливості, постійно вдосконалювати професійну майстерність, знання права, підвищувати загальну культуру, творчо опановувати вітчизняний і зарубіжний досвід.

На думку Калганової О. А. та Гапоненко Л. В., особливістю юридичної професії є те, що саме внутрішні переконання та власні моральні принципи формують ставлення юриста до своєї справи, що надалі, має відповідні правові наслідки. Тому високий рівень їх мо-

ральної та професійної культури в цілому є необхідним фактором якісного виконання поставлених завдань.

Варто зауважити, що на сьогодні існує низка несприятливих чинників, що впливають на престиж роботи прокурорського працівника, їх професійну діяльність та результативність, зокрема й неприйнятний рівень професійної підготовки та низький рівень необхідних ділових та моральних якостей або ж, взагалі їх відсутність.

На думку О. Литвака та П. Шумського першочергово, прокурор як юрист та професіонал, повинен мати такі основні якості, що характеризуватимуть його як особистість:

1) намагання встановити істину, справедливість, гуманізм, чесність та неупередженість у будь-яких справах, з якими стикається юрист у своїй щоденній діяльності;
2) високий інтелектуальний рівень, особливо розвинутою має бути мова юриста, вміння швидко узагальнювати отриману інформацію;
3) уважність та спостережливість, уміння виділяти головне серед низки фактів та явищ;

Отже, до найважливіших морально-етичних якостей прокурорського працівника варто віднести високий рівень самодисципліни, повагу до людської особистості, порядність, совісність, відповідальність, культуру поведінки, самоповагу. В свою чергу, важливого значення набувають його особисті якості, якими мають бути: аналітичні здібності, цілеспрямованість, самоконтроль, неупередженість, оперативність, критичність, працьовитість, наполегливість, прагнення до професійного самовдосконалення.

Професіоналізм та набуття відповідних моральних та етичних вимог працівника органів прокуратури України, на думку Сєрєбряк С. В., формується ще у період отримання спеціальності та розвивається в процесі проходження ним служби. Однак зараз, відповідна категорія характеризується функцією отримання прокурором практичного досвіду і доцільно було б доповнити такий перелік перевіркою його професійного рівня, ділових та моральних якостей.

Дійсно, в умовах сучасної української дійсності, коли надбанням спільноти стають факти непрофесійної поведінки серед представників різних державних органів та установ (у тому числі, прокурорів),

необхідно використовувати всі можливі заходи для підвищення авторитету всієї системи органів державної влади України, зокрема і системи органів прокуратури.

Таким чином, ґрунтуючись на вище сказаному, можна сказати, що моральні якості є особистісною характеристикою та невід'ємною складовою представника юридичної професії. Прокурор — не просто юрист, а еліта юриспруденції, тому його морально етичні принципи повинні бути на високому рівні, як під час виконання службових обов'язків, так і в позаслужбовий час.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Д. Новак.

Костюк Оксана Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група

ДО ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Допит є однією з форм отримання доказової інформації через фіксацію показань, процесуальний засіб формування і перевірки доказів. У результаті допиту здобувається і перевіряється значна частина відомостей про злочин, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він вчинявся. На законодавчому рівні поняття допиту як слідчої (розшукової) дії не наведено, а також не сформульовано мети його проведення, як наприклад, огляду чи обшуку.

Допит є найбільш поширеним способом одержання доказів. Його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини. Загальні засади проведення цієї слідчої дії врегульовані ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України. Залежно від джерела походження інформації розрізняють такі його види: допит експертів, свідків, потерпілих, підозрюваних і обвинувачених. Специфіка допиту полягає в тому,

що в інформації про обставини справи, яку одержують від конкретної особи, відображаються її суб'єктивні властивості, що впливає на об'єктивність та повноту показань, а це вимагає застосування в ході допиту комплексу відповідних тактичних засобів.

З поміж видів допиту, незалежно від процесуального статусу, проте, зважаючи на віковий критерій, особливе місце належить допиту неповнолітніх. Особливості цього різновиду допиту обумовлені не тільки специфікою поведінки, а й своєрідним процесуальним порядком проведення в плані забезпечення гарантій об'єктивності — участю педагога, психолога, законних представників, а за необхідності й лікаря. Допит підлітка потребує глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу дію, тактовності і стриманості, культури спілкування.

Підготовка і проведення допиту неповнолітніх зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його показань. Вікові особливості — це сукупність взаємопов'язаних типових для даного віку процесів, станів і властивостей, що виявляються у поведінці та вказують на загальну спрямованість розвитку особи. При розгляді психологічних особливостей неповнолітніх окремих вікових груп необхідно враховувати не тільки хронологічний вік, а й загальні якості культури і товариства, до якого вони належать, соціально-економічний стан, стать, індивідуально-типологічні якості.

У допиті неповнолітнього виділяють наступні аспекти:

— процесуальний — суворе дотримання вимог закону щодо підготовки, проведення та фіксації допиту (крім загальних положень, використовуються правила, передбачені ст.ст. 490, 491 КПК);
— психологічний — урахування психо-вікових, гендерних особливостей, соціально-психологічної характеристики, темпераменту допитуваного. Перед проведенням слідчої дії з'ясуванню підлягає розширене коло обставин, тобто ті відомості про особу неповнолітнього, встановлення яких надасть можливість використати конкретні, максимально ефективні тактичні прийоми для налагодження психологічного контакту з даною особою та одержання необхідної інформації;

— етичний — високоморальна, тактовна поведінка слідчого;
— педагогічний (виховний) — допит будується на основі індивідуального підходу, прояві чуйності до особистості неповнолітнього;
— тактичний — використання тактичних прийомів допиту залежно від ситуації, що складається.

Тактика проведення допиту вищезазначеної категорії осіб обумовлюється віковими особливостями її психіки, що впливають на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними обставин події. Відштовхуючись від цього, слідчі при підготовці до допиту, мають враховувати низку факторів, серед яких: макро- і мікросередовище, в якому живе і виховується конкретна неповнолітня особа, загальний рівень її розвитку, що прямо залежить від конкретного життєвого осередка, поведінка, потреби, інтереси, схильності, недостатність життєвого досвіду, особливості логіки мислення тощо. Неповнолітня особа за своїм рівнем розвитку скоріше наближається до дитини, ніж до дорослої особи, оскільки моральний та духовний розвиток цієї категорії осіб ще не завершений.

Відповідно до процесуальних особливостей допиту неповнолітнього, необхідно застосовувати такі тактичні прийоми його проведення:

1. Роз'яснення важливості повідомлення правдивих даних;

2. Демонстрація поінформованості про обставини його життя, потреби, інтереси;

3. Роз'яснення суті та значення пред'явлених чи оголошених матеріалів;

4. Роз'яснення неправильно зайнятої позиції (у випадку відмови давати показання).

Ще однією важливою особливістю допиту неповнолітнього є його тривалість. У ч. 2 ст. 226 КПК України чітко визначено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом — понад дві години на день. Тобто час повинен бути розумним для отримання відомостей, що мають значення для кримінального провадження, оскільки проведення допиту пов'язано із важким психологічним напруженням. Щодо місця проведення допиту, доречно вказати що ефективним буде проведення слідчої (розшукової) дії за місцем проживання неповноліт-

нього чи в школі. Проте, за необхідності, обстановку, подібну до тієї, яка вдома, у школі, можна створити і в іншому місці.

Таким чином, зважаючи на вікові та психологічні особливості неповнолітнього, поєднання процесуальних заходів забезпечення прав та законних інтересів даної категорії осіб та застосування запропонованих прийомів дає можливість досягнути мети проведення слідчої (розшукової) дії, зокрема, допиту — отримання повної і об'єктивної інформації, що має значення для встановлення істини у справі. В свою чергу проведення допиту потребує більш глибоких знань психології людини від слідчого, уміння налагоджувати психологічний контакт із неповнолітньою особою, застосовувати максимально ефективні тактичні прийоми та використовувати професійний досвід для отримання необхідної інформації та можливості її подальшого використання у кримінальному провадженні.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

Кривошея Яна Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 42 група

ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВА НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Під час розслідування вбивств судово-медична експертиза відіграє важливу роль, але під час розслідування вбивств новонароджених дітей вона має особливе значення і посідає ключове місце як засіб доказування наявності складу злочину. Умовою успішного розслідування кримінального провадження за фактом дітовбивства є обов'язкове призначення при її розслідуванні наступних експертиз судово-медичної експертизи трупа дитини. У вітчизняній криміналістичній літературі недостатньо висвітлені питання призначення

судово-медичної експертизи для розслідування вбивства новонародженої дитини, що зумовлює актуальність даного питання.

Дослідженням вказаної проблеми займалися Капиця Т., Каміна Н., Золотов М., Федорова О. та ін.

Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті.

Як зазначає Т. Капиця у стадії попереднього розслідування вбивства матір'ю новонародженої дитини призначення і проведення судово-медичної експертизи здійснюється в 100% випадків. У більшості випадків, матері немовлят невідомі, а самих новонароджених знаходять в так званих «неналежних місцях» — сміттєвих контейнерах, під снігом, в лісі і т. д. Практично в кожному такому випадку не виключається вбивство. Приводами для призначення судово-медичної експертизи трупів плодів і новонароджених можуть бути:

1) виявлення трупа невідомої новонародженої дитини;
2) народження і смерть дитини поза лікувальним закладом (будинки, а вулиці, по дорозі до лікувального закладу);
3) наявність явних ознак насильницької смерті новонародженого або при підозрі на неї;
4) народження і смерть дитини в лікувальному закладі, при наявності скарг родичів на неправильні дії медичного персоналу даного лікувального закладу. Судово-медичний експерт залучається для проведення зовнішнього огляду трупа новонародженого, як і місця його виявлення. Тому видається доцільним проведення судово-медичної експертизи саме тим експертом, який оглядав труп. У будь-якому випадку експерт наділений правом знайомитися з усіма наявними матеріалами кримінального провадження і повинен бути проінформований щодо всіх тих обставин виявлення та огляду трупа, які відомі слідчому. Характер питань, що виносяться слідчим на вирішення експерта, безпосередньо залежить від обставин кримінального провадження. Тим не менш, у справах про вбивство матір'ю новонародженої дитини є ряд загальних питань, які потребують вирішення судово-медичною експертизою.

Всі питання, які ставляться на вирішення експерта, доцільно розділити на такі групи:

1) щодо новонародженості і живонародженості. У цю групу включаються такі питання, як: — чи є дитина, труп якої представлений на дослідження, новонародженою? — Чи було немовля доношеним, на якому місяці вагітності воно народилося? — Народилася дитина живою або мертвою? — Якщо немовля народилося живим, то яка причина його смерті? — Народилося немовля життєздатним, якщо ні, через які причини? — Скільки часу після пологів жила дитина?
2) щодо причин насильницької смерті з'ясовуються наступні питання: — чи немає на трупі ознак, виходячи з яких можливим є визначення характеру зовнішнього впливу (родова травма, удушення, закриття дихальних шляхів сторонніми предметами, та ін.)? — Чи могли механічні пошкодження, які є на тілі дитини, виникнути в процесі проходження її через родові шляхи або при наданні матір'ю допомоги собі під час пологів? — Чи є на шиї трупа странгуляційна борозна; чи могла вона виникнути внаслідок обвиття шиї дитини пуповиною? — Чи є причиною смерті утоплення у воді або іншій рідині? — Чи є на трупі ознаки, які вказують на можливість «стрімких» пологів?
3) щодо причин ненасильницької смерті (патології) з'ясовуються наступні питання: — чи настала смерть внаслідок внутрішньоутробної асфіксії? — Чи могли механічні пошкодження, які є на тілі дитини, виникнути в процесі проходження її через родові шляхи або при наданні матір'ю допомоги собі під час пологів?
4) інші питання. Сюди слід віднести такі: — яка давність настання смерті немовляти? — Чи немає ознак, які вказують на пологи в лікарняних умовах або на те, що після пологів дитині був наданий відповідний догляд? — Яка група крові дитини (висновок з даного питання необхідний з метою вирішення питання про походження дитини від певної матері)? Зазначений перелік питань не є вичерпним і може бути роз-

ширений і деталізований з урахуванням конкретних обставин провадження.

Слід зазначити, що слідчий (прокурор) повинен володіти основними положеннями судово-медичної експертизи трупа новонародженої дитини для правильного призначення такої експертизи, визначення питань експерту, та для проведення подальших слідчих дій (допиту та ін.)

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

Любенна Тетяна Костянтинівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 25 група

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Останнім часом для підлітків є характерним збільшення агресивних тенденцій і цей факт є неабиякою соціальною проблемою суспільства, адже можна помітити неабиякий ріст молодіжної злочинності, порівняно з минулими роками, в категорію якої потрапляють і неповнолітні особи. Зокрема, не лише збільшилася кількість злочинів, але й посилилася жорстокість в цілому. Наразі це є значною проблемою суспільства, а у світі останніх подій країни, набуває ще більшої актуальності. Дане питання досліджують чимало науковців, зокрема: Бедильбаєва Х., Бедь В., Васильєв В. Куніцина В., Осипова Н. та багато інших спеціалістів з юридичної психології.

Очевидно, що з появою вищезазначених тенденцій з'явилася необхідність у розробці методик, що б дозволили ефективно проводити допит такої категорії громадян, зважаючи на особливості психіки осіб віком до 18 років.

Загалом, до таких особливостей психіки належить: наочно-образна спрямованість чуттєвих уявлень у неповнолітніх, невеликий

обсяг довготривалої пам'яті, порівняно з дорослими, часто неточне відображення просторових якостей об'єктів (величина, віддаленість, кольорові відтінки та ін.), складність словесного оформлення явища і в той же час підвищена орієнтувальна діяльність, загострена увага до окремих деталей події, безпосередність.

Необхідно зазначити, що існує шість вікових груп неповнолітніх:

1) дитячий вік (до 1 року);
2) раннє дитинство (від 1 до 3 років);
3) дошкільний вік (від 3 до 7 років);
4) молодший шкільний вік (від 7 до 11–12 років);
5) підлітковий вік (від 11 до 14–15 років);
6) старший шкільний вік (рання юність) (від 14 до 18 років). Вік, з якого неповнолітній може виступати на допиті законодавством не визначений. З цього приводу відомо чимало прикладів, коли діти віком 3–5 років повідомляли на допиті дані, які сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Водночас дітей рекомендується допитувати лише у разі крайньої потреби, позаяк допит може негативно вплинути на їх психіку.

Варто зазначити, що кожній віковій групі притаманні свої психологічні особливості, на які варто зважати слідчому, а безпосередньо допит має відповідати віку особи і рівню її розвитку. Зокрема, встановлено, що неповнолітні дошкільного віку виявляли більше уваги й інтересу до малюнків із зображенням людей порівняно з зображенням предметів. При сприйнятті зображення людей вони неоднаково ставилися до різних особливостей зовнішнього вигляду людини. Результати дослідження осіб підліткового віку показують, що вік є значимим компонентом зовнішності і зазначається у більшості описів. Визначення віку, що надаються, часто відповідають часовим уявленням підлітка, відмінним від часового масштабу дорослих людей: для підлітків середнім віком є 24, а похилим — близько 40 років. При встановленні віку підлітки використовували занадто великі часові інтервали, а от найкраще визначали вік своїх однолітків і дітей, молодших від себе.

В цілому, процес відтворення на допиті пов'язаний зі здатністю правильно висловлювати свої думки. Особливі труднощі при цьому виникають у допитуваних, які належать до молодших вікових груп неповнолітніх через невеликий словниковий запас.

Також, обранню неповнолітнім відповідної позиції на допиті сприяють психічні стани, у яких перебуває допитуваний, відмови від показань, повідомлення неправдивих відомостей, зміни раніше даних показань. Це може бути страх, гнів, почуття сорому.

Безумовно, перед допитом треба створити відповідну обстановку, створити в дитини інтерес до необхідної теми, що продуктивніше робити із залученням близьких людей чи психологів. Під час допиту проявляти такт і увагу, чергувати негативні для неповнолітнього питання з емоційно позитивними чи нейтральними, роз'яснювати важливість повідомлення правдивих показань тощо. Законодавчо визначено, що допит неповнолітнього не має продовжуватися понад одну годину, а загалом — понад дві години на день.

Отже, знання психологічних особливостей неповнолітніх забезпечує індивідуальний підхід до кожної особистості під час підготовки і проведення допиту, що підвищує його ефективність.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. М. Лемешко.

Микитенко Анастасія Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група,
Калашник Владислава Олександрівна
НЮУ імені Ярослава мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Розкрадання культурних цінностей незалежно від форми їхньої власності завдають значної шкоди збереженню культурної спадщини держав та є транснаціональним злочином. Методика розслідування

розкрадань культурних цінностей залишається недостатньо дослідженою у криміналістичній літературі, що зумовлює актуальність її вивчення.

Культурні цінності — це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Відповідно ці об'єкти мають особливий правовий режим і посягання на них законодавцем передбачаються в Кримінальному кодексі України (далі — КК України) у формі окремих складів злочинів. Серед основних таких складів злочинів можна назвати наступні: ст. 193 КК України — незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність; ст. 201 КК України — контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення культурних цінностей; ст. 298 КК України — незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Криміналістична характеристика розкрадань предметів, що мають особливу цінність, як її елементи, включає в себе: предмет злочинного посягання, обставини вчинення злочину, особи злочинця і потерпілого, спосіб вчинення та приховування, а також причини та умови вчинення злочину. Головним тут є сліди, що характеризують названі елементи. Увага злочинців сьогодні все більше переключається на художні твори, що знаходяться у громадян, в музеях, на балансі відомчих установ та запасників. Розкрадання і збут предметів культури часто не становлять особливої складності, оскільки місця їх зосередження захищені на примітивному рівні. Злочини вчиняються, як правило, організованими групами, частіше всього на замовлення. Практика розслідування розкрадань культурних цінностей дає можливість виділити три найбільш поширених типових слідчих ситуацій:

1) місце і час злочину, а також характер викраденого встановлені, але немає відомостей про особу, що вчинила злочин,

і про місцезнаходження викраденого. Обсяг і направленість роботи слідчого в такій ситуації зумовлені, як правило, результатами огляду місця події та відомостями, отриманими при допиті потерпілих, свідків. Межі пошуку свідків необхідно розширити до найближчих залізничних станцій, автовокзалів, пристаней, антикварних магазинів, ремонтних майстерень, автозаправних станцій і тощо;

2) є підстави вважати, що виявлені цінності викрадено, але немає точних відомостей про місце розкрадання, потерпілого та особу, що вчинила розкрадання. Найбільш вірогідними версіями у зазначеній ситуації можуть бути наслідки, коли: затримано (встановлено) особу, яка є співучасником злочину; розкрадання скоєно внаслідок «наводки» з метою купити викрадене за вигідною ціною, тобто за замовленням; скупка, перепродаж, придбання були заздалегідь обіцяні; підозрюваний сумлінно помилявся щодо походження придбаних предметі;
3) особу, яка вчинила розкрадання, затримано, але предметів злочинного посягання при ньому не виявлено. У вирішенні задачі в подібній ситуації важливого значення набуває перевірка версій: затриманий є співучасником; він організатор злочинної групи; затриманий міг вчинити інші аналогічні злочини як поодинці, так і в складі групи.

Невідкладною слідчою дією при виявленні даного злочину є огляд місця події. Спеціаліст запрошується для участі в огляді місця події, щоб застосувати спеціальні знання для виявлення, фіксації, вилучення слідів, а також надання пояснень відносно, наприклад, назви предмету релігійного культу, напряму (школи) в живописі, характеру сюжету ікони.

Після огляду місця події слідчому необхідно допитати матеріально-відповідальних осіб або представників релігійної громади. Допити потерпілих і свідків, поряд із традиційними умовами, мають свої особливості, пов'язані з предметом злочинного посягання. Важливо зазначити, що з'ясування обставин у провадженнях про розкрадання предметів, що мають особливу цінність, пов'язано з певними труднощами психологічного характеру. Колекціонування зумовлює коло знайомств, що нерідко включає осіб, які займаються скупкою та пе-

репродажем предметів антикваріату. Відповідно, навіть якщо потерпілий дає правдиві свідчення, він може назвати не всіх знайомих. Важливим є допит скупщиків та родичів підозрюваного.

Допит підозрюваного (обвинуваченого) в тактичному відношенні залежить від інформації, отриманої на місці події, ситуації затримання, показань свідків і потерпілого, пояснень спеціалістів. При допиті слідчий повинен встановити, наприклад: адресу і планування приміщення; як, за допомогою яких засобів викрадені речі були перенесені, упаковані і тощо; коли, де, кому і що допитуваний реалізував з викраденого; чи розбирається він у предметах антикваріату, релігійного культу, дорогоцінних металах і каміннях тощо.

Обшук у кримінальних провадженнях про розкрадання предметів, що мають культурну цінність, може бути проведений на будь-якій стадії розслідування, коли встановлені підозрюваний, особи, у яких імовірно знаходяться необхідні слідству предмети, речі та знаряддя злочину.

У кримінальних провадженнях цієї категорії часто провадиться пред'явлення для впізнання. Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 2 ст. 229 КПК). Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 228 КПК). До речей цього числа усе частіше відносяться твори мистецтва (картини, ікони), що викрадені чи вивозяться контрабандним способом та інші цінні речі. Пред'являти їх в числі інших однорідних неможливо, так як аналогів або немає, або дістати такі складно. У таких випадках унікальний предмет пред'являється для впізнання в однині в присутності понятих і за участю спеціаліста. Унікальність пропонованого предмета попередньо встановлюється висновком фахівців. Проводиться мистецтвознавча експертиза, яка дозволяє встановити художню, історичну цінність предметів старовини і творів мистецтва, їх достовірність, час виготовлення, автора. На її вирішення можуть бути поставлені питання: яке найменування та призначення

предмета; чи становить даний предмет особливу історичну, наукову або художню цінність; у який час, ким і де він виготовлений; яка вартість предмета в грошовому виразі з урахуванням його особливої історичної, наукової, художньої або культурної цінності тощо.

Таким чином, при проведенні слідчих дій при розслідуванні вказаних категорій злочинів необхідно враховувати особливості релігійних обрядів, споруд і служителів, та необхідність тісної співпраці з експертами для чіткої ідентифікації викраденого майна.

Наукові керівники: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л.П. Гринько, асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. А. Панасюк.

Острік Надія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група,
Яковлева Вікторія Віталіївна
НЮУ імені Ярослава мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МІКРООБ'ЄКТІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Зараз до кола речових доказів у кримінальному процесі все частіше включаються дрібні частинки твердих і сипучих тіл, а також малі обсяги рідких і газоподібних речовин (мікрооб'єкти).

У вітчизняній криміналістичній літературі залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти використання мікрооб'єктів як доказів у кримінальному процесі. Дослідженням мікрооб'єктів для вирішення завдань у кримінальному судочинстві займалися О. В. Неня, П. А. Кокорін, Л. П. Баканова, Н. О. Прокопенко, Е. В. Сисоєв та ін.

Мікрооб'єкти — це малі за розміром і масою матеріальні об'єкти, причинно пов'язані з об'єктом злочину, виявлення, фіксація, вилучення і дослідження яких можливі за допомогою спеціальних техніко-криміналістичних засобів. Тобто мікрооб'єкти невидимі або слабо видимі неозброєним оком. Розділ криміналістики, що об'єднує знання різних наукових галузей та спрямований на вивчення організаційних, процесуальних, тактичних, технічних та інших проблем, пов'язаних з виявленням, фіксацією, дослідженням і використанням мікрооб'єктів в судовій і слідчій практиці, називається мікрологією.

Всі мікрооб'єкти розподіляють на дві великі групи: мікрооб'єкти-частинки і мікрооб'єкти-сліди. Перша група включає два різновиди об'єктів: мікрочастинки та мікроречовини.

До мікрочастинок відносяться тверді об'єкти органічного, біологічного та неорганічного походження, що мають просторово-геометричну форму одиничного тіла (відокремилися частки цілого, різні волокна, рослинні залишки, частинки і т. п.) та сипучі об'єкти, що не мають просторово-геометричної форми (ґрунт, пилок рослин, пісок, пил і т. п.).

Мікроречовини — це відокремлені від рідких або газоподібних тіл мікрокількості (порції, обсяги), що не мають стійкої зовнішньої форми. Вони можуть бути рідкими (кров, слина, жир, піт, нафта, бензин і т. п.) і газоподібними (з запахом і без запаху).

Зміни зовнішнього світу, викликані наявністю мікрооб'єктів-частинок (мікрочастинок і мікроречовин) називаються мікрослідами, які утворюють другу групу мікрооб'єктів в їх трасологічному розумінні, тобто утворилися в процесі контактної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів та обміну енергією між ними. У даному випадку говорять про мікросліди механічного, фізичного, хімічного і біологічного походження.

Криміналістичне значення результатів дослідження мікрооб'єктів може бути оперативно-тактичним і доказовим. Оперативно-тактичне значення обумовлене можливістю використання інформації, пов'язаної з мікрооб'єктами, в тактичних цілях, тобто висунення версій, планування розслідування, вжиття заходів з розшуку злочинця, а доказове — визначається можливістю використання

мікрооб'єктів для встановлення фактичних даних, що мають значення для справи, в передбачених законом процесуальних рамках.

Мікрооб'єкти своєрідно передають інформацію про ті макрооб'єкти, від яких вони відокремлені. Речовина або матеріал макрооб'єктів характеризується такою властивістю, як однорідність (гомогенність). У одних макрооб'єктів матеріал може бути однорідним (з однаковими властивостями у всіх їх частинах), а в інших — істотно неоднорідним. Тому, мікрооб'єкт виявляється різною мірою придатним для судження про властивості матеріалу макрооб'єкта в цілому. Проблема показності всебічно вивчається в рамках технології криміналістичних матеріалознавчих досліджень. Облік ступеня і характеру однорідності матеріалу необхідний при виконанні фахівцем-криміналістом відбору проб для порівняльного дослідження, щоб уникнути помилок при проведенні експертиз.

Процесуальна форма речових доказів, у тому числі і мікрослідів включає виконання наступних вимог:

1) факт виявлення або отримання мікрооб'єктів слідчим (судом) у ході будь-якої слідчої дії (огляду, обшуку, тощо), повинен бути процесуально оформлений і зафіксований у протоколі;
2) мікросліди та мікрочастки повинні бути оглянутими, детально описаними і, за можливістю, сфотографованими. Вони можуть бути оглянутими в ході тієї слідчої дії, під час якої предмет вилучений, і тоді його результати фіксуються в протоколі, або в ході окремої слідчої дії — огляду предмета (об'єктаносія), що оформляється самостійним протоколом;
3) завершальним етапом формування речового доказу є визнання мікрослідів такими та їх приєднання до кримінального провадження постановою слідчого або ухвалою суду.

Погоджуємося з думкою Н. Прокопенко, про те, що огляд місця події, трупа, предметів, якщо є ймовірність виявлення мікрооб'єктів, необхідно обов'язково проводити за участю спеціаліста — відповідного атестованого співробітника органу внутрішніх справ і забезпеченого набором науково-технічних засобів, призначених для виявлення, фіксації й огляду мікрооб'єктів та дрібних предметів.

Таким чином, правильно поставлена робота з мікрооб'єктами на місці події є необхідною умовою для успішного розкриття і розсліду-

вання злочину. Співробітники, що виконують цю роботу (слідчі, оперативні працівники, фахівці), повинні бути націлені на використання всіх видів матеріальних слідів — об'єктів різних судових експертиз.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

Пахомова Валерія Артурівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 42 група

ФУНКЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ В СУДІ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ЗАКОНУ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»

Найдієвішим засобом утвердження верховенства права, зміцнення законності та правопорядку, захисту й поновлення порушених прав і законних інтересів громадян та держави виступає заява прокурора до суду про захист державних та суспільних інтересів. Однією з провідних конституційних функцій органів прокуратури є діяльність з питань захисту інтересів держави та громадян. Водночас, на сьогодні така представницька діяльність зазнала повного переорієнтування відповідно до прийнятих змін у чинному законодавстві.

Різні аспекти представництва прокурором інтересів громадян і держави в судах досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких: Г. Аболонін, Д. Абрамов, Н. Абрамов, В. Аргунов, О. Артамовнова, В. Бабенко, В. Белоконєв, Є. Беркович, І. Бородін, Л. Буліух, О. Бухтоярова, В. Валюх, С. Васильєв, І. Горячева, К. Гусаров, А. Добровольський, В. Долежан, Т. Дунас, І. Ємельянова, С. Зарудяна, С. Кац, М. Конетюк, О. Книш, О. Михайленко, М. Мичко, Г. Осокіна, М. Руденко, В. Сапунков, В. Солодкий, П. Шевчук та інші.

В умовах сьогодення Законом України «Про прокуратуру» внесено зміни до визначення процесуального становища прокурора при здій-

сненні захисту інтересів держави шляхом вжиття представницьких заходів, тому актуальним вбачається дослідження підстав та форм представництва прокурорами інтересів громадян та держави в суді.

Стаття 121 Конституції України закріплює, що прокуратура України становить єдину систему, на яку покладається представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. У ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. (далі — новий Закон) визначено, що представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом.

Відповідно до Висновку Венеціанської комісії CDL-AD (2013)025 від 14 жовтня 2013 р., в якому містяться рекомендації щодо приведення норм правової регламентації функції представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді у відповідність до міжнародних стандартів — передбачена субсидіарна роль прокурора у сфері представництва окремих осіб, тобто будь-які випадки виконання цієї функції прокуратурою повинні бути тільки допоміжними по відношенню до доступності послуг центрів безоплатної правової допомоги, а також у необхідності більш чіткої правової регламентації кола інтересів держави, які має право представляти прокуратура в суді.

Стосовно підстав представництва, вони також зазнали змін за новим законом. Відповідно до ст. 16-1 ЗУ «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. підставою представництва в суді інтересів громадянина визначені його неспроможність через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Згідно з ч. 2 ст. 23 нового Закону особою, яку представляє прокурор може бути як громадянин України так й іноземець чи особа без громадянства. Крім того норма доповнена такою умовою здійснення представництва: «...якщо законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист». В той же час такі підстави представництва

як «фізичний стан особи та похилий вік» (ч. 2 ст. 36-1 ЗУ «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р.) новим Законом виключені.

Щодо представництва прокурором в суді законних інтересів держави, то він здійснює таке представництво у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого вони віднесені, а також у разі відсутності такого органу (ч. 3 ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру»). Отже, новий закон надає прокурору повноваження, що мають превентивний характер, при цьому не містить переліку підстав такої загрози, а покладає їх обґрунтування безпосередньо на прокурора.

Визначаючи правову природу представництва в судочинстві, потрібно звернутися до Рішення Конституційного Суду України від 8.04.1999 р. № 1-1/99, в якому зазначено, що під представництвом прокуратурою України інтересів держави треба розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи визначені Конституцією України та законами України повноваження, вчиняє в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів держави. Ці дії включають подання прокурором позовної заяви, його участь у розгляді справи за позовною заявою, а також у розгляді судом будь-якої іншої справи за ініціативою прокурора чи за визначенням суду, якщо це необхідно для захисту інтересів держави. Зазначається, що прокурори та їх заступники подають позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності. Прокурор або його заступник самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, в чому полягає порушення інтересів держави чи в чому існує загроза інтересам держави.

Частина 3 ст. 23 нового Закону, на відміну від ЗУ «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. містить обмеження, щодо здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють про-

фесійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Крім того прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень (ч. 4 ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру»).

Порівняно із Законом України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. у новому Законі розширено перелік форм представництва прокурором інтересів громадянина або держави у суді. Зокрема, визначено три нові форми представництва, серед яких: право подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом; брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді; з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження (ч. 6 статті 23 ЗУ «Про Прокуратуру»).

Крім того, новий Закон наділяє прокурора правом витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом; отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення (ч. 4 статті 23 ЗУ «Про прокуратуру»). Потрібно наголосити, що дана норма містить вичерпний перелік суб'єктів у яких прокурор може отримувати письмові пояснення та копії документів.

Окремої уваги заслуговує нове положення, закріплене частиною 5 статті 23 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до якого прокурор з метою вжиття заходів *з досудового врегулювання спору*

та поновлення *ймовірно* порушеного права громадянина або законного інтересу держави після підтвердження судом підстав для представництва має право направити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, суб'єктів державного та комунального секторів економіки, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, рішення, дії чи бездіяльність яких створюють загрозу порушення або ймовірно порушують законні інтереси громадянина чи держави, *звернення*, що містить викладення обставин та вимог, передбачених процесуальним законом, про можливість досудового врегулювання спору.

Відтак, Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. містить оновленні положення щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурором, зокрема конкретизує вимоги, які висуваються до громадян, яких може представляти прокурор; дещо змінює обсяг прав прокурора під час здійснення цієї функції та передбачає можливість досудового врегулювання спору прокурором, що є доцільним на етапі реформування органів прокуратури у напрямку наближення до Європейських стандартів.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Д. Новак.

Плющова Аліна Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 27 група

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Питання запровадження кримінальних проступків у законодавство України про кримінальну відповідальність є доволі актуальним і зумовлено одним з напрямів кримінально-правової політики нашої

держави, який полягає в гуманізації кримінальної відповідальності. Незважаючи на те, що процесуальний порядок розслідування кримінальних проступків вже врегульований, в кримінальному законодавстві України відповідний інститут поки відсутній.

Новий КПК України від 13.04.2012 № 4651-VI розмежовує поняття «злочин» та «кримінальний проступок», встановлюючи різний порядок розслідування цих діянь. Відповідно до ст. 3 КПК України дізнання — форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків; досудове слідство — форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів. При цьому в КПК України не міститься визначення кримінального проступку, у прикінцевих положеннях зазначено, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки.

На законодавчому рівні вже було декілька спроб запровадження в кримінальному законодавстві кримінальних проступків. Останньою спробою був проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України № 4712 від 16.04.2014. Цей проект містив наступні поняття, які пропонувалось внести до КК України: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Залежно від ступеня тяжкості та правових наслідків їх вчинення кримінальні правопорушення поділяються на злочини та проступки, а злочини, у свою чергу, на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Кримінальним проступком (далі у цьому Кодексі він іменується проступком) є передбачене Загальною частиною та Книгою 2 Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом проступку, за відсутності у цьому діянні ознак злочину». Погоджуємося із вченими, які зазначають, що фактично це рішення призводить до того, що такі проступки, виходячи з виду та розміру санкцій за їх вчинення, є нічим іншим, як ще одним з різновидів злочинів невеликої тяжкості. Це пояснюється також і тим, що критерієм розмежування злочинів

невеликої тяжкості й кримінальних проступків по суті виступає лише різниця у розмірі штрафних ставок за ці діяння.

Вищевказаним проектом пропонувалось також віднести деякі адміністративні правопорушення до категорії кримінальних проступків. Доцільність такого віднесення є предметом численних дискусій. Можна виокремити дві точки зору з цього питання.

Прихильники віднесення частини адміністративних правопорушень до категорії кримінальних проступків наголошують, що це матиме наслідком «криміналізацію» лише за формою чи назвою, але не за змістом, оскільки засудження в справах про кримінальні проступки не впливатиме на реалізацію в майбутньому цією особою своїх прав (на проходження державної служби тощо) через відсутність судимості; незакінчений кримінальний проступок не тягнутиме кримінальної відповідальності; замість короткочасного позбавлення волі (адміністративного арешту) будуть застосовуватись громадські роботи; до особи, яка вчинила кримінальний проступок, не застосовуватиметься запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Європейський суд з прав людини неодноразово підтверджував свою позицію про те, що на національному рівні певні правопорушення можуть вважатися адміністративними або дисциплінарними проступками, однак, виходячи з цілей Конвенції, окремі з таких проступків слід визнавати «кримінальними правопорушеннями». Кримінальний характер (у конвенційному значенні терміна «кримінальне правопорушення») притаманний передбаченим у вітчизняному законодавстві адміністративним деліктам, які полягають у порушенні регулятивних норм права, що не можуть бути визнані спеціальними (такими, що регламентують поведінку окремих категорій осіб).

Інші вчені (В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Городецький) зазначають, що віднесення частини адміністративних правопорушень призведе до того, що величезна кількість людей будуть притягнуті не до адміністративної чи якоїсь іншої, а до кримінальної відповідальності; розслідування вчинених ними проступків буде здійснюватись в межах кримінального процесу, відповідно значно зросте навантаження на органи прокуратури та внутрішніх справ. На думку науковців найбільш доцільним уявляється вирішення проблеми відповідальності за проступок у межах окремого нормативного ак-

ту — Закону (Кодексу) України про проступки. Розробка і реалізація вказаного нормативного акту створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, який є відмінним як від адміністративної, так й від кримінальної відповідальності.

Таким чином, доцільним було б прийняття окремого нормативно-правового акту, який би запроваджував інститут кримінальних проступків, оскільки внесення цього інституту до КК України призведе до плутанини в структурі норм та інститутів кримінального закону.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. М. Лемешко.

Смикова Надія Володимирівна
Республіка Польща,
Вища школа економії та інновації в місті Люблін,
студентка,
Степанківська Наталя Анатоліївна
Юридичний інститут НАУ,
студентка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Орієнтація курсу держави на глибокі системні реформи ставить перед державним управлінням важливе завдання щодо побудови стійкого, відкритого й конкурентоспроможного суспільства, формування ефективної системи державного управління та державної служби. Трансформаційні процеси, що відбуваються нині в Україні вимагають підвищення дієвості державного управління, адже легітимність тих рішень, що приймаються сьогодні, підтримка державної політики населенням багато в чому залежить від авторитету влади. Модернізація діяльності органів державної влади, зміна менталітету державного службовця — найважливіші елементи підвищення ефек-

тивності системи державного управління та державної служби. З метою запровадження системних змін, модернізації моделі державного управління, яка зробить владу доступною, прозорою та ефективною в Україні розпочато широкомасштабну адміністративну реформу. Проведення такої реформи обумовлює необхідність підвищення ролі та значення державної служби як ефективного інструменту, що забезпечить реалізацію завдань і функцій державного управління в демократичній, правовій та соціальній державі. Чинне законодавство, що регламентує державну службу, зокрема доки ще чинний Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-XII, не відповідає сучасному рівню розвитку українського суспільства, європейським принципам функціонування публічної адміністрації. Йому характерні, крім іншого: слабка спроможність державної служби забезпечувати ефективне виконання завдань щодо реалізації структурних реформ; недостатня якість надання адміністративних послуг; низька ефективність механізму запобігання проявам корупції; відсутність прозорого механізму прийняття та просування по державній службі. Водночас важливість завдань і функцій, що виконують державні службовці, вимагає постійного системного професійного удосконалення, а також нових підходів до навчальних програм і системи підвищення кваліфікації загалом.

Метою нового Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-VI (далі — Закон), набрання чинності яким укотре відкладено законодавцем до 01 січня 2016 року, є удосконалення правового регулювання державної служби відповідно до європейських принципів ефективного врядування. До засадничих принципів державної служби, на відміну від попередньої редакції Закону, віднесено також верховенство права, політичну неупередженість та прозорість діяльності. Законом визначено основи державної служби, умови вступу на державну службу, порядок її проходження та припинення, правовий статус державних службовців, засади їх соціального і правового захисту. Ним чітко розмежовано державну службу з політичною діяльністю. Виходячи із цього визначено вичерпний перелік осіб, на яких не поширюється законодавство про державну службу (зокрема, політичні посади, працівників прокуратури, яким присвоюються класні чини, суддів, працівників, що виконують в органах державної

влади допоміжні та обслуговуючі функції, працівників державних підприємств, установ і організацій, а також військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ та інших органів, яким присвоюються спеціальні звання). Це дозволить запобігти наданню статусу державного службовця посадовим особам, ознаки посад яких не відповідають критеріям, визначеним цим Законом, скоротити чисельність державних службовців, зупинити її подальше необґрунтоване зростання, а також досягти чіткої ідентифікації кола державних службовців у сприйнятті суспільства.

Розмежування сфер застосування принципів та норм публічного і приватного права є одним із ключових принципів європейського адміністративного простору, який реалізовано шляхом регламентування Законом України «Про державну службу» усіх питань вступу, проходження та припинення державної служби. Необхідність розрізнення у Законі проходження державної служби та звичайної трудової діяльності зумовлена тим, що державні службовці, виконуючи завдання і функції держави, мають особливий статус, забезпечують права та свободи громадян, захист публічного інтересу.

Законом установлено новий підхід до класифікації посад державної служби, який полягає у відмові від:

1) механізму віднесення посад, не передбачених у ньому, до посад державних службовців;
2) віднесення до відповідних категорій вичерпного переліку посад державної служби, як це передбачено доки діючим Законом України «Про державну службу» та актах Уряду. Натомість таке віднесення відбуватиметься щоразу під час формування штатного розпису кожного органу державної влади відповідно до встановлених у законі принципів поділу посад на групи і підгрупи.

Ефективність державного управління залежить від того, наскільки державні службовці (як на центральному, так і місцевому рівнях) розуміють цілі реформ та мають відповідну компетентність задля їхньої реалізації. У Законі, на відміну від попередньої редакції, застосовано компетентнісний підхід до оцінювання здатності державних службовців виконувати посадові обов’язки, визначені у посадовій інструкції.

Реформа державної служби нарешті наблизить систему державного управління до європейських стандартів, модернізує і професіоналізує її, підготує до здійснення масштабних реформ. Але досягти цього можна лише за умови, коли новий Закон «Про державну службу» створить реальні основи для реформування державної служби, її становлення як ключового професійного, політично-нейтрального елементу державного механізму.

Науковий керівник: к.ю.н., ст. викладач кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного інституту НАУ І. О. Розум.

Шлапак Анна Віталіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група

ОБМЕЖЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОХОДЖЕННЯМ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Актуальність даної теми обумовлена тим, що державний механізм є основною ланкою в структурі влади. Цей механізм приводиться в дію людьми, а його функції залежать від кадрового складу. Отже, питання комплектування організованої діяльності державного механізму здобувають одне з першорядних значень. Крім того, в сучасних умовах євроінтеграції постала необхідність підвищення ефективності функцій державного апарата, забезпечення професіоналізму державних службовців, вивчення нових аспектів і проблем державної служби в цілому.

Закон України «Про державну службу», прийнятий 16 грудня 1993 року, визначає, що державна служба — це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Державні службовці — це особи, що здійснюють професійну діяльність на посаді, ви-

значеній структурою і штатним розкладом, головним призначенням яких є здійснення певних, необхідних для суспільства функцій шляхом виконання конкретних завдань, на основі отримання заробітної плати за рахунок державних коштів.

Вступаючи на державну службу крім прав та основних обов'язків державні службовці свідомо й добровільно приймають встановлені законодавством обмеження і заборони. Такі обмеження зумовлені специфікою виконуваних ними державних функцій і службових повноважень. Головна мета правових обмежень — це забезпечення ефективного функціонування державної служби, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями державних службовців, створення умов для належного виконання посадових повноважень і реалізації встановлених Конституцією прав і свобод службовців.

Загалом усі обмеження державних службовців можна поділити на два види: обмеження етичного змісту та обмеження юридичного характеру. Їх, у свою чергу, можна поділити на:

1) обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу (ст. 12 Закону);
2) обмеження, пов'язані з проходженням державної служби.

Заборони для державних службовців пов'язані з проходженням державної служби спрямовані на забезпечення належного виконання державно-службових обов'язків та недопущення зловживань службовим становищем. Оскільки на державну службу покладені завдання забезпечення добробуту громадян України, задоволення і захисту їх законних прав та інтересів, сприяння вирішенню всіх гострих проблем сучасного життя, службова дисципліна повинна бути стабільною і надійною. Від цього в кінцевому підсумку залежить міцність державної дисципліни, гармонія суспільних і економічних відносин.

Обмеження при проходженні державної служби встановлюється Законом України «Про державну службу». Крім того, у до ст. 16 цього Закону визначено, що на державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». Відповідно до цих законів та інших законодавчих актів державний службовець не має права:

— займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників, крім випадків, передбачених законодавством, або бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, де він працює, а також виконувати роботу на правах сумісництва (крім наукової, викладацької творчої діяльності, а також медичної практики).

Підприємницькою діяльністю є безпосередня самостійна, систематична на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та зайняття торгівлею з метою одержання прибутку. Безпосереднє зайняття такою діяльністю або опосередкована участь у ній шляхом входження до складу керівних органів підприємств, установ, організацій, що здійснюють підприємницьку діяльність, сприяння цій діяльності може служити наданню такій організації пільг, певних переваг або інших благ чи послуг. Порушення цієї заборони, якщо воно не містить складу злочину, тягне за собою дисциплінарну відповідальність, а саме — служить підставою для припинення державно-службових відносин.

Обмеження щодо суміщення деяких видів діяльності передбачені самою Конституцією України, це наприклад для членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів та місцевих органів державної виконавчої влади (ст. 120). Така заборона пов'язана з тим, що державний службовець покликаний служити народу, а отже, повинен повністю присвятити себе державній службі і дбати про її ефективність, не відволікаючи свою увагу і сили на інші види діяльності.

Представництво полягає у виконанні повіреним від імені довірителя певних юридичних дій. Якщо державний службовець виступав повіреним третіх осіб у державному органі, де він перебуває на службі, то міг би використовувати своє службове становище на користь приватних осіб.

— сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним, юридичним особам у провадженні ними господарської діяльності, а також отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою одержання за це для себе, своїх родичів або інших осіб матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Забороняється неправомірно сприяти призна-

ченню на посаду особи; неправомірно втручатися в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб; неправомірно надавати перевагу фізичним або юридичним особам у зв'язку з підготовкою проектів, виданням нормативно-правових актів та прийняттям рішень, затвердженням (погодженням) висновків;

— входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Метою такої заборони є запобігання використанню службового становища в особистих та корисливих цілях; наданню переваг певним фізичним чи юридичним особам у вирішенні справ, в яких вони зацікавлені;
— певна категорія службовців, визначена у ч. 1. ст. 9 «Про засади запобігання і протидії корупції» не можуть мати у безпосередньому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути безпосередньо підпорядкованими близьким їм особам;
— вимагати чи приймати від фізичних і юридичних осіб подарунки, послуги чи будь-які інші переваги, які є чи можуть виглядати як винагорода за рішення чи дії, що належать до його службових обов'язків.

Державні службовці не можуть брати участь у страйках та вчиняти інші дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню державного органу. Деякі науковці вважають це питання спірним. Адже, з одного боку, державні службовці представляють саму державу, звідси й наявність цього специфічного обмеження. З іншого, відповідно до положень Конституції право на страйк мають всі працюючі, тобто дане положення є загальним і має бути конкретизоване.

Ще одне обмеження стосується права брати учать в політичній партії. У Законі України «Про державну службу» не закріплено принципу політичного нейтралітету, але він передбачений спеціальними законами. Відповідно до ст. 6 Закону «Про політичні партії в Україні» членами політичних партій не можуть бути: судді, працівники прокуратури, працівники органів внутрішніх справ, співробітники Служби безпеки України, військовослужбовці. Таке обмеження спрямоване на недопущення домінування в діяльності державних служ-

бовців тієї чи іншої ідеології, політизації діяльності державного апарату, що може привести до диктатури однієї партії і підпорядкування державних органів здійсненню її політичних планів. А з принципів державної служби випливає, що виконання державним службовцем своїх обов'язків повинно бути позбавлено будь-якої політичної залежності, а спрямовуватись на задоволення і захист прав та законних інтересів громадян України.

Отже, під обмеженнями, що пов'язані з проходженням державної служби, слід розуміти визначені в Конституції України та чинному законодавстві умови, заборони та правила, які ставлять державних службовців у юридичні рамки, виходити за межі яких їм заборонено. При виконанні своїх обов'язків державний службовець має дотримуватися прав та інтересів громадян, а також враховувати всі визначені обмеження, задля запобігання порушенню законодавства. Це сприятиме належному виконанню обов'язків і та недопущенню зловживань службовим становищем.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Кущ.

Шульга Євгеній Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
4 курс, 44 група

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК ГОЛОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Сьогодні у світі є чітке усвідомлення, що однією з головних загроз його спокою і безпеки є тероризм. І це цілком слушно, зважаючи на його природу. Як відомо, терор (від лат. terror — страх, жах) — це цілеспрямована застрашлива дія, а також ідеологія насильства і прак-

тика впливу на суспільну свідомість, пов'язана із залякуванням населення різними формами протиправних насильницьких дій. Багато дослідників розглядають тероризм як один із способів політичної боротьби із застосуванням ідеологічно мотивованого насильства. Тероризм можливий за умови співчуття справі терористів хоча б частини суспільства, тобто терористи потребують підтримки населення, саме з якого можуть формуватися так званні терористичні мережі. У зв'язку з потребою усунення терористичних актів виникає необхідність розслідування даного злочину, а це безперечно не можливо без криміналістичної характеристики, в результаті якої з'являється можливість застосування певних методик.

Різні аспекти, пов'язані з проблемою тероризму, досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вченні, зокрема: В. Антипенко, Ю. Антонян, С. Допілка, В. Ємельянов, В. Єрмаков, О. Зубова, В. Канцір, І. Комарова, М. Краснов, В. Крутов, В. Ліпкан, В. Лопатін, В. Лунеев, Б. Мартиненко, Г. Морозов, С. Мохончук, М. Назаркін, Д Никифорчук, Є. Побегайло, М. Руденко, І. Трунов, В. Устинов, О. Хлобустов та ін.

Щодо самого визначення тероризму, то глибоке і змістовне формулювання цього поняття запропонував В. Петрещев: «Тероризм — це систематичне, соціально і політично вмотивоване, ідеологічно зумовлене використання насильства або погроз застосування такого, за допомогою якого через залякування фізичних осіб здійснюється управління їх поведінкою у вигідному для терористів напрямку, і досягається визначена терористами мета».

Найважливішими цілями боротьби з терористичними злочинами є розробка і впровадження активних методів виявлення і розслідування цих злочинів. Йдеться про методики розслідування, що можуть бути взяті на озброєння правоохоронними органами зацікавлених країн. Боротьба з терористичними проявами, особливо масового характеру, потребує глибокого вивчення їх форм, структури організацій або груп, видів злочинної діяльності. З цією метою необхідним є створення окремих підрозділів, завданням яких повинна бути розробка методів виявлення і припинення дій злочинних формувань. До програми діяльності і навчання таких підрозділів мають бути включені, поряд із розвідувальними, основні положення методики розслідування таких злочинів.

У методиці розслідування терористичних злочинів, як і в методиках розслідування інших злочинів, головним є криміналістична характеристика, яка зосереджує найбільш важливі положення, свого роду систему ознак, що дозволяють дати цим злочинам кримінально-правову оцінку, визначити кримінологічні аспекти і виділити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування.

Системою елементів та їх взаємозв'язків у криміналістичній характеристиці злочинів є: способи вчинення і приховування злочинів; місце, час, обстановка події; особа злочинця; особа потерпілого.

Дані про елементи системи можуть бути різними, залежно від масштабу події, числа її учасників, наслідків злочину. Водночас кожний із них є джерелом інформації, важливої для розслідування злочину, особливо в терористичних злочинах, що мають глобальний характер.

Одним з основних елементів, що входять до структури криміналістичної характеристики є спосіб *вчинення злочинів*. Стосовно злочинів терористичного характеру цей елемент має свою специфіку. Остання полягає в тому, що в значній кількості випадків про намір вчинити злочин повідомляється різноманітними шляхами, в тому числі і через засоби масової інформації, більш-менш широке коло потенційних жертв. Причому погрози мають систематичний характер із тенденцією до посилення. Способами вчинення терористичних злочинів є вибухи із застосуванням потужних вибухових пристроїв, поширення в різноманітні способи захворювань, що спричиняють епідемії, в тому числі шляхом використання поштової кореспонденції, вибухи окремих транспортних засобів із використанням фанатично настроєних осіб, окремі терористичні акти стосовно осіб, що виступають проти тероризму та його натхненників.

До елементів криміналістичної характеристики належать способи приховування злочинів. У теорії криміналістики приховування злочинів розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину і злочинця та їх носії. Способи приховування злочинів характеризуються різноманіттям. Проте всі вони мають відому специфіку, зумовлену видом злочинної діяльності. Незважаючи

на це, їх можна класифікувати, виокремлюючи деякі їх загальні риси. Так, підставою для класифікації способів приховування злочинів може бути їх змістовна сторона. З огляду на це, класифікація способів приховування може бути подана таким чином:

1) приховання інформації та/або її носіїв;
2) знищення інформації та/або її носіїв;
3) маскування інформації та/або її носіїв;
4) фальсифікація інформації та/або її носіїв;
5) змішані засоби, що поєднують у собі різні способи або їх елементи.

Способи приховування, виходячи з практики, мають витончений, добре продуманий характер, що не дозволяє дотепер здійснювати профілактичні заходи.

Місце, час і обстановка як елементи криміналістичної характеристики мають індивідуальні особливості, що відповідають цілям і завданням вчинюваних злочинів. Значні акції тероризму місцями для здійснення своїх злочинних намірів обирають найбільші скупчення народу — великі офіси (Америка), видовищні заходи (Москва), пляжі (Нова Зеландія), магазини і ресторани (Ізраїль). Злочини, що мають менш масштабний характер, вчинюються шляхом підриву житлових будинків, окремих приміщень, транспортних засобів.

У характеристиці місця вчинення злочинів цього роду звертає на себе увагу їх масштабність, що є відмінною рисою терористичних проявів, які мають на меті не тільки знищення людей, а й величезне поширення погрози застосування подібного в інших місцях, що обираються терористами. Час як елемент криміналістичної характеристики злочинів обирається як найменше очікуваний, тобто, як правило, час початку робочого дня або час відпочинку — видовищні заходи, пляжі.

До числа елементів криміналістичної характеристики терористичних злочинів належить обстановка вчинення злочинів. Обстановка об'єднує в собі речові, просторові, часові та поведінково-психологічні чинники, які створюють відповідні умови у певному середовищі життя або діяльності. У цьому плані обстановка, використовувана для різноманітного роду злочинних проявів, зумовлена, з одного боку, комплексом даних, сприятливих здійсненню злочинної діяль-

ності, а з іншого — індивідуалізацією видів і форм злочинів. Злочини в сфері економіки використовують одні умови, злочини в сфері фінансової та приватизаційної діяльності — інші.

У системі елементів криміналістичної характеристики значне місце належить такому елементу, як особа злочинця. Стосовно діяльності терористичних організацій поняття «особа злочинця» може виступати в декількох значеннях: група, організація, виконавець. Особа злочинця (відповідно злочинної організації або групи) і особа виконавця мають різні характеристики. Злочинна організація або група має досить складну структуру, яка передбачає ієрархію в системі як організації, так і підпорядкованості. Терористичні акти плануються, ролі окремих осіб розподіляються, виконавці, що обираються (призначаються), нерідко мають дублерів.

Сувора таємність діяльності злочинної організації ускладнює виявлення співучасників і тим більше керівників, оскільки її структура припускає відокремленість як в організації, так і у виконуваних функціях. Не можна не відзначити і ту обставину, що діяльність терористичної організації підпорядкована певній ідеї (руйнація політичної системи, створення нового державного або регіонального устрою, пошук нових форм політичного і економічного панування з переважним складом певної національності і релігії та ін.), і тому її поширення спрямоване на розширення організації і створення її підрозділів.

Особа виконавця обирається відповідно до її соціальної і політичної спрямованості, релігійного фанатизму. Особа терориста у плані його психологічної структури досліджується окремими авторами з позицій традиційних схем темпераменту, наведених свого часу Гіппократом і уточнених І. Павловим, а в подальшому Г. Айзенком. У зв'язку з цим твердження про те, що «традиційно відомі всім типи «холерика», «сангвініка», «флегматика» і «меланхоліка» набувають специфічного звучання на прикладі літературних описів відомих терористів. Змістовно вони розшифровуються в основних характеристиках властивостей нервової системи, а також в інтенсивності проявів за параметрами «екстраверсія — інтроверсія» і «невротизм — емоційна усталеність». Найбільш типовий психологічний варіант терориста — це сильно невротизований і екстравертований холерик.

Криміналістична характеристика є свого роду необхідною підставою для побудови методики розслідування, оскільки її теоретичні основи й інтерпретація в практичну діяльність зумовлені плануванням і організацією розслідування, що випливають з основних параметрів криміналістичної характеристики.

Початок розслідування терористичних злочинів пов'язаний з провадженням початкових слідчих дій, що виступають як ізольовано, так і у визначеній найбільш оптимальній системі або у вигляді тактичних операцій, які об'єднують організаційні, слідчі та оперативно-розшукові дії їх проведення залежить від тієї кримінальної ситуації, що склалася на момент відкриття кримінального правопорушення. Слід зазначити, що розслідування терористичних злочинів на даний час відбувається на традиційному рівні провадження слідчих дій, які обираються відповідно до ситуації, що склалася. Водночас накопичення досвіду розслідування дозволяє намітити системи або комплекси найбільш оптимальних слідчих дій, де їх послідовність і сполучення можуть дати найбільш значущі результати. Такі системи можуть мати характер алгоритмів, що обираються залежно від ситуації, а також від наявності тієї чи іншої доказової інформації їх застосування.

Виходячи з вищесказаного можна зробити висновок, що для подолання однієї з основних загроз сучасного суспільства, яка має назву тероризм, необхідно за допомогою криміналістичної характеристики даного злочину виробити не лише методи розслідування, а й запобігання, профілактики вчиненню терористичних актів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри правосуддя ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого Л. П. Гринько.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО..... 3

Секція 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Баєва Лілія Вікторівна
ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ
ПРАВО ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ..... 5

Байрачна Лариса Кімівна
ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ЛЕГІТИМАЦІЯ
ЯК СИМВОЛІЧНЕ СТРУКТУРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ..... 9

Даниленко Богдан Вікторович
СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ.
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ 11

Єльникова Марія Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ПРАВА ЛЮДИНИ».....16

Ірха Юрій Богданович
МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ
В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 20

Лаврик Галина Володимирівна
ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА ЗАСАДА
КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ..... 25

Максакова Руслана Миколаївна
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НАРОДУ
БЕЗПОСЕРЕДНЬО НАРОДОМ УКРАЇНИ
АБО ЧЕРЕЗ ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ..... 29

Полховська Інна Костянтинівна
ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ:
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ 33

Розум Ігор Олександрович
ОКРЕМІ ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ СТОРІН
У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ
АБО БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ТА КОМІСІЙ З РЕФЕРЕНДУМУ 36

Слінько Тетяна Миколаївна
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НА СВОБОДУ ДУМКИ Й СЛОВА В УКРАЇНІ 38

Смородинський Віктор Семенович
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
У ПРОЦЕСІ ОЧИЩЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ЗАСАДНИЧІ ВИМОГИ 43

Таран Дмитро Павлович
ОХОРОНА І ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 48

Троцька Марина Василівна
ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ 53

Шерстобитова Светлана Владимировна
МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ПРАВА
В ПОНИМАНИИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ 56

Явор Ольга Анатоліївна
ДОГОВІР У РЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 59

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Бондаренко Тетяна Юріївна
СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 63

Бутар Вікторія Олександрівна
РОЛЬ ВИБОРІВ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ 66

Казмерчук Михайло Михайлович
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ 69

Кечеджі Олена Борисівна
СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ 72

Корчака Ірина Володимирівна
ДО ПИТАННЯ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ВЕТО ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ 75

Крамар Анастасія Павлівна
ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ: ЗА І ПРОТИ 77

Курінна Ірина Сергіївна
КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ 80

Куцовол Катерина Володимирівна
ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ НА СУЧАСНЕ ПРАВО
ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ 84

Лазоренко Олександр Володимирович
ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ..... 86

Лизогуб Катерина Олегівна
ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПОТРЕБИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 89

Лютенко Дарина Сергіївна
РЕФЕРЕНДУМ ЯК ІНСТИТУТ БЕЗПОСЕРДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ..... 93

Матат Андрій Володимирович
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП В УКРАЇНІ:
ЗМІСТ VS. РЕАЛЬНОСТІ 95

Матосян Гарік Лернікович
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ У СВІТЛІ
ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ..... 100

Мгеладзе Карина Нугзарівна
ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ 102

Моргулець Вікторія Анатоліївна
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ 105

Неборак Денис Олександрович
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ
ТА ЇХ ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ПРАВОВИХ ЯВИЩ 107

Погорєлкіна Анастасія Сергіївна
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....110

Полякова Ірина Миколаївна
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«БЕЗПОСЕРЕДНЄ НАРОДОВЛАДДЯ».....114

Пугач Руслана Вікторівна
ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ 117

Путіна Ольга Олексіївна
ПРАВО НАРОДУ НА ПОВСТАННЯ..... 120

Рітор Анастасія Вікторівна
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА..... 124

Свинобой Ольга Миколаївна
ПЕРЕВАГИ ПАРЛАМЕНТСЬКО-ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
ЯК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ.... 126

Сидоренко Марина Олегівна
ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ 129

Спекторенко Марія Ігорівна
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я 132

Тараненко Дмитро Сергійович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ 137

Хіцан Богдан Ігорович
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ 139

Ялова Марина Олександрівна
«НАРОД» ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ В УКРАЇНІ 142

Leshkovych Taras
THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS DURING ARMED CONFLICTS: THEORETICAL ASPECT 145

Секція 2.
ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Козаченко Анатолій Іванович
ФЕДІР ЛИЗОГУБ — ВИДАТНИЙ ДІЯЧ ПОЛТАВСЬКОГО ЗЕМСТВА 150

Коросташов Олександр Михайлович
ПРАВА І СВОБОДИ УКРАЇНЦІВ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ЗГІДНО З «НАКАЗАМИ МАЛОРОСІЙСЬКИМ ДЕПУТАТАМ 1767 РОКУ ТА АКТАМИ ПРО ВИБОРИ ДЕПУТАТІВ В КОМІСІЮ УКЛАДАННЯ УЛОЖЕННЯ» 155

Терела Галина Василівна
ПОВНОВАЖЕННЯ МІНІСТЕРСТВА ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 р. У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ РОБІТНИЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА 160

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Аббасова Дарія Лазимівна
ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 р. 165

Гончар Владислав Олегович
ЧИ В ІНТЕРЕСАХ СЕЛЯНСТВА ЗДІЙСНЮВАЛАСЯ СЕЛЯНСЬКА РЕФОРМА 1861 РОКУ? 167

Данильчук Катерина Володимирівна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ XVI ст. 169

Клачкевич Максим Сергійович
РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КОНСТИТУЦІЇ УНР 1918 р. 171

Лифарь Анна Олександрівна
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗА
«ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД».....174

Матюха Марина Олександрівна
ГЕНЕРАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ СУД ЗА
«ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД 1743 р.».....176

Нагайник Ольга Миколаївна
ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ 178

Озмитель Олександра Вікторівна
СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДИ ДОКАЗІВ ЗГІДНО
«ПРАВ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ 180

Секція 3.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бондар Віктор Васильович
ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УСТРЕМЛІНЬ УКРАЇНИ 184

Дахова Ірина Іванівна
ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ МНОЖИННОГО
ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ 188

Зінченко Олена Володимирівна
ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В КОНСТИТУЦІЯХ АФРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ.....193

Кретова Ірина Юріївна
ДИНАМІЧНЕ ТЕЛЕОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ:
ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК «ЖИВИЙ ІНСТРУМЕНТ» 197

Лук'янов Дмитро Васильович
ПРАВОВІ СИСТЕМИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ І РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ..... 202

Малярчук Лілія Ярославівна
«НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ» ТА «КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»
ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 204

Мандрікова Катерина Олександрівна
ЮРИДИЧНІ СТАНДАРТИ, ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА ПРИНЦИПІ РОЗУМНОСТІ 209

Салихов Дамир Равильевич
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
ПРОВЕДЕНИЯ СТИХИЙНЫХ ПУБЛИЧНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ
В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ОТКЛОНЕНИЯ 214

Саміло Ганна Олегівна
ПРАВА ЛЮДИНИ В «БУДДІЙСЬКИХ» КРАЇНАХ 218

Трескин Дмитрий Александрович
ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОВЫХ ПОЗИЦИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА ПО ДЕЛАМ О РЕАЛИЗАЦИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ ГОМОСЕКСУАЛАМИ 221

Устинова Ірина Петрівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ І НІМЕЧЧИНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД 225

Boberska Kristina Hryhorivna
CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT OF GUARANTEEING AND PROTECTING OF THE FREEDOM OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY 228

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Афоніна Ольга Володимирівна
ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ШЛЯХУ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ 231

Бандура Катерина Вікторівна
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ 235

Білоусов Микола Сергійович
ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ 237

Воробйов Дмитро Сергійович
ПРАКТИКА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ 241

Гайдук Анна Сергіївна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ IV ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ 245

Денисенко Олеся Олегівна
ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ 248

Дикань Дарина Ігорівна
ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У США 250

Касьян Юлія Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОКУРОРСЬКОЇ ЕТИКИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 253

Лінніченко Богдан Андрійович
ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ 256

Мандрікова Олександра Олександрівна
ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ НА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО 258

Савенко Яна Сергіївна
ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 261

Тарасенко Наталія Олегівна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 265

Druviete Inese
THE HUMAN DIMENSION IN ENSURING CAPACITY
OF DEMOCRATIC INFRASTRUCTURE 268

Секція 4.
РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Байрачний Вадим Олегович
СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 272

Безсонова Марія Вікторівна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ —
ГОЛОВНА МЕТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 274

Божко Володимир Миколайович
ЧИ ДОБРОВІЛЬНИМ БУДЕ МАЙБУТНЄ ОБ'ЄДНАННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД? 277

Бузун Елена Владимировна
ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА: ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА..... 283

Грекова Марина Миколаївна, Греков Євген Анатолійович
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ АСОЦІАЦІЇ
У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 286

Ковальчук Олександра Ігорівна
ЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ
В СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 290

Кравченко Алла Петрівна
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ..... 294

Мякота Олександр Григорович
НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ
В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я..... 297

Пашков Віталій Михайлович
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФАРМРИНКУ 300

Сидоренко Анна Сергіївна
ХАРАКТЕРИСТИКА ЄДНОСТІ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ..... 304

Смолярова Марина Леонідівна
ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ
ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ 307

Стрілець Василь Васильович
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЮРИСТІВ В РОЗБУДОВІ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ 312

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Абрамова Анастасия Витальевна
ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ КАК ИНСТИТУТ
ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ЕЁ РОЛЬ
В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.....316

Авраменко Аліна Ігорівна
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....321

Андрієнко Олена Сергіївна
ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР
МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ 325

Безотосна Анна Олегівна
ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ..... 328

Бережняк Оксана Сергіївна
РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ.....331

Васько Владислав Андрійович
ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 336

Гавриш Богдан Вадимович
ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НАДАННЯ ІНТИМНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ..... 339

Дьо Ярослава Юріївна
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ
В СФЕРІ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..... 343

Зеленський Андрій Володимирович, Марченко Микола Володимирович
ПРИРОДНІ ПРАВА ЛЮДИНИ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ..... 346

Іванченко Анастасія Миколаївна
ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАСИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА
ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ 350

Ковальчук Кристина Станіславівна
СВОБОДА СЛОВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ГАРАНТІЇ..... 356

Коломієць Ярослав Володимирович
СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ АКЦІОНЕРІВ
В ПРОЦЕДУРІ ПОГЛИНАННЯ АТ:
ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ 360

Корчевська Оксана Юріївна
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ОДНОСТОРОННЬОЇ ВІДМОВИ
ВІД ГОСПОДАРСЬКОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ДОГОВОРУ) 364

Литвин Анастасія Дмитрівна
ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ
В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ.....367

Мамедова Лейла Яшарівна
ДО ПИТАННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В УКРАЇНІ 372

Михневич Олександра Павлівна
МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН
У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 375

Нескородь Наталія Володимирівна
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ 378

Ніколаєнко Маргарита Володимирівна
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ 383

Нога Петро Петрович
ГРОМАДСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ
В СФЕРІ ВИТРАЧАННЯ КОШТІВ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ 386

Павлюк Андрій Павлович
СВОБОДА СЛОВА В УКРАЇНІ ЯК ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ 389

Панченко Маргарита Віталіївна
ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
КОНСТИТУЦІЙНО — ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 392

Поспєхова Кристина Ігорівна
МИРНІ ЗІБРАННЯ ЯК ПРОЯВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ..... 394

Соловей Аліна Анатоліївна, Соловей Альона Анатоліївна
МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ ЯК НЕВІД'ЄМНА ФОРМА
БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ..... 397

Стеценко Аліна Миколаївна
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ..... 400

Терела Максим Анатолійович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ..... 402

Третяк Марина Володимирівна
ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ДЕМАГОГІЇ ЯК ЗАСОБУ ВПЛИВУ
НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ 406

Храпко Світлана Олександрівна
ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЩОДО ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ 408

Юрченко Юлія Вікторівна
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН
НА ЗВЕРНЕННЯ.....413

Секція 5.
ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Батигіна Олена Михайлівна
СИСТЕМА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....416

Бейкун Андрій Леонардович
ПЕРСПЕКТИВНА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....419

Болдирєв Сергій В'ячеславович
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТИ ЗАХИСТУ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА..... 425

Глиняний Олександр Вікторович
ДО ПИТАННЯ ФОРМИ ПОГОДЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ
ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ 429

Джерелій Валерій Вікторович
ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ
ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНУ ЕКОЛОГІЮ 431

Кабальський Роман Олександрович
ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ) 436

Казак Ксенія Олександрівна
ВИМОГИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ДО СУБ'ЄКТІВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ДОСТАВКИ ПРИМІРНИКА) 440

Кайло Іван Юрійович
ВПЛИВ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ ДОКУМЕНТА НА ЙОГО ДОПУСТИМІСТЬ ЯК ДОКАЗУ....445

Короєд Сергій Олександрович
РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УНІФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 446

Купін Арнольд Павлович
СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЯК СКЛАДОВА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....451

Кутько Виктория Васильевна
ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА СУБЪЕКТОВ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ
В УСЛОВИЯХ ПРОЦЕССУАЛИЗАЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННО-ВЛАСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 456

Назаренко Павло Григорович
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА
В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 460

Новак Олена Дмитрівна
ДО ПИТАННЯ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ 464

Олефір Андрій Олександрович
ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ 467

Прохазка Ганна Анатоліївна
ПРОБЛЕМИ ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ 472

Сидєльніков Олександр Дмитрович
АЛЬТЕРНАТИВНІ (ПОЗАСУДОВІ) СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ 477

Смирнова-Бартенєва Вікторія Вікторівна
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕОСУДНИХ
ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ 482

Тітко Іван Андрійович
ЩОДО МОЖЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ
У ПРОВАДЖЕННЯХ, ДЕ Є ПОТЕРПІЛИЙ 486

Човган Вадим Олександрович
УСІХ ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ОДНУ ГРЕБІНКУ
АБО ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ В'ЯЗНІВ
У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ 489

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Андрійчук Альона Валентинівна
ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ДОПИТІ
ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ 494

Барабаш Юлія Костянтинівна
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТАТУСІВ СПЕЦІАЛІСТА
Й ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 497

Близнюк Вікторія Сергіївна
ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ЗІ СЛІДЧИМ
ТА СЛІДЧИМ СУДДЕЮ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 499

Бондаренко Дар'я Юріївна
ПУБЛІЧНІ ТА ПРИВАТНІ ІНТЕРЕСИ
В КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 502

Бутко Валерія Володимирівна
ЩОДО КОНКУРЕНЦІЇ МОТИВІВ ПРИ НЕОБХІДНІЙ ОБОРОНІ 506

Велігоцька Олександра Олексіївна
ЩОДО ПИТАННЯ СПІВСТАВЛЕННЯ БАНДИТИЗМУ
З ОРГАНІЗОВАНИМИ ФОРМАМИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 508

Гахович Денис Олександрович
ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ВІДМІННЕ
ВІД ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ДІЄВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 511

Герман Денис Олександрович
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОДАТКОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 514

Гринько Марина Олександрівна
СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ 517

Дейнека Поліна Вікторівна
ІНСТИТУТ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ:
СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЗАГАЛЬНИМИ ЗАСАДАМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 520

Долга Юлія Іванівна
УСТАНОВИ МЗС ЗА КОРДОНОМ
ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНИ) 522

Зоря Анна Іванівна
КРИМІНАЛІСТИЧНА ОДОРОЛОГІЯ 525

Ільюшонок Олена Юріївна
НЕЗАКОННЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ
ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ЗЛОЧИН 529

Капліна Анастасія Олександрівна
ЩОДО ДЕЯКИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ,
ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ 531

Касумова Альбіна Олексіївна
ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ 536

Каштальян Марія Тарасівна
ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 538

Клименко Станіслав Сергійович
ЗАБОРОНА ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 540

Копко Ірина Григорівна
ВИСОКІ МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ 544

Костюк Оксана Сергіївна
ДО ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ 547

Кривошея Яна Миколаївна
ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВА НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ 550

Любенна Тетяна Костянтинівна
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УКРАЇНІ 553

Микитенко Анастасія Олегівна, Калашник Владислава Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ 555

Острік Надія Олександрівна, Яковлева Вікторія Віталіївна
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МІКРООБ'ЄКТІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ 559

Пахомова Валерія Артурівна
ФУНКЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ В СУДІ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ЗАКОНУ «ПРО ПРОКУРАТУРУ» 562

Плющова Аліна Ігорівна
ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 566

Смикова Надія Володимирівна, Степанківська Наталя Анатоліївна
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 569

Шлапак Анна Віталіївна
ОБМЕЖЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОХОДЖЕННЯМ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ 572

Шульга Євгеній Олександрович
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК ГОЛОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ 576

Наукове видання

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАНТУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
III Міжнародної науково-практичної конференції

(*22 травня 2015 року, м. Полтава*)

ISBN 617-7266-32-6

9 786177 266326

Відповідальний за випуск *О. О. Любченко*
Комп'ютерна верстка *О. А. Мірошниченко*

Підписано до друку 20.05.2015
Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура CharterC
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 33,49. Умов. фарб.-від. 36,23
Умов.-вид. арк. 36,95. Наклад 200 прим.

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.

П68 **Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина** : зб. тез наук. доповідей і повідомл. III Міжнар. наук.-практ. конф. 22 травня 2015 р., м. Полтава / редкол.: А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, Н. О. Гуторова та ін. — Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. — 596 с.

ISBN 978-617-7266-32-6

До збірника увійшли тези наукових доповідей і повідомлень правознавців, викладачів, співробітників, студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, інших провідних вищих навчальних закладів і наукових установ з України, Латвії, Польщі, Росії, Франції, а також праці представників громадських організацій, які розглядають актуальні питання становлення та розвитку міжнародних та національних механізмів гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина.

Для студентів, аспірантів, викладачів юридичних навчальних закладів, усіх, хто цікавиться питаннями гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина.

УДК 342.7(082)
ББК 67.400.7я431